

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET'İN
HÂB-NÂME'Sİ (1b-168a) İNCELEME-METİN-DİZİN**

Muhammed Felat AKTAN
14915301

Danışman
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET'İN
HÂB-NÂME'Sİ (1b-168a) İNCELEME-METİN-DİZİN**

Muhammed Felat AKTAN
14915301

Danışman
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet’in Hâb-nâme’si (1b-168a) İnceleme-Metin-Dizin” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08/03/2019

Muhammed Felat AKTAN

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Muhammed Felat AKTAN tarafından yapılan “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet’in Hâb-nâme’si (1b-168a) İnceleme-Metin-Dizin” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **DOKTORA** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

	Ünvanı	Adı Soyadı
Başkan :	Prof. Dr.	İbrahim Halil TUĞLUK
Üye :	Doç.Dr.	Ahmet TANYILDIZ
Üye :	Dr.Öğr.Üyesi	Mustafa Uğurlu ARSLAN
Üye : :	Dr.Öğr.Üyesi	Abdulsamet ÖZMEN
Üye : :	Dr.Öğr.Üyesi	Özkan CİĞA

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 08/03/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI
ENSTİTÜ MÜDÜR
(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin yaşandığı on dokuzuncu yüzyıl; neredeyse her alanda gerilemenin görüldüğü, aynı zamanda bu gerilemenin birçok alanda yenilik hareketlerinin oluşmasına neden olduğu bir dönemdir. Ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamından kurtuluş için çeşitli yaptırımlar uygulanmış, Batı'nın tekniğinden faydalanılması gerekliliğine inanılmış; siyasî, ekonomik, toplumsal ve askerî alanlarda yenileşme ve reform hareketleri ön plana çıkmıştır. Tanzimat-İslahat Fermanları ve Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı ictimâî hayatında yeni bir safhaya geçilmiştir.

Teceddüt olarak anlamdırılan bu değişme sürecinden kültür sahası da nasibini almıştır ancak edebî alandaki değişimler diğer sahalardaki yenilenme hareketlerine göre yavaş kalmıştır. Bu yüzyılda klasik edebiyatın modern edebiyat karşısında gücü azalmış, birçok şâir ve yazar mahallileşme eğilimini sürdürürken diğer kısmı tasavvufî şiire ve eserlere karşı ilgiyi arttırmıştır. Şüphesiz bu alanda edebî ürünler veren müelliflerden biri de Muhammed Râsim'dir.

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı mütefekkirlerinden olan Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim Hikmet; kadı, yazar ve şâir kimliğiyle ön plana çıkmış çok yönlü bir şahsiyettir. İslamî ilimlere vakıf olması, hakim ve kadı olması, gençlik yıllarında kütüphanede çalışması ve burada çeşitli eserler görüp onları tercüme etmesi, onun iyi düzeyde edebî ve genel kültüre sahip olduğunu gösterir.

Hâb-nâme-i Râsim Hikmet'in tespit edilebilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Bölümü T 6739 numarada kayıtlıdır. Eserin müstensih hattı olmasından dolayı çalışmanın başka nüshalarının da olabileceği düşüncesi ile yurtiçi ve yurtdışı katalogları tarandı ancak Hâb-nâme,

Vakı'-nâme, Hâbiyye, Tabir-nâme ismi ile Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim Hikmet'in adının örtüştüğü başka bir nüshaya rastlanılamadı.

Çalışmanın Giriş bölümünde Hâb-nâme tanımı; tarihsel süreç içerisinde rüya, Batı ve Doğu medeniyetlerinde rüya, Türk- İslam medeniyetinde rüya, rüyanın Türk edebiyatında yeri, Divan edebiyatında yazılmış Hâb-nâme örnekleri şeklindeki alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

Birinci bölümde; müellifin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulmuştur. Muhammed Râsim'in hayatı anlatılmadan önce dönemin siyâsî ve sosyal yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Yaptığımız araştırmalarda müellif hakkında verilen bilgiler sınırlı olduğundan Muhammed Râsim'in hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili veriler, daha çok eserlerinden hareketle ortaya konulmuştur.

Muhammed Râsim'in hayatına değinildikten sonra eser, üslup, muhteva ve şekil olarak incelenmiştir. Eserin sebep-i telîfi, nüsha ve fiziksel özellikleri, dil hususiyetleri, muhteva tahlili, eserin kaynakları, eserde kullanılan diğer ilimler bu bölümün konularını oluşturmuştur.

İkinci bölümde, metnin transkripsiyon alfabesinden yararlanarak latinize çevirisi yapılmıştır. Metnin transkripsiyonu gerçekleştirilirken; “Takip edilen esaslar” başlığı altında izlediğimiz yöntem ve açıklamaları belirttik. Metin içindeki Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalar aslına sadık kalarak tekrar yazılmış, anlamları dipnotta gösterilmiştir. Yabancı kaynaklı bazı kelimeler ile üzerinde değerlendirme, şerh ve açıklama yapılan beyit veya metinler italik olarak yazılmış, dipnotta meali verilmiştir. Hâb-nâme'nin “İlm-i Cif” bölümünde geçen insan figürleri ve bazı şekiller photo shop yöntemiyle taranıp orijinal şekliyle verilmiştir.

“Sonuç” bölümünden sonra “Kaynakça” kısmına geçilmiştir. Kaynakça bölümü; sözlükler, tezler, kitaplar, eski yazılı yazma ve basma eserler, makaleler ve tebliğler olarak tertiplenmiştir.

Çalışmamız ile ilgili son olarak “Dizin” kısmına yer verilmiştir. Eserin içerik kısmında yer ve şahısların geniş yer kaplaması, birçok bölümün menkıbeleri ihtiva etmesinden dolayı bu bölümde sadece şahıs ve yer adları dizinine başvurulmuştur.

Çalışmamızın başından sonuna kadar yönlendirici tavsiyeleri ve yapıcı tenkitleriyle katkıda bulunan kıymetli hocam Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ'a en içten duygularıyla minnettarım. Ayet ve hadislerin dışında kalan Arapça ifadelerin tercümesinde Prof. Dr. Yahya SUZAN, Doç.Dr. Hacı ÖNEN, Doktora öğrencisi Abdullah KAYA; Shamale programının kullanımı ve Hadislerin anlamlandırılması konusunda yardımını esirgemeyen Arş. Gör. Taner KARASU; Farsça beyitlerin tercüme ve tetkikinde Arş. Gör. Ahmet KARA, Arş. Gör. Sinan CEREYAN; metnin değerlendirme sürecinde katkıları bulunan Dr. Mustafa Uğurlu ARSLAN, Dr. Abdulsamet ÖZMEN, Dr. Özkan CİĞA, Öğr. Gör. İzzet ESER, Arş. Gör. Feyza BULUT ve doktora öğrencileri Uğur YİĞİZ, Saddam ÇOKUR'a teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed Felat AKTAN
Diyarbakır 2019

ÖZET

Çalışmamızın konusu; on dokuzuncu yüzyılda yaşamış, döneminde kadılık ve hakimlik yapmış; şâir, müellif ve müstensih kimliğiyle ön plana çıkmış Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in "Hâb-nâme" adlı eseridir.

Hâb-nâmelerin klasik edebiyat içerisindeki varlığı, Türk kültür ve edebiyatının zengin birikimini ortaya koyması bakımından önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Türk edebiyatında rüyayı işleyen eserlerin ortak adı olarak kullanılan "Hâb-nâme"lerin divan şiirinde hem manzum hem de mensur örnekleri mevcuttur.

Bu çalışmanın "Giriş" bölümünde Hâb-nâme'nin tanımı, tarihsel süreçteki yeri ve Divan edebiyatında yazılmış Hâb-nâme örnekleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde müellifin hayatı ve edebî şahsiyeti incelenmiş; akabinde eser, üslup, muhteva ve şekil bakımından tetkik edilmiştir. Eserin sebep-i telifi, nüsha ve fiziksel özellikleri, dil hususiyetleri, muhteva tahlili, müellifin eseri telif ederken yararlandığı ve atıf yaptığı kaynaklar, eserde kullanılan diğer ilimler bu bölümün konularını oluşturmuştur.

İkinci bölümde metnin transkripsiyon alfabesinden yararlanarak latinize çevirisi yapılmıştır. "Metnin Traskripsiyonu Gerçekleştirilirken Takip Edilen Esaslar" başlığı altında izlediğimiz yöntem ve açıklamalar bu bölümde belirtilmiştir. Metnin latinize edilmesi sonrası "Sonuç", "Kaynakça" ve "Dizin"e yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Muhammed Râsim, Rüya yorumu, Tasavvuf, Menkıbe, Yıldıznâme

ABSTRACT

The subject of the study is the work called Hab-name written by Hocazade Muhammed Râsim Hikmet who lived in nineteenth century, worked as kadi and judge in this period and came into prominence by his poet, writer and scribal personality.

Existence of Habnames in Classical literature shows that they have an important place in point of revealing substantial saving of Turkish culture and literature. In ottoman poetry, there are both poetical and prosaic samples of Habnames that are used as common name of the works about dreams in Turkish literature.

In “Introduction” chapter of the study, it has been focused on that the definition of habname, its place in historical process and the samples of habname in divan literature. In first chapter, life of the writer and his literal personality have been researched and soon after the work has been explored in point of genre, content and shape. Subjects of this chapter are copyright reason of the work, its transcript and physical features, language properties analysis of content, sources that the writer benefitted and attributed while he is writing and the other sciences used in the work.

In the second chapter, the text has been Latinized by using transcription alphabet. Method of procedure and explanations has been indicated in this chapter in the title of Applied Bases In Transcription Of The Text. Soon after the latinization of the text it has been given place to chapters of “Conclusion”, “Bibliography” and “Index”.

Keywords

Muhammed Râsim, dream analysis, mysticism, legend, horoscope.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET

1.1. HAYATI- EDEBÎ ŞAHSİYETİ- ESERLERİ.....	21
1.1.1. Hayatı	21
1.1.2. Edebî Şahsiyeti ve Eserleri.....	28
1.1.2.1. Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyetü'l-Mâşukîn:	35
1.1.2.2. Kâşifü't -Te'vîlât.....	37
1.1.2.3. Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî.....	38
1.2.3. Kimyâu's-Saâde	38
1.2.4. El-Bedriye alâ Metni'l- Ğurer	39
1.2.5. Tercümetü'l-Akâidi'l-Kibrîti'l-Ahmer.....	39
1.2.6. Şerh-i Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.....	39
1.2.7. Tefsîr-i Âlemgîr.....	39
1.2.8. Nuhbetü'l-Belâğa:	39
1.2.9. El-Mincât ale'l-Mirkât	40
1.2.10. Fetâvâ-yı Abdürrahîm Ma'a'n-Nukûl	40
1.2.11. Zübdetü't- Tarîka	40
1.2.12. Son Usûl Fenn-i Harb-i Bahrî	40

İKİNCİ BÖLÜM

HÂB-NÂME’NİN MUHTEVA VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. ESERİN TELİF SEBEBİ.....	42
2.2. ESERİN NÜSHA VE FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ	44
2.3. METNİN TRANSKRİPSİYONU GERÇEKLEŞTİRİLİRKEN TAKİP EDİLEN ESASLAR	45
2.4 DİL VE ÜSLUP	49
2.5 HÂB-NÂME’NİN MUHTEVASI VE TAHLİLİ.....	53
2.6. ESERİN KAYNAKLARI	58
2.7. ESERDE GEÇEN DİNÎ ve TASAVVUFÎ KAVRAMLAR.....	60
2.7.1. Allah c.c.	60
2.7.2. Âyetler	60
2.7.3. Hadisler	62
2.7.4. Ahiret ile ilgili Mefhumlar	64
2.7.4.1. Melekler	64
2.7.4.2. Araf/Arafat/Arasat.....	65
2.7.4.3. Cennet ve Cehennem.....	65
2.7.4.4. Gılman ve Hûrî.....	66
2.7.4.5. Kevser.....	66
2.7.4.6. Zebanî.....	67
2.7.5. Eserde Geçen Tasavvufî Kavramlar.....	68
2.7.5.1. Fenaillâh/Bekabillâh	68
2.7.5.2. Vahdet-i Vücûd	69
2.7.5.3. Zühd	70
2.7.5.4. İnsan-ı Kâmil.....	71
2.7.5.5. Pir-i Mugan	72
2.7.5.6. Masivâ	72
2.7.5.7. Kenz-i Mahfî	73
2.8. PEYGAMBERLER.....	74
2.8.1. Hz. Âdem	74
2.8.2. Hz. Nuh	75
2.8.3. Hz. Salih	75

2.8.4. Hz. İbrahim.....	76
2.8.5. Hz. İsmâil	77
2.8.6. Hz. Yakub.....	78
2.8.7. Hz. Yusuf	79
2.8.8. Hz. Eyyüb.....	79
2.8.9. Hz. Mûsâ	80
2.8.10. Hz. Davud.....	80
2.8.11. Hz. Süleyman	81
2.8.12. Hz. Zekeriya	82
2.8.13. Hz. Yahya.....	82
2.8.14. Hz. İlyas	83
2.8.15. Hz. İsa.....	84
2.8.16. Hz. Muhammed	85
2.9. HULEFÂ-YI RÂŞİDÎN.....	86
2.9.1. Hz. Ebubekir.....	86
2.9.2. Hz. Ömer	87
2.9.3. Hz. Osman	87
2.9.4. Hz. Ali	88
2.10. EHL-İ BEYT.....	89
2.10.1. Hz. Aişe	89
2.10.2. Hz. Fâtıma	89
2.10.3. Hz. Hasan	90
2.10.4. Hz. Hüseyin.....	90
2.10.5. Ümmü Gülsüm	91
2.10.6. Zeynep	91
2.10.7. Zeynel Abidin.....	92
2.11. ASHAB-I KİRAM	93
2.11.1. Ammar bin Yasir	93
2.11.2. Ebû Hureyre	93
2.11.3. Amr bin As	94
2.11.4. Hz. Hamza	94
2.11.5. Cafer-i Tayyar	95

2.12. MEZHEB İMAMLARI	95
2.12.1. Ebu Hanife.....	96
2.12.2. İmam Şafî'î.....	96
2.13. MUTASAVVUF ŞAHSİYETLER VE SUFÎ MENKİBELERİ	96
2.13.1. Cüneyd-i Bağdadî.....	96
2.13.2. Veysel Karanî	97
2.13.3. Bayezid-i Bistâmî	98
2.13.4. Fudeyl bin İyaz.....	98
2.13.5. Hallac-ı Mansur.....	99
2.13.6. Muhyiddin Arâbî	99
2.13.7. Rabi'â-yı Adevîyye	101
2.13.8. Mevlânâ Celaleddin Rûmî.....	102
2.13.9. Şems-i Tebrizî	102
2.14. EFSANEVÎ ŞAHISLAR, HÜKÜMDARLAR, VEZİRLER.....	103
2.14.1. İskender-i Zülkarneyn	103
2.14.2. Rüstem-i Zâl	103
2.14.3. Hızır.....	104
2.14.4. Cemşîd.....	104
2.14.5. Nemrûd.....	105
2.14.6. Firavûn	105
2.14.7. Nuşirevân	106
2.14.8. Behram Şah	106
2.14.9. Harun Reşid.....	107
2.14.10. Hülagu	108
2.14.11. İbn Alkamî.....	108
2.14.12. Mahmud-ı Gaznevî.....	109
2.14.13. Ayâs.....	110
2.14.15. Abdülmelik Mervân bin Hakem.....	111
2.14.16. Ubeydullah b. Ziyâd	112
2.15. TELMÎH VE TAHKÎYE UNSURLARINA KONU OLAN DİĞER	
ŞAHISLAR.....	112
2.15. 1. Kasanî.....	112

2.15.2. İmam Suyûtî	113
2.15.3. Molla Câmî.....	113
2.15.4. İbn Ravendî	113
2.15.5. Fahreddin Râzî	114
2.15.6. Sa'deddin Teftâzânî.....	115
2.15.7. Ali bin Hilal.....	116
2.15.8. İbn Haldun.....	117
2.15.9. İbn Sînâ	117
2.15.10. Ashab-ı Kehf	117
2.15.11. Şemseddin Sivâsî.....	118
2.15.12. İbn Askalanî	119
2.15.13. Tahtavî.....	119
2.15.14. Karun	120
2.15.15. Mekkî bin Ebu Talib	120
2.15.16. İbn Mâlik	121
2.15.17. İmam Kastalanî	121
2.15.18. Macritî	122
2.15.19. Haccâc bin Yusuf	123
2.15.20. Mehdî	123
2.15.21. Deccâl.....	125
2.16. İLM-İ FİKİH.....	125
2.17. İLM-İ KELAM.....	126
2.18. İLM-İ NÜCÛM.....	127
2.19. İLM-İ CİFR.....	128
2.20. İLM-İ KEF	130
2.21. İLM-İ BELÂGAT	132
2.22. İLM-İ RÛYA	133
2.23. METİNDE TESPİT EDİLEN DİDAKTİK UNSURU ÖRNEKLER....	134
2.24. METİNDE TESPİT EDİLEN EDEBÎ SANATLAR	135
2.25. ESERDE TESPİT EDİLEN DARB-I MESEL, DEYİM, VECİZE, KAZİYYE, KELAM-I SUFİYYE.....	138
2.26. MANZUM METİNLERDE TESPİT EDİLEN NAZİM ŞEKİLLERİ..	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

SONUÇ	399
KAYNAKÇA	403
DİZİN.....	412

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
b.	ibn, bin
bk.	bakınız
DH.Said.d.	Dahiliye Sicill-i Ahvâl İdaresi Defteri
C.	cilt
çev.	çeviren
ed.	editör
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz.	hazırlayan
Hz.	hazreti
İA.	İslâm Ansiklopedisi
krş.	karşılaştırınız
k.s	kuddise sirruhu
S.	Sayı
s.	sayfa
s.a.v.	sallalâhu aleyhi ve sellem
thk.	tahkik
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınevi veya yayınları
vr.	varak

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Metinde kullanılan transkripsiyon alfabesi şöyledir:

Uzun vokaller :

ā : آ

ī : ی

ū : و

Konsonantlar :

◌ : ء (hemze)

ṡ : ث

ḥ : ح

ḫ : خ

ẓ : ذ

ṣ : ص

ḍ, ḏ : ض

ṭ : ط

ẓ : ظ

ʿ : ع

ġ : غ

ḳ : ق

ñ : ك

GİRİŞ

Hâb kelimesi Farsça bir terim olup *uyku*, *rüya*¹ sözcüklerine karşılık gelmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise *gafllet*, *uyku*² anlamlarına gelen hâb kelimesinin Arapça sözcük anlamı “nevm” olup düş ve imge kelimelerine karşılık gelmektedir. “Nâme” kelimesi Farsça mektup, risale yazı gibi anlamlara gelir ve “hâb” kelimesiyle birleşik bir isim oluşturarak rüyayı işleyen eserlere verilen adı oluşturur.

İnsanoğlunun varlığından beri rüya gizemini korumuş, bilim insanları bu sırrı çözmek için başta psikoloji alanından yararlanmak üzere disiplinlerarası çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Başlangıçta kurgu ve spekilasyonlara dayalı olan bu çözümleme zamanla yerini daha bilimsel çalışmalara bırakmıştır.

*Rüyalara dair ilk açıklamaların bilimsel temellerden uzak, büyüçülük yaşantıları ya da geleceğe dair spekülasyon kaynağı olan gizemli yaşantılar olarak ele alındığı görülmektedir. Son birkaç yüzyıldır ise rüyalar büyüçülüğün, spekülasyonların ve gizemli olayların objesi olmaktan fizyolojik ve psikolojik açıdan anlamlandırılabilen bir olgu haline gelmiştir.*³

Rüya yorumlamanın tarihi, rüyayı psikolojik bir fenomen olarak değil de bedenden ayrılan ruhun kendine özgü hayatı ya da hayaletlerin çıkardığı ses ve görüntüler olarak tasavvur etmekle başlar. Doğu kültüründe rüyâ, belirli dînî ve ahlâkî kalıplara göre yorumlanmaktadır. Böyle bir yorum yönteminde her sembolün belirli bir anlamı vardır. Yorumlayıcının çıkardığı bu anlamlar birleştirilerek değerlendirilir. Yakın doğu kültürlerinde yapılan rüya yorumlarının ilk

¹ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, (Hazırlayan: Ömer Faruk Akün) Alfa Yayınları, İstanbul 1998 s.526. /Ferit Devellioğlu **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** Aydın Kitabevi 20. Bs., Ankara 2003, s.302.

² **Türkçe Sözlük**,Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara,1998 (9.baskı) c. II, s. 1872. (Rüya bu tanımlamaların yanında hayal ve umut sözcüklerini de kapsar.)

³ Esra Güven, Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları, **Türk Psikoloji Yazıları**, Aralık 2015 s.16.

*dönemlerinde, rüyaların psikolojik kökenli oldukları tezinden değil de Tanrısal mesajların iletilmesinde bir araç olduğu düşüncesinden yola çıkılırdı.*⁴

Psikolojiye ait bir terim olarak görülen rüya, insanlığın ilk zamanlarından beri ilgi konusu olmuş, statüsünü her dönem muhafaza etmiştir. Bazı bilgiler ona dinî bir anlam yüklerken bazıları da dinden bağımsız ele almıştır. Örneğin Ortaçağ Avrupasında skolastik düşüncenin de etkisiyle rüyalar ilahî bir mesaj olarak görülmüş, kişinin gördüğü düşler bu kavram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rönesans ile aydınlar rüyaları dinden bağımsız olarak ele almış, bilimsel verilere dayandırarak bu terimi açıklamışlardır.

XIX. yüzyılda psikolojik rüyâlar hakkında çalışmalar yapan Sigmund Freud ve oluşturduğu Psikanaliz kuramına kadar yapılan çalışmalar mistik kurama dayalıdır. Sigmund Freud ve sonrasında yapılan çalışmalar, psikanaliz yöntem ışığında bilimsel olarak verilere dayandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında yaptığı çalışmalarla rüyâların anlamlandırılmasını sağlayan ve kendinden sonra gelen araştırmacılara kaynak olan Sigmund Freud, çoğu bilim adamı tarafından rüya araştırmalarının ana merkezi konumundaki kişi olarak gösterilmiştir.

*Sigmund Freud; rüyanın bilinçdışı bir düşüncenin yerine geçirilmiş ve bozulmuş bir şey olduğunu, yorumlanmasının da bu bilinçdışı düşünceleri keşfederek mümkün olacağını belirtmektedir. Rüyaları, uykumuz sırasında oluşan akıldışı ruhsal faaliyetler olarak gören ve rüyaları tümüyle materyalist bakış açısıyla inceleyen Freud'a göre rüyalar, ilâhi kaynaklı olmayıp sadece arzu tatmininden ibaret bilinçaltındaki düşüncelerin serbest olarak yüzeye çıktığı bir olgu olarak görür.*⁵ Bir bakıma Freud'un bakış açısına göre, her rüya bilinçaltına yerleşmiş bir isteğin yerine getirilmesini temsil eder.

Rüya ile ilgili ilk akademik çalışmalar Freud ile başlamış Gustav Jung'un katkılarıyla devam edip günümüze kadar ulaşmıştır. Sigmund Freud ilk defa bilinçaltı yöntemini kullanarak rüyayı analiz etmeye çalışır. *Rüyaları açıklama*

⁴ Erich Fromm, **Rüyalar, Masallar ve Mitoslar**,(çev.:Aydın Arıtan-Kaan Ökten,) Arıtan Yay.,İstanbul 1990, s.129 .

⁵ Bülent Akot, Freud'un Rüya Yorum Metodu, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** c. 10 s.232.

çalışmalarının Freud ile psikolojik boyut kazandığı söylenebilir. Freud'un "bilinçaltına giden asil yol-via regia" olarak tanımladığı rüya yolculuğu; Jung, Lacan, Boss, Hill başta olmak üzere bir çok psikoloji üstatlarının katkılarıyla günümüzde psikoterapilerde kullanılan işlevsel bir materyal haline gelmiştir. Rüyalar ile ilgili çalışmaların artmış olması ve rüyaların psikoterapilerde kullanılan bir materyal haline gelmiş olması da açıklamaların hala tartışmalı olduğu, başka bir deyişle rüyaların gizemini kısmen de olsa koruduğu söylenebilir.⁶

Freud rüyanın görünür içeriğine hiçbir önem atfetmezken, Jung rüyanın görünür içeriğinin gizli bir örtü yada gizleme olmadığını, gerçeği gizlemediğini bizzat açığa çıkarmaya yönelik olduğunu savunur. Kalala' da geçen, "Rüya kendinin yorumudur" sözü, Jung' un rüya terapisinde takip ettiği yolu özetler gibidir. Freud, rüyanın amacını istek doyurma olarak görürken, Jung Psise' nin (Jung ekolünde kişiliğin tümü psişe olarak adlandırılır) kendini dengeleme ve geliştirme çabası olarak görür. Jung' a göre rüya, " kişiliğin dengesini korumaya ve bireyselliğini teşvik etmeye yönelik maksatlı ve olumlu unsurlar" taşır.⁷ Rüya yorumunu, psikoloji ekollerinin bakış açısıyla irdeleyen yazarın Freud ve Jung'u burada karşılaştırdığı görülmektedir.

İlk çağlardan beri rüya üzerine çeşitli tanımlar yapılmış, vermek istenilen ileti ve anlamlar hakkında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır.Yunanlı düşünür Platon rüyanın akıldışı arzu ve dürtülerin bir eseri olduğuna inanır ve onun etkisinde kalmamak için pozitif düşüncenin öneminden bahseder : “Platon, bazı dürtülerin rüyalarda açığa çıktığını ve onları bozup kirlettiğini ileri sürer. Buna göre, insanların doğuştan getirdiği bazı gereksiz hazlar, zevkler ve örfler, âdetlere ve düzene ters düşen dürtüler rüyada serbest kalırlar. Ruhun sağlıklı ve mantıklı bir insan, kötü rüyalar görmek istemiyorsa aklını harekete geçirmeli ve onu iyi düşüncelerle beslemelidir. Böylece, ruh rüyada haz ve acıyla kargaşaya sürüklenmekten kurtulmuş olur.”⁸

⁶ Güven, Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları, s.23.

⁷ Hatice Alibaşoğlu, “Rüyaya Uyanmak” **Rüyalar Âlemi** Sufi Yayınları, İstanbul 2016, s.15.

⁸ Ömer Osmanoğlu, “Aristoteles’in Rüya Teorisi Adlı Eserinin Çevirisi”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl:3 S.4 s.148.

Rüyayı bir inceleme işi olarak gören Aristoteles rüyayı, uyku sırasında meydana gelen zihinsel faaliyetler olarak tasavvur etmiştir. *Aristoteles'e göre tahayyül yetisi, bilfiil halindeki duyum yetisinin etkisi altında doğar. Öyleyse rüya bir çeşit tahayyüldür. Rüya, uyku sırasında ortaya çıkan imajdır ve bu imaj basit ve özel bir tarzda ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeye rüyalar, uykuda cereyan eden, orada zuhur eden bir çeşit zihinsel imaj ya da imgelerdir. Netice itibarıyla Aristoteles, rüyanın bir tür görünüm olduğunu ve daha özel olarak uyku durumunda ortaya çıktığını belirtir. Ona göre hayalî görüntüler rüya olmadığından duyumlar serbestken kendini ortaya koyan görüntüler de rüya değildir.*⁹

Thomas Bettany'e göre antik Grek kültüründe rüyanın bir çok işlevinin olduğuna inanılır ve bunlar arasında onun iyileştirici, onarıcı fonksiyonlara sahip olduğu vurgulanır: “ Eski Yunan inanışında, Hermes’in insanlara rüyaları malum etmekle görevli olduğuna inanılır. Tanrıların rüyalarda insanlarla konuştukları kabul edilir. Rüyalar onlara göre şifa taşır. Koruyucu ve öğüt verici özelliklerin atfedildiği ruhlar rüyalarda insanlarla iletişim haline geçerler.”¹⁰

Tenasüh inancının var olduğu Hind felsefesinde reenkarnasyonunun rüya ile ilişkisi tespit edilmiş olup reenkarnasyonun ibtidaî olarak rüyalar ile başladığı görülmüştür. *Eski Hint dininde ölen kişilere ait ruhların ardında bıraktığı yakınlarını koruduklarına inanılır. Zararsız ruhlar olarak da bilinen bu ruhların rüyalarda geldikleri kabul edilir.*¹¹

Eski Mısırlılar güçlü iz bırakan rüyalar görmek için, antik başkentleri Memfis’de bulunan İmhotep ve İsis tapınaklarında ibadet eder, oruç tutar ve hastalarını iyileştirmek için özel dua ederlerdi. *Eski Mısır’da Memphis, İsis, Khimunu ve Teb gibi tapınaklarda bulunan rahip ve rahibeler rüyalar konusunda özel eğitimden geçmiş kişiler olarak rüya uygulamalarında bulunurlar. Tasarlama rüyalar daha çok hastaların iyileştirilmesi için kullanılır. Mısır uyku tanrısı Bes, aynı zamanda iyi ve şifalı rüyaların da kaynağıdır. İyi rüyalar görmek için oruç tutmak, bedensel arzulardan kendini arındırmak, beyaz güvercin kanı, dut, yağmur ve mirr-i*

⁹ Osmanoğlu, Aristoteles’in Rüya Teorisi Adlı Eserinin Çevirisi, s.154.

¹⁰ George Thomas Bettany, **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, Çev.: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2005, s.474.

¹¹ Bettany, Dünya Dinleri Ansiklopedisi s.193.

*sâfi (mürrüsâfi) suyundan yapılmış mürekkeple yazılan muskalar takmak gibi ritüeller de vardır.*¹²

*Eski İran kültürü içinde gaybın bilinmesinde, rüyaların yorumlanması önemli bir yer tutar. Zerdüşt'ün semavî meseleler hakkındaki bilgisini çoğunlukla rüyâsında gördüğü meleklerden öğrendiğine inanılmaktaydı.*¹³

*Tevrat'ta yer alan rüyalar ve tabirleri zengin bir kültür birikiminin ürünleri olup değişik geleneklerin birleşmesinden meydana gelirler. Sözlü gelenekten başlayan bu rüyalar uzun bir zaman diliminde bir araya getirildiğinden bazı araştırmacılara göre tamamen tarihî olarak kabul edilemez, edebî bağlamlarından kopartılamaz. Bu nedenle Tevrat'taki rüyalar aynı zamanda birer motif olarak anlatıya yön verirler, çeşitli değişimleri ve kırılmaları belirginleştirirler.*¹⁴

Hristiyan kültüründe rüyalar vahiy ile ilişkilendirilmiş, özellikle İsa peygamberin nübüvvîyetliğinden önce rüyanın öneminden bahsedilmiştir. Yeni Ahit'te ilâhî iletişimin rüya vasıtasıyla da sağlandığını gösteren örnekler bulunmaktadır. Yeni Ahit'te "rüya" kelimesi, altısı Matta'da olmak üzere yedi kez kullanılmıştır. Matta İncili'ndeki ifadeler, İsa'nın babalığı konumundaki Yusuf'un, rüyasında Rabb'in Meleği'nden bazı ilâhî bilgiler aldığı belirtmektedir. Resûllerin İşleri Kitabı'nda zikredilen rüya kelimesi ise Tanah'tan yapılan bir alıntıda yer almaktadır. Melekler, rüyet, rüya, kur'a ve tabiat olayları, Yeni Ahit'te vahyin vasıtaları olarak görülmüş, rüya ile elde edilen ilâhî bilgilerin çoğunlukla İsa'nın görevlendirilmesinden önce gerçekleştiği¹⁵ vurgulanmıştır.

İslam medeniyetinde gerek rüyaların yorumlanması ve gerekse ilm-i cifr gibi gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunması ve bunun yanında gaybın tefekkür edilmesi hususunda rüyaların analiz edilmesinde iki temel etkenin varlığından söz edilir: Kuran-ı Kerim ve Hadisler.

¹² Erdem Sarıkaya, **Eski Türk Edebiyatında Rüya**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014. s.51.

¹³ Ömer Rıza Doğrul, **Dinler Tarihi**, İnkılap Yay., İstanbul 1963.,s.141.

¹⁴ Scott, Noegel, **"Mezopotamya ve Eski Ahit'te (Tevrat) Rüyalar ve Rüya Yorumcuları"**, Psikolojik Kültürel ve Dinî Boyutlarıyla Rüyalar, Çev.: Dilek Cenkçiler, Odtü Geliştirme Vakfı Yay., Ankara 2008, s.55.

¹⁵ Muhammed Tarakçı, Hristiyanlık'ta Vahiy Anlayışı, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** 2003, C. 12, S.2, s.180.

Kutsal kitapta rüya ile ilgili bir çok ayet mevcut olup rüya tabiri, rüya analizi, peygamber kıssası şeklinde zuhur etmiştir. Özellikle Yusuf peygamberin gördüğü ve yorumladığı rüyaların gerçekleşmesi İslam kültüründe rüyanın önemini tezyid etmiştir.

Kur'an'da üç önemli rüyaya yer verilir. Bunlar Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve Hz. Muhammed'in rüyalarıdır. Hz. Yusuf, rüyasında on bir yıldızla güneşin kendisine secde ettiğini görür. Bu rüya babası Hz. Yakub'un tabir ettiği gibi gerçekleşir; Hz. Yusuf, Mısır'da yüksek bir makama getirilir ve annesi, babası, on iki kardeşi ona gelerek itaat etmişlerdir. Ayrıca Hz. Yusuf'un tabir ettiği birçok rüya tabir ettiği gibi gerçekleşir. Bunlardan en önemlisi Mısır hükümdarının rüyasını "Yedi yıl kuraklık, yedi yıl da bolluk ve bereketin olacak." şeklinde tabir etmesi ve rüyanın gerçekleşmesidir (Yusuf Suresi). Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i rüyasında kurban ettiğini görür ve bu rüyayı gerçekleştirmek üzere oğlunu kurban etmeye hazırlanırken Allah tarafından bir koç gönderilir ve oğlunun yerine onu kurban eder. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in rüyaya sadakat gösterdiği için mükâfatlandırıldığı belirtilir (Saffat Suresi). Hz. Muhammed Hudeybiye seferine çıkarken rüyasında Mekke'nin fethini görür ve rüya bir yıl sonra gerçekleşir (Fetih Suresi).¹⁶

Rüyaların insanlar üzerinde etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Buna göre iyi rüyalar kişide olumlu etkiler bırakırken içinde kötü durumların görüldüğü rüyalar da kişiyi menfi yönde etkiler. *İslam Peygamberi Hz. Muhammed görülen rüyaları kendisi yorumlamış (tabir etmiş) ve önerilerde bulunmuştur. Mesela "biriniz rüya gördüğü zaman nâsîh rey sahibi olan kimseye söylesin. O da hayır konuşup hayırla tevil etsin" demiştir. Rüyaların herkese ve gelişi güzel anlatılmaması tarafları olmuş, seilmeyen kişilere anlatılacak rüyanın yorumunun rüya gören kişiyi üzeceğini bir hadiste söylemiştir. Kişilerin rüyalarını "sevdiği akıllı kimseye, ya da saygın birine söylesin" diyerek sevmediği birine anlattığı rüyanın yorumunun rüya göreni üzeceği hadislerde ifade etmiştir. Aynı zamanda Hz.*

¹⁶ Erol Gündüz, "Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009, S.22, s.189.

Peygamber “rüyada gördüğünüz şeylerin künyelerini (veya) kinaye manalarını da yorumlamada göz önünde bulundurunuz.” demiştir.¹⁷

İslam anlayışına göre Hz. Muhammed'e vahiy ilk olarak rüya şeklinde gelmeye başlamış ve her gördüğü rüya, ertesi gün olduğu gibi gerçekleşmiştir. Bu yüzden de rüya, peygamberliğin bir cüzü olarak değerlendirilir. Ayrıca İslam dininin en önemli sembollerinden biri olan ve günde beş kez minarelerden okunan ezan da, Hz. Muhammed'in bazı arkadaşlarının gördüğü rüya ile sabit olmuştur.¹⁸

Tasavvuf geleneğinden gelen ve bu türde eserler veren mutasavvıf Azizüddin Nefesî, rüyaları çeşitlerine göre sıralamıştır: “*Semavî melekler insanların gönlüne bir şey ilka ederler. Bu hâl uyanıklık anında olursa adı ilhâmdır, uykuda olursa rüyadır. Semavî melekler gökten yere inip şekle büründükleri ve peygambere göründükleri vakit, Allah'ın sözünü onlara iletirse adı vahiydir. Bazı peygamberlere vahiy, daima uyku hâlinde gelmiştir. Hz. Muhammed'e vahiy ilk altı ayda daima uykuda gelmiştir. Bundan dolayı sadık rüya peygamberliğin kırk altı cüz'ünden biri olarak değerlendirilmiştir.¹⁹*

İslamiyet'in kabulüyle Türkler yeni edebî ürünler vermeye başlamış, Karahanlılar döneminde Türk-İslam edebiyatının ilk mahsülleri oluşmuştur. Edebî yapıt niteliğini taşıyan ilk çalışma Kutadgu Bilig olmuştur. Alegorik bir eser olan bu yapıtta hâb-nâme türünün örnekleri görülmüştür. Simgesel bir kişilik olan Odgurmuş, eserde akıbeti temsil etmiştir.

¹⁷ Gencay Zavoçu, **Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi**, Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı Yay., Kocaeli 2007, s.21.

¹⁸ Hidayet Aydar, Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, S.1 s.39. (Tavzih: Namaz vakitlerinin bildirilmesi, ilk zamanlar problem teşkil ediyordu. Müslümanlar, Yahudilerin yaptığı gibi boru çalmak, Hristiyanların yaptığı gibi çan çalmak, Zerdüştlerin yaptığı gibi ateş yakmak, bayrak dikmek gibi bazı çözümler önermişlerdi. Ancak Hz. Muhammed, bunların başkalarını taklit anlamına geldiğini söyleyerek kabul etmemişti. İşte böyle bir dönemde, sahabeden Abdullah b. Zeyd bir rüya görür. Rüyasında gördüğü elinde gayet güzel bir çan bulunan yaşlı bir adamdan, bu çanı kendisine satmasını ister. Yaşlı adam, niçin istediğini sorunca Abdullah, “namaz vakitlerini bildirmek için kullanacaklarını” söyler. Bunun üzerine adam, “sana bundan daha hayırlı bir şey öğreteyim?” der ve bu gün okunmakta olan ezanı öğretir. Abdullah uyanır uyanmaz hemen Peygamber'e gelir ve gördüğü rüyayı anlatır. Hz. Peygamber, bunun hak bir rüya olduğunu söyler ve buna göre ezanın okunmasını emreder. Ezan dediğimiz ibadet böylece meşrulaşır. O günden itibaren günde beş kez okunmaya başlanır. s.55)

¹⁹ Mehmet Kanar **Azizüddin Nefesi, Tasavvufta İnsan Meselesi**, Dergah Yayınları İstanbul, 1990 s. 144.

Rüyaların asıl orijinal kullanımları ise çoğu kez tabir de içeren edebî rüya metinlerinde görülür. Bu tür edebî rüyaların edebiyatımızdaki ilk örneği Kutadgu Bilig’te anlatılan Odgurmış’ın rüyasıdır.²⁰

Divan edebiyatındaki hâb-nâme ve vâkıa-nâmeler, Türk geleneğinin düşleriyle İslam uygarlığının istihâre ve rüya-yı sâdikalarının birleşmesinden meydana gelir.²¹

Divan edebiyatında rüyanın önemli bir yeri vardır. Eserlerde, özellikle mesnevîlerin "sebeb-i te’lif " bölümlerinde rüyaya yer verilir. "Sebeb-i te’lif " bölümü olmayan eserlerde şâir, herhangi bir şiirinde rüyasını anlatır. Sanatçı; rüyayı görmeden önce genellikle sıkıntı içinde, ne yapacağını bilememekte ve kafası karmakarışıktır. Bu duygular içindeyken gördüğü rüya onun ufkunu açar, tereddütleri biter ve kararlı hâle gelir. Rüyada gördüğü kişi onu ikna etmiştir. İknadan ziyade rüyasında kendisine söylenenleri emir kabul etme söz konusudur. Artık rüyada söylenen iş mutlaka yapılacaktır. Bu, âdetâ rüyada gördüğü birinin iletliği, kesin yapılması gereken ilâhî bir emirdir, bundan kaçış yoktur. Rüyada söylenenleri böyle kabul etmede, elbetteki sanatçının İslamî inanişâ bağlı olan rüya anlayışı etkilidir. Sanatçı rüyadan sonra işe başlar ve rüyada kendisine söylenen eserini yazar. Gördüğü rüyayı eserde anlattığı için okuyucu da eserin faydalı olduğuna inanacaktır. Çünkü gereksiz, faydasız bir eser olsa yazılması rüyada emredilmezdi.²²

Divan şiirinde “sebeb-i telifler” incelendiğinde şâirin rüyasında gördüğü bir durumun tesirinde kaldığı görülür. Özellikle, şâir rüyasında Hz. Peygamberi gördükten sonra eserini onun etkisinde kalarak oluşturmaya başlar. Hz. Muhammed’in rüyada görülmesi bir çok divan şâiri için ilham kaynağı olmuştur. Nitekim Evliyâ Çelebi’nin Seyahatnamesi, Yazıcıoğlu Mehmed’in Kitâb-ı Muhammediyyesi, Katip Çelebi’nin Mîzânü’l-Hakk Risalesi buna örnek teşkil etmektedir.

²⁰ Yûsuf Has Hâcib, **Kutadgu Bilig**, 2. bs., Çev.: Reşit Rahmeti Arat, İstanbul, Kabalcı Yay., 2008.

²¹ Türkan Yeşilyurt, Türk Şiirinde Rüya, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, 2011 s.259.

²² Gündüz, Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya, s.190.

Katip Çelebi yukarıda ismi zikredilen kitabında rüyasını şu şekilde ifade etmektedir: *Bu risaleyi yazmaya başladığım 1067 Muharrem'inin 4. Pazar gecesinde (13 Kasım, 1656) Hz. Fahr-i Âlem -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun - düştü bu fakire göründüler. Bir kırdaki savaşçıların kılığında, eteğini beline dolayıp kılıç kuşanmışlar; adamları ve yardımcıları çevresinde, uzak bir yerde idi. Huzurlarında durmuş, birtakım meseleler üzerinde onlara ders vermekteydiler. Ancak aklımda bu kaldı ki onlar ayakta, fakir oturmakla ayakta durmak arası durup ders dinlerken mübarek dizlerini öpüp: "Yâ Resulullah, bu bendenize bir isim telkin buyurun, meşgul olayım." deyince: "Yâ Peygamber ismine meşgul ol" dedi. Bu sözü yüksek sesle söylediler. Öyle ki kulağım bununla dolup uyandığım zaman sesin eseri hâlâ kulağımda duruyordu. "Peygamber adına meşgul ol." buyurduğunun tevili ve yorumu budur ki bundan önce "düstûrû'l-amel" sonunda üstü kapalı olarak bu mânâyı işaret olmuştu. Bu sırada, gerektiğinden bununla ilgili işleri düşünmekte idim. Bu sözde onun müjdesi çıkıp uygun geldi ve bunun içinde bir noktaya da açıkça tembih buyurdu.*²³

Gördüğü rüyanın tesirinde kalarak yeni bir eser oluşturan bir başka müellif Evliyâ Çelebi'dir. Evliyâ Çelebi bir gece rüyasında gördüğü Hz. Muhammed'ten şefâat yerine yanlışlıkla seyâhat istemiş; bundan dolayı arzusu gerçekleşmiş ve gördüğü yerleri not ederek bunları eserine aktarmıştır : *Evliyâ Çelebi, evinde aşure gecesi uyku ile uyanıklık arasında iken, kendini Yemiş İskeleyi yakınındaki, Ahi Çelebi adındaki camide görür; cami cemaatle dopdoludur. Evliyâ Çelebi minberin dibinde oturmuş bu güzel yüzlü cemaate hayran hayran bakmaktadır. Yanındakine kim olduğunu sorar; bu, Sa'd b. Ebi Vakkas'tır. Bütün ermişler Hz. Peygamber'in yakınları, ilk dört halife, Bilâl-i Habeşî hepsi oradadır. Evliyâ Çelebi, bundan sonra Resûlallah'ın sabah namazını kıldırıldığını, kendisinin de Bilal'le birlikte müezzinlik yaptığını ve devamında olanları şöyle anlatır: " Bilâl (Fâtîha) dedi. Hz. Peygamber mihrapta ayak üzere dururken, Saad b. Ebi Vakkas hazretleri beni elimden tutup Hz. Peygamber'in huzuruna götürdü. Hz. Peygamber'e: "Sadık aşkın, müştak ümmetin, Evliya kulun, şefa'atini rica eder." dedi. Bana da: "Mübarek ellerini öp!" dedi. Ben o an ağlamaklı oldum. Hz. Peygamber'in mübarek ellerine küstahça dudaklarımı*

²³ O. Şaik Gökyay, **Mizanü'l-Hakk**, İstanbul 1972, s.120.

kondurdum. Onun görünüşünden "Şefâat Yâ Resûlallah" diyeceğime, hemen "Seyâhat Yâ Resûlallah" demişim. Hz. Peygamber hemen tebessüm edip "Şefâati, seyâhat ve ziyareti sıhhat ve selâmetle kolay eyle Yâ Rabbî" diyerek "Fatıha" okudu
...²⁴

Yazıcıoğlu Mehmed'in Kitâb-ı Muhammediyye'sinde şâir bir gece rüyasında İslam Peygamberini gördüğünü, Hz. Peygamberin kendisinden bir eser vücuda getirmesini istemiş ve şâir de buna karşılık eserini bu rüyanın tesirinde kaleme almıştır :

*Be-nâgâh düşüm olur bir gece ben
Görürem kim Muhammed sırr-ı esrâ*

*Oturmuş nûr olup ashâb içinde
Tamâmet nûr olur şehîr ü sahârâ....*²⁵

Bu üç eserin yanında Klasik edebiyatta rüya motifinin kullanıldığı belli başlı diğer çalışmalar şu şekildedir: Mevlânâ Celaleddin Rûmî- Mesnevî, Ali Şîr Nevâî- Lisânü't-Tayr (Şeyh San'ân Hikayesi), Âşık Paşa- Garibnâme, Hoca Mesud- Süheyl ü Nev-bahâr, Yahya Beg- Gülşen-i Envâr'dır.

Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki ilk bölümlerde yer alan padişah ve cariyesi konulu manzum hikayede rüya motifi ön plandadır. *Padişah, bir cariyeye âşık olur, onu zevcesi yapar ve onunla mutlu bir hayat sürer. Kısa bir süre sonra cârîye hastalanır. Zamanın tabipleri, onun derdine bir deva bulamaz. Padişah, bunun üzerine Cenab-ı Hak'tan yardım dilemek için sürekli ibadet eder. Bir gün yine samimî bir şekilde dua ederken, uykuya dalıverir. Rüyasında gördüğü ihtiyar, o'na, dualarının kabul edildiğini ve kendisine tecrübeli bir hekim gönderileceği müjdesini verir...*²⁶

Şeyh San'ân Hikayesi'nin adı hem Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr hem de Ali Şîr Nevâî'nin Lisânü't-Tayr adlı mesnevîsinde zikredilmiştir. Rüyalar üzerine inşa edilen eserdeki üç kahraman da gördükleri rüyadan etkilenererek rüyalardan mesaj

²⁴ Bk. Gündüz, Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya s.191.

²⁵ Âmil Çelebioğlu, **Muhammediye**, İstanbul 1996, C.2, s.5.

²⁶ Bk. A. Avni Konuk, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi**, Kitabevi Yay. İstanbul 2006, C.1, s.96-125.

çıkarmışlardır. Özellikle eserin baş kahramanı Şeyh San'ân'ın gördüğü üst üste düşler onu, rüyalarının etkisinde bırakmıştır.

Rüya motifinin işlendiği bir başka çalışma Âşık Paşa'nın Garibnâmesi'dir. Mesnevi nazım şekliyle manzum olarak yazılan eserin birkaç bölümünde rüya hakkındaki fikirler yer alır. *Eserde "dasitân" adı verilen bölümlerden biri de sâlikin rüyaları ile ilgilidir. Türkiye Türkçesi'ne -Beşinci Bölümün Dokuzuncu Kıssası Salikin Misalinin Nasıl Olduğunu Anlatır ve Salikten Meydana Gelen Rüyaların ve Keşiflerin Hangi Yol ile Geldiğini Bildirir- cümlelerinde aktarılan bölümün başlığı metinde bu şekilde yer alır.*²⁷

XV. asra kadar edebiyatımızda yazılmış mesnevîlerdeki rüyalar masal sınıflandırmaları açısından değerlendirildiklerinde dikkat çekici bir tasnif ortaya çıkar. Odgurmuş'ın rüyası, Hz. Yûsuf kıssası, Şeyh-i San'ân hikâyesi bağlamındaki ve maktel türünden eserlerdeki İslâm büyüklerine ait rüyalar, kaderin önceden yazıldığına dair seri (zincirleme) rüyalar, Hz. Ali, İskender, Keyd, Siyavuş Şah, adı bilinmeyen bir bey, Melik Anikâ, Ashâb-ı Kehf hikâyesindeki kadı, Hz. Peygamberin meclisine gelen adı bilinmeyen bir kişi, Hurşîd, Gülendâm ve Husrev'in rüyaları ile Gülşehrî ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin mükâşefeleri ise kahramanın bilgilendirildiği ya da yönlendirildiği rüyalar, Mesnevî-i Şerîf'te anlatılan rüyaları da bazı fonksiyon farklılıkları olmakla beraber bu başlık altında değerlendirebiliriz. Hallac-ı Mansur ve İbrahim Edhem'in rüyaları evliyalara ait rüyalar başlığı altında değerlendirilebilir. Ashâb-ı Kehf hikâyesindeki Yemlihâ ve farklı dinlere mensup üç arkadaş ile Hatun Destanı'ndaki adı bilinmeyen erkek kahramanın rüyaları komik anlatımlar; maktellerde yer alan ruhbanın, Menâkıbü'l Kudsiyye'de Âşık Paşa'nın ve Kız Destanı'ndaki adı bilinmeyen erkek kahramanın rüyaları ise acayip faaliyetleri (olağanüstü olayları) içeren rüyalar, Hz. Hatice, Zelihâ, Nev-bahâr, Hüimâ, Gülrûh, Ferahşâd, Cemşîd ve siyah kölenin gördüğü rüyalar ise âşık olma rüyalarıdır.²⁸

Divan şiirinde beşerî aşkı konu edinmesi bakımından yazılmış ilk mesnevi olarak da dikkati çeken Süheyl ü Nevbahar, Hoca Mesud tarafından kaleme

²⁷ Âşık Paşa- **Garib-nâme** (Haz: Prof. Dr. Kemal Yavuz) TDK Yayınları, İstanbul 2000 s.563.

²⁸ Sarıkaya, Eski Türk Edebiyatında Rüya, s.639.

alınmıştır. Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin fağfurunun kızı Nev-bahâr arasındaki aşkı anlatan bu eserde Nevbaharın rüyaları dikkatimizi çekmektedir:

Yemen padişahının oğlu Süheyl, Çin fağfurunun kızı Nev-bahâr'ın resmini görüp âşık olur ve hemen o resmi yapan nakkaşla birlikte Nev-bahâr'ı bulmak üzere yola çıkar. Nev-bahâr'ın sarayını bulan Süheyl sevgilisinin sarayının karşısına kendisi için bir saray yaptırır. Gizli bir tünel vasıtasıyla sık sık buluşurlar. Nev-bahâr ile kaçacakları gece Süheyl sevgilisini beklerken uyuyakalır. Nev-bahâr, Süheyl'in yerini alan Sa'lûk ile uzun süre yol gittikten sonra yanındakinin âşığı olmadığını anlar ve ondan bir hileyle kurtulur. Yolda dinlenirken bir rüya görür. Fağfur, bu sırada kızının kaybolduğunu fark eder. Yemen ülkesine savaş açıp hile ile yener. Esir düşen nakkaşı affederek kızını bulması için görevlendirir. Bu sırada Nev-bahâr çeşitli tehlikeleri atlatarak babasının yanına varabilmek için Yahudi bir bezirgânın gemisine biner. Bezirgân, Nev-bahâr'a âşık olur, ona sahip olmayı ister. Nev-bahâr, onun elinden kurtulup bir şehre gelir. Bu şehrin padişahı vefat etmiş olduğundan halk yeni bir padişah aramaktadır. Nev-bahâr, halkın teklifini geri çevirmez, böylelikle tahta oturur Süheyl, bu sırada uykudan uyanır. Çeşitli maceralardan sonra karşılaştığı Nakkaş ile Nev-bahâr'ın şehrine gelirler. Süheyl, şehrin kapısında sevgilisinin resmini görünce bayılır. Bunun üzerine nöbetçiler hemen ikisini de yakalayıp padişahın huzuruna çıkartırlar. Nev-bahâr, bütün âşıklarına maceralarını anlattırdıktan sonra kendisini tanıtır. Süheyl de tahta oturur. Bir süre sonra Yemen padişahının çağırısı üzerine Süheyl, kendi çocuğunu tahta oturtturak eşiyle birlikte Yemen'e gelir ve babasının vefatından sonra tekrar tahta geçer. Eserde, Nev-bahâr'a ait dört rüya anlatımıyla karşılaşırız.²⁹

Rüyanın motif olarak görüldüğü çalışmalardan biri de Yahya Beg'in "Gülşen-i Envâr" adlı eseridir. *Rüya ve rüya tabiri 16. yüzyıl hamse şâiri Yahya Beg'in "Gülşen-i Envâr adlı mesnevisinde de işlenir. Şâir rüya ve rüya tabiri konusunu mesnevinin Vâridât-ı rü'yâ-yı sâliha 'âbide ve zâhide muğeddemât-ı kerâmet olduğunun rivâyâtıdır başlıklı bölümde işler. Bu bölümde hikâyet başlığı altında yer*

²⁹Bk.Sarikaya, Eski Türk Edebiyatında Rüya s.104-105.

*yer sanatlı bir ifade ile anlatan şâir bu rüyalar hakkında ustaca yorumlar da yapar.*³⁰

Türk Edebiyatı'nda hâb-nâmelere genel olarak baktığımızda hâb-nâmelerin klasik edebiyat içerisindeki varlığı, Türk kültür ve edebiyatının zengin birikimini ortaya koymasına bakımından önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Hâb-nâme, Türk edebiyatında rüyayı işleyen eserlerin ortak adı olarak kullanılmıştır. Rüya ile ilgili eserler Klasik edebiyatımızda isim olarak sadece bu adla çağrıştırılmamış, Vakı'a-nâme, Hâbiyye, Tabir-nâme gibi isimlerle de zikredilmiştir. Türk edebiyatında hâb-nâmeler ile ilgili gerek manzum, mensur gerekse her iki yazı türünde yazılmış eserler mevcuttur.

Divan Edebiyatı'nda Hâb-nâme, Vakı'a-nâme ve Hâbiyye başlığı altında tespit edilebilen eser sayısı yedidir.³¹ Bu çalışmaların kronolojik sıralaması şu şekildedir: Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi (H.989/M.1581-1582), Haşmet'in Hâb-nâme-i Haşmeti³² (M.1757), Veysi'nin Hâb-nâmesi (Vakı'a-nâme) M.1608, Enderunlu Hâfız Abdülatif Efendi'nin Hâb-nâme-i Latifi (H.1295/M.1878), Erzurumlu Edhem Pertev Paşa'nın Hâb-nâme ve Lâhikası,³³ Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme-i Râsim Hikmet (H.1303/M.1885-1886) Hâb-nâme tercümesi olarak yazılan Tercüme-i Hâb-nâme ise yazılış tarihi tam olarak bilinmese de onbeşinci yüzyılın ortalarında yazıldığı tahmin edilmektedir.

Tercüme-i Hâb-nâme: Seyyid İshâk Fazlullah Esterâbâdî'nin "Hâb-nâme" adlı Farsça eserinin tercümesidir. Feriştahoğlu Abd el-Mecîd b. İzzeddîn tarafından tercümesi yapılan bu eser, mensur bir çalışma olup elli sekiz varaktan oluşmaktadır. Eserde içerik olarak rüya tabirleri ön plandadır; bununla beraber kitapta Fazlullah Hurûfî'nin hayatı, Mesnevî'deki bir beyitten etkilenecek tasavvuf yoluna nasıl girdiği

³⁰ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi s.41.

³¹ Bu çalışmalardan biri "Hâb-nâme tercümesi"dir.

³² Eserin adı bazı yerlerde İntisâbü'l-Mülûk olarak geçmektedir.

³³ Eserin üzerinde baskı tarihi ve yeri belirtilmemiştir.

ve Timur’u iltikadına davet ederken onun tarafından cezalandırılması da anlatılmaktadır. Tercüme eserin tespit edilebilen iki nüshası³⁴ vardır.

*Bu tercüme Fazlullah’ın yaptığı rüya tabirlerinin anlatıldığı iki farklı eserin ortak adıdır. Fazlullah’ın yaptığı rüya tabirleri birer keramet örneği olduğu için bu metinler aynı zamanda menakıb-nâme olarak da düşünülebilir. Feriştahoğlu Seyyid İshâk’ın Hâb-nâmesini bazı tasarruflarla tercüme etmiştir.*³⁵

Tercüme-i Hâb-nâme’den

*Minhâ takrîr eyledi ki bir gün dahı Hazret-i Sâhib-i Te’vîle vardum. Hâbda gördüm ki yolda giderken bir eşek sıpası var belümce. Her gâhki piyâde gitmekden yorulsam ol sıpaya binerin, ol hâlde ki benüm kat’â yolum varmaz. Çün kim piyâde olurun yol varurun. Ben bundan gâyet zahmet çekerin. Çün bu hâbı arz eyledüm, Sâhib-i Te’vîl azze fadluhû buyurdılar ki bir kenîzek beççe ki satun almışsın, henüz hadd-i bülûğa irişmemişdür. Her gâh ki ana meyl idersin ol ibâ ider ve tazarru’ ve zârî kılar. Nâçâr elini çekersin. Ammâ vazîfe oldur ki tâ hadd-i bülûğa irmeyince zahmet virmeyesin didiler. Bînende-i hâb mu’terif oldı, kabûl itdi dahı incitmedi.*³⁶

Feriştahoğlu Abdulmecîd’in Seyyid İshâk Fazlullah Esterâbâdî’den tercüme ettiği eseri, ilk tercüme edilen Hâb-nâme olarak tespit edilmiştir. Divan edebiyatında Hâb-nâme tarzında yazılan ilk eser ise Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Hâbiyye’sidir.

17. yüzyıl Şabanî şeyhlerinden olan müellif H. 989 senesinde mezkur eseri yazmıştır. Mesnevî nazım şekliyle yazılmış ve 678 beyitten oluşan eserin vezni “Bahr-i Hecez” olup “mefâîlün mefâîlün feûlün” kalıbı kullanılmıştır. Ömer Fuâdî eserine Besmele-i Celile ile başlar. Daha sonra müellif gördüğü rüyanın etkisinde kalır ve rüyada Allah’tan yardım talebinde bulunur.

Didaktik ve tasavvufî bir eser olan Risâle-i Hâbiyye, Sultan III. Murat zamanında yazılmıştır. Eseri, kurgusundan hareketle iki bölüme ayırmak ve

³⁴ Birinci nüsha İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 9685 numaralı bir mecmua içinde mevcuttur. (vr. 2a-53b) İkinci nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmalar koleksiyonu 1821/2 numarada kayıtlıdır.

³⁵ Bk. Fatih Usluer, “Hurufilikte Rüya Tabirleri”, **Millî Folklor**, 2011, S.23, s.134-135.

³⁶ Usluer, Hurufilikte Rüya Tabirleri s.135.

değerlendirmeyi bu ayrıma göre yapmak uygun olacaktır. Eserin ilk bölümü, kitabın başından asıl hikayenin anlatıldığı “Gül-i Hayal-i Yusuf aleyhi’s-selâma” kadar olan kısımdır. Giriş niteliğindeki bu bölümün başında Besmele övgüsüyle söylenmiş 13 beyitlik bir şiir bulunmaktadır.³⁷

Müellif, Yusuf ile Züleyha hikâyesinin etkisi altında kalarak gördüğü rüyada Allah’tan kendisine böyle bir aşkı nasip etmesini ister. Karşısında yüce bir kapı görür ve o kapıdan içeri girer. Cennete müşabih olan bu yerde gezerken bir güzelle karşılaşır. O gönül açıcı nurlu yüzü görünce şâirin gözü aydınlanır ve uyanır. Şâirin bundan sonraki günleri o güzelin hayaliyle geçer. Onu bulma ümidiyle her yeri arar ve sonuçta gerçek güzelliğin Allah’tan geldiğini keşfeder.³⁸

16. yüzyılda yaşayan ve “Hâb-nâme-i Haşmet” adıyla bilinen “İntisâbü’l – Mülûk” adlı çalışması III. Mustafa’nın 1757’de tahta çıktığı günün gecesi Haşmet’in gördüğü bir rüyayı konu edinmektedir.³⁹ Olaylar rüyada görülmüş gibi sunulsa da aslında Haşmet bu eseri Sultan III. Mustafa ve biraz da kendi geleceği için taşıdığı kaygılar üzerine yazmıştır. Padişah tarafından kendi isteğinin sorulması üzerine herhangi bir istekte bulunmamasına rağmen padişah tarafından “Müfettişeyn-i Şerifeyn” göreviyle taltif edilmesi de gönlünde böyle bir göreve atanma isteği olduğunun dışı vurumudur.⁴⁰

17. yüzyıl müelliflerinden Veysî, Hâb-nâme’yi yazarken dönemin çeşitli sıkıntılarını, yönetimden kaynaklanan aksaklıkları ve devlet kurumlarındaki liyakat sorunlarını kurgusal olarak başarılı bir şekilde işleyerek dönemin yöneticilerine ve halka dolaylı mesaj vermiştir. Mensur bir çalışma olan eser, M.1608 yılında tamamlanmıştır. Hâb-nâme’de sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa, Hz. Muhammed peygamberlerin ardından dört halifenin yaşamış olduğu olaylar anlatmış; Hz. Hüseyin ve Kerbelâ vak’ası da eserde işlenilmiştir. Eserin 95 nüshası mevcuttur.

³⁷ Bk. Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu’âdi’nin Hâbiyye Risâlesi s.102-104.

³⁸ İsmail Yıldırım, Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi’nin Hâb-nâme-i Latifi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.43, s.505.

³⁹ Arslan, Mehmet;Aksoyak, İsmail Hakkı, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbacılık, Sivas 1994 s.50-51.

⁴⁰ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu’âdi’nin Hâbiyye Risâlesi s.58.

Eser, Sultan I. Ahmet ile Makedonya kralı Büyük İskender'in karşılıklı konuşmalarını içerir.⁴¹ Veysî, uyku ile uyanıklık arasındaki düşünceli bir halde İskender-i Zülkarneyn'le ya da tebdil-i kıyafette iken zamanın padişahı I.Ahmed'le karşılaşmayı ümit eder. Tam bu haldeyken rüyasında bir topluluğa rast gelir. Devletlinin işaretiyle diğer hizmetçilerle hizmette bulunan Veysî, çimenlerin üstüne oturur. İskender-i Zülkarneyn ve daha önce yaşamış diğer padişahlar da I.Ahmed'le bir aradadır. Çavuşlar, yeniçeriler ve ağalar bu mecliste tantanalı bir şekilde toplanırlar. İskender-i Zülkarneyn ve I. Ahmed meclistekilerin huzurunda sohbet başlarlar. I. Ahmed zamanın siyasal ve toplumsal sorunlarını anlatarak sitemkârâne bir üslupla konuşur. Celâli isyanlarından, dinsizlerin başkaldırısından, halkın huzursuzluğundan bahseder. Ataları böyle kargaşalı bir zamanda değil de daha huzurlu bir zamanda kendilerine bu saltanatı bıraksalardı, saltanatın daha rahat olacağını ifade eder. Bunun üzerine İskender-i Zülkarneyn sözü alır ve Hz. Âdem'den itibaren I.Ahmed'in zamanına kadar olan vakaları giriş cümlesinin ardından özetleyerek anlatmaya başlar.⁴²

Metin Kayahan Özgül, Türk Edebiyatında Siyasî Rüya adlı çalışmasında Veysî'nin Hâb-nâmesi ile Haşmet'in İntisâbü'l-Mülûk adlı eserini tema, kurgu ve amaç olarak karşılaştırarak şu değerlendirmede bulunur: *Klasik edebiyatın rüyalarına siyasî muhtevanın yeleşmesi Osmanlı için "devr-i inhitât"ın başlamasından sonradır. Hem geçmişteki refah günlerine olan hasreti, hem de gelecekte beklenenleri artırdığı için, çöküş yıllarında rüya, hülya ve hayeller büyük güç ve mana kazanır. Yine de fertlerin devlet ve saltanatın hâl-i hazırda çöküntüden kurtulacağına olan inancı sarsılmamıştır. Bu sebeple siyâsî rüyaların hepsinde devletin rejimin sultanın tarafını tutan legal bir politik muhteva vardır.*⁴³ Özgül; bu tür eserlerin Tanzimat sonrası yazılan eserlerden farklı olduğunu, Tanzimat dönemi aydınlarının yaşadıkları ana ait ümitlerini de kaybettiklerinin tespitinde bulunur.

Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi'nin "Hâb-nâme-i Latîf" M.1878 yılında manzum ve mensur karışık yazılmış bir çalışmadır. Eserin diğer hâb-nâme

⁴¹ Sarıkaya, Eski Türk Edebiyatında Rüya, s.654.

⁴² Mustafa Altun, **Hâb-nâme-i Veysî**, MTV Yayıncılık, İstanbul 2011, s.13.

⁴³ M.Kayahan Özgül, **Türk Edebiyatında Siyasî Rüya**, Akçağ Yayınları, Ankara 1989, s.12.

türlerinden farkı rüya tabirlerinden çok uyku çeşitleri, rüyaya dalmadan önce okunacak dualar vb. konularda didaktik bir eser hüviyyetini sağlamaktadır.

*Yazarın Hâb-nâme-i Latîf'i; sabah vakti erken kalkmanın faydalarını, uykunun çeşitlerini ve duaları içeren bir risâledir. Sade bir üslûpla kaleme alınan risâle, içerisinde barındırdığı manzûme ve dualarla zengin ve çeşitli bir görünüme sahiptir. Risâlenin; Enderun'da uykuyu bir düzene oturtmanın yanında erken kalkılarak ilim tahsiline önem vermesi, okuyucularına müspet hâllerin kazandırılması, yaşına göre bir kişinin günde ortalama ne kadar uyuması gerektiği gibi birçok yönden faydalı bilgiler vermesi eserin öğrenciler ve toplum nazarında ilgi görmesine vesile olmuştur. Bu hâliyle Abdülatif Efendi'nin Hâb-nâme-i Latîf'i geleneğe mensup diğer hâb-nâmelerden farklı bir görünüm arz eder. Zira kaleme alınan diğer eserlerde böyle bir muhteva husûsiyeti görülmez. Tüm bu yönleriyle Abdülatif Efendi'nin "Hâb-nâme-i Latîf" risâlesi son dönem edebiyat tarihinin uykuya dair mühim metinleri arasında gösterilebilir mahiyettedir.*⁴⁴

Erzurumlu Edhem Pertev Paşa'nın Hâb-nâme ve Lâhikası İstanbul'da mason localarının nicel olarak arttığı yıllarda kaleme alınmıştır. Eserin üzerinde yayın tarihi ile ilgili bilgi mevcut değildir. Lâhikasıyla beraber otuz üç sayfa hacmindeki bu risâle, rüyada yapılmış bir konuşma tarzında doğrudan doğruya masonluğun tenkidini ihtiva eder. Ebüzziyâ Tevfik'in "Farmasonluk adlı meşhur makalesinde Edhem Pertev Paşa'yı devrin ünlü masonları arasında zikretmesi, aynı dönemde yaşayarak nâzırlık ve sadrazamlık yapmış bulunan diğer İbrahim Edhem Paşa ile karıştırmış olmasından kaynaklanmıştır. Esasen bu risâle de dikkate alındığında Ebüzziyâ'nın görüşünün pek isabetli olmadığı anlaşılır. Hâb-nâme'nin üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakla beraber o devirde L'Union d'Orient locasının üstadı Cleanti Scalieri'nin Grand Orient'a gönderdiği bir mektuptan eserin 1872'de yayımlandığı anlaşılmaktadır.

⁴⁵

Hâb-nâme ve Hâb-nâme Lâhikası adlarıyla bilinen risalelerden Hâb-nâme adıyla bilinen ilk eser 13 varaktır. İkincisi de aynı yıl, ilkinde ek olarak yazılmış 6 varaklık küçük bir risaledir. Eser yazıldığı yıllarda ilgi ile karşılanır ve farklı

⁴⁴ Yıldırım, Enderunlu Hâfız Abdülatif Efendi'nin Hâb-nâme-i Latîf'i, s.506.

⁴⁵ Mahir Aydın, "Ethem Pertev Paşa", TDV. İslam Ansiklopedisi, C.10, s.420.

yorumlara neden olur. Bazı yazarlar ise masonluk propagandası amacıyla olduğunu düşünüp yazılarında Hâb-nâme'nin adını bile anmazlar.⁴⁶

Eserin konusu şu şekildedir: Yazar bir gece düşünde kendisini ma'nâ âleminde görür. Ortasında bir masa, üzerinde de ölmüş (ya da öldürülmüş) bir insanın kafatası olan karanlık ve dar bir odadadır. Siyah boyalı odanın duvarlarına, beyaz boya ile kafatası masada bulunan insanın vücudu resmedilmiştir. Yazar bulunduğu odada, masadaki kafatası ve duvardaki resmin seyrinde iken odanın arka tarafından bir kapı açılır ve içeriye iki kişi girer. Cellâdı andıran biri elindeki parlak kılıçla yazarı (Edhem Pertev Paşa'yı) işaret eder. Bu sırada diğeri yazara yabancı bir dille bir şeyler söyler, söylediklerini yazarın anlamaması üzerine Türkçe konuşmaya başlar. Masa üzerindeki kafatasını göstererek insanın sonunun da onun gibi olacağını söyler. Daha sonra üçgen kesilmiş bir kağıdı yazarın önüne uzatır ve soracağı üç sorunun cevabını kağıdın üç ayrı köşesine yazmasını söyler. Daha sonra üçgen kesilmiş bir kağıdı yazarın önüne uzatır ve soracağı üç sorunun cevabını kağıdın üç ayrı köşesine yazmasını söyler. Arkasından da üç soru sorar. İlk soru yazarın cellat ve kâtil kişilikte biri olmayı arzulayıp arzulamadığı şeklindedir. Yazar böyle bir kişi olmayı asla istemediğini söyler. İkinci soru kendi vatandaşlarına (ebnâ- yı vatan) nasıl bir muâmelede bulunmak istediği, üçüncü soru ise insan için büyüklük ve kahır kaynağının ne olacağı şeklindedir. Üçüncü soruda farklı milletlerin büyük kahramanlarını da anan yazar bu iki soruya makul cevaplar verir.⁴⁷

Klasik edebiyatta Hâb-nâme ismiyle zikredilen son eser Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme-i Râsim Hikmet'idir.⁴⁸ Eser genel itibariyle rüya, rüya yorumları, peygamber ve evliyaların görmüş olduğu rüyalar gibi konuları ihtiva etse de farklı konuların da işlendiği görülür.

Hâb-nâme'de, toplam altmış sekiz konu işlenmiş; çoğunluğu peygamber kıssaları, menkıbelerden oluşmuştur. Bu konuların yanısıra ilm-i cifir, ilm-i kef, kıyafetname vb. konular üzerinde de fikirler belirtirmiştir.

⁴⁶ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi s.60.

⁴⁷ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi s.61.

⁴⁸ Eserin zahriye kısmı ve ferağ kaydında kitabın adı bu isim ile belirtilmiştir. Kayıtlarda ise sadece Hâb-nâme olarak geçmektedir.

Eserin büyük çoğunluğu hakimın diyaloglarından oluşur. Yazar hakimın ağzından kendi düşüncelerini beyan etmiş, hakimi konuşturarak olaylar karşısında duygu, düşünce ve değerlendirmelerini dile getirmiştir. Hakim birçok canlıyla hem fikhî hem felsefî konularda münakaşa etmiştir. Hakim (anlatıcı) yöneticilere nasihat etmiş, fikhî konularda ictihâd etmiş, ilm-i cifirden peygamber kıssalarına, ilm-i kefden kiyafetnâmelere kadar geniş bir alanda görüşlerini beyan etmiştir. Hakimın konuştuğu canlılar sırasıyla harguş, fûrs, vezir, simurg, tavus, rûbâh, şütür, üşter, keşef'tir. Eser hakkında teferruatlı bilgi çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde verilecektir.

Hülâsa rüya kavramı, insanoğlunun varlığından beri gizemini korumuş bilim insanları bu sırrı çözmek için başta psikoloji alanından yararlanmak üzere disiplinlerarası çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Başlangıçta kurgu ve spekilasyonlara dayalı olan bu çözümleme zamanla yerini daha bilimsel çalışmalara bırakmıştır. Bazı bilgiler ona dinî bir anlam yüklerken bazıları da dinden bağımsız ele almıştır. Örneğin Ortaçağ Avrupasında skolastik düşüncenin de etkisiyle rüyalar ilahî bir mesaj olarak görülmüş, kişinin gördüğü düşler bu kavram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rönesans ile aydınlar rüyaları dinden bağımsız olarak ele almış, bilimsel verilere dayandırarak bu terimi açıklamışlardır. Yunanlı düşünür Platon rüyanın akıldışı arzu ve dürtülerin bir eseri olduğuna inanır ve onun etkisinde kalmamak için pozitif düşüncenin önemini vurgular. Aristoteles ise rüyayı bir imgeleme işi olarak görür. Eski Grek kültüründe rüyalar ilahî mesaj içeriğine sahipken, Hind kültüründe reenkarnasyonun başlangıcı olarak kabul edilir. Rüyaların anlamlandırılması Sigmund Freud ile farklı boyut kazanmıştır. Onu takip eden bir çok bilim adamı onun fikirlerini temel almıştır.

Klasik edebiyatımızda hâb-nâmeler ile ilgili bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki “Tercüme-i Hâb-nâme”dir. Fazlullah Esterâbâdî'nin “Hâb-nâme” adlı Farsça eserinin Feriştahoğlu Abdulmecit tarafından yapılan tercümesidir. Anadolu sahasının bu türde yazılan ilk örneği ise Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi'dir. Feriştahoğlu Abdulmecit'in Hâb-nâme tercümesinde rüya tabirleri; Risâle-i Hâbiyye'de görülen rüya üzerine Allah'tan talepte bulunma; Hâb-nâme-i Haşmet ve Hâb-nâme-i Veysî'de bir takım vakıaların rüyada görülmüş gibi

sunulması; Hâb-nâme-i Latîf’de sabah vakti erken kalkmanın faydaları, uykunun çeşitleri ve dualar; Edhem Pertev Paşa’nın Hâb-nâme ve Lâhikası’nda müellifin kendini ma’na aleminde görmesi ve çeşitli sorulara cevap vermesi ön plana çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET

1.1. HAYATI- EDEBÎ ŞAHSİYETİ- ESERLERİ

1.1.1.Hayatı

Muhammed Râsim, Osmanlı Devleti'nin buhranlı olduğu bir dönemde - on dokuzuncu yüzyılda- yaşamış şâir, müellif ve alim kimliğiyle öne çıkan bir ilim adamıdır. Yazarın hayatına geçmeden önce yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve ekonomik durumu hakkında kısaca şu bilgileri verebiliriz:

Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat döneminde önemli değişimlerin eşiğine gelir. 19. yüzyıla gelindiğinde Devlet otoritesinin zayıflaması, ordunun yapısının bozulması, toprak ve vergi sistemindeki aksaklıklar, toplumda anarşi ve ayaklanmalara sebep olur. Bu bozulmadan ve sıkıntılardan köylüler de etkilenir. Tımar sisteminin bozulması, toprakların gasp edilmesine ve ordunun bozulmasına yol açar. Viyana bozgununun zararı neredeyse köylüden çıkar. Nüfus artışı, topraksızlık, fütuhatin durması ve enflasyondan dolayı Anadolu kıtası; Tımarlı Sipahiler, vakıf mütevellileri ve sair yöneticilerin toprak gaspına, idarenin bozulmasına ve köylü isyanlarına sahne olur.⁴⁹

19. yüzyılda, Osmanlı devletinin asırlarca süren iktidarının zevale doğru gitmesi ve İslâm dünyasının nerdeyse bütün coğrafyalarının istila ve işgale uğraması ile Osmanlı'nın zevali arasında doğrudan irtibatlar kurulması; bu tedirgin halet-i ruhiyeyi besler.⁵⁰ Atının nal sesleriyle Avrupa'yı inleyen "Muhteşem

⁴⁹ İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları, İstanbul 2004, s.11.

⁵⁰ İsmail Kara, **Din ile Modernleşme arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yay. (2. bs.). İstanbul 2005, s.88.

İmparatorluk”tan “Avrupa’nın hasta adamı” olarak toprakları masa üstünde paylaşılan bir düşüşe ve yıkılışa giden süreç 20. yüzyılın başlarında tamamlanır. Bilhassa ‘yenilmez’ denilen Osmanlı ordusu disiplinini kaybeder, teknoloji bakımından yetersiz bir hale döner ve ‘yıkılışının’ en önemli sebebi olur.⁵¹

Bu çözülme sürecinde İmparatorluk artık modern kurumlara gereksinim duymuştur. İdârî, ictimâî, ekonomik ve kültürel alanda modernleşme kaçınılmaz olarak eksikliğini hissettirmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamından kurtulmak için çeşitli yaptırımlar uygulanmış, Batı’nın tekniğinden faydalanılması gerekliliğine inanılmış; siyasî, ekonomik, toplumsal ve askerî alanlarda yenileşme ve reform hareketleri ön plana çıkmıştır.

İşte bu noktada Tanzimat Fermanı’nın gerekliliği bir zaruret halini almıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları, Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı ictimâî hayatında yeni bir safhaya geçilmiştir. Bu değişim sürecinden kültür sahası da nasibini almış ancak edebî alandaki değişimler diğer sahalardaki yenilenme hareketlerine göre yavaş kalmıştır. Bu yüzyılda klasik edebiyatın modern edebiyat karşısında gücü azalmış, birçok şâir ve yazar mahallileşme eğilimini sürdürürken diğer kısmı tasavvufî şiire ve eserlere karşı ilgiyi arttırmıştır.

XIX. yüzyıl Divan şâirlerinin yetişmesinde etkili olan iki çevre bulunmaktadır. Bunlardan birincisi tarikat çevresidir. Her buhranlı dönemde olduğu gibi, XIX. yüzyılda da bir tarikata intisap etme modası vardır. Bu dönem divan şâirlerinden bir tarikata girmemiş, bir şeyhe intisap etmemiş şâir yok gibidir. Fakat bu durum, bütün şâirlerin dinî ve tasavvufî şiirler yazdığını göstermez. Bu şâirlerden çoğunun şiirlerinde rindane ve âşıkane edâ hakimdir. XIX. yüzyıl şâirlerinin yetişmelerinde etkili olan ikinci çevre ise, devlet dairelerinin kalemleridir. Şâirlerin çoğu kâtiplikle hayata atılmış, mahlaslarını girdikleri dairenin başkanından ya da bir büyüğünden almış kişilerdir.⁵²

⁵¹ Mustafa Karabulut, **Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008, s.17.

⁵² İsmail Ünver, **“XIX. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri”**, Büyük Türk Klâsikleri, İstanbul 1988, C.8 s.141-144.

Klasik edebiyatımıza eserleriyle sağlamış olduğu katkılar göz önüne alınırsa Hoca-zâde Muhammed Râsim'in çalışmalarının önemi yadsınamaz bir gerçektir ancak bu kadar hacimli eserlerine rağmen yazar hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Yaptığımız incelemelerde yazarın hayatına dair Klâsik Türk Edebiyatı'nın başlıca kaynakları arasında yer alan tezkirelerde herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Onun hayatı hakkındaki bilgiler sadece sicil kaydında⁵³ geçen verilerden ibarettir. Bunun yanında müellifin bazı eserlerinden hareket ederek yazarın hayatı, edebî şahsiyeti hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Hülâsa bu başlık altında yaptığımız incelemelerin büyük kısmı özellikle edebî şahsiyeti kısmı onun eserlerinden hareketle yapılmış yorumları ihtiva edecektir.

Muhammed Râsim b. Ali b. Rızâ b. Süleyman el-Malatyavî ismini taşıyan müellif, Müftü Ali Rızâ Efendi'nin oğlu olup resmi kayıtlarda (H.1255/ M.1839)⁵⁴ Malatya'da tevellüd etmiştir. Hâb-nâme'nin dışında kalan eserlerinin ekserisinde ismi Hoca-zâde Muhammed Râsim olarak geçmektedir. Hâb-nâme'de ve Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı eserlerde Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim Hikmet⁵⁵ olarak geçmektedir. Babasının eski müftülerden olması ve ailece ilimle iştigal etmelerinden dolayı mukîm çevrece bu isimle (Hoca-zâde) anılmıştır.

Yazarın Hâb-nâme ve Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı eserlerinde ismi Seyyid olarak da zikredilmiştir. Ayrıca eserin giriş bölümlerinde Şütür-murgun (devekuşu), onun (Hakim) ismini Seyyid⁵⁶ olarak zikrettiği görülür. Bu bilgilere dayanarak Râsim Hikmet'in Hz. Peygamber'in soyundan geldiği de anlaşılmaktadır. *Tarih boyunca Hz. Muhammed'in aile ve yakın akrabası özellikle de kızı Fatıma'nın iki oğlu vasıtasıyla devam eden soyundan gelenler İslam toplumlarında müstesna bir mevkiye sahip olmuş, onları sayıp sevmek dini bir vecibe kabul edilmiştir. İslam Peygamberi'nin neslini devam ettiren, gerek devlet katında ve*

⁵³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye, Sicill-i Ahvâl İdaresi, no: 4/458.

⁵⁴ Resmî kayıtlarda doğum tarihi 1255 olarak geçmektedir ancak üzerinde inceleme yaptığımız bu eserde müellifin doğum tarihi H.1246 olarak tahmin edilmektedir. Yazar, eserin sebab-i telif bölümünde 1301 yılında 55 yaşında olduğunu vurgulamıştır. (vr. no 22a/)

⁵⁵ Eserin ketebe, 1/a ve 1/b sayfalarında; Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı eserde (vr. no 1/a)

⁵⁶ (vr. no: 24/a)

*gerekse toplum içerisinde büyük saygı gören Âl-i Fâtima mensupları için seyyid ifâdesi kullanılmıştır.*⁵⁷

İlk eğitimini ebeveynlerinden aldığı Hâb-nâme’de geçen diyalogdan çıkartılabilir. Eserin bir bölümünde Rûbâh kendisine soru yöneltir ve anlatıcı pozisyonunda olan Hakim (yazarın kendisi) cevabında “İlk eğitimimi çocukken âbâmdan aldım.” der.

Rûbâh eyitdi ey hakîm bu ‘ilmi siz pederiñizden mi ahz itdiñiz yoħsa şoñradan mı taħşil itdiñiz hakîm eyitdi li-muħarririhi biz muħaħķaķ ‘ilmi âbāmızdan aldık tıfl iken (Vr. no: 107/b)

Müellif, Sıbyân Mektebindeki eğitiminden sonra Bâyezid Camii’nde derslere devam etmiş ve buradan icâzet almıştır. Yine burada yüksek ilimler, çok büyük ve küçük küreler, gezegenlerin yapısı, yıldız uzaklığını ve şekillerini belirten alet kullanımı gibi astronomiyi ihtivâ eden eğitimler almıştır. Akabinde medresede almış olduğu eğitimi en üst seviyede tamamlamış, kadılık ve hakimlik diplomasına⁵⁸ sahip olmuştur. Yine resmî kayıta geçen bilgiye göre kadılık mesleğine başlamadan önce bir süre medreselerde hocalık yapmış, başta İmam Alusi’nin çalışmaları ve Buhari’nin hadis kitapları olmak üzere pek çok eseri öğrencilerine okutmuştur.

Müellif, kadılık görevini ifa etmeden önce baş mabeynci olan Hamdi Paşa’nın yanında bulunmuştur. Burada kütüphane hizmetinde bulunmuş, birçok eserden istifade etmiştir. 1864 yılında Adliye sahasında ilk görev yeri Konya’ya üç bin kuruş ile atanmıştır. 1866 senesinde Kayseri Develi’ye, 1868 yılında Şehrizor’a⁵⁹ kadı olarak atanmıştır. Burada bir süre çalıştıktan sonra ayrılan Muhammed Râsim, 1876 yılında dört bin kuruş maaş ile Sivas Temyiz Mahkemesi Başkanlığında⁶⁰ vazifesine devam eder.

Resmî kayıta geçen bilgiye göre; ilmiyle tanınmış, 1878 yılı Recep ayında büyük alimlerden olmuştur. Sürekli ilimle iştigal olması, bulunduğu makamın

⁵⁷ Mustafa Küçükaşçı, “Tarihî Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı” (Prof. Dr. Muammer Kemal Özerin Hatıra Sayısı), **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 2009, s.87.

⁵⁸ İcâzet-nâme belgesi, BOA’da resmî kayıta eklidir.

⁵⁹ Kerkük yakınlarında bir kasaba.

⁶⁰ İsmi daha sonra Sivas Başlangıç Mahkeme’si olarak değişmiştir.

yoğunluğu nakil, değişim ve memurluk görevi sırasında aksayan işlerden dolayı bazı suçlamalara maruz kalmış olup mahkeme edilmiştir. Dönemin Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa tarafından belirtilen görüşte “Kendisinin ifade ettiği eserler henüz yayınlanma safhasında olmadığından, kendi ilim ve faziletleri memurluğuna dair vazifesine olan gayret ve güzel çalışmaları olup takdire layıktır.” denilip Cevdet Paşa tarafından mahkemeye sunulan mütala’ada⁶¹ ifade edilmiş, bundan dolayı kendisinin büyük alimlerden ve bilgi sahibi kişilerden olduğu belirtilmiştir.

1882 yılının Şevval ayında Hoca-zâde Râsim, fazilet ve olgunluk iddiasıyla kitap yazmış ancak memurluk vazifesini askıya aldığı ve mahkeme usûlüne aykırı davrandığı Sivas valisi ve adliye müfettişi tarafından tespit edilerek 1882 Zilkade ayında Sivas Başlangıç Mahkemesi tarafından görevinden alınmıştır. Hoca-zâde Muhammed 1884 yılı Recep ayında iki bin kuruş maaşla Sivas Başlangıç Mahkemesi ikinci başkanlığına tayin edilmiştir. 1888 Safer ayında ise daha evvelki görev yeri olan mahkemenin hukuk dairesi başkanlığına tekrar getirilmiştir.⁶²

Kısa bir süre sonra onun hakkındaki şikâyetlerin artmasından dolayı Sivas’ta kalması münâsip görülmemiş, görev olarak Diyarbakır bidâyet mahkemesine nakledilmiş, 1889’da Diyarbakır Mahkemesi Hukuk Dâiresi Başkanlığı’na getirilmesi uygun görülmüştür. Bir müddet burada ikame etmiş, daha sonra gençlik dönemini geçirdiği İstanbul’a intikal etmiştir. 1899 senesinde ise İstanbul’da vefat etmiş, kabrinin nerede olduğu henüz tespit edilememiştir.

Hoca-zâde Muhammed Râsim’in, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve eserlerinin dışında ismi bir yerde daha zikredilmiştir. Şeyhülislâm Menteşzâde Abdürrahim Efendi’nin fetvalarını bir araya getirdiği eser olan “Fetâvâ-yı Abdürrahîm”de ismine atıf⁶³ yapılmıştır. Mezkur eserde *Malatyalı Hoca-zâde Seyyid Mehmed Râsim Efendi de (ö. 1316/1898), Abdürrahim Efendi’nin Fetâvâ’sının nükülünü hazırlamış (Fetâvâ Abdurrahim ma’a’n-nukûl) ve eserin mukaddimesinde belirttiğine göre- Sultan Abdülaziz döneminde Şeyhülislâm [Tur-şucuzâde] Ahmed Muhtâr-ı Sâni zamanında*

⁶¹ B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁶² B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁶³ Şükrü Özen, “Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, İstanbul 2005, C.3,S.5 s.302.

(6.11.1872-11.6.1874) temize çekmiştir. Ancak nüshanın sonunda, birinci cildin tamamlandığı ve ikinci cildin takip edeceği belirtilmektedir.⁶⁴

Şükrü Özen, bu bilginin dışında Râsim Efendi'nin ismine dipnot düşerek şu bilgileri verir: *Eserin kapak sayfasında bulunan, oğlu Taceddin Efendi'nin 23 Rebûlâhîr 1323(27.6.1905) tarihli vakıf kaydına göre; Malatyalı Hoca-zâde Seyyid Mehmed RâsimEfendi, Diyarbakır vilayeti Mahkeme-i Bidâyet-i Hukuk reisliği yapmıştı. Bağdatlı İsmail Paşa ise, Diyarbakır dönüşünde İstanbul'da vefat ettiğini belirtir ve kelâm, tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında yazdığı eserlerin listesini verir. Bkz.Hedyye-tü'l-ârifîn, c. II, s. 395. Bu listede yer almayan, ama yukarıda zikredilen esere yazdığı mukaddimede Sefîne-i Râsim adlı dört ciltlik yetmiş cüzü aşan bir Mülteka'l-ebhur şerhi yazdığını belirtmektedir. Ayrıca Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Şerhi adlı bir eseri de bulunmaktadır (İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Nadir Eserler-Türkçe, nr. 1591,ist. 1298, 726 vr.)⁶⁵ Bu bilgilerden hareketle Hoca-zâde Muhammed Râsim'in evlendiği, Taceddin isminde bir oğlu olduğu, döneminde Diyarbakır'da Asliye Mahkemesi Hukuk Başkanlığını yürüttüğü söylenebilir. Yine Mülteka'l-ebhur⁶⁶ şerh ettiği ve bu çalışmayı da Sefîne-i Râsim adlı kitabında yazdığı belirtilmektedir.*

Hoca-zâde Muhammed Râsim sürekli ilimle içiçe olmuş, bundan dolayı çeşitli dönemlerde görevini ihmal etmeden dolayı soruşturma geçirmiş ancak ilmî vasıfları hususiyetiyle çevresinde olumlu intibahlar bırakmıştır.

Eserlerinde de yer aldığı üzere mezheben Hanefî, tarîkaten Mevlevî⁶⁷dir. Üzerinde çalışma yaptığımız eserde de fikhî konularda genel olarak İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin görüşüne yer verdiği, Mesnevî'den de sürekli alıntı yaptığı görülür:

Ḥakīm eyitdi el-cevāb İmām-ı 'Azam indinde ḥamr diyu nūnuñ kesriyle yā hemzeniñ sukūnıyla ne der ki mā' inden olup ḳaynayup müştēd olduḳda köpegini

⁶⁴ Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü s.302.

⁶⁵ Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü s.302.

⁶⁶ Hanifi mezhebi itikadına uygun fıkıh kitabı.

⁶⁷ Kübra Ceylan, “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hedyyetü'l-Ma'sûkîn Adlı Mevlid Şerhi (83a-164a)”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015 s.14.

tarh itmek şartdur. Mevlânâ Meşnevî-i Şerîfinde buyurdular Zâne sebeb fermûd yezdân ve’đ-duha Ve’đ-duha nûr-ı zâmîr-i Muştafî (Vr no: 91/b)

Muhammed Râsim, başta Hâb-nâme olmak üzere bir çok eserini Sivas’ta bulunduğu yıllarda yazmıştır. Ömrü her ne kadar çeşitli şehirlerde geçse de duygusal anlamda onun Sivas’a bağımlılığı söz konusu olmuş, Sivas şehri hayatında farklı bir yer edinmiştir. Nitekim konuyla ilgili Şule Bayraktar’ın tespiti şu şekildedir: *Müellifin hayâtı Osmanlı mahkemelerinin çeşitli kademelerine nakl olunmakla geçmiştir. Onun hayâtında Sivas’ın önemli bir yerinin olduğunu Tuhfetü’l-âşıkîn’de geçen şiirinden anlamaktayız.*⁶⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşiv’indeki kayıtlarda Ahmet Cevdet Paşa kendisini “Ulemâ-i a’lâmdan ve ashâb-ı ma’lûmâtandır” cümlesiyle vasıflandırmıştır. Hoca-zâde Muhammed Râsim yürüttüğü resmî görevlerden çok ilmî çalışmalarıyla mukim çevre biliniştir.

Resmi kayıta onun kadılık yaptığı bilinmektedir. Ayrıca incelediğimiz bu eserde eserin kahramanı “Hakim”, “Rûbâh” ile konuşurken “Rûbâh”ın ona yönelerek soru sorması, kadılık kelimesini teyit ettirmesi ve bir dönem görevinden azl edilmesi bu bilgiyi desteklemektedir.

rûbâh eyitdi işte bildim geçenlerde hûkûk riyâsetinden munfaşıl olan Râsim Hikmet siz misiniz hakîm eyitdi belî özumdür rûbâh eyitdi su ’âl itmesi ‘ayb olmasun mûcib-i ‘azliñiz ne idi hakîm eyitdi şimdi anuñ sırası degildür bir sa’a-yı hâlde ‘ariz u ‘amîk hâkipâyîñize naql iderim rûbâh eyitdi inşallâhu’r-Raḥmân yakında bir istînâf reîsî olursuñuz bu su ’âle ne cevâp buyurursuñuz(Vr no: 106/b)

Hâb-nâme’de;⁶⁹ bu dünya hayatını ölçülü ve mizanlı yaşadığını, bin türlü hazineye erişip dertsiz yaşadığını ve bundan dolayı ne kadar şükür etse de az olduğunu belirtmiştir. Kişilik olarak onun bu rahat davranışı akranlarının ve akraba-i taakkulatın dikkatini çekmiş hakkında menfî düşünceye zemin hazırlamış ancak fen

⁶⁸ Şule Bayraktar, “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi’nin Tuhfetü’l-Aşıkîn Hediyetü’l-Ma’sûkîn adlı Mevlid Şerhi (1a-83a)”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015, s.14.

⁶⁹ (Vr. no: 22/a)

ve fikirle meşgul olması, belagat ve hitabete hakimiyeti ve ilmî konulardaki marifeti sebebiyle olumsuz düşünceler zamanla yerini müspet fehme bırakmıştır.

Kişilik olarak sabırlı, sürekli tevekkül eden, dünya işlerini pek önemsemeyen bir mizacı vardır. Eserin bazı bölümlerinde geçen tevekkül ve şükür ifadeleri bu düşüncelerimizi somutlaştırmıştır.⁷⁰ Ayrıca fitrat olarak halim, naif bir yapısı olduğunu rûbâh ile diyalogundan anlıyoruz :

Rûbâh eyitdi ey hakîm-i pür-ḥikmet ne ḥalîmsün ki bu kadar rumûzât ile seni iz'âc itdüm ise aşlâ fütûr itmeyüp seni ḥiddet ü ğazaba getüremedim hakîm eyitdi bizim meşrebimiz meşreb-i Muḥammedîdür şallallâhu 've sellemçünki şanâdîd-i Kureyş ve müşrik-i bed-ma'âş Ḥazret-i risâletmâ'ab ḥaqqında ne kadar eza vü cefâ itdilerse yine ḥilm idüp anlar ḥaqqında bed-du'â buyurmadılar [Vr no: 107/b]

Mizaç olarak sabır ve şükre meyilli olan Râsim Efendi, bazen hayatın zorlukları karşısında bir şey yapamayıp sadece sabır etmekle yetinmekte ancak tahammülünün ne kadar olacağı ve buna ömrünün ne kadar yeteceğini sorgulamaktadır:

li-müellifihi :

Şerḥ eylesem maḳâlımı gûş eylese felek
Çeşm-i kevâkib-i âkide leyl u nehâr-ı la'l

Kime disem ḥâlimi baña dir şabr kııl
Şabr-ı Eyyüb kâbil 'ömr-i Nûh kâbil degül [Vr no: 43/b]

1.1.2. Edebî Şahsiyeti ve Eserleri

Hoca-zâde Muhammed Râsim, Osmanlı devlet kademelerinde hakim, kadılık ve çeşitli memur görevini ifâ etmiş, kendinden önce yaşamış birçok düşünürün eserlerini çevirmiş, başta Arapça olmak üzere Farsça ve İngilizce eserler tercüme etmiş, âlim kimliğiyle ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Hayatı kısmında vurguladığımız gibi o, memurluğundan çok eserleri ve tercümeleriyle dikkat

⁷⁰ [1/b, 22/a, 118/a, 318/a vb.]

çekmiştir. Onun bu kadar ilmî çalışmalar yapması, İslamî ilimlerin birçok alanına vakıf olması; eserlerinde bir çok düşünür, şâir ve müctehidin beyitlerine atıf yapmasında kadılık müessesini icra etmeden önce Hamdi Paşa Kütüphanesinde çalışmış olması etkili olmuştur.

Başbakanlık Arşivinde⁷¹ onun; Kur'an tefsiri olarak 10 ciltlik *Tefsir-i Âlemgir* tefsiri, bir ciltlik *Yusuf Sûresi*, beş cilt *Buharî-yi Şerif* hadis kitabını ve hadis usulü olarak da *Nuhbetü'l-Fikr*, farz ilimlerden *Sirâciyye* açıklaması, dört cilt fıkıh ilminden dört mezhebi anlatan *Mülteka* açıklaması, iki cilt *Gurer ve Mirkad* açıklaması ile iki cilt fetva kitaplarından "*Abdurrahim Efendi'nin Fetvası*"nı tamamını ve nakiller kısmını, *Kırk Cüz* adlı kanunlar kitabının açıklaması, bir cilt kelam ilminden *Ömer Neseî* üzerine açıklamalar, hikmet ilminden *Hidâye* açıklaması, bir cilt *Manâlar ve Eşsiz Anlamlar* üzerine açıklama, *Kasîde-i Bürde* ve cevheri açıklamaları, iki cilt *Mevlânâ'nın Mesnevî* açıklaması, bir cilt Muhyiddin-i Arabî'nin *Fûsus* adlı eser açıklaması ve tasavvuf mesleğinden *Vahdet-i Vücut* ile ilgili bir makale tertip ettiğinden bahsedilir.

Mahlas, şâirin belli bir yaşa erişmesi ve şiir yetisine ulaşmasıyla beraber çevre, mizaç, psikoloji gibi faktörlerin de etkisiyle bilinçli bir şekilde seçtiği ve şiirlerinde kullandığı ada verilen isimdir. Edebiyatımızda mahlas kullanımı İran edebiyatının tesiriyle ortaya çıkmış ve ilk olarak Şeyhî tarafından başlatılmıştır.⁷² Divan şâirlerinin tamamına yakını şiirlerinde gerçek isimlerini zikretmemiş, takma ad dediğimiz mahlas kullanmıştır. Râsim Efendi her ne kadar mensur eser ve çeviriler üzerinde yoğunlaşsa da eserlerinde zaman zaman şiirlere de yer vermiştir ancak klasik edebiyatımızdaki mahlas alma geleneğine biad etmemiştir. Muhammed Râsim şiirlerinde son beyitte genellikle kendi ismini⁷³ (Râsim) kullanmıştır.

.....

Râsimâ mekteb-i 'irfâna gel meşk it sabk-ı havân ol
Sevâd-ı hâme-i ser-şafha-ı şibyânı neylersin

.....

⁷¹ B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁷² Mustafa İsen, "Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler", **Milli Eğitim Dergisi**, Şubat/1989, s. 82.

⁷³ [89/a-91/b-92/a]

Âdem ma‘nâ durur Râsim bu gün eyle sücûd
Kaleme zâhid-i ‘âşıkâ şeytan-veş herkes hased (vr. no: 91/b)
.....

Bu ‘abd-i Râsim senâ-güyuñdur
Şâd eyle şefâ‘ atle Hudâ haqqıçün (vr. no: 89/a)

Hoca-zâde Muhammed Râsim; Arapça, Farsça ve Türkçe dilini konuşma ve yazmada çok başarılıdır.⁷⁴ Bu üç dilin belagatlı olarak Hâb-nâme’de kullanılması bu bilgiyi desteklemektedir. Bunun yanında yazarın eserde bu dillerin dışında Süryanice⁷⁵ birkaç kelime ve cümle kullandığı da görülmüştür.

Türkçe yazılan şiirlerde sade üslup kullanılırken Arapça ve Farsça metinlerde ağır terkipler kullanıldığı dikkat çekmiştir. Terkiplerin uzunluğu hacim olarak bazen bir paragrafa tekâbül etmektedir. Türkçe kelimeler kullanması, darb-ı mesel ve deyimlere eserlerinde sık yer vermesi, Eski Anadolu Türkçesi’ndeki arkaik sözcüklerin kullanması, onun yerli ve mahallî unsurlara ne kadar ehemmiyet verdiğini gösterir:

Ve kalem mesh olunup kalemâne kondı
Ve etrâfı dehân devât-ı midâd siyâhdan yundı (Vr no: 14/b)

Yukardaki beyitte Râsim Efendi’nin ağırlıklı olarak Türkçe kelimeler kullanması, beyitlerin izahı yapılırken anlam derinliğinin daha net bir şekilde ortaya koyulmasını sağlar. Aşağıda Hâb-nâme’den alınan birkaç cümlede ise onun kullandığı Atasözü ve deyimleri göstermektedir :

Ebdân-ı kavm-i cürm ve zalâl gibi tavlum tavlum kılurlar (Vr no: 43/a)

(tavlum tavlum kırmak: davul gibi şişmek)

Eser yeller gibi yelsem yüpürsem yâ resûlallâh

Cemâliñ nûrunu uyğuda gördüm yâ resûlallâh (Vr no: 92/a)

(Yerlemek yüpürmek : bir şeyin peşinden tutkuyla koşmak)

⁷⁴ B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁷⁵ Bk. (vr: 2/b-151b)

Anlara bedel bizlere cezā virüp habs iderler şoyulduk şogana döndük ne hālimizden bilür (soyulup şogana dönmek) (Vr no: 122/a)

Ay bacāyı aşdı atı alan Üsküdārı geçti abdāl Hōrasānı aşdı (Vr no: 150/b)

Müellifin başta Hâb-nâme olmak üzere incelediğimiz bir çok eserinde kaynak olarak âyet ve hadîslere çok sık yer verdiği görülür. İslamî kaynaklı sözleri bazen yarım iktibasla; bazen de tam iktibasla aktarmıştır.

*İzā dākat bike'd-dünyā fe fekkār fī elem Neşreh
Fe 'uşran beyne yusreyni izā fekkertehu fefrāh⁷⁶*

Yukarıda yer alan beyitte yarım iktibas yapılmıştır. *Elem Neşreh* İnşirāh Sûresinden alınan bir âyetdir. Aşağıdaki âyette de tam iktibas yapılmıştır.

*Cenāb-ı Hakk āyet-i şerīfesiyle Resūluna i' lām buyurmuşdur kemā kālellāhu
Te'ālā⁷⁷ غُلِبَتْ الرُّومُ فِي أَنْتَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ
sebeb-i nüzūlı budur ki Hüsrev Pervîz iki ser-'askerlerine Firāvun 'asker koşup
göndermiş idi geldiler Rūm diyārunuñ vilāyet-i 'Arabıyye karīb olan yerlerinden
ba'zı vilāyetlerin kabza-yı teşhîre aldılar ve Rūm askerî münhezim oldu küffār-ı
Kureyş bu hāle mesrūr olup bahtiyār 'add itdiler (Vr no: 6a)*

Onun şiirlerinde peygamber sevgisi ön plandadır. İslam peygamberi için münacatlar yazar, ona ve ehl-i beyte dua eder.

*Yüzüm hākdür ihsāna sürsem yā rasūlallah
Bu yüzden sen meh tābānı görsem yā resūlallāh*

*Şakālım köhne çarup eylesem bāb-ı şefā'atde
Gubārdur gehiñ silsem süpürsem yā resūlallāh (Vr no: 91/b)*

Muhammed Râsim'in şiirlerinde Ehl-i beyt sevgisi dikkat çekmektedir. Özellikle Hz. Ali ve Hz. Hüseyin, eserde sık sık geçmektedir. Hem Hz. Ali hem de

⁷⁶ Dünya seni bunalttığında hemen İnşirāh suresini tasavvur et
Bir zorluğun iki kolaylık arasında olduğunu düşün ve rahatla.

⁷⁷ Elif Lām Mîm. Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar (fakat) Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. (Rum 1-2-3)

İmam Hüseyin ile ilgili bölümler mevcuttur. Eserin on birinci bölümü; Kerbela hadisesini ve Hz. Hüseyin'i konu alır, yaşanan olaylar müellifi derinden etkiler. Hatta bu bölümde şahısları subjektif olarak değerlendirir. Eserin yirmi sekizinci bölümü ise Hz. Ali ve onun kıssasına ayrılır. Eserde Hz. Ali için Esedullah, Hz. İmam, Şîr-i Hudâ ifadeleri kullanılır:

ammā ol ‘Alī raḍiyallāhu ‘anh ki esedullāh ve seyfullāh idi ki bāb-ı Ḥayberi kuvve-i ḡudsīyye ile ḡal‘ eyledi ... bu daḡı meşhūr ve muta‘ārīfdür ki şîr-i Ḥudā ‘Aliyyü’l-murtaḡa kerremullāh vechehü cenāblarınıñ mübārek vücūd-ı şerīflerine bir ḡazāda bir kaç yeter cāngāh işābet idüp istiḡhān-ı sa‘ādetlerine bir vechle te’şîr itmîş idi (Vr no: 36/b)

Mevlevilik yönünün ağır basmasından dolayı eserlerinde Mesnevî-yi Şerîf’ten sık sık alıntı yaptığı görülür. Bu atıflar bazen manzum olarak beyitler eşliğinde bazen de tahkiye şeklinde sunulmuştur.

*Goftem er ‘uryān şeved ū der ‘iyān
Nî tu mānî nî kenāret nî miyān⁷⁸*

Müellif Hâb-nâme’de şahısları incelerken objektif değerlendirmeler yerine subjektif değerlendirmelerde bulunmuştur. Yeri geldiğinde bazı şahsiyetlere sert tepki göstermiş, bazılarına da övgü dolu sözler sarf etmiştir.

Münāzara fāide kılmaz ve müte‘allim-i mekteb-i ‘ilme şedidü’l-ḡavīyye mübāşede ḡālib olmaḡ olmaz nā-ḡār sâkit olup der-‘akab bunlar Yezīde hediyeḡür deyu Yezīd-i pelīde irsāl eyledi (Vr no: 70/b) (pelīd : acımasız,rezil)

Ḥatta Nemrūd ‘aleyhi’l-la‘ne Ḥazret-i İbrāhim ‘aleyhi’s-selāmı nārü’l-ilḡada te’essüf idüp ḡüddāmına emir eyledi ki İbrāhim ‘aleyhi’s-selāmı nārü’l-ilḡa emrinde te’ḡîr ḡayr görünüyor (Vr no: 51/b) (‘aleyhi’l-la‘ne: lanet onun üzerine olsun)

⁷⁸ Dedim cânan çıplak kalırsa ortada

Ne sen kalırsın ne kucaḡın kalır ortada. (Bu beyit Mesnevî’deki *Padişahın Doktoru Hastanın Başına Götürmesi* bölümünden alınmıştır. Padişah, cariyesini iyileştirmek için bütün yolları dener ancak çaresiz kalır. Bir gün rüyasında bir veli doktoru görür ve onun tavsiyelerine uyarak söylenenleri uygular.)

Gâye bilgi paylaşımı ve didaktik olunca sanatsal anlatım ikinci plandadır ancak müellif her ne kadar karşıdaki insana bilgi aktarımı, bir şeyler öğretme endişesi taşısa da bu eserde anlatımı canlı kılmış; anlatımı tekdüzelikten uzaklaştırmıştır. Yazar eserde geçen bazı hayvanları konuşturarak diyaloglar üzerinden bilgi vermiş, eseri monotonluktan kurtarmıştır. Eserlerinde yapmış olduğu alıntılar, onlarca eser tercümesi, fikhî konulara hakimiyeti onun bilgi birikiminin ve genel kültür bilgisinin yeterli olduğunu gösterir ancak eserleri genel olarak incelendiğinde eserlerinde değerlendirmeye sınırlı sayıda yer verdiği tespit edilmiştir. Alıntı yaptığı kısımlara çoğu zaman müdahale etmediği gibi değerlendirmeye de tabi tutmamıştır. Bu konuda Züleyha Şeker'in tespiti şu yöndedir:

Hoca-zâde'nin “taşıyıcılık ve aktarıcılık” vasfında problem yoktur. Problem aktardığı şeylere neler katıp neler katamadığı noktasında düşünülmektedir. Buradan şârihin kudret ve zaaflarına intikal ediyoruz. Şârihin eserlerinde dikkat çeken husûs İslâmî ilimlerin bütününi çok tabîî bir şekilde bir araya getirebilmesidir. Kaynak kullanımı noktasında devrindeki müelliflere paralel hareket eden ve ele aldığı meselelerle alakalı olarak kaynaklara vâkıf olduğu ortada olan şârihin en önemli eksiği metoddan yoksun olması, okuyup geçilmesi gereken meseleleri yazıya geçirme gereği duymasıdır.⁷⁹

Şiirlerinin tamamını aruz vezniyle yazılmıştır. Türkçe şiirlerde ağırlıklı olarak Bahr-i Hecez, Bahr-i Remel, Bahr-i Muzâri kalıpları uygulanmıştır. Didaktik bir eser olduğu için vezine pek önem verilmemiştir. Beyitlerde önemli ölçüde vezin hataları mevcuttur. Eserde en çok geçen vezinler aşağıda sıralanmıştır:

[Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün]

[Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün]

[Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün]

[Fe'ilâtün /Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün]

[Mef'ûlü/ Fâilâtü /Mefâilü/ Fâilün]

⁷⁹ Züleyha Şeker, “Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.s.14

Telmih, sec', mecaz-ı mürsel, teşhis ve intak, teşbih, istiare, iktibas eserde en çok yer verdiği edebî sanatlardır. Tarihî olaylara göndermede telmih, mensur metinlerde sec'ili anlatım, diyaloglarda intak ve kişileştirme, tasvirlerde teşbih, şerh ve izâhî bilgiler ile bazı şiirlerde daha çok istiare sanatından yararlanmıştır.

bülend ve zâtı hūceste- aḥter ve maḳbūl-ı sa'âdet-guster (sec') (Vr. no: 34/a)

Bunun dışında leff ü neşr, kinâye, mübâlağa, istifhâm, muammâ, lügaz, hüsn-i tahlil sanatlarından da yararlandığı görülür.

Eserleri:

Hoca-zâde Muhammed Râsim üç dile de vakıf olduğu için Türkçe eserlerinin yanı sıra Farsça ve Arapça eserler de kaleme almıştır. Başta İslâmî ilimler olmak üzere çoğu alanda eserler telif etmiştir.

Râsim Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyyetü'l-Mâşukîn⁸⁰, Kâşifü't-te'vilât⁸¹, Tefsîr-i Âlemgîr⁸², Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî⁸³, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Şerhi⁸⁴, Kimyâu's-Saâde⁸⁵, El-Bedriye alâ Metni'l- Gurer⁸⁶, Tercümetü'l-Akâidi'l-Kibrîti'l-Ahmer⁸⁷, Nuhbetü'l Belâga⁸⁸, El-Mincât ale'l-Mirkât⁸⁹, Hâb-nâme⁹⁰ isimli eserleri bulunmaktadır. Bu eserlerin tamamı İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde kayıtlıdır.

Müellifin mezkur eserlerin dışında kalan Fetâvâ-yı Abdürrahîm Ma'a'n-nukûl⁹¹ adlı çalışması ve Zübdetü't-tarîka⁹² isimli eseri farklı kütüphânelerde kayıtlıdır. Mülteka'l-ebhûr şerhini ihtiva eden Sefîne-i Râsim⁹³ ise müellifin bir

⁸⁰ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T.01621.

⁸¹ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T2008.

⁸² İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0578.

⁸³ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T1605.

⁸⁴ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T1591.

⁸⁵ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0539.

⁸⁶ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0716.

⁸⁷ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0695.

⁸⁸ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0683.

⁸⁹ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A 0683.

⁹⁰ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T6739.

⁹¹ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, nr. 136-137.

⁹² I.Nüşa : Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 19 Hk 858;

II.Nüşa : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 21796.

⁹³ Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü s.302.

başka çalışmasıdır. Muhammed Râsim Hikmet'in ulaşılabilen eserlerinin çoğu İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde bulunmaktadır. Hâb-nâme ve Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî hariç eserlerin temellük kaydında Rızâ Paşa Kütüphânesi mührü vardır. Bunun yanında Râsim Efendi'nin eserlerinin çoğu İsmail Hakkı Sivasî⁹⁴ tarafından istinsah edilmiştir.

1.1.2.1. Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyyetü'l-Mâşukîn:

Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim'in bu eseri 164 varaktan oluşmuş bir mevlid şerhidir. Eserin yazı türü nesih olup her bir sayfada satır sayısı 19'dur.

*Râsim Efendi klasik te'lif geleneğine uyarak mukaddime bölümüne, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât ü selâm ifâdeleriyle başlar. Mukaddimenin esere ve müellife âit husûsiyetler dışındaki kısmının tamamı, Kastallânî'nin Mevâhibü'l ledünniyye'sinin Bakî tarafından yapılmış bir tercümesi olan Meâlimü'l-yakîn'in mukaddimesinden iktibas edilmiştir. Müellif, hamdele ve salveleden sonra Hz. Peygamber'in hayâtı, güzel ahlâkı ve vasıflarının medhi için yazılan eserlere işâret ederek Süleyman Çelebi'nin Tuhfetü'l-Mü'minîn ismiyle de anılan mevlidinin asırlardır okunup yazıldığını hattâ mevlid gecelerinde salâtın câmilerde okunmasına dâir pâdişâh fermânı bulunduğunu belirtir. Fakat eserin bu şöhretine karşılık gâyet muhtasar ve inceliklerle yüklü olması ihtivâ ettiği pek çok mânânın gizli kalmasını sonuç vermiş, bu nedenle Râsim Efendi esere bir şerh yazmayı arzu etmiştir. Kendi beyânına göre uzun süredir mevlid dinlemeye imkân bulamayışının da böyle bir eser ortaya koymasında payı vardır. Müellif, hatâlarının ve kusurlarının fazîlet ve mârifet erbâbınca affedilmesini dileyerek mukaddimeyi sonlandırır.*⁹⁵

İki bölüme ayrılan⁹⁶ eser; toplamda 52 başlıktan oluşmuş, mukaddime başlığı ile başlayıp Çehâr Yârın Fazîleti ile sonlanmıştır. Eserin içeriği şu şekildedir :

1. Mukaddime (1b-3a) 2. Nâzım-ı Merhûmun Ahvâli Hakkında (3a-6b) 3. Mevlid Okumanın Fazîletleri (6b-12a) 4. Besmele Manzûmesi (12b-13a) 5. Tevhîd ve

⁹⁴ Müstensihin bazı eserlerde ismi Yazıcızâde İsmail Hakkı geçmektedir.

⁹⁵ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Mâ'sûkîn adlı Mevlid Şerhi, s.40.

⁹⁶ Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Mâ'sûkîn adlı eser, tez çalışması olarak ikiye bölünmüş, 83. varaka kadar Şule Bayraktar; 84-164. varakları ise Kübra Ceylan çalışmıştır.

Münâcât (13b-14b) 6. Na't-ı Aşk (14b-16b) 7. Besmele, Muhabbet, Kurban-ı Nevâfil ve Kurban-ı Ferâiz (16b-19b) 8. Hakikat-i Muhammediyye (20a-23a, 32a-34a, 44a-45a) 9. Salât ü Selâm (23a-25a) 10. Kırtas Hâdisesi (25a-25b) 11. Hz. Âdem'in Yarattılması (26a-26b) 12. Nûr Âyeti ve Tefsîri (27b-28b, 56b-57b) 13. Hz. Peygamber'in Nesebi (29a-31b) 14. Hz. Peygamber'in Nûr Vâsfasına Dâir Rivâyetler ve Şiirler (32a-34a, 55b-56b) 15. Hz. Peygamber'in Vasıfları (35b-36a) 16. Molla Câmî Gazelinin Tahmîsi (36b-37a, 50a-b) 17. Hz. Peygamber'in Doğumuna İlişkin Rivâyetler (37a-41b, 48b-51b) 18. Ebeveyn-i Resûl'ün İmanı (41b-46a) 19. Efendimiz'in Medhi (46a-48b) 20. Hz. Peygamber'in Fizikî ve Ahlâkî Vasıfları (52a-70a) 21. Hz. Peygamber'e Muhabbet (70a-75a) 22. Vâris-i Hakikat-i Muhammedî ile İlgili Menkıbeler (75b-83a)⁹⁷

Eserin ikinci bölümü ise şu şekildedir :

1. Mehdî [83a-86a] 2. Nüzûl-i Îsâ [86b-88b] 3. Rû'yetullah [88b-91a] 4. Rû'yet-i Nebî [91a-93b] 5. Hz. Peygamber'e Salât ü Selâm Getirmenin Fazîleti [93b-97a] 6. Âdem'in Yarattılması [104b-105b] 7. Mûcize ve Hz. Peygamber'in Mûcizeleri [106b-108b] 8. Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan Hz. Peygamberin Fazîletlerine Dâir Âyetler [108b-111a] 9. Hz. Peygamber'in Ahlâkı [111a-111b] 10. Hz. Peygamber'in Şemâili [111b-115a] 11. Hz. Peygamber'in Nesebi [115a-115b] 12. Hz. Peygamber'in Zühdi [115b-116a] 13. Hz. Peygamber'in Allah Katındaki Üstün Değeri ve Ona Verdiği Mûcizeler [116a-117b] 14. İsrâ ve Mi'râc [117b-119b] 15. Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ ile Görüşmesi ve Konuşması [119b-120a] 16. Hz. Peygamber'in Âhiretteki Üstünlüğü [120a] 17. Hz. Peygamber'in Allah'ın "Habîb"i Olması [120a] 18. Hz. Peygamber'e Verilen Çeşitli Derece ve Fazîletler [120a-121a] 19. Hz. Peygamber'in İsimleri [121a-121b] 20. Hz. Peygamber'in Künyeleri [121b-122a] 21. Hz. Peygamber'in Mûcizeleri [122a-123b] 22. Hz. Peygamber'in İnsanlar Üzerindeki Hakları [123b-125a] 23. Hz. Peygamber'in Ashâbına Saygı [125a-125b] 24. Hz. Peygamber'in Mi'râcı ve Rabbini Müşâhede [127b-135a] 25. Namaz [135a-140a] 26. Vecd [140a-141b] 27. Semâ' [141b-143b] 28. Hz.

⁹⁷ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyeetü'l-Ma'sûkîn adlı Mevlid Şerhi, s.41.

Peygamber'in Mi'râcî [143b-147b] 29. Hz. Peygamber'in Vefâtı [147b-153a] 30. Çehâr Yârın Fazîleti [157b-163a]⁹⁸

1.1.2.2.Kâşifü't -Te'vîlât

İbnü'l-Arabî'nin “Fusûsu'l- Hikem”i üzerine yazılan Türkçe bir şerh olup varak sayısı 238, satır sayısı 25'dir. Yirmi yedi bölümden oluşan eserde şârih, peygamberleri ele alırken kronolojik bir sıra takip etmemiş, ilk önce gelmesi gereken bazı nebîler sonlarda yer almıştır. Bu da Hoca-zâde'nin asıl gayesinin tasavvufî öğretiyi ön plana çıkardığı, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de didaktik unsurlara yer verdiği görülür.

Osmanlı ulemâsının Fusûs'tan bigâne kalamadığını gösteren Muhammed Râsim Efendi, eserinin ismini te'villerin keşfi anlamında “Kâşifü't-Te'vîlât” diye isimlendirmiştir. Eserinin ilk sayfalarında Fusûs'ul-Hikem ve Kur'ân-ı Hakîm'in te'vîlâtı üzerine bir şerh yazmayı murâd ettiğini ifâde eden Hoca-zâde Kur'ân-ı Kerîm ve Fusûsu'l-Hikem'i birbirinden bağımsız olarak değerlendirmesi; Osmanlı ulemâsı arasında Fusûsu'l-Hikem'in en kuvvetli kaynağının Kur'ân-ı Kerim olduğunu göstermektedir. Fusûs'u, Kur'ân'ın bir tefsîri olarak gören Hoca-zâde zaman zaman âyet-i kerîmeleri tasavvufî bir çerçevede tefsîr ederek eserine serpiştirmiş, sonuna da bir fâtihâ tefsîri eklemiştir.⁹⁹

Diğer taraftan şârih târihi tecrübede önemli bir yere sâhip olan kaynakları temel alır ve düşüncelerini bu zemin üzerinde yükseltir. Bunlar arasında Beyzâvî ve Kasanî tefsirlerini, Cüneyd-i Bağdadî, Molla Câmî gibi tasavvufun klasik ve âbidevi isimlerini referans verir. En önemlisi de doğrudan yaptığı iktibaslar göz önüne alındığı vakit görüleceği üzere Fusûs şârihleridir. Bunlar şöyle sıralanabilir: Sadreddin Konevî'nin (ö. 1274) El-Fükûk fî Esrârı Müstenidâtı Hikemî'l-Fusûs'u, Abdürrezzak elKasanî'nin (ö. 731/1330) Şerhu Fusûsi'l-Hikem'i, Dâvûd-i Kayserî'nin (ö. 751/1350) Matlau Husûsi'l-Kilem fî Meânî Fusûsu'l-Hikem'i;

⁹⁸ Ceylan, “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediye'tü'l-Ma'sûkîn Adlı Mevlid Şerhi, s.30.

⁹⁹ Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.25.

*Câmî'nin Nakdû'n-Nusûs ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem'i, Müeyyedüddîn Cendî'nin (ö. 700/1300) Şerhu Fusûsi'l-Hikem'i; Yazıcızâde Şerhi*¹⁰⁰

1.1.2.3. Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî

Mesnevî'den seçme beyitlerin oluşturduğu bu eser 235 varak olup satır sayısı 25'tir. Hoca-zâde, düşünceleri destekleyecek bir oluşuma zemin hazırlamak için ayet, hadis, kelam, fıkıh gibi İslamî ilimlerden istifade etmiştir. Bunun yanında çeşitli şâirlerin beyitlerinden yararlanmak suretiyle şerhde akıcılığı sağlamaya çalışmış, zaman zaman soru cevap tekniğini kullanarak monotonluktan kurtarmaya çalışmıştır. Şarih şerhinde zikrettiği şahıslar arasında Abdurrahman Nahifî, İbn Arabî, Şemseddin Sivasî, Molla Câmî, Fahreddin Râzî, İmam Kurtubî, İmam-ı Gazalî, Cüneyd-i Bağdadî, Rûşenî, gibi ünlü mutasavvıf ve müfessirleri görebiliriz.

*Râsim, şerhinde metnin tümünü değil, kendine göre “metnin nirengi noktası” olarak düşündüğü bazı kelime ve tabirleri açıklamaya çalışır. Şârih, ele almış olduğu bazı kavramların mutasavvıflar arasında tartışma konusu olan yönlerine de cevap vermeye çalıştığı izlenimini veren bir üslup kullanmıştır. Bu yönüyle kimi beyitlerde şerhin dışına çıkan Râsim, beyiti açıklamaktan ziyade ele aldığı kavramlar vasıtasıyla kendi düşüncelerini açıklama yoluna gitmiştir.*¹⁰¹

1.2.3. Kimyâu's-Saâde

Buharî'den bir asır sonra eserine şerhler yazılmıştır. İlk şerhi El-Hattâbî (H.388/M.998) “Îlâmu's-Sünen” adıyla yazmıştır. Yaklaşık 100 civarı şerhi mevcuttur.¹⁰² 425 varaklık hacimli bir eser olan bu çalışma, kayıtlarda 5 cilt olarak geçmektedir ancak kütüphanede¹⁰³ sadece tek cildi mevcuttur. Sahîh-i Buharî şerhlerini ihtiva eden çalışma, Arapça bir eserdir.

¹⁰⁰ Bk. Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vilât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.26.

¹⁰¹ Ömer Savran, “Mehmet Râsim'in Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı”, Şerh Özel Sayısı, **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı, 4/6, 2009 s.391.

¹⁰² Buhârî üzerine yazılmış şerhler hakkında bilgi için bk. Fuad Sezgin, Tarihü't-Turâsi'l-Arabî, Riyad 1984, I, 177-192.

¹⁰³ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0539.

1.2.4. El-Bedriye alâ Metni'l- Ğurer

Molla Hüsrev'in alimler nazarında önemli itibarı bulunan "Ğurer" isimli eserinin anlaşılması güç olan bazı kısımlarını yorumlamak üzere yazılmış bir şerhtir. 334 varak olan bu çalışma Arapça bir eserdir.

1.2.5. Tercümetü'l-Akâidi'l-Kibrîti'l-Ahmer

Kelime anlamı çok değerli bir cevher olan Kibrîti'l-Ahmer soru cevap tarzında hazırlanmış bir eserdir. Mezkur çalışma Râsim Hikmet'in fikhî meselelere getirmiş olduğu ictihâdî çözümleri ve alanla ilgili bazı akaid tercümelerini kapsamaktadır.

1.2.6. Şerh-i Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye

Mecelle, Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından tertip edilen dinî ve hukukî özel terimleri içeren kurallar kitabıdır. Râsim Hikmet'in Türkçe yazdığı bu eser, anlaşılması zor kısımların sadeleştirilerek daha uygun bir seviyede şerh edildiği görülür. Kayıtlara 363 varak olarak geçen bu eser H. 1298 yılında tamamlanır. *Müellif, Mecelle maddelerini verdikten sonra kısaca açıklar. Câmîü'l-fetâvâ, Fetâvâ-yı Abdürrahîm, Fetâvâ-yı Hindî, el-Kâfiye gibi fikhî eserlerden faydalanır.*¹⁰⁴

1.2.7. Tefsîr-i Âlemgîr

Arapça olan eser, 375 varaktan oluşmuştur. *İslâm dünyasında revaç bulan hemen bütün tefsîr kaynaklarından yola çıkarak hazırlanmış, zamân zamân tasavvufî yorumlar eşliğinde Fusûs şerhine göndermeler yaptığı bir eserdir.*¹⁰⁵

1.2.8. Nuhbetü'l-Belâğa:

*İbn Hacer el-Askalânî'ye âit Nuhbetü'l Fikr'in şerhi mahiyetinde kaleme alınmış bir hadis usûlü eserdir.*¹⁰⁶ Sûfî, fakih ve usulcû olarak vasıflanan Hanefî ilim

¹⁰⁴ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyeetü'l-Ma'sûkîn adlı Mevlid Şerhi, s.16.

¹⁰⁵ Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.16.

adamı Malatyavî Diyarbakır’da mahkeme reisi olarak görev yapmıştır. Kendisine bir Nuhbetü’l-fiker şerhi nispet edilmektedir.¹⁰⁷

1.2.9. El-Mincât ale’l-Mirkât¹⁰⁸

Fürû’-ı Fıkıh ile ilgili malumatları ihtiva eden bir eserdir. Müellifin, bu eserle ilgili sicil kayıtlarında ismi geçmektedir.

1.2.10. Fetâvâ-yı Abdürrahîm Ma’a’n-Nukûl

18. yüzyılda yaşamış Şeyhülislâm Menteşezâde Abdurrahim Efendi’nin vermiş olduğu fetvaları ihtiva eden bir eserdir. Türkçe bir eser olan bu çalışma, hem abdest gibi fikhî fetvaları hem de cizye gibi ekonomiyi ilgilendiren iktisadî fetvaları içerir. Eserin Türkiye’deki tek nüshası İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi 136 numarada kayıtlıdır.

1.2.11. Zübdetü’t- Tarîka¹⁰⁹

Râsim Efendi’nin tasavvufa dair görüşlerini ihtiva ettiği eseridir. Sema, Devriye, Ayân-ı Sabite, Raks, Rabıta, Zikr gibi tasavvufî terimleri açıklama ve yorumlama ihtiyacı duymuştur. Eserin iki nüshası mevcut olup birinci Nüsha Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 19 Hk 858’e kayıtlı; ikinci Nüsha ise Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 21796 numarada kayıtlıdır.

1.2.12. Son Usûl Fenn-i Harb-i Bahrî

William B. Hof’un “Science of Marine Wars adlı deniz harbinin usûllerini ihtiva eden eserinin tercümesidir. Rika hattıyla yazılan eser 66 varak 16 satırdan oluşmuştur. Kayıtlarda eserin iki nüshasının mevcut olduğu bilinmektedir.

¹⁰⁶ Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi’nin Kâşifü’t-Te’vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.16.

¹⁰⁷ Bk.Zübeyde Özben, “Hanefiler’in Mukaddime Temelli Hadis Usulü Literatürüne Katkısı”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 36 (2016): s.13 (Araştırmacı Zübeyde Özben bu konudaki kaynağını Kehhâle, Mu’cemü’l-müellifin, IX, 304; dayandırmaktadır.)

¹⁰⁸ BOA, DH. Said. d., nr. 4/458 (Sicil kaydında ismi zikredilen eserin, başta İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi olmak üzere bir çok yazma eser kütüphanesinde yapılan araştırmalar sonucu mevcudiyetine ulaşılamamıştır.)

¹⁰⁹ Söz konusu eserle ilgili yakın zamanda yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. (Ahmet Vural, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi Zübdetü’t-Tarîka Tahkik ve Tahlili, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, 2016)

İKİNCİ BÖLÜM

HÂB-NÂME’NİN MUHTEVA VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. ESERİN TELİF SEBEBİ

Hoca-zâde Muhammed Râsim Hâb-nâme’nin giriş ve sebab-i telif bölümlerinde eseri yazma sebebini şu şekilde ifade etmiştir:

Giriş bölümünde Allah’a şükür ve övgü ile Hz.Muhammed’e salat getirdikten sonra kendisine yöneltilen birtakım soru ve problemlerin varlığını dile getirir. İşte bu noktada kendisinin ifadesiyle, Allah’tan yardım alarak ve ona tevekkül ederek, bütün soruları şekil olarak ispat etmeye çalışır. Bazı durumlarda akıbetin ne olacağı ile ilgili soruların cevabını harflerin sırrına dayandırarak ve ebced hesabından faydanalarak çözmeye çalışmıştır.

Eserin sebab-i telif bölümünde müellif şu bilgileri bize aktarmadadır:

Hâl-i pür melâlî ve bu yüzden hezâr fikr-i hayâl ile bir gice oturmuş idüm dide-i baht-ı siyâhım yüzine bâb-ı hâbı sed için dumû’-ı hûnumdan âb urmuşdum ve yakîn bilmişdüm ki bu nefesât-ı ruhânîye maḥẓ-ı ilhâmât-ı rabbânîyyeden vâriddür ve işbû mebdâî-yi hıdsiyeye mücerred te’bîdât-ı kudîseden ‘âiddür ki kıyâs-ı muḥkemü’l- esâsinuñ muḥaddemâtında ‘itirâz u intikâz ve ne tertîbinde ihtiyâc-ı redd-i ḥalef u iktirâz var her cevâbı faşlu’l- ḥiṭâb ve her su’âlî mümteni’u’l-cevâb felâ-bed bu şûrla telḥ-kâm u bî-ārām olmuştur çünkü bâz-güne urup cân kişverine sefer itdüm ve şûret-i ḥarâmîleri nişân-ı refî-i âdemden izleyüp de rehzenlik ideler diyü hâzer itdüm ve diledim ki ḥatm-i ḥâtemeyi kirdâr ve mihr-i ceride-i neşr u eş‘âr olsun için bir medine bünyâd-âbâd idem ve bir sefîne-i tibyân bünyâd eyleyim ki anda feẓâil-i insânîyeden ve ma‘ârif-i dil u câniden sâlik-i rehzen ve kuyûd-ı derd-i miḥen olanlaruñ âfet u neḥâfetine işâret ola ve sâlikân râh-ı ḥaḳḳa ânuñ

tenbihâtından beşâret ola haqîkatda ol nûkteleri dâimâ hem-dem-i cân u tezkîre-i düstân eyleyim ‘ale’l-ḥuşûş ki zamânımızda ve ‘ayân ve erkânımızda kemâl meyl u rağbet şetârete ve nedâmetedür ne kemâl ve fâzîl ve kerâmetdür (Vr. no: 23a)

Müellif, eseri yazmadan bir müddet önce hayal ve fikir arasında, tıpkı denizdeki dalgalar gibi gelgitler yaşamış her zaman hayır denizine batmak için tefekkürle meşgul olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra iki gün boyunca bir hal üzere karar kılıp siyah bir dünya ve sebepsiz olarak bir saat boyunca “Rabb” den özür dilediğini ve gece gündüz boyunca kalbinin çeşitli hallere girdiğini dile getirmiştir.

Bu dağınık ruh haliyle günah dolu olarak bin fikir ve hayal ile bir gece oturduğundan, uyku ve uyanıklık arasında kara bahtının yüzüne uyku kapısını kapamak için su döktüğünden bahseder. Râsim Efendi bu hayal ve fikirlerle uğraşırken bazı çıkarımlarda ve tespitlerde bulunur:

Kesin bildim ki ruhanî olan nefesler Rabb katından olan ilhamlardır. İşte bu sonradan olan tüm nesneler kuddüs olana aittir ki eşyanın esası başlangıcına olan itiraz ve ona ait eksiklikler sonrasına olan itiraz her filin fâili olduğuna cevaptır. Her zor sualin vardır cevabı. Bu noktada can iklimine sefer etdim de harami suretleri adam nişanında izledim yol kesici olanlara bile haber ettim ve bir şehri mühürlü ve yazılmış eser gibi gördüm, ben o şehri abad ve mamur etmek istedim ve açık olarak mamur eyledim. İnsanın faziletleri ve can marifeti, yol kesiciler ve derd kaydı olanların zorluğuna işaretdir. (Vr. no: 24/b)

Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet, bu ifadelerden sonra kitabını, belagat ilminin hususiyetlerini içeren hikmet dolu sözler olarak izah eder. Nitekim eserin bazı yerlerinde belagat ile ilgili bazı terimlere yer verir ve sözün hitabete uygunluğunun zarurîyeti, kelimelerin nasıl aktarılması gerektiğinden bahseder.

Eserin hem giriş hem de sebep-i telif kısmında “sorulan sorular üzerine” ifadesi geçmektedir. Nitekim eserde de baştan sona çeşitli hayvanların “Hakim”e sorular ve karşılığında aldığı cevaplar konunun içeriğini oluşturmaktadır.

2.2. ESERİN NÜSHA VE FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

Hâb-nâme-i Râsim Hikmet'in tespit edilebilen tek nüshası¹¹⁰ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Bölümü T06739 numarada kayıtlıdır. Dış kapağı ciltlenmiş bir şekilde olup fiziksel ebatları 225X155 mm'dir. 317 varaktan oluşan eser, nesih yazı türüyle yazılmış, satır sayısı genel olarak 19 olmuştur. Bazı sayfalar ise 17 satırdan¹¹¹ ibarettir.

Eserin zahriye kısmında (1/a yüzünde) çalışmanın adı ve yazarın isminin zikredildiği renkli bir şemse motifi yer almaktadır. Serlevha (1/b) kısmında mihrabîyeye benzer süslemeler ve hemen altında eserin adı, *Besmele* ve *Hamdele* kısmı yer alır. Mensur olarak kaleme alınan eserde kimi bölümlerde manzum beyitlere yer verilmiştir. Hâb-nâme genel olarak siyah mürekkeple yazılmış; ancak âyetler, hadisler ve alıntı yapılan kısımlar kırmızı kalemle ve üstü çizili yazılmıştır.

Metnin çoğunluğu harekesizdir, kısa ünlüleri göstermek için kullanılan işaretler mevcut değildir ancak âyet, hadîs ve bazı manzûmelerde hareke konulmuştur. Bazı sayfaların kenarlarında müellife ait olduğu tahmin edilen çeşitli notlar ve düzeltmeler vardır.

Eser genel olarak iki bölüm başlığı altında incelenir. Üzerinde çalışma yaptığımız birinci bölümü oluştururken; İlm-i kıyafetname ile başlayan kısım Hâb-nâme'nin ikinci kısmını oluşturur. Birinci bölüm "El-ḥamdu lillâhi'l-lezî ittela'a min ectebînâ min 'ibâdihî'l-eḥyâr (1) 'ala kunûzi'l-esrâr..." dua mukaddimesi ile başlar (1/b), Der-Beyân-ı Ahkâm-ı Taife-yi Nisvân (168a) alt başlıklı yazısıyla biter.

Eselerinin büyük çoğunluğu tek nüshadır ancak dikkat çeken bir özellik vardır ki o da bilinen bu nüshaların orjinalliğinin sorgulanmasıdır. Müellifin eserlerinin çoğunda müstensih kaydı mevcuttur. Hâb-nâme'nin müstensihinin Yazıcızâde ismiyle tanınan Seyyid İsmâîl Hakkı Sivâsî olduğu ve istinsah târihinin 1303 olduğu kayıtlıdır. Mezkur müstensih, Muhammed Râsim Hikmet'in İstanbul

¹¹⁰ Eser hakkında yapılan araştırmalar sonucu, eser üzerinde inceleme yaptığımız nüshasının dışında yurtiçi ve yurt dışında başka nüshalara rastlanılmadı.

¹¹¹ [6a-23a], [25a-25b], [30a-32b]

Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı diğer eserlerini de istinsah eden kişidir.

2.3. METNİN TRANSKRİPSİYONU GERÇEKLEŞTİRİLİRKEN TAKİP EDİLEN ESASLAR

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Hâb-nâme'nin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T6739 numarada kayıtlıdır. Eserin metni latinize edilirken bu tek nüsha esas alındı fakat Hâb-nâme'nin, birçok kaynaktan beslenmiş olmasından dolayı gerek beyitlerde ve gerekse de mensur metinlerde birçok alıntıyı içerdiği görülür. Müellifin atfı yaptığı bu eserler tespit edilerek metin bu kaynaklarla mukayeseli olarak değerlendirildi. Değerlendirme sırasında müellif ya da müstensih kaynaklandığı tespit edilen hatalı bilgiler dipnotla düzeltilmeye çalışıldı.

Metin içindeki Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalar aslına sadık kalarak tekrar yazılmış, anlamları dipnotta gösterilmiştir. Yabancı kaynaklı bazı kelimeler ise italik yazılıp anlamları dipnotta verilmiştir.

Hâb-nâme, mensur bir çalışma olduğu için varak numaraları köşeli parantez içinde [ör: 34/b] şeklinde, satır numaraları ise parantez içinde (1), (2) vb. şekilde gösterilmiştir.

Âyetten yapılan iktibasların mealleri, Türkiye Diyanet Vakfı adına bir komisyon tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî'nden yararlanılmıştır. Hadisler için ana kaynak Kütüb-ı Sitte (Buharî, Tirmizî, Müslim, Ebu Davut, Nesaî, İbn Mâce) olmuş ancak bu eserlerin yanında İmam Suyûtî'nin, Câmiu's-Sağır, Taberanî'nin Mu'cemü'l-kebîr, Hakim'in Müstedrek, Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ, Beyhakî'nin Şu'abu'l-Îmân adlı çalışmaları kaynak olarak kullanılmıştır. Kaynağı tespit edilemeyen hadislerin ise sadece tercümesinin verilmesi uygun görülmüştür.

Beyitler vezinleriyle beraber verilmiş ve italik olarak yazılmıştır. Yazara ait olmayan beyitler dipnotta belirtilmiş, alıntı yaptığı beyitler orijinaliyle mukayese edilerek müstensih hataları, farklılıklar ve tespitler dipnotta gösterilmiştir.

Harf inkılâbından sonra Arap harfli metinlerin neşirlerinde sorunlar yaşanmış ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak transkripsiyon (çevriyazı) sisteminin kullanılması ilmî bir teâmül hâline gelmiştir. Muhtelif zamanlarda bu soruna çözüm önerileri getirilmeye çalışılmış ancak ortak bir kullanım sağlanamamıştır. İlk olarak İsmail Ünver'in yapmış olduğu teklifler büyük oranda kabul görmüş ve birçok araştırmada uygulanmıştır. Ayrıca birçok araştırmacı bu soruna bir çözüm bulmaya çalışmış ve ortaya koydukları çalışmalarla meseleye katkıda bulunmuşlardır.¹¹²

Çalışmamızın konusu 19. yüzyılda yazıldığı için imla, dil bilgisi, noktalama işaretleri gibi konularda ihtilaflar olmuş; metnin transkripsiyon alfabesiyle düzyazıya aktarılmasında hâlen ortak bir mutabika varılamamıştır. Örneğin bazı araştırmacılar bu dönemdeki eserlerde noktalama işaretleri kullanırken bazıları kullanmamıştır. Çeviriyazılı metnin hazırlanmasında birkaç istisna dışında ekserî İsmail Ünver'in çeviriyazıda yazım birliğini sağlamaya yönelik önerileri¹¹³ göz önüne alınmıştır.

Yaptığımız incelemeler sonucunda Muhammed Râsim'in hiçbir eserinde müellif nüshası mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Müellif hattı olan nüshasına ulaşamadığı için eserin bilinen tek nüshası üzerinden çalışmayla ilgili bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserin temellük kaydında müstensihin Yazıcızâde İsmâil Hakkı olduğu belirtilmiştir.

Farsça konsonant hı, ħ̣ Ĥ (vav-ı madule) şeklinde gösterilmiştir.

Farklı şekilde okunması mümkün olan zamân-zemân; 'ayş-'ıyş-' çarh-çerh; tamâm-temâm, gice, et-it-, eyle-iyle-, yoĥ-yok gibi kelimelerin okunmasında metne sadık kalınmıştır. Örneğin "yok" kelimesi bazı yerlerde yoĥ olarak yazılmış, eseri latinize ederken esas metinde geçen ifadeye göre yazılmıştır.

Âşkâr, âftâb, kısım gibi kelimelerdeki ses türemeleri gösterilmiştir: âşikâr, âfitâb, kısım gibi.

¹¹² Ahmet Tanyıldız, **İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif)** Cilt I (İnceleme-Metin, Sözlük), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s.159

¹¹³ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Türkoloji Dergisi**, c. 11, S. 1, 1993, s. 51-89.

Farsça yer ve zaman bildiren “gâh” eki bitişik yazılmıştır. Örneğin bârgâh, dergâh, nâgâh gibi.

İyelik eklerinde düz ünlüler yerine yuvarlak ünlüler kullanılmıştır: benüm, anuñ, senüñ gibi.

Beyitlerde imale, med ve zihaf lar gösterilmeyerek uzunluklar korunmuştur.

Vezni bozuk beyitlerde, mümkünse, metin tamiri yoluna gidilmiş, yapılan ekler köşeli parantez [] ile gösterilmiştir. Düzeltilemeyen beyitlere dipnotta işaret edilmiştir.

Harf-i cerler bir kelimeye harf-i ta’rîf (elif-lâm) vasıtasıyla bağlanmışsa izâfet durumu ve çizgiler korunmuştur. fi’l-cümle, mine’l-ğalbi, ‘ale’t-tariğ vb.

Arapça ön ek konumundaki olumsuzluk edatları (lâ, lem) isim ve fiillere çizgisiz olarak eklenmiştir: lâyuğni, lâyefnâ, lemyezel vb.

Türkçe bildirme ekleri *-dır -dir* aslına bağlı kalınarak *-dur -dür* şeklinde okunmuştur.

Eserin yazıldığı tarihte imla işaretleri kullanılmadığından metin çevirisinde aslına sadık kalınarak noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Metnin Farsça kısımlarında bazı Farsça kelimelerin Latin harflerine aktarılmasında “o” sesli imlânın yerine “u” harfli imlâ kullanılmıştır. Örneğin:

Şod-şud/ şodem-şudem/goft-guft/

Hâb-nâme, çeviri yazı alfabesiyle yazılmıştır. Çeviri yazı alfabesi tezin başında gösterildiği için tekrar burada göstermeye ihtiyaç duyulmamıştır.

Eserin ilm-i cifr bölümünde rakam sayısının fazla olmasından dolayı görüntü açısından bazı yerlerde satır numarası verilmemiştir.

Metin içerisindeki gördüğümüz birtakım hususiyetler ve tespitler şu şekilde değerlendirilmiştir:

Metinde ceza kelimesi bir çok yerde Kur'an-ı Kerimdeki anlamıyla (karşılık) ifade edilmiştir:

Cenāb-ı Hūd her fî'liñ cezāsın verir didikde meger ki hakīm-i Hicāz orada hāzır ve buraya nāzır idi (vr no: 43/b)

Müellif Hâb-nâmede'ki eserlerin isimlerini zikrederken bazen yarıda kesmiş, eserin tamamını söylememiştir. Örneğin Muhammed b. Ahmed el-Kastallanî'nin Cümle'l-Îcâz fî'l- Î'câz bi-nâri'l-Hicâz" adlı eserin ismini tam olarak söylememiş, "Cümle'l-Îcâz fî'l- Î'câz" olarak eserin içeriğini tanıtmıştır.

...ve Kûtb-i Kaşalānī dahı Cümelü'l-Îcâz fî'l-Î'câz nām risālesinde beyān itmişdür ba'dezā şallallāhu 'aleyhi ve's-sellem Hāzret-i 'Alī bin Ebū Tālīb hāzretlerine bu esrār-ı hafīyyeyi ta'lim buyurmuşlardır (vr no: 9/a)

Eserde müstensihden kaynaklandığını düşündüğümüz yazım ve imla hataları mevcuttur. Bu yazım hatalarından şüpheli olanlar dipnotta gösterilmiş, olması gereken sözcük metin tamiriyle düzeltilmesi uygun görülmüştür.

Sayfaların büyük çoğunluğu on dokuz satırdan oluşmaktadır ancak [6a-23a], [25a-25b], [30a-32b] sayfalar arası on yedi, [24b] sayfası ise on sekiz, [71a] sayfası yirmi satırdan oluşmuştur.

Eserde geçen "kimse" sözcüğü ekserî bu şekilde, bazen de Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılan "kimesne" şeklinde yazılmıştır. (vr. no: 151/b)

Kimse/kimesne çelişkisinden dolayı yazarın ikilemde kaldığı bir başka husus yoksa /yohsa sözcüğünün kullanımıdır. Genel itibariyle çoğu kelime "yoksa" yazılmış, bazı sözcüklerde ise arkaik unsur olan "yohsa" kullanılmıştır. [76a/1], [101a/8], [105b/5]

İkilemde kalınan bir başka sözcük akşam/ahşam kelimesidir. Bazı yerlerde ahşam yazılmıştır. (vr. no: 95/a)

Eser, daha önce ifade edildiği üzere genel itibariyle akıcı, konuların işlenişi bakımından sürükleyicidir; fakat tespit ettiğimiz birkaç yerde gerek cümlelerin ifade

edilişı ve gerekse de aynı kelimelerin tekrarından dolayı anlamda tekdüzelik söz konusu olmuştur. Örneğin aşağıdaki metinde delâlet etmek kelimesinin sürekli tekrarı dikkat çekmektedir:

Ṭāife-yi nisāda gözün siyāh olmaqlığı fercin zayk ve ‘umkuna delâlet ider ve burnuñ kebîr olması cigerde ‘illet ve urma delâlet ider ve yanaqlarınñ kabālğı fercin kabalıgına delâlet ider ağızñ şağire olması fercin zayk olmasına delâlet ider vüs‘ati genişliğine delâlet ider çenenün şağire olması fercde kılet-i şa‘r olup nezâketine delâlet ider gâyetle maqbûledür ve keffîñ täreş olması haml-i veledde gâyetle şu‘ûbet çekmesine delâlet ider topuqlarında lahm olmayup sâde kuru olursa gâyetle nâşizeligine delâlet ider (vr. no: 168/a)

2.4 DİL VE ÜSLUP

Eserin dili Türkçe’dir ancak başta iktibas ve müellifin kaynak gösterdiği alıntılar olmak üzere Arapça sözcüklerin de kifâyeti bilinmektedir. Bunun yanında Râsim’in Mesnevî’den vermiş olduğu örnekler ve beyitlerden dolayı Farsça kelimeler de bu eserde sık kullanılmıştır. Tamlamaların çoğu Farsça ve Arapça ağırlıklıdır. Mezkur dillerin yanında sınırlı da olsa Süryanîce birkaç sözcüğün varlığı da eserde mevcuttur.

19. yüzyıla ait bir çalışma olan Hâb-nâme’de, yog, sögün, eyitmek, kanı, kangı, kimesne, eyü, deyü, yeg, uşbu, söbü, savmak vb. örneklerini çoğaltabileceğimiz Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait özellikler gösteren Türkçe sözcükler ve arkaik unsurlar yer almaktadır.

Deyimler genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir.¹¹⁴ Yazar, gerçek anlamından çok kendine özgü bir anlam taşıyan ve ifadeyi daha etkileyici kılmak amacıyla söylenen deyimlerden, istifade ederek anlatımı zenginleştirmiştir. Örneğin: Terayağından kıl çekmek, tavlum tavlum kırmak.

Hoca-zâde Muhammed Râsim bu eserde Türkçe basit, türemiş fiil, birleşik fiilleri, sıfat ve zarf fiil eklerini, zamirleri kullanmıştır. Arapça ve Farsça kökenli

¹¹⁴ **Türkçe Sözlük**, “deyim” TDK, Ankara 2005, s. 65.

kelimeleri birleşik fiil haline getirmek için, et-, eyle-, ol-, kıl- Türkçe yardımcı fiilleri, bu kelimelerle birlikte kullanır. Örneğin : setr et, kerem eyle.

Hâb-nâme’de üslup adına dikkatimizi çeken ilk özellik eserin dil hususiyetleridir. Eserde zaman zaman ağır bir dil kullanılmasına rağmen eserin dili ekserî basit ve sadedir. Özellikle müellife ait şiirlerde dil son derece yalın olup verilmek istenen mesaj nettir.

Dinî ve tasavvufî nitelikli bir çalışma olan bu eserde, estetik gaye güdülmemiş okuyucuya bilgi kazandırma ve fayda sağlama ön plana çıkmıştır. Her ne kadar nasihat türü bilgiyi okuyucuya didaktik tarzda öğretme gayesi olsa da müellif, daha çok soru cevap yöntemini kullanarak Hâb-nâme’yi tek düzelikten kurtarmıştır. Eserin büyük çoğunluğu “Hakim”in çeşitli şahıs ve hayvanlarla kurmuş olduğu diyalogtan oluşmaktadır.

Bununla birlikte eserde secî’li bir üslûb kullanılmıştır. Farsça ve Arapça tamlamaları ihtiva eden cümleler azımsanmayacak kadar mevcuttur. Eserde âyetlerin, hadîslerin sık kullanımı ve yazarın kendisinden önceki alim ve fikir adamlarının düşüncelerine ve eserlerine yer vermesi sade ve açık olan üslupta anlam kapalılığına sebep olmuştur.

Muhammed Râsim’in Arapça ve Farsça’ya anadili kadar vâkıf olması, bazı âyet, hadis ve iktibasları da orjinal diliyle aktarmasını sağlar. Bunun yanında ilmî konulardaki fikirlerini bazen bu dilleri kullanarak aktarır :

واما الاختلاف بين الاشعري والما تریدی فظاهر لان الارادة عبارة عن ميلان القلب ولا يتعلّق الارادة العلية به لانه معدوم ولا وجود في الخارج وهذا قول الما تریديه وعند الاشعري يتعلّق الارادة به ويخلق الحق تعالى بمجئ خاطر العبد ولهذا جوزوه الجبر المتوسط¹¹⁵

Yeri geldikçe bid’at, istiğrâk, icmâve istimnâ, âyân-ı sâbite, vahdet-i vücûd gibi fikhî ve tasavvufî terimleri uzun alıntılarla îzâh etme yoluna gider. Hoca-zâde, kimi zaman aynı iktibas birkaç yerde tekrarlarlarken bazen de asıl konudan uzaklaşıp

¹¹⁵ Eş’arî ve Maturidî arasındaki farklılıklar zahirdir; çünkü irade kalbin meyline kalmış bir şeydir, bu yüzden yüksek irade dışarıdan görünmeyen, var olmayandır ve bu Maturidî’nin görüşüdür. Eş’ariye göre ise, irade ona bağlıdır Hakk onu yaratır düşünceye sevkeder. Kulu merkezi güç olarak uygun görür ve işler.

birkaç konuya değindikten sonra “gelelim maksada” veya “hulasa ” diyerek asıl konuya rücu eder:

İmdi gelelim beyt-i evvelüñ binā lafzına ki āyet-i kerīmede dağı buña muvāfaqat iden lafz *muḥacceb* dūr ve bu iki lafza muvāfık olan ism-i Aḥmeddür ki bu dağı şadāreti ḥā’iz olur bunuñ zamānında berrde ve baḥrda menāzi‘-i keşire vuḳū‘ bulup *cim* lafzı der-saādetde zuhūr idüp miyānelerinde kıtāl zuhūr idüp ‘ala’t-tarıḳi’t-tedric fesād münkaṭı‘ olup ihtilāf ref’ olur (vr. no: 3/a)

*Mensur hikâyelerde diyaloglar hem konuşma dilinin tabiiliğini ve canlılığını yansıtmak hem de karşılıklı konuşmalar sayesinde karakter ya da tiplerin düşüncelerini okuyucuya ve dinleyiciye aktarmak hedeflenmektedir.*¹¹⁶ Hâb-nâme’deki karşılıklı konuşmalar hikâyenin üslubuna etki eden önemli faktör olarak dikkatimizi çekmektedir :

Hümā eyitdi Qur’an-ı Kerīm ve furḳān-ı ‘azīimde dağı bu ma’nāya işāret var mıdur **Hakīm** eyitdi¹¹⁷ وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَا كُنَّ اللَّهُ رَمَى

Bu każiyyenüñ ḥaḳḳını nāṭık u ḥaḳıḳatine şāhid-i şādıkdur **Hümā** eyitdi *bu āyet-i kerīmede mütekellimin ve mātūrīdī vü eş‘arī ve cebrī vü mu‘tezile ve şūfiyye mezhebleri ne gūnā tefriḳ u izāḥ olunur* **Hakīm** eyitdi burası mezālīk-i aḳdāmdandır (vr. no: 105/b)

Başta alıntı yaptığı şiirler olmak üzere müellif genel olarak Türk, Acem ve Arap şâir ve mütefekkirlerin ileri gelenlerinden etkilenmiştir.¹¹⁸ Mezkur zatların şiirlerine eserinde yer veren Râsim Efendi, üslup olarak eserde dil birliğinden söz etmeyi zorlaştırmıştır. Nitekim Hoca-zâde’nin diğer eserlerinde de bu ifadeleri tespit etmek mümkündür. *Eserin manzûm kısmının büyük bir çoğunluğu Arap, Fars, Türk şâir ve mutasavvıflara âittir. Bu nedenle eserde bir dil bütünlüğünden söz etmek zordur. Yapılan iktibaslarla bağlantılı olarak müellifin bazen basit ve anlaşılır bir üslûba yaklaştığı bazense ağır ve sanatlı bir dil kullandığı söylenebilir. Nesirde ahnek*

¹¹⁶Mustafa Uğurlu Arslan, Türk Edebiyatında Temîmü’-d-Dârî Hikâyeleri (İnceleme-Metin), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2015, s.50

¹¹⁷ Attığın zaman da sen atmadın fakat Allah attı. (Enfal/17)

¹¹⁸ Özellikle İbn Arabî, Hafız-ı Şirâzî, Mevlânâ C. Rûmî, Fuzûlî, Nahîfî

*unsuru gözetilmiş, kelimeler arasındaki ses uyumuna ve anlam bütünlüğüne özen gösterilmişse de müellife âit manzûmelerde bu ahenk, vezin ve kâfiye hatâları sebebiyle yakalanamamıştır.*¹¹⁹

Eserin, önemli bir kısmı “Hakim”in ağzından tarihî anekdotlar ışığında diyalog yöntemiyle anlatılmaktadır. Eserde, alegorik unsurlar ve metaforlar dikkat çekmektedir. Peygamber kıssalarında kronolojik olarak esere yaklaşan yazar, bölümlerde vakaların tarihsel süreçleri üzerinde durmuş, didaktik unsurları bünyesinde barındırmıştır. Hakim genel olarak birçok bölümde farklı bir üslupla karşımıza çıkmıştır. Kimi zaman coşkulu ve canlı bir anlatımla karşımıza çıkarken; kimi zaman düşünceli bir ses tonundadır.

Her tablonun sonunda “*Allahu alem*” diyerek “yine en doğrusunu Allah bilir” ifadesini kullanır. Yaptığı şekiller oluşturduğu hesaplar her ne kadar hadislerle dayansa da şekillerin bir yordama olduğu kesinlik ifade etmediği ön plana çıkar.

Eserde müellif, anlatıcı pozisyonda olduğundan anlatımı canlı tutabilmek için manaya dayalı sanatlardan teşhîs ve intakı yoğun bir şekilde kullanır. Yazar “Hakim”in ağzından bizzat açıklamalar yapmış kendini çeşitli canlılarla konuşturmuştur. Diyalog üsluba canlılık katmıştır. Kimi zaman yumuşak, kimi zaman sert bir üslup kullanmıştır. Özellikle şahısları değerlendirirken sert bir üslup kullanmış, objektif olarak değerlendirmemiş, kendi duygularını katmıştır. Örneğin Nemrud hakkındaki görüşleri “Nemrûd ‘aleyhi’l-la‘ne, Nemrûd-ı mütemerrid” şeklinde geçmektedir. (vr no: 51a/ 55a]

Yazar anlatılan hikayelere ve menkıbelere dahil olmuştur. Anlatıma dayalı vâkıa devam ederken müellif, zaman zaman bazı yerlerde anlatımı doğrudan kesip bahis konusu olan şahısa hitap eden manzûm metinlere yer verir.

Eser muhtelif şâirlere ait yüzden fazla şiir ihtivâ etmesi sebebiyle vezin, kâfiye ve redif bakımından oldukça zengindir. Bu vezinler metin içinde tespit edilip dipnotta belirtilmiştir. Aruzun özellikle bahr-ı tavîl, bahr-ı kâmil, bahr-ı basît gibi

¹¹⁹ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyeetü'l-Ma'sûkîn adlı Mevlid Şerhi s.64.

farklı kalıpları kullanılmıştır. Vezin bakımından zenginlik; nazım şekillerinde de çeşitlilik söz konusudur.

2.5 HÂB-NÂME’NİN MUHTEVASI VE TAHLİLİ

Eserin başında bulunan İlm-i Cifr bölümünde yazar ebced hesabından da yararlanarak birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Bu bölümde ilm-i cifrin özellikleri, kapsamı ve başta Muhyiddin Arabî olmak üzere geçmişte bu ilimden yararlanan âlimlerin tespitleriyle beraber yer vermiştir. Müellif ilm-i cifrden yola çıkarak yapmış olduğu değerlendirmelerde tablolardan yararlandığı görülür. Arap alfabesindeki harfleri ve rakamları belirli sıraya dizerek gelecek ile ilgili birtakım çıkarımlarda bulunur. Bunun yanında Muhammed Râsim eserde; yıldızların konumu, gezegenlerin mevki ve hareketlerinin insanları ve olayları nasıl etkilediğine dair açıklamalarda bulunur.

Hâb-nâme’nin muhtevasını oluşturan bir başka bölüm peygamber ve evliya kıssalarıdır. Müellif eserde on altı peygamber hakkında bilgi vermiş bizzat beş peygamber kıssasını alt başlıkta ele almıştır. Hz. Davud, Hz. İbrahim, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve Hz. Yusuf söz konusu kıssaları ihtiva eder.

Esere konu olan peygamberler kronolojik sıraya göre şöyledir: Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Eyyüb, Hz. Mûsâ, Hz. Şuayb Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya Hz. İsa ve son peygamber Hz. Muhammed.

Hâb-nâme’de Âdem peygamber çamurdan yaratılması ve insanoğlunun ilk atası olması; Hz. Nuh, oğlu Ham ve tufanla birlikte çağrıştırılması; Hz. Salih devesi ile birlikte zikredilmesi; İbrahim peygamber gördüğü rüya ile imtihan olunması; Hz. İsmail kurban edilme teşebbüsü; Yakub peygamber oğlunu kaybetmesi sonrası çektiği çileler; Hz. Yusuf zindana atılması, gördüğü rüya, Mısır azizliğine terfi etmesi; Hz. Eyyüb yaşadığı sıkıntılara rağmen sürekli sabretmesi; Musa peygamber Firavun ile mücadelesi; Hz. Davud yöneticiliği sırasında yaşanan bir hadiseyle ön plana çıkmıştır.

Hz. Süleyman karınca ile konuşması ve mührü ile esere konu olurken; Hz. Zekeriya ve Hz.Yahya şehit edilmesiyle Hâb-nâme'ye konu olmuştur. İlyas peygamber Hızır ile birlikte ismi zikredilmiş; Hz. İsa ise yeniden yeryüzüne inmesi ve Mehdi'ye tabi olması ile eserde öne çıkar.

Müellifin eserde en çok yer verdiği peygamber Hz. Muhammed olmuştur. Hâb-nâme'de Muhammed s.a.v'in yanı sıra Resulullâh, Fahr-i Kainat, Mahmud, Ahmed, Rahmetullah, Emin, Hazret-i Nebî, Server-i Kainat, Resûl-i Ekrem, Enbiyâ-yı Azâm isimleriyle zikredilmiştir. Hoca-zâde Râsim eserde İslam peygamberinden yüzlerce hadis aktarmıştır. Onu övmek maksadıyla yazdığı Na't örneği eserde mevcuttur.

Hulefâ-yı Râşidîn ve Ehl-i Beyt esere konu olmuş ve Hâb-nâme'nin farklı bölümlerinde isimleri sürekli zikredilmiştir.

Hoca-zâde Râsim, hadislerden yararlanarak Mehdi'nin çıkışı, onun zuhuru öncesi meydana gelecek vaka ve gelişmeleri harflerden yararlanarak izah etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken kimi zaman açık ve net bilgiler vermeye çalışır; bazen de harfleri kullanarak gizil mesajlar verir. Müellif, Mehdi'nin ortaya çıkışını daha çok Şîa referanslı hadis kaynaklarına dayandırarak açıklar. Örneğin Biharü'l-Envâr, El-Muid fi edebi'l-Mufid ve'l-Mustefid gibi.

Müellif, hadis kaynaklarına dayanarak Hicrî 1446 (M.2023-2024) yılında Mehdi'nin ortaya çıkacağını, onun Fatıma'nın soyundan geldiğini ileri sürer ve şöyle devam eder:

Sonra; Bilin ki Ahir zamanda Allah (cc) bir halife -yeryüzünden zulmü çıkaran, adaleti ve hakkı savunan dünyanın sadece bir günü bile kalmış olsa Allah o günü ehl-i beytimden bir adam- gelinceye kadar uzatır. Bu halife Fatıma'nın çocuklarından burnunun ortası yüksekçe, gözleri sürmeli, sağ yanağında ben olan, hal erbabı onu tanır. Adı Muhammed olup orta boylu güzel yüzlüdür. İnsanlar arasında kırk yıl yaşayacak sonra vefat edecek ve insanlar ona selam verecek. (vr. no: 12b-13/a)

Genel itibariyle hayal mahsulü olarak ele aldığımız bölümler mevcuttur. Özellikle alegorik bir temsiliyeti olan hayvanların bir araya gelmesi, fikir alış-verişinde bulunması, “Rûbâh”ın muhakeme yapması, “Şütür”ün eserde zaman zaman tefekkür etmesi bu düşüncelerimizi desteklemektedir; ancak bunun yanında bizzat tarihî olaylara gönderme, hadisler ışığında yaşanan diyaloglar, Sıffin vakası, Kerbela trajedisi, gerçekleşmiş peygamber ve evliya menkıbeleri, tarihî anekdotlar ışığında eserde gerçeğe dayalı bilgilerden yararlanıldığını da gösterir.

Eserin başındaki ilm-i cifr kısmını saymazsak eser bir mecliste hikmet dolu sözler sarf eden devekuşu ile onun yanında bulunan tavşan, kuş, karga, tavus, pelengin onu dinlemesiyle başlamaktadır. Devekuşu onlara “kurtuluşa ermenin nasihatlerini dinlemekten geçtiğini” söyler ve onu dinlemenin gerekliliğinden bahseder. Daha sonra güçlü olan hitabetinin, erdemli kişilerin yanında aciz kaldığından bahseder. Akabinde seyyitlerin yanında söz söylemenin uygun düşmediğini belirtir. Bu ifadelerinden sonra sözü gerçek nasihat sahibi (Hakim)e bırakır.

Şütür-murg eyitdi kavliñiz dürüst ve her ne kim dırsız hasb-i hâldür her ne kim söylersiz derd-i mâ fi'l-bâldur ben dağı bu қазиyye-i nâ-marziyyede siziñle enbâzım diyü қазиyye-i pür guşşada pür söz sâzım benüm dağı cigerim insân elinden pür-hündür ve miñnetlerinden ten-i nâçizim zebündür ammâ aşşâb-ı sedâd ‘indinde bâb-ı pendı pend itmek maqbûl degildür (vr no: 24/a)

Eser, alegorik ve didaktik unsurları içinde barındıran bir çalışma olduğu için öğretici ve nasihata dayalı anlatım, eserin birçok bölümünde mevcuttur. Müellif bu öğütleri bizzat “Hakim”in ağzından anlattırır. Onun cevapları, düşünceleri eserin iskeletini oluşturur.

Hâb-nâme’nin İlm-i Kıyafet-nâme (168b) olan kısmına kadar toplam yirmi dokuz konu işlenmiş çoğunluğu peygamber kıssaları, menkıbelerden oluşmuştur. Bunun yanında müellif ilm-i cifr, ilm-i kef, vb. konular üzerine de fikir beyan etmiştir. Eserdeki konular şu şekilde sıralanmıştır:

Sayfa: (1a-14a) Der-beyân-ı Cifr ma’a ‘İlm-i Hurûf

Sayfa: (14b-16b) Şûretu'l- Lâyihâ

Sayfa: (17a-21b) Hikâye-i Ğarîbe

Sayfa: (22a-42b) Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb

Sayfa: (42b-46a) Münâzara-yı Şütür bâ- Hâkim-i Hicâz

Sayfa: (46a-52b) Münâzara-yı Mecnûn-ı bâ-şâh-ı 'Arabî

Sayfa: (53a-57b) Muḥâkeme-i Dâvûd 'aleyhi's-selâm

Sayfa: (58a- 60a) Kıssa-yı İbrahim 'aleyhi's-selâm

Sayfa: (60b-62b) Kıssa-yı Zekerıyyâ 'aleyhi's-selâm

Sayfa: (62b-68a) Kıssa-yı Yûsuf 'aleyhi's-selâm

Sayfa : (68a-72b)Kıssa-yı Kerbelâ-yı Hâzret-i Hüseyin râdıyallâhu ânhu

Sayfa: (72b- 82a) Der-beyân-ı Eḡâlîm-i Seb'a

Sayfa: (82a-87a) Der-beyân-ı 'İlm-i Kef

Sayfa: (87b- 88b) Der-beyân-ı uşûl-ı Cifr

Sayfa : (88b- 90b) Der-Münâzara-yı Mûr bâ Hâkîm-i Şâm

Sayfa: (91a-95a) Medḡ-i Resûllullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem (manzûm)

Sayfa: (95b-113-a) Der-Münâzara-yı Rûbâh-ı bâ Hâkîm-i Türkistân

Sayfa: (113a-115b) Der-beyân-ı 'İlm-i Naḡv

Sayfa: (116a-118b) Kıssa-yı Şems-i Tebrizî

Sayfa: (118b-128b) Kıssa-yı Bûm ma'a Ünâşihi

Sayfa: (128b-129b) Der-beyân-ı Kavâ'id-i Edeb

Sayfa: (129b-130a) Der-beyân-ı Kavâ'id-i Memleket

Sayfa: (130a- 131b) Der-beyân-ı Ahvâl-i Şadr'âzam

Sayfa: (132a-136a) Der-beyân-ı Ahvâl-i Şeyhü'l-İslâm

Sayfa: (136b-145b) Şadr-ı İstid'â

Sayfa: (146a-152b) Kışsa-yı Refîk-i Şelâse

Sayfa: (152b-156a) Der-beyân-ı Münâzara-yı 'Ankebût bâ-Hakîm-i Rûm

Sayfa: (156a-157a) Kışsa-yı Hâzret-i 'Alî bâ-Pehlivân

Sayfa: (157b-168a) Şalb-i Yeşûğ Şanâ' atü't-Teceyyür

Eseri oluşturan en önemli nazım türü şüphesiz Hâb-nâme'dir. Eserin isminin Hâb-nâme olması ve içeriğinin bu doğrultuda olması bu bilgileri doğrulamaktadır ancak Hâb-nâme'nin yanında Muamma, Lügaz, Menakıb-nâme, Kısâs-ı Enbiya, Maktel, Medhiyye gibi türlere de çalışmada yer verildiği görülür.

Aşağıda Muamma, Lügaz ve Münacat 'dan birer örnek verilmiştir:

Her kim içse hamîdîñ iç yağını
Yedürirler aña başını ayağını

Bilmek murâd iderseñ ol bad-şahşı
anuñ haqqında okudular bu beyti ehibbâları (mu'ammâ)
.... تسقط السين من اسم حبيبي * يسقط الصوم من كل عبدي¹²⁰

Bu devletin olur şâhib-kıranı
Çıkar hamsîn içinden erba' ini (lügaz)

[Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün]

Yüzüm hâkdür ihsâna sürsem yâ resûlallah
Bu yüzden sen meh tâbânı görsem yâ resûlallah

Şakâlım köhne çarup eylesem bâb-ı şefâ' atde
Gubârdur gehiñ silsem süpürsem yâ resûlallah

Yüzüm sürsem yer öpsem her şehir divân-ı 'aşkıñda
Saña el kavuşdurup karşıñda tursam yâ resûlallah (medhiyye)

¹²⁰ Sin harfi habibimin adından düşerse
Oruç bütün kullarımdan düşer

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

Ey felek şerm et ne bid' atdur ki bünyâd eylediñ
Hanedan-ı Aḥmed-i muḥtâra bî-dâd eylediñ

Ehl-i Beyt-i Muştafâya biñ sitem gördüñ revâ
Tâ Yezîd-i pür-cefânuñ göñlünü şâd eylediñ

Bu ne fikr-i baṭıl u endişe-i beyhüdedür
Kim yıkup biñ Ka'be bir puthâne âbâd eylediñ

Ey Yezîd-i pür-cefâ her kimse bir âd eylemiş
Sen daḥı bu zulümle 'âlemde bir âd eylediñ (maktel)

2.6. ESERİN KAYNAKLARI

Hoca-zâde Muhammed Râsim Hâb-nâme'de sıklıkla âyet ve hadîslere başvurur. Ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe pek çok kaynaktan da istifâde eder. İlimin yanı sıra genel kültür bilgisi, alıntı yaptığı şâir ve mütefekkirlerin eserlerine hakimiyet, onun bir çok kaynaktan yararlandığını gösterir. Hâb-nâme'de iki yüz civarı âyet, yüz yirmiye yakın ḥadîs-i şerif, on altı peygamber kıssası ve çeşitli menkıbe kıssalarından alıntılar yapılmıştır. Böylece eserde çeşitlilik artmış, zengin kaynaklar eserin bütününe yayılmıştır.

Müellif, bu eseri vücuda getirirken başta Kur'an ve tefsirleri olmak üzere oldukça zengin kaynaklardan yararlandığı görülür. Hadisler için ana kaynak Kütüb-ı Sitte (Buharî, Tirmizî, Müslim, Ebu Davut, Nesaî, İbn Mâce) olmuş ancak bu eserlerin yanında İmam Suyûtî'nin, Câmiu's-Sağır, Taberanî'nin Mu'cemü'l-Kebîr, Hakim'in Müstedrek, Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ, Beyhakî'nin Şu'abu'l-Îmân adlı çalışması kaynak olarak kullanılır.

Müellif; Hadîkatü's-Süedâ gibi peygamberlerin çektikleri sıkıntıları ve Ehl-i Beyt'i konu edinen eserlerden; Mesnevî, Fütûhâtü'l-Mekkiyye gibi tasavvufî metinlerden ve Hafız-ı Şirâzî, Molla Câmi, Şemseddin Sivâsî gibi şâirlerin beyitlerinden iktibaslar yapmıştır. Yazar, atıf yaptığı bu şahsiyetlerin isimlerini çoğu zaman zikretmemiştir. Örneğin ismini eserde zikretmediği ama eserinde kullandığı

şahsiyetler arasında Divan şâirlerinden Fuzûlî de vardır. Müellif, onun Hadîkatü's-Süadâ adlı eserinden sık sık alıntı yapmıştır. Hâb-nâme'de en çok alıntı yapılan eser Mesnevî-yi Şerif ile beraber Hadîkatü's-Süadâ olmuştur.

Cânımı cânân eger isterse minnet cânıma
Cân nedür kim ânı kurbân itmeyen cânânıma

Yukarıda Hadîkatü's-Süadâ'dan alınan bu beyitte, yazar Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in teslimiyetini, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesiyle bağlantılı olarak ele almaktadır:

Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süadâ adlı eserinin “Fasl-ı İbtîlâ-yı Halîlullah Aleyhisselâm” başlığı altında İsmâil'in kurban edilişi üzerinde durulmakta, şeytana karşı çıkışı ve babasına itaati vurgulanmaktadır. Hz. İbrahim'in söylediği, “Derd-i aşk-ı yâr gönlüm mülkünün sultânıdır / Hükm onun hükmüdürur fermân onun fermânıdır” ve İsmâil'in, “Cânımı cânân eğer isterse minnet cânıma / Can nedir ki onu kurbân etmeyem cânânıma” gibi beyitler okuyucuyu âdeta Kerbelâ Vak'ası'nın gönül yakıcı elemi hissetmeye hazırlamaktadır.¹²¹

İçeriğin bütünlüğü açısından peygamberlere dair anlatılan kıssalar, ilgili yerlerde Kerbelâ olayı ile karşılaştırılır veya birlikte değerlendirilir. Örneğin yazar, Hz. İbrahim'in ateşe atılması hadisesini anlattıktan sonra okuyucuya seslenerek bu olayda yaşananlarla Kerbelâ'da yaşananların benzerlik arz ettiğini söyler. Zira Hz. İbrahim ateşe atılırken kimseden yardım talep etmediği gibi Hz. Hüseyin de Kerbelâ musibeti zamanında cin ve meleklerin yardımlarını talep etmemiştir. Ayrıca Hz. İbrahim gördüğü rüya üzerine oğlunu kurban etmeye niyetlendiği gibi Hz. Hüseyin de gördüğü rüya üzerine tutuştuğu muharebede birçok yakını kaybetmekten çekinmemiştir. Hz. İsmail canını Hak yoluna vermeye azmettiği gibi Hz. Hüseyin de O'nun yoluna şehit olmuştur.¹²²

Yazarın, Mesnevî ve Hadîkatü's-Süadâ dışında; Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'nin Cümle'l-Îcâz fi'l- İ'câz bi-nâri'l-Hicâz” adlı eserinden, Muhyiddîn

¹²¹Mustafa Uzun, **İsmail mad.** TDV YAYINLARI C.23, s.81.

¹²² Ahmet Tanyıldız, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Su'adâsı Üzerine Notlar, **Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi**, S.3 2016 s. 145.

Arabî'nin Fususu'l-Hikem adlı eseri, Süleyman Nahîfî Tercüme-i Mesnevî-yi Şerîf, Şemseddin Sivâsî'nin Divân'ı, Hâfız-ı Şîrâzî'nin Divân'ı, Fahreddin Râzî'nin Mefatihü'l Gayb adlı Kuran-ı Kerim Tefsiri, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetnâmesi, Şems-i Tebrizî'nin Makalat'ından, yararlandığı görülür.

2.7. ESERDE GEÇEN DİNÎ ve TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

2.7.1. Allah c.c.

Allâh, ma'bud-ı Hakk'ın ism-i hassıdır. Daha doğrusu ism-i zattır ve ism-i âlemdir.”¹²³ Allah evrenin mutlak yaratıcısı, zâtî ve subûtî sıfatlara sahip sonsuz rahmet kaynağıdır. O'nu anlamak ve anlatmak mutasavvıf şâirlerin en önemli gayesidir. Hâb-nâme'nin ekserî her bölümünde Allah'ın bir ismi yahut sıfatı ile karşılaşırız. Klasik Türk Edebiyatı'nda Yaratıcı'nın birliğini anlatan tevhidler mevcut olup eserler divanların tamamına yakınında O'na hamd ile başlar.

Eserde ise Haqq Teala, Bârî, Cenâb-ı Feyyaz, Cenâb-ı Perverdigar, Cenâb-ı Zât-ı Celle, Erhame'r-raḥîmîn Yezdân, Hudâ, Rahim, Hâlık, Kibriyâ ismi ile zikredilmiştir. Aşağıdaki metinde de müellif, “Erhame'r-raḥîmîn¹²⁴” sıfatını kullanarak Cenâb-ı Hakk'ın ne kadar merhametli olduğunu ve hiçbir kuluna en ufak haksızlık yapmayacağını anlatmak istemiştir:

Hakîm-i muṭlaḳdan ‘abeş fî‘il zâhir olmaz ve erhame'r-raḥîmîn bir zerre bir kuluna zulm kılmaz farezâ cem‘-i ‘ömründe şâlih olanı muḥalled fî‘n-nâr kılsa ve degül ‘ömründe ṭâlih olanı sâkin dârü'l-ḳarâr kılsa zulm degildür çünki bir vefḳ-i ḥikmet ve bî-‘arz ve bî-‘illetdür şâliḥa evlâ olan oldur (vr. no: 113/a)

2.7.2. Âyetler

Hâb-nâme'de pek çok konu ayrıntılı bir şekilde ele alındığı ve kapsam olarak temanın çeşitliliği ön plana çıktığı için her bölüm ile ilgili bir çok âyet ve hadise yer verilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin bütününde iki yüz civarı âyet

¹²³ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Emir Yay., İstanbul 2000, C.1, s.39.

¹²⁴ Merhametlilerin en merhametlisi

mevcuttur. Bu kadar âyet ve hadisi eserde tahlil etmemiz tezin sınırlılıklarını aşacağından örneklem olarak sadece birkaç âyet üzerinde değerlendirme yapabildik.

Hâb-nâme’de yer alan ilk âyet, Ali-İmran sûresi 26. âyetidir.

*Qavlihu Te‘âlâ Quli‘llâhumme mâlike‘l mulki tû‘ti‘l mülke men teşâu ve tenziu‘l mülke mimmen teşâ*¹²⁵ bu âyet yarım iktibas şeklinde müellif tarafından alınmış ve çeşitli bölümlerde konuyla ilgili olarak yer verilmiştir.

Muhammed Râsim kimi zaman bir temayı ele alırken, konuya ispat oluşturan âyetlere yer verir. Müellif bunun yanında bazı yerlerde bir âyet veya hadîs üzerindeki tartışmalardan yola çıkarak konuyu izah etmeye çalışır. Kimi zaman bir âyetin iniş sebebi, sözcük anlamları, kelimelerin nihanî manaları üzerinde durarak âyetleri teferruatlı olarak açıklama ihtiyacı duyar. Bu açıklama ve yorumlama çalışmalarında büyük ölçüde İmam Kasanî, Bursevî, İmam Razî ve Kastalanî, gibi İslam âlimlerinin eserlerinden istifade eder.

Hatta sûre-i ve‘d-đuha ve‘l-leyl âyet-i kerîmesiniñ tefsirinde hazret-i fâhr-i kâinâtıñ vechini zuhâya gisûlarını leyle teşbih buyurmuşlar anıñ içün Şems-i Sivasî buyurmuşdur **Beyt**

*Yüzüñdür ve‘d-đuha şacıñdır ve‘l-leyl
Kaşıñdır qâb-ı kavseyn ev ednâ*

Yine İmâm-ı Fahreddin Râzî buyurdular ki duhâdan murâd fâhr-i kâinâtıñ mübârek vech-i sa‘âdetleridür ve leylden murâd ol tâhir ve muṭahhar gisûlarıdur eğer insân efḍâl olmuş olsa idi Cenâb-ı zât-ı celle ve ‘alâ hazretleri duha ve leyle kasem buyurmayup insâna kasem buyurur idi huşûşân ‘âle tarîķü’t-teşbih duha ve leyl-i müteşebbiheye olup vech-i sa‘âdet müşebbehe oldu (vr. no: 91/a)

Müellifin, Şemseddin Sivâsî’den alıntı yaptığı bu beyit Duha sûresinden alınmıştır. Yarım iktibası ihtiva eden bu beyitte *ve‘d-đuha*, *ve‘l-leyl* sözcükleri âyette geçmektedir. Müellif hem âyetlerde geçen iktibaslar ile ilgili Sivâsî’den alıntı

¹²⁵De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.” (Alimran, 26)

yapıyor hem de mezkur iktibaslar ile ilgili Fahreddin Râzî'nin görüşlerine başvuruyor.

Cenab-ı Hakk âyette kuşluk vaktine ve geceye and olsun diyerek sureye yemin ederek başlar. Beyitte ise bu iktibaslar teşbih yoluyla Hz. Peygambere isnad edilir. Fahreddin Râzî'ye göre Hz. Muhammed'in yüzünün aydınlığı kuşluk vaktine, temiz ve berrak olan saçları ise geceye benzetilir.

Bu açıklamaların hemen akabinde Muhammed Râsim, mezkur iktibas ile ilgili Mesnevî'den bir beyitle devam eder ve beyiti açıklama yoluna gider:

Ḥazret-i Mevlânâ min külli'l-vücûh Mevlânâ Meşnevî-i Şerîfinde buyurdular

Zâne sebeb fermûd yezdân ve'd-ḍuḥa

Ve'd-ḍuḥa nûr-ı zâmir-i Muştafâ

Ḳâle ḥaḳîḳatü'l-ma'nâ 'indenâ'l-murâd bi-ḍuḥa nûr-ı bâtın Muştafâ ve'l-murâdi bi'l-leylü cesedi zâhir Maḥmûd muḥabbeti taḳdîr-i kelâ envâr-ı bâtın-ı Muştafâ ḥaḳḳıyçün ve cesed-i sâire-i Muḥammed muḥabbeti ḥaḳḳıyçün ki Ḳuvâ-yı cesediyyeti sâḳin ve râkid olup mertebe-i içmi'nâniyyete vâşıl olmuştur (vr. no: 91/b)

Son olarak üzerinde duracağımız iktibas *len terânî*¹²⁶ olacaktır. Hz. Mûsâ'nın Cenâb-ı Hakk'ı görme isteğine karşılık, Allah c.c. tarafından “Sen beni göremezsın” cevabına mukâbil oluşan diyalogdur. Örnek olarak gösterdiğimiz aşağıdaki mensur metinde de “Hakim”, “Hümâ”nın sorusunu cevaplarken Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuşmasına yer verir. Daha sonra *len terânî* iktibasını kullanır ve bu iktibasın İmam Kasanî tarafından yorumunu okuyucuya izah eder.

2.7.3. Hadisler

Muhammed Râsim eserde tıpkı ayetlerde olduğu gibi hadislere de sıklıkla yer vermiştir. Hâb-nâme âyet ve hadislerin sayısal olarak fazlalığı bütün iktibasları, inceleme kısmında ele almamızı güçleştirmiştir. Bunun yerine âyet hadislerden sınırlı sayıda örnekler verilmiştir.

¹²⁶ Sen beni (asla) göremezsın. (A'raf/143)

Râsim Efendi, hadisleri genel olarak *Kütüb-i Sitte* 'den kaynak gösterir. Müellif, eserde bizzat Müslim, Buharî, Ebu Davud, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'den hadis nakilleri yapmıştır ancak bunula beraber hadîs otoriteleri tarafından önem verilen Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Hâkim, Bezzâr, Süyûtî, Aclûnî gibi kaynaklardan da alıntı yapar.

Referanslar genellikle Kütüb-i Sitte'den alınmıştır:

Hakîm eyitdi el-cevâb bi-esâsdür zirâ Kütüb-i Sittede mezkûrdur ki rûy-i İbn 'Abbâs 'an'in-nebiy 'aleyhi's-selâm ...

ve resûl-i rabbü'l-'âlemîn şâdiķü'l-ķavlü'l-emîn buyurmuşdur ki إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ¹²⁷ şekk yokdur ki bu ĥuşûş ve iş bu naşûş benî âdemiñ faẓl ü faẓiletine bî-iştibâh rûşen-i delîldür (vr. no: 90/a)

Hoca-zâde iktibas yaparken hadîsleri genellikle Arapça olarak verir. İstisna birkaç yerde hadisleri sadece Türkçe olarak zikreder.

Hâzret-i Â'îşe radıyallâhu 'anhâdan mervî ĥadîş-i şerîfiñ me'al-i leṭâfet iştimâli budur ki Cenâb-ı Hakk ve feyyâz-ı muṭlak mesned-i efrûz salṭanat olan bir pâdişâh-ı ma' delet penâhi maẓhar-ı ĥayr ḳalmaq murâd eyledikde ol pâdişâhı ĥilye-i şadâķatle muttaşıf bir vezîr-i aşaf şıfat maķrûn ve muvaffaķ ḳılar ki ferâmuş olan eşyâ-yı tezķir ve zıkr ve irâde buyurulan umûrda i'ânet ider vezâret içün ihtiyâr olunan zevât-ı kirâmda on şıfat bulunmaq elzemdür evvelkisi 'alemdür ki muḳteẓâ-yı şer' muṭahhar üzere ĥareket eyleye (vr. no: 130/a)

Ĥadîş-i ḳudsîde vârid olmuşdur ki bir 'abdim bir 'abdimi ḳatl itdikde maķtûl vâriş diyete tâlib olduķda ânuñ diyeti dinârdur ḳulum baña muḥabbet itdikde ben ol ḳulumı ḳatl itdirirüm ânuñ diyeti dîdârdur ki ol 'abd cemâl-i kemâlimi müşâhade ḳılar (vr. no: 60/b)

Müellif bazı hadisleri ise yarı Türkçe yarı Arapça ifade eder. Aşağıda metinden örnek verilen kısımda hadisin hem Türkçe hem de Arapça orjinalinden bir

¹²⁷ Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı. (Buhari, İstizan /1; Müslim/ 115)

kesit verildiği görülür. Bununla beraber son cümlede Bakara sûresinden de iktibas yapılır.

‘an İbn ‘Abbās raḍıyallāhu anhumā ḳale Resūlullāh ṣallahāhu ‘aleyhi ve’s-sellem ¹²⁸تَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَرْفُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (vr. no: 52/b)

Bu hadiste de müellif hadisin tamamını orijinalinden vermiş hadisi nakleden kişi de cümlede belirtilmiştir.

2.7.4. Ahiret ile ilgili Mefhumlar

Eserde ahiret ile ilgili Melekler, Cennet, Cehennem, Hûrî, Gılman, Kevser, Zebanî, Araf , İblis gibi terimlere yer verilir.

2.7.4.1. Melekler

İslam inancının en önemli öğelerinden olan Melekler, nurdan yaratılmış mutlak itaatin sembolü olmuşlardır. Kelime anlamı haber veren, elçi demek olan melek , evrenin düzeninde herbirinin farklı görevini ihtiva eder.

Arap dilbilimi uzmanları “ملك melek” sözcüğünün kökeni ile farklı tespitlerde bulunmuş, Bu tespitler arasında kabul gören en etkili görüşün elçi ve haber verici” demek olduğu görüşü ağır basmıştır. Konu hakkında daha geniş bilgi için Kitabü’l-Ayn, Tehzib, Camî, Keşşaf, Mecma’, Garaib, Lübâb, Rûh, El-Bahrü’l-Muhîr, gibi kaynaklara başvurulabilir¹²⁹

Dört büyük meleğin mevcudiyyeti bilinmektedir. Eserde de Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil eserin farklı bölümlerinde geçmektedir. İsrâfil ve Mikâil aynı metinde Cebrail ise farklı yerde isimleri zikredilmiştir. İlk metinde İsrâfil ve Mikâil’in Hz. Ali huzurunda beklemesi; peygamberlere vahiy iletmekle mükellef olan Cebrâil’in ise son metinde, Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban edişi vakasında ismi zikredilmiştir.

¹²⁸ Ümmetimden cennete yetmiş bin insan hesap vermeden girecek, onlar aşırı gitmeyenler ve sınırı aşmayanlar ve Rabbine tevekkül edenlerdir.

¹²⁹ Hakkı Yılmaz, **Nüzul Sırasına Göre Tebyinü'l Kur'an**, İşaret yayınları, İstanbul 2011 s.48.

Ḥatta Mikāil u İsrāfīl re's-i sa'ādetlerinde tururlar idi birbirine dirler idi ki bu zātūñ şecā'atine ne dersūñ küffār-ı bed-ma'āş eṭrāf u eknāfi ihāṭā itmişler iken ašlā fütūr yokdur (vr. no: 166/b)

El kışşa Ḥazret-i İbrāhīm müteḥayyir iken Cibrīl gelüp qurbān getürdi ki قَدْ صَدَّقَتْ الرُّؤْيَا¹³⁰ beşāret saña ki qurbānuñ qabul oldı ve 'ibādetiñ derece-i qabūl buldı ve gebş-i 'azīm Ḥazret-i İsmā'īl avzuna qurbān eyle (vr. no: 60/a)

2.7.4.2. Araf/Arafat/Arasat

Cennet ve Cehennem arasında var olduğuna inanılan, bu gruba dahil olan kişilerin “Cennet”e gitmek için bekletildikleri yer olarak bilinir. Tasviri Kur'ân-ı Kerim'de Araf sûresi 46-49. âyetlerde geçmektedir. Eserde şu şekilde bahse konu olmuştur :

Ol rûz-ı mahşerde لَيُومُ تُبْلَى السَّرَائِرُ¹³¹ sırrı derkār olup herkesiñ aḥvālī meydān-ı 'araşātda keşf olunup zebānlar pençesine düşdüklerinde vāveylā na'rasıyla giryān olduklarında Cenāb-ı Ḥaḫḫ ve feyyāz-ı muṭlaḫiñ raḫmet-i sâbıḫa-i ezeliyyesi cūşa gelüp 'avf olunmaları daḫı şefā'at-i şāfi'le istirḫām olunur (vr. no: 141/a)

2.7.4.3. Cennet ve Cehennem

Cennet kelimesi “örtmek, gizlemek” anlamındaki cenn kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” mânasına gelir. Âhiret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi, genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır.¹³²

Eserde bazı yerlerde çoğul anlamına gelen *cenan* olarak kullanılır. Aşağıdaki metinde de eş anlamına karşılık gelen *behişt* sözcüğüyle birlikte kullanılmıştır. Yakup Peygamber bir durum esnasında menkıbeye konu olan deveye dua ettiği görülür. Eserde duzah ve tamu eş anlamlarında da kullanılan Cehennem, metinde itikadî konular içerisinde kullanılmıştır.

¹³⁰ Kesinlikle rüyan doğrulandı. (Saffat /102)

¹³¹ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (Tarık /9)

¹³² M. Süreyya Şahin, Cennet mad. DİA, C.7, s.376

Hazret-i Ya'kûb eyitdi İlâhî bu nâkayı behişt nâkalarından idüp aña sebzezâr-ı cennet mer'âsını naşîb eyle (vr.no: 67/b)

Nitekim hadîs-i şerîfler buña şahid kavîdür kısm-i hâmis bir kimse taşdîk eylese ve ikrâr vâcib olduğunu bilüp vaqtîñ müsâ'idesi var iken ikrâr itmese muhalled degildir zîrâ bir kimse fî'i'l-i vâcibi terk itmekle imân ma'dûm olmaz ve mürci'e tã'îfesi 'indinde mü'min-i 'âşî cehenneme girmez (vr. no: 112/a)

2.7.4.4. Gılman ve Hûrî

Sözlükte “ çocuk, bıyığı yeni terlemiş genç, hizmetçi ” anlamındaki gulâm kelimesinin çoğulu olan gılmân, Kur'an literatüründe “cennet ehlinin emrine verilen ve hiçbir zaman yaşlanmayan gençler” mânasına gelir. Kur'an'da sadece bir yerde geçen gılman hakkında verilen bilgiler oldukça sınırlıdır.¹³³

Cennet ehlinin emrine verilen ve sürekli genç kalan kişilerden oluşan gılman; Cennet kadınlarını ifade eden Hûrî eserde hem bir arada hem de ayrı ayrı kullanıldığı görülür :

ve şukûfeler gül-i gülistân ve raht-ı bî-pâyân ve ber-varağ şadâ-yı bülbülân ve nağme-yi tûtî-yi şekeristân ve sene-yi şâlişede hur u gılmân her hânede mihmân ve izdivâç civâr bî-gılmân me'kulât ve meşrûbât-ı bî pâyân sâye-i lütfuñda zevk itsün (vr. no: 141/b)

*Hâşâ Allâh kim saña ben yâr iken ağıyâr olam
Nağz-ı peymân ve hilâf-ı 'ahd idüp gaddâr olam*

*Arzû-yı devlet dünyâ ve dîn itmez misem
İstemez mi hâtırım 'âlemde bir hûr-dâr olam (vr. no: 165/a)*

2.7.4.5. Kevser

Cennette bir suyun özel adı olarak belirtilse de tefsirlerde çeşitli açıklamalar yer alır. Suyu süttten beyaz, baldan tatlı, bir kez içenin bir daha susamadığı sudur.

¹³³ Yusuf Şevki Yavuz, DİA, C.14, s.50.

*Kevser'i Cennet'te Peygamberimize verilmiş özel bir havuz olarak tefsir edenler de vardırç edebiyatta sevgilinin dudağı için benzeyen olur.*¹³⁴

Şems ve kamer hüsnünden ziyālanup cümleye güzel yüzünün şuyı ānuñ çāhı zinhdān-ı münnevverinden takṣīm birle ta'dīl u tasviye ola gelmişdür ahlāk-ı ḥasenede bir ḥadde bāliḡ olmuşdur ki görenlere ḥayret virüp sefīneyi vüçüdların girdāb-ı ḥissede ilkā vādi-i velehde gūşe-nişin olurlar eṭvārda daḥı bir kemāle resīde olmuşdur ki fevke'l-ʿalādur yürüse şevḳinden zemīn şarşılur şalınsa düraḥt-ı tūbā ser-firū eyler eğer gelse bizim ḥübāna mevr-i benūşe boynun egüp gül kızarır ḥicābından ger ebr-i bahār gibi aḡlasa zāmīr ḥübāna āb-ı ḥayāt virüp dü-ṭarafa māʾ-i kevşer serpilür ve ger gülse

2.7.4.6. Zebanî

Azap melekleri olarak da geçen bu varlıklar, bir bakıma cehennem bekçisi olarak tarif edilir. Eserde mahşer günü zebanîlerin cehennem ehline azabından ve bu taifede olanların onların elinden kurtulmak için haykırmalarından bahsedilir.

ol rûz-ı mahşerde لَيُؤْمَنُ تَبْلَى السَّرَائِرُ¹³⁵ sırrı derkār olup herkesiñ aḥvālī meydān-ı ʿaraşātda keşf olunup zebānāniler pençesine düşdüklerinde vāveylā naʿrasıyla giryān olduklarında Cenāb-ı Ḥaḳḳ ve feyyāz-ı muṭlaḳıñ rahmet-i sâbıka-i ezeliyyesi cūşa gelüp ʿavf olunmaları daḥı şefāʿat-i şāfiʿle istirḥām olunur (vr. no: 141/a)

2.7.4.7. İblis

Asıl adı Haris olup âteşten yaratılmıştır. Önceleri bir melek olan Şeytan , Hz. Âdem'e secde etmeyerek İlâhî emire karşı çıkmıştır. Bu olay sonucunda Allâh tarafından lânetlenen İblis, bu duruma düşmesinin sebebini Hz. Âdem'e yükledi ve kıyamete kadar insanları doğru yoldan saptırmak için, Allah'tan süre istedi. İlk icraâtını Cennet'de Hz. Âdem ve Havva'ya yasak meyveyi yedirterek uygulayan şeytan, insanlığın başlangıcından kıyamete kadar bu misyonu sürdürme eğiliminde olmuştur.

¹³⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.s.268

¹³⁵ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (Tarık /9)

Divan şiirinde şeytan; yasak meyve, Nuh tufanı, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Hacer tarafından kovulması, fitnesi, nefsânî duyguları ve hileleriyle her zaman olumsuz bir algı oluşturmıştır. Bazen de istiare ve teşbih sanatından yararlanarak kişiler için İblis benzetmesi kullanılmıştır. Nitekim aşağıda verilen iki metinde de kişiler ona benzetilmiştir.

Âdem ma‘ nâ durur Râsim bu gün eyle sücûd
Kaleme zâhid-i ‘âşîka şeytan-veş herkes hâsed (vr. no: 91/b)

Ey iblis-i telbîs kabâhat bendedür ki refîklerimi benden cüdâ idüp her birini birer hîle ile dâm-ı tezvîre bırakup ‘azâb-ı elîme giriftâr eylediñ bu fakîri dahı gafleten avladıñ imdi haqqıñ var ur darbe müsteħaḳdur ve ittifâkı fesh iden zevâtıñ ahvâli budur diyu nefsine tevbiḥ eyledi. (vr. no: 147/b)

2.7.5. Eserde Geçen Tasavvufî Kavramlar

İslâm mistisizmi olarak bilinen tasavvuf, Allâh’ın niteliğini ve evrenin var oluşunu vahdet-i vücûd anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî akım olarak malumat olunur. *Tasavvuf bugün bir felsefe sistemi olmaktan daha ziyade, asırlarca muayyen bir zümrenin tefekkür ve tehassüsüne hakim olmuş bir akîde olması itibariyle kıymeti haizdir; ve ancak bu haysiyetle tetkike lâyıktır.*¹³⁶

Tasavvufun temelini yaradılış nazariyesi oluşturmaktaydı. Buna göre vücûd-ı mutlak olan Allâh, aynı zamanda Kemâl-i mutlak, Cemâl-i mutlak ve Hüsni mutlakdır. Onun şanı kendini izhardır. Allâh’ın aşk-ı zatî nedeniyle kendini görmek ve göstermek istemesi âlemin yaratılmasına sebep olmuştur. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa Allâh da kendi güzelliğini temaşâ için bir ayna hükmünde olan âlemi ve onun en değerli varlığı olan insanı yaratmıştır. Bunu “küntü kenz” hadisiyle bize bildiren Cenab-ı Hakk “kün” (ol) emrini verdi ve her şey böylece yaratıldı.”¹³⁷

2.7.5.1. Fenafillâh/Bekabillâh

¹³⁶ Levent, Divan Edebiyatı–Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar s.13.

¹³⁷ Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.441.

Fenafillâh kişinin kendi mevcudiyetini Allah c.c. nazarında eritip yok olması; Bekabillâh ise tekrar onunla (Allah) var olmayı ifade eder.

*Tasavvufî psikolojide benlik tamamen kaybolmuş, kişinin iradesi Allah'ın iradesinde yok olmuştur. Bütün şuur Allah tarafından kaplanmıştır. Sufî artık Allah'ta yok olmuş (fenafillah), Allah'la dirilmiştir (Bekabillah).*¹³⁸ Eserde bu iki terimin bir arada kullanımı görülmüştür.

ṭabīb-i mūmā ileyh daḥī cism-i sa‘ādetlerin teşriḥ idüp derūn-ı üstühāndan nīze iḥrāc olunduḡda ol ḥazreti şalātdan fāriḡ olunduḡda buyurdular ki vallāhü'l-‘āzīm vücūdumda ber-vec‘ ve elem ve ekdār müşāhede itmedim zīrā ḥuzūr-ı Bārīde beşeriyyet benden zāil olup fenāfillāh beḡābillāh ile ḡāim idim buyurdular (vr. no:139/a)

2.7.5.2. Vahdet-i Vücûd

Kelime anlamı varlığın birliği demek olan bu terim tasavvufî bir terim olarak kullanılmış; Yaratıcı ve eşya arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Temeli Muhiddin Arabî'ye dayandırılan bu tasavvufî sistemde evren, varlık ve metafizik konular başlıca gündem konusu olmuştur.

Vahdet-i vücûd düşüncesinin en önemli dayanağı, “Varlık Hak’tır” önermesi olsa bile onu Tanrı-âlem-insan ilişkisini açıklayan bir nazariyeye dönüştüren husus yalnızca bu önerme değildir. Ayrıca sadece bu önermeyle birlikte düşünülünce vahdet-i vücûd ilk sūfîlerde görülen ve vahdet-i vücûda kaynak teşkil eden fenâ anlayışına irca edilebilir.

Vahdet-i vücûd düşüncesi geçmişte ve günümüzdeki araştırmalarda tasavvufun en dikkat çeken konularından biri olmuştur. Vahdet-i vücûdla ilgili yapılan araştırmalarda öncelikle terimin ne zaman ve kimin tarafından kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Terimin İbnü'l-Arabî tarafından kullanılmamış olduğu hususunda neredeyse aynı görüşü paylaşan araştırmacılara göre vahdet-i vücûdu İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerini anlatmak üzere onun takipçileri ve şârihleri tarafından geliştirilmiştir. Şârihler bu yaklaşımla birlikte terimin yetersiz ve hatalı

¹³⁸ Hüseyin Peker, Tasavvuf Psikolojisi, **OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi**, 1993, S.7,s.52.

bir terimleştirme olabileceği imasıyla yöneltilen eleştirilere karşı İbnü'l-Arabî'yi savunmak istemişlerdir. Bazı araştırmalarda terimin ilk defa Sadreddin Konevî tarafından kullanıldığı ileri sürülmüştür.¹³⁹

Hâb-nâme'de Vahdet-i Vücd terimi eserin kırk ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanında müellif diğer bölümlerde de bu düşünce sistemiyle ilgili bilgiler vermiş, fikirlerini paylaşmıştır. Müellifin mezkur bölüme girişi, Tavusun şeyh-i Ekber olarak ifade ettiği Muhiddin Arabî'nin bu konudaki görüşünü izah etmeyi beklemesiyle başlar :

Ėāvus eyitdi henüz ĥātır-ı 'ācizāneme bir şey' dağı ĥuĥr itdi ki Ėāzret-i řeyĥ vaĥdet-i vcdda ĥā'il olur imiş işbu mes'elenñ dağı ĥal olunmasını istirĥām eylerim Ėakīm eyitdi ma'lm ola ki Ėāzret-i řeyĥ'l-Ekber buyururlar ki vcd-ı Bāri Te'ālā vcd-ı muĥlaĥdur murād-ı řeyĥ budur ki vcd-ı muĥlaĥdur ki ne 'illetdür ve ne ma'lldur nitekim Ftĥāde altıncı bābda buyurmuşdur ki Cenāb-ı Ėaĥĥ vcd-ı muĥlaĥ ile mevşf oldu zīrā ki ol ne bir şey'e me'lldur ve ne 'illetdür (vr. no:148/a)

2.7.5.3. Zühd

Kelime anlamı birşeye rağbet etmemek, anlamsız kılmak manasına gelen zühd; tasavvufi terminolojide dünya ile ilgili isteği azaltma, maddi hayattan elini çekme anlamında kullanılmıştır.

Zühd her şeyden önce bir terk fiilidir ve terkedilen şeye göre kısımları, dereceleri vardır. Zhdn ilk derecesi dinin yasakladığı şeyleri terketmek, ikincisi şüpheli şeylerden uzak durmaktır; buna "vera'" denir. Üçüncüsü yapılp yapılmamasına ruhsat verilen şeyleri terketmektir. Azimet ehlinin zühdü, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi mümkün olduğunca mubah olan şeylerin azıyla yetinmektir Zhdn en yüksek derecesi Allah'ın dışındaki her şeyi kalpten çıkarmak, kalbi daima Hak ile birlikte tutmaktır. Bu sürecin başlangıcı kişinin gazap, öfke, kibir, makam hırsı, yalancılık gibi kötü şeylerden kurtulması ve iyi niteliklerle bezenmesidir. Tasavvufta kişinin zühdü tek başına uygulamaya çalışması ona bazı

¹³⁹ Ekrem Demirli, Vahdet-i Vcd mad. DİA, C.42 s.433.

faydalar sağlasa da dünyevî şeylerden yüz çevirirken mizacını bozacak tehlikeli aşamalarla karşılaşılabilir. Bunun önüne geçmek için mâsivâyı gönlünden söküp atmış bir mürşide ihtiyacı olduğu önemle vurgulanmıştır.¹⁴⁰ Eserde zühd sözcüğüne sık sık yer verildiği görülür. Aşağıdaki beyitte bu kelime diğer tasavvufî sözcüklerle birlikte kullanılmıştır.

*Düşelden mekteb-i 'aşka unuttım ders ü fetvâyı
Girüp meyhâne-î dirde yañıldım zühd ü takvâyı (vr. no: 117/b)*

2.7.5.4. İnsan-ı Kâmil

Kelime anlamı olgun insan demek olan bu terkid tasavvufî muhitte sık kullanılır. *Gerçek insan-ı kâmil, vücûb ile imkan arasında berzahtır; hadis sıfatlarla, kıdem sıfatlarını ve hükümlerin arasını toplayan aynadır. O Hakk ile halk arasında vasıtaadır. Hakk'ın feyzi, imdadı onun vasıtasıyla yayılır. Hakk'tan gayri herşey, ulvî veya süflîdir. Her ikisi arasında, ikisinden de ayrı olmayan bir berzahîyyet olmasaydı, irtibatsızlık sebebiyle İlâhî yardım âleminde hiçbirşey ulaşmazdı. Cürcanî'ye göre o; kevnî, küllî, cüz'î, İlâhî âlemlerin tümünü toplar. O, İlâhî, kevnî kitapların tümünü toplayan bir kitaptır. O, ruhu ve aklı bakımından "Ümmü'l-Kitâb" adı verilen aklî bir kitaptır. O, kalbi bakımından Levh-i Mahfuz kitabıdır. Yine o, nefsi açısından mahv (yok olma) ve isbat (var olma) kitabıdır. O, temizlerden başkasınca idrak edilemeyen temiz, yüce, şerefli bir suhuttur. Akl-ı evvel'in âleme nisbeti, insanî ruhun bedene nisbeti gibidir, insan-ı Kâmil, Hakk'm tam olarak zuhur ettiği yerdir. İnsan-ı Kâmil'e ulaşan Hakk'a vâsıl olmuştur, insan-ı Kâmilî gören Hakk'ı görmüş gibidir. İnsan-ı Kâmilî seven Hakk'ı sever. "Eğer Allah'ı seviyorsanız, Bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin" (Ali İmran/31) âyetinin de gösterdiği gibi, ona itaat, Hakk'a itaat, ona isyan Hakk'a isyan gibidir. O'nun makbulü, Hakk'm makbulüdür. İnsan-ı Kâmilden murad, Hz. Muhammed Mustafa (s) ve O'nun manevî mirasına sahip olanlardır. İnsan-ı Kâmil, Allah'a gerçek manada halife olmuştur, insan-ı Kâmil'e güneş, bulut, simurg (otuz kuş), bahr-ı muhit gibi çeşitli isimler verilmiştir.¹⁴¹*

¹⁴⁰ Semih Ceyhan, Zühd mad. DİA, C.44 s.534.

¹⁴¹ Ethem Cebelioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s.146.

Hakīm eyitdi nev'-i beşerde insān-ı kāmīl vardur ki marāz-ı mevtini idrāk itdikde edvīye için tabīb-i hāzık iktizā itse tabībden müstağnīdürler ve ba'zı zāt dağı vardur ki dīn uğruna rūhını yed-i haşma teslim iderler (vr. no:161/a)

2.7.5.5. Pir-i Mugan

Divan şiirinde ismine sık rastladığımız Pir-i Mugan, batınî anlamda tasavvufa işaret etmektedir. *Mecazî ve tasavvufî manasıyla tekke ile âlem feyz meyhanesi olup burada içilen şarap bu meyhanede içilen sevgi ve neşe; pîr-i mugân da o neşeyi sunan mürşittir.*¹⁴²

Kelime anlamı Farsça yaşlı demek olan pîr, tasavvuf liderleri için de söylenmiştir. Bu kelime üstad, mütehasıs gibi anlamları da ihtiva eder: "O, bu işin pîridir" gibi. Büyük adamlar için kullanıldığı da olmuştur. Eskiden tarikat kurucusu şeyhlere de, pîr denirdi¹⁴³ Eserde de diğer tasavvuf ile ilgili terimler ile birlikte kullanılmıştır :

Sen ki henüz mekteb-i 'irfān-ı edepte muhabbet önüne diz çöküp harf-i 'aşkdan ebced okumadın ve medrese-yi dānişde edeb kelimesin şığaya çekmedin ve vücūdun zenb kelāmını i'rāb itmedin ve hānķāh-ı 'aşkda pîr-i mugân huzūrında çileler çeküp poṭa-yı ḥalvetde kaynayup ḳal olmağla sikke-yi sultān-ı ezel u ebede lāyık olmadın bir pîr-i murtaṣaya nefsinı teslim idüp ṭabānuṅı ṭarīķat ḳalfasına ḳaldurdup taḳvā-yı 'aşāsıyla muḥkemce ḳarb idüp şavm u şalāt ḳaydıyla muḳayyed olmadın (vr. no: 47/b)

2.7.5.6. Masivâ

Arapça istisna edatı olan sivâ, mâ mevsûlû ile birleşince başkası anlamına gelir. Tasavvufta Allah'ın dışındaki her şey mâsivâdır. Bütün yaratılanları içine alan bir sınırı vardır. Tasavvufta, gönülde Allah'dan başka neyin sevgisi varsa, onun sevgilisi, hattâ ilâhı odur. Bu yüzden, kalpten mâsivâ putunun değiştirilmesi,

¹⁴² Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.372.

¹⁴³ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s.212.

sevginin, hep Allah üzerinde yoğunlaşması büyük önem arzeder. "Ey Muhammed (s.) nefsinin, nevasını ilah edineni görmedin mi?" (Furkan/43) ve (Casiye/23).¹⁴⁴

şunlar ki zamānımız ehl-i irşādı ve t̄āife-i rüşādı ve şuyūh-ı pūr i'timādı (2) ve t̄ālebelerin mercî'-i istifādıdur ekşerinüñ a'mālinde ve cerīde-i aḥvālinda (3) tefahḥuş ve taşaffuḥ eyleseñ kabāḥat ef'aline ve fezāḥat āmaline vāḳıf olursuñ (4) zīrā bunlar ki dünyāyı dinār için terk ve ḥubb-ı māsivāyı gönüllerinde berk (5) itmişlerdür (vr. no:94/a)

2.7.5.7. Kenz-i Mahfî

Tasavvufi kanaate göre hiçbir şey yaratılmadan önce ezelde sadece "Allah" vardı. O, tecellisi ile ilmini açtı.

Sözlükte "gizli hazine, saklı define" anlamına gelen kenz-i mahfî terkilini Muhyiddin İbnü'l-Arabî "her tür izâfet ve nisbetlerden mücerred kadîm ve ezeli olan Hakk'ın zâtı", Abdürrezzâk el-Kasanî ise, "Gaybde saklı bulunan ahadiyyet hüviyeti olup gizli olanların en gizlisidir" şeklinde tanımlamıştır. Burada mutlak anlamda gizli (gayb, sır) olan hüviyete ve zâta kenz-i mahfî denilmesi onun hiçbir zaman bilinmeyeceğini ifade etmek içindir. Kenz-i mahfî tabiri hadis olarak da rivayet edilen, "Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinat) yarattım" (Aclûnî, II, 132) ifadesinden alınmıştır.

Burada geçen "istedim" (ahbebtü) muhabbet, "bilinmek" (u'refü) mârifet kökünden geldiği için mutasavvıflar kâinatın yaratılışını muhabbet ve mârifetle açıklamışlardır Buna göre Hak'tan başka hiçbir şeyin bulunmadığı zamanda Hak bilinmeyi istemiş, böylece ilk olarak sevgiyle tecelli etmiştir (taayyün-i hubbî). Bu sevginin amacı ise bilinmektir (mârifet). Âlemi yaratınca artık O mâruf (bilinen ve tanınan) olmuştur. Fakat bu bilinme sıfat ve isimlerinin zuhur etmesi şeklindedir ve O sadece bu yönden bilinir hale gelmiş, mutlak gayb olan hüviyeti ve zâtı itibariyle yine gizli bir hazine olarak kalmıştır.¹⁴⁵ Eserde de evrenle ilgili terimler ile birlikte kullanılmıştır.

¹⁴⁴ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s173

¹⁴⁵ İbrahim Hakkı Aydın, Kenz-i Mahfî mad. DİA, C25 s.258

mübāheṣe şunuñ üzerine idi ki bu mükevvināt halk olunmamışdı (2) nagehān deryā-yı ‘ināyet ve ihsān-ı ilahī cūş u harekete gelüp ya‘nī (3) nagāh kılmazam ki kenz-i maḥfī yār-ı muḥabbet ile temevvüc ve cūş u ḥurūş idüp (4)bu ‘ālem ketm-i‘ademden şahrā-yı vücūda geldi ve icād kuruldu (5) ve on sekiz bin ‘āleme bünyāduruldu (vr. no:52a)

2.8. PEYGAMBERLER

2.8.1. Hz. Âdem

İslamî kaynaklarda ebü'l-beşer¹⁴⁶,Kur'an-ı Kerim'de Safiyyullah unvanlarıyla da anılmaktadır.¹⁴⁷

Semavî dinlere göre ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem¹⁴⁸eserin birkaç bölümünde geçmektedir. Acz ve kudreti birlikte taşıyan âdem (insan), adem (yokluk) ve dem ile de cinâslar kurar. Yine Âdem, devriyelerin önemli bir malzemesini oluşturur. Bazen sevgilinin Âdem'e, rakibin de şeytana benzetildiği olur.¹⁴⁹

Âdem Peygamber, edebiyatımızda çamurdan yaratılması, secde edilmesi, Havva, Cennet, yasak elma ve tövbe etmesiyle ön plana çıkmıştır.

her mevcūduñ tafşîl-i aḥvāli fihrist-i vücūdunda derc oldu ma‘cūn-ı tıynet Ādem ‘aleyhi’s-selām ḥamret-i tıyne-i âdem biyedi erbe‘in şabāḥa mefhūmu zuhūra geldi ki felāyed ka‘be-i vücūdunu melekler kıble idinüp secde eyleyeler...

aḥvāl-i pür melāl ve i‘lām mānī‘u’l-bāb idüp zürriyāt-ı Âdemden şekvā ve ḥaḳların da‘vāya kıyām idüp bu zulm-ı eziyetden ve cevri beliyetden ḥalāş gele (vr. no: 23/a)

Yukardaki ilk paragrafta Hz. Âdem'in çamurdan yaratıldığı vakit meleklerin ona secde etmesi telmih sanatından yararlanılarak işlenmesi; ikinci paragrafta ise

¹⁴⁶ Hâb-nâmde de bu isimle sık zikredilmiştir. Bnz. [214/b-9]

¹⁴⁷ DİA, 1988, C.1: s.358.

¹⁴⁸ Gencay Zavotçu, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü**, “Âdem”, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s.8.

¹⁴⁹ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,s6.

Âdem Peygamber'in soyundan gelen nesiller hakkında bilgi verilmesi söz konusu olmuştur.

2.8.2. Hz. Nuh

Kendisine vahiy indirilen, ümmetini tövbe ve istiğfara davet için gönderilen ilk peygamber Nûh'tur¹⁵⁰ Nûh, puta tapanlarla mücadelesinde başta gizliliği seçmiştir. İlk önce yakın çevresini, daha sonra bütün halkı tek tek Allah'ın birliğine inanmaya ve ona ibadet etmeye davet etmiştir. Yalnız oğullarından Sâm, Hâm, Yâfes ile pek az kimse Nûh'a inanmıştır ve ona tabi olanların çoğunluğu yoksul kimselerdir.¹⁵¹ Tufandan sonra insan nesli Nûh'un üç oğlundan ve inananlardan çoğalmıştır.

Aşağıdaki metinde de aslı İsrailiyata dayandırılan ve Hz. Nuh ile oğlu Ham arasındaki problemi ihtiva eden bir bilginin paylaşılması söz konusudur. Nûh Peygamber oğlu Ham'a bir durumdan ötürü kızır hatta ona beddua eder ve bunun sonucu olarak da siyahî renk¹⁵² günümüze kadar ulaşır.

Bu zâlimler bu zulmu itdi gerek idi ki kâtilleriñ ve fâ'illeriñ yüzleri siyâh olmak lâzım gelür idi nitekim Hâzret-i Nûh'ün oğlu pederi hakkında bir cürmü sebebiyle yüzü siyâh renk olup hatta Hâm evlâda dağı ila yevminâ hazâ reng-i siyâh intikâl eyledi (vr. no: 73/a)

2.8.3. Hz. Salih

Semûd kavmi zamanla Âd kavmi gibi putlara tapmaya ve peygamberleri yalanlamaya başladı (eş-Şuarâ 26/141). Bunun üzerine Allah tevhid inancını öğretmesi için aralarından Sâlih'i peygamber olarak görevlendirdi. Sâlih peygamberin tebliğinde ısrar etmesi üzerine ondan peygamberliğini doğrulayıcı bir mûcize getirmesini istediler ve ancak o zaman iman edeceklerini söylediler. Sâlih de onlara apaçık bir mûcize olarak dişi bir deveyi getirdi. Ayrıca kendilerine gönderilen bu deveye zarar vermemeleri, aksi takdirde ilâhî azabın üzerlerine ineceği

¹⁵⁰TDVİA, 1964, C.9 s.344.

¹⁵¹Mehmet Dikmen, **Peygamberler Tarihi**, Cihan Yayınları, İstanbul 2003 s.116.

¹⁵²Vakı'a sahih rivayetlerde olmamasına rağmen İsrailiyyat kaynaklarında geçer.

hususunda onları uyardı Fakat devenin varlığından rahatsızlık duyan bir grup inkârcı deveyi öldürme planları yapmaya başladı.

Kur'an'da bozguncu diye nitelendirilen ve dokuz kişiden oluştuğu belirtilen (en-Neml 27/48) bu grup içinden rivayete göre Kudâr b. Salîf adlı bir kişi deveyi yakalayıp ayaklarını kesti, diğerleri de kılıçlarıyla onu parçaladılar. Ardından kendilerini korkuttuğu azabı getirmesi için Sâlih peygambere meydan okudular (el-A'râf 7/77). Sâlih peygamberin onlara üç günün sonunda istedikleri azabın geleceğini bildirmesi üzerine (Hûd 11/65) kendisini ve ailesini öldürmek istediler (en-Neml 27/49). Fakat Allah, dördüncü günün sabahında korkunç bir gürültü ve yıldırımların ardından gelen, şiddetli bir sarsıntı ile onları helâk etti.¹⁵³

Salih Peygamber eserde devesiyle beraber zikredilmiştir.

Ey İbn Mülcem eyyâm-ı tufûlîyyetde saña mürebbe olan bir Yahūdî 'avreti idi ol Yahūdî 'avreti bir gün gâzab tarîkiyle saña eyitdi ey nâka'-i Şâlihi zebh iden şakîden eşk (vr. no: 165/b)

2.8.4. Hz. İbrahim

Gerek kutsal kitapta ve gerekse de divân şiirinde adından sıkça söz edilen peygamberlerden olan Hz. İbrahim'in Rabbini araması, Nemrud ile olan mücadelesi, âteşe atılması, Hz. İsmâil'i kurban etmeye teşebbüs etmesi, Kabe'yi onarması divan edebiyatında sıkça konu olmuştur.

İbrahim peygamber dîvân şiir ve nesrinde, babasının ve kavminin inancına karşı gelip onların Tanrı diye taptığı putları kırması, Allâh'a dost olması (Halîl, Halîlullâh) ve atıldığı ateşin gül bahçesine dönüştürülmesi özellikleri ile anılır.¹⁵⁴

Keldani halkının toplanıp bayram yapmaya gittiği bir günde İbrahim bir şey bahane ederek şehirde kalır. Bütün putları kırarak baltayı en büyük putun boynuna asar. Halk geri döndüğünde putların kırıldığını görünce İbrahim'den şüphelenir. Halka putların işe yaramazlığını göstermek, ders vermek amacıyla putları kıran

¹⁵³ Ahmet Güç, Salih mad. DİA, C.36 s.32

¹⁵⁴ Zavotçu, Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, s.370.

İbrahim'e bu işi kimin yaptığı sorulduğunda "Bu işi olsa olsa boynunda balta asılı duran en iri put yapmıştır. 'Ben varken bu küçük putlara niçin tapıyorlar? demiştir.' Siz ona sorun belki o yapmıştır" der. Halk "Putlar konuşamaz ki sen bize onlara sorun diyorsun" diye karşılık verince İbrahim konuşamayan, kendilerini koruyamayan putlara niçin taptıklarını sorarak halka bir ders verir ¹⁵⁵ Gereken cezayı vermek için İbrahim'i hapsederler. Bu olanlar Nemrut'un kulağına gider. Yeni bir inanış getirmek isteyen bu genci saraya çağırır. Aralarında geçen diyalogtan sonra Nemrut çok sinirlenir.¹⁵⁶ Metinde de Nemrud'un onu sarayına çağırıp aralarında geçen diyalogdan bir kesit verilmiştir :

Nitekim Nemrūd-ı mutemerrid Hāzret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām efendimize su 'ālinde Rabbiñ Te'ālā kullarına ne işler didikde ol Hāzret dağı cevābında yuhyı ve yumıtu diyü cevāp virdikde Nemrūd dağı maḥbūshāneden iki kātıl çıkārup birini katl ve digerinuñ sebilini taḥliye itdükde Hāzret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām işbu da'vayı terk idüp delīl-i āḥara intikāl ile benüm Rabbim şemsi maşrıktan mağrībe götürür diyü cevāb buyurdular (vr. no: 50/b)

Yukardaki metinde İbrahim Peygamber'in Nemrūd ile konuşmasına yer verilmiştir. Hz. İbrahim Nemrud'a cevap olarak *hayatı da ölümü de veren odur* (Allah) diyerek karşılık verir. Nemrud bu söz üzerine hapisten iki katil çıkartıp birini serbest bırakır diğerini de ölümle cezalandırır. Bunun üzerine Hz. İbrahim *"benim Rabbim güneşi doğudan doğurup batıdan batırır işte sen bunu yapabilir misin?"* diyerek Nemrud'a meydan okur. Bu diyalog üzerine konuşmalar devam eder.

2.8.5. Hz. İsmâil

Hz. İbrahim'in ilk oğlu olan ve Kur'an'da adı sıkça geçen bir diğer peygamberdir. Kurban olarak kesilmeye rıza göstermesi, teslimiyeti, şeytanı taşlaması, babası ile birlikte Kabe'yi onarması edebî eserlerde isminin zikredilmesine sebep olmuştur. Hâb-nâme'de farklı bölümlerde olmak üzere toplam on üç yerde ismi geçmiştir. Daha çok kurban edilme vakası ile eserin farklı bölümlerinde temayı oluşturmuştur.

¹⁵⁵Türkiye Gazetesi Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi, s.118.

¹⁵⁶Dikmen Peygamberler Tarihi s.177.

Ḥazret-i İbrāhīm neşāt tamamıyla bend-i belâyı İsmā‘ilden getürüp ve ol kurbāna tīg çalup Ḥazret-i İsmā‘ile eyitdi ey ferzend-i ‘azîz çün nağd-ı ‘ibādetiñ sikke-i kabûl buldı ve dergāh-ı rızā-yı ma‘būd çehre-i mübārekiñe meftûh oldu ve bu şükrāne ile bir du‘ā eyle (vr. no: 60/a)

2.8.6. Hz. Yakub

Tevrat ve İncilde İsrail, Kur'an-ı Kerimde ismi Yakub olarak geçen ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. *Klasik edebiyatımızda ismi daha çok Hz. Yusuf ile çağrıştırılmıştır. Rivayetlere göre Yakup Peygamber çok sevdiği oğlu Yusuf'tan ayrı düşünce onun hasretiyle kendi içine çekilerek yıllarca ağlamış, kanlı gözyaşları dökmüş ve sonunda ağlamaktan gözleri görmez olmuştur.*¹⁵⁷

Yusuf'un üvey abileri Yakub peygamberden izin isteyerek koyunları otlatmak üzere Yusuf'u da yanlarında görmek istediklerini söyler ve bu taleblerini ona iletirler. Başlangıçta temkinli yaklaşan Yakup peygamber, abilerini çok seven Yusuf'un da bunu istemesi üzerine onlara izin verir; ancak Hz. Yakub, Yusuf'a da tavsiyelerde bulunur. Bu kısım Hâb-nâme'de şu şekilde ifade edilir:

Rivāyet olunur ki evlād-ı Ya‘kûb Ḥazret-i Ya‘kûbdan Yūsufî ricā itdiler ki ey peder-i bezr-güvārımız n’ola ki bu mevsimde Yūsufā ruḥşat viresin ki bir nîce dem lāle-zār seyrinde gül gibi gönül açıla ve sebze-i neẓāresi nergis-i şehlāsın münevver ve benefşe-i ‘itrî dimāğ-ı laṭîfîn mu‘aṭṭar kıla Ya‘kûb eyitdi ey ‘azîzler Yūsuf nāz-perverde’yi mesned-i rāḥatdur tereddüd cefāsına taḥammül itmez ve tıfl-ı nazik-ṭabî‘atdūr sibā‘ u zīyāba muḳābil olsa muḳāvemete ḳudreti yetmez evlād eyitdiler ey peder-i Yūsuf bizim ḥışn-ı ḥimāyetimizde ve ḥırz-ı ḥerāsetimizde olsa sebā‘a ne mecāl yā eşer ḥîle-i zebāba ne iḥtimāl (vr. no: 62/b)

Ya‘kûb Yūsufîñ firāḳına rızā virüp endām-ı laṭîfîn mülevven cāmeler ile müzeyyen kılup evlādına hem-rāh idüp sipariş itdi ki ḥāric-i der-i zāviye’-i Ken‘ān ve şeceretü’l- vedā‘ taḥtında ben gelince tevaffuḳ idiñ andan gideñ anlar daḥı şehirden çıkup şeceretü’l- vedā‘a vāşıl olduklarında Ḥazret-i Ya‘kûb daḥı müte‘āḳib gelüp Yūsufî iḥtiyārsız bāğrına bāşup yüzün yüzine sürüp eyitdi (vr. no: 63/a)

¹⁵⁷ Muhammed Felat Aktan, Bağdatlı Ruhinin Divanında Peygamberler, **Sosyal Bilimler Dergisi [Sobider]**, 2017, S.18, s.517.

2.8.7. Hz. Yusuf

Yusuf Peygamber'in hikayesi Kur'an-ı Kerim'de kıssaların en güzeli anlamına gelen *ahsenü'l-kasas*¹⁵⁸ olarak nitelendirilmiştir. Gerek İslamî ve gerekse de edebî kaynaklarda onun hayat hikayesine geniş yer verilir. Daha küçük yaşlardayken görmüş olduğu rüya¹⁵⁹, kardeşlerinin onu kıskanması ve kuyuya atması, kuyudan çıkartılıp esir pazarında satılması, Mısır Meliki'nin onu satın alması, Züleyha ile olan hadiseler, zindana atılması, burada yapmış olduğu rüya tabirleriyle ünlenmesi, Mısır'ın Azizi olması, uzun bir aradan sonra babası Yakup Peygamber'e kavuşması eserlerde geçen temaları ihtiva eder.

Hâb-nâme'de Mısır azîzinin onu satın alması, hükümdarın Yusuf'u yardımcı olması için hanımı Züleyha'nın hizmetine vermesinden bahsedilir. Bunun akabinde Züleyha'nın ona kalbî olarak meyl etmesi, onu zindana atması süreci eserde ele alınmıştır.

dağı keyfiyeti ba'de'l-beyân ehl-i kâfla Hazret-i Yûsuf iltimâs itdiler ki ey civân-ı 'alî-şân bu kûdürâtı âniye-i rûzgârdan fi'l-hâl Hazret-i Yûsuf âsumâne nazar idüp leb-i cevher-feşânun du'âya müteharrik itdükde hevâdan kedürât gidüp şafâya mübdel oldı mâlik Hazret-i Yûsufuñ bend u zencirin def idüp fâhîr libâslarıyla melbes idüp mükrim ve muhterem kıldı Mışıra dâhil olduklarında 'azîz-i Mısr Hazret-i Yûsufi mâlikden alup Züleyhânun hizmetin aña muqarrer kıldıkda Züleyhânun dâm-ı muhabbetine giriftâr olup çün 'aşk-ı Züleyhâ âlûde-i mecâz idi kendüsine rahât ve ma'sûkuna miñnet revâ gördi ve dâmen-i pâkine çâk-ı tahmet bırağup bend u zendânla aha ezâlar eyledi (vr. no: 66/a)

2.8.8. Hz. Eyyüb

Kur'an-ı Kerim'de dört ayette kendisinden bahsedilir. İshâk Peygamber'in neslinden gelen Eyyüb, Şam civarındaki insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Çocukları, sürüleri ve hayvanları, bağları ve bahçeleri ile çok zengin bir insandır.¹⁶⁰ Dünya saadetine vakıf olduğu için imtihana tabi tutulur. Önce malı ve mülkü elinden

¹⁵⁸ (Yusuf Suresi/3)

¹⁵⁹ On bir yıldız, ay ve güneşin ona secde etmesi.

¹⁶⁰ Dikmen, Peygamberler Tarihi, s.239.

alınır. Sonra eşini ve çocuklarını kaybeder; ancak o sürekli her şeye sabreder. Bu vasfından dolayı edebiyatımızda sabır timsali olarak görülmüş, “Eyüp Sabrı” deyimini buradan literatürümüze girmiştir.

Hoca-zâde Muhammed Râsim’e ait aşağıdaki beyitte şâir, kendi içinde bir çeşit sıkıntı yaşamakta ve bu problemi aşmak için feleğe seslenmekte, içinde bulunduğu durum için, ona herkesin sabır etmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

Şerh eylesem maķālımı gūş eylese felek
Çeşm-i kevākib-i âķide leyl u nehār-ı la’l

Kime disem hālîmi baña dir şabr kıl
Şabr-ı Eyyüb kâbil ‘ömr-i Nūh kâbil degül [Vr no: 43/b]

2.8.9. Hz. Mûsâ

Kur’an-ı Kerim’de ismi en çok zikredilen peygamberlerden olup, İslamî kaynaklarda kelîmullâh (Allah’ın kelamı) olarak özdeşleştirilir. *Kur’an-ı Kerim’de onun dünyaya gelişi, Firavun’un sarayına intikali, Medyen’e gidişi, peygamber olarak seçilişi, İsrâiloğullarını kurtarmak için Firavun’a gönderilişi, Firavun’la mücadelesi ve İsrâiloğullarını Mısır’dan çıkarılışı, Tûr-ı Sînâ’da ilahî emirleri alışı, çöldeki olaylar ve İsrâiloğullarına rehberlik edişianlatılmaktadır.*¹⁶¹ Eserde ise iki yerde *yed-i beyzâ*, diğer bölümlerde ise birer kez Tur dağında Cenâb-ı Hakk ile görüşmesi, asası ve Firavun ile mücadelesi yer alır. Aşağıda eserden yapılan alıntıda “yedi beyzâ”ya telmihte bulunulmuştur.

Hazret-i Haķķ ve ol kakhâr-ı muḫlak galebe ve kahr ve istilâ ve haşr için benî âdemiñ yedine suyûf-ı abdâr ve harâret-i tâbdâr gibi bürhân-ı kâtı ‘vermişdür erbâb-ı suyûfa bu kerâmeti i ‘ḫâ eyledi ki her bâr ki kâşd-ı a ‘dâ-i dîn itseler dest-i Mûsâ gibi leme ‘ân-ı tîğden yed-i beyzâ gösterirler (vr. no: 96/b)

2.8.10. Hz. Davud

¹⁶¹ Saadet Arzi, **On altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulû’l -‘Azm Peygamberler**, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2018 s.79

Kur'ân-ı Kerîm'de, Câlût'u öldürmesinden sonra Dâvûd'a hem hükümdarlık hem de hikmet (nübüvvet) verildiği bildirilir (el-Bakara 2/251). İsrâiloğulları'nın tarihinde peygamberlikle hükümdarlık ilk defa Hz. Dâvûd'un şahsında bir araya gelmiştir.¹⁶²

Calut'un ölümünden sonra Davut hükümdar olur. Kısa bir süre sonra peygamberlik vazifesi verilir ve kendisine semâvî kitaplardan Zebûr indirilir. Hükümdar olduktan sonra halkın kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için kıyafet değiştirerek halkın arasına girer. İnsan suretindeki bir meleklerle karşılaşır. O, Dâvud'un evinin geçimini devlet hazinesinden değil de kendi emeği ile sağlasa çok iyi birisi olacağını söyler. Bunun üzerine Dâvud, Allah'a, evinin geçimini sağlayacak bir sanat öğretmesi için dua eder. Allah ona demiri elinde istediği şekle sokma becerisi verir. Demirden zırh gömlek yapma sanatını öğretir. İlk defa zırh gömlek yapan ve giyen odur¹⁶³ Eserde de yöneticiliği zamanında yaşanan bir vakıadan söz edilmektedir.

Ḥazret-i Dāvūd 'aleyhi's-selām sırr-ı mektûmdan zerre istişmâm idüp buyurdular ki ey müddeî'-i kezzâb yürü beni söyletme bakar da'vâsından ferâğat eyle yoksa esrâr-ı maḥfiden çok nesneler münkeşif olup belîyye-i 'âmmeye mübtelâ olacağından ğayrı beyne'l-enâm ḥazîl-i benâm olursıñ ve bu hükme gerçi râzî olmazsañ kendi rakibiñ ḥ'âce-zâdenüñ ḳavli olmasında hüküm ederim ve daḥı buna da râzî olmazsañ cem'-i mâ-melekiñ bunun mülki olup ve ehliñ daḥı câriyesi ve evlâdñ cümle ğulâmı ve aması olduğına hüküm iderim yûri Ḥazret-i Settârñ settârîyyet şıfatıyla pûşîde buyurduğı aḥvâli âşikâre olmadın cümle taḥt-ı taşarrufuñda ve ḥavza-yı mülküñde (vr. no: 55/b)

2.8.11. Hz. Süleyman

Kur'ân-ı Kerim'de ve divan şiirinde ismi sıkça zikredilen peygamberlerdendir. Tüm canlılara hükmetmesi, yüzüğü, karınca kıssası, Belkis ve hüdhüd ile olan ilişkisi divan edebiyatına konu bakımından kaynak oluşturmıştır. Süleyman, kendisiyle ilgili çeşitli telakkiler içinde mühr, taht, saltanat; insan, cin,

¹⁶²Ömer Faruk Harman, **DİA**, cilt: 09; sayfa: 22

¹⁶³ M.A. Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayınları , Ankara, 2005, s.184-187

*peri, hava vb. mahlûkata hükmetmesi, karınca ile konuşması ve hüdühüd münasebetiyle söz konusu edilir.*¹⁶⁴

vezîr-i âşaf- şîfât şadâret- şandaliyyesine iķ'ād idāre-i istiķlālîyyet virüp mühr-i Süleymânı kıble-i şāhāndan ol vezîr-i âşîf şî'āra ba'de't-teslîm bâr-ı emānete tahmîl olundu vezîr-âşaf dahı (vr. no: 136/b)

2.8.12. Hz. Zekeriya

Süleyman peygamberin soyundan olup İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir.

*Şehîd edilişi hakkında iki rivâyet vardır. Birincisi Yahûdilerin Hz. İsâ' nın babasız doğması üzerine onunla Meryem hakkında çıkardıkları dedikodudur. İkincisi ise Yahyâ' nın öldürülme fermanı çıkınca ona yardım etmesidir. Rivâyete göre düşmanlarından kaçıp Beyt- i Mukaddes' te bir kavak ağacının içine gizlenmiş. Ancak eteği dışta kalmış. Şeytân da bunu Yahûdilere gösterince onlar da kavak ağacıyla birlikte onu testereyle kesmişler.*¹⁶⁵

Eserde de Zekeriya peygamberin şehid edilmesi kıssasına yer verilmiştir.

Fırşat bulup bir cānibe karar itdi ba'zı kimseler Hāzret-i Zekerîyyâyı ta'ķîb digerleri dahı Hāzret-i Yahyānuñ cüst u cū yine revān oldı Hāzret-i Zekerîyyā ıztırābla giderken şiddet-i za'findan bî-tāķat olup bir penāh isterken bir dıraķt-ı 'ālî görüp aña müteveccih olduķda ol dıraķt cāk olup Hāzret-i Zekerîyyā batnında menzil itdi Zekerîyyā 'aleyhi's-selām dahı ba'de'd-duķûl şûret-i iltiyām tutdı ammā Zekerîyyā 'aleyhi's-selāmıñ küşe-i ridāsın İblîs çeküp taşra ķodı Zekerîyyā aķvālîn istifsār idenlere İblîs-i laîn bir pîr-i şālîķ şûretine girüp maţlûbuñuz iş bu dıraķt içindedür diyü ol ridāyı gösterdi (vr. no: 62/a)

2.8.13. Hz. Yahya

Hz. Zekeriya'nın oğlu olup, başlangıçta Tevrat şeriatına göre âmel etmiş daha sonra İncil indirildikten sonra bu hükm ile âmeline devam etmiştir.

¹⁶⁴Cemal Kurnaz, **Hayali Bey Dîvânının Tahlili**, MEB Yayınları, Ankara 1996, s.67

¹⁶⁵ Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.490

Musa peygamberin şeriatı ile amel etmekteyken İncil indirilmiş ve onunla amel etmeye başlamıştır. İsa peygamberin geleceğini kavmine o haber vermiştir. Filistin hükümdarı Herot kendisini çok sevdiği halde, Musa peygamberin şeriatına göre kendisine nikah düştüğü halde İncil'e göre evlenmeleri yasaklanan kardeşinin kızı ile evlenmek istedi. Yahya buna karşı çıktığı için kız ve annesi Salome' nin ısrarı üzerine Herot, Yahya'nın boynunu vurdurarak şehîd etmiştir. Bu olay, İsa peygamberin göğe çekilmesinden sonra olmuştur. Kur'an- ı Kerim'de onun hakkında yirmi kadar âyet- i kerime vardır¹⁶⁶. Metinde Herot ile çatışmasının başlangıcından şehid edilmesine kadar geçen süreyi kapsar.

Melik¹⁶⁷ Hâzret-i Yahyâ ile bu hüşüşda meşveret kıldıkda Hâzret-i Yahyâ rızâ virmeyüp "Melik"i bu endişeden men' itdi ol mekkâre münzecir olup Hâzret-i Yahyâya kînin hâşırında tutdı bir gün melik-i cām istilâ-yı şehvetden mest iken karşusunda ol maḥbûbeyı müzeyyen kılp aña gösterdi Melik anuñ vişâline ḥariş olup taleb-i muvâşalat kıldıkda eyitdi bu şûret-i Yahyânuñ kanı dökülmeyince müyesser olmaz ve derece-i imkân bulmaz Melik Hâzret-i Yahyânuñ katline hükm itdükde 'ulemâ-yı 'aşr itdiler Hâzret-i Yahyânuñ bir katre kanı yeryüzüne dökülse eczâ-yı 'urûḳ-ı nebât min-ba'd peyvend tutmaya ve rûy-ı zemînde behâyim mütena'im olmağa güyâh bitmeye melik-i ḥakim eyitdi ki Hâzret-i Yahyânuñ başın bir teşṭ üzerinde kesüp ḳânın taḥtû'l-şerâya defn ideler (vr. no: 61/b)

2.8.14. Hz. İlyas

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden olup Kur'ân-ı Kerim'de iki sûrede¹⁶⁸ ismi zikredilmiştir. Hem İslamî hem de edebî kaynaklarda ismi sürekli Hızır ile çağrıştırılmıştır. Hızır ile birlikte âb-ı hayatı bularak ölümsüzlüğe ulaşmıştır.

“İlyas peygamberin halen hayatta olduğuna dair Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bilgi yoksa da bu konuda yine İsrâiliyat türünde çeşitli rivâyetler vardır. Ka'b el-Ahbar'dan nakledilen bir rivâyete göre dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyas

¹⁶⁶ Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.477

¹⁶⁷ Kast edilen dönemin hükümdarı Herot'tur.

¹⁶⁸ En'am (85) ve Saffat (123,132) sûreleri

ve Hızır yerde, İdris ve İsa göktedir. İlyas karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir.¹⁶⁹

Nefîse meyl olur meşelâ hârik-i ‘ādât ve izhâr-ı sādât ve ifşâ-i kerāmât ve ihşâ-i maķāmât gibi bālâda zıkr olunan ki şüret-i nâsda nesnâs pür vesvâsdur ki efsûs ve efsûn ile Hızır u İlyâs ve hayrû’n-nâs diyü nâs-ı ünâs iderler (vr. no: 94/b)

2.8.15. Hz. İsa

Benî İsrâile gönderilen son peygamber olup kendisine kitap indirilmiştir. Ağır hastaları ve körleri iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi ve çamurdan yaptığı kuşlara can vermesi, çarmıha germek isteyenlerin elinden kurtarılıp, göğe yükseltilmesi gibi özellikleriyle divan şiirinde ihtivayı oluşturur.

İsâ’ya inanmayan Yahudiler, sonunda onu öldürmeye karar verirler. İsâ’yı aramaya başlarlar. Havarîlerinden biri olan Yehuda (Judas) az bir para karşılığında İsâ’nın yerini Yahudilere haber verir. Yehuda Yahudilerle birlikte İsâ’yı yakalamak için içeri girdiğinde Allah kendisini İsâ’ya benzetir. Yahudiler de onu İsâ diye yakalarlar. Öldürüp asarlar. İsâ da göğe yükseltilir¹⁷⁰ İsâ göğe çekildikten kırk sene sonra Romalılar Kudüs’e saldırır. Yahudiler’in kimini öldürüp kimini esir alırlar. Yahudi kitaplarını yakıp, Beyt-i Mukaddes’i yıkarlar. Kudüs’ü İsrailoğularından boşaltırlar. İsâ’nın vasiyeti ile Havarî’ler farklı yerlere dağılarak İsâ’nın dinini insanlara yaymaya devam ederler. Sonradan İncil farklı şekillerde yayılır. Birçoğu birbirine uymamaktadır. Hristiyanların başkanları İncil’lerin birbirine uymadığı için hepsini gözden geçirip içlerinden dört nüsha ayırırlar. Asıl İncil ele geçirilememiştir. İsâ’nın dini üç yüz yıl gizli tutulmuş, İsevîler ibadetlerini gizlice yapmışlardır. Roma İmparatoru Kostantin İsâ’nın dinini kabul eder ve icrasına izin verir.¹⁷¹

Divan şiirinde Mesih ve İsî isimleriyle daha çok kullanılır. Sevgilinin dudağı, nefesi yahut sevgilinin diyarından esen rüzgâr, diriltici özelliği ile Hz. İsa’ya

¹⁶⁹Ömer Faruk Harman, “Hz. İlyas” TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara C.XXII, 2000. s. 160- 162.

¹⁷⁰Türkiye Gazetesi Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi, s. 43

¹⁷¹Ahmet Cevdet Paşa., **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ** (sad. Metin Bozkurt) , Bedir Yay., İstanbul, 1986 s.45

benzetilir. Hâb-nâme’de, Ebu Suud’dan nakledilen hadisi şerifde Hz. İsa’nın yeniden yeryüzüne inmesi ve Mehdi’ye tabi olmasından bahsetmektedir.

Ebu es-Su‘ dāndur bu huşūşda bu maşlaḥat ol ḥazrete ‘arz kılna şekk yokdur ki re ‘y-i cihān-ārāya muvāfaḳat göstere didikde der-‘akab sa‘dü’l-mülūke bir ḥaṭṭ-ı hümayūn taḥrīr olup ‘ahde-yi resūla ba‘de’t-tefvīz ol daḥı bir zamān-ı yesīrde ḥuzūr-ı Ḥazret-İsā‘dü’l-melūke duḥūl itdükde ol daḥı imtişālen li’l-emri’l-‘ālī-yi dār-ı sālṭanat Ḥazreti Şāh-ı İslāma ‘azīmet ol vechle emr-i risāleti ba‘de’l-infāz yedi iḳlimden yedi ḥakīm-i zī-fünūn....(vr. no: 42/b)

2.8.16. Hz. Muhammed

Peygamberlerin sonuncusu olup bütün insanlığa gönderilmiş olan Hz. Muhammed, Hâb-nâme’de ismi en çok zikredilen nebî olmuştur. Özellikle eserin nat ve münacaat bölümünde adı sık sık geçmiştir.

Klasik edebiyatta ekserî yazılan her eserde Allah’a hamd ve övgüden sonra Hz. Peygambere salat ve selam getirilmiş, şâirler zaman zaman mübalağa sanatından da yararlanarak Hz. Muhammed için methiyeler dizmiştir.

İslâm medeniyeti dairesinde gelişen Türk edebiyatında başlangıçtan itibaren Hz. Peygamber’e karşı derin ve samimi bir sevginin ifadesi olan şiirler yazıl gelmiştir. Hz. Muhammed’in peygamberliği, hayatı, mucizeleri, sünnetleri çevresinde zengin bir edebiyat oluşmuştur. İlk örnekleri Arap, sonra İran edebiyatlarında görülen na’t türü Türk edebiyatında da hak ettiği yeri ve değeri bulmuştur. Bütün şâirler, ister dinî konularda, ister lâ-dinî konularda yazsın, eserlerinin baş taraflarında tevhid ve münacâttan sonra Hz. Peygamber övgüsüne yer vermişlerdir. Na’tlar şâirlerin hem Peygamberimize duydukları sevginin bir nişanesi hem de şâirlerin siyer konusundaki bilgilerinin göstergesidir.¹⁷²

Divan şiirinde ve Türk İslam topluluğunda birçok ad ve sıfatlarla anılmıştır. Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Bahr-ı Kerem, Fahrü’l Kirâm, Fahr-i Cihân, Habibullâh, İki cihan serveri, İmamü’l Enbiya, Mahbub-ı Huda, Mahmud, Mustafa, Resulullâh,

¹⁷² Mahmut Kaplan, **Divan Şiirinde Hazret-i Muhammed**, Köprü, Bahar 2001, S.74, s.147.

Ümmî, Hazret gibi¹⁷³ Hâb-nâme’de de Muhammed s.a.v’in yanı sıra Resulullâh, Fahr-i Kainat, Mahmud, Ahmed, Rahmetullah, Emin, Hazret-i Nebî, Server-i Kainat, Resûl-i Ekrem, Enbiyâ-yı Azâm isimleriyle zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte de Râsim Efendi, uykuda Hz. Peygamber’in yüzünün güzelliğini gördüğünü uyandığında bu sevinçle bahtının güzel ve rahat olduğunu hissedebildiğini söylemektedir.

*Cemâliñ nûrunu uyhuda gördüm yâ resûlallah
Uyandım bahtımı âsude gördüm yâ resûlallah (vr. no: 92/a)*

2.9. HULEFÂ-YI RÂŞİDÎN

2.9.1. Hz. Ebubekir

İslâmî Türk edebiyatının daha çok dinî-tasavvufî ürünlerinde Hz. Ebû Bekir’in şahsiyetiyle ilgili bazı motif ve imajlara rastlanmaktadır. Ayrıca az sayıda müstakil mensur eserde onun hayatı ve fazîletleri konu edilmiştir. Hz. Ebû Bekir’in şahsiyeti etrafında meydana getirilen manzum eserlerin birinci grubunu, onun hakkında yazılmış methiyeler, na‘tlar, hilyeler, ilâhi ve kasîdeler teşkil eder. İslâmî Türk Edebiyatında Hz. Peygamber’in hayatından bahseden manzum ve mensur eserlerde de Rasûl-i Ekrem’e olan yakınlığı sebebiyle ona genişçe yer verilmiştir. Bunların yanı sıra Hz. Peygamber’in mîrâcını işleyen mîrâciyelerle, hicretini anlatan hicretnâmelerde de Hz. Ebû Bekir’e özellikle yer verilmiştir.¹⁷⁴

Divan edebiyatında sadakatin sembolü olup tevazu yaşamı, cömertliği ile ön plana çıkmıştır. Eserde Hakim ile ankebut arasındaki konuşmada birkaç yerde geçmektedir. Sıddık-ı ekber (büyük dost) olarak ismine teşbih buyrulmuştur.

*Ankebût eyitdi anlar kimlerdür beyân ile baçalım istimâ‘ idelim hakim eyitdi
ki cümleden biri efzâlü’l-ümmete ‘ale’t-tahkîk Seyyidinâ Ebu Bekr el-Sıddîk
rađıyallâhu anh veliyyü’t- tevfiğ hażretleri eyyâm-ı hilâfetde nâ-mizâc oldular ise ol
vaķitde esedullâhu’l-gâlib ‘Alî bin Ebu Tâlib kerremullâh vechehu ittifâķ-ı i‘râķda*

¹⁷³ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.331.

¹⁷⁴ Mustafa Fayda, **Hulefâ-yi Râşidin Devri (Dört Halife Dönemi)**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2014. S.107

bulunup ol diyârîñ me'kûlât-ı laîfe ve fâkihası lezîz olmağla binâ' yerine bir tabîb hâzîk ile ma'â hâzret-i halîfeye nâme gönderdiler ki eyâ halîfetü'l-resûl iş bu diyârîñ fevâkih ve muţâ'amından haţır-ı şerîf ne isterse i'âm (vr. no: 161b)

2.9.2. Hz. Ömer

Doğruluk ve adaletiyle ön plana çıkan Ömer bin Hattab, İslamın ikinci halifesidir. Döneminde birçok ülke feth edilip İslam mülkine dahil olmuştur. Hakkında pek çok hadis-i şerif vârid olup, şehit edilen ilk halife olarak kayıtlara geçmiştir.

Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslümanların en fazîletlisi ve hilâfet makamına en uygun sahâbî olarak görülmesi dolayısıyla Hz. Ömer ikinci halîfe olmuştur. Halîfeliği zamanında İran, Irak, Bizans, Mısır ve İskenderiye gibi pek çok yer fethedilmiştir. İslâmî Türk edebiyatında da na't, hilye, kasîde gibi türlerdeki Hulefâ-i Râşidîn ile ilgili kısımlarda "Emîrû'l-mü'minîn", "Fârûk", "Âdil" gibi sıfatlarla anıldığı görülmektedir.¹⁷⁵ Metinde, adaletin timsali özelliğiyle öne çıkmış ve aşağıda yer alan özdeyişiyle esere konu olmuştur.

Hażret-i 'Ömer mâ tala'atü's- şems ve'l-kamer hażreti buyuruyor ki Fırât nehri kenarında bir kıvı zâyî' u telef olsa yarın rûz-ı cezâda andan mes'ûl olmak havfını tefekkür iderim. (vr. no: 148/b)

2.9.3. Hz. Osman

İslamın üçüncü halifesi olup, döneminde pek çok siyasi karar alınmıştır. Sosyal ve kültürel çalışmalar, fetihler halifeliğinde hız kazanmış, Kuran-ı Kerim onun zamanında çoğaltılmaya başlamıştır. Hilafetinin ilk dönemleri huzurlu, sakin geçmiş; ancak daha sonraki yıllarda kaos, karışıklık ortaya çıkmıştır. Kur'anı okurken şehit edilmiştir. Nitekim metinde de onun Kur'an-ı Kerim'i okurken şehid edildiği ve bu sırada Bakara suresini okuduğu belirtilir.

¹⁷⁵ Aynur Kurt, *Türk Edebiyatında ve Abdî'nin Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Haşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn Adlı Mesnevisinde Çehâr-yâr-ı Güzîn*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.3 2015 s. 119

Muhammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem hazretleri aşhāb-ı güzīn miyānında hutbe buyurdu tā kıyāmete degin zuhūr idicek havādişden haber virdi bir nesne komadı ki andan haber vermeye hıfz iden hıfz eyledi ve meclīs-i nübüvvetde vallāhu’l- azīm üç yüz aşhābdan ziyāde var idi ez-cümle Hazret-i ‘Alī’nün şehādetinden haber virdi ¹⁷⁶ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا عَلِيُّ مَنْ أَشَقَى الْآخِرِينَ *ya‘nī āherinuñ begāyet şakīsī kimdür ol dağı Allāh ve Resüle a‘lem didi kāle ‘aleyhi’s-selām kātīlūke buyurdu* ¹⁷⁷ قَالَ أَيْضًا: عَنْ شَهَادَةِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ يَقُولُ هَذَا مَظْلَمًا *İbn ‘Abbās inne Resūlullāh şallahāhu ‘aleyhi ve sellem* ¹⁷⁸ قَالَ يَا عُثْمَانُ: تَقَاتِلْ وَأَنْتَ تَقْرَأُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ فَتَنْفَعُ قِطْرَةً مِنْ *Resūlullāh şallahāhu ‘aleyhi ve sellem* ¹⁷⁸ كَذَمَكَ عَلَى فَسَيْكَفِكَهُمْ اللَّهُ (vr. no: 7/a)

2.9.4. Hz. Ali

Dört halifenin sonuncusudur. Hz. Osman şehit edildikten sonra halifelik makamına Hz. Ali getirilmiştir. Eserde, Hulefâ-yı Râşidîn arasından ismi en çok geçen halifedir. Hâb-nâme’de Cemel vakası, özdeyişleri, hadis rivayetleri, cifr ilmine vâkıf olması, cengaverliği vb. çeşitli konularda ismi geçmektedir. Eserde bizzat isminin yanında Hazret -i Şîr-i Hudâ, Hazret-i İmam olarak da adı anılır. Aşağıdaki metinde Hz. Huzeyfe’den nakledilen hadiste ismi zikredilmiştir.

Hazret-i Huzeyfeden rivāyet olunmuşdur ki bir gün seyyidinā Muhammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem hazretleri aşhāb-ı güzīn miyānında hutbe buyurdu tā kıyāmete degin zuhūr idicek havādişden haber virdi bir nesne komadı ki andan haber vermeye hıfz iden hıfz eyledi ve meclīs-i nübüvvetde vallāhu’l- azīm üç yüz aşhābdan ziyāde var idi ez-cümle Hazret-i ‘Alī’nün şehādetinden haber virdi (vr. no: 7/a)^

¹⁷⁶ - Resul (sav) Dedi ki; ya Ali ahiretin kötüsü kimdir ?

¹⁷⁷ Resul (sav) Dedi ki; Hz. Osman’ın şehadetinden bu mazlum olarak öldürülür.

¹⁷⁸ Resul (sav) Dedi ki; ey Osman ve sen Bakara süresini okurken ve bir damla kan parçası üzerindeyken öldürüleceksin. Allah, (onlara karşı) sana kâfi gelecektir (Bakara/137)

Tavzih: Hz. Osman şehit edildiği vakit o sırada Kur’an-ı Kerim okuyordu. Şehadete erdiği sırada Bakara süresini kırâ‘ at ediyordu. Hatta kanının damlaları Bakara 137. āyete sıçramıştı.

2.10. EHL-İ BEYT

2.10.1. Hz. Aişe

Hz. Peygamberin zevcesi, Hz. Ebubekir'in kızıdır. İslâmî kaynaklarda Ümmü'l-mü'minîn (müminlerin annesi) olarak anılır.

İslam dininin esaslarını anlatma faaliyetleriyle de öne çıkan Hz. Ayşe hakkında müstakil eserler yazıldığı gibi Hz. Peygamber'le ilgili eserlerde de birçok özelliyle zikredilmektedir. Divanlarda ise na't ve benzeri dinî manzumelerde hanımların ileri geleni ve faziletlisi, zühd ve takvâ sahibi oluşuyla zikredilir¹⁷⁹. Eserde Cemel vakası ve Hz. Peygamberden hadis rivayetleriyle esere konu olmuştur.

Hâzret-i Â'îşe raḍiyallāhu ‘anhādan mervî ḥadīs-i şerīfîn me‘al-i leṭāfet iştimālî budur ki Cenāb-ı Hakk ve feyyāz-ı muṭlaḳ mesned-i efrūz salṭanat olan bir pādīşāh-ı ma‘delet penāhi maẓhar-ı ḥayr ḳalmaḳ murād eyledikde ol pādīşāhı ḫilye-i şadāḳatle muttaṣıf bir vezīr-i aṣaf şıfat maḳrūn ve muvaffaḳ ḳılar ki ferāmuş olan eṣyā-yı tezkīr ve zıkr ve irāde buyurulan umūrda i‘ānet ider vezāret içün ihtiyār olunan zevāt-ı kirāmda on şıfat bulunmaḳ elzemdür evvelkisi ‘alemdür ki muḳteẓā-yı şer‘ muṭahhar üzere ḫareket eyleye (vr. no: 130/a)

2.10.2. Hz. Fâtıma

Hz. Peygamberin kızı, Hz. Ali'nin zevcesidir. İsmi divan şiirinde ehl-i beyt ve çocuklarıyla beraber zikredilmiştir. Hz. Fâtıma “beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın” anlamında Zehrâ ve “ıffetli ve namuslu kadın” anlamında Betûl lakaplarıyla anılır¹⁸⁰. Gerçek ismi Fatıma'nın yanında eserde bir çok yerde Zehra olarak geçer.

Bu nişâne ile ṭaraf-ı bârgāh-ı Kibriyâ ve mülâḳāt-ı Hâzret-i Muṣṭafâ ve müşâhede-yi didâr-ı Zehrâ ve muşâfaḫa-yı Ḥamza seyyidi’ş-şühedâ ve muḫâlaṭa-yı Ca‘fer-i Ṭayyār itsem gerek ve bu seylâb-ı ḥūn ile menzil-i maḳşûda vâşıl olsam gerek (vr. no: 166/a)

¹⁷⁹ Semra Tunç, Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010 Sayı 15 s.233-267

¹⁸⁰ Yaşar, KANDEMİR “Fâtıma”,mad. *DİA*, C. 12 s.23

2.10.3. Hz. Hasan

Hz. Ali'nin büyük oğlu olup, Hz. Muhammed'in torunudur. *Lakabı Müctebâ'dır. İslam halifelerinin beşincisidir; on iki imamın da ikincisidir. Hicretin üçüncü yılında Medine'de doğdu. Muaviye kendinden sonra yerine Hasan'ı halife yapacağını halka duyurunca oğlu Yezid Şam'dan Medine'ye zehir gönderdi ve Hz. Hasan'ın hanımını çeşitli vaadlerle kandırarak kocasını zehirletti. Vefatında 46 yaşındayda olan Hz. Hasan'ın çocuklarına ve soyuna Şerif denilir. Dini edebiyatta adına çok rastlanır, daha çok kardeşi Hüseyin ile birlikte anılır*¹⁸¹

Hazreti Ali'nin katili İbn Mülcem, Hazreti Hasan'ın huzuruna çıkarılmış, Hazreti Hasan tarafından kısas uygulanmıştır. Eserde de bu bölümünden kesit verilmiştir.

Ḥazret-i Alī Ḥazret-i Ḥasana ḥiṭāb buyurup eyitdi eger sen dilerseñ İbn Mülceṃi ḳatlı eyle ve murād idersen ‘avf idersiñ senuñ içün ḥayırlıdur buyurdular imdi Ḥazret-i Ḥasan rāḍıyallāhu ānh İbn Mülceṃi ḳatlı eyledi ḥalbukı varıse-i Ḥazret-i Alide şıḡār var idi bu ḳāzıyyeden iki vech üzere istidlāl olundu evvelki Ḥazret-i Alī rāḍıyallāhu ānhuñ ḳavl-i şerīfī s̄nā ki Ḥazret-i Ḥasanuñ fi‘il-i şerīfidür ammā ḳavl-i şerīf ile istidlāl s̄ābitdür zīrā Ḥazret-i Alī Ḥazret-i Ḥasanuñ şıḡārıñ bulūḡıyla ḳaydetmeksizin muṭlaḳ olduḡı ḥalde dilerseñ ḳatlı eyle diyü taḥliye buyurdular ammā Ḥazret-i Ḥasanuñ fi‘liyle istidlāl daḡı s̄ābitdür zīrā Ḥazret-i Ḥasan şıḡārıñ bülūḡuna muntazır olmadıḡı ḥalde İbn Mülceṃi ḳatlı eylediler (vr. no: 104/b)

2.10.4. Hz. Hüseyin

Hz. Peygamberin torunu olup, eserde ehl-i beyt arasında ismi en çok zikredilenlerdendir. Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid halife olmuş, kendisine biat edilmesi istenmiştir. Hz. Hüseyin bu itaata uymamış, yanındakiler ile beraber Irak'a doğru yola çıkmış, yapılan telkinlere rağmen geri dönmek istememiştir. Muharrem ayının onuncu günü Kerbela'da şehit düşmüştür.

Kerbela hadisesinden dolayı onunla ilgili birçok divan şâiri mersiye yazmış, başta Fuzûlî olmak üzere bazı şâiirler Kerbela hadisesinin trajedik boyutunu

¹⁸¹ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.195.

eserlerinde işlemişlerdir. Hâb-nâme'den alınan aşağıdaki metinde de onun şehit edilmesinden sonra Yezid'in pişmanlıklarından ve halk nazarında itibarının sarsılmasından bahsedilmiştir.

Yezîd ol kelimâtdan kemâl-i infî'âl bulup ayağa fırlup müezzîne emr itdi ki kâmet getirüp meşgûl-ı namâz oldular namâzdan soñra def'-i mazanne içün cemî'-i ümerâ-yı Şâm u Kûfeyi hâzır idüp ızhâr-ı te'essüf kıldı ki ben Hâzret-i Hüseyinin katline râzı degil idüm la'net 'Ubeydullâh ziyâde ki bu emr-i kabîhe ikdâm idüp benî 'Irâk ve Şâmda bed-nâm itdi (vr. no: 72/b)

2.10.5. Ümmü Gülsüm

Hiz. Peygamber'in torunu, Hiz. Fâtıma ile Hiz. Ali'nin kızıdır. *Kaynaklarda adının Resûl-i Ekrem tarafından verildiği belirtilmektedir.*¹⁸² Eserde de kardeşi Hiz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Yezid'in huzuruna getirilmesi ve ona meydan okumasından bahsedilmektedir.

Yezîd eyitdi bu kimdir didiler (oradakiler) hemşîre-i Hüseyin bin 'Alîdür Ümmü Gülsüm dahı bir cânibden ħurûşa gelüp eyitdi ey Yezîd ruşsat ver ki Hâzret-i Hüseyin ile bir dahı mülâkât idüp vedâ' idem icâzet hâşıl idüp ol demde ser-mübâreki eline alup râyiha-yı gîsû-yı müşk-bârından bir zamân bî-hûş olup üzerine geldikde eyitdi ey Yezîd ümîdvârum ol vâcibü'l-vücûd dergâhından 'azâb-ı âhiretten muḳaddem 'azâb-ı dünyâya giriftâr olup murâdıña yetmeyesin (vr. no: 71/a)

2.10.6. Zeynep

Hayatına dair bilgiler daha çok menkıbe türündendir. Kûfe'de ve ardından götürüldüğü Dımaşk'taki benzer davranışları sebebiyle Zeyneb bazı kaynaklarda Hiz. Peygamber'in soyunu yok olmaktan koruyan kişi olarak da zikredilmektedir.

Fesahat ve belâgatta babasına benzetilen Zeyneb'in Kûfe'de valinin yanına götürülürken halka hitaben yaptığı söyleyişi, ayrıca Ubeydullah bin Ziyâd'ın huzurunda yaptığı konuşmalar ve ardından götürüldüğü Dımaşk'ta Yezîd bin

¹⁸² Huriye Martı Ümmü Külsüm bint Ali, mad. **DİA**, C42 s323

Muaviye ile arasında cereyan eden muhâverede söylediği sözler meşhurdur.¹⁸³ Hâb-nâme’de kızkardeşi Ümmü Gülsüm ile Yezid’e meydan okuması ve Hz. Hüseyin’in oğlu Zeynel Abidin’i Yezid’ten koruması ile söz konusu olmuştur.

*Ümmü Gülsüm ve Zeyneb feryâda gelüp eyitdiler ey zâlim-i bî-din bu tıfildan
ğayrı hânedân-ı nübüvvette şâhib-i velâyet kalmadı bu ne zulm-ı şarîhdür (vr. no:
71/b)*

2.10.7. Zeynel Abidin

Babası Hz. Hüseyin; Selâme ve Gazâle adlarıyla bilinen annesi Hz. Ömer devrindeki fetihler sırasında Medine’ye getirilen, son Sâsânî hükümdarı III. Yezdicerd’in kızı Şehrbânû’dur. Ebû Muhammed ve Ebü’l-Hüseyin künyeleriyle de anılmakla birlikte daha çok Zeynel âbidîn lakabıyla meşhur olmuştur. Bunun yanında “Seyyidü’s-sâcidîn, Seccâd, Zü’s-sefenât” (fazla secdeden dolayı dizleri nasır tutmuş) lakaplarıyla da tanınır. Resûl-i Ekrem’in ve Hz. Hüseyin’in neslini devam ettirdiği için “Âdem-i âl-i abâ” ve “Ebü’l-eimme” diye zikredilmiştir. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehid edilen büyük oğlu Ali’dan (el-Ekber) ayırt edilmesi için Ali el-Asgar adıyla da bilinir. Zayıf bünyeli ve hastalıklı olması sebebiyle Kerbelâ Vak’ası’na fiilen katılmadığı halde Şemir b. Zülcevsen kendisini öldürmek istediye de Emevî ordusu kumandanı Ömer b. Sa’d tarafından kurtarıldı. Böylece Kerbelâ faciasından sağ kurtulan tek Hüseyin evlâdıdır.¹⁸⁴ Hâb-nâme’de babası Hz. Hüseyin ile diyalogundan bir kesit verilmiştir.

*Hzret-i Hüseyin eyitdi ey nûr-ı dîde hâlâ saña ruḡṣat-ı şehâdet yokdur zîrâ
silsile-i siyâdet saña merbûḡdur ve baḡâ-yı nesl-i Muṣṭafâ ve Murtaḡa senüñ vücûdîña
meṣrûḡdur Hzret-i Zeynel ‘Abidîn eyitdi ḡâṣâ ki ben şerbet-i şehâdetden bi-naṣîb ve
devlet-i dîdâr-ı şerîfîñden maḡrûm ḡalam Hzret-i Hüseyin eyitdi ey ciger-kûṣem
bezm-i belâda cām-ı şehâdet-nûṣ itmege henüz saña nöbet gelmemişdür ve sāḡi-yi
ecel seni henüz yâd idegelmemişdür ‘anḡarîb sen daḡı bu şerbetden nûṣ idüp (vr. no:
68/a)*

¹⁸³ Halit Özkan, Zeyneb bint Ali mad. **DİA**, C.44, s.356.

¹⁸⁴ Ahmet Saim Kılavuz, Zeynel Abidin mad. **DİA** C.44, s.365.

2.11. ASHAB-I KİRAM

2.11.1. Ammar bin Yasir

Müslümanlığını ilan eden ilk kişilerden biri olup kaynaklarda altmış civarı hadis nakliyle yer alır. Annesi Sümeyye İslamın ilk şehidi olarak bilinir.

Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine Hz. Ali'ye biat etti. Cemel ve Sıffin'de onun saflarında yer aldı. Sıffin'de doksan üç yaşlarında olmasına rağmen Hz. Ali'nin yaya birliklerinin kumandanı olarak savaşıırken şehid edildi ve Hz. Ali'nin kıldırıldığı cenaze namazından sonra orada defnedildi. Ammâr'ın öldürülmesi üzerine Muaviye b. Ebû Süfyan'ın ordusunda büyük bir karışıklık çıktı. Onun “âsi bir topluluk” tarafından öldürüleceğine dair hadîs-i şerifi hatırlayarak endişeye kapılanlar arasında bulunan Amr b. Âs, büyük bir üzüntüyle, böyle bir olayı görmektense yirmi yıl önce ölmüş olmayı tercih ettiğini söyleyince Muaviye, “Onu biz öldürmedik, onu buraya getirenler öldürdü” diyerek Amr'ı teselli etmeye çalıştı.¹⁸⁵ Eserde de onun şehit edilmesi ve vefatıyla ilgili söylenen hadis-i Şerif¹⁸⁶ ile yer almıştır.

Vaktâ ki ‘Ammar bin Yâsir hâzretleri şehîd olup re’s-i sa‘âdet-i huzûr-ı Mu‘âviyeye getirildikde... ve yine Mu‘âviye hakkında ¹⁸⁷ *لَنْ يَغْلِبَ الْمُعَاوِيَةَ أَبَدًا وَعَمَّارٌ* ¹⁸⁸ *تَقَاتُكَ الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ* buyuruldu (vr. no: 7/b)

2.11.2. Ebû Hureyre

Yemen asıllı bir sahabî olup asıl ismi Abdullah bin Sahr'dır. Hz. Peygamberden hadis rivayetleriyle meşhur olmuştur. Nitekim Hâb-nâme'de ismi Hz. Muhammed'ten almış olduğu sözleri aktarmakla mükellef olduğu görülmüştür :

İşte bu manzûmını şerîf-i te’kîd Ebû Hureyre ve Hâzret-i ‘Aişe radıyallâhu ‘anhumâdan mervî olan hadîs-i şerîfdür ki ¹⁸⁷ *سئل سائل يا رسول الله اين الله قبل ان يخلق*

¹⁸⁵ Mustafa Fayda, Ammar bin Yasir mad. DİA. C.3 s.75-76

¹⁸⁶ Vah Ammâr! Kendisini âsi (bâgı) bir topluluk öldürecek. Ammâr onları cennete, onlar ise onu cehenneme davet ederler” (Buhârî, “Şalât”, 63)

¹⁸⁷ Ammar ve Muaviye asla galip gelemezler.

¹⁸⁸ seni başkaldıranlar öldürecek

العالم قال صلى الله عليه وسلم كان الله في العماء ما العماء يا رسول الله قال ما فوقه هواء ولا تحته هواء¹⁸⁹
رسول

2.11.3. Amr bin As

*İslâm öncesi hayatında Hz. Peygamber'in muhalifi olan Amr b. Âs, İslâm'a girdikten sonra Hz. Peygamber'in yakınında bir yer edinmiş ve onun siyâsî ve askerî konularda danışmanlığını yapmıştır.*¹⁹⁰ Eserde daha çok Muaviye ile ismi birlikte zikredilmiştir.

Hzreti Mu'âviye Ebû el-mülûk olup siyâset-i mülkde bî-hemtâ ve tedbîr-i menzilde yektâ idi ki eşyâ-yı erba'a anda mevcûd idi edeb u 'aql ve 'adl u ikdâm bu eşyâ-yı erba'adan 'ârî olmadı ki umûr-ı memlekete ve siyâset-i medenîyyete za'f mûcibe ola ve cesed-i insânda olan tabâ'-ı erba'a gibi ki bunlardan biri nâkış olmadı ki cesed-i insânuñ terkîbine za'f gele işbu evşâf ile mevşûf olup vücûd-ı hümayûn-ı 'âlem sūdlarıyla kâ'ide-i memleket kâim u şebât ve kavî idi kübrâsına vezîr-i müdebbîri olan 'Amr Bin 'Âş idi ki şîfat-ı aşereyi câmi' idi (vr. no: 36/a)

2.11.4. Hz. Hamza

Hz. Peygamberin amcası olup Kureyş kabilesinde muteber bir yer edinmiştir. İslam diniyle tanıştıktan sonra bu din uğruna kendini hiçe saymış ve nihayetinde Uhud'da şehit düşmüştür. Lakabı esedullah (Allah'ın arslanı) olup divan şiirinde de bu özelliği ve cesaretiyle ön plana çıkmıştır.

Akrabalık hukukunu gözeten, mert ve titiz bir insan olan Hz. Hamza, Uhud Savaşı'nda dillere destan olacak şekilde bir kahramanlık göstermiştir. İslâmiyet uğruna kendi hayatını hiçe sayarken savaşın bütün tekniklerini kullanmış, o günün gazileri ve daha sonra hak yolunda savaşacak bütün gaziler için cesaret ve

¹⁸⁹ Biri soru sordu ya Resulullah (sav) Allah neredeydi? Âlemi yaratmadan önce? Resul (sav) dedi ki, Allah görünmeyen yerde karmaşık olan bir yerde (emada) Ema nedir ya Resulullah (sav) dedi ki, ne üzerinde hava var ne de altında

¹⁹⁰ Abdullah Çimen, Amr b. As'a Yöneltilen Eleştirilerin İncelenmesi, **Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2017, C.3, S.2, s.265.

kahramanlık örneği olmuş, gazi ve şehidlerin pîri sayılmıştır. Bundan dolayı İslâm tarihinde “seyyidüşşühedâ” ve “esedullah” unvanları ile anılagelmıştır.¹⁹¹

minnetülillâh sa‘âdet-i şehâdet naşîbim olup bu nişâne ile taraf-ı bârgâh-ı Kibriyâ ve mülâkât-ı Hâzret-i Muşafâ ve müşâhede-yi didâr-ı Zehrâ ve muşâfağa-yı Hamza seyyidi’ş-şühedâ ve muhâlağa-yı Ca‘fer-i Tayyâr itsem gerek ve bu seylâb-ı hûn ile menzil-i maqşûda vâsıl olsam gerek (vr. no: 166/a)

2.11.5. Cafer-i Tayyar

Ashab-ı Kiramdan olup Hz. Peygamberin amcazâdesidir. Asıl ismi Cafer bin Ebu Talib’dır. Tayyar¹⁹² onun lakabıdır. Mute savaşı sırasında göstermiş olduğu üstün gayretten dolayı bu lakab kendisine verilmiştir. Metinde de ismi Hz. Hamza ile zikredilmiştir.

minnetülillâh sa‘âdet-i şehâdet naşîbim olup bu nişâne ile taraf-ı bârgâh-ı Kibriyâ ve mülâkât-ı Hâzret-i Muşafâ ve müşâhede-yi didâr-ı Zehrâ ve muşâfağa-yı Hamza seyyidi’ş-şühedâ ve muhâlağa-yı Ca‘fer-i Tayyâr itsem gerek ve bu seylâb-ı hûn ile menzil-i maqşûda vâsıl olsam gerek ... (vr. no: 166/a)

2.12. MEZHEB İMAMLARI

Hz. Peygamber’in sağlığında dinî hayata ve hukukî ilişkilere dair meselelerin çözümü için ictihada başvurulsa da neticede bu çözümler vahyin kontrolü altında bulunuyordu. Onun vefatıyla birlikte bu imkân sona erdiği gibi İslâm coğrafyasının genişlemesi sebebiyle ictihadî meselelerin sayısında önemli bir artış ortaya çıktığından ictihad faaliyeti yeni bir ivme kazanmıştır. Akabinde fıkıh çalışmaları hızlanmış, zaman zaman farklılaşmalardan dolayı bir ekolleşme halini almıştır. Fıkıhî disiplin haline gelme süreci 4 fakihin çalışmalarıyla belirginleşmiştir.¹⁹³

Dinî hükümlerin anlaşılması noktasında ileri sürülen fikirler hakkında bilgi veren mezheplerin dinin amacına ulaşmasında ve yorumlanmasında katkısı olmuştur. Sünnî inancıya göre temelde dört mezhebin ictihadı kabul edilmiştir. Hanefî, Şâfiî,

¹⁹¹ Hüseyin Algül, Hamza mad. **DİA**, C.15 s.502.

¹⁹² [Tayyar: uçan]

¹⁹³ İlyas Üzümlü, mezhep mad. **DİA**, C.29 s.537.

Hanbelî ve Mâlikî. Eserde Numan bin Sabit (Ebu Hanife) ve İmam Şafî'î yer verilmiştir.

2.12.1. Ebu Hanife

Asıl adı Numan bin Sabit olan Ebu Hanife , fıkıh alimlerince İmam-ı Âzam olarak ismi zikredilir. İslam kültüründe fikhî düşüncenin ve icihad anlayışının gelişmesine zemin hazırlayan kişi olarak anılmıştır. Hâb-nâme'de ismi en çok zikredilen mezhep imamıdır. Aşağıdaki verilmiş metinde katl-i kısas ile ilgili düşüncesi ile eserde ön plana çıkmıştır.

İslaḥiye muta'allak ve yāḥūd kāt' itmeklikte esliḥa maḳāmına ḳāim olan kesḳin ṭāṣ ve ağaç ve ḳamış veyā sırça veyā ucı demirli şopa veyā âteş ile iḥrāk gibi eczāi tefriḳ idici şeyler ile ḳatl ider ise İmām-ı A'zam 'indinde ol kimesne müte'ammid olmuş olup ḳışāṣ lāzım gelür (vr. no: 104/a)

2.12.2. İmam Şafî'î

Asıl adı Muhammed b. İdrîs olan İmam Şafî'î sekizinci yüzyılda Filistin'in Gazze şehrinde doğmuştur. Tıpkı Ebu Hanife gibi İslam hukukunun gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Eserde de ismi onunla beraber zikredilmiştir.

ḥuşūṣā ki bunca 'ulemā-yı 'izām ve fuṣalā-yı kirām maḥzarındaki her biri aḥḳām-ı fetvāda ḥazreti Nu'mān ve Şāfi'î ve aḥḳām-ı taḳvāda Ḳurtubî ve Yāf'îdür (vr. no: 43/b)

2.13. MUTASAVVUF ŞAHSİYETLER VE SUFÎ MENKİBELERİ

2.13.1. Cüneyd-i Bağdadî

Tasavvuf ehlinin tanınmış simalarından olup dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Tasavvufun gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Cüneyd tasavvuf terimlerini, usul ve esaslarını tesbit ederek tasavvufun ortaya çıkışını sağlayan büyük sûfilerden biridir. Tasavvufî görüşleri hem kendi risâleleri hem de kaynak eserler yoluyla günümüze ulaşmıştır. Sûfiliğin temel konularından biri, insan ile Allah arasındaki mesafeyi kapatma meselesidir. Ona göre bu mesafe ancak tasavvuf köprüsüyle kapatılabilir. Bundan dolayı tasavvufu, “Her şeyden alâkayı kesip Allah’la olmaktır” veya, “Allah’ın sendeki seni öldürüp kendisiyle diri kılmasıdır” şeklinde tarif eder (Kuşeyrî, s. 551, 552). Cüneyd birinci tanımda Allah’la kul arasındaki mesafeyi aşmak için insanın Allah’tan başka her şeyden kopması gerektiğini, ikinci tanımda ise bu yolculuğun sonunda beşerî vasıflar ortadan kalkmış olacağından insanın sadece Allah’ın sıfatlarını göreceğini, bu anlamda beşeriliğin yok olup sadece Hakk’ın var olacağını anlatmaktadır. Bu merhalede tasavvufun temel meselesi olan tevhid konusuyla karşılaşılmaktadır.¹⁹⁴ Hâb-nâmeden alınan aşağıdaki metinde, Cüneyd-i Bağdadî’nin soyundan gelen bir zahidin de bulunduğu bir mecliste eleştirilmesi dikkat çekmektedir.

Zemân-i evâ’ilde rufeķâ-yi şelâse ki biri şaḥîḥi’n-neseb sādât-i kirâmdan seyyîd digeri ‘ilm-i fıkıḥda imâm Yûsuf şânî Mollâ Faḳîḥ üçüncü sülâle-yi ḥazret-i Cüneydin zâhid miyânelerinde ḳavl-i ḳarar ‘ahd-i mîşâḳ idüp bi’l-ittifâḳ otuz seneye mütecâviz refâḳatlerinde ‘âlem-i geşt-i güzâr idüp kendülerine zürtümü’l- meḳâbir zarar işâbet itmemişdür..... istirâḥat buyrulması mercûdur dedikde içlerinden zâhid-i merḳûm ey vâḥ diyüp müterâḥî-yi seccâde olduḳda seccâdeyi ba‘de’l-aḥz gelür iken bâḡbân-ı zâhidîñ önüne çıkup eyitdi ey şeyḥ-i nâ-pâḳ zu‘m-i fâsidince kendini nesl-i Cüneyd-i Bağdâdîden add idersiñ bu mudur emr-i Cüneydî böyle mi olur irşâd-ı tarîķi ger bulmasam iderdiñ (vr. no: 147/a)

2.13.2. Veysel Karanî

Asıl ismi Üveys el-Karanî olup Yemen’in Karen kasabasında dünyaya gelmiştir. Zâhidâne hayatı dolayısıyla Veysel Karanî tasavvuf ehli tarafından örnek bir şahsiyet kabul edilmiş, Hz. Peygamber’i zâhiren görmemekle birlikte mânen kendisinden feyiz aldığı ileri sürülmüştür. Bu sebeple ileriki asırlarda Resûl-i Ekrem’i, Veysel Karanî’yi veya herhangi bir şeyhi görmeden rüya gibi mânevî bir

¹⁹⁴ Süleyman Ateş, Cüneyd-i Bağdâdî mad. DİA, C.8 s.120.

yolla onlardan eğitim alan kişilere Üveysî denmiş, bu şekilde eğitim almaya Üveysîlik adı verilmiştir¹⁹⁵

Hız. Muhammed döneminde yaşamasına rağmen peygamberi görememiştir. Rivayetlere göre Medine'ye kadar gitmiş, ancak onunla karşılaşmak nasib olmamış ve geri dönmüştür. Bunun üzerine Hız. Peygamber ona hırkasını hediye olarak göndermiştir. Metinde de hırkasıyla zikredilmiştir.

tabânını tarîkat fâlakasına kaldırıp takvâ-yı ‘aşâsıyla darb idüp serâ-pây cerhle Veysel-Karanî hırkasını giydürüp işte hırka işte külâh diyu icâzet du‘âsını idüp irşâd eyledi (vr. no: 147/a)

2.13.3. Bayezid-i Bistâmî

Büyük âlim ve velilerden olup tasavvuf ekolünde önemli bir şahsiyettir. Sultân-ül-ârifîn” lakabıyla tanınmış olup, asıl adı Ebû Yezîd Tayfur bin İsa Sürûşân’dır. dokuzuncu yüzyılda İran’ın Bistam kasabında tevellüd etmiştir. Şathiyeleri, hikmetli sözleri ve menkıbeleriyle meşhur olup çeşitli mecmualarda kayıtlıdır. Eserde Şems-i Tebrizî’nin Mevlânâ Rûmî’ye sorduğu soruda ismi zikredilmiştir.

zîrâ cihânun her kûşesinde bir Şems-i Tebrîz vardur lâkin kanı Mollâ Rûm gibi bir cevher-i şarrâf ki muhikke dânişle cîb-i cânunîda tutdğı gevherin bilüp ve anı almağa nesi var ise vire ve işbu kazîyye fehvasınun kemâl-ı keşfi bu hikâyeye mevķûfdur..... ey hâzret-i Mollâ-yı Rûm ve ey kâşif-i müşkilât huşuş ve ‘umûm cenâbîñızdan bu müşkile cevâb-ı şavâb ricâ olunur ki Muhammed büzürgest yâ Bâyezîd büzürgest Hâzret-i Mevlâna bu eşkâl-i mücib-i kelâli güş itdükde hemân ‘itaben ahz-ı ‘inân idüp buyurdu (vr. no: 116/b)

2.13.4. Fudeyl bin İyaz

Halife Harun döneminde yaşamış evliyalardandır. Yine aynı dönemde yaşamış Behlül Dâna ile birlikte Harun Reşid’e sık nasihat eden âlimlerdendir.

¹⁹⁵ Necdet Tosun, Veysel Karanî mad. DİA, C.43 s.75.

Nitekim eserde Harun Reşid ile bir diyaloguna yer verilmiş, ona tavsiyelerde bulunmuştur.

Harûn eyitdi maḥzûz oldum yâ Fuḍeyl daha ziyâde nüṣṣ u pend ile dimekle yâ emiru'l-mü'mînin cedd-i büzürgârîñuz Ḥazret-i 'Abbâs raḍıyallâhu anh Resûlllâh ḥazretlerinden ricâ itdiler ki beni bir imâret ile me'mûr eyle dedikde Ḥazret-i Resûl-i Ekrem yâ 'amm senüñ kendi nefsiñe zâbıt ve ḥâkim olmañ saña imâret-i keşîreden enfa'dur yâ emiru'l-mü'mînin eger mülk sizden muḥaddem kelân-ı mülûklere bâķî lâzım geleydi şimdi siz mâlik olamazdîñiz yâ emiru'l-mü'mînin ma'lûm-ı... (vr. no: 116/b)

2.13.5. Hallac-ı Mansur

Görüş ve yaşam tarzıyla döneminin dikkatini çeken Mansur H.858 yılında İran'ın Tur şehrinde doğmuştur. Genç yaşta ilmî konulardaki ehliyeti onun tasavvufa ilgisini arttırmış, zamanla tasavvufun sembollerinden biri olmuştur. İnsanoğlunu, Yaratıcı'nın bir tecellisi olarak gördüğü için meşhur "Ene'l Hakk" sözünü söylemiş ve bu sözünden dolayı katledilmiştir. Bu söz başta Bektaşî olmak üzere bir çok tarikatta büyük etki uyandırır. "Ene'l hakk" sözü bir çok menkıbeye geçtiği gibi divan şâirlerimizde bu unsurları sürekli eserlerinde dile getirmişlerdir. Divan edebiyatında sevgilinin saçları idam ipine benzetilmiş, âşık da tıpkı Mansûr gibi aşk şehidi olarak bu ipte asılmıştır. Hâb-nâme'de onun bu sözüne telmih yapılmıştır.

ṭāvus eyitdi ey ḥakīm zî-fünûn ḥayâl-ḥâne-i ḥâṭıra yine bir mes'ele-i müşkil vâķı' oldı 'acabâ Bāyazîdiñ sübhāñi mā a'zîmü's-şāñı ve Mañşûruñ Ene'l-Ḥaķķ kelāmı ne sebeb üzerine mebnî idi ve bu kelāmına şer'-i şerîf rûy-ı mesâide gösterir mi (vr. no: 143/b)

2.13.6. Muhyiddin Arâbî

İslam düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan tasavvuf erbabı ve mütefekkidir. 12. yüzyılda Endülüs'de doğmuş, fikirleriyle gerek döneminde ve gerekse de kendinden sonra gelen ilim erbabını etkilemiştir.

Eserlerinin şekli özelliklerinin yanı sıra muhtevaları konusuna da temas eden İbnü'l-Arabî, verdiği bilgileri bazı kişilerin söz ve görüşlerinden veya kitaplardan aktarmadığını söylemiştir. Kendisinin başkasına ait sözleri tekrarlayanlardan, bir başka eseri veya herhangi bir müellifin yolunu izleyenlerden, filozofların veya benzeri düşünürlerin sözlerini ve görüşlerini nakledip duranlardan olmadığını, kitaplarının sadece Hakk'ın kendisine keşif yoluyla verdiği ve imlâ ettirdiği şeyleri içerdiğini sahip olduğu ilmin vecd sultanının veya vücutta fâni olma halinin kendisinde galebe ettiğinde kalbinde tecelli eden şeylerden ibaret olduğunu ileri sürer.

İbnü'l-Arabî kendi görüşlerini anlatırken zaman zaman bu konulara dair diğer görüşlere eleştiri ve yorumlar getirmiştir. Ona göre her din, mezhep veya düşünür hakikatten bazı parçalara sahip olabilir; ancak bunlar aslî anlamlarından kaymış, ilk konulduğu yerlerden başka yerlere gitmiş durumda bulunabilir. Bu parçaları yeniden ait oldukları yerlere oturtmak için orijinal bir metafizik şablona sahip olmak gerekir. Bu da ancak keşif ilimleriyle olabilir.¹⁹⁶

Müellifin ömrü hep ilimle iştigâl olmuş, ağırlıklı olarak tasavvufî olmak üzere beş yüze yakın eser vücuda getirmiştir. Fusûsü'l-Hikem ve otuz yedi ciltlik El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye hacim olarak en kapsamlı eserleridir. Hoca-zâde Muhammed Râsim eserlerinde bu iki çalışmayı sürekli zikretmiştir.

İslam coğrafyasında ismi Şeyhü'l-Ekber olarak zikredilmiş, Râsim Efendi de Hâb-nâme'de genellikle sadece bu takma adla ismini belirtmiştir. Muhyiddin Arâbî'nin yukarıda saydığımız iki önemli eserinin yanında bizi ilgilendiren bir çalışması daha mevcuttur. O da “Şeceretü'n-Nu'mâniyye fî Devleti'l-'Osmâniyye” Kitabı'nda, Osmanlı'nın Zuhuruna Dair Esrarengiz İşaretler” adlı eseridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık bir asır önce yazılan bu eserde yazar ilm-i cifr ve ebced hesabıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve tüm cihana hakimiyetini müjdelemektedir. Hoca-zâde Muhammed Râsim, Hâb-nâme'nin İlm-i Cifr kısmında ve bazı bölümlerde bu eserden bizzat yararlanır. Hem ilm-i cifr kısmında hem de Hâb-nâme'nin ikinci bölümünde bu bilgiden bahsedilir :

¹⁹⁶Mahmud E.Kılıç, İbnü'l-Arabî, Muhyiddin mad. DİA, C.20, s.521.

bu kelâmın te'vîlin Hâzret-i Şeyhden suâl itdiklerinde cevâbında

¹⁹⁷ *إذا دخل السنين بالشرين ظهر قبر محي الدين* ¹⁹⁷ *diyu cevâb (9) virmektedir*

Vaqtâ ki Sultân Selîm Şâma duhûlunda mes'ele-i müşkil keşf olundu ya'ni murâd-ı şeyh bu idi ki müezzîn ezânı akçe ile okur idi 'ulemâ-yı mutekaddemin 'indinde ücret ile ezân kıra'ât itmek câ'iz olmadığından hakikatde Cenâb-ı Hakkı tekbîr itmezsin murâdın ancak zehebdir taht-ı kadimde bir çokca altun vardır Ahz yine işâret eyledi bir dahı ücret ile ezân kıra'ât eyleme çünkü sen bundan ol akçe için câmi'-i şerîfî ta'tîl ve cemâ'atı tefrîk eylediñ ve bundan sonra dahı akçe anlara sebep olduñ sinden murâd selîm olup ol defîneyi ol maħallden ihzâ idüp kabri sa'âdetlerin termîm ve ta'mîr itdiler

Yukarıdaki metinde Muhyiddin Arâbî'nin ebced hesabıyla yaptığı “Sin Şın'a girince Mim'in kabri ortaya çıkar” şeklindeki ifadesi Muhammed Râsim tarafından ele alınıp izahı yapılmıştır. Nitekim Sin'in Yavuz Selim'i, “Şın”ın Şam'ı, “Mim”in de Muhyiddin'i işaret ettiği; Yavuz Selim'in Mısır seferi öncesi Şam'a girdiği ve onun kabrini ifşa ettiği ortaya çıkar. Metinden alınan aşağıdaki bilgide de Muhyiddin Arabî yine ilm-i cifrdan yararlanarak Rum suresinin ilk âyetleriyle çıkarımda bulunur:

Şeyhü'l- Ekber kuddise sırrıhu bu âyet-i kerîmeden Şâh Timûruñ (3) bilâd-ı İslâmiyyeye istilâsını istihrâc buyurmuşlardır (vr. no: 7/a)

2.13.7. Rabi'â-yı Adeviyye

Sekizinci yüzyılda Basra bölgesinde yaşamış kadın mutasavvıfçı ve evliyadır. Kerametleri ve tasavuffî fikirleriyle ön plana çıkmıştır. Râbia'nın zühd hareketinin tasavvufa dönüşüm sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Râbia'nın önderliğinde gelişen tasavvufî çizgide korku, kaygı ve hüznün yerine sevgi, ümit ve iyimserliğe ağırlık verildiği görülür. Sûfî müellifler sadece muhabbet ve aşk konusunda değil tövbe, zühd, hüznün, rızâ, tevazu gibi tasavvuf kavramlarının açıklanmasında da Râbia'nın sözlerine başvurmuşlardır. Çektiği sıkıntılar ve yaşadığı zorluklarla Hâb-nâme'ye konu olmuştur:

¹⁹⁷ Sin şine girerse Muhyeddin'in kabri açığa çıkar.

derece-yi zühdde Hâzret-i Sâre ve takvâda Âsyâdur ‘ilmde Hâzret-i manend-i ‘Âişe ve nesebi mümtehâ-yı Hâzret-i Fâtıma raḍıyallâhu ‘anhâdur perverde-yi ḥüsn-i başarı çilekeşi Rabi‘â-yı ‘Adevîyyedür tâ ki işbu evṣâf andadur diyesin (vr. no: 48/a)

2.13.8. Mevlânâ Celaleddin Rûmî

Hem mutasavvıf hem de şâir kimliğiyle ma‘rûf olan Celaleddin Rûmî, 13. yüzyılda yaşamış kendisinden sonraki çoğu şâiri etkilemiştir. Mütefekkirligi, alçakgönüllüğü, Mesnevîsi, Şems-i Tebrizî ile olan dostluğuyla ismi zikredilmiştir. Hâb-nâme’de Mesnevî eseriyle ön plana çıkmıştır.

kāmildür ki a‘ni be Mollâ Celâlle’ d-dîn-i Rûmî İbn-i Sulṭānu’l-‘ulemāu’l-Belhî ḥâlen sa‘âdetle medrese-yi siyâdet-medâr ve dirâset-envârda zümre-yi ṭalibîne ta‘lîm-i ‘ulûm-ı dîniyye itmege giderler didikde ḥâzret-i şeyḥüñ nûr-ı velâyetle ḥâṭır-ı nûr-ı mefâṭırlarına bu lâyiḥ oldu ki ayâ bizim maḳṣûdumuz olan sîne-yi şâfi bu ola mı ve ‘acabâ Şems-i Tebrîz bunuñ gibi evc-i ‘aṣametde olan hümâşânı ḥâzîz-i meskenetde dâme şalâhı deyü tefekkür iderek rikâb-ı sa‘âdetlerince bir mîḳdâr giderek hemân aḥz-ı ‘inân idüp didi ki (vr. no: 116b)

2.13.9. Şems-i Tebrizî

Miladî 1185 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiş, Asıl adı Muhammed bin Ali olup Tebrizli olduğu için Tebrizî olarak ismi zikredilmiştir. İlk eğitimini burada alan Tebrizî, daha sonra Anadolu’ya nihayetinde Konya’ya varır. Burada Mevlânâ Rûmî ile karşılaşır. Mevlânâ’nın hayatında bir dönüm noktası oluşturur.

Şems-i Tebrizî menkıbesi eserin on dokuzuncu bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanında Muhammed Râsim diğer bölümlerde ona ait beyitlere de atıf yapmaktadır. Eserde onun hayat hikayesine ve Mevlânâ ile tanışmasına yer verilir:

Çünkü bu niyyet üzre ḥıṭṭa-yı Tebrîzden seyr iderek vilâyet-i Yunāndan Konya nām şehr-i Karamana geldikde ‘ârifâne kûşelerin seyr iderken nâgâh gördi ki bir merd-i Mollâ nâşiyesinde maḥvîlik lema‘ân ider cübbe-yi destâr ile pür ve ester-i mâriyâne süvâr olup önuñce merd-i gâşiye vār-ı sa‘âdet-şiyâr ve yemîn ü yesârda

merdmān-ı şalāh aşārlar ve vakār ile yürürler çünkü Hazret-i Şems bir şahş a su 'āl itdiler ki bu zāt-ı kadir-‘ālī kimlerdendir cevābında hıttā-yı Karaman enfās-ı kudsiyesi seferesinden şa‘bān olmuş bir ferd-i fāzıl ve ‘ālim-i ‘āmil kāmildür ki a‘nī be Mollā Celālle‘d-dīn-i Rūmī İbn-i Sulţānu‘l-‘ulemāu‘l-Belhī hālen sa‘ādetle medrese-yi siyādet-medār ve dirāset-envārda zümre-yi tālībīne ta‘līm-i ‘ulūm-ı dīniyye itmege giderler (vr. no: 115/a)

2.14. EFSANEVÎ ŞAHISLAR, HÜKÜMDARLAR, VEZİRLER

2.14.1. İskender-i Zülkarneyn

Edebiyatımızda iki İskender mevcut olup bunlardan birincisi Makedonyalı İskender; diğeri ise İskender-i Zülkarneyn'dir. Hâb-nâme'de ismi zikredilen İskender-i Zülkarneyn'dir. *Onun ismi sürekli ab-ı hayat ve Hızır ile birlikte anılır. Rivayete göre İskender, ordusu ile zulûmât ülkesine âb-ı hayatı aramaya gitmiş; ama veziri olan Hızır suyu bulup içtiği halde ona nasip olmamıştır.*¹⁹⁸ Aşağıdaki bölümde de sedd-i İskender ifadesi bölümde kullanılmıştır.

bu yüzden yedlerinde olan akçeler ihtilās olup ‘ākibetü‘l-kār iflās şandālıyasına sedd-i İskender gibi iç‘ād oluna ve ehl-i mürüvvet kalmayup fuķarāsı nān-ı ‘azīze muhtāc ola ve bir dereceye geleler ki gırībanları ‘işmet perde-yi hayā gibi çāk ve āb rū-yı şeri‘at çeşme-i şafā gibi hāk ola (vr. no: 40/a)

2.14.2. Rüstem-i Zâl

İsmi Şeh-nâme'de zikredilen Acemler'in milli kahramanıdır. İktidarı ve cesareti ile divan şiirine konu olmuştur.

Çeşitli özellikleriyle Hint-İran tanrılarından İndra ve Grek mitolojisinden Herakles ile Prometheus'a benzeyen, onlar gibi daima iyyin yanında yer alan ve daima galip gelen Rüstem, İslâm sonrası İran kültüründe de en ünlü ve en etkili efsanevî kahraman olarak yerini almış ve edebiyatta özgün bir konum kazanmıştır. Ayrıca onun tasavvuf edebiyatına da girdiği ve mutasavvıf şâirler tarafından

¹⁹⁸ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 237.

özellikle *Dîv-i Sepîd* hikâyesindeki tiplerle kişinin nefs-i emmâresini yenilgiye uğratıp egemenliği altına alması arasında bağlantı kurulmuştur.¹⁹⁹ Eserde yiğitlik ve kahramanlığıyla örnek gösterilmiştir.

cümlesi gök kandîl her biri saḥāda Ḥatemî Ṭayyî ve şecā'atde Rüstem-i Zāl ve metānetde sedd-i İskender Begden ve pāşādan ḥavfları yok iflās şandaliyesine ku'ūd itmişler ḥazîne-yi iflāsı küşād itmişler (vr. no: 102/b)

2.14.3. Hızır

Hızır, âb-ı hayatı içip ölümsüzlüğe kavuşan kişidir. Peygamber ya da velî olduğu hususunda rivayetler vardır. Halk inanışında büyük bir yer edinmiş olup Kur'ân-ı Kerim'de Musa Peygamber ile olan macerası anlatılır. Darda kalanların yardımına yetişme ihtiyacı hayli yaygındır. Edebiyatımızda âb-ı hayat, İskender ve zulumat imajlarının kopmaz bir parçasıdır.²⁰⁰ Hâb-nâme'de birçok yerde ismi geçmekte özellikle İlyas ve Musa Peygamber ile birlikte anılmaktadır :

nefise meyl olur meşelâ ḥārîḳ-i 'ādāt ve izhār-ı sādāt ve iḫşā-i kerāmāt ve iḫşā-i maḳāmāt gibi bālāda zıkr olunan ki şüret-i nāsda nesnās pür vesvāsdur ki efsūs ve efsün ile Hızır u İlyās ve ḥayrū'n-nās diyü...(vr. no: 94/b)

2.14.4. Cemşîd

İran kültürünün mitolojik kahramanlarından olup başta Firdevsi'nin Şehnâme'si olmak üzere birçok yerde ismi geçmektedir. Divan şiirinde ismi bazen Cem olarak da zikredilmiştir. *İran mitolojisine göre bin yıl yaşamış bir hükümdardır. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul etmiş ve nevrûzu yılın başı olarak ilan etmiştir. Önceleri İdris peygamberin şeriatına bağlı iken ululuğuna güvenerek tanrılık iddia edince halk ondan yüz çevirmiş, Dahhak onun yerine şah olunca Çin'e kaçmış ve orada öldürülmüş. İslam edebiyatlarında tahtı, saltanatı ve zevk-eğlence sembolü olarak efsaneleştirilmiştir.*²⁰¹ incelediğimiz eserde tahtı ve

¹⁹⁹ Nimet Yıldırım, Rüstem-i Zâl mad. **DİA**, C.35, s.294.

²⁰⁰ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s204

²⁰¹ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s87

sihirli kadehiyle gündeme gelmiştir. Aşağıdaki beyitte Cemşîd'in camı (sihirli kadeh) İskender'in aynası ile birlikte kullanılmıştır.

Cām-ı Cem āyine-i İskenderî

Āb-ı Hızır okursam adını revā (vr. no: 98/a)

2.14.5. Nemrûd

Zulmüyle ön plana çıkan, Hz. İbrahim döneminde yaşamış hükümdardır. *Nemrud ile Hz. İbrahim arasındaki mücadeleyi konu alan hikâyeler hem Yahudi hem İslâm kaynaklarında yer alır. Bu menkıbevî rivayetlere göre Nemrud, İbrahim'in dünyaya gelişiyle ilgili olarak rüyasında yeni doğan bir yıldızın parlaklığının ay ve güneşi bastırıldığını görür. Rüneyı yorumlayan kâhinler, ona ülkesinde doğacak olan bir erkek çocuğun halkın dinini değiştireceğini ve kendisini öldüreceğini söyler. Bunun üzerine Nemrud, doğan erkek çocukların öldürölmesini emreder ve şehirdeki bütün erkekleri şehir dışına çıkararak hanımlarıyla ilişkiye girmelerine engel olur. Ancak Âzer'e (Terah) olan güveni sebebiyle onu hanımıyla görüşmemek şartıyla bir iş için şehre gönderir. Bu arada Âzer hanımıyla ilişkide bulunur ve bunu gizler. Eşi hamile kaldığında onu şehir dışında bir mağaraya saklar ve Hz. İbrahim burada doğar.²⁰² Eserde kendisine lanet edilmesiyle, inatçılığıyla, kötü karakteriyle ön plana çıkmıştır:*

Nitekim Nemrûd-ı mutemerrid Hâzret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm efendimize su 'âlinde Rabbiñ Te'âlâ kullarına ne işler didikde ol Hâzret dağı cevâbında yuhyi ve yumîtu diyü cevâp virdikde Nemrûd dağı mağbûshânedan iki kâtil çıkârup birini katl ve digerinuñ sebilini tağliye itdükde Hâzret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm işbu da'vâyı terk idüp delîl-i âhara intikâl ile benüm Rabbim şemsi maşrıkdan mağrîbe götürür diyü cevâb buyurdular (vr. no: 50/b)

2.14.6. Firavûn

Hz. Mûsâ zamanında yaşamış, Mısır kralı olarak tarihe geçmiştir. “Kur'an-ı Kerim'de firavun kelimesi sadece Hz. Mûsâ dönemindeki Mısır kralını ifade etmekte olup Yûsuf devrindeki kral için “rab ve melik” kelimeleri kullanılmaktadır (Yûsuf:

²⁰² Mustafa Âsım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Ankara 1993, C.1, s.143.

12/ 41 -43, 50) Kur'an'da yetmiş dört yerde geçen Firavun Hz. Mûsâ'nın karşısında yer alan, büyüklük taslayan, böbürlenene, ilahlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen, Musa 'nın tanrısına ulaşmak için kuleler yaptıracak kadar taşkınlık gösteren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerekirse sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir²⁰³ Esere, merhametsiz zalim sıfatıyla konu olmuştur:

*bundan ğayrı ne ħüccet olsun ki yedi seneden berü dergāh-ı mucibü'd-
da'avāta bu ħuşūşda tazarru' ve niyāz-kerdeyim ol ki cenāb-ı ħazretiñe cümleden
i'lāmdur ki Nemrūd-ı mütemerrid ve Fir'avn-ı bî-'avn 'aleyhimā māyesteħiķķān
mülküñde iştirāk da'vāsın idüp (vr. no: 55/a)*

2.14.7. Nuşirevân

Enûşervân, Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, Pehlevîce'de "ölümsüz ruh" anlamına gelen ve Zerdüşt metinlerinde ölümler için övgü sıfatı olarak kullanılan enûşeg-rüvânın değişik bir şekli olup genellikle Kistrâ I. Hüsrev'i II. Hüsrev Pervîz'den ayırt etmek için kullanılmıştır. I. Hüsrev, Pehlevîce eserlerde olduğu gibi Arapça ve Farsça kaynaklarda da bu unvanla zikredilmiştir. Avesta'nın nihaî derlemesi ve mevcut alfabeyle yazılması belki de Enûşîrvân dönemine aittir. İslâmî kaynaklarda âdil bir hükümdar olarak zikredilen Nûşîrevân'la ilgili hikâye ve menkıbelere sıkça yer verilir. Bu sebeple âdâb ve ahlâka dair Pehlevîce kaynaklarda, İslâmî eserlerdeki pek çok hikmetli söz ona atfedilmiştir.²⁰⁴ Eserde bir gurup onun uyku gafletinde olduğunu ileri sürmüştür :

*Teveccüh itdi şāh-ı 'ālem ğāfil şems-i devlete küşūf ve iķbāl ħamerine ħuşūf
ţārı oldı mādeme ki vaķtiñ pādîşāhı Nûşîrevân ħ'āb-ı ğafletde ve firāş-ı sincābda
nevm-i nāzdadür yaķın vaķitde nice māllar telef ve nice cānlar helāk olup bî-ħesāb
köşkü ve sarāylar yıķılup ħarāb olsa gerekdür (vr. no: 120/b)*

2.14.8. Behram Şah

²⁰³ Ömer Faruk Harman, "Firavun", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara 1996, C.13. s.119.

²⁰⁴ Ahmet Tefazzüli, Enuşirvan mad. DİA, C.11, s.255.

12. yüzyılda yaşamış Gazne Devletinin hükümdarıdır. Siyasî olarak olmasa da kültürel anlamda Gazneli devleti parlak dönemini onun hükümdarlığı zamanında yaşamıştır.

Behram Şah âdil, iyi kalpli ve cömert bir hükümdardı. Zengin bir kütüphanesi vardı. İlim, edebiyat ve şiire ilgi duymuş, bu sebeple âlim, şâir ve edipleri himaye etmiştir. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Senâî, Seyyid Hasan Gaznevî, Kelile ve Dimne'yi Arapça'dan Farsça'ya çeviren Ebû'l-Meâlî Nasrullah-ı Şîrâzî (eser onun teşvikiyle tercüme ve kendisine ithaf edildiği için Kelile ve Dimne-i Behrâm Şâh adıyla şöhret bulmuştur), Seyyidü's-suarâ Ebû Bekir b. Muhammed, Muhammed b. Nâsır-ı Alevî ile kardeşi Hasan, Şehâbeddin Ali ve Fahreddin Muhammed gibi şâir ve edipler onun himayesine mazhar olmuş ve bazıları eserlerini ona ithaf etmişlerdir. Bu bakımdan onun dönemi kültür açısından Gazneliler'in son parlak dönemini teşkil eder.²⁰⁵ Eserde ismi iki yerde zikredilmiştir.

Zükûr eyitdi rivâyet olunur ki hâkân Behrâmı telef itmek için vezîrine emr idüp ol vezîr dahı karındaşını alup toğru Behrâmın dârü'l-mülküne vâsıl olduklarında vezîr karındaşına gulâmımdur deyü Behrâmın hıdme-i hâş kurnâ-yı Behrâmdan birine fûrûht eyledikten soñra ol gulâm dahı icrâ-yı mel'anet mâ fî'z-zamîrlerine vesile olmağ üzere kendüyi iştirâ iden efendisiniñ senüñ leyl ü nehâr tahşîl-i rızâsında ve hıdmet-i lâzimesinde zühûr iden hıdmeti lâyiķası efendisiniñ farṭı i'timâdını mûcib olmağla kâffe-i umûr ve hıdmetin âña ihâle ve kendünün hıdmet-i hâşşası olan muhâfaẓa ve muhârese ve kaşr-ı Behrâmı dahı tefvîz eyledi (vr. no: 124b)

2.14.9. Harun Reşid

Abbasî devletinin 5. hükümdarı olup devletin en parlak dönemi onun zamanında olmuştur. Döneminde bilim sanatta büyük ilerleme görülmüş; ekonomi, ticaret ve kültürel yönden zirve dönemi yaşanmıştır. Eserde dönemin veziri ve yöneticilerinden olan Fazl bin Rabia ile diyaloguna yer verilmiştir.

²⁰⁵ Erdoğan Merçil, Behram Şah mad. DİA, C.5, s.358.

Nitekim devlet-i ‘Abbāsīden Hārūn Reşīd Fażl bin Rabī‘a eyitdi yā Fażl derūnuma ba‘zı havāṭır-ı huṭūrī benī bī-ārām eyledi suālī māfī’z-zamīr idecek bir zāt-i ‘ālī-ḳadra götür benī irşād eylesün didiginde Fażl daḫı Süfyān ḫāzretlerine götürüp bir sa‘āt miḳdārī müḫādeşe ve mükālemeden soñra yā Süfyān deyniñ var mıdur ol daḫı vardur (vr. no: 148/a)

2.14.10. Hülagu

İlhanlı Devleti’nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Hülagu on üçüncü yüzyılda yaşamıştır. “Hülâgû matematik, astroloji, astronomi ve kimya ile ilgilenmiş, Posta teşkilâtını geliştirerek idaresi altındaki şehirler arasında ulaşım ve haberleşmeyi kolaylaştırmıştır. Kararlı, savaş taktiklerini iyi bilen, ulemâ ve filozofları koruyan bir hükümdar olarak tanınan Hülâgû, Nasîrüddîn-i Tûsî ile Târîḫ-i Cihângüşâ adlı eserinde Cengiz Han ve haleflerinden bahseden Alâeddin Atâ Melik Cüveynî’yi himayesi altına almıştır ancak döneminde birçok müslüman zulüm, işkence ve katliama mâruz kalmıştır.”²⁰⁶ Eserde ise Abbasî vezirlerinden İbnü’l-‘Alkame ile gizli anlaşma yaptığı, hile ve entrika ile Abbasi Devletinin sonunu getirmesiyle konu olmuştur.

Bermekî diyü ila yevminā hazā şöhret-şi‘ār oldı ve nihāyetü’l-emr devlet-i ‘Abbāsīye ‘iş u ‘işret ve ‘ulemādan nefret sādāta ḫaḳaret ile ḫuzmā şafā da‘ mā keder zemzemesiyle bā-nūñ olup tā sefāḫ zamānuña gelince ol daḫı zimām-ı devleti ḫā’in-i dīn olan İbn ‘Alḳameye tefvīz idüp ol daḫı ‘inān-ı devleti ve miftāḫ-i memleketi ḫile vü ḫud‘a ile Hülāguya teslīm eyledigi kitab-ı tevāriḫde mezkûrdur (vr. no: 143/a)

2.14.11. İbn Alkamî

Abbasi Devleti’nin son veziri olan Alkamî, uzun bir süre yöneticilik yapmış, vezirliğe kadar yükselmiştir ancak Abbasi Devleti’nin yıkılma sürecinin baş müsebbibleri arasında gösterilmiştir.

İbnü’l-Alkamî’nin öldürülmeyip tekrar vezir olarak atanması bir takım soruları akıllara getirmektedir. Özellikle İbnü’l-Alkamî’nin Şiâ mezhebinden olması

²⁰⁶ Abdulkadir Yuvalı, “Hülagu”, **DİA**, C.18, s.474.

nedeniyle Sünni tarihçiler tarafından hainlikle itham edilmiştir. İbnü'l-Alkamî, esasen Hülagü'yü Bağdad'a sefer düzenlemesi için teşvik etmek, mektuplaşmak ve Abbasi ordusunu dağıtarak zayıflatmak gibi konularda suçlanmıştır.²⁰⁷ Nitekim eserde de müellif onu Hülagü ile işbirliği yaparak ihanetle suçlamıştır:

Bermekî diyü ila yevminâ hazâ şöhret-şi'âr oldı ve nihāyetü'l-emr devlet-i 'Abbāsīye 'iş u 'işret ve 'ulemādan nefret sādāta haķaret ile ħuzmā şafā da' mā keder zemzemesiyle bā-nūñ olup tā sefāh zamānuña gelince ol daħı zimām-ı devleti ħā'in-i dīn olan İbn 'Alķameye tefvīz idüp ol daħı 'inān-ı devleti ve miftāh-i memleketi ħile vü ħud'a ile Hülāguya teslīm eylediği kitab-ı tevāriħde mezkūrdur (vr. no: 143/a)

2.14.12. Mahmud-ı Gaznevî

Miladi onuncu yüzyılda Buhara'da doğmuş, Gazneli Devleti'nin hükümdarlarından. Gazneli Devleti en parlak dönemini onun zamanında yaşamıştır.

İdarî kabiliyeti, siyaseti ve muazzam fütühatı ile Türk-İslâm dünyasının müstesna devlet adamlarından biri olan Mahmud hayatının büyük kısmını savaş meydanlarında geçirmiştir. Öldüğü zaman Gazneli Devleti batıda Azerbaycan topraklarından doğuda Hindistan'ın Yukarı Ganj vadisine, kuzeyde Hârizm'den güneyde Hint Okyanusu sahillerine kadar uzanan çok geniş bir sahayı içine alıyordu. Mahmud dindar, zeki, ileri görüşlü, ihtiyatlı ve âdil bir hükümdardı.

Âlimleri himaye eden Sultan Mahmud'un Şâfiî ve Hanefî fakihlerine huzurunda münazara yaptırdığı bilinmektedir. Âlimlere olan saygısı, adaleti ve iyi yönetimi, gerek kendi döneminde gerekse sonraki devirlerde edip ve şâirler tarafından övülmüş, Fars edebiyatında adalet ve insafın timsali olarak gösterilmiştir.²⁰⁸ Eserde veziri Ayâs ile birlikte zikredilmiştir.

Şi'ārın vezîr-âşaf şifâtın ef'âl ve aĥvâli ve ħarekâtı ve sekenâtı Belĥ pâdişâhı Maĥmūd Ġaznevînün vezîr-i müdebberi mânend Ayâsdur ne āña ki vezîr-i seffāh

²⁰⁷ Bk. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilası ve Abbasi Devletinin Yıkılışı*, s.291.

²⁰⁸ Erdoğan Merçil, "Mahmud-ı Gaznevî", *DİA*, C.27, s.364.

olan İbn ‘Aklēmi şöyle ki şāhı müşārūn ileyh vākten meni’l-evkāt şaydgāhında kurnāsından devr olup bir hayme-i türkmāna misāfir oldıkdā sen temyīze ırmış....(vr. no: 137/a)

2.14.13. Ayās

Sultan Mahmud-ı Gaznevî’nin veziridir. Rivayetlere²⁰⁹ göre Sultan Mahmud bir av merâsiminden dönerken Ayas isminde bir genci tanır, bu genç ile hasbihal ederken onun yeteneklerinden ve zekasından etkilenir. Ayās saraya yerleşir, bilgeliğiyle kısa sürede sultanın gözüne girer. Sultanın diğer vezirleri bu yakınlıktan rahatsız olurlar. Eserde alınan bir bölümde bu rahatsızlık diğer vezirler tarafından dile getirilmiştir :

Ayās eyitdi efendim mesāfe-i ba‘ideden teşrīf buyurmañız ile vech-i şerifiñizde aħmer arupdan leţāfetiñizde olan ‘ırķ-ı manzūr-ı ‘ācizi oldıkdā teskīn-i harāret ve temkīn-i rahat içün ol ābıñ nūşundan ‘avķ-ı te’hīr eyledim ki vücūd-ı hümāyūn-ı ‘ālem-şümūllarına bir zarar işābet itmeye işbu takrīr-i meşrūh tab‘-ı şāhāniye muāfık gelmeğın Ayās-ı mūmā ileyh pederinden alup başda kılā arkada keçe ayakda çarık olarak getürüp ba‘de’t- tertibihi kendülerine ser kurnā eyledikde sâ’ir kurnā Ayāsa hasede mütecāsir oldıklarında yevmen mine’l-eyyām fırşatı ğanimet bilüp huzūr-ı pādīşāhīde (11) Ayās hakkında şöyle ifāde-i merām itdiler (vr. no: 137/b)

2.14.14. Timur

14. yüzyılda yaşamış Tümlü hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Osmanlı Devleti’nin *Ankara Savaşı* sonrası Fetret dönemi yaşamasına sebep olmuştur.

Timur’un teşkilâtçı bir lider niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Devlet teşkilâtı ve ordu sisteminde bunun izleri görülür. Bozkır kültürünün hüküm sürdüğü bölgelerden çok şehir kültürünün hâkim olduğu memleketleri ele geçirme amacını

²⁰⁹ Mesnevi’de geçen hikaye

taşımıştır. Büyük bir cihangir olarak tanınan Timur, sayısız zaferlere imza atmıştır. Seferlerinin Türk-İslâm devletleri üzerine yöneltmiş olmasından dolayı ağır eleştirilere uğramıştır. Timur'un, hâkimiyetini kabul etmeyenlere çok sert ve zalimce davrandığına, İsfahan'dan Delhi'ye, Tebriz'den Sivas'a, Astarhan'dan Bağdat'a kadar ele geçirdiği bazı şehirlerde büyük tahribat ve katliam yaptığına dair dönemin kaynaklarına yansıyan birçok rivayet vardır.²¹⁰ Nitekim eserde onun mezkur coğrafyaları istilasından bahseder. Bunun yanında Muhyiddin Arabî, Rum suresi ilk ayetlerinden yola çıkarak onun Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasını ele geçireceğini yorumlamıştır.

Hâzret-i Şiddık dahı taşadduk itdiler ve bi'l-cümle âyet-i kerîme muğayyebâtdan iğbâr itdiginde şüphe kalmadı Şeyhü'l- Ekber kıddise sırrihu bu âyet-i kerîmeden Şâh Timûruñ bilâd-ı İslâmiyyeye istilâsını istihrâc buyurmuşlardur (vr. no: 7/a)

2.14.15. Abdumelik Mervân bin Hakem

Emevî halifesi olup tarih araştırmalarında ve kitaplarda I. Mervan olarak ismi geçer. Hz. Osman ile amca çocuklarıdır. Hz. Ali'ye biat etmemiş, bir sonraki halife Muaviye tarafından desteklenmiştir.

Muaviye'nin ölümünden (60/680) sonra Mervân, Yezîd'den daha fazla yakınlık gördü. Yezîd'in Medine valisine, Yezîd'e biat etmek istemeyen Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr'e karşı kuvvet kullanmasını tavsiye etti. Hz. Hüseyin'in katledilmesine müslümanların gösterdiği tepki ve Medine halkının Abdullah b. Hanzale liderliğinde Emevî yönetimine karşı ayaklanması sırasında (63/683) nüfusları 1000 civarında gösterilen Ümeyyeoğulları ile birlikte zor durumda kaldı. İbnü'z-Zübeyr'i destekleyen muhalifler Mervân'ın mâlikânesine sığınan Ümeyyeoğulları'nı muhasara altına aldılar. Mervân Yezîd'den yardım istedi. Yezîd kuşatma altındaki akrabalarını kurtarmak ve muhalifleri itaat altına almak için büyük bir orduyu Medine üzerine gönderdi. Buradan sağ kurtulan Mervân Yezîd'in

²¹⁰ İsmail Aka, "Timur", **DİA**, C.41, s.174.

davetiyle Dimaşk'a gider ve ikramlarla karşılaşılır. Yezîd'in oğlu ve halefi II. Muaviye'nin ölümünden sonra devletin başına geçer.²¹¹

İştihâr oldu Abdulmelik bin Mervân Haccâc bin Yūsufu su'âl idüp baña fîtneyi bir vechle ta'rîf ve tavşîf eyle ki o vaşîfları muţâla' itdükçe fîtnenün 'aynını görmüş kadar ıttılâ' ve vuķûf hâşıl ideyim didikde Haccâc dağı cevâbında fîtne ibtidâ halk miyânında taraf taraf fısıldı didikleri gizlû ve mahfî sözlerden tekevvün idüp ba'dehu nâsîñ keşret u ittifâkıyla bir şeyden tazallüm u şikâyetleri bâ'îş-i zuhûr-ı fîtne olup teskîn ve izâlesi sell-i seyf-i şârim ile kıabil u müyesser olurdu (vr. no: 21/a)

2.14.16. Ubeydullah b. Ziyâd

Emevî valisi olup, Kerbelâ hadisesiyle hep çağrıştırılmıştır. Ubeydullah'ın, Hz. Hüseyin'in isteğini yerine getirmediği ve son anda Yezîd'i bilgilendirip onun tâlimatına göre davranmadığı için Kerbelâ Vak'ası'nda en büyük sorumluluğu taşıdığı kabul edilmekte ve kendisine lânet okunmaktadır.²¹² Eserde müellif vakayı anlatırken duygularını dile getirir ve onu zûlm yapmakla suçlar.

el-kîşşa şühedâ başları mızrâklar üzerinde olduğu hâlde bu sitâyiş ile Kûfeye duhûl idüp 'Ubeydullâh Ziyâdîñ huzûr-ı nâ-pâkına ehl-i Resûllullâhı ihzâr itdüklerinde muhâzarât ehl-i beytden Zeyneb bint-i 'Alî ol 'Übeyd-i mel'ûna iltifât itmeyüp bir köşede karar tutdı 'Übeyd-i mel'ûn Hâzret-i Zeynebiñ istignâsından gâzabnâk olup eyitdi (vr. no:69/b)

2.15. TELMÎH VE TAHKÎYE UNSURLARINA KONU OLAN DİĞER ŞAHISLAR

2.15. 1. Kasanî

14. yüzyılda yaşamış tasavvufî tefsirleriyle ön plana çıkmış İslam âlimlerindendir. Hayatı hakkında bilgiler sınırlı olup en önemli eseri Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dır. Hâb-nâme'de âyetlerin yorumlanmasında başvurulan önemli kaynaklar arasında sayılmıştır.

²¹¹ İrfan Aycan, Mervan I mad. DİA, cilt:29; sayfa: 227

²¹² Ahmet T. Yüksel, Ubeydullah b. Ziyâd mad. DİA, C.42, s.30.

وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ kezālik tefsīr-i Kāṣānide ²¹³ āyet-i kerīmesinde ma‘nā-yı bāṭın böyle işāret buyurmuşlar ki Aşhāb-ı Kehfden murād ehlullāhı ‘izāmıñ cesed-i şerīfleridür zātü’l-yemīnden murād cismāniyyeti zātü’ş-şimālden murād ruḥāniyyetleridür *venuḳallibuhum* dan murād nefsi-giryeleridür (vr. no:93/a)

2.15.2. İmam Suyûtî

On beşinci yüzyılda Kahire’de doğmuş müfessir, muhaddis ve fâkih bir ilim adamıdır. İslamî ilimlere vakıfıyeti onun çok yönlü bir mutasavvıf kimliği kazandırmıştır. Hâb-nâme’den alınan aşağıdaki metinde onun hadis nakli konusundaki bilgisine başvurulduğu görülür. Mezkur hadisin sahih olup olmaması konusunda görüşüne yer verilmiştir.

وَأَنَا أَكْرَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَنْ تَرَانِ يَتْرَكْنِي فِي التَّرَابِ أَلْفَ عَامٍ ²¹⁴ *ḳāle Nebi ‘aleyhi’s-selām ammā İmām Celaledīn e’s-Suyūtî bu ḥadīse mevzu‘dur diyu ḥadīş-i erba‘inde beyān itmüştür egerçi ḥadīş-i şerīf bu maḳāmda şaḥīḥ olmaḳ lāzım gelse idi bu āna ḳadar āşārı ve ḥikmeti müşāhede olunur idi* (vr. no:13/b)

2.15.3. Molla Cāmî

On beşinci yüzyılda yaşamış mutasavvıf şâirdir. Mütefekkirliliğinin yanında manzum ve mensur birçok eseri mevcuttur. Eserindeki bir sözüne atıf yapılmıştır:

Ḥazret-i Mollā Cāmī ḳuddise sırrihu’s-sāmī silsilet’üz-zeheb-nām risālesinde naḳl u beyān eylemişdür ki ²¹⁵ وَاَمَّا فِرْوَغُ شَتَى bunlardan ‘ibāretdür ki ber-vech-i ātī zıkr u beyāna cesāret ḳılındı tedābīr-i ḥaseneden birisi budur ki millet-i İslāmīyyenüñ ḥāmil olan nisālarına murzi‘a-i kāmīle ve kābile-yi ḥāziḳalar yetiştirilüp ol şabīler ki dünyāya geldikde ānlara teslīm olunup leben-i murzi‘alarla ḡidālanup büyüdüḳçe yevmen fe yevmen kendi lisānımızca itdireler (vr. no:39/b)

2.15.4. İbn Ravendî

²¹³ Ve onları sağa ve sola doğru çeviririz. Onların köpeği, ön ayaklarını (mağaranın) giriş kısmına uzatmış vaziyettedir. (Kehf/18)

²¹⁴ Ben Allah’ın yanında kendisine ikram edilenim, gördüğünüz gibi beni toprağa bıraktılar bin yıl geçtiği halde aynıyım. (Saganj, Mevduat/56)

²¹⁵ Ama boşluk çeşit çeşit.

İbnü'r-Ravendî adının ilhâd²¹⁶ kavramıyla özdeşleşmiş olduğu görülmektedir. *İbnü'r-Râvendî'nin fikrî gelişmesini, ilmî ve ahlâkî şahsiyetini kesin biçimde belirlemek hayli zordur. Klasik kaynakların çoğu, onun önceleri bilinçli bir Mu'tezilî iken sonradan Şiî-Râfizî doktrinleri benimsediğini ve nihayet bazı müfrit Şiî çevrelerinde tutunma imkânı bulan mülhidce inançlara ve âlemin ezelîliğini savunan görüşlere bağlandığını kaydetmektedir. İbnü'n-Nedîm'in bildirdiğine göre İbnü'r-Râvendî ölürken pişman olup tövbe etmiş, bütün olanların arkadaşlarının kendisini dışlamasına duyduğu öfkeden kaynaklandığını belirtmiştir. Bundan dolayı İbnü'n-Nedîm onun eserlerini önceki ve sonraki durumuna göre tasnif ederek sıralar.*²¹⁷ Eserde ona ait manzumeyle zikr edilmiştir :

İbn Râvendînin bu manzûmesini sened idüp iftihâr iderler :

كم عاقل عاقل اعيت مذاهبه *
وجاهل جاهل هل تلقاه مرزوقا *

هذا الذي ترك الاوهام حابرة *
وصير العالم الخير يرزنديقا ²¹⁸

2.15.5. Fahreddin Râzî

İslam âlimi ve ünlü müfessir olup, asıl adı Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekrî'dir. İlköğrenimini yine kendisi gibi âlim olan babasından aldıktan sonra kelami metafizik ve felsefî konularda kendini yetiştirir. Başta varlık konusu olmak üzere birçok temel kavram üzerinde fikirler üretir.

Râzî, Müslüman filozofların felsefî konularda yapmış oldukları açıklamalar ve kullanmış oldukları kavramlardan oldukça etkilenmiştir. O, birçok konuda İbn Sina'yı eleştirmesine rağmen zaman zaman onun etkisinde kalmıştır. Varlık konusu

²¹⁶ Dinden çıkma sonucunu doğuracak inanç ve görüşleri savunma anlamında felsefî görüş.

²¹⁷ İlhan Kutluer, İbnü'r-Revândî mad. **DİA**, C.21 s.180

²¹⁸ Kaç akıllı akıllı ne yapacağını bilmez bir yola girdi
Cahilin cahile rızkıyla karşılaşır
Bu ki tehlikeye atılan kuruntulardır
Ve hayırlı âlimi bile zındıklaştırır

da bunlardandır. Örneğin o, varlığın tanımı konusunda İbn Sina'yı takip etmekle birlikte tasnifi konusunda ondan ayrılmıştır. Râzî kendisinden önce gelen ve ilgili konularda görüş belirten düşünürleri bilmekte ve onların görüşlerini tahlil edebilme imkânı bulmaktadır. Bu bakış açısı, ona daha tutarlı olması konusunda olumlu katkı sağlamıştır. Kendisinden sonra birçok kelamcı üzerinde derin izler bırakması belki de bu özelliğindendir.²¹⁹

Eserde birçok yerde ismi zikredilmiş, müellif birçok yerde ondan alıntı yapmıştır. Bazı yerlerde adı tam zikredilmemiş İmam Razî olarak geçmiştir. Aşağıdaki metinde bir beyite yapmış olduğu yorumla esere konu olur:

Yine İmām-ı Fahreddin Rāzī buyurdular ki duḥādan murād faḥr-i kāinātīñ mübārek vech-i sa‘ādetleridür ve leylden murād ol ṭāhir ve muṭahhar gisūlarıdur eğer insān efḍāl olmuş olsa idi Cenāb-ı zāt-ı celle ve ‘alā ḥazretleri duḥa ve leyale ḳasem buyurmayup insāna ḳasem buyurur idi ḥuṣūṣān ‘āle ṭarīḳü’t-teṣbih duḥa ve leyli-i müteṣebbiheye olup vech-i sa‘ādet müṣebbehe oldı (vr. no: 91/a)

2.15.6. Sa‘adeddin Teftâzânî

Başta fıkıh ve kelam olmak üzere İslamî bilimlerin birçok alanında eserler vermiş kendinden sonraki kuşakları etkilemiş çok yönlü bir âlimdir.

Teftâzânî'nin fikhî ve kelâmî mezhebi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kendi teliflerinde mezhebini açık biçimde beyan etmemesi ve daha çok Hanefî eserleri üzerine şerh ve hâşiye yazması, ayrıca çalışmalarında oldukça eleştirel bir tavır takınması sebebiyle sonraki dönemlerde iki farklı kanaat meydana gelmiştir. Leknevî, Hanefî âlimlerinin biyografisine dair eserinde Teftâzânî'ye müstakil şekilde yer vermeyip Cürcânî'yi anlattığı bölümde ona da değinmiş, önce onu Hanefî, ardından Şâfiî sayanların sözlerini kaydetmiştir.

Eserlerinde antik Yunan filozoflarının görüşlerine yer verip onları eleştiren Teftâzânî, bazan -âlemin kıdemi meselesinde görüldüğü gibi- bu filozofların söylediklerinin remiz ve işaretlerden ibaret olduğu şeklinde yorumlarda

²¹⁹ Mustafa Bozkurt, Fahreddin Râzî'nin Varlık Anlayışı, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14:2, 2009, s.121.

bulunmuştur. Teftâzânî, Fahreddin er-Râzî'den bazı konularda ayrılrsa da eserlerinde onun etkisi açıktır²²⁰. Eserin bir bölümünde de onun Fahreddin Râzî ve İbn Arabî'yi eleştirdiği ancak daha sonra pişman olduğu belirtilir. Aşağıdaki beyitte de onun kelam ilmine vukufiyetinden bahsedilir :

Me'âni ve kelâmda Sa'edaddin Taftazânî 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıkıhda Tahtavî 'ilm-i uşûlde Mollâ Hüsnü ve 'ilm-i hadîşde 'aynî uşûl-i hadîşde 'Askalânî 'ilm-i tefsîrde Ebû's-Su'ûd kanâ'atde İmâm-i Birgivî takvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır vr. no: 132/a)

2.15.7. Ali bin Hilal

18. yüzyılda yaşamış, Bağdatta yetişen ve İbn Bevvab adıyla şöhrete kavuşmuş bir hattattır. Rivayetlere göre altı çeşit yazı türü²²¹ onun sayesinde tekrar keşfedilmiştir.

*İbn Mukle, bugünkü mânaca sülûs ve nesihî ilk yazan oluyor. Fakat İbn Bevvâb'dan beri yazının bu yeni şekli malûmdur, daha öncekilerden elimize geçmiş nefis bir satır yazı yoktur. Her ne kadar kûfî ve kûfiden dönmüş ilk nesihle yazılmış yazma ilmî eserler kütüphanelerimizde az değilse de biz bunları yazanları bilmiyoruz ve şimdiye kadar İbn Mukle'nin imzalı veya imzasız veyahut ona atfedilen bir yazısına henüz rastlamadık. Binaenaleyh kûfî yazıdan İbni Hilâl'e kadar çıkan sülûs yazısı hakkında kaynaklarımız bizi tenvir etmeyecek kadar azdır.*²²²

Lâkin kavî-i mezkûr şahîh olmayup haqq u şevâb degildür ve müşâhîr-i küttâb-ı Bağdâddan İbn Bevvâb künyesi ile ma'rûf üstâd Ebul-Hasan 'Alî bin Hilâlîñ bu bâbda buhûr-ı 'arûzdan bahr-i kâmil üzere ma'mûl bir kıssâde-yi râ'îyyesi olup anda san'at-ı hatt u kalem ve devât ve sair âlât-ı kitâbetiñ resm u vaz'ı mezkûr ve bu bâbda mektûb ve mersûm olan terâkîb-i manzûme ve mensûrenuñ ahşen olmağın ta'allüm-i kitâbata ragbet iden erbâb-ı isti'dâdın intifâ'ı kıssâyla bu

²²⁰ Şükrü Özen, Teftâzânî mad. DİA, C.40 s.301.

²²¹ (Aklam-ı Sitte) Muhakkak, Reyhânî, Sülûs, Nesih, Tevki, Rika

²²² Süheyl Ünver, Hattat Ali bin Hilal Hayatı-Yazıları, Labarator yay. İstanbul,1958, s.3

maḥalde şebṭ u taḥrīr-i savāb-dīd ḥāṭır-fāṭır oldu ḳaṣīde-yi mezkūrenūñ evvelidūr ki zıkr olunur (vr. no: 157/a)

2.15.8. İbn Haldun

Asıl adı Abdurrahman olan İbn Haldun, 14. yüzyılda Tunus'ta yaşamış, tarihçi ve sosyologdur. *Tarih felsefesinin kurucusu olan Haldun, kendine mahsus fikir ve metoduyla sonraki nesiller üzerinde derin etkiler uyandırmıştır.* ²²³ Başta Mukaddime olmak üzere Kitabu'l-İber, Şifā'ü's-sâ'il, et-Tarîf bi İbn Haldûn önemli eserleridir. Hoca-zâde Muhammed Râsim'in eserde Mukaddime'den sık alıntı yaptığı tespit edilmiştir.

Me'ānî ve kelāmda Sa'deddin Taftazānî 'ilm-i ferā'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıkıhda Taḥṭavî 'ilm-i uşûlde Mollâ Hüsrev ve 'ilm-i ḥadîşde 'aynı uşûl-i ḥadîşde 'Asḳalānî 'ilm-i tefsîrde Ebū's- Su'ūd ḳanā'atde İmām-i Birgivî taḳvāda İbn Mālîk dirāyetde İbn Ḥaldûn olmalıdır (vr. no: 132/a)

2.15.9. İbn Sînâ

Batı toplumunda Avicenna olarak tanınan İbn Sînâ, başta tıp olmak üzere birçok alanda eserler vücuda getiren bir bilim adamıdır. Hekimliğinin yanında bir şâir olarak edebî yönü de kuvvetlidir. Nitekim eserde onun şu beyitlerine yer verilmiştir.

Bi'z-zenc hür gayrū'l-ecsāda

Ḥatta kesā cüludhā sevāda

Va'l şaḳleb ektesebetü'l-beyāzā

Ḥatta ğuddet cülūdḥā bafāzā

ya'nî zenc ṭāifesinūñ sākin oldukları iḳlîmde vaḳi' ifrāt-ı ḥarāret-i hevā cesedlerinūñ levnini teğyîr idüp cildleri esved oldu (vr. no: 75/a)

2.15.10. Ashab-ı Kehf

²²³ Süleyman Ateş, **DİA**, İbn Haldun mad. C.19, s.541.

Putperest bir hükümdar olan Dakyanus devrinde yaşamış ve onun inançlarını kabul etmediği için ondan kaçıp bir mağaraya saklanmış ve bu mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları, Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen yedi kişiden oluşan inançlı kişilerdir.

Ashâb-ı Kehf kıssasının anlatıldığı Kur'ân-ı Kerîm'in on sekizinci sûresine, bu kıssanın önemi dolayısıyla "Kehf" adı verilmiştir. Sûrenin 9-26. âyetlerinde bildirildiğine göre, putperest bir kavmin içinde Allah'ın varlığına ve birliğine inanan birkaç genç bu inançlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkmış, taşlanarak öldürülmekten veya zorla din değiştirmekten kurtulmak için mağaraya sığınmışlardır. Yanlarındaki köpekleriyle birlikte orada derin bir uykuya dalan gençler muhtemelen 309 yıl sonra uyanmışlardır. Bu süre Kur'ân-ı Kerîm'de, "Onlar mağaralarında 300 yıl kaldılar, dokuz da ilâve ettiler" şeklinde belirtilmektedir. 300 yıla 9 ilâvesi, şemsî takvimle belirtilen sürenin kamerî takvime göre ifadesi olmalıdır. Müfessirlerden bazıları, bu âyetteki ifadenin meseleyi aralarında tartışan grupların sözü olduğu görüşünü benimsemekte, gerçek süreyi sadece Allah'ın bilebileceğini bildiren âyetin de bunu gösterdiğini söylemektedir.

Mağarada "bir gün kadar" uyuduklarını sanan gençler, içlerinden birini gümüş bir para vererek yiyecek almak üzere şehre gönderirler. Böylece onların durumuna muttali olanlar Allah'ın vaaadinin hak olduğunu ve kıyametin mutlaka geleceğini anlarlar.²²⁴ Kehf sûresindeki bir ayetten iktibas yapılarak esere konu olmuştur.

225 āyet-i وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشَّمَالِ وَكُلُّهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ
kerîmesinde ma'nâ-yı bâṭın böyle işâret buyurmuşlar ki Aşḥâb-ı Kehfden murâd ehlullâhı 'izâmîñ cesed-i şerîfleridür zâtü'l-yemînden murâd cismâniyyeti zâtü's-şimâlden murâd ruḥâniyyetleridür venuḳallibuhum dan murâd nefs-i giryeleridür (vr. no: 93/a)

2.15.11. Şemseddin Sivâsî

²²⁴ İsmet Ersöz, Ashâb-ı Kehf mad. DİA, C.3; s.466.

²²⁵ Ve onları sağa ve sola doğru çeviririz. Onların köpeği, ön ayaklarını (mağaranın) giriş kısmına uzatmış vaziyettedir. (Kehf /18)

16. yüzyılda yaşamış Halvetiye tarikatının şemsiyye kolunun kurucusudur. Tasavvufî yönünün yanında âlim ve şâir bir kişiliği de vardır. *Şemseddin Sivâsî'nin eserlerinin incelenmesinden Arapça'ya ve dinî ilimlere tam vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Farsça'dan tercümeler yapması, Farsça grameri hakkında bir risâle yazması, ramazan gecelerinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Meşnevî'sini müridlerine okuyup şerhetmesi onun Farsça'yı da bildiğini ortaya koymaktadır. Eğri seferi için İstanbul'a geldiğinde Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından karşılandığı, Hüdâyî'nin kendisine büyük saygı gösterdiği, elini öptüğü, üç gün Hüdâyî Tekkesi'nde kaldığı, bu sırada İstanbul'un ileri gelenleri tarafından ziyaret edildiği, III. Mehmed'in kendisi için Sinan Paşa Köşkü'nde ziyafet verdiği, ziyafette bulunanların ve Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin hürmetine mazhar olduğu belirtilmektedir. Şemseddin Sivâsî'nin Ehl-i sünnet'in görüşlerine sıkı bir şekilde bağlı olduğu, Ehl-i sünnet dışı görüşlere, Râfîzîler'e, Şîa'ya ve Bektaşîler'e karşı son derece sert bir tavır ortaya koyduğu görülmektedir. Şiirlerinde "Şemsî" mahlasını kullanmıştır.*²²⁶ Eserde ondan atıf yapılan bir beyitiyle gündeme gelmiştir.

*Şems-i Sivasî buyurmuşdur Beyt
Yüzüñdür ve' d-đuħa şacıñdır ve'l-leyl
Kaşıñdır rıķâb-ı kıvseyn ev ednâ (vr. no:91/a)*

2.15.12. İbn Askalanî

Hadis ilminin ileri gelenlerinden olup Hicri dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Askâlânî hadis ilminin yanında fikhî konulara da hakimiyetiyle ön plana çıkmıştır. Hâb-nâme'de hadis nakilleriyle ismi zikredilir.

me'âni ve kelâmda Sa' deddin Taftazânî 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıkıhda Tahtavî 'ilm-i uşûlde Mollâ Hüsrev ve 'ilm-i hadîşde 'aynı uşûl-i hadîşde 'Asķalânî 'ilm-i tefsîrde Ebû's- Su'ūd ķanâ'atde İmâm-ı Birgivî taķvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır (vr. no:132/a)

2.15.13. Tahtavî

²²⁶ Hasan Aksoy, Şemseddin Sivâsî mad. DİA, cilt: 38; sayfa: 524

Hicri on üçüncü yüzyılda yaşamış, Hanefî mezhebi itikadına mensup İslam hukuku âlimidir. Asıl adı Seyyid Ahmed bin Muhammed'dir. Soyu Hz. Ali'ye kadar dayanmaktadır. Başta fıkıh ile ilgili olmak üzere İslamî bilmilerin birçok alanında eseri mevcuttur. Hâb-nâme'de ismi kendi alanlarında öne çıkan diğer şahsiyetler ile birlikte geçmektedir.

me'âni ve kelâmda Sa'deddin Taftazânî 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıkıhda Tahtavî 'ilm-i uşûlde Mollâ Hüsrev ve 'ilm-i hadîşde 'aynî uşûl-i hadîşde 'Askalânî 'ilm-i tefsîrde Ebû's- Su'ûd kanâ'atde İmâm-ı Birgivî takvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır (vr. no:132/a)

2.15.14. Karun

Hız. Mûsâ döneminde yaşamış, zenginliğiyle tanınmış ve İlahî emirlerlere karşı çıktığı için cezalandırılmış bir şahıstır. Edebiyatımızda daha çok mecazî olarak kullanılmıştır.

Kur'an'ın Kasas sûresinde (28/76-82) Kârûn Hız. Mûsâ'nın kavminden, hazinelerinin anahtarlarını ancak güçlü bir topluluğun taşıyabildiği, zenginliğiyle mağrur bir kişi olarak takdim edilir. Kârûn gösterişi sevmekte, kavminin arasında ihtişamla dolaşmakta, bu ise bazılarının hayranlığını celbetmekteydi. Kavminin, servetiyle böbürlenmemesi gerektiği yönündeki uyarılarına karşı Kârûn bu serveti kendi bilgisi sayesinde yaptığını ileri sürüyordu. Nihayet kendisi ve evi yerin dibine geçirilmiş, bu âkıbetten ne kendini kurtarabilmiş ne de onu kurtaracak bir topluluk çıkmıştır.²²⁷ Eserde hazineleriyle birlikte zikredilmiştir.

İşbu nâ-merd gedâ iken şâh olmaklık murâd ider hatta ol kadar hazîne cem'eyledi ki Kârûnı sebkat itdi eğer bu huşûşda müsâ'ade-i hazret-i tâcidârî buyurulursa mûmâ ileyhiñ kapalı otaşını fetğ idelüm terâküm itmiş olan zi kıymet eşyâyı huşûr-ı şehriyâriye 'arz idelüm (vr. no:137/b)

2.15.15. Mekkî bin Ebu Talib

²²⁷ Ömer Faruk Harman, Kârûn mad. DİA, C.24, s.520.

Onuncu yüzyılda yaşamış, Tefsir ve kıraat âlimidir. Birçok eseri mevcut olup en önemli eseri yetmiş cüzden oluşan El-Hidâye fî Bülûg-Nihâye adlı tefsir çalışmasıdır. Eserde onun bir cümlesine atıf yapılmıştır:

Hadîs-i meşhûrlar buña şâhîddür kısım-ı şâliş taşdîk ve ikrâr buluna ‘amel bulunmaya bunda dağı ihtilâf olmuştur Ebu Tâlib Mekkî ‘amel îmândandır (vr. no:111/b)

2.15.16. İbn Mâlik

Asıl adı Muhammed bin Abdullah el Mâlik olup on üçüncü yüzyılın başlarında Endülüs’de doğmuştur. Sarf ve Nahiv ilmine vukufiyeti ile dönemin tanınmış simalarından olmuştur.

Arap dilinin inceliklerine vâkıf olmak hususunda büyük gayret sarfeden İbn Mâlik şöhreti Sîbeveyhi’yi aşmış büyük bir dil âlimidir. Arap dili ve grameri yanında lugat ve kıraat ilminde de otorite sayılırdı. Gramer ve lugata dair meselelerde zikrettiği örnek beyitler âlimlerin takdirini kazanmıştır. Gramer meselelerinde Kur’an’dan sonra hadisleri ilk defa yoğun ve sistemli bir şekilde örnek olarak kullanması Arap gramerinde yeni bir çığırın açılmasına vesile olmuştur²²⁸ Eserde takva ve fazileti ile ön plana çıkmıştır.

me‘âni ve kelâmda Sa‘deddin Taftazânî ‘ilm-i ferâ’izde Seyyid-i Şerîf ‘ilm-i fıkıhda Tahtavî ‘ilm-i uşûlde Mollâ Hüsrev ve ‘ilm-i hadîşde ‘aynı uşûl-i hadîşde ‘Askalânî ‘ilm-i tefsîrde Ebû’s- Su‘ûd kanâ‘atde İmâm-ı Birgivî takvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır (vr. no:132/a)

2.15.17. İmam Kastalanî

²²⁸ Abdalbaki Turan, DİA, C.20, s.170.

On üçüncü yüzyılda yaşamış büyük Şafî âlimlerindendir. Çok eser yazmış, bunlardan en çok tanınanı Mevahibü'l-Ledüniyye'dir. Hz. Peygamber'in kabrini gördükten kısa bir süre sonra Medine'de yazdığı bir siyer kitabıdır. Hz. Muhammed'in doğmundan itibaren ele aldığı vakaları onun vefatına kadar kronolojik olarak sıralamış, İslam peygamberinin tüm yaşamını teferruatlı bir şekilde ele almıştır. Eser giriş bölümüyle beraber toplam on bir kısımdan oluşmuştur. Hâb-nâme'ye konu olan çalışma ise onun “ Cümelü'l-İcâz fi'l-İ'câz bi-nâri'l-Hicâz ” adlı eseridir. *Hicaz bölgesinde meydana gelen volkanik patlama sonucunda görülen ateşle Medine'de çıkan yangınların, özellikle de bunlardan Mescid-i Nebvî'ye kadar uzanan birinin anlatıldığı bir eserdir.*²²⁹

Kuṭb-i Kaṣṣalānî daḡı Cümelü'l-İcâz fi'l-İ'câz nām risālesinde beyān itmişdür ba' dezā ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazret-i 'Alī bin Ebū Ṭālib ḥazretlerine bu esrār-ı ḡafīyyeyi ta' līm buyurmuşlardur

وَلِهَذَا قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَلُونِي عَنْ طَرِيقِ السَّمَاءِ فَإِنَّ أَعْلَمَ بِهَا مِنْ طَرِيقِ
الْأَرْضِ سَلُونِي قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِي فَإِنَّ بَيْنَ جَنْبِيْ عُلُومًا كَثِيرَةً كَالْبَحَارِ الزَّوْاجِرِ قَالَ أَيْضًا وَاعْلَمْ أَنَّ جَمِيعَ أَسْرَارِ
اللَّهِ تَعَالَى فِي الْكُتُبِ السَّمَاوِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فِي الْفَاتِحَةِ فِي بِسْمِ اللَّهِ فِي النِّقْطَةِ الَّتِي تَحْتَ الْبَاءِ وَأَنَا هَذِهِ النِّقْطَةُ الَّتِي
تَحْتَ الْبَاءِ

(vr. no:9/a)

2.15.18. Macritî

Onuncu yüzyılda Endülüs'te yaşamış kimya ve matematikte dönemin gözde âlimi olmuş bir ilim adamıdır . Asıl ismi Mesleme bin Ahmed olup İspanya'nın Macrit (Madrid) şehrinde doğduğu için bu künye ile bilinmektedir. Hâb-nâme'de Gâyetü'l- Hakim adlı eseriyle ismi zikredilmiştir :

ve daḡı kitab-ı ehl-i riyāzetden Gāyetü'l- Ḥakīm nām-ı kitabda evrād ve ezkāṛ maḡūlesi ba' zı esmā zikr olundu ki ibtidā-yı nevmde kırā'at olunduḡda ol

²²⁹ Abdulkadir Şenel, Kastallânî mad. **DİA**, C.24 s.585.

²³⁰ Bundan ötürü; Hz. Ali dedi ki, bana gökyüzü yollarını sorun, kesinlikle o yolları biliyorum. Beni yitirmeden bunu sorun zîrâ kanatlarımın altında denizler gibi ilim mevcuttur. Ali yine dedi ki : Allah c.c.'ın bütün sırları semavî kitaplarından biri olan Kur'an'ın Fatiha süresinde yer alan besmelesindeki bâ harfindedir. İşte o bâ harfî benim. (Biharü'l-Envâr /332 Şîa kaynak)

esmānuñ hāşşasıyla ile insān taleb itdigi emr-i rüyāsında görüp teveccüh eylediği huşuşuñ haķıķatına vāķıf olur diyu tahrīr ve bu maķūle esmā ve ezkāñ Hāldüm ismiyle tesmīye edilir ve zıkr olunan kitāb gāye mü ’ellīfī Mesleme bin Aḥmed bu maķūle esmādan beş ‘aded ismi zıkr idüp (vr. no:151/b)

2.15.19. Haccâc bin Yusuf

Şiddet ve zulmüyle tanınmış Emevî valisidir. Şiddete meykinden dolayı döneminde ve sonrasında Haccâc-ı zalim olarak ismi tarihe geçmiştir. Yezid, II. Muaviye ve Abdulmelik Mervân dönemleri içerisinde devlet kademesinde yöneticilik yapmıştır. Hâb-nâme’de ismi Abdulmelik Mervân ile birlikte anılmıştır.

İştihār oldı Abdulmelik bin Mervān Haccāc bin Yūsuf su‘āl idüp baña fıtneyi bir vechle ta‘rīf ve tavşīf eyle ki o vaşıfları muṭāla‘ itdükce fitnenüñ ‘aynını görmüş kadar ıttılā‘ ve vuķūf hāşıl ideyim didikde Haccāc daḥı cevābında fıtne ibtidā ḥalk miyānında ṭaraf ṭaraf fısıldı didikleri gizlü ve maḥfī sözlerden tekevvün idüp ba‘dehu nāsın keşret u ittifāķıyla bir şeyden tazallüm u şikāyetleri bā‘iṣ-i zuḥūr-ı fıtne olup teskīn ve izālesi sell-i seyf-i şārim ile ḳabil u müyesser olurdu (vr. no:21a)

2.15.20. Mehdî

Ahir zamanda ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti yeryüzüne hakim kılacağına inanılan şahsiyettir. Sünnî mezhep ve görüşlere göre onun ortaya çıkması ile ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte dinin temel inanç ve esasları altında yer almamaktadır. Hatta ilk dönem İslâmî eserlerde onunla ilgili bilgiler bulunmamaktadır ancak Şîî inancına göre onun varlığını inkar etmek küfre kadar götürür. Bu mezhebe göre kendisi Hz. Peygamberin soyundan gelip, kaybolan on ikinci imamdır. Diğer on bir imamın varlığı bilinmekle birlikte onun varlığı bilinmemekte ahir zamanda ortaya çıkılacağı ileri sürülmektedir.

Seyyid Muhammed Râsim Hâb-nâme ona çok sık yer vermiş, onunla ilgili eserde ayrı bir bölüm açmış, hatta hadislerle dayanarak onun yüz şeklini fiziksel olarak çizmiştir²³¹ der-beyân-ı Ahvâl-i Mehdî başlığı altında onun ne zaman ortaya

²³¹ (vr no: 13/a)

çıkacağı, Hz. İsa ile karşılaşması, Deccal'e karşı zaferi vb. konular işlenmiştir. Eserin ikinci bölümünün [250b-258a] sayfaları Hz. Mehdi'nin zuhurundan bahsetmektedir.

*Arapça هدى kökünden türemiş, hidâyete erdirilmiş, kendisine doğru yolu gösterilmiş kişi mânâsına gelen Mehdî kelimesi Kur'an'da, ayrıca Buharî ve Müslim'de yer almaz. Mehdî inancının temeli kabul edilen hadisler Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Hâkim ve Taberânî gibi âlimlerin rivâyetlerinde geçmektedir.*²³²

Seyyid Muhammed Râsim “Der Beyân-ı Ahvâl-i Mehdî” bölümünde büyük ölçüde Muhyiddin Arabî'nin Fütihat-ı Mekkiye ve İbn Haldun'un Mukaddime'sinden hareket ederek Mehdî hakkındaki görüşlerini beyan etmiştir.

Yazarın, Mehdi'nin çıkışıyla ilgili yer verdiği bir başka düşünce Mehdî'nin İsa bin Meryem olduğu, Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne zuhur etmesi ve adaleti sağlamasıyla ilgili kaynaklarda yer verilmesidir.

(İsa'dan başka Mehdî olmaz) لا مهدي الا عيسى hadisine dayanılarak Mehdî ile ilgili yapılan yorumları ihtivâ eder. Ayrıca müellif, ahir zamanda Ashab-ı Kehf'in rüyadan uyandırılacağı ve Ashab-ı Kehf'in Hz. Mehdi'nin yardımcıları olacağını hadisler ışığında nakleder.

Müellif, hadis kaynaklarına dayanarak Hicrî 1446 (M.2023-2024) yılında Mehdî'nin ortaya çıkacağını, onun Fatıma'nın soyundan geldiğini ileri sürer ve şöyle devam eder:

Sonra; Bilin ki Ahir zamanda Allah (cc) bir halife -yeryüzünden zulmü çıkaran, adaleti ve hakkı savunan dünyanın sadece bir günü bile kalmış olsa Allah o günü ehl-i beytimden bir adam- gelinceye kadar uzatır. Bu halife Fatıma'nın çocuklarından burnunun ortası yüksekçe, gözleri sürmeli, sağ yanağında ben olan, hal erbabı onu tanır. Adı Muhammed olup orta boylu güzel yüzlüdür. İnsanlar arasında kırk yıl yaşayacak sonra vefat edecek ve insanlar ona selam verecek. (vr. no: 12b-13/a)

²³² Yusuf Şevki Yavuz, Mehdî mad. DİA, C.18 s.371

2.15.21. Deccâl

Ahir zamanda ortaya çıkacağı iddia edilen fitne sahibi, zâlim, ikiyüzlü karaktere sahip bir şahsiyettir. *Ahir zamanda ortaya çıkıp göstereceği hârikulâde olaylar sayesinde bazı insanları dalâlete sürükleyeceğine inanılan kişi diye tarif edilir. Deccâl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Hz. Peygamber'e nisbet edilen rivayetlerde "muhatabını aldatmak gayesiyle güzel sözler söyleyen kişi; bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse" anlamındaki mesîh kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.*²³³ İslamî eserlerde ismi genellikle Mehdi'nin ortaya çıkışı ile çağrıştırılmıştır. Nitekim yazara ait aşağıdaki beyitte Deccal ismi Mehdi ile beraber anılmaktadır. Alıntı yaptığımız ikinci metinde de Deccal'in çıkışının kıyamete zemin hazırlamasından bahsedilir:

*Ŧutdılar dehri idüp Deccâlleri bir bir ħurûc
Mehdi-i şâhib-zamân olmazsa bir dem çâre-gir (vr. no:7b)*

لا تقوم الساعة حتى تقتل فئتان عظيمانيكون بينهما مقتلة دعواهما واحدة وحتى يبعث دجالون كذابون
قريب من ثلثين كلهم يزعم أنه²³⁴

2.16. İLM-İ FIKIH

Kelime anlamı bir şeyi usulüne göre anlayıp bilme demek olan fıkıh, terim olarak şeriatın usûl ve hükümlerini bilme ve uygulama demektir. *İslam dininin ibâdet ve hukuk meselelerini tanzim eden fıkıh ilmi de şâirlerimizin doğrudan olmasa da istifade ettikleri ilim dallarından biridir. Daha çok fetva metnini ya da mecelle ahkâmını andırır söyleyişlerle fıkıh dairesine girildiği görülür.*²³⁵ Üzerinde inceleme yaptığımız metinde şer'i hükümlerden bahsedilmiş; teyemmüm, cima, setr-i avret, Namaz hükmü, Sufî raksının caiz olup olmadığı, bir konunun caizlik meselesi vb. konular ele alınmıştır.

²³³ Kürşad Demirci, Deccal mad. **DİA**, C.9, s.67.

²³⁴ Kıyamet kopmaz (tâ ki ikisinin arasında davaları bir olan iki büyük fitne öldürülmeden. Tâ ki yalancı Deccal üçte ikisinde her şeyi yalanlayana kadar...)

²³⁵ Ömür Ceylan, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000 s.319

sāniyā budur ki ben anlaruñ miyānelerinde bulundum (4) ve anlaruñ lisānuna āşinā ve şerīʿatlerine ʿālem u vākıf oldum ki pādīşāhlarına (5) muṭīʿ olan tebaʿa ki gerek İslām ve gerek milel-i muḥtelife aḥkām-ı şerʿiyyede ḥuşūşā ki (6) ḥīn-i muḥākemedede cemiʿ-ı milel-i müteferriḳe miyān olup tefrīḳi cāʿiz degildür (7) ḥatta bir ḥākimüʾl-şerʿ-ı İslāmı sāir fark-ı mütenevviʿadan tefrīḳ u tercīh idecek (8) olsa günāhkār olur Ḥazret-i Mūsā (15) ʿaleyhiʾs-selām Ṭūr-ı Sīnāya giderken bir ʿabd-i siyāhkār gördüğü beytten (16) ḥālī elbiseden ʿārī meʾkūlāt-ı nefiseden biri ḳum içinde oturmuş (17) kendini ḳum ile setrūʾl-ʿavret ider ol daḫı Cenāb-ı Ḥaḳḳdan temennī ider (vr. no: 37b)

ḥatta kitāb-ı fīḫiyyede muşirr-i ḥader ki bir kimsenüñ livāṭa muʿtādī (13) olup önüne gelen şābb-ı imrada fīʿil-i şenīʿi icrā eylese şerʿi sulṭān (14) üzerine ol menḥūs ḳatl itmek vācibdür (vr. no: 105b)

2.17. İLM-İ KELAM

İslam felsefesi olarak da bilinen kelim, başlangıçta Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri konu edinmiştir; daha sonra felsefenin İslam dünyasında sorgulanmaya başlamasıyla varlık, evren, ölüm sonrası hayatın merak edilen yönlerinin izahını kapsamaya başlamıştır.

İslām kelāmcıları felsefî deliller ve aklî istidlâl yöntemlerini, bunlara ilişkin örnek şablonları dış unsurlardan ve felsefî cereyanlardan öğrenerek ödünç aldılar. Teolojik tartışmalar sırasında düşünme kalıpları ve mekanizmalarını geliştirip zenginleştirme fırsatı buldular. Yine bu kişiler dış kaynaklı unsurları alırken oldukça ihtiyatlı davrandılar, bunlardan özellikle kendi dünya görüşleriyle uzlaşabilir olanları seçip kullandılar. Zira dış felsefî kaynaklar, genellikle bu usûlleri Kutsal Kitâb'ın metinlerinden ziyade, dış doğal dünyadaki tecrübelerine ve entelektüel birikimlerine bağlı olarak geliştirmişlerdi. İslām kelāmcıları, fetihler sonucunda kendilerini içinde buldukları fikir ve medeniyet havzasında geçerli olan ve geliştirilen bilim anlayışını, tevhîd inancı ekseninde kelâma uyarlayıp uyguladılar. Bu esnada önemli kültür değişimleri yaşandı; bu entelektüel geçişler, kelâmî tartışmaların vechesini tayin etti. Elbette müslümanlar bu kültür havzasında

*buldukları her şeyi almadılar. Yabancı medeniyetlere ait entelektüel ürünler ile bilimsel çalışmaları Kur'ân'ın dünya görüşü ışığında bir süzgeçten geçirerek analiz ve değerlendirmeye tabi tuttular. Böylece onlar, tevhîd ilkesine ve Kur'ân'ın teolojik dünya görüşüne ters düşmeyen bilimsel çabalardan yararlanmış oldular.*²³⁶

Mutezile, Eş'arî, Mâturidî, Cebriye, İbn Haldun, İmam Gazali, Muhammed bin Ali Cürcanî gibi İlm-i kelam ekolleri ve bu ilimle ilgili fikirlerini beyan eden şahsiyetler eserde geçmektedir. Eserde kelâm ekollerine zamam zaman yer verildiği görülmüş, bu akımların başta kader olmak üzere çeşitli konulardaki görüşlerine eserde yer verilmiştir. Örnek verilen metinde ise Mu'tezile ekolüne mensup kişilerin bir konudaki görüşlerine yer verilmiştir.

Ey Rübâh ma'lûm (13) ola ki îmân altı derecedür evvelâ derece-i taşdîk bi'l-cinân ve ikrârî bi'l-lisân (14) ve 'ameli bi'l erkānuñ mecmû'ı mevcûd ola bunuñ şāhibinuñ müstakreri cennet (15) olduğında hilâf yokdur şānî budur ki taşdîk ve ikrâr buluna velakin (16) 'amel-i noqşān üzere var nikāb-ı kebîre dahı ola bunuñ şāhibi (17) Mu'tezile (17) 'indinde fāsık-ı muḥalleddür ammā ehl-i sünnet 'indinde muḥalled degildür ... Hüma eyitdi bu āyet-i kerîmede mütekellimin (8) ve mâturidî vü eş'arî ve cebri vü mu'tezile ve şūfiyye mezhepleri ne gūnā (9) tefriḳ u izāḥ olunur (vr. no: 105b)

2.18. İLM-İ NÜCÛM

İlm-i nücûmun matematiksel ilimlerden astronomiyle farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem sayesinde gelecek, şimdiki durum ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olduğuna inanılmasıdır; bu anlamda astroloji astronominin metafiziğidir. Astroloji, İslâm ilimler tasnifi geleneğinde tabii ilimlerden sayılmış ve astronomiyle yakın ilişkisi bulunmakla birlikte ismindeki “ahkâm” terimi sebebiyle ondan ayrıldığı kabul edilmiştir. Fârâbî'nin verdiği bilgiye göre ilm-i nücûm adıyla anılan iki ilim bulunmaktadır. Bunlardan ilm-i ahkâm-ı nücûm yıldızların zaman içinde olmuş ve olacak hadiseler hakkında verdiği işaretlerin (delâlatü'l-kevâkib) yorumlanmasını amaçlar; ilm-i

²³⁶ Fethi Kerim Kazanç, Klasik Kelamî Tartışmaların Doğuşu Ve Gelişimine Etki Eden Faktörler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl :2007, S.25 s.224

nücûm-i ta'limî adıyla anılan ikincisi ise asıl matematiksel astronomidir. İlm-i ahkâm-ı nücûm rüya tabiri, uğursuz olduğuna inanılan bazı olayları yorumlamak (zeczr) ve geçmiş hadiselerden geleceğe dair gizli anlamlar çıkarmak (ırâfe) gibi yöntemlerle gelecekte vuku bulacak hadiselerle karşı insanları uyarma sanatından ibarettir.²³⁷

Eserde de İlm-i nücûm ve onu çağrıştıran bazı terimler (Batlambus, Zühre, Zuhal, Merih,Utarid, Felek) ile ilgili bilgi verilmiştir :

İstānbul burc-ı cedy ile Zuḥale müşākildür ahālisi (15) kibār-ı mülk ve riyāsete nā'ildür bilād-ı 'Acem burc-ı Şevr ve Zühreye mensüb olmağla (16) ekşer ḥalkı münakkaş libās giyüp kāmīşleri daḥı sāde degildür ve Fırāt ile (17) Dicle mā-beynī ve Bağdād etrāfi sūnbüle ve 'atārda mensüb olmağla (18) ḥilkatinde aşḥāb-ı raşd ve ehl-i 'ilm çokdur ve Hind ü Sind cedy ve zuḥale (19) müşākil olmağla ekşer ḥalkı bed-gūy ve bed-rūy ve bed-ḥūy ve 'anūd olur ve vasaṭ-ı meskūn olan memālik-i Kudūs ü Şām ve Hicāz u Yemen ve cemī' cezīretü'l-'Arab ki bunların müdebbiri Müşterī ve Merīḥ ve 'Uṭārīdde bulunmuşdur (3) ekşer ḥalk aşḥāb-ı tağallüb ve erbāb-ı ticāret olmuşdur ve mekr ü ḥile me'lūf (4) olmuşlardır (vr. no: 82a)

2.19. İLM-İ CİFR

Gelecekte meydana gelebilecek vakaları başta ebced hesabı olmak üzere farklı yöntemlerle öğrettiğine inanılan ilmin adı olarak tanımlanır. Muhyeddin Arabî, Beyazid Bistâmî gibi mutasavvufîların bu yöntemi kullandığı görülür. Bu metot uygulanırken Arabî harflerin kullanımı gerekmektedir.

Yazının bulunmasıyla birlikte insanoğlu tarafından harflere ve rakamlara zaman içinde kutsiyet atfedilerek bazı sırların bunlar içinde gizlendiği düşüncesi bir inanış hâline gelmiştir. Hemen her inanç sisteminde yansımaları olan bu inanış, divan şiirinde de kendisini göstermiştir. İlm-i hurûf olarak nitelendirilen bu anlayışın sonucunda şâirlerimiz, harfleri bir mazmun olarak kullanmışlardır.²³⁸

²³⁷ Tefvîk Fehd, İlm-i Nücûm mad. DİA, C.22 s124

²³⁸ Âmil Çelebioğlu, “Harflere Dâir”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yay., İstanbul 1988, s. 599.

Çeşitli metotlara başvurmak suretiyle geleceği keşfetme merakı İslâm öncesinde yaşayan eski milletlere kadar uzanır. İslam dininde ise daha çok şîî kaynaklarda ön plana çıkar. İî kaynaklarına göre Hz. Ali Kur'an'ın bâtinî mânalarını Hz. Peygamber'den öğrenmiş ve insanların muhtaç olduğu bütün bilgileri cefr adı verilen kuzu veya oğlak derisi üzerine yazarak el-Cefr ve el-Câmi 'a adlı iki eser telif etmiştir. Geçmiş peygamberlere verilen kitapların özünü, ayrıca kıyamete kadar gerçekleşecek bütün dinî ve siyasî olaylarla karşılaşılacak problemlerin çözüm yollarını ihtiva eden bu eserler ancak Ehl-i beyt'e mensup imamlarca çözülebilecek rumuzlarla doludur. Diğer bazı kaynaklara göre ise söz konusu kitapları yazarak cefr ilmini kuran Ca'fer es-Sâdık'tır.²³⁹

Hâb-nâme'nin giriş bölümünün ilk on dört sayfasında İlm-i Cifr konusunu işlenmiştir. Müellif özellikle kıyamet öncesi gelişmeler, Mehdi'nin çıkışı ve onun Deccal ile savaşması gibi konularda ebced hesabından ve hadislerden yararlanarak fikir ileri sürmüştür.

İşbu ebyâtıñ ma'nā-yı zāhiri murād olmayup ancañ ma'nā-yı rumūzı maḥṣūddur (8) şöyle ebyāt-ı mezkūruñ ḥarfleriñ ve hurūf-ı ism-i muḥaddes ile ma'an ahz olunup (9) mevādd-ı sū'ale ve mevādd-ı rumūza ve uşul-i mürtefī'aya mükerrer olan ḥarflerin ba'de'l- (10) ıṣḳāṭ darb ve muḥarrerlerin ba'de'l-işbāt maḥṣūlâtı işbu 'āyet-i kerīmeye (11) muṭābaḳat ider (vr. no: 2b)

المريخ كيوان في آخر درجة الميزان²⁴⁰ buña işāretdür ve arz-ı Mışırda 'acā'ib ve ḡarā'ib şey (7) zuhūr ider ol vaḳitde Ġānem nāmında bir şahş zuhūr idüp 'ālemi (8) ifsād itdükden soñra medine-i Konyāya duḡul itdükde ḳabl-i Sulṭāniden (9) bir recul anı ferāşında ḳatl idüp şerrinden ḥalāş olunacaḳdur tārih-i (10) mezkūrda mücedded ḳānūn vaż' olunup aḥkām-ı şer'ıyyeye ḥalel gelüp (11) erbāb-ı dīn kibrit-i aḥmer gibi olup ehl-i dīn ḳurd arasında ḳoyūn gibi (12) olup ḡāyetle ḥalleri perīşān ve kendüleri sekrān mişāli (13) olup ḳanḳı cānibe hicret ideceklerin bilemeyüp ḥālet-i (14) ḥayretde ḳalurlar (vr. no: 4a)

²³⁹ Metin Yurdağül, Cifr mad. DİA, C.7 s.216

²⁴⁰ Mars gezegeni var olma gayesi ölçünün en son derecesindedir.

2.20. İLM-İ KEF

Eski çağlardan beri gelecek ile ilgili kaygı ve beklentiler insanoğlunda merak dürtüsüne zemin hazırlamıştır. Gelecek ile ilgili temenni ve beklentilerin oluşması için insanlar bir takım girişimlerde bulunmuştur. Yıldıznâmeler, ilm-i Nücûm, İlm-i Kef bunlardan birkaçıdır.

*Günümüzde birçok insanın yaşamında önemli bir yer tutan fal, insan hayatının olmazsa olmaz gerçekliinden biridir. Oldukça renkli bir kompozisyonla karşımıza çıkan bu fal türlerinden biri de Kefnâme'dir. Kefnâme, avuç içindeki çizgilere ve parmakların şekline bakarak, hem geleceği hem de insanın karakterini ortaya koyduuna inanılan bir fal şeklidir. Bu türde, eldeki çizgilerin, incelik kalınlık, uzunluk kısalık, kesiklik düzlük durumlarından hareketle, kişi hakkında fikir sahibi olunması esası vardır.*²⁴¹

Bu bölüme giriş Ankebut ile Hakimin sözlü atışmasıyla başlar. Ankebutun ilm-i kef ile ilgili düşünceleri hakimi kızdırır. Ankebut bu ilmi öğrenmeyi Kıptî çingelerin öğrenmesiyle bir tutar, bunun üzerine hakim onu cehaletle suçlar. Akabinde ilm-i kef ile ilgili iki şekil eserde verilir.

Müellif ilm-i kef ile ilgili bir başka yerde daha açıklama yapar. Burada el falından hareketle “ilm-i kef ”in sadece insana özel olduğu, diğer hiçbir canlıda bulunmadığı,elin belirli yerlerinde işaretler olduğu ve bu işaretlere bakarak karşıdaki kişinin huy, karakter, ahlakî yapısı, algılama ve kavrama gücü, yaşam ve kader çizgileri ile ilgili yorumlar yapılabileceğinden söz edilmiştir.

İnsāna mahşūş olup hayvānātda bulunmaz ‘ilm-i kef ‘ilm-i mirfaḥ ‘ilm-i kitif ‘ilm-i ḥinşırdur evvelā ‘ilm-i kef oldur ki vasaṭ-ı kefdē ve eşābi‘de ḥuṭūṭ vardır her ḥuṭūṭ bir şey’e işāret olunmuşdur ve ḥurūf içinden (4) dahı her bir ḥarf birer eşābi‘ üzerine vāz‘ olunmuşdur meşelā elif-i (5) sebbābe üzerine bā-i şehādet parmağı üzerine vāz‘ olunmuşdur tāḡına (6) deḡin eger kefdē bulunursa ol kimse ehl-i taḡva ve šalāḥa delālet (7) ider ve eger eşba‘ı ve elde yine bulunursa

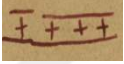
²⁴¹ Yusuf Ziya Sümbüllü, Kefnâme Türü ve Yazma Bir Kefnâme Risālesi Üzerine Değerlendirme, **Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi**, Volume 2/6 Winter 2009, s 575

sefere delâlet (8) idüp ehl-i ticâretten olur eger kefde bu şekil bulunursa

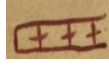
(9) rütbe ve münâşibe delâlet ider ve eger haţţ-ı ‘ömürde bu şekil bulunursa

(10) imrâza delâlet ider egerçi âhir ki barmağun mâ-fevķindeki barmağun (11) üçünci mafşalından aşağı olursa muţlaķa veled-i zinâdur zirâ te’sîr-i cimâ‘ (12) zührede bu mişillü cimâ‘ nâķışdur ve ‘ömri daķı nâķış olur ‘ilm-i teşrîķde (13) böylece mezkûrdur Allāhu a‘lem eger elif haţţında olan aşba‘da bu şûret (14) bulunursa ol şaķş nihāyeti şulb olunur ‘ilm-i teşrîķde tecrübe olunmuşdur (15)

eger bu şekil bulunursa vālidesiyle ve yā kız ķarındaşıyla ve yā mahremiyle

(16) zinā itmiş olur eger vasaţ-ı kefde bu şekil bulunursa (17) ‘adedince

ķaţ‘-ı merâtib ve menşûb żabţ ider ve eger bu şûret bulunursa (18) ķālilü’l-

māl olup ehl-i şalāķdan olur ve eger bu şekil bulunursa (19) ‘ālim u fāzıl

olup velākin rızķ-ı ķalîl olur ve eger bu şûret [84a] (1) bulunursa aşhāb-ı

şervetden olup tûl-ı ‘ömrüyle mu‘ammer olur (2) eger bu şekil bulunursa

ķüsnü’l-ķuluķ ve mestûru’l-ķāl olur ve eger (3) bu şûret bulunursa şecî‘ ve

sezi‘ü’l-ķāżab olur ve eger (4) ķınşırda ya‘nî ķınşırın nihāyetinde kaç ‘aded haţţ

olursa ol ‘aded (5) miķdārı tezevvüc ider eger sebbābede ķāc şûreti olursa zānî olur

(6) eger baş parmaķda olursa Lūţî olur eger haţţ-ı şehvet zīyāde kızıl (7) olursa

cimā‘a ķarîş olur Allāhu a‘lem hazā şûrete²⁴² (vr. no: 83b-84a)

²⁴² En iyisini Allah bilir bu suretdir

2.21. İLM-İ BELÂGAT

Belâgat, “ söziin düzgün, kusursuz, yerinde ve adabına göre söylenmesini öğreten ilmin adı.”²⁴³ olarak bilinir. Batı edebiyatında karşılığı Retorik olan belâgatda önemli olan sözün doğru bir şekilde, manaya uygun olarak ve sanatlı olarak anlatılmasıdır. Sözün akıcılık kazanmasında ifade ve beyan her zaman önemli olmuştur.

Belâgat, bir düşünce ve duygunun yerinde ve zamanında manası en açık şekilde ve akıcı bir dille ifade edilmesidir. Kelimenin temel anlamı ulaşmak, bir şeyin son noktasına erişmek, olgunlaşmaktır. *Belâgat* kitaplarında sözün fasih (açık, anlaşılır ve akıcı) olmak şartıyla müktezâ- yı hâl ve makâm denilen (a) söyleyenin, (b) söze muhattap olanın ve (c) dile getirilecek düşünce, duygu ve hayalin durumuna uygun şekilde söylenilmesi olarak tanımlanır. Muktezâ- yı hâl ve makâm, lafızların gösterdiği anlamların belirlenmesi ve anlaşılmasında da önemlidir. Aynı kelime

²⁴³ Ceylan, Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul s 331

*farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilir. Belâgat ile iki şey niyetlenir; kelâm/ söz ve bu kelâmı dile getiren (mütekellim)*²⁴⁴

Batıda retoriğe denk gelen Belâgat terimi bize Araplar'dan geçmiştir. İslam öncesinde Cahiliye döneminde yapılan eğlence ve panellerde söylenen şiir ve hikmetli sözlerin kritiği yapılır; şâirler bu değerlendirmeler sonucunda şiirlerinde düzeltme imkanı bulurdu. İyi hatip çıkaran kabileler bu durumla övünür, aile için önemli prestij yakalanırdı.

*Mevcut bilgilerimize göre bizde edebiyat bilgilerine ve belâgata dair yazılmış ilk kitap Diyarbakırlı Bardahî'nin eseridir*²⁴⁵ (Câmî'l-Envâi'l-Edebi'l-Fârisî adlı eser Türk diliyle yazılmış en eski belâgat kitabı olarak bilinir.)

Müellif Râsim Hikmet, daha eserin girişinde ve bir çok yerinde belâgatın önemine değinmiş, eseri belâgat ilminden yararlanarak yazdığını, sarf ve nahve dikkat ettiğini belirtir. Eserin sebep-i telif kısmında, kitabının belâgat ilmini hususiyetlerini içeren hikmet dolu sözler olarak izah eder.²⁴⁶ Muhammed Râsim eserin bir çok bölümünde belâgat ile ilgili terimleri kullandığı görülür:

*me'âni-i ayâta 'ilm ü ma'rifetden 'ibâret olmağla anı zabt ve ihâta ancak (9)
şahâbe ve tâbi'inden nakle mevķūfdur şınf-ı uğra rivâyât ve aşâra maķşūr (10)
olmayup belki ma'rifet-i lüğat ve muķtezâ-yı hâle ri'âyet ile te'diye-i ma'nâda (11)
ķavâ'id-i belâğati mutazammın olmağla lisân-ı 'araba râci' 'ulūm-ı mübîndür
Mecnūn-ı zî-fünunuñ ma'şūkuna bu maķūle taş atdı hemân bu aķbâr-ı (7) ķançer-vâr
'aşıkıñ üstühânına yetdi ol demde zincir-i cünün 'ışķ-ı harekete ve ķurūşa (8) gelüp
didi ki ey ğurūr-ı dünyâ ve salţanatla mesrūr olan şâhî sen ki (9) henüz mekteb-i
'irfân-ı edepte muķabbet önüne diz çöküp ķarf-i 'aşķdan ebced okumadın (10) ve
medrese-yi dânişde edeb kelimesin şığaya çekmedin ve vücūdun zenb kelâmını (11)
i'râb itmedin...(vr. no: 47b)*

2.22. İLM-İ RÜYA

²⁴⁴ Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat**, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2014 s.35

²⁴⁵ M. Fatih Köksal, "Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı", *Diriözler Armağanı*, Ankara, 2003, s 216 ss. 215-290

²⁴⁶ (Vrn no:23a)

İlm-i cifr, ilm-i firâset ve tasavvufu içeren bölümlerinin dışında kalan kısımlarda uyku, rüya yorumları, ve tabirleri eserin iskeletini oluşturmuştur. Müellif bazen rüyanın tanımını yapar, bazen onunla ilgili menkıbeye dayalı vakalardan bahseder, kimi zamanda rüyaların dinî boyutuna değinir.

Rûbâh sükûta vardı (4) Hakîm eyitdi ey Rûbâh hayretiñden (5) uykuya varduñ bā'îş-i hayret nedür (6) Rûbâh eyitdi Ne'am nevm ğalebe itdi (7) baña 'acebā 'âlem-i menâmda müşâhade olunan ru'yâlar yaķazaya geldikde bir şemeresi (9) müşâhade olunur mu olunmaz diyu mülâhaza itdigim budur didikde Hakîm eyitdi ne'am 'âlem-i menâmda (11) müşâhade olunan ru'yâlar insânıñ...(vr. no: 151a)

İnsân taleb itdigi emr-i rüyâsında görüp teveccüh eyledigi huşûsuñ haķîkatına vâķıf (2) olur... bir kimse birkaç gice ekl u şûrbde perhîz ve riyâzat ve evrâd-ı (13) ezkāra müdâvemet itdikden soñra bir gice bu esmâyı okuyup h'âba (14) varduķda 'âlem-i menâmda kendüye bir şaķış zâhir olup...(vr. no: 151b)

2.23. METİNDE TESPİT EDİLEN DİDAKTİK UNSURU ÖRNEKLER

Hâb-nâme, kurgu zemininde oluşmuş, alegorik ve didaktik unsurları içinde barındıran bir çalışmadır. Temel gaye okuyucuyu düşünceye sevk etme olduğundan nasihat ve öğretiyeye²⁴⁷ dayalı bilgileri ihtiva etmiştir.

Lü'lü ise içinde incilerin bulunduğu denize, رَبَّايْ آلَاءُ رَبُّكُمَا تُكْذِبَانِ (O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? /Rahman Suresi) demiş. Sen bil ki kesinlikle Hz. Muhammed en büyük özelliklere sahip ve bu âlemde en yüksek kalemdir... ey evlâd-ı bî-vefâ defa'at ile nuşh u pend idüp naşihat (19) kabûl itmediñ biñ naşihatden bir serencâm yeğdür gör imdi....

*Ĥazret-i Yūsufa naşihat eyitdi ki
Ey nihâl-çemen-i cân u dilim
Ġonca-ı bağçe-i âb u gülüm*

el-leyletû-ħublâ ma'lûm degil ki (3) yârın âyine-i rûzgârına şûret gösterür ve bu bostân-ı 'âlemde nihâl-i (4) ĥikmet ne şemer virir ĥâlâ saña dört naşihatım var yâ benî lâ-tensiyâllâhu ma'bûdını unutma...

²⁴⁷ [1/b-12/a-19/b-63/a-63b-124a-155b]

ya‘nî bu kelimeyi çokca zîkr eyle ²⁴⁸ *تسناني فاني لا أنساك (8)*
eyleme ki ben dahı seni ferâmûş etmezim

Ey hâkîm zulm ile ma‘mûr olan ‘adl ile olur harâb

2.24. METİNDE TESPİT EDİLEN EDEBÎ SANATLAR

Yazınsal sanatlar; anlamı güçlendirmek, sözü daha etkili söylemek için başvurulmuş genel olarak mecazlar, mana ile ilgili sanatlar, söz ile ilgili sanatlar ve yazıya bağlı hünerler olmak üzere dört grupta tasnif edilmiştir. Hâb-nâme’de daha çok “mecazlar” adı altında yapılan sanatlara sık yer verildiği görülür.

Telmih, seci‘, mecaz-ı mürsel, teşhis ve intak, teşbih, istiare, iktibas eserde en çok yer verilen edebî sanatlardır. Tarihî olaylara göndermede telmih, mensur metinlerde seci‘li anlatım, diyaloglarda intak ve teşhis, tasvirlerde teşbih, şerh ve izahî bilgiler ile bazı şiirlerde daha çok istiare sanatından yararlanmıştır.

Eser tarihî olaylardan belirli kesitler verir; bazı vakalara göndermede bulunur. Bundan dolayı telmih sanatı Hâb-nâme’de sık kullanılmıştır. Âdem Peygamber’in yaradılışı, Hz. Nuh’un tufanı, Hz. İbrahim’in ateşe atılması, İsmail Peygamber’in kurban edilme hadisesi, Yusuf Peygamber’in rüyası, Hz. Zekeriya’nın şehit edilmesi vb. vakalar esere konu olmuştur. Aşağıda metinde Yezid ile Hz. Hüseyin’in kızkardeşleri arasındaki diyaloga gönderme yapılmıştır :

Ümmü Gülşüm ve Zeyneb feryâda gelüp eyitdiler ey zâlim-i bî-din bu tıfıldan
gayrı hânedân-ı nübüvvetde şâhib-i vilâyet kalmadı bu ne zulm-ı şarîhdür (vr. no:
71b)

Mensur metinlerde cümle sonunda bulunan metinlerin kafiyeli şekilde tertiplenmesi sanatı olan seci‘ bu eserde de ön planda olmuştur. Eserin ağırlıklı olarak mensur bir çalışma ürünü olmasından dolayı müellifin seci‘ sanatından sık sık yararlandığı görülür.

²⁴⁸ Unutma beni kesinlikle bende unutmam seni.

şayân-ı i‘tibâr-ı cihândâr-ı dil-nüvâz ve manzûr-ı enzâr-ı şehriyâr-ı ser-efrâz
.... bülend ve zâtî hûceste- ahter ve maqbûl-ı sa‘âdet-guster (seci‘) (vr. no: 34a)

Eserde yüzlerce âyet ve hadisin varlığı iktibas sanatının ne kadar sık kullanıldığını gösterir:

hayvânâtın cûş u hurûşı (10) zeminden âsumâne şu‘ûd eyledi ولا تحملنا ما لا
طاقة لنا (Bize gücümüzün aştığı şeyleri yükleme Bakara /286) diyüp (11) me’yûs u
mahrûm ol kelâğa du‘â itdiler dâğ-ı derûn ve sîne-i pür-hûn (12) ile dönüp girdiler
(vr. no: 25b)

Bilürsüz ki [Sünnet Rahmandandır, acele şeytanın işidir.(Tirmizi)] سنة الرحمان
والعجلة من عمل الشيطان (vr. no: 26a)

Teşhis ve intak eserde sık kullanılan bir başka edebî sanattır. Eser baştan sona hakim ve çeşitli hayvanların diyaloglarından oluşmuş, soru-cevap tekniğiyle eserin üslubu oluşmuştur. Müellif anlatıcı pozisyonda olup hakimin ağzından; üstür, feres, şîr, tavus, peleng, murg, mûr, hargûş, hümâ, ankebut, keşef şütür-murg ile diyaloga girmiştir. Bu hayvanlar arasında hikmetli sözler söyleyen, “Hakim”i en çok anlayan ve akl-ı selimi temsil eden şütür-murg (deve kuşu) dur. Bunun yanında hayvanların da kendi aralarında diyaloga girdiği eserde tespit edilmiştir :

*Feres eyitdi ey şütür-ı (7) selîmü’l-kalb ve şâhib-i vaqar işbû risâlet emrinde
kimi ta’yîn ve ihtiyâr (8) itdiñ ve bu hıdmete irsâlde kanķı zîreki tensîb itdiñ ki kâr-ı
risâlet-i (9) pür-tevkîr ve fârķ-ı diyânet ve hıfķ-ı emânet birle mevşûf ve feşâhat-ı
lisân (10) ü melâhat-ı beyân ile ma‘rûf ve hüsni vecâhet ü lutf-ı bedâhetle mükerrem
(11) ve faẓl u kemâl ile ve faķâhetle müselleme gerekdür şütür eyitdi Hâzret-i
şehriyârî (12) cümleden dâna vü a‘lem ve re’y-i münîri ve fikr-i zamîri sehv-i
haķâdan eslemdür (vr. no: 26b)*

Hâb-nâme’de intak gibi baştan sona var olan bir başka edebî sanat ise “istiare”dir. Eserde daha çok açık istiare sanatına başvurulmuş, müellifin zaman zaman kapalı istiareyi de kullandığı görülmüştür. İstiare sanatına başvurularak ismi dolaylı olarak en çok zikredilen şahsiyetler şu şekilde sıralanmıştır:

Fahr-i Kainat, Eşref-i mahlukat : Hz. Muhammed

Halil, Halilullah : Hz. İbrahim

Esedullah, Şîr, Hz. İmam : Hz. Ali

Hz. Şeyh : Şems-i Tebrizî

Şeyhü'l-Ekber: Muhyeddin Arabî

Terk-i cān itdim ey şanem senden

Zann itme ki ey şanem o şanem

....

Leşker-i İslāmı koyduñ server-i serdārsız

Noldıñ ey zālīm ki kaçd-ı şāh-merdān eylediñ (vr. no: 166b)

Yukarıdaki iki beyitte de istiare sanatından yararlanılmıştır. Sanem sevgiliyle özdeşleşmiş; sevgili söylenmemiş onunla çağrışım yapılan sanem kelimesi kullanılmıştır. İkinci beyitte Hz. Ali söylenmemiş, onun yerine Şah-merdan sıfatına yer verilmiştir.

Aşağıdaki beyitte ise teşbih sanatından yararlanılmıştır: Kişiler, benzetme edatı olarak kullanılan “veş”eki ile şeytana benzetilmiştir.

Âdem ma‘nâ durur Râsim bu gün eyle sücūd

Qaleme zâhid-i ‘âşıka şeytan-veş herkes hâsed (vr. no: 91b)

Râsim Efendi’nin Arapça’ya vukufiyeti dolayısıyla edebî sanatları bazen bu dilde kullandığı görülmüştür:

eẓhârun mine’ş-şemsdür (güneş gibi açıktır). (vr. no: 139b)Teşbih sanatı

Eserin genelinde istifhâm sanatının icra edildiği görülür. Aşağıdaki cümlede de tavus hakime soru sorarak bu sanatı uyguladığı görülür :

ey ḥakīm bu ‘ilmi siz pederiñizden mi aḥz itdiñiz yoḥsa şoñradan mı taḥşil itdiñiz (vr. no: 107b)

Bu sanatların dışında müellifin leff ü neşr, kinâye, mübâlağa, muammâ, lügaz, hüsn-i tahlil sanatlarından da yararlandığı görülür.

2.25. ESERDE TESPİT EDİLEN DARB-I MESEL, DEYİM, VECİZE, KAZİYYE, KELAM-I SUFİYYE

Hâb-nâme’de müellifin, her üç dilde de (Türkçe, Arapça, Farsça) darb-ı mesel, deyim, vecize, kaziyye, kelam-ı sufiyye terimlerini kullandığı görülür. Eserde geçen bazı deyim ve atasözleri:

1. Eger vermez Ma‘bûd ne yâpsun terzi Maḥmûd var ḳaderiñe küs...
(Vermeyince Ma‘bûd ne yapsın Mahmud.)
2. Ey evlâd-ı bî-vefâ defa‘ at ile nuşḩ ve pend idüp naṣihat (19) ḳabûl itmediñ biñ naṣihatden bir serencâm yeğdür gör imdi
(Bir musibet bin nasihatten yeğdir.)
3. Piyâsa pirince gider iken ḩânedede mevcûd bulğurdan oldun
4. ‘Aḩıl başda ve yaşda mıdur
5. Son pişmanlık faide vermez
6. Ebdân-ı ḩavm-i cürm ve zâlâl gibi ṭavlum ṭavlum ḩılurlar
(tavlum tavlum kırmak: davul gibi şişmek)
7. Eser yeller gibi yelsem yüpürsem yâ rasûlallah
Cemâliñ nûrunu uyḩuda gördüm yâ rasûlallah
(yelmek yüpürmek)
8. Anlara bedel bizlere cezâ virüp (19) ḩabs iderler şoyulduḩ şoğana döndük ne ḩâlimizden bilür (soyulup soğana dönmek)
9. Ay bacâyı aşdı atı alan Üsküdârı geçti abdâl ḩorasânı aşdı
10. ‘Ayn-i naṣihatdür diyu cevâb-ı a‘ṭâsıyla sâde yağdan ḩıl çeker gibi çıḩarsañız
(Terayağından kıl çekmek)
11. ḩalbini mecrûr ve cigerin kebâb eylediñ imdi ol maḩbûl ‘abdim bir yabâna (cigeri kebab eylemek)
12. Teklifât-ı şer‘-i şerîfe ḩadem bâşdım (kadem basmak)

13. Hâzret-i Mûsâ ile Hızır miyânında olan (6) kazîyyeniñ dağı istimâ‘ itmelerini çâr-çeşm ile muntazırlar (çar çeşm : dört gözle beklemek)

Metinde Hz. Ömer ile ilgili veziceye yer verilmiştir. İkinci halife, adaletin timsali özelliğiyle öne çıkmış ve aşağıda yer alan özdeyişiyle esere konu olmuştur.

Hâzret-i ‘Ömer mâ tala‘atü’s- şems ve’l-ķamer hâzreti buyuruyor ki Fırât nehri kenarında bir kıuzı zâyî‘ u telef olsa (16) yarın rûz-ı cezâda andan mes’ûl olmaķ havfını tefekkür iderim. (vr. no: 148b)

“Kelâm-ı sûfîyye”ye; eserde ismi sürekli zikredilen Beyazıd-ı Bistâmî ve Hallac-ı Mansur’dan örnek verilebilir. Bununla beraber Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî’nin karşılaşması ve burada Tebrizî’nin ona hikemlî tarzda soru sorması (Hz. Peygamber ve Beyazıd-ı Bistâmî’nin sözlerini karşılaştırması) kaziyeye örnek teşkil etmektedir:

zîrâ cihānuñ her kūşesinde bir Şems-i Tebrîz vardır lâkin kıanı Mollâ (6) Rûm gibi bir cevher-i şarrâf ki muhikke dānişle cîb-i cānuñda tutdğı gevherin bilüp ve anı almağa nesi var ise vire ve işbu kazîyye fehvāsınuñ kemāl-ı keşfi bu hikāyeye mevķūfdur..... (8) ey hâzret-i Mollā-yı Rûm ve ey kâşif-i müşkilât huşûş ve ‘umûm cenābıñızdan (9) bu müşkile cevāb-ı şavāb ricā olunur ki Muħammed büzürgest yâ Bāyazîd büzürgest (10) Hâzret-i Mevlāna bu eşķāl-i mûcib-i kelālî güş itdükde hemān ‘itaben aħz-ı (11)‘inān idüp buyurdı ki Derviş bu ne maħall eşķāldür ki idersin ve henüz (12) bilmedigimi ki Bāyazîd hâzret-i ‘aleyhi’s-selāmuñ kıırmen-ı ma‘ārifinden bir ednā dāne-çîn (13) ve bāb-ı matbaħ-ı semāħatdan cüyende-i nān bir miskindür (vr. no: 116b)

2.26. MANZUM METİNLERDE TESPİT EDİLEN NAZIM ŞEKİLLERİ

Eser ağırlıklı olarak nesirden oluşmuştur ancak Hâb-nâme’nin manzum kısımları az da olsa vardır. Bu bölümlerde müellif şekil olarak aşağıdaki türlerden yararlanmıştır : Beyitlerden oluşan nazım şekillerinden “Gazel, Kaside, Mesnevi, Kıt’a, Müstezat”a yer vermiş; Bentlerden oluşan nazım şekillerinden “Rubai”ye örnek vermiştir.

Gazel :

[Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün]

Düşelden mekteb-i ‘aşka unuttım ders ü fetvâyı
Girüp meyhâne-î dirde yañıldım zühd ü takvâyı

Göñül levhinde yazaldan muhabbetnâmesi şeyhim
Görünmez çeşmime evrāk seçemez āğ u karayı

Olup fermânına maḥkûm esîr oldu dil-i ‘aşkıñ
Muhabbet kâtibi anda yazaldan ḥûn-ı tuğrâyı

Gözüm yaşı gibi göñlüm revândur bî-ḳarâr oldu
Arar maḳşûdunu bulmaz gezer bî-çâre her câyı

Gehî yanmaḳdayım gâhî ğarîḳ-ı *baḥr-ı hicrânum*
Duḥânum göklere çıkdı başım yerlerde arayı (vr. no: 117b)

Kaside Örneği

[Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün]

Bilmezem âḫir ne kıldı rûzigâr-ı pür ‘anber
Şimdi yok ‘âlemde zâhir bu fedâilden eşer

Muḳteḏâ-yı din olanlar ihtiyâr idüp ḥamûl
Mürşid-i ‘âlem geçer her reh-nümâ-yı şûr u şer... (vr. no: 157a)

Mesnevî :

[Fâîlâtün/ Fâîlâtün/ Fâîlün]

Şehriyârâ şolmasun ḥüsnüñ güli
Medhiñ itsün bâğ-ı cennet bûlbûli

Görmesüñ ‘ömrüñ gülistânı ḥazân
Bezm-i ‘işretde müdâm ol kâmurân

Gerçi bir bendeyem zâr u naḫîf
Sözlerim dirlik cân-baḫşış laṭîf

Rûz u şeb derdim durur güftâr-ı ‘aşḳ
Bende ḥatm olmuş durur esrâr-ı ‘aşḳ

Nālem idüp nāya ta' līm u nevā
Oldı 'aşkımdan derūnī pūr hevā

Nālemi 'uşşāk işidüp cūş ider
Māh- rūlar 'aşkıma mey-nūş ider... (vr. no: 33b)

Rubā'î

Budur 'uşşāk içünde de' b u 'ādet
Ki olmaz rū'yet 'āşıkda tākāt
Velī āşārla idüp tebessüm
Kılur mirātde 'aksiyle kânā' at (vr. no: 48b)

Müstezāt

يك جند بى زينت وزيور كستم *
دراهل شباب يك جند بى دانش دفتر كستم *
كرديم حساب جون واقف از اين جهان ابتر كستم *
نقشيبست در آب ترك هم كرديم قلندر كستم *
زد شتى بى خودى مى آيم از وزن آداب دورم *
249 جنون كر كنم اى شهر يا را از غوش معذور كردم (vr. no: 65a)

Kıt'a

Der āb-ı cām u āteş mey ken te'emmülī
İn ittiḥād beyn ki miyān devr desmen est (vr. no: 97b)

²⁴⁹ Bir müddet ziynetsiz süssüz gezdim
Bir müddet gençlik ehlinde bilgisiz gezdim
Bu dünyadan haberdar olmayı hesap ettim, faydasızca gezdim
Suda bir nakıştı, terk ettim, derviş gibi gezdim
Boş bir çölden geliyorum ki uzağım onun adabından
Ey şehriyar! Beni mazur gör bir delilik yaparsam

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

Hazā Kitāb-ı H̱āb-nāme -i Rāsim Afī ‘anh²⁵⁰

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

[1b]

الحمد لله الذي اطلع من اجتبيانه من عباده الاخيار * على كنوز الأسرار * وعلم من احتباه من
اصطفاه الأبرار * من علم غيوب وقضا بالاعتدار وادع فيهم من سر المعرفة ما تختار * منه عيون البصائر
والأبصار * ووقع في نفوسهم الطمع في حراز رموز كنوزها بيد الأطهار * من جانب حجب الاستار * وصلى
الله على سيدنا محمد وآله وأصحابه أجمعين * وبعد فيقول العبد الفقير * المعترف بالذنب والتقصير * خوجه زاده
السيد محمد راسم حكمت * ختم الله له بالخير في سائر الأعمال * فاجبته الى ما سئل عليه فاقول * وبالله
المستعان * وعليه التكلان * لا بد قبل الشروع في المقصد والمطلوب من اثبات شكل السؤال في سائر الأحوال *
وفي أي زمان كان السؤال * وما أحاط بعلم الأقوال * وذلك في ابتداء أول ساعة من يوم الأحد سابع من عشرين
شهر رجب تمام احدى وثلاثمائة والف * وصورته سئل محمد عن ما يحدث على قسطنطينية وغيرها وما و
يحدث في التاريخ المذكور بالحوال سلطان وزس وين ب ع و س ض ظ ف خ ص ما يكون عاقبة امره فخرج
له جوابا من سر الحروف منظومة ورموزاً عند باب الفضائل وسميت هذه الرسالة الدرّ

* 251 المكنون فيحدث في أيام دولة عثمان فهو حسبي واليه انيب

Beyt :

²⁵⁰ Bu kitap Râsim'in Rüya-nâmesidir.

²⁵¹ Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd âlemlerin sahibi olan muhafaza altına aldığı seçkin kullarından eylediği için, sırların hazineleri ve tercih ettiği iyilerden kimseler öğrettiği, dilediği sırları ve algılamayı gücüyle tamamlayıp gaybtan haber veren ve tanıtan, onlardan gözün bakışı ve gözlerin esrarı, tertemiz kudret eliyle nefislere eser bırakan, koruma altına alıp ihata eden ve Allah'ın salat ve selamı Hz. Muhammed (sav), Ali, ashabının ve hepimizin üzerine olsun.

Bu söyleyişten sonra Allah'ın fakir kullarından, günahlardan küçük düşmüş olan, Hocazâde Seyyid Muhammed Râsim Hikmet, Allah diğer amelleriyle hayra çevirsin, sorunlar üzerine verdiği cevaplar, Allah'tan yardım alarak ve ona tevekkül ederek, bütün hallerin sorularına şekil olarak ispatı istek ve arzu ile ve ne vakit sorular olursa ve ilmiyle ihata ettiği sözleri kapsamaktadır. Böylece başlangıcım Pazar günü recep ayının yirmi yedinci günü bin üç yüz bir senesidir. Hz. Peygamber'den Konstantiniyye ve haricinde zikredilmiş tarihteki araştırmalar sultanın ahvali, وز ن akıbeti ne olacak ? diye soruldu. Cevabı harflerin sırrından çıkar üstünlük babı yanında düzenlenmiş rumuz olarak cevaplanır.

Yaṭīru bināe bercāhu ve mercū'
Linehdu mecdi fevķe's-şuhbe yektemilā

Bi 'adelen ve'z-zaleme ve iķtişāşe beķāyih
Vemen yekā mağrūri felā bedde liyeķtilā ²⁵²

(7) İşbu ebyātın ma'nā-yı zāhiri murād olmayup ancak ma'nā-yı rumūzı maķşūddur (8) şöyle ebyāt-ı mezkūruñ ģarflerini ve hurūf-ı ism-i muķaddes ile ma'an ahz olunup (9) mevādd-ı sū'ale ve mevādd-ı rumūza ve uşul-i mūrtefī' aya mūkerrer olan ģarflerin ba'de'l- (10) ıskāķ ģarb ve muķarrerlerin ba'de'l-işbāt maķşūlātı işbu 'āyet-i kerīmeye (11) muṭābaķat ider ķavluhu Te'ālā

²⁵³ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ إِلَى قَوْلِهِ بَغِيرِ حِسَابٍ.
ebyāt-ı mezkūrede olan (13) ķā'ide dağı bitamāmihi bu 'āyet-i kerīmede icrā olunur.
Hulāşā-i Uşul

hurūf-ı su'āl

1120 hurūf-ı beyteyn

1236 hurūf-ı muķaddes

+

1356

hurūf-ı su'āl 1626

ķarbe şeddī 1356

şu'ālike min 'āmi dāfi' 1_8_0_4_7_5_6

İlla 'āmi eyķa' ģayn_fe_elif_dal_kaf_ye_elif

²⁵² Bizimle birlikte uçuyor onun burçları
Bir ahde bir şana ki üzerinde kumrallık tamamlanır
Adaletle, zulümle, kısasla, dövüşle
Her kim mağrurlanırsa öldürülmesi gerekir.

²⁵³ De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın" (Alimran, 26) hesapsız olarak ayetine kadar.

بعد الكسر والبسط والمضاف يحصل الرقعات من البيتين الاسامي المقس والسؤل²⁵⁴

ḥurūfu'l 'āyeti kezālik

Beyt:

1	4	4	6
Sad	Sin	Ze	Vav

3	2	7	8	6	ceme' ā yekûn
Lam	be	zal	fe	vav	

Şekvā ṭavli raybī yedie'l-menūni fī 'azmirāh

[2b] ²⁵⁵ مِجُورٌ لِيَكْدُ حُونَ مَحْجُوبٌ مَقْصُودَانْ نَحْزِرُ (1) bu rumūzuñ keşfi işbu (2)risālenūñ evāḥirinde taşrīḥ olunur qā'ide-i sābıkada olan aḥkām-ı bitamāma (3)bu beyitte daḥı icrā olunur gāflet olunmaya imdi gelelim beyt-i evvelde olan

(4) ibtidādaki kelime ki “Yaṭīru” lafzıdır ‘alā ḥisābi'l-ebced [229] iş bu (5) kelimeden ism-i maḥşuş zuhūr idüp bu kelimenūñ ‘adedine kanķı isim tevāfuķ iderse (6) ḥarf-i “ḥā”dan soñra ḥarf-i ḥilāfet “şin”de ey er-reşād-ı şadārete ku'ūd idüp (7) ba' de'l- 'azline şadāreti tekerrür ider ve 'āyet-i kerīmeden buña tevāfuķ iden lafz (8) daḥı *ṭuruk* [229] kelimesidür ki beyt-i mezkūrda vaķı' olan (9) “yaṭīru”ya [229] muṭābaķat itmişdür bundan ma'lūm oldu ki bu iki (10) lafza muvāfaķat iden lafz ism-i Muşṭafādur [229] “vaķt-i şin”de (11) şadārete taşaddur iden işbu isimdür vaķt-i

²⁵⁴ Bu işlemler yapıldıktan sonra tabloda her iki beyitte isimler ve mukaddes soru ortaya çıkmaktadır.

²⁵⁵ O sürede gizli amacın tahmini hakkında sıkıştırırtı.

olunur [309] *müstakîmü'l-eṭvār ve ḳaviyyü'l-ḥiṣāldur* فَبَى [92] ²⁵⁶ أَمَّا قَوْلُهُ لَنْحُ bu ikiye muvāfaḳat iden ism-i Muḥammed [92] bu daḥı vezāreti ḥā'iz olur bunun zamanında ehl-i İrān ḥarbe ḳıyām iderler muḥārebe arz-ı nehrevāndur ṭevā'ifī erba'a ki cem' olur ehl-i Rūm, ehl-i Yemen, ehl-i Ḥicāzdur Cenāb-ı Ḥaḳḳ müslimīn üzerine nuṣret iḥsān idüp muṣaffer olurlar [312] ²⁵⁷ أَلْمُؤَافَقَةُ بِالْأَيَّةِ [53] lafz-ı *muḥacceb* [53] bu ikisine muvāfaḳat iden ism-i 'Aḥmed-i ṣānīdur [53] zuhūr-ı Ṣa'bān [313] ṣadāreti ḥā'iz olur zamānında sāḥil-i 'Arab ḥarāb olur Rūm cānibinden 'arz-ı Ṣāma zarar iṣābet ider "ceziretü'l-'Arab ḳıyām idüp 'arz-ı Ḥicāz maḡmūm olur şerr-i beriyyeden re'āya ḥavf ider bu daḥı 'arz-ı Baṣradadur bu zātın eṭvārı eṭvār-ı müstakîm ve ḳaviyyü'l-ḥiṣāldur

²⁵⁸ يَدُ الْمُنُونُ [191] bunlar tevāfuḳ ²⁵⁷ أَمَّا قَوْلُهُ قَوْفُهُ [191] tevāfuḳ-ı āyet lafz 191 iden ism-i Süleymāndur [191] bu daḥı ṣadāratı ḥā'iz olur zuhūr fī ṣa'bān sene [315] bunun zamānında min ḳabli'l- imām arz-ı Ḥicāz itā' atden ḥurūc idüp fesād iderler ve Benī Aşfer daḥı Ḳudsī Şerīfī [4a] (1)istilā iderler bunun daḥı zuhūr ²⁵⁹ عِنْدَ قِرَآنِ الْعُلُوِّ فِي بُرْجِ الْقَوْسِ

Ammā ḳavlulu [128] el-muvāfaḳate bi'l-āyeh lafz-ı liyekdehūn [128] Bu iki lafza (3) daḥı ism-i Ḥüseyn tevāfuḳ ider [128] zuhūra gelür sene [319 ile 1446] tamam-ı ḥilāfetihi (4)bu daḥı ṣadāratı ḥā'iz olur bunun zamānında İskenderiyyede fesād-ı azīm ḳitāl-ı (5) keşir vuḳū'a gelür ve melḥame-i 'uzma vāḳı' olur arz-ı Rey de herc ü merc olur

²⁶⁰ أَلْمَرِيخُ كَيَوَانُ فِي آخِرِ دَرَجَةِ الْمِرْزَانُ buña iṣāretdür ve arz-ı Mıṣırda 'acā'ib ve ḡarā'ib şey (7) zuhūr ider ol vaḳitte *Gānem* nāmında bir şahş zuhūr idüp 'ālemi (8) ifsād itdükden sonra medine-i Ḳonyāya duḡul itdükde ḳabl-i Sulṭānīden (9) bir recül anı ferāşında ḳatl idüp şerrinden ḥalāş olunacaḳdur tārīh-i (10) mezkūrda mücedded ḳānūn vaż' olup aḥkām-ı şer'iyyeye ḥalel gelüp (11) erbāb-ı dīn kibrīt-i aḥmer gibi olup ehl-i dīn ḳurd arasında ḳoyūn gibi (12) olup ḡāyetle ḥalleri perişān ve kendüleri sekrān mişāli (13) olup ḳanḳı cānibe hicret ideceklerin bilemeyüp ḥālet-i

²⁵⁶ āyet ile mutabıktır

²⁵⁷ ama üstünde sözüyle

²⁵⁸ Ölüm eli (Ecel)

²⁵⁹ Evlilik bağı töreninde evlilik dairesinde refakat

²⁶⁰ Mars gezegeni var olma gayesi ölçünün en son derecesindedir.

(14) hayretde qalurlar Ol vaqt vaqtin padiŝahi dađı ‘alem-i h‘abdan ikaz olduđa nazār ider ki dīn u devlet ve rutbe-i hilāfetden (15) ihrāc olunmařtadır der-‘ařab nūdemā vū vūzerāsını (16)baŝından def‘ idüp ŝalāh-ı hāl erbābıyla ba‘de’l-meŝveret (17) dergāh-ı Hařqa yüzler sürüp tazarru‘ u niyāz itdükde qalbine ilhām olunur ki aħkām-ı ŝer‘iyyeye diřřat

[4b] (1) olunsa bu muŝibete giriftār olunmaz idün diyü qalbine böyle sünühāt-ı (2) rabbānī olduğa aħkām-ı ŝerī‘at-ı muşahharaya müvāzebet evānında arz-ı (3) amaşda ehl-i İslām üç fırqa olup müŝāvere itdüklerinde (4) muřārebeye mübāderete qarārgir olduşlarında bir fırkası muřārebeden (5) firār diğer fırkası İslām dağı itdüklerinde ric‘at qabuğuna gitmekden (6) imtina‘ idüp fırqa-yı ŝāliŝe ki bi’l-ittifāq ğazā-yı Bedir gibi muřārebeye ŝurū‘ (7) itdüklerinde eřrāf u eknāfdan nās fevc fevc cem‘ olup (8) hilāfet-i kübrāya nuŝretler idüp ekŝerī ‘adüvvü’d-dīn olanlar helāk (9) olup bākī qalanlar qaplumbağa gibi manŝūr u muşaffer olduşlarında yine padiŝah-ı (10)‘alem mařāmında qā‘im ‘adālet üzre aħkām-ı ŝer‘iyyeyi icrā buyurucaşlardır (11)

الحمد لله الذي هداانا على دين الاسلام وجعلنا من امة محمد صلى الله عليه وسلم , قال عليه وسلم
الذين يعلى ولا يعلى عليه²⁶¹

ba‘dezā ebyāt-ı (13) mezkūrede olan řarfler ki on kelimedен ‘ibāretdür sekizi sekiz řadr-ı (14)‘ařama iŝāret olup bākī qalan iki kelime ki اشقو وراجشا bunlar (15) bu mařāmda terk olunmuŝdur zīrā bu iki kelimedен bařŝ cā‘iz olmayup (16) sırru’l-meřtūm qalmıŝdur beyān olunacař olsa ‘uřul-ı selimeye(17) halel ve rūh-ı ‘āleme sekte irāŝ ideceginden ŝimdilik terki revā (18) görülmüŝdür vaqt-ı merhūnesinde anuñ dađı rumūzātı beyān olsa gerekdür (19) bu ařvalūñ küllisi bu iki cedvel-i āyette zikr olunmuŝdur ki bunlardır

²⁶¹ Allah’a hamd olsun ki bizi İslam dinine hidayetimizi sağlamış ve bizi Peygamber (sav) in ümmeti eylemiş. Din yüceltir, hiçbir şey onun üstüne yoktur.

mim bin üç elif ve rızıklandırır * الف ١١١ و ترزق م تشاء بغير م حساب ن²⁶⁶
dilediğine hesapsız olarak mim ve nun.

وت ن ج ي ه ا ن ت و ر ع ك ش ع ف سنة: 1087 رجاك تدور ثم يعود سبحان الغفور حتى قديم
ميزخ ب ع ر -242

259 – ميجور الف رحيم فعاله مقيم 7 بظهور فيه ما ليس فيه اذا قال الزهرة وجد زحل محجب 53
بالخصال قوى سنه: 1095

ن ل ا د م ك ت مجيب د م ن ص ر ق ر لله شقوم ش س ع فرعون ن سيم منتقيم سنة: 1090

ريب 212 عون سنة- 1095 وترى الناس سكارى از ظهر مصر حمري فاضحة و في اشارة
واضحة

54 ع د ح س مقصود ايدك لنحد عون د م ق

نكدحون 128 يا ظلوم بدليل معلوم وقابل الميزان كيوان سنة- 1093 بنقح الشيطان في يختلف في
القاف يحصل القتل على الشام مصر سنة – 980

يد المنون 191 و ج و د ي ا ر الروم من جوره وشره باب لا بفتح الا ما صرار وما حولا يرج النار
سنة- 1096

الأسماء التي خرجت من البيت²⁶⁷ [5b]

الأسماء التي خرجت من الآية الشريفة²⁶⁸

مصطفى: في آخر مدة الميم طوفان الدم ويتصل جانبين بعد الحاء – شقو: 406²⁶⁹

رجب: بتولى مرتين في الأولى حكمه قذر دور الزهرة يكون باقتران الزهرة – طرك: 229²⁷⁰

أحمد: في أيامه فتنته العجم و ظهوره قاف الخارج في أرض الروم شأنه الصدر العظمى ظهوره من
الترك ولهي من ام الولد دخول الرتبة وطبعه الموسوس مسلم المعتقدي م س ق ف: محجب: 52²⁷¹

سرجامد: احتراق طالعه في بيت وباله وانفصله في المريخ سيرته العدل

ومباله الشهرة مبال الذكور و قصير العنق مثلون الطبع مشغول الخواص عينه الأخضر: 97²⁷²

²⁶⁵ Ölünden diri çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran ‘z y r

²⁶⁶ Tablo içindeki dairenin sağdan sola iç kısımları

²⁶⁷ Beyitten çıkan isimler

²⁶⁸ Āyeti şeriflerden çıkan isimler

²⁶⁹ Mustafa adı: mim süresinden sonra kan tufanına yetişen iki yanı ha harfinden sonra; sayfa:406

²⁷⁰ Recep: iki defa tekrar birinci hükümde necasete bulaştırılıp çiçeğin etrafına o zaman çiçekle yaklaşır, kesinleşirsin:229

²⁷¹ Ahmet: fitne günlerinde Acemler ortaya çıkacak. Rum memleketi haricinde geniş göğüslü Türklerden tek annenin çocuğu rütbe ve sağlam itikada sahip Müslüman doğal insan, peçeli: 52

أبرجاه : اسماعيل: في مدته خروج الكنانة عن الظالم والقصاص يدخل الرتبة – ريب:212²⁷³

سب صفر: في سعد طالعه في اقتران المريخ بعطا ردو احتراق ناظره : 99²⁷⁴

مرجوى: ابراهيم : يكون في زمان الملحمة الكبرى المثاف: وفتح جزيرة في الحرس و ظهوره
مصطفى: ميجور: 259²⁷⁵

شبه شؤل: الخوارج ارض الحا سيرته بالعدل وعنده الغرور في نفسه
يدخل الرتبة: 106²⁷⁶

لنحد: محمد : في مدته ظهور عالج بن قنطور من شهروان وقيام الاعجام بالزور يدخل الرتبة:
فبى:92 – شهر ربيع: في حلول كنوان في لميزان ويخاف على جانب الشمال من حروف السين محرم من
باب لا بفتح بالروم 381-391²⁷⁷

وحجد : أحمد: وفي أيامه حراث الساعل الشرقي عليه حرف العين ودخولهم / محمد سنه / وخوف
من باب الروم و عليف في رتبة اذا قال بل عطا رد والمشتري: محجب: 53 / 69²⁷⁸

فوقه: سليمان: في مدت خروج قوم من الشمال الايام الى ارض الحجاز قيام الروم:423 / يد المنون
191 / – شهر شعبان: اذا قلنا الزهرة لزحل في منزلة الا لكيل خرج في السماء حرة فاضحة فيها
اشارواضحنة²⁷⁹.

الصهب / 121/ سنه: حسين: في مدة قدم المراكب البحرية في ارضى الاسكندرية تم ملحمة ادظمى
ومرافعة في سائر البلدان وفي هذا التاريخ عقد بقابل المريخ كوان آخر المريخ رزق من المزان ترى في
مصر عجائب و غرائب / ليكدحون 128 – مقصود /بالمضي /108²⁸⁰

²⁷² Sercamed: Doğduğu ev ve kısım olarak mars tan çıkma gibi hayatı adalet, şöhret ve gamsız bir erkek mahiyeti kısa boyunlu yeşil renge sahip gözler.97

²⁷³ Ebraceh: İsmail: çıkış Kenane diyarının zalimlerden ve kisasından mertebeye giriyor: 212

²⁷⁴ Seb sıfır: Mars gezegeninin yaklaşması bakanını yakması:99

²⁷⁵ Mercuvi: İbrahim: mülhime -i Kübra zamanı – Horos'ta adayı fetih ve Mustafa'nın ortaya çıkması.
Micur :259

²⁷⁶ Şevval Ayı: h yerinden çıkacak hayatı adalet ve biraz gururlu mertebeye giriyor : 106

²⁷⁷ Kısıtlanmak: Alic bin Kanturun zuhur etme süresince acemlerin kıyımı ile şehrevan kentinde mertebeye giriyor ziyaret ederek. Bahar aylarında: ölçülerde olan lakaplarda kuzey üzerinden sin harfinden korkuyor. Rum'u fetih edemiyor: 381-391

²⁷⁸ Ve hecede: Ahmet: toprağı öksürtürsen doğuda onların üzerin ayn harfı gelir onlara girer / Rum kapısından korkarsan ve hayvan yeminden mertebede dedi ne zaman ama verir müşteriye geri.
Örtülü: 53/69

²⁷⁹ Yukarıda: Süleyman: Rum başkaldırısını günlerden kuzeyden Hicaz topraklarından çıkarak bir kavim yapacak. 423 / Menünün elinden / 191 – Şaban Ayı: Çiçekler yerlerinden göklere doğru yükselince sıcaklığın belirtisi işaret eder apaçık.

²⁸⁰ Sahb/121/yılı: Hüseyin: Deniz yolcularının İskenderiye'ye geldiği sürede başka şehirlerde birleşme başladı. Bu tarihte Mars gezegeni Marsın sonunda yapılan anlaşma ölçülerden mısırdı tamamlandığında hayret verici ve garip şeyler oldu. Çabalar: 128 / maksut / geçmiş /108

6a] (1) ba‘ dezā ma‘ lūm ola ki ‘ilm-i gayb Cenāb-ı Hakkā muhtaşşdur gayba ıttılā‘ maḥlūkuñ (2) şānından degüldür ammā ol nesne ki lisān-ı ‘aleyhi’s-selām üzere vākı‘ (3) olmuşdur ol daḥı Cenāb-ı Hakkā ḳabilindendür enbiyāya bā-vaḥy evliyāya bā-ilhām (4) i‘ lām buyurmuşdur kemā ḳālellāhu Te‘ālā

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنَ الرُّسُلِ²⁸¹

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَاللَّهِ إِنِّي لَا أَعْلَمُ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنِي رَبِّي²⁸² illā āyeh

(6) Cenāb-ı Hakkā Resūlunuñ nübüvvet u şıdk-ı risāletine delālet içün (7) bā- i‘ lām ḥalkā ḥaber virmişdür ol Resūl-ı Ekrem daḥı ba‘ zı eşḥāb-ı kirāmına (8) ta‘ līm buyurmuşdur bu daḥı iki kısımdur bir kısmı āyet ile şābitdür ki Cenāb-ı (9) Hakkā āyet-i şerīfesiyle Resūluna i‘ lām buyurmuşdur kemā ḳālellāhu Te‘ālā

أَلَمْ غُلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ إِلَّا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ²⁸³

ḳavl-i şerīfine varınca bunuñ sebep-i nüzulı budur ki (12) Hüsrev Perviz iki ser- ‘askerlerine Firāvān ‘asker ḳoşup göndermiş (13) idi geldiler Rūm diyārunuñ vilāyet-i ‘Arabiyye ḳarīb olan yerlerinden ba‘ zı (14) vilāyetlerin ḳabza-yı teşḥire aldılar ve Rūm askerī münhezim oldu küffār- ı (15) Ḳureys bu ḥāle mesrūr olup baḥtiyār ‘add itdiler şöyle ki ehl-i (16) İslāma ḥiṭāb idüp siz Rūm tā’ifesi ehl-i kitābsız ve biz Fārsi (17) ḳavmiyiz ve Fārslar Rūmlara ḡalebe itdükleri cihetinden kendümüze bunu [6b] (1) baḥtiyār tutarız ki biz de size ḳarīben ḡālib oluruz didiklerinde Cenāb-ı (2) Hakkā bu āyet-i kerīme ile ḥaber buyurdu ki Rūmiler daḥı biḳ‘sinin (3) ya‘nī üç seneden toḳuza varınca Farslara ḡālib olalar āyet-i kerīme nüzul (4) idicek Ḥazreti Şiddīk raḍıyallāhu anhu küffāra eyitti: *ey bed ma‘āşlar mesrūr (5) olmayın naḳar-ı ‘ākibetdür ‘ākibet tā’ife-i Rūm Farslara ḡālib olsa gerekdür* (7) didükte

²⁸¹ Gaybı bilen kimse gaybını açığa çıkaramaz ancak razı olduğu elçilerinden;

²⁸² Resullullah (sav) dedi ki; Vallahi ben bilmiyorum ancak; bana öğrettiklerini rabbim.

²⁸³ Elif Lām Mīm. Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Allah (onlara zafer konusunda) bir vaadde bulunmuştur. Bu Allah’ın vaadidir. (Rum 1-2-3-4-6)

Tā'ife-i Kureyşden Ubey bin Hâlef eyitdi *böyle degildir gelberü senünle* (8) *mübāheşe idelüm* onar deve kıyup üç sene müddet qodılar Hâzret-i Şiddîk (9) şüret-i mâcerâyı huzûr-ı Hâzret-i Resûl-ı Ekreme 'arz eyledi

Cenâb-ı Resûl (10) buyurdu ki biđ' sinin üç seneden toquza varıncadur imdi var (11) mālî ve müddeti ziyâde kıl buyurdu Şiddîk-ı Ekber dağı toquz sene degin yüz (12) deve üzere baḡş eyleyüp müddet baḡladı *aḥdü'l-hümā* aḡardan kefil aldılar āḡarü'l-emr olamaz (13) ol günki ehl-i İslām Bedir ḡazāsında küffār-ı Kureyşe ḡalebe itdülerse Rūmlar (14) Farslarla cenk idüp ḡālib olduklarınıñ ḡaberi vāşıl oldu ol demde (15) Şiddîk-ı Ekber yüz deveyi evvelki qavl üzerine Ubeyden aḡz buyurdu qavl-i şānî (16) üzere kefilinden aldı zîrā qavl-i evvel Hudeybiyede idi qavl-i şānide Ubey Bedirde (17) qātl olunduḡundan kefilinden aldı Resûl-ı Ekrem dağı yā Şiddîk aḡz itmiş (18) olduḡun develeri taşadduḡ eyle diyü buyurdu imtişālen li emri Resûlallāh [7a] (1) Hâzret-i Şiddîk dağı taşadduḡ itdiler ve bi'l-cümle āyet-i kerīme muḡayyebāt dan iḡbār (2) itdiginde şübhe qalmadı Şeyḡü'l- Ekber quddise sırrıhu bu āyet-i kerīmeden Şāh Timūruñ (3) bilād-ı İslāmiyyeye istilāsını istiḡrāc buyurmuşlardur

Bî adedi'l-ḡurûf (4) ve'l-uşûl [809] Tikrit [803] fehazā ḡarāb-ı Sivās [803] vehū edni'l-erde yekûn[805] ²⁸⁴ (5) kısım-ı şānî Hâzret-i Resûl-ı Ekremiñ āyāt-ı Qur' āniyyeden ḡayrıla iḡbārın 'ani'l- muḡayyebāt (6) itdiginüñ beyānundadır

Hâzret-i Huzeyfeden rivāyet olunmuşdur ki bir gün seyyidinā (7) Muḡammed şallallāhu 'aleyhi ve sellem ḡazretleri aşḡāb-ı ḡüzin miyānında ḡuṡbe buyurdu (8) tā kıyāmete degin zūḡūr idicek ḡavādişden ḡaber virdi bir nesne qomadı ki (9) andan ḡaber vormeye ḡıfz iden ḡıfz eyledi ve meclis-i nübüvvetde vallāhu'l- aḡim üç yüz (10) aşḡābdan ziyāde var idi ez-cümle Hâzret-i 'Alî'nüñ şehādetinden ḡaber virdi

²⁸⁵ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا عَلِيُّ مَنْ أَشَقَى الْآخِرِينَ ya' nî āḡerinuñ beḡāyet şaqisi kimdür ol dağı (12) Allāh ve Resûle a' lem didi qāle 'aleyhi's-selām qātilüke buyurdu

وَقَالَ أَيْضًا: عَنْ شَهَادَةِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ يَقْتُلُ هَذَا مَظْلَمًا ²⁸⁶

²⁸⁴ Harflerin adedince ve usul 809 - tikrit 803 bu Sivas'ın yıkılması 803 bu yerin altında 805

²⁸⁵ - Resul (sav) Dedi ki; ya Ali ahiretin kötüsü kimdir

İbn ‘Abbās inne Resūlullāh (14) ṣallahāhu ‘aleyhi ve sellem

²⁸⁷ قَالَ يَا عُمَانُ : تَقْتُلُ وَأَنْتَ تَقْرَأُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ فَتَقَعُ قَطْرَةً مِنْ دَمِكَ عَلَى فَسَيْكُوكِهِمْ اللَّهُ

ve biri dahı Hāzret-i Hasan haqqında

²⁸⁸ إِنَّ ابْنَ هَذَا سَيِّدٌ وَ سَيُصْلِحُ اللَّهُ بِهِ فِتْنَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

buyurdu bu muḥārebe ki Mu‘āviye (17) ile Hāzret-i Hasan miyānında vāqı‘ olmaḡda iken Mu‘āviye ile şulḡ oldılar

لَنْ يَغْلِبَ الْمُعَاوِيَةُ أَبَدًا وَعَمَّارٌ²⁸⁹ تَقْتُلُكَ الْفِتْنَةُ (1) ve yine Mu‘āviye haqqında [7b]
²⁹⁰ الْبَاغِيَةِ buyuruldu ve yine

لا تقوم الساعة حتى تقتل فتنان عظيمتان يكون بينهما مقتلة دعواهما واحدة وحتى يبعث دجالون كذابون قريب من ثلثين كلهم يزعم أنه رسول الله وحتى يقبض العلم ويكثر الزلازل ويتقارب الزمان وتظهر الفتن ويكثر الهرج وهو القتل وحتى يكثر فيكم المال فيفيض حتى يهم الرجل من يقبل صدقته وحتى يعرضه فيقول الذي يعرضه عليه لا ارب لى فيه وحتى يتناول الناس في البنيان وحتى يمر الرجل بقبر اخيه فيقول ليتنى مكانه وحتى تطلع الشمس من مغربها فاذا طلعت ورأها الناس اجمعون فذلك لا ينفع نفسا ايمانها لم تكن امنت من قبل او كسبت في ايمانها خيرا ولتقو من الساعة وقد نشر الرجلان ثوبهما فلا يتبایعانه ولا يطوبا نه ولتقو من الساعة وقد انصرف الرجل بلبن لفتحته فلا يطعه ولتقو من الساعة وهو يلط حوضه فلا يسقى فيه ولتقو من الساعة وقد رفع الكلته الى فيه فلا يطعمها²⁹¹

²⁸⁶ Resul (sav) Dedi ki; Hz. Osman’ın şehadetinden bu mazlum olarak öldürölür

²⁸⁷ Resul (sav) Dedi ki; ey Osman ve sen Bakara süresini okurken ve bir damla kan parçası üzerindeyken öldürölüleceksin. Allah, (onlara karşı) sana kâfi gelecektir (Bakara/137)

Tavzih: Hz. Osman şehit edildiğı vakit o sırada Kur’an-ı Kerim okuyordu. Şehadete erdiği sırada Bakara süresini okuyordu. Hatta kanının damlaları Bakara 137. âyete sıçramıştı.

²⁸⁸ Bu benim çocuğum seyittir. Allah onun vesilesiyle Müslümanlardan iki büyük gurubu ıslah edecek (Buhari/2703)

²⁸⁹ Ammar ve Muaviye asla galip gelemesler.

²⁹⁰ seni başkaldıranlar öldürecek

²⁹¹ Kıyamet kopmaz (tâ ki ikisinin arasında davaları bir olan iki büyük fitne öldürölülmeden. Tâ ki yalancı Deccal üçte ikisinde her şeyi yalanlayana kadar. Resul (sav): İlim ortadan kalkınca ve depremler fazlalaşınca zaman gelecek fitne fazlalaşacak ölümlemler fazlalaşacak mal fazla olacak ama insan sadaka vermekten tembel olacak, bina yapımında uzun binalar yapacak ve tâ ki şahıs kardeşinin mezarının yanında geçerken ve temenni eder “keşke mekânım olsaydı” diye, tâ ki güneş batıdan doğana kadar kişi imanına kefil olamayacak ya da imanını kıyamet için hayır bekleyemeyecek. Kıyametten kork hayırlı konuş, kıyametten kork iki ! Kişi elbiselerini satacak kiremit satmayacak, kıyametten korkan adam sütünü açacak hakka itaat etmeyecek, kıyametten korkun havuzuna arka arkaya vurmak , kıyametten korkun sözlerini söyleyecek ve arkasında durmayacak.(Ahmed Müsned 10864)

(13) diyu buyurmuşdur hadîş-i şerîfde Ebû Hureyre radıyallâhu anhu bir nice ‘alâmet (14) zıkr itmişdür ihtimâldür ki Resûl-ı Ekrem hazretlerinden mecmû‘an meclîs-i vahîdede (15) istimâ‘ itmiş ola ve câ’îzdür ki mecâlis-i müte‘addidede işitmiş ola hâşıl-ı cümleden (16) biri iki ‘azîm ‘asker da‘vâları bir iken ya‘nî kelime-i İslâm üzere müttefikler iken (17) muhârebe iderler buyurduğu ‘asker Hazret-i ‘Alî ve Mu‘âviye idigi radıyallâhu anhumâ

[8a] (1) Şıffîn didikleri mevzi‘de kıtâl itdiler biri dahı da‘vâ-yı risâlet iden (2) kezzâblardur ki şimdige degin nicesi zühûr itmişdür ve haklarından gelinmişdür

biri dahı (3) halk arasından ‘ilm kabz olunmağdur ‘ilm ahvâlî vü erbâb-ı ‘ulemâ ne mertebeye vardığı beyâna (4) muhtâc degildür

biri dahı tekârüb zamânuñı seneler şehirler kadar ve şehirler haftalar (5) kadar taşavvûr olunur

biri dahı zühûr-ı fitnedür ki ‘ale’t-tevâlî olmak üzeredür

biri dahı (6) keşret-i katldür biri dahı mâl-ı keşret bulmadur şöyle ki şadaka kabûl ider kimse bulunmamağdur (7) bu dahı zühûra gelse gerekdür ve biri dahı nâs muttaşıl ‘alî binâlar bünyâdına himmet şarf (8) itmekdedür biri dahı bir kimse bir mü’mîn karındaşınıñ kabrine uğrayup ne olaydı (9) bunuñ yerinde ben olaydum dimekdür ya‘nî fitne vü fesâd keşretinden halk temennî-yi mevt (10) eylemekdür ve dahı güneş mağrîbden tülû‘ itmekdür ve kıyâmet şol hâl üzerine kı‘im (11) ola ki iki kişi kumâş açup sâtû bâzâr iderken ne mübâyâ‘ aya kâdir olalar ve (12) ne kumâş dürmege kâdir olalar ya‘nî şöyle nâ-gâh kopa ve halkı şöyle hayret (13) ala dimekdür ve dahı yemek için süd sağmuş olan kimesne ekle kâdir olmaya (14) ve devesin şuvarmak için havuz tıdıran kimesne terk ide sıkâyete kâdir (15) olmaya ve loğma kaldıran kimesne ağzına alup ekle kâdir olmaya ve’l-hâşıl ne kadar (16) emr-i mühim olursa da anı terk eyleye hayret galebesinden tedârik-i mecâl olmaya(17) dimekdür

ve biri dahı budur ki İmâm Buḥārî vü Müslîm rivâyetlerinde Ebû Hureyre [8b] radıyallâhu Te‘âlâ ‘anh Resûl-i Ekremden rivâyet itmişdür

قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ تُضِيُّ لَهَا إِغْنَاقُ الْإِبِلِ بِبَصْرَى²⁹²

buyurmuşlardır (3) hâşılı kıyâmet kopmaz tâ şöyle vâkı‘ olmayınca ki zemîn-i Hicâzdan bir ‘azîm (4) âteş çıka ziyâsı etrâf-ı memâlike şöyle gide ki Şâm vilâyetinde Başrâ didükleri (5) şehride ol âteşden develeriñ boyunları ziyâlana dimekdür maşşûd âteşin (6) ziyâsı tâ ol vilâyetlere vâşıl ola demek olur bu vaq‘a sene erbaa ve hamsîn(7) ve sitte-mie cemâziye’l-âhiresinüñ üçüncü gice Çehâr-şenbe gicesi olduğu gibi Medîne-i (8) Münevvereye bir konak mesâfe mağalden bir ‘azîm âteş zühûr idüp ibtidâsında (9) şöyle bir zelzele-i ‘azîme ve bir ‘acîb ü mehîb şıyt u şadâlar zühûr idüp (10) kıyâmet kopdı şandular ve ehl-i Medîne helâk olmağı muğarrer bildiler bir günde (11) on sekiz kerre zelzele vâkı‘ oldu ve zikr olunan nâr deryâlar gibi cûş u hurûş (12) ider idi şöyle mümted olduğım Yemen kıariyyesinden bir kıariyyeye müntehî olup anı ihrâk (13) itdi İmâm Kırţubî rivâyet ider ki beş günlük yoldan nârîñ irtifâ‘ ı hevâda müşâhede (14) iderler imiş

Şeyh Kırţbeddîn Kırşâlânî eyütüdi ğaliba elli iki gün tırdı (15) ahir Receb ayunuñ yigirmi yedinci gice ki hâce-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hâzretlerinüñ (16) mi‘râcî ayunda vâkı‘ olmuşdur ol gice söyündi dimişdür ve bi’l-cümle bu nâr (17) kışşasunuñ tefşîli kıatı çokdur İmâm Kırţubî tezkiresinde mufaşşal beyân buyurmuşdur

[9a] ve Kırţb-i Kırşâlânî dahı Cümelü’l-İcâz fi’l-İ‘câz nâm risâlesinde beyân itmişdür ba‘de zâ şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzret-i ‘Alî bin Ebû Tâlib hâzretlerine bu esrâr-ı hafîyyeyi ta‘lîm buyurmuşlardır

وَلِهَذَا قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَلُونِي عَنْ طَرِيقِ السَّمَاءِ فَإِنَّ أَعْلَمُ بِهَا مِنْ طَرِيقِ

الْأَرْضِ سَلُونِي قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِي فَإِنَّ بَيْنَ جَنْبِي عُلُومًا كَثِيرَةً كَالْبَحَارِ الزَّوْجَرِ قَالَ أَيْضًا وَعَلِمَ أَنَّ جَمِيعَ أَسْرَارِ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْكُتُبِ السَّمَاوِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فِي الْفَاتِحَةِ فِي بِسْمِ اللَّهِ فِي النَّقْطَةِ الَّتِي تَحْتَ الْبَاءِ وَأَنَا هَذِهِ النَّقْطَةُ الَّتِي تَحْتَ الْبَاءِ

²⁹² Hicaz bölgesinde yüksek bir ateş çıkmayınca kadar kıyamet kopmaz. (o ateş) Devenin boynuna benzer, Şam ve Basra arasında görülecek. (Buhari/ 7118)

²⁹³ Bundan ötürü; Hz. Ali dedi ki, bana gökyüzü yollarını sorun, kesinlikle o yolları biliyorum. Beni yitirmeden bunu sorun zîrâ kanatlarımin altında denizler gibi ilim mevcuttur. Ali yine dedi ki : Allah c.c.’ın bütün sırları semavî kitaplarından biri olan Kur‘an’ın Fatiha süresinde yer alan besmelesindeki bâ harfindedir. İşte o bâ harfi benim. (Biharü’l-Envâr /332 şia kaynak)

²⁹⁴ وبعد قد اتفق اهل الملل الاربع يعنى المسلمين والنصارى والصابية واليهود انّ عمر الدنيا سبعة آلاف سنة ويؤيد ذلك ما روى عن النبي عليه السلام أنّه قال مدّة عمر الدنيا سبعة آلاف سنة واني بعثت في الاف الآخر

قال ابن عبّاس انّ الله تعالى يبعث دينه القويم وظهور صراطه المستقيم وكان في الاف الاولى آدم عليه السلام ²⁹⁵

وكان في الاف الثانية ادريس عليه السلام وكان في الاف الثالثة نوح عليه السلام وكان في الاف الرابعة ابراهيم عليه السلام وكان في الاف الخامسة موسى عليه السلام وكان في الاف السادسة عيسى عليه السلام وكان في الاف السابعة محمد عليه الصلاة و السلام ختمت به النبوة وتمت به آلاف الدنيا والاف الاول لزلخ الاف الثانية للمشتري الاف الثالثة للمريخ الاف الرابعة للشمس الاف الخامسة للزهرة الاف السادسة لعطار الاف السابعة للقمر فاستولى على الف آدم حرف الف فاستولى على الف ادريس حرف الباء فاستولى على الف نوح حرف الجيم فاستولى على الف ابراهيم حرف الدال فاستولى على الف موسى حرف الهاء فاستولى على الف عيسى حرف الواو فاستولى على الف محمد حرف الزاء فالاف الاولى قلمها سرياني فالاف الثانية قلمها برباوى فالاف الثالثة قلمها خرزى فالاف الرابعة قلمها برهمى فالاف الخامسة قلمها عبراني فالاف السادسة قلمها رومى فالاف السابعة قلمها عربى

فآدم عليه السلام اول الانبياء زمحمد عليه السلام خاتم الانبياء فابوبكر اول الخلفاء وعمر بن عبدالعزيز اول الابرار ومحمد المهدي خاتم الابرار ويزيد اول الاشرار والدجال خاتم الاشرار

قال بعضهم حديث مدّة عمر الدنيا سبعة آلاف سنة موضوع لانه ليس موجود في كتب السنّة قال ابن طلحة المائة الاولى على رأسها سيظهر سيف الحق وامام الخلق اقامه الله ليحيى الكتاب والسنة ويميت الضلالة والبدعة المائة الثانية على رأسها سيظهر العارف بالله الواقف على اسرار الله المائة الثالثة على رأسها يظهر الامام العادل والعايد الفاضل المائة الرابعة يظهر القادر بالله المطع لامرالله المائة الخامسة يظهر المحب للعلماء والمعتقد في الاولياء المائة السادسة يظهر الناصر الكتاب الله القائم بسنة رسول الله المائة السابعة يظهر

²⁹⁴ Yahudî, Sabîî, Hristiyan ve Müslümanlar dünyanın yedi bin sene olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bunu teyit eden Hz. Peygamber'den rivayet edilen "dünyanın ömrü yedi bin senedir; ben son bin yılında gönderildim." hadisidir. (Munavî, Feyzu'l-Kadir/ 4277)

²⁹⁵ İbn Abbas dedi ki Allah güçlü dinini doğru olan yolunu mahlukata gönderdi. Birinci bin yılda Adem a.s. ikinci bin yılda İdris a.s. üçüncü bin yılda Nuh a.s., 4. bin yılda İbrahim a.s 5. bin yılda Musa a.s. 6. bin yılda İsa a.s. 7. bin yılda Muhammed a.s. gönderildi. Onunla peygamberlik sona erdi ve dünyanın binleri de tamamlandı. Birinci bin yıl "zühal"e, ikinci bin yıl "müşteri", üçüncü bin yıl "merih", dördüncü bin yıl şems, beşinci bin yıl "zühre", altıncı bin yıl "utarid", yedinci bin yıl "kamer" e karşılık gelir. (Biharü'l-envâr /334 Şîa kaynak)

الغيث العامى الامام الناصر المائنة الثامنة يظهر ملك²⁹⁶ الشديد المائنة التاسعة في الشدائد يظهر الملاحم الى سنة 1446 -

قال ايضا فوجدنا الملوك بصورته تسعمائة وستين صورا للمك اولهم معاوية آخرهم آل عثمان والمهدى يلاقى آخر آل عثمان روى عن دانيال عليه السلام انه قال اذا مضى من الف الثامنة 1408 فانه اوان خروج يأجوج ومأجوج²⁹⁷

قال كعب الاخبار لابد من نزول عيسى عليه السلام ومن امارات نزوله كثرة الهرج والمرج في البلاد وظهور الفساد بين العباد قبل نزوله يخرج من بلاد الجزيرة رجل يقال له اصهب ويخرج من بلاد الشام يقال له جرههم ويخرج القحطاني بأرض اليمن فبينما هؤلاء الثلاث فوجورهم وظلمهم واذا هم بالسفياني وقد خرج من غولها ومشق في احواله اسمه معاوية بن غينة وهو رجل مزبوع القامة رقيق الوجه طويل الانف في عينه اليمنى كسر قليل فأول ظهوره يكون بالزهد والعدل وبذل الاموال ويخطب له على منابر الشام فاذا تمكّن وقويت شكوته زال الامان من قبله واطهر الظلم والفسق ثم يسير الى العراق بجيش عظيم على مقدمته رجل يقال له ناجية فأول ما يقابله القحطاني وينهزم ثم ينقد جيشه الى الكوفة وجيشا الى خراسان وجيش الى الروم فيقتلون العباد وظهور الفساد

وقيل انّ السفياني هو من ولد ابي سفيان ومن علامته على باب داره صخرة عظيمة فيصيح من الايام وقد ركزا ابليس عليها ثلاثمئة علم وانه يخرج حتى يبلغ الاسكدرية فيقتل بها ما شاء الله ثم يدخل مصر والشام ثم الكوفة والبغداد وخراسان حتى يدخل مروة فيلقاه رجل يقال له الحارث على مقدمة منه رجل يقال له شعيب بن صالح فينهزم السفياني منه فعند ذلك يظهر رجل من اهل البيت يقال له محمد على المهدى قال ابن عباس

²⁹⁶ Âdem'in bin yılına üstün gelen harf, "Elif'e işaret ediyor, İdris'in bin yılına üstün gelen harf "ba" ya işaret ediyor, Nuh'un bin yılına üstün gelen harf, "cim"e işaret ediyor, İbrahim'in bin yılına üstün gelen harf, "dal"a işaret ediyor, Musa'nın bin yılına üstün gelen harf "ha" ; İsa'nın bin yılına üstün gelen harf, "vav"a işaret ediyor; Muhammed Nebi'nin bin yılına üstün gelen harf, "za"ya işaret ediyor,

İlk binin kalemı Süryanicedir. İkinci bin Berbavî, üçüncü bin Harezmcedir, dördüncü bin Brahmic, beşinci bin İbranice altıncı bin Rumca yedinci bin ise Arapçadır. Adem peygamberlerin ilki, Muhammed as. sonuncusudur. Ebu Bekir ilk halife, Ömer bin Abdülaziz ilk ebrardır, Muhammed Mehdi son ebrar, Yezid şerhlerin ilki; Deccal ise sonuncusudur, bazıları "dünyanın ömrü yedi bin senedir" hadisinin mevzu olduğunu söylemiştir. Çünkü bu hadis Kutub-ı Sitte'de bulunmuyor.

İbn Talha dedi : ilk yüz yıl başında hakkın kılıcı, halkın imamı kitap ve sünneti diriltmek ve bidat; küfrü yok etmek için Allah tarafından gönderilecektir. İkinci yüzyıl, Allah'ı bilenler ve Allah'ın esrarına vakıf olanlar çıkar. Üçüncü yüzyılda adil, üstün abid olan imamlar zahir oldu. Dördüncü yüzyıl, Allah'ın güç verdikleri ve Allah'ın emirine itaat edenler beşinci yüzyılda âlimleri seven ve Allah dostlarına itikadı bağlanan. Altıncı yüzyılda, Allah'ın kitabına yardımcı olanlar çıkacak ve sünneti ihya edenler. Yedinci yüzyılda yardım eden imam ve itaatkar halk; sekizinci yüzyılda krallar zahir olacak.

²⁹⁷ Dokuzuncu yüzyıl ise şiddetleri içerir ki -bu şiddetler savaşların çıkmasına sebep olacak- hicri yıl: 1446 ve yine de dedi ki, Kralları göreceğiz hicri yıl 960 krallık bazında ilki Muaviye sonuncusu ise, Hz. Osman'ın ailesinden ve Mehdi'yi karışılacak. Hz. Osman'ın ailesiyle Danyal (as) rivayetine göre dedi ki, yıl 1408 olunca Yecüc ve Mecüc çıkışı olacak.

ببايعون المهدي بين الركن والمقام ويكون اصحابه على عدد اهل بدر وهو من ولد الحسن وامّه عباسية ومن امارات خروج المهدي خروج السفيناني

وقيل رجل اولاد الحسين كسوف الشمس في النصف من شهر رمضان وخسوف القمر في آخره على خلاف العادة وخسف بالبيداء وخسف بالمشرق وطلوع الشمس من مغربها ومن علامته خروج ستين كذا بايد عون النبوة و خرج اثني عشر رجلا من آل ابي طالب يدعون الامامة ثم يذهب المهدي الى القسطنطينية فهي المدينة التي بناها قسطنطين الملك وهو اول من ظهر الدين النصرانية ودونه وهي مدينة مثناة الشكل منها جانبا في البحر جانبا في البر ولها سبعة اسوار وسمك سورها الكبير احد وعشرون ذراعا وفيه مائة باب وبابها الكبير يسمى باب الذهب وهو باب مصمت مملو بالذهب ويحيط به وارتفاعه عشرة اذرع ومنها منارة من نحاس قد قبلت قطعة واحدة وليس لها باب وفيها ايضا منارة قريبة من مارستانها قد البست جميعها النحاس وعايها قبر قسطنطين.وهو راكب على فرس وقوايم الفرس محكمة بالرصاص ما عدا يده اليمنى فانها مطلقة سائبة في الهواء كانه سائر قسطنطين على ظهره ويده موقوفة في الجر وقد فتح كفه يشير نحو بلاد الشام ويده اليسرى فيها كرة وهذه المنارة تبين على نصف يوم البحر وقيل انه يده اليسرى طلسم يمنع لعدو من الدخول اليها وقيل مكتوب على الكرة ملكة الدنيا حتى بقيت في كفي مثل هذه الكرة وخرجت منها كما ترى²⁹⁸

²⁹⁸ Ka'ab dedi ki : Bu haberler İsa (as) ın inışine delalet eder. Bu da ülkelerde karmaşıklık ve ortalığın kızışmasına işaretler ve insanlar arasında fitnenin yayılacağına, İsa'nın inışinden önce ve Cezire bölgesinde "Esheb" adıyla bir kişi ile Şam şehrinde ismi "Curhum" diye zikredilen şahıslar çıkacak. Yemen'de ise Kahtani" adında biri çıkacaktır. Bu üç şahıs yaptıkları zulüm ve fücürleriyle nam salacaktır. Onlar Süfyan ağaılığı ve suları bol bir yerden çıkacak olanın adı "Muaviye bin Gıne" eşlik edecek. O da - orta boylu ince yüzlü uzun burunlu sağ gözündeki kırıklık olan ilk başlarda zühd ve adalet ile cömert olan Şam minberinden kendisine Hutbe okunan ne zaman kuvvetlenip güç sahibi olduğu zaman iman giden ve zulme başlayana- sonra büyük bir orduyla Irak' a harekete başlar ve komutanlarına (Naciye) deniliyordu. İlk olarak Kahtani'yi hezimete uğratarak, sonra askerlerini Küfeye doğru yola koyacak. Bir bölüm askerini Horasan'a doğru, bir bölümünü de Rumlara doğru sürecek. İnsanları öldürüp fesadı yayacaklar. (Tehzibul-Ahkâm fi şerhi'l-Mukni'a [Şi'a kaynak] s.920)

Bazıları Süfyan için o Ebu Süfyan'ın çocuklarından diyor, işareti kapsamında büyük bir kayanın olması. Bazı günlerden şeytan yoğunlaştı üzerine onun, üç yüz isimle çıkarak aya kadar uzandı ve binlerce âdemoğluna yetişecek ve İskenderi'ye yetişene kadar ve onları öldürecek. Sonra Mısır, Şam, Küfe, Bağdat, Horasan ve Merve girene kadar, bir adamla karşılaştı ve ona (haris) diyorlardı. Komutanlarından (Şuayb bin Salih) olan biri vardı, o esnada Süfyan onu ezdi, geçti ve ehli beyitten biri çıktı ona da (Muhammed bin Ali Mehdi) deniliyordu. İbn Abbas'ın rivayetine göre Mehdi arkadaşlarıyla sayıca fazla bir toplulukla savaştı. O, Hz. Hasan'ın çocuklarından; annesi de Abbasilerden olacaktır. Süfyan'ın çıkışı Mehdi'nin çıkışına zemin hazırlayacaktır.

Hız. Hüseyin'in çocuklarından biri dedi ki, güneş tutulması zamanı, Ramazan ayının ortalarında, ay tutulması olağandışı beyazlıkla aydındandı ve güneşin batıdan doğması, ve on iki imamın Ebu Talib b. Ali'den çıkması ve imamlığı talep etmelerinden sonra Mehdi'nin Kostantiniyye gitmesiyle Rum kralını İslam'a davet eder. Fetihden sonra Kostantiniyye şehri Rum kralının yaşadığı ve inşa ettiği şehirdir. O da ilk olarak Hristiyanlığın zuhur ettiği şehirdir. O da üçgene benzeyen bir şehir olarak deniz kenarında olup karada yedi surla çevrili olan yüksekliği on metre olup yüz kapı bulunmakta en büyük kapısı Altın kapı adıyla adlandırılır. Altın ile işli olduğu için ve yüksekliği beş metre ve demirden bir minaresi bulunur. Bir bölümü yine minareye sahip olup kabristan her tarafı demirden ve üzerinde Kostantin'in kabri olup bakırın üzerinde kurşun işlemleri bulunup sağ tarafında

قال ابن طلحة واذا خرج هذا الامام المهدي فليس له عدو الا الفقهاء خاصة وهو السيف اهران ولو لا ان السيف بيده لاقتوا الفقهاء بقتله ولاكن الله يظهره بالسيف والكرم فيطيعون ويخافون فيقبلون حكمه من غير ايمان بل يضمرون خلافه ولا ان يده امانة الكبرى والامانة دم سن النبي عليه السلام وكسر الكفار ربايه في غزاء احد فلما اراق دمه وارسل الله تعالى جبريل عليه السلام واخذ وقبض دمه قبل ان ينزل على الارض فوضع في محل المباركة وحفظه الى خروج المهدي فلما ادعى المهدي المهدي فادعى الله اليه لمكانه واخذه يده اليمنى ولهذا ظفر في كل الامور

قال ايضا المراد بقوله تعالى مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ – يَخْرُجُ مِنْهَا الْوَلُّو وَالْمَرْجَانُ فاطمة وحسن محمد علي حسين فالفرد اشارة الى البحر الازلي والزواج اسارة الى السر لمحمدى يخرج من بحر الازل²⁹⁹

اللولو ومن بحر الابد المرجان قباي الآء رَبُّكُمَا تُكَذِّبَانِ. اعلم ان محمدا صلى الله عليه وسلم هو صورة العنصر الاعظم والامام على صورة العقل الكلى وهو القلم الاعلى لهذا العالم و فاطمة هي صورة النفس الكلىة وهي المرج المحفوظ والحسن هو صورة العرش والحسين هو صورة الكرسي والاثني عشر من اولاده صورة البروج الاثنى عشر الامام محمد المهدي صورة العالم الدنيوى وابوبكر عمر عثمان و طلحة وزبير وسعد وسعيد وابو عبيدة رضى الله عنهم

قال علي رضى الله عنه علم الحروف من علم المخزون لا يعرفه الا العلماء الربانيون عتيق عمر محمد علي عثمان اول شجرة الملك وفي عدده ينتقل الملك الى آل مروان ثم انتقل الى آل العباسية ثم انتقل الى آل عثمانية توتى الملك ممن تشاء وينزع عنه ممن يشاء ذلك تقدير العزيز العليم. ومن علامته ايضا قال امير

havada olan mallar ve Kostantin'in sırtında ve elinde testi içerisinde ve elini açarak Şam memleketi gibi sol elinde bir top bu minare beyan ediyor. Denize bakan taraf sol elinde olduğunu bir tılsım onu engelliyor oraya girilemiyor. Bazı rivayetlere göre kürenin üzerinde yazılı olduğu görüldüğü gibi çıktı.

²⁹⁹ İbn Talha dedi ki ne zaman bu İmam Mehdi çıkarsa onun düşmanı olmayacak ancak fakih âlimleri o da seyf ve diğerleri eğer seyfin elinde olmasaydı fakihler onun öldürülmesine fetva vereceklerdi. Fakat Allah seyfin eline hükmü geçirip onların korkmasına ona saygı göstermesini sağladı ve dediler ki “hüküm iman haricindedür fakat zarar verir ve zayıflatır onu” elinde büyük güven vardır, Nebi (as)ın dişinin kanı vardır- Uhud savaşında kafirler kıldı ve kanı aktı- Allah, Resulüne (as) a Cebrail'i gönderdi (as) ve onun kanını aldı yere düşmeden önce ve mübarek yere bıraktı ve o kanı tā ki Mehdi çıkana kadar koruyor, ne zaman Mehdi halifeliğini ilan ederse Allah vahiy edecek mekanına ve onu alacak sağ eline ve bütün emirleri başaracak, yine Allah c.c. : [Suları acı ve tatlı olan iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar fakat aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar. (Rahman /19-20-22)] Fatima ve Hasan ve Hz. Muhammed'e Ali ve Hüseyin'e murat buradan işaret etmesi denize ezeli olan evlilik işaret eder ebedî denize berzah işaret eder Hz. Muhammed'e (sav) ezeli denizden çıkar.

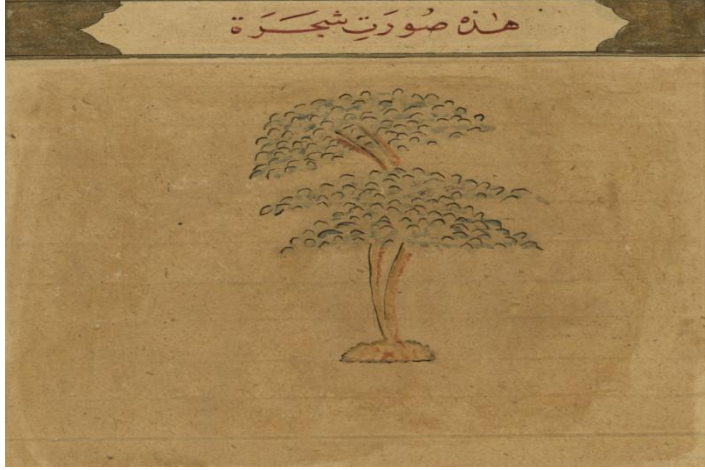
المؤمنين على بن ابي طالب كرم الله وجهه سوف يظهر شجرة الحنظل بديار مصر فهو آوان ولادة الامام المهدى وهذه صورة. ³⁰⁰

قال على بن ابي طالب كرم الله وجهه رضى الله عنه ويح اهل الارض في الطول او العرض باعداد حروفه ومواد حروفه ومبادهيه ومقدسه فانه يكون بعد الالف سنه 1439 شجرة الحنظل وحمرة الصندل كيف الخلاص من الاقفاص لو لا شاهين الجود يطير على فراخ الرخش وهذه صورة شاهين الاشرار وهو سلطان مصر ³⁰¹.

³⁰⁰ Lü'lü ise içinde incilerin bulunduğu denize : فَيَايَ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ [O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (Rahman 21)] Sen bil: Kesinlikle Hz. Muhammed (sav) en büyük özelliklere sahip olan ve imamlığa bütün akıl suretinde, bu âlemde en yüksek kalemdir. Fatıma ise, o da nefsi külliyyenin suretidir, korunmuş muhafazakârdır. Hasan ise, arşın suretidir. Hüseyin ise, kürsinin suretindedir ve on iki çocuğu, on iki takımyıldızıdır ve İmam Muhammed Mehdi ise, dünyevi âlem şeklindedir. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyir, Sad, Said, ve Ebu Ubeyd ondan memnundur. Ali, gizli harflerin ilmine sahip olup onu kimse bilmez ancak Rabbanî ulema olanlar hariç. Sevgili âlim! Muhammed, Ömer, Osman, Ali melikliklerin ilk ağaçlarıdır ve onlardaki sırlar Melik Mervan ailesine sonra Abbasilere daha sonra Osmanlı Devletine taşınır. [Söyle ki; Rabbim mülkün sahibi dilediğine mülkü veren ve dilediğinden mülkü alandır (Âli İmrân/26)] Müminlerin emiri Ali bin Ebu Talib dedi ki : soy ağacı Mısır şehrine ordan Avaniler geçecek. İmam Mehdi zuhuru, sultan reis hakan eğer harflerin üzerinde bismillah kelimesi yok olursa Mehdi kalkacak, devran dönecek ve herkes selamete erecek. 1499 yılı.

³⁰¹ Ali bin Ebu Talib dedi ki : Eyvahlar olsun yeryüzündekilere! Eliften sonra harflerin adedince, harflerin maddelerinde; harflerin girişimlerinde, harflerin kutsallığında bunların hepsi eliften sonra olacak .1439 Hanzala ağacı ve Hint ağacı kırmızılığı; eğer kendi yuvası üzerinde uçuşan cömert şahin olmaz ise nasıl kafesten kurtulacak. Bu gördüğün esrarlı şahin resmi, bu da Mısır'ın sultanı.(Sembolik)

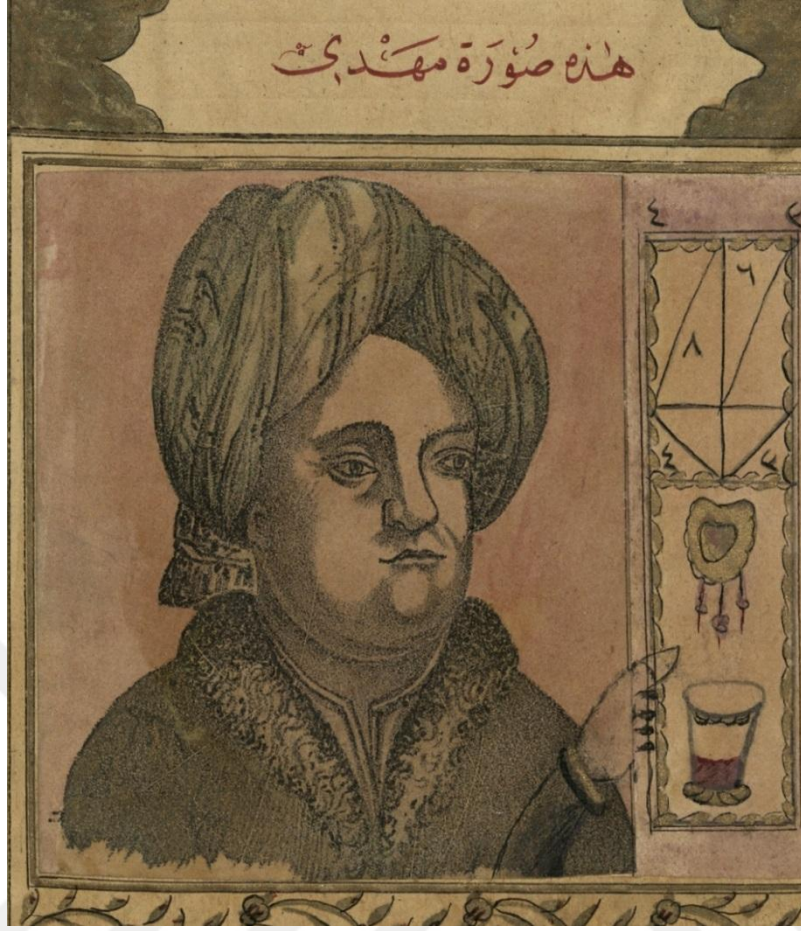

ثم اعلم فإن الله تعالى خليفة يخرج في آخر الزمان وقد امتلأت الارض جورا وظلما فيملاها قسطا وعدلا ولو لم يبق من الدنيا الا يوم واحد حتى بلى هذه الخليفة من ولد فطمة الزهري وهو اقنى الانف الكحل الطرف وعلى خذه الايمن خال يعرفه ارباب الحال اسمه محمد واسم ابيه عبدالله وهو شاب مربوع القامة حسن الوجه والشعر ولباسه اخضر واسعد الناس ويمكث في الارض اربعين سنة³⁰²

ثم يتوفى ويصل عليه المسلمون فمن رسم ما رسم ورقم ما رقم فهو المهدي بلا اشكال صاحب العلوم يعرفه العرفان ويده هذه³⁰³.

³⁰² Sonra; Bilin ki ahir zamanda Allah (cc), yeryüzüne zulmü çıkaran, adaleti ve hakkı savunan tâ ki dünyada bir gün bile kalsa halife tayin edecektir. (İbn. Mâce, Fiten /34) Bu halife Fatıma'nın çocuklarından olup burnunun ortası yüksekçe, gözleri sürmeli, sağ yanağı ben olan, hal erbabı onu tanır. Adı Muhammed Babasını adı Abdullah orta boylu güzel yüzlü yeşil elbiseli, insanlar tarafından sevilen, onların arasında kırk yıl yaşayacak sonra vefat edecek ve insanlar ona selam edecek.

³⁰³ Bu resimde gördüğünüz resim ve rakam o Mehdi'dir. Şüphesiz ilim sahibi tanır ve irfan sahibi birinin eliyle çizilmiş.

والمهدي قد سل السيف وبشر بالسيف فأنه بالوصف وحسن الصف وقال بعضهم خروج المهدي 1446 وهو مطابق في بيت الثاني من لفظ غر مره سنه 1446 وهو يشير و زس و اعنى به السلطان و زس و خاقان وبحساب ابجد يوافقه³⁰⁴.

وبحساب أبجد يوافقه³⁰⁵ [13b]

Amma divān-ı ‘Alī bin Ebū Ṭālib raḍiyallāhu anhu şerhinde (2) mezkûrdur ki devr-i kameriyye hesābı üzre müddet-i dünyā biñ dört yüz yigirmi iki sene üç (3) mäh yigirmi dört gündür buyurmuşlar ve şerh-i mezkûrda ‘ala rivāyetihi (4) biñ dört yüz on yerine üç mäh yigirmi dört güne bālig olmuşdur ammā (5) bu hesāb hesāb-ı taḳrībīdür hesāb-ı taḥḳīḳī ‘ilmullāha müfevvezdûr diyü beyān olmuşdur ve ‘alā rivāyetihi dört yüz seneye bālig olmuşdur ki bu hesāb hesāb-ı şemsīdür bu hesāba

³⁰⁴ Bazılarına göre Mehdi’nin çıkışı 1446 hicri yılıdır, o da ikinci beyitte kelime sel olarak gramer şeklinde 1446 senesinde ona işaret ediyor ز و س و

³⁰⁵ Ebcet hesabıyla aynıdır.

binā'e'l-sene-i nāsda meşhūrdur ki Resūl-ı Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem
hazretleri biñ beş yüz seneden ziyāde arz üzerinde yatamam buyurmuşlar (9)‘ acabā
bu hadīs-i muḳārin sıhḥat mıdur degil midür diyu beyne'l-muḥaddiṣin ihtilāf vāḳı‘
olmuşdur (10) İsmā‘il Hakkı Muḥammedīye şerhinde bāb-ı sed tövbede zıkr ider ki
bu hadīs bu üslūb (11) üzere fem-i şerīfden sūdūr itmemüşdür belki biñ sene-i
mütecāviz türābda (12) meḳṣ itmem diyu buyurmuşlardur ḥatta ehl-i muḥaddiṣinden
İmām Şagānī bu hadīs-i şerīf bu üslūb üzere beyān idüp temessük ider ki ḳāle
Nebīyyü ‘aleyhi’s-selām ³⁰⁶ وأنا أكرم عند الله من أن تران يتركنى في التراب ألف عام

ammā İmām Celaleddīn e’s-Suyūṭī bu hadīse mevzu‘dur diyu hadīs-i
erba‘inde beyān itmüşdür egerçi hadīs-i şerīf bu maḳāmda şaḥīḥ olmaḳ lāzım gelse
idi bu āna ḳadar āsārı ve ḥikmeti müşāhede olunur idi bā-ḥuşuş sene-i ḥicret-i
Nebevī vaktımızda

[14a] (1) biñ seneyi mütecāviz olmuşdur buña cevāben Şen‘ānī dir ki
velādet-i (2) Nebevī altı biñ seneyi mütecāviz idi ber muḳteżā-yı hadīs-i şerīf biñden
(3) dört yüz sene tarḥ olunduḳda altıyüz sene bāḳī ḳalır ve ‘aşrımızda (4) bu ḳadar
seneye bālīg olmuş olur ol daḥı zamm olunduḳda biñ seneye (5) varmıya bu ḳadar
sene vardur diyu işbāt-ı muda‘yı itmişdür

pes-i imām müşārü’n (6) ileyhūñ ḥesābı üzere fī zamānina ḥesāb olsa yine
ḥesāb-ı mustaḳīm olur (7) ya‘nī e’l-ān sene biñ üç yüz birdür sene-i mezkūrdan dört
yüz iḥrāc (8) olunduḳda ṭoḳuz yüz bir ḳalır biñ seneye varmaya ṭoḳsan ṭoḳuz (9)
sene ḳalır hadīs-i şerīf ḥesābınca müstaḳīm olmuş olur ve zamm olduḳ (10) şüretde
ḥesāb-ı ṣālīse tevāfuḳ ider biñ üç yüz bir senesi üzerine (11) ṭoḳsan ṭoḳuz senesi
zamm olunduḳda tamamen bin dört yüz seneye bālīg olur (12) bu şüretde Resūl-ı
Ekremiñ turābı üzere ‘adem-i meksene ṭoḳsan ṭoḳuz (13) sene ḳalmış olur

³⁰⁶ Ben Allah’ın yanında kendisine ikram edilenim, gördüğünüz gibi beni toprağa bıraktılar bin yıl geçtiği halde aynıyım. (Saganī, Mevduat/56)

قال الديلمي عن أبي ذر انه سمع رسول الله (ص ع و) يقول سيكون بمصر رجل من قريش أخنس يلى
سلطان ثم يغلب عليه وينزع عنه فيفر الى الروم فيأتي بهم الى الاسكندرية فيقاتل اهل الاسلام بها فذلك أول
الملاحم كما قال السيوطى³⁰⁷

işte bu ‘ilm-i cifir yazulup temām oldu (17) rumūzāt u ḥaḳāyıkdan
derūnī sadeḫ-vār mürvārīd ile ṭoldı

[14b] (1)

Ve ḳalem meşḫ olunup ḳalemdāne ḳondı
Ve eṭrāfı dehān devāt-ı midād siyāhdan yundı

(2) ve bu ‘ilm daḫı nā-maḥremden iḥtirāz olunup evvelā el- ebsāre vaşıyyet
olundı (3) nitekim dimişlerdür

غابة كل متحرك سيكون ونهاية كل متحرك ان لا يكون³⁰⁸

(4) imdi lāzım geldige ḳavāīd memleket ü erkān-ı devlet ḥaḳḳında bir lāyīḥa
tanṣīm (5) olunup rūḥ-ı ‘ālem pādīşāḫımız efendimiz ḥazretlerine taḳdīm ola
bināberīn (6) işbu lāyīḥa pā-yı serīr-i salṭanata cesāret olunup arz u taḳdīm ḳılındı

(7)Şüret-i Lāyīḥa ma‘lūm ola ki taḥḳīḳan memleket bir ḳā‘ide-i külliye (8)
üzerine binā olunmuşdur ki ol ḳāide cesed-i ḥayvānda baş meşābesinde (9) olup
başında cesediñ beḳāsı olmadıḡı gibi ol ḳāidesiz memleketiñ daḫı (10) şebātı olmaz
ol ḳāide beş ‘aded erkāna muḥtacdur ki ol beş erkāndan birine (11) ḥalel irāş eylese
ol ḳāideye za‘f ‘arız olur nefis-i ḥayvānuñ erkān-ı (12) ḥamsesi olan beş şey’ gibi ki
bunlardur: ḡāzā vu şaḥm ve dem u laḥm ve muḥḥ u aẓm bunlardan biri bir şaḥşda
müntaḳaş olsa ḳuşūrına daḫı buṭlān (14) irişmekle ol şaḥş ‘illetden sālim olamaz ve
bu ḳā‘ide vü erkān-ı ḥamse daḫı bir (15) esāsa muḥtacdur ki ol esās olmaduḳça şābit
u müstekār olamaz ol esāsa (16) ḥalel gelse ol erkān u ḳā‘ideye daḫı ızdırāb gelüp
cümlesi münhedim olur (17) zıkr olunan ḳā‘ide ki kāffe-i umūr-ı memleket anuñla
şābit u ḳā‘imdür ancak vüçūd-ı ḥümāyūn

³⁰⁷Suyuti’nin dediḡi gibi Ebu Zer, Resulullah (s.a.v)’den işittim; Mısır da bir adam kureyş
kabilesinden basık burunlu sultana yakın sonra ona galebe ḳalacak onu görevinden alacak ve o da
Rum diyarına kaçacak ve onlarla İskenderiye’ye gelecek ve İslam ehlini öldürecek onlarla bu ilk
savaş olacak. (Nuaym b. Hammad Fiten /1358)

³⁰⁸Bütün hareketli işlerin amacı olur ama bütün hareketli olan işlemlerin sonucu olmuyor.

[15a] (1) Hâzret-i Mülûkâneden ‘ibâretdür ki mücerred tedbîr-i ra‘iyyet ve siyâset memleket (2) için kâ‘îmdürler dört şey’ anlardan münfekk olmaz edeb ‘aql ‘adl ikdâm (3) bu dört şey’in birinden ‘ârî olmak umûr-ı memleketde za‘fı mûcib olur (4) cesed-i insânda olan tabâyi‘-i erba‘a gibi ki bunlardan biri nâkış olsa (5) cesed-i insânun terkîbine za‘f gelir bu taqdîrce işbu evşâf-ı erba‘a ile (6) mevşûf olan Mülûk-ı ‘İzâm hâzerâtının vücûd-ı hümayûn-ı ‘âlem-südlarıyla (7) kâ‘ide-i memleket kâ‘im ü şabit ü kavî olur erkândan biri dağı vezâretdür (8) ol dağı iki kısmdur biri vezâret-i tefvîz ve birisi vezâret-i takyîddur (9) ammâ vezâret-i tefvîz Şahenshâh-ı Übbehet-penâh hâzretleri tedâbir-i umûr-ı devletlerini (10) vezîr-i dirâyet-semîrlerünün re‘yine ihâle vü tefvîz buyurmalarıdır ki ihâta-yı umûr-ı (11) ‘âmmeye rây-ı işâbet-pîrâ-yı mülûkâneye medâr ola ammâ vezâret-i takyîd (12) kâffe-i umûr-ı memleket rây-ı sevâb-ı sedîd-i cenâb-ı hilâfet-penâhiye mahşûs u (13) maşşûr olup vezîr-i şadâkat-meşîrleri hemân taraf-ı bâhirü’l-izzü’s-şeref (14) Hâzret-i Cihândârîden şeref-yafte-i şudûr olan emr u irâde-i hümayûnların icrâ vü infâz ider

Hâzret-i ‘Âişe radıyallâhu anhâdan mervî hadîs-i (16) şerîfîn me‘âl-i le‘âfeti iştimâli budur ki Hâzret-i Mâlikü’l-mülk-i lâ-yezâl (17) cellet âzametehu ani’z-zevâl mesned-efrûz saltânât olan bir padişâh-ı ma‘delet-penâhı

[15b] (1) Hilye-i şadâkatle muttasîf bir vezîr-i revîyyet-mesîre maşrûn u muvaffâk kılar ki ferâmûş (2) olan eşyâyı tezkîr-i zîkr u irâde buyrulan umûrda i‘ânet ider (3) ve ma‘lûm ola ki vezâret için ihtiyâr u intihâb olunan zevât-ı kirâmda on (4) şîfat bulunmak elzemdür evvelkisi ‘ilmdür ki ‘ilm sebebiyle muktezâ-yı şer‘-i muṭahhar (5) üzre hareket eyleye **şânî** sinn ya‘nî yaşıdur ki müsinn olan merd-i ‘âkıl (6) germ u serd-i rûzgârı görerek ve tecrübe-i umûr iderek muktezâ-yı devr-i (7) gerdûn ve iktizâ-yı tab‘-ı felek-i buḳâlemûna kesb-i vukûf eylemişdür **şâliş** (8) emîn olmağıdur ki kendüye i‘timâd olunan umûrda şâ‘ibe-i hıyânetden ihtirâz (9) eyleye **râbî**‘ şıdk-ı lisândur ki hatta kelâmuna i‘timâd u i‘tinâd u kavliyle ‘amel oluna (10) **hâmis** kılllet-i tama‘dur ki hatta rüşvet aḥz itmeyüp aldanmaya **sâdis** cümle nâs (11) ile ‘adâvet ü buḡzdan sâlim ola zîrâ ‘adâvet ‘adâlet ve şefḳata mâni‘ (12) olur **sâbi**‘ huzûr-ı lâmi‘ü’n-nûr-ı mülûkâneye arz u ifâde eylediği mevâddı (13) ve taraf-ı Hâzret-i Hüsrevâneden nakl u rivâyet eylediği emr u irâde-i şâhâneyi (14) unutmayup hâṭırında tuta zîrâ vüzerâ-yı ‘izâm bu maḳûle umûra şâhidlerdür (15)

şāmim zekā vü fiṭnatdur ki vāḳi' in ḥilāfı 'arz u inhā olunan umūrda şıḍḳ u (16) kizbi fark idüp 'indinde iştibāh u iltibās vāḳi' olmaya zīrā umūrda (17) iştibāh ile cezm u 'azīmet şaḥīḥ u temām olmaz **tāsi'** ehl-i hevādan olmaya [16a] (1) zīrā 'uḳūl u elbābı iḡfāl u iḥdā' ve ṭarīḳ-i şavābdan şarf u imāle ve şāḥibini (2) ḥaḳdan bāṭıla iḥrāc u iṣāl idüp ḥaḳḳ u bāṭılı tefrīḳ idemez '**āşir** (3) 'uhde-i vezārata mevkūl olan umūr-ı ḥarbiyye vu ḥarāciyyede kitābet erbābından ola (4) ya'nī bu umūrlarda kitābete takrīb ile ḥabīr vü vaḳıf tafşıl u mezāyāsına 'ārif (5) ola zīrā vezīr bulunan zāt-ı 'ālī himem yā emr-i ḥarb u ḥaraca kıyām u mübāşeret (6) yā bu umūruñ esbābına teşebbūs ü mübāderetden ḥali olmadığından bu şıfat (7) medār-ı vezāret olup umūr-ı siyāset bunuñla muntaẓam olur diyü evşāf-ı (8) 'aşereden nemik-dārı nāḳış olursa umūr-ı tedbīrde ol miḳdār nokşānı (9) zuhūr ider evşāf-ı mülūkdan biri daḡı rıfḳ u mülāyemetdür ma'lūm (10) ola ki rıfḳ tedbīr-i umūrda mülūk-ı 'izām ḥaẓerātınuñ memdūḥ u efḍal olan (11) evşāf-ı ḥasene ve aḥlāk-ı müstaḥsenelerindendür re'āyā zümresinden taḥşıl-i (12) emvāl ḥuşūşunda rıfḳ itmek 'unf u şiddet göstermekden ziyāde müfid u (13) müeşşir olur zīrā re'āyāya rıfḳ ile mu'āmele olunduḳça ḥıḳd u ḥasedleri (14) zā'il ve inḳıyādları müzdād olur 'unf olunduḳça anlar daḡı zamīrlerinde (15) merkūz olan ḥabāsetlerin izḥār ya'nī 'işıyāna ictisār iderler (16) bu taḳḍirce anlar teḡallüb iderse ḳatl-ı nüfūs u dimā-yı mucīb olur (17) eger sen anlara ḡalebe iderseñ saña bunda iftiḥār ḥāşıl olmaz

[16b] (1) ḥadīs-i şerīfde vārid olmuştur ki eger rıfḳ ādem olaydı güzel (2) ādem olur idi ve ger 'unf ādem olaydı bir zişt u ḳabīḥ ādem olur (3) idi rıfḳ u mülāyemetiñ kemāl-i te'sīri bu mişallerden zāhirdür ki ḳaşurḡa(4) didikleri rüzḡār ḳuvvet u şiddeti ve hevl-i şedāsiyla eşcārıñ dallarına (5) iṣābet ider gönüllerine te'sīr idemez ammā aḳarşular rıfḳ u mülāyemetle eşcāruñ (6) gönüllerüne te'sīr u ḳal' ider velākin her maḥalde ve cem'-i umūrda rıfḳ u mülāyemet (7) eylemek lāyık u münāsib olmayup belki re'āyā ṭā'ifesini üç ṭabaḳanuñ (8) ḥaḳḳında birer gūnā tedbīr u siyāset eylemek iḳtiẓā ider bir ṭabaḳası daḡı (9) esāfil-i nāsdur ki anlar ḥaḳḳında dā'imā 'unf u şiddetle tedbīr muḳteẓidür (10) birisi daḡı ṭabaḳa-i 'āmmēdür ki anlar ḥaḳḳında iḳtiẓāsına ḡöre ḡāḥ 'unf (11) ve ḡāḥ rıfḳ u mülāyemetle tedbīr u siyāset lāzım gelür ve daḡı mülūk-ı 'azām (12) ḥaẓerātına lāyık olan budur ki meclīs-i şūrāda bir kimesne bir re'y-i irād u beyān (13) eylese der-'aḳab ḳavl-i mücerredine 'amel u i'tibār olunmayup uşul u esbābından (14) istikşāf ve netice vü 'āḳibetünden

baḥiṣde cümle ahālī meclīsi teşrīk iderek (15) ba‘de’t-tenkīḥ kabūl olunup kabl-i im‘āne’n-naẓar ol re‘yle ‘ilmden ḥaẓer oluna

(16) **ḥikāye** menḳūldur ki Hind beldelerinden memālik-i Farsa qarīb bir beldenüñ ḥüsn-i (17) muntaẓır ve ṭīb-i hevā u mā’ kesret-i ‘imāret u ḥiṣānet u metānet ḳal‘ası [17a] (1) ve ahālisinüñ daḥı cesāmet u ṣecā‘at ve ḳuvvet-i ebdān ve mülūklarına kemāl-i müṭāva‘itleri (2) Nūṣirevānuñ meclīsinde vaṣf u ṣenā olunmağla Nūṣirevān ol memleketi teşḥīr u temellük sevdāsına düşüp kimiñ zīr-i ḥükmündedir diyu su‘āl eyledükde ḥadīṣü’s-sinn (4) ve hevā-yı ṣehvānıyesine tābī‘ münḳād ve lezzāt-ı nefsanīyyesiyle mütelezziz(5) u meṣḡūl Erket nām melikiñ zīr-i idāresindedür lākin re‘āyāsına kendüyi ḥoṣnūd itdiginden kendüye ḡāyet muṭā‘ u müteveccihdürler diyu taḳrīr (7) u iḥbār itmeleriyle Nūṣirevān daḥı vüzerā vü vükelāsını cem‘ ve ol vilāyete dest-rest (8) sevdāsında olduğunu ve Melik Erketiñ keyfiyetini ve re‘āyāsınun itā‘at (9) u muḥabbet üzere olduğunu ta‘rīf ve beyān u tefhīm eyledikde bu merāmiñ ḥuṣūlu (10) ancak Melik Erketiñ re‘āyāsını taḥrīk u ifṣād ve Melik Erketden tenfīr ve Nūṣirevān (11)cānibine istimāleden ḡayrı vechle ṣūret bulmaz diyu cümle vüzerānuñ re‘yeleri (12) netice yāb-ı ittifāḳ olmağla derḥal taḳlīb-i ḳulüb-ı berāyā ve idlāl u ifṣād-ı (13) re‘āyā fitnelerinde sebaḳ-ı āmiz İblīs dehāt-ı ‘Arabdan bir ḳaç kimesneleri (14) tedārik ve kendülere baḥṣ u emvāl ve taḥṣīl-i āmāl miṣūllü va‘deler ile bu merāmiñ (15)ḥuṣūlunı ‘uhdelerine iḥāle itmekle ol kimesneler daḥı Melik Erketiñ (16) vilāyetine varup her biri bir ḳaṣabāt u ḳurāya müteferriḳ olup ṭevā‘if-i (17) re‘āyāyı behāyim-i sīmāya envā‘-i ‘alef-i iḥtiyāl ile yemle dirler ki bir iki sene zarfında

[17b] (1) ifṣād u idlāl ve Nūṣirevān cānibine istimāle eylediklerinden sonra Nūṣirevān (2) nāme-i taḥrīr ve ‘umūmā re‘āyā-yı melik Erketi istimāle eylediklerin iş‘ār itmeleriyle (3)Nūṣirevān daḥı ol ḥavāliye qarīb maḥalde bulunan vālilerinden birini asākir-i (4) keṣīre ile arāzī-yi melik-i Erketi duḡūl u istilā eylemek üzere ta‘yīn ve vālī-i (5) mezkūr daḥı me‘mūr olduğu üzere ḥareket ve elli biñden mütecāviz ‘asākir (6) tertībine mübāṣeret eyledigini melik-i Erketiñ ba‘zı cāsūsları ḥaber alup melik-i Erketi taḥrīr u inhā itmeleriyle bu keyfiyyet şuyū‘ bulup memleket-i melik-i Erketde (8) ṣūret-i fesād u ṣiḳāḳ rü-numā vu beyne’n-nās envā‘-ı erācīf hüveydā olmağla (9) melik-i Erket daḥı bu keyfiyyete taḥṣīl-i vuḳūf eyleyüp ammā kendi

umūr-ı memleketini beş (10) kimesne idāre iderdi ki derdi kendünün müşāhib u semīri ve biri dağı (11) reisü'z-zimām idü ki ağız u i'ṭāda müvekkili idi derḥāl bu beş kimseyi (12) cem' ve keyfiyyeti tefrīm ve ağıd-ı encümen-i meşveret ile def'-i mādde-i fesād ve ihtilāl (13) huşuşunda istikşāf-ı re'y-i sevāb eyledikde vezīr-i mezburdan biri feth-i (14) kelām idüp şimdi re'y-i sevāb budur ki re'āyā ṭā'ifesine 'aṭāya vu ihsān (15) u 'ağıd-ı mevā'id ile ıslāḥ u taşfiye olunalar zirā re'āyā ṭā'ifesinin (16) bu vechle taşfiyeleri 'adüvvümüzuñ ma'lūmı olduḡda iḡdām u iḡtiḥāmdan (17) bā-keşide-i ictisār olur ve eger iḡdām iderse dağı kelime-i müctemi'a ve kulüb-i [18a] (1) selīme ile muḡābele u müdāfa'aları müyesser olur didikde reisü'z-zimāma (2) bu re'y taḡṭie ve men'-i siyākında bu vechle cevāb verdi ki bu re'y ol zamān (3) şevāb olurdu ki eger fesād-ı re'āyāya sebep cevır u te'addī ve zulmdan (4) neş'et eylemeyüp belki kendülerünün asāyiş u rāḡatları ḡadrini bilmedüklerinden (5) iḡtizā eyledi meşhürdur ki dört ṭā'ife rāḡat u asāyişleri ḡadrini (6) bilmemekten nāşī kendülere feşād-ṭarı olsa anlara kerem u ihsān olunmağı (7) fesādlarınuñ tezāyüdünü mucib olur ol dört ṭā'ifeden biri evlād (8) biri zevcāt diğeri ḡıdmetkār ve diğeri dağı re'āyādur pes bu dört (9) ṭā'ifeden biri kemāl-i rāḡat u asāyişinden nāşī ṭuḡyān eylese ol ṭā'ifeye (10) rıfḡ u mülāyemetle mu'āmele u müdārā olduḡça ṭuḡyānları müzdād olur belki (11) bunların madde-i fesādların ḡāṭ' ve ḡasma ihtimām olunmaludur didikde melik-i Erket (12) şādıḡsın ey ḡekīm didi ba'dehu vezīr-i şānī kelāma aḡāz idüp (13) re'y-i şevāb budur ki re'āyādan ehl-i şalaḡ u şaffetlerini erbāb u fesād u (14) 'işyānları üzerine ḡavāle ile te'dīblerine ihtimām olunmaludur ki ḡatta 'uşāt-ı re'āyā bizlere munḡād olup ba'de ol ḡā'ileden emīn olarak düşmanımıza (15) mülākī olalım didikde reisü'z-zimām bu re'yı bu vechle naḡz eyledi ki bu (16) şüret 'adüvvümüze kendi 'askerinden ziyāde nāfi' ve re'āyāmızıñ ḡaşma

[18b] (1) teba'ıyyet u temāüllerini mevcūbdur zirā re'āyā ṭā'ifesi 'ākıl-i maḡzūmdan ḡālī (2) degüldi ya'nī miyānelerinde o maḡüleler vardır ki mücerred pādīşāhdan ḡavflarına (3) bināen sell-i seyfi şıḡāka ve 'işyāna cür'et idemezler bu şüretde o maḡülelere (4) sell-i seyfe ruḡşat virmekdür anlar sell-i seyfe ruḡşat bulduḡda (5) bizim lehimize sa'y istemeyüp aleyhimüze iḡdām idecekleri zāḡir ve cumhūr dağı (6) o maḡülelere muvāfaḡatu mutāba'at idecekleri derkārdu zirā miyānelerinde (7) çok kimesne var ki ṭaraf-ı mülūkānelerine ḡased ve ḡürūh-ı zu'āfa

buğz u (8) huşūmet ile mecbūl u maṭbū‘lardur mesā’il-i meşhūredendūr ki eşyā-yı (9) erba‘a vardır ki dört ḥalde ol şey’e ‘unf ile muḳābele iden kendüyi (10) helāka ilkā ider biri pādişāha ġāzabı ḥalinde ve biri daḥı seyl şuyuna (11) ṭuġyān u heyecānları biri daḥı rūzgārīn şiddeti ve digeri daḥı nārīn şiddeti ḥalinde bunlara bu ḥâlde ‘unf ile muḳābeleda ḥaṭar (12) der-kārdur ḥükemā umūm üzere nāsīn ṭuġyānları ḥalinde teskīnleri (13) tedbīrin vücūd-ı insānda zuḥūr idüp cümle cesedi isti‘āb iden (14) āhū didikleri ‘illetiñ ilācına teşbīh iderler bu ‘illete ṭılā’-ı edhān-ı nāfi‘a (15) ile müdāra olunur didikte melik-i Erket yine şādıksın ey hekīm-i ḥāzık (16) buyurdu vezīr-i şālīş daḥı bu bābda re’y-i sevāb mu‘temed u emīn cāsūslar (17) gönderip o maḳūle fesādāta ictisār idenler taṣḥīh u taḥḳīḳ olunduğdan soñra [19a] (1) kıllat u keşretlerine göre iḳtiżā iden muāmele icrā olunmağdur didikde (2) reisü’z-zimām bu re’yde daḥı ḥaṭar ‘āzīm vardır zīrā bu keyfiyyet elbette (3) şuyū‘ bulur bu taḳdīrce fesād-ı eşḥābı istimā‘ idüp ḥavfa tābi‘ olurlar (4) bu şūretde iki şıḳdan ḥālī olmaz yā ḥavflarundan nāşī ‘adüvvümüz ṭarafına (5) firār ve yāḥūd ḥaşma mu‘āvenet ve bize mūcib-i ‘ār olacağı serā’ir-i aḥvālimize (6) delālet itmegin ḥaşmımız ṭarafından iḳdām-ı tām iderek bizimle muḳāteleye mübāderet (7) iderler veyāḥūd ḥaşm ṭarafına firār itmeyüp ba‘de’t-tecemmu‘ bizlere muḥālefet iderler (8) bu huşūşda daḥı melik-i Erket re’isü’z-zimāme ḥiṭāb ile şadaḳa el-ḥakīm (9) didi ba‘dezzā vezīr-i rābi‘ vūzerāsınuñ a‘lem u efdalı idi bu vechle (10) kelāma āġāz eyledi ki bendeñiz ve sâ‘ir refik u şāḥiblerim olan bendeleriñiz (11) birbirimize ihtiyācda bir elde bulunan beş barmaḳ meşābesinde olup (12) ve nücūm-ı semānuñ nūr-ı ḥūrşid-i ‘ālem-tābdan istimdād eyledikleri gibi bizim daḥı (13) cümlemiz cenāb-ı mülūkāneleriñ sirāc u hāc-ı ‘aḳl-ı ḥakimāneñizden istimdād ve (14) istifāde iderüz ḳuluñuzuñ ḥaṭırına bu re’y-i mücerredīñ muġāyiri re’yi (15) ḥuṭūr eyledi ki bu muḥālefetden murādım anlara tefevvuḳ u tereffu’ veyāḥūd anlarıñ (16) re’ylerin redd degüldür re’yimi redd u ḳabūl irāde Ḥazret-i Şevket-me’āb (17) efendimize menūṭdur bu huşūşda izn-i ḥümāyunuñuz şeref-şudūr buyurulursa

[19b] (1) ḥuzūr-ı Ḥazret-i Tācdārīya arza cesāret eyleyem didikde ol padişāh-ı (2) melik-sıfat daḥı ey vezīr sen ve gerek şāḥib u refikleriñ nezd-i şāḥānemde (3) müşārun bi’l-benān ve me‘ālī-yi semīrimsiñiz ve bu bābda re’y-i şevābıñızıñ nef‘-i cümlemize (4) ‘āiddür sizler baña münāşāḥada ḳalb-i insāna nuṣṣ iden ḥavāss-ı ḥamse maḳamındasız (5) dimekle vezīr-i rābi‘ bu re’yinde başt-ı maḳāl idüp

taḥḳīken re‘āya maḳūlesi (6) avāḳīb-ı umūra naẓar idemeyüp hemān pīş-i naẓarlarında olan şūreti (7) gördüklerinde varṭa-yı helākdan teḥaffūz ve mevşil-i menzil-i selāmet olan (8) meslege sülūk eyleyemezler bir ṭā‘ife-i kûteh-naẓardurlar ve‘l-ḥālethu hazīhi ṭā‘ife-i (9) merḳūmeye feşād ‘arız olup ve bu ḥalde anları te‘dīb şūretlerinde (10) ḥaṭar-ı ‘azīm zāhir ḥaşm daḥı ṭama‘ ziyāde ve bizlere muḳābele ve müdāfa‘aya ḳudret (11) demek olur bu şūretde bize lāzım olan budur ki ol emrde evliyā ve etbā‘-ı (12) ḥālīşenizi ve ehl u ıyāl u zaḥīrelerini ve re‘āyā-yı muṭī‘ añızı te‘mīn (13) içün bir ḥaş-i ḥaşinī me‘mūn ittiḥāz idelüm ve dāḥil-i ḥavza-yı vilāyetinizde bir me‘mūn (14) maḥal vardır ki ḥışānet cihetinden ‘adīl u naẓirī ‘adīm ve āb-ı hevāsı (15) laṭīf olduğundan ecdādīñızdan ba‘zıları ta‘mīr ḳaşdıyla bir miḳdār binā inşā (16) eylemişler idi ol maḥall-i mezkûre naḳl idüp iḳāmet ve düşmen zuḥûrında (17) müdāfa‘ası müyesser olmadığı şūretde ol maḥalle ilticā vu teḥaşşûn eyleyüp Cenāb-ı [20a] (1) Ḥaḳdan ferec u zafere intizār üzere oluruz didikde Melik-i Erket (2) bu re‘yde izḥār-ı maḥzûziyyet ve sāirîn-i ḥāzırîn daḥı bi‘l-icmā‘ istiḥsān (3) itmeleriyle der-‘aḳab Melik-i Erket ḥavāş-ı etbā‘ ıyla rûkûb ve ol maḥalle varup (4) a‘vān u enşārın cem‘ idüp emr-i bināyı tekmīle müsāra‘at ve emvāl u zaḥā‘ir (5) ü ḥazāin u mühimmmāt naḳl ve Nüşirevānuñ tarafından me‘mûr olan vālī-yi mezkûrda (6) cünûd-ı vāfire ile eṭrāf-ı bilāde duḥûl eyledikçe muḳaddemā re‘āyā-yı ızlāl u (7) ifsāda ta‘yīn olunan müfsidler idlāl u ifsād eyledikleri re‘āyalar ile fevc (8) fevc vālī-yi mezkûrı ḳarşulayup telāḥuḳ ve bu ḥāl ile ṭayy-ı mesāfe iderek (9) giderlerken melik-i Erketiñ cemi‘iyyetinde bulunan ba‘zı āvanesi evvel emirde şūret-i (10) inhizām göstermeleriyle bu şūret ‘asākir-i ḥālīşaya daḥı sirāyet ile cemi‘iyyet (11) Melik-i Erket münhezim ve şikest olup vālī-yi mezkûr daḥı ol ḥavālilere müstevlî (12) olup ‘asker-i melik-i Erketi ta‘kīb iderek iḳāmet-i şāha ve şollarında Melik-i Erket (13) tevābi‘āt-ı ḥālīşesiyle maḥall-ı mezkûra duḥûl ve teḥaşşûn ve vālī-yi mezkûr ol maḥall-ı (14) mezbûriñ ḥaşāneten müşāhade ile sāḥasında nüzûl ve ḳarārīñ ‘adem-i imkānını (15) fehmi ric‘at ve müstevlî olduğu beldelere vāliler ve ‘amiller naşb ve ḳabza-yı taşarrufa alduḳdan (16) soñra ahālī-yi Ḥinde yevmen-fe-yevmen teklif-i mālā yuṭāḳa taḥammül (17) idemeyüp anlar daḥı taḥammül idemediklerini fark u idrāk eylediler Melik-i Erket daḥı

[20b] (1) vüzerāsınuñ re‘yi vü tedbīrleri üzere şabr idüp zīr-i ḥükmünde bulunan (2) re‘āyā vü za‘ifāya ‘adl u iḥsān ve bezl-i emvāl ve mücrimleriñ

cürümlerin ‘afv ve (3) mütevaḥḥişlerin te’lîf ile Melik-i Erket ‘adl u iḥsânı ve vâlî-yi mezkûruñ (4) ḡulm u ḡadri avâzeleri cümle ahâlinüñ sâmi‘aların ṭoldurdu bu eṣnâda vâlî-yi (5) mezkûruñ ba‘zı ḡalâ‘a ḡâkim naşb eyledigi ‘âmellerden biri oldığı nâhiyede sū-i (6) ḡareket idüp ‘ulemâdan biri ol ‘âmele va‘ḡ u nuşḡ şadedinde olmaḡla âmil (7) ḡazaba gelüp ol nâşihi ḡatlı murâd eyledikde ahâli-yi belde cem‘iyyet ve ittifâḡ ile ‘âmiliñ (8) üzerine hücum ve ḡatlı eyledikleri ḡaberi vâlî-yi mezkûra vaşıl olmaḡla vâlî-yi mezkûr (9) daḡı ‘asâkir-i keşîre ile ol nâhiye ahâlisini te’dîb içün ol cānibe (10) ‘azimet eyledikde ahâli daḡı bi-cem‘ihim Melik-i Erket ṭarafına vürüd u ilticâ vesâ’ir (11) nevâḡi ahâlilerine muḡaşşaş âdamlar gönderilüp bu keyfiyyeti ḡaber virmelerle cümle (12) nevâḡi ahâlileri tecemmü‘ ve ittifâḡ ile herkes kendü nâhiyelerinde vâlî-yi mezkûr ṭarafından (13) naşb olunan ḡâkemler üzerlerine efḡâm ve i‘dâm ve ale’l-‘umüm Melik-i Erket (14) cānibine vürüd u ilticâ itmeleriyle vâlî-yi mezkûr nâḡâr olup memleket-i Farsda olan (15) ḡarâḡâḡ-ı ḡadîmine avdet ve melik-i Erket daḡı dârü’l-mülkine naḡl bâr-ḡâne-i mu‘âvedet (16) ve baştı-biṣâṭ iḡâmet ve ba‘d-ez-în nefis u hevâdan ferâḡat vâşl ‘adl u inşâfdan (17) ḡâric ahenk u refṭârdan mubâ‘adet iderek âvâze-i ḡüsn ḡareketi âfâk-gîr [21a] (1) iştihâr oldı Abdulmelik bin Mervân Ḥaccâc bin Yūsufa su‘âl idüp (2) baña fitneyi bir vechle ta‘rîf ve tavşîf eyle ki o vaşıfları muṭâla‘ itdükce (3) fitnenüñ ‘aynını görmüş ḡadar ittılâ‘ ve vukûf ḡâşıl ideyim didikde Ḥaccâc (4) daḡı cevâbında fitne ibtidâ ḡalk miyânında ṭaraf ṭaraf fısıldı didikleri ḡizlü (5) ve maḡfî sözlerden tekevvün idüp ba‘dehu nâsiñ keşret u ittifâḡıyla bir şeyden (6) tazallüm u şikâyetleri bā‘iş-i zuhûr-ı fitne olup teskîn ve izâlesi sell-i seyf-i (7) şârim ile ḡabil u müyesser olurdu rivâyet olundu ki Oṣmân bin ‘Affân (8) raḡıyallâhu te‘âlâ ‘anh ḡâzetleri maḡşûr oldukları ḡâlde cûlesâlarına buyurdular (9) istermege bir şadık dostum benüm ve beni muḡâşara iden ḡavmüñ keyfiyetlerine vaḡıf (10) olup baña ḡaber vire buyurduklarında enşârdan bir zât ḡıyâm idüp yâ (11) emîrü’l-mü’mînin ben vâḡıfım zât-ı ḡilâfet ma’abıñıza ḡâḡıḡatını beyân u arz eyleyem zât-ı (12) melâ’ike şıfâtıñızın bu ḡavme olan kemâl-i teslimiyyet ve ḡalimiñize ve müsâmaḡa ve (13) müsâ’adeñize böyle ḡarekâtı irtikâb ve iḡtiyâr eylemlerine bā‘iş oldı (14) ve bu cesâretlerini ancaḡ ifrâṭ hükümler icâb eyledi didikde Ḥâzet-i Oṣmân (15) raḡıyallâhu ‘anh daḡı ḡavliñizde şadıḡsınız diyü cülûsuna emîr virüp ba‘dehu tekrâr (16) su‘âl buyurdılar

ki ħudūs fitneye sebep nedür ma‘lūmuñuz mıdır diyü su’āl (17) buyurduklarında ol zāt cevābında fitneyi tahrīk iden iki şeyden ‘ibāretdür

[21b] (1) birisi ħavāş-ı nāsıñ ħağd u kinleri digeri ‘āmmē-i nās ħağğında ‘ala’s-sevīye (2) ħilm ile mu‘āmele olunmasıdır arz-ı merām eyledikde yā fitneyi teskīn iden nedür (3) diyü buyurduklarında cevābında fitnenüñ ibtidā zuhūrında ba‘zı aşğāb-ı cerāimiñ (4) cürümlerin ‘avf ancak ħavāşü’l- ħavāşşa istiqlāl virmek ile teskīn-i fitne (5) müyesser olur

Ammā ibtidāye ħudūs-ı fitne ki def‘ u teskīn müyesser olmayup mādde-i (6) fiten kuvvet u istiḥkām bulur ise şabırdan ġayrı çāresi yoğdur didikde (7) Ḥazret-i Oşmān raḍıyallāhu ‘anh işte şimdi vuğū‘ bulan fitne dağı kuvvet ve (8) istiḥkām bulmağla Cenāb-ı Ḥakim-i Muṭlāk Cellet ḡudretehu mādde-i nizā‘ı faşl idinceye dek (9) şabr iderüz diyü peyvend-i ḡıl ve ḡaṭ‘-ı kelām itdiler bu kışşadan ħişşe budur ki (10) fī zamānina vuğū‘-yāfte olan fitne-i ‘azīme pey-der-pey terākūm u temevvūc itmededür (11) vüzerā ise nifāğda vükelā dağı ħud‘ada ağniyā dağı imsākda fuğarā dağı (12) ‘adem-i şabrda ‘ulemā’ dağı kaselīsde şuleḡā dağı ħayretde meşāyiḡ dağı (13) tağlīdde düvel-i ecnebī dağı fırsat bulup yemīn u yesārımızı devr idüp (14) ḡaṭ‘-ı eşcārı vücūd itmede buña dağı ḡanā‘at itmeyüp muğmer fāsıdleri (15) ‘ırğ-ı İslāmı ḡaṭ‘-ı nūr-ı Muḡammedīyeyi mānend-i Ebī Leheb sevindirmedi velākin (16) žiyā-yı nūr-ı Muştafāvī ilā-yevmī’l-ḡıyāmet iğād olduğı naşş-ı ḡāṭı‘ ile şābitdür (17) ancak bunuñ çāresi şimdilik şabırdur ‘āğibetü’l-emri yine nūr-ı Aḡmedī ġalebe idüp

[22a] (1) a‘dā-yı din perişān olduğına ḡāṭıbeten şübhemiz yoğdur işte bu a‘dā-yı dinüñ (2) ḡāl u şānları āyetde zeyl-i muṭavvel-i ḡikāyāt-ı ‘acībe ki ḡayvānāt-ı vuḡuş u tuğūr u (3) ciniyyātdan bağş ve her bir ṭāife bir düvel-i mücessemeye ve her bir muḡāvere ve muḡārebeleri (4) birer ḡraliceye işāretdür ve nağar-ı im‘ān ile nağar çeşm-i inşāf ile diğğat (5) olunsa her bir kelām-āmīz ve ḡiṭāb-engīzleri birer rumūzāta delāletdür ve ol vechle (6) ehl-i İslāma ibretnümādur

Sebeb-i Testīr-i in Mağāle ve Mücib-i in Ḥikāye

(7) tārīḥ-i sene iḥda ve'ş-şelāse-mi'e ve elfdeki müddet-i 'ömr-i giran-māye pencāh-pençe ve 'aṭāyā-yı (8) ḥaḳdan ve hedāyā-yı cevād-ı muṭlaḳdan bu dünyā-yı sipencde mizān-ı ṭabī'at-ı gevher-senc (9) olup hezār genc-i bī-rence ırmışdı ya'nī bi-ḥasebi'l-'örfü'l-muḥtāl 'inde erbābi'l-vehm ve'l-ḥayāl beyne'l-aḳrāni ve'l-emşāl şol ḳıl u ḳaldan faẓl u kemāl (11) 'add itdükleri a'māle el vırmışdı el-cünün-ı fünün ve'l-fünün-ı cünün (12) muḳtezāsınca her zamānda tezeyyün-i ḳıl u ḳāla ve tefennün-i fikr u ḥayāle iştiğāl gösterüp (13) ḥavrā-yı inşā'-ı berā'at-efşānuñ gūş u gerdenin dürer-i ğureri ṭazmīn u telmīh ve cevāhir-i (14) zevāhir terşih u telmīh birle pīrāste ve 'azrā-yı eş'ār-ı belāğat şi'āruñ (15) ḥulle vu cāmesin ṭırāz-ı 'aks u tebdīl ve ṭavḳ-ı tekmi'l u tezyille ārāste (16) idüp gāh şanāyi'-i cem' u tefriḳde munḳālibu'l- aḥvāl ve gāh bedāyi'-i dil-nāz (17) u ta'likde muẓḍaribu'l-bāl ve gāh ol şekeruñ güftār-ı fikr nūş-ı lebinden

[22b] (1) sermest u medhūş ve gāh şol ḳamer ruḥsāruñ zıkr-i cāh u çāh-ı (2) ğabğabından pūr-cūş u ḥurūş olmuşdım

El-ḳıssa her-dem bu olmaz sevdālarla (3) manend-i geştıyi şikeste-girdāb fikret ü ḥayālde ser-geşte-i hevā ve hemīşe-i peykāna (4) şıfat-āşinālar lücce-i deryā-yı belāda āşinā-ḥavāş olup her zamānda ğarḳa-yı (5) baḥr-ı ḥayr ve her ānda giriftār-ı emvāc-ı tefekkür idim

Ve dest-i 'ibāret ü isti'āretde (6) ḥayrān u lā ya'ḳıl ve meydān-ı güft-i güyda güy-kerdār-ı ser-gerdān u bī-ḥāşıl idim (7) nūh ü māh-ı muḥtelifü'l-edvār gibi iki gün bir ḥāl üzerine ḳarār ve nūh-felek-i siyāhkār u bī-iḥtiyār (8) gibi bir sā'at rām u iztiyār ma'a ḳalb-ı munḳalib u ḥāṭır-ı muẓṭaribin (9) fī'l-leyl ve'n-nehār idim

Bu ḥāl-i pūr melālile ve bu yüzden hezār fikr-i ḥayāl ile (10) bir gice oturmuş idüm dide-i baḥt-ı siyāhım yüzine bāb-ı ḥābı sed için (11) dumū'-ı ḥūnumdan āb ırmışdım ve yaḳīn bilmişdüm ki bu nefesāt-ı ruḥānīye (12) maḥẓ-ı ilhāmāt-ı rabbāniyyeden vāriddür ve işbū mebdāi-yi ḥıdsiyeye mücerred te'bīdāt-ı (13) ḳuddīsedden 'āiddür ki ḳıyās-ı muḥkemü'l- esāsınuñ muḳaddemātında 'itirāz (14) u intikāz ve ne tertībinde iḥtiyāc-ı redd-i ḥalef u iḳtirāz var her cevābı faşlu'l- (15) ḥiṭāb ve her su'ālī mümteni' u'l-cevāb felā-bed bu şūrla telḥ-kām u bī-ārām (16) olmuşdur çünkü bāz-güne urup cān ḳışverine sefer itdüm ve şüret-i ḥarāmileri (17)

nişân-ı reft-i âdemden izleyüp de rehzenlik ideler diyü hâzer itdüm ve diledim ki [23a] (1) hatm-i hâtemeyi kirdâr ve mihr-i ceride-i neşr u eş‘âr olsun içün bir medine (2) bünyâd-âbâd idem ve bir sefine-i tibyân bünyâd eyleyim ki anda fezâil-i insânîyeden (3) ve ma‘ârif-i dil u câniden sâlik-i rehzen ve kıyûd-ı derd-i mihen olanlaruñ âfet u (4) nehfâfetine işâret ola

Ve sâlikân râh-ı hâkka ânuñ tenbihâtından beşâret (5) ola hâkikatda ol nükteleri dâimâ hem-dem-i cân u tezkîre-i düstân eyleyim ‘ale’l-huşûş ki (6) zamânımızda ve ‘ayân ve erkânımızda kemâl meyl u rağbet şetârete ve nedâmetedür (7) ne kemâl ve fazl ve kerâmetdür

وَهَا إِنَّا شَرَعْنَا إِلَى الْمَقْصَدِ سَبْعَ كَلَامٍ عَلَى الصَّمَدِ وَ نِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ وَإِلَيْهِ الْمَرْجِعُ

³⁰⁹ وَالْمَصِيرُ

âgâz-ı kitâb şerefü’l-insân u beyân hilkat-ı âdem ‘aleyhi şalavâtü’r-raḥman ve’l-ḥamdu lillâhi Rabbi’l-‘âlemîn ve’ş-şalât (10) ‘alâ seyyidinâ Muḥammedin ve âlihi ve şaḥbihi ecma‘în müverreḥân belâgât ‘ilm ki ḥame-i zebân (11) ‘alleme bi’l-kalem³¹⁰ birle münşiyân ceride-i *mâlem tekûn ta’lemdür*³¹¹ böyle yazılmışdur ki kabâyil vuḥûş ve tıyûrda ve tavâif mâr u mürdan bir cem-i gâfir ve bir cem-i keşîre (15) müctemi‘ olup kaşd itdiler ki divân-ı Süleymânı ve maḥzar-ı ma‘dalet-i sitânîye arz-ı (16) aḥvâl-i pür melâl ve i‘lâm mâni‘u’l-bâb idüp zürriyât-ı âdemden şekvâ ve ḥaḳların (17) da‘vâya kıyâm idüp bu zulm-ı eziyetden ve cevr-i beliyetden ḥalâş gele bula kim ve min ba‘d-i (18) zimâm-ı ihtiyâr ‘inân-ı iktidâr kendi destimizde ola ne esbâb ma‘âşımıza ihtilâl (19) ve ne etvâr-ı evşâgımıza iğtilâla yol bula bu müşâverede iken nâ-gâh bir şütür

[23b] (1) murğ-ı şâhib-i sülûk-ı dil-i ğamgin ve cân-ı âteşin birle bâdeye tarafından çıka geldi (2) çünki bunlaruñ kaşd u niyyed u fikirlerine nâzar şaldı eyitdi

ey yârân-ı vefâ (3) ve ey hem-kârân-ı şafâ her umûrda taḳdîm-i te’ennî ve te’emmül ve istiḥâre ve tefe’ül şart lâzımdur (4)

³⁰⁹ Maksadına doğru doğrulasım her şeyin kendisine muhtaç olduğu Allah’a sahiplerin en iyisi ve yardım edenlerin en iyisi ancak geri dönüş ona olacaktır.

³¹⁰ Kalem ile yazmayı ve bilgiyi öğretendir (Alak/4)

³¹¹ Allah Teâlâ’yı sizlere bilmediğiniz şeyleri nasıl öğretti ise öylece zikrediniz (Nisa/113)

³¹² وَ شَاوَرُ هُمْ فِي الْأَمْرِ

mücebince ulū'l-ebşār pīrlar ile müşāvere ve zevī'l-efkār (5) rūşen-zamīrle muhāvere eylemek sünnet-i enbiyā ve sīret-i evliyādur 'Arabī (6)

شَاوَرُ صَدِيقِكَ فِي الْخَفَى الْمُسْكِنِ – وَأَقْبَلُ نَصِيحَتَهُ نَاصِحٌ مُنْفَصِلٌ - وَاللَّهُ قَدْ أَوْصَى بِذَلِكَ نَبِيِّهِ³¹³

çünkü dūḥa-i isti'cālike bārī ḥār-ı (8) nedāmetdür ve beyzā-yı istiqlālūñ neticesi mār-ı ġarāmetdür 'acabā miyāneñizde (9) bir pīr-i rūşen-zamīr ve arañızda bir merd-i şāḥib-tedbīr görünmez mi ki ānuñ (10) ġüftār-ı şevābına i'timād ve ilticā oluna ḥiṭāb-ı müsteṭābı ile 'amel eyleyüp Cenāb-ı (11) Ḥaḫdan fevz ü sa'ādet ricā kılına vaḫtā ki ol ḥayvānāt şütür-murġuñ ḥilḫatinde (12) ġarībini ve hey't-i 'acībini müşāhade itdiler görseler ki sīmāsı başdan (13) ayāğa üstüre beñzer ve ḥilyesi t̄ā'ir-i ḥümā gibi ser-ā-ser bāl u pūr-gūh-i peyker nāḫa pā (14) vāsib-i ser-gerden-i ḫavs-i 'Arabī gibi kurulmuş ḫadr-i şerefden sehm a' lāsı var (15) bedenī tılsım maġrebi gibi urulmuş fütūh-ı 'irfāndan ḥaṭṭ-ı müntehāsı vār dīde-i (16) ḥikmet dīdesi yaḫūt-ı aḫmere ve tābında aḫtere ve fūrūzende aḫkere beñzer (17) ve ḫehre-i sa'ādet ḫehresi āyine-i İskendere ve şafḥa-ı mihr ü ḥāvere ve bedr-i envere [24a] (1) beñzer ġüyā ki tenāvül āteşden ḥāṭıra ġüneş ve anuñ envārī 'aksinden cemāli (2) meh-veş olmuştur pes ol ḥayvānāt cümleten şütür-murġa iḫbāl idüp sem'-i (3) rızā ile naşīḥatın işġā eylediler ve ġūş-ı hūş ile telkīn pūr ḥikmetin diñlediler (4) hemān ki ḥātıf-ı ġayb ve ser-veş ol tāifenūñ ḫulūb pūr-ıztırābına okudu

³¹⁴ أَطْرُقُ كَرَأً طَرِيقُ كَرَأً أَنَّ النَّعَامَةَ فِي الْفُرَى - بُعَاثِكُمْ فِي أَرْضِنَا مَا سَتُنَسْرَى مَا سَتُنَسْرَى

hemān-dem ilerü gelüp inḫiyād u itā'at ve itibā' u mütāva'at sırrını (7) ne'āme nīk ḫademinde ḫodılar ve ānuñ nuşḥ u pendine cān u dilden pesend idüp (8) taḫşīr ġafletlerine i'tirāf ve lücce-i i'tizārdan i'tirāf eyleyüp eyitdiler (9) ey şeyḥ-i şāḥib-vaḫār ve ey nām-dār biz şikeste bāl ḥasta ḥālūñ re'y pūr-ḫuşūrunı ma'zūr buyur ki taḫammül-i teklifāt benī Ādemden serāsime ve meşāḫḫat ve eziyyet zerriyāt-ı beşerden zelīl ve ḥor ḥükmünde olmuşuz şimdi lehu'l-ḥamd ve'l-minne (12) kelām-ı

³¹² Emirde onlarla istişare et (Al-i İmran/159)

³¹³ İstişare et arkadaşınla gizli sorunlar için – ara ara sana nasihat edenin nasihatini kabul et Allah(cc) bu şekilde vasiyet etmiş tembih et.

³¹⁴ Başını eğ yere bak! uyuklama. Başını eğ yere bak! uyuklama, nimet köydedir. Topraklarımızda kartallarla, kartallarla gafil avlanma.

hikmet teşrifiñiz ile muğtenem ve işāret-i pür beşāretüñüz ile şād u hürrem (13) olduḡ

315 أَلَا مَرُّ إِلَيْكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى

şütür-murḡ eyitdi ḡavliñiz dūrüst (14) ve her ne kim dirsiz ḡasb-i ḡāldür her ne kim söylersiz derd-i mā fi'l-bāldur (15) ben daḡı bu ḡāziyye-i nā-marziyyede siziñle enbāzım diyü ḡāziyye-i pür ḡuşşada pür söz (16) sāzım benüm daḡı cigerim insān elinden pür-ḡündur ve miḡnetlerinden ten-i nāçizim (17) zebündur ammā aşḡāb-ı sedād ' indinde bāb-ı pendı pend itmek maḡbūl degildür

[24b] (1) ve erbāb-ı reşād nezdinde cūy-ı naşīḡati sedd eylemek ma' ḡūl degildür (2) pes anda ḡāzır olan ḡayvāñāt ser-cümle du'ā-yı dehānın açub *cezekallāhu ḡayran*³¹⁶ (3) du'āsını okuyup re'y-i şāḡiḡ ve ḡūkm-i şariḡ her ne ise bu bābda buyur diyü (4) tazarru' ve niyāz itdiler şütür-murḡ eyitdi eḡer pend-i pür gezendimi ḡuş edersinüz (5) sizi bir nāşīḡ-ı emīn ve şālīḡ-i ḡūzinuñ re'y-i şerīfine irşād edeyim sizleri (6) bend-i ḡamdan ve ḡayd-ı elemnden azād u şād eyleyeyim aḡāḡ oluñ ki kūh-ı demāvende (7) bir kelāḡ şāḡib-i ferāḡ vardur ki dīl pür intibāḡı şeb-i siyah içünde rūşen (8) çeraḡdur ḡāyetde pīr-i mu'ammer ve ehl-i tedbīr-münevverdür esrār-ı eḡvār-ı 'ālemnden ve (9) aḡvār-ı aşār benī ādemnden ziyāde baḡayırdür şerbet-i şedāyid-i eyyāmı bī-cid (10) meşīde ve çarbet-i mekāyid eyyāmı bī-'ad keşidedür

el-kışşa şütür-murḡuñ (11) işāreti pür beşāreti mücebince ḡā'ife-i ḡayvāñātdan anlarda ki pāy-ı ḡudret (12) var idi kūh-ı dümavende 'azīmet itdiler ve ol cebel-i bülende erdiler gördüler ki (13) yeşil yaprāḡ içünde 'abā-veş bir zāhid fāriḡü'l-bāl ve āsude ḡāl olup (14) oturmuş zemīn-i ḡizmete buse verdiler ve şūret-i ḡāl-i pür melāletlerin (15) taḡrīr-i naḡīr ve ḡıtmīr beyān itdiler kelāḡ-ı miskīn daḡı bu daḡ ile mevsūm (16) ve bu derd-i miḡnetle maḡmūm idi ki benī ādem elinden kerrātla hedef-i tīr ve belā ve meratla (17) giriftār dām-ı 'anā olmuş idi ve hezerān ḡile vü tezvīr mekr ü tedbīr ile

³¹⁵ Emri yerine getir bak ne görüyorsun

³¹⁶ Teşekkür duası

[25a] (1) Yedlerinde ħalāş olmuş idi ve kayd-ı bendlerinden ve dām-ı kemendlerinden necāt (2) bulmuş idi vaqtā kim bunlarıñ şikāyetin diñledi derūn-ı dīlden dönüp ney gibi (3) iñledi tābe sīne ile beyāna ve āb-ı dīde ile zebāna gelüp eyitdi

ey ferzendān (4) dīl-bend ve ey derd-i mendān müstemend ol demde berü ki ādem ħılāfet tahtına (5) ku‘ūd itdi biz t̄ā’ife içün ħuzūr ve rāḥatı ‘ālemden götürdü ve zūrriyyāt-ı (6) ādem dest-i zulmü bize dūrāz etmişdür ve cev̄r ü fesād tarīķine gitmişdür (7) ḥaliyā izhār-ı şikāyet ve ḥikāyet ve istimdād-ı ‘ināyet ve ḥimāyet vaķtı degildür (8) bir müddet daḥı meşābireti pīşe ve ḥaşāreti endīşe idüp dest-i rızāyı (9) dāmen-i teslime urmaķ ve medārā üslubunu mer‘a t̄utub tevekkül ve taḥammül maķāmında (10) şābit kadem olup t̄urmaķ gerekdür ve bu zārı bir ferde ifşā etmemek yeğrekdür (11) beyit

كل سر جوزا لاثنين شاع كل امر شاع في الافاق ضاع³¹⁷

ne hoş (12) demişlerdür ki kulübü’l-ebrār ḳubürü’l-esrār ekşer ihtimāl oldur ki şekvāñız (13) mesmū‘ olmaya ve da‘vāñız maṭbū‘ düşmeye hemān benī ādem ile ‘adāvetiñiz müştēd (14) ve ḥuşūmetiñiz mūmtēd ola zirā zūrriyyāt-ı insān biri birine zahīr ve mu‘īn ve naşīrdür (15) ki el-cinsü ile’l-cins yemīlü ve Süleymān bin Dāvud aleyhūme’s-salātü ve sellem (16) egerçi cemāhir-i enbiyānın meşāhirlerinden ve gürūh-ı aşfiyānuñ rūşen-i münīrindendür (17) ve ḥaliyā ḥall ü ‘aķdi memleket ve kabẓ u başt̄ ḥūkm ü ḥūkūmet ser-cümle aña

[25b] (1) müfevvezdür ve cihānda emr-i cān gibi bedende sārīdür ve kevn ü mekānda (2) ḥūkmī ḳān gibi tende cārīdür ḳorḳarum ki bu da‘vāñuz nezd-i Süleymānīde ḥaḳsız (3) çıkup ol zamānda ḥūkm ü ḳānunuñız mensūḥ ve üslūb u āyīneñüz maṭrūḥ (4) u ‘ātıl ola benī Ādem ‘indeinde zelīl ü ḥaḳīr olasız ancaḳ bu derdiñ devāsı (5) şabr u tevekkıldür ve işbū belānuñ şifāsı ferāğ u taḥammüldür

ḥaliyā meydān-ı (6) fırsatda çevgān-ı ḳudret anlaruñ eline tefvīz olmuşdur ve bu da‘vā daḥı (7) pādīşāh-ı cin ḥuzūrında olmaķ gerekdür zirā ānlar bī-tarafdurlar

³¹⁷ Herhangi bir sır iki kişi arasında yayılırsa sırdan çıkar ve yayılan sır kaybolur.

kelāğ-ı ferāğ (8) ber-muktezā-yı vemā ‘ale’r-resūli ille’l-belāğ va‘z u naşihatını tamām eyledi (9) ve şefkat ü merhamet sözlerin söyledi hayvānātın cūş u ħurūşı (10) zeminden āsumāne şu‘ūd eyledi

ولا تحملنا ما لا طاقة لنا³¹⁸

diyüp (11) me’yūs u maḥrūm ol kelāğa du‘ā itdiler dāğ-ı derūn ve sīne-i pūr-ḥūn (12) ile dönüp gitdiler ber qarār-ı sābık benī Ādemiñ cevır ü cefāsına taḥammül idüp tevekkül ve tevessül gösterdiler ve ney gibi bunu söylediler Beyt:

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Gel berü ey nāy-ı dem-keş kııl figān
Kim demüñden diller alur bŷy-ı cān

Yan cigerden ‘ūd-ı şeklin dem gibi
İñle dilden bŷlbul-i pŷr-gām gibi

Her nefesi dilleriñ dem-sāzısın
Dem-be-dem ‘aşk ehlinŷñ hem-rāzısın

Tiğ-ı miḥnetden delinmişdür diliñ
Sīneler şerḥin kıılur bŷlbul diliñ

Sözleriñ her-dem rumŷz-ı ‘aşkdurur
Āh u nāliñ cümle sözi ‘aşkdurur

Seyr iderseñ on sekiz biñ ‘ālemi [26a]
Yetmiş iki dilden urursun demi

Manıķu’t-tayr-ı Süleymān sendedür
Nuṭķa gel (ki) esrār-ı firāk sendedür

Āteşiñden sīneler bŷryān olur
Dīdeler giryān cigerler kıan olur

³¹⁸ Bize gücümüzün aştığı şeyleri yükleme. (Bakara/ 286)

(4) vaqtā kim hayvānāt-ı muẓtaribü'l-bāl ve munḵalibü'l-aḥvāl kelāğ-ı pür-
dağın naṣīhatı (5) ile maḵāmlu maḵāmına 'azīmet ve ḵaṣd-ı ferāğāt itdilerse her
birileri (6) evlād u etbā'ına aḥfād u eşyā'ına kelāğın ḵışṣa-yı pür-ğuşṣasın taḵrīr (7)
eylediler ve bu mācerā-yı tezkire vaqt-i ḥāl olsun için ḥūn-ı dil ü dīde ile (8)
tömārlarda taḥrīr eylediler

ve bir müddet-i vāfireden ṣoñra yine ol hayvānlar (9) ḥab-gāhlarından ḵıyām
idüp yine bir maḥalle geldiler her biri bir ray-ı saḵīm ve bir (10) fikr-i 'aḵīm eyleyüp
bunu tedbīr ile ḵabā'il-i hayvānāta ser-ā-ser bu ḥālī i' lām (11) ve taḵrīr-i 'ām idüp
ḡalebe ü izdihām ve cem' iyyet-i tām birle mülk-i dād-feresiñ (12) *ḥuẓūr-ı mevḫūru'l-
cevr ve's-sūrūrına* bir nice cumhūr olup insān elinden (13) ṣikāyetlerin eyleyeler
ḵaṭār ḵaṭār olup boyunlarına resenler taḵalar ve külāhların (14) yerlere çalup
başlarına ḥaṣīrler yaḵalar meger kim bir ḥār-puṣt ol meclisde (15) kāf u kūfī ve
mürāḵıb-ı şūfī gibi ser-fūru idüp gülzār-ı müṣāhede seyrānında (16) ḥayrān olup bir
köşede nihān olmışdı girībānuñ murāḵabeden ve ḥırḵa-yı (17) muḥāsebeden baş
çıkarup ol ḵavm-i behāyimden yaña teveccūh idüp eyitdi ki (18) ey yārān-ı bī-dil ve
ey ḡam-ḥārān-ı lā ya' ḵil niçün kāriñuzda musta' cil olursuz (19) bilürsüz ki

³¹⁹ سنة الرحمان والعجلة من عمل الشيطان

siziñ [26b] (1) bu beyhūde tedbiriñizden ne ḥāşıl

ben ki meydān-ı 'anāda ve ṣaḥn-ı belāda dest-i (2) devrāndan çevgān olup
bunca miḥnetler çeküp ser-gerdān oldum ve insān (3) cevrenden baḡrım kebāb ve
eṣkim ṣarāb olup 'āciz-i bī dermān oldum (4) li- müellifihi

Mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

Ḵarardı dūd-ı āhımdan vücūdım

Boyadı gögi mihr-i māhı dūdım

(5) pes münāsib belki vācib oldur ki miyānuñızdan bir merd-i ṣāḥib- ferheng
ve bir (6) lebīb-i ḥoş-nīk iḥtiyār idüp āsitāne-i sa' ādet-āṣiyāne-i ṣehriyāre (7) gerdūn-
ı iḵtidāra ṭarīḵ-i risāletle gönderesiz ol ḥazretiñ a'yān-ı devlete (8) ve erkān-ı

³¹⁹ Sünnet Rahmandandır, acele şeytanın işidir. (Tirmizi/66)

salṭanata aḥvāl-i pür-melālîñizi ‘arz idesiz zîrâ zulm-ı benî Âdem ṭavāyîf-ı (9) ḥayvânât-ı ‘âlem içünde siziñ ḥuşuşuñuzda ğayrlardan artuḡdur ve size olan (10) teklifât ve taḥmîlât-ı şâka ḥaḡ budur ki âḡarlarda yoḡdur ve ḥiṭâb-ı Rabbânî (11) ü kitâb-ı Subḡânî ḥükmünce siziñ üzeriñize mâlikîyyet da‘ vâsını daḡı iderler (12) ve sizi kendülerine iṭâ‘ at içün maḡlûḡ oldu dirler çünki divân-ı sulṭânî (13) ve maḡkeme-i ḡâḡânîdür taḡdîm-i şîḡâyet sizden gereḡdür eger maḡşûduñuz ḡuşûle (14) mevşûl ola sâir ṭavāyîf-i ḥayvânâta daḡı şîḡâyete yol ola ba‘deẓâ cümle ḥayvânât (15) ḡârpuştıñ tedbîrini ma‘ḡûl ve irşâdını maḡbûl tutup melik-i feresden (16) yaña müteveccih oldılar ve ḡuzûr-ı şâha vâsıl olduḡlarında cümle du‘â dehânun (17) açup eyitdiler Cenâb-ı Ḥudâvend-i mekremet-meâ’bdan şehriyâr-ı dâr-ı baḡş-ı ma‘delet- (18) nişâba bir resûl-ı süḡandan u ḡoş-beyân irsâl olunup bu sitem- dîdeleriñ (19) ve elem-keşîdeleriñ aḡvâlî neḡîr ve kıṭmîr ‘arz olsun didiler ol feres [27a] (1) daḡı ol tedbîre mutâva‘at ü mütâba‘at itdi bu ḡuşûsa mübâşeret (2) gösterüp menziline mürâca‘at itdi vezir-i üştüre buyurdi ki ḡabâ’il-i (3) zevâtü’l- ḡâfir ve ṭavāyîf-i benî’l-ḡarnı da‘vet idüp tertîb-i divân-ı şâhi (4) ve tezyîn-i bâr-ḡâh-ı pâdişâhi kıla

Şütür daḡı emr-i Sulṭânî ü fermân-ı ḡâḡânî her ne (5) ise yerlü yerine getürdi ve cemî‘-i mîr-i sipâhî ve re‘âya-yı şehriyâre ‘arz (6) eyleyüp kendüsi geḡüp şadr-ı vezârete oturdı feres eyitdi ey şütür-ı (7) selîmü’l-ḡalb ve şâhib-i vaḡar işbû risâlet emrinde kimi ta‘yîn ve ihtiyâr (8) itdiñ ve bu ḡıdmete irsâlde ḡanḡı zîreki tensîb itdiñ ki kâr-ı risâlet-i (9) pür-tevkîr ve farṭ-ı diyânet ve ḡıfẓ-ı emânet birle mevşûf ve feşâḡat-ı lisân (10) ü melâḡat-ı beyân ile ma‘rûf ve ḡüsn-i vecâhet ü luṭf-ı bedâhetle mükerrem (11) ve faẓl u kemâl ile ve faḡâhetle müselleme gereḡdür

şütür eyitdi Ḥazret-i şehriyârî (12) cümleden dâñâ vü a‘lem ve re’y-i münîri ve fikr-i zâmîri sehv-i ḡaṭâdan eslemdür (13) behâyim-i vaḡşı vü ehlî ve en‘am-ı fer‘î vü âşlî ser cümle ḡâḡ-i pâ-yı sulṭânîyye ve südde-i (14) se‘âdet-baḡş-ı ḡâḡânîyyeye yüzler süregelmîşlerdür işte zevâtü’l- ḡâfirün (15) üştür u ḡargûş ve ṭavāyîf-i benî ḡurûndan ḡâv u câmûs ve mîs (16) ve bûz ve âḡû ve zürâfa ḡâzîrdurlar ve emr-i şâhiye nâẓır u muntazırlardur feres (17) eyitdi ister egerḡı ehl-i ihtiyâr nezdinde künyesi ebu’l-muḡtârdur ve merkeḡ-i (18) aşḡâb-ı zevi’l-iftihârdur şaḡrâ-yı bî-âbda bād-ı şarşardur ve beydâ-yı per-tâbda (19) murḡ-ı semendür ve neşîb-i miḡnetde âb-ı revân ve firâz-ı şiddetde mâr-ı revândur [27b] (1) ve durbîn-naẓardur

şabr u taḥammülde bî-dil ve ğayret-i himmetde bî-meşeldür velâkin (2) bî-neseb ü ḥasebdür nâr-ı İbrâhîme ḥaṭab çekmişdür ol vechle mel'ündür (3) risâlete lâıyık ve sefârete nâ-müstehaḳdur ve ḥar daḡı gerçi ḥamül ve bâr ber-dâr (4) ve şâḥib-i temkîn-i vaḳardur merkeb-i şuleḫâ ve ḥıdmetkâr-ı fuḳarâdur lâ-cerem erbâb-ı (5) ḳadem ve aşḫâb-ı ḥadem içinde ol sebebden mükerrem ve muḥteremdür velâkin ziyâde (6) belâdetle ma'rûf ve ḥumḳ ü belâhetle mevşûfdur ḳulaḳ urur ve ḥatırı isteyicek bir ednâ (7) menzîl gitmedin ayağın taşa urur ve bu maḳûle şaḫşı risâlete idḫâl (8) ma'ḳül ve pâdişâhlara irsâl nâ-ma'ḳıldur

egerçi ḥargûş daḡı selîm-ṭab' u (9) ḥalîm-nihâd u şâḥib-hûşdur ve maḳbûl-ı ṭavâyif-i vuḥûşdur lâkin ḥavf (10) u hirâsı ğâlib bir maġlûb-ı vaḫşîdür ve ḥuşûşan ehl-i Fars içinde adı ḥargûş (11) bu sebebden ḥavâdiş-i 'âleme göz ḳulaḳ olup her zamânda şâḥib-i kemîndür (12) ve ğam-ı elemden ğâyır emîndür ḥâba varsa feşt ile uyur uyansa dehşetle (13) ṭurur ve ḥatûnlar gibi ḫayz görür ve'l-ḫâşıl ṭab' ında ünûset ve mizâcında (14) ḥunûşet vardır

risâlete ḳavî dîl-i merd-i fâzıl ve hünermend-i kâmil gerekdür (15) gerçi gav daḡı benî'l-ḳurûndur şedîdü'l-ḳuvvet ve keşîrû'l-menfa'atdır her birinüñ (16) cemâli mâh-ı tâbâna ve ḳurûnı ehl-i şıfat-ı kemâna beñzer ve Ḥazret-i Âdeme ḫıdmet (17) itmişdür ve bâb-ı zirâ'atde ve rûy-ı arz-ı 'imâretde ḳavî himmet itmişdür amma lûtf-i (18) ṭab' ile ma'rûf ve ḥüsn-i ḫulḳ ile mevşûf degildür ekl u şürbe meş'ûfdur (19) bu sebebden laḳabı 'abdülbaṭn olmuşdur beyne'n-nâs ḥasâsete ve belâhata şöhret

[28a] (1) bulmuşdur bu daḡı risâlete elyaḳ degildür ammâ cāmûs ehl-i vaḳâr u nâmusdur (2) lâkin ziyâde girân-cândur ve ḳabîḫü'l-liḳâ ve menḫûsdur ve 'abûsdur bu denlü (3) 'azm u cesâmet ve kibr-i ḫaḫametle ne germâye-i nihâdında ṭaḳat ve ne sermâye-i cânında (4) ḳudret vâ her zamânda esîr-i âb u gil bir ḫayrân-ı lâ ya'kîl ve bir şaḫş-ı bâṭıldur (5) ğûsfend daḡı egerçi nefsinde teslîm ve selâmetde ğâlibdür ve aḫvâl u eṭvârı (6) ser-cümle bî-mesâlibdür ve ṭıynetî pâk ve ṭâl'atı tâb-nâḳ ferḫunde-ḫûy u tâbende- (7) rûydur nihâdı nezâfet ve bünyâdı leṭâfet-âverdedür ammâ zürriyât-ı âdem ânuñ (8) tenâvül-i laḫm u şaḫmına ziyâde ḫariş u mu'tâddur ol cihetden ṭab' ında ḫavf (9) u ḫaşıyyet ve dehşet-ġâlib olup ğâyetde maġlûb-nihâddur ednâ nesneden (10) ürker ve cüz'î ḳaḫıyyeden ürper ḫatta şüreyyâ ṭulû'un görse

ṭāḳat götürmez (11) ammā büz daḥı gūsfende nisbet dilirdür ammā ġāyetde şerirdür bī- nevā siretdür (12) ve sevdā-yi meşreb ve her-cāy-ī mezhebdür cānbāz-ṭabi‘ at ve raḳḳāş-şıfatdur (13) gūyende-i nā-sāz ve ḥānende-i bed-avāzdur āhū daḥı gerçi memdūḥ-ı zurefā ve (14) maḳbūl-ı ‘urefādur kuḥl-i ḥikmetden muḳle-i dīdesi şeb-i mu‘anber gibi sūrmelenmişdür (15) ve nūr-ı ḳudretten şafḥā-yı nāsiyesi şubḥ-ı münevver gibi vesmelenmişdür kīse-i nāfeleri (16) ³²⁰مختوم ختامه مسك birle mühr-i Süleymānī gibi feraḥ-nākdur ammā perī-veş ve ḥayrān-(17) şūret ve meczūb-siretdür bu sebebdan ricālū’l-ġayb ile müşāḥabeti ve ehl-i (18) riyāzat ile münāsebeti vardır ve ‘örf-i nāsda erenler ātīdur dimek ile meşhūrdur (19) velākin sefāret ḥuşūşunda ma‘zūrdur ammā zūrāḳa daḥı kerīmū’l-ḥulḳ ve [28b] (1) ḥūsnū’l- manzardur ve ferḥunde-ḥışāl ve perī-peykerdür ve seḥāvetde destini iḥsāna (2) dırāz itmüşdür ve ḥātırında tereddūd ve taḥayyūr çokdur ve ceddī zab‘-ı ḥabeşdür (3) ve ceddese nāḳa-yı vaḥşidür ve ümmī bakara-yı aḥfeşdür bu cihetden lisān-ı (4) ‘Arabīde künyesi ümm-i ‘İsādur ve zebān-i Farsde nām-ı üştür gāv u pelengdür (5) rāḥ-ı risāletiñ çok firāz u nişībīdür bu da risālete layıḳ degūldür (6) muḳteżā-yı ‘aḳli ve mübteġā-yı naḳli odur kim bu maşlahata senden mu‘temed ve ḳabāilimüz (7) içünde senden mu‘tekid kimse yokdur ve fuādīñ ḥalimdür vaḳar u sūkūn (8) sende üssīdür misāfir-i Ḥicāz u Şām ve rehber-i ḥacc-ı İslāmsīñ umūr-dīde ve (9) kār-azmūdesin

Ḥāzret-i Ḥaḳḳ subḥanehu ve te‘ālā cümle ḥayvānāt icinde seni (10) efrāz-ı bī’z-zikir ile tekrīm itmişdür ve şānuñda ³²¹أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ āyet-i kerīmesi münzeldür diyüp zimām-ı iḥtiyārı re‘y-i cihān-peymān eline virüp (12) cinnīler pādīşāhıñ meclis-i şerīfine varup bu bir bölük sitem-dīdeler tarafından (13) bī-imdād ḥāme-i zebān-āver ve bī-a‘dād nāme-i suḥen-gūster ol ki şikāyet-i ḥāl-i (14) pūr melāldür ve ḥikāyet-i derd-i mā fi’l-bāldur

Göreyim seni şūret-i ecmel ve ma‘nā-yı (15) ekmel üzre edāsı ‘uhdesinden gelesin şöyle ki berāt-ı ‘ālī şānuma imtişāl (16) idüp mu‘cibince amel idesin diyü üştür-i selīm nihādı ruġān-ı mülāṭafetle (17) yağladı ve ḥabl-i mülāyemetle bağladı

Şütür daḥı sem‘an ve ṭā‘aten diyüp ‘ubūdiyyet (18) maḳāmında yüzün yere sürdi hemān-dem ḥıdmet kemerin beline bağlayup yol (19) yarāġın görüp ḳandesin

³²⁰ Onun (içiminin) sonu misk (kokusu)'dur. (Mutaffīf/26)

³²¹ Develeri görmüyor musunuz? nasıl da yaratılmışlar. (Gaşiye/16)

ey pâdişâh-ı cin diyüp kemândan ok çıkar gibi [29a] (1) seyr-i cüz'i ile dâhil-i cem-abâd olup divân-ı Âşaf-şifat nihâda toğruldu (2) hemân-dem lâubâli Hâzret-i destûruñ huzûr-ı mevfûr'uş-şurûrına müteveccih (3) oldu etrâfdan hüccâb u nuvâb yügürşüp eyitdiler

Ey küstâh-ı bî-edeb (4) ve ne taleb-i icâzet ve ne re'y-i meşveret dîvâne misin ve âyîn-i dânişden (5) bîgâne misin işbu şahn-ı serâ maḥkeme-i çün u çerâdur ne maḥall-i 'alef ü çerâdur divân ḥâne-i âşaf-ı devrân ve daru's-selâm-ı destûr-ı hükümrândur

sen (7) bunu deve âḥurı mı şandıñ yoḥsa bir yabân mı gümân itdiñ bu tûrânları (8) sınır taşımı kıyâs itdiñ ve işbu oturanlar eşek başı degildür ammâ tûl-i (9) kıametiñden ve cesâmetiñden bu maḥûle emr-i ba'id degüldür ki *kulli tavîlün aḥmaḥun*³²² mışdaḳınca (10) senüñ tûl-i kıametiñden ḥâlet-i cünûnuñ ma' lûmdur

üştür eyitdi ey nuvâb-ı (11) kām-kār ve ey hüccâb-ı nām-dār ben müstemend-i bî-dil u ḥayrân-ı *lā ya'ḳilī* ma' zûr (12) buyuruñ ki ³²³ العذر عند خيار الناس maḳbûldur ki ḳahr-i âdem-zâdeden (13) ve ol tâife-i bîdâddan 'aḳlım-nîme ve cânım serâsime olmuşdur diyu insân (14) elinden şikâyet idüp hâl-i pür melâlin ³²⁴ من أوله الى الآخر e takrîr eyledi ise (15) 'özü-i üştür maḳbûl olup ol ḥâcibler rusûm u âyinlerini ta'lîm idüp âşaf-ı (16) nışfet-nişâbıñ bār-gâh-ı ciḥân penâhına alup geldiler vaḳtâki üştür bir ḳaç ḳadem (17) ilerü yürüdi gördi bir bârgâh-ı 'âli ve bir ḳaşîr-i cennet ḥavâlidür ki saḳf-ı (18) merfû'ı felekden a'lâ ferş-i maṭbû'ı 'arşâ-yı behîşt-i 'ulyâdur mânend-i beyt-i (19) ma'mûr ve divârı nûr-ı 'alâ nûrdur ve bir 'âli divân ve mezâḥime-i ins u cândur

[29b] (1) hemân-dem vezîr-i baḥtiyâruñ önünde fark-ı 'ubûdiyyeti ḥâk-ı mezellete urup silk-i elfâz-ı (2) me'âniyye cevâhir-i berâ'at ve belâğatla nazm u intizâm virüp ba'de'd-duâ' (3) ve's-şenâ kışsa-yı pür guşşasın naḳîr u kıtmîr beyân eyledikde vezîr eyitdi şikâyetiñiz (4) ma'lûm ve ḥikâyetiñiz mefhûm oldu inşâallahü'r-raḥman Hâzret-i Hüdâvendigâr-ı (5) ma'delet şî'âr ve cenâb-ı şehriyâr-ı

³²² Bütün uzunlar ahmaḳdırlar.

³²³ Özür insanın tercihidir.

³²⁴ ilk başından ahirete kadar

mekremet-dişāra aḥvāl-i pūr melālîñizi bir vaqt-i (6) şerîf ve sâ‘at-i laṭîfde fırsat ile ve iltifât-i sulṭāniyyeden ruḥşatla (7) arz eyleyem

Muḳarrerdür ki zaḥmet-i āb u gilden ve miḥnet-i ṭay-ı menāzilden dest u (8) pāyuñ sūde ve teng ü fersūde olmuşdur bir iki gün bir murğ-zār-ı behişt- (9) āşārda ve bir sebze-zār-ı ḥurrem-diyārda āsūde olup istirāḥat eylesesiz (10) ben daḥı bu vāḳ‘a-ı düşvāre³²⁵ علی ما هو العهد cidd ü cehd eyleyem

El-kıssā (11) āşaf-ı nışfet nişāb şehriyār-ı ma‘delet-cenābına bir vaqt-i hümāyūn ve sâ‘at-i (12) meymūnda resūl-ı üştürüz istiğāşe-i feryādın ve dest-i insāndan çekdikleri (13) zulmden ‘arz eyledi ve lücce-i ‘atıfet-i sulṭāniden ḥayvānātıñ ṭaleb-i imdādın ve (14) cümle murādın ve maḳşūd-ı nihādın beyān itdi

pādişāh eyitdi bu emr-i ḥaṭîr (15) maḥall-ı teemmül ve tefekkür ve maḳām-ı temehhül ve tedebbürdür ne cā-yı tegāfül ve tehevvr zîrā eger (16) insāndur ve gerek sâir ḥayvān mā-beynimizde cinsiyyet-mefḳūddur ve ḥükm (17) u ḥükümet mesdūddur

pes a‘yān-ı memleket ve erkān-ı dîn u millet cümle cem‘ (18) olup bu bâbda müşāvere ve mübāḥaşa ve muḥāvere kılungun ki³²⁶ من تفكر في العواقب امن من العواطب
buyrulmuşdur ba‘de zā vezîr-i nām-dār fermān-ı şehriyāra

[30a] (1) bāş koyup aḥyār u ebrāra ve ‘ulemā-yı zevi’l-iftihāra ve ḥavza-yı ḥükümetlerinde (2) feylāsuflara ve dāire-i vilāyetlerinde ki şāḥib-i vuḳūflara emirler virüp (3) cümleye şālā diyüp divān-ı sulṭāniyye ve ḥāk-i pā-yı ḥākāniyye cem‘ eyledi çün (4) āyîn ü erkān ve tertîb-i divān ve tezyîn-i eyvān ve terḥîb-i meydān her ne ise (5) yerlü yerine geldi

şehriyār-ı ma‘delet şi‘ār daḥı taḥt-ı zer-nigārına ḳu‘ūd idüp (6) eşrāf u sādāta ve aşḥāb-ı rüsūm bār-ı ‘ām virdi ḥüccāb-ı divānî ve nuvāb-ı (7) sulṭānî anlara rehber olup cümlesin tertîb-i ḥāş ve ta‘yîn-i ihtişāş üzere (8) ḥuzūr-ı şehriyāra alup vardı her biri ādāb-ı şāḥî ve ḳānūn-ı pādişāḥî (9) mücibince du‘ālar ve şenālar eyleyüp vezîr-i şāḥib-tedbîriñ işāret-i beşāret- (10) nümāsı vefḳınca maḳāmlu maḳāmında ḳarār itdi

³²⁵ o söz üzerinde oldu

³²⁶ Kim akıbeti düşünürse zorluklara emin olsun

cümlesi hayret-i mehābet-i sultāniden (11) mānend ayr-ı ser oldu fermān-ı şāh-ı cihāna göz kılāğ olup tūrdılar (12) ‘acabā emr-i cihān-muṭa’ ne vechle şādır ola diyüp ser-cümle pāy-ı taht-ı şehir-i (13) yāriden yaña yüzler urdılar bir sâ‘at-i laṭif ve bir vaḳt-ı hafifden soñra (14) manend-i āfītāb-ı ‘ālem-tāb şehir-i yār-ı ‘āli-cenāb daḥı rüy-ı ḥandān ve ṭal‘at-ı (15) tābān birle başını ḳaldırup ḥāzır olan ‘ulemā-yı kirāma ve umerā-yı ‘izāme³²⁷ هل عندكم من علم فتخرجوه لنا

diyüp ḥüsn-i ḥiṭāb eyleyüp eyitdi³²⁸ يأيها الملاء افتوني في أمري ما كنت قاطعة أمرا حتى تشهدون

ba‘dehu resūl-i [30b] (1) behāyimiñ zürriyāt-ı Ādemden şikāyet itdüklerin söyledi bu ḥuşūşda (2) tedbīr-i ma‘kūl ve re‘y-i maḳbūl her biriñüz ve ne yüzden ṭulū‘ iderse naḳīr (3) u ḳıtmir taḳrīr olunmaḳ gerekdür zīrā resūl-ı kāināt ve seyyid-i mevcūdāt (4) ‘aleyhi’t-teslīmātü’ş-şāfiyyātü’l-vāfiyyāt ki ḳalb-i münevver ve sīne-i muṭahharı (5) āyine-i envār-ı zāt u şifāt ve cām-ı cihānnümā-yı esrār-ı meknūnāt iken her mühimde (6) aşḫāb-ı kirāmı ve aḥbāb-ı ‘izāmı birle rıdvānullāh-ı ‘aleyhim ecma‘īn ila yevmi’d-din (7) müşāvere eylerdi ve ānlarıñ re‘y-i cihān-ārāsına ḳāil olurdu ve ekseriyā vahy-i (8) ḥaḳḳ sirāc-ı ehlü’l-cenne Muḥyeddinu’s-sünneh ‘Ömerü’l-Fārūḳuñ re‘y-i müniri üzerine āyet-i (9) kerīme nāzil olurdu ve Ḥazret-i server buyurdu ki³²⁹ الحق ينطق على لسان عمر³³⁰ raḍiyallāhu anh

vaḳtā ki şehriyār-ı ḥūrşid cenāb-ı (11) ḥaṭṭāb-ı müsteṭābını tamām eyledi ve zāmīr-i müniriniñ ‘uḳdesinden söyledi meger ki (12) bir civān-ı ḥūşmend ve ḥoş ḥişāl ve ḥuceste-manḫar hezār luṭf u edeb birle (13) ey cihān-ārā-yı şāha ma‘lūmdur ve zāmīr-i rūşen-münir cihān-kūşe-i şahensāha (14) mefhūmdur ki beyne’l-cinn ve’l-ins ibtidā-yı ‘ālemden bir ve ḳā‘ide-i ḥilāf u cidāl (15) ile mu‘lemdür ḥālīyā eger ḥayvānātla olan mu‘āmeleniñ teftiş ḥuşūmetine (16) şurū‘ ve mübāşeret oluna muḥtemeldür ki ‘adāvet-i ḍirine yine tāzelene ol vechle dāmen-i (17) ‘iffet-i salṭanata tōhmet ve ḫehre-i ‘işmet-i ‘izz ü devlete ḥalel gele ol ṭāifenüñ

³²⁷ De ki: “Sizin (iddialarınızı) ispat edecek bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? (En‘ām/148)

³²⁸ “Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem.”(Neml/32)

³²⁹ Hakk, Ömer’in dilinden nutuk edildi

³³⁰ Güneş ve ay gibi

[31a] (1) cidāl u muḥādeşesinden ğubār-ı nedāmet ḥāşıl ola bunlar ki zürriyāt-ı insāndan (2) şikāyete gelmişdür yüz verilmeye tā ki bir bī-edeb daḥı bu maḳūle emr-i nā-maḳbūla (3) iḳdām itmeye ve bu yüzden fikr-i nā-maḳbūle mübāşeret göstermeye pādīşāh eyitdi (4) bu re'y baña tamām pesendīde ve bu kelām mizān-ı aḳılla sencīde görünmedi zīrā her (5) kimiñ ki bir zūlm u fesādıñ ḳāl' u ḳam'ına ḳudreti ola ve bir cevri-i 'inādıñ def' u ref'ine (6) istiṭā' ıtı ola anda tehāvün ü tekāsül ve ol maḥalde teġāfūl göstermek yā za'f-ı (7) imāndan ve yā meyl-i ṭuġyāndan olur ḥuşūşen bir ṭāife-i biçāre ve dest-i zūlm-ı (8) bīdārdan ser-geşte olup dergāh-ı ma' delet-penāhımıza tazallüm gösterüp (9) şefḳat u merḥamet ümīdin eyleye anları nevmīd u maḥrūm göndermek ṭarīḳ-i fütüvetden (10) ve mezḥeb-i mürüvvetden mehcūrdur didikde vezīr-i suḥan-ġūy-ı çevgān-şıfat (11) pāyitaḥt-ı sulṭāniye bāş indirüp şāhiñ re'y-i 'ālem-ārāsına āferīn itdi (12) ve cümle erkān u a'yān ve ehl-i dīvān ve erbāb-ı ḳalem ve aşḫāb-ı 'ālem cevāb-ı şehriyāra (13) taḥşīn eyledi ki الملوك ملوك الكلام³³¹ ba' dehu erkān-ı devlet ve a'yān-ı (14) milletden bir şāḥib-i şadr ve 'ālī ḳadr eyitdi ki bunlar bir ṭāifedür ki ṭabī'atları (15) üzere mecbūl ve her zamānda hevā-yı nefsāniyyetlerine meşġūldur belki zürriyāt-ı (16) Ādem daḥı ḥūḳūmet-i şāḥib-i ḳırāniya rızā virmeye naşīhatımız faşīḥata ve ḥūḳūmetimiz (17) ḥuşūmete mūncer ola istikbār idüp bu cānibe istinkār ve istiḥḳār ile nazar

[31b] (1) ideler ḥürmetimiz mezellet ve istihānete ve rıf'atımız mezellete mübdel ola lāyık olan budur ki (2) bunlara şimdilik mu'āmele-i rıfḳ ile cevāb virilüp iḳametġāhlarına gitmelerine (3) izīn virile çünkü sevḳ-i kelām bu maḳāma irdi vūzerā-yı ḥāş ve muḳarribān-ı (4) zevī'l-iḥlāş içünde bir pīr-i rūşen-zamīr vār idi nām-ı şerīfī munşıf (5) ve inşāf u diyānetle muttaşıf idi şu vechle kelāma āġāz itdi ki ey şāh-ı (6) cihān bu astāne-i şa'ādet-āşiyāne ol ḥırmen-i cūd-ı mūkerrem degildür ki bir mūr-ı (7) za'if yā bir 'uşfūr-ı naḥīf gelüp andan maḥrūm ve bī-dāne gide ve bu 'atebe-i (7) siyādet-nişāne ol ma'den-i iḥsān u seḥā degüldür ki bir faḳīr-i ḥaḳīr ve bir dervīş-i (8) nā-ġüzīr yüz urup andan maġmūm ve ḥāṭırı vīrān gide ve şol ḥūsn-i va'de (10) ile müdāhene ve mübālaġa ile anları def' eylemek mekr u ḥīle ve ḥud'a yüzünden (11) söz söylemek selāṭīn-i 'izāma ve ḥavāḳīn-i kirāma belki 'amme-i ehl-

³³¹ Meliklerin sözleri sözler meliklerin.

i İslāma (12) cāiz olanlardan degüldür³³² المحتال خابن والمقدر كائن her nesne ki sermāye-i (13) ğurūr ve pīrāne-i kızb ü zürdur dīde-i fütüvvetdendür ve kıā‘ide-i mürüvvetden mehcürdur ki (14) pes ‘aqlen ve naqlen şevāb oldur ki anlar ki aşḫāb-ı da‘vāy ve erbāb-ı şekvādur (15) bunlara lazım geldi ki maḥkeme-i kübrāda muḥākeme olunup şer‘-i şerīf-i ilāhī ve ḳānūn-ı (16) münīf-i pādīşāhī ḥükmünce her birine sezāsı ve her fırḳaya cezāsı virile (17) ve her kim çenber-i iṭā‘atden ser-piç ide ve dāire-i muṭāva‘atdan taşra gide Ḥaḳdan

[32a] (1) gelene ve lāyık-ı ‘afv u ğufrān ve müstaḥāḳḳ-ı faẓl u iḥsān olanlar ḥimāyet ve ri‘āyet (2) kılına

vaḳtā ki āsaf nişfet nişāb-kelāmın tamām eyledi ve zāmīr-i münīrine ilhām (3) olanı söyledi re’y-i ḥaḳānīye muvāfıḳ ve fıkr-i metīn-i ‘ulemā-yı ḥaḳānīye muṭābıḳ (4) düşüp ḥāzret-i Sultān Taḥsīn ve cümle erḳān āferīn itdi ba‘deẓā (5) ḥāzret-i Şehriyār buyurdu ki ḳabāil-i insāna ve ṭavāyif-ı ḥayvāna mürāfa‘a ve müdāfa‘a için (6) resüller ta‘yīn olunup tā dīvān-ı sultāni ve muḥakeme-i cihān-bānīye ḥāzır olalar (7) ve her ne kim vār i‘lām olunmaḳ için zīr-i cenāḥ-ı meḳārim-felāḥlarında bulunan (8) ḥükümetinde zebān-ı faşīḥ ve beyān melīḥ ıssı yegāne cinnīler ta‘yīn olunup (9) ³³³ كالبرق الخاطف والريح العاصف insāndan yedi memleket serdārlarına ve ḥayvāndan (10) altı ṭavāyif sipeh-sārlarına ḥasb-i ḥālī taḳrīr idüp irsāl olundu ğüyā bir hüdhüd-i Süleymān idüği pervāz idüp maḥall-i me’mūriyetine gitdi

Beyt:

[Fāilātün/ Fāilātün/ Fāilün]

Gel berü ey hüdhüd-i ṭūtī beyān
Söyle bülbül gibi bir nūr rāsītān

Çün Sebā mülkini seyr itdiñ yaḳīn
Fe’tinā minhā bi sultānin mubīn

Ḥaṭṭ-ı munḳāriñ ki Bismillāh durur
Nüktesin aḥlār şu kim āġāh durur

³³² Seçmen başarısızlığa uğrayan takdir eden kazanan (bir yerde bulunanadır.)

³³³ Yırtıcı şimşek gibi, fırtınalı rüzgar gibi.

Munṭakāiṅ pür ḥikmet zāt u şıfāt
Sendedür şerḥ-i ḥurūf-ı ‘āliyāt

İdicek cān ‘āleminden tā nüzūl
Bize peygām içün olasın Resūl

Ola çünkim nāmenūñ ‘unvānı hū
Bize keşf eyler ḳamū esrar-ı hū

İrişüp Şām-ı Ḥicāz Ṭāyife
Okusun ol nāme ki her ṭāife

[32b]

Farḳ olup nīk u bed u la‘l ü ḥuref
Bileler ‘ālemde kimiñdür şeref

Şūret-i ma‘nāda fāyık kim imiş
Ḥil‘at-ı tekrīme lāyık kim imiş

Gün gibi rūşen olup tā dūr şādef
Urmasun her tīre dil lāf u güzāf

(5)Vaḳtā ki peyk-i şāh-ı ḥuzūr-ı esede vāşıl olduḳda peygāmın ‘arza ḳılup aḥvāl-i (6) mācerā her ne kim vaḳt‘ olmuşdur ḥikāyet eyledi ve şīr-i dilīr daḡı tevkīr-i (7) ta‘zīm ile ḥıdmetinde ḳıyām ve fermān-ı Sulṭānīde ihtimām gösterdi ve ṭāyife-i (8) sebā‘a nidā idüp ol emr-i hümāyūnı ve ḥükm-i sa‘ādet-nümünı ‘arza ḳıldı (9) pes ṭavāyif-i sebā‘ ser-cümle ol tevkī‘-i refī‘le dilşād u ‘ıtk-nāmesi (10) ellerine verildikde bend-i ḡamdan āzād oldılar çünki şīr-i cihāngīr ve zīr-i (11) pelenk-dilīre ḥiṭāb itdi ki bir merd-i kāmīl bula ki benī ādem ile münāzara ve zürriyāt-ı (12) beşer ile muḥāvere eyleye pelenk eyitdi ki zīb vardır bu re‘y-i müşkil-küşā-yı (13) pādīşāhī bu ḥıdmete anı lāyık görse şekk yokdur ki cān-ı dilden fermāna (14) yüz urur şīr eyitdi bu vaşfuñ eyitdigüñ güzeldür ve şikār-ı ḥaşm eylemekde (15) tedbīr-i rūşen ḳılır ammā baḡş u münāzara ve kelām u muḥāvere ehli degüldür (16) vezīr eyitdi boza vardır şīr eyitdi ol daḡı kūteh-endişedür ve marāz-ı beraşa (17) mübtelā olmuşdur mizācında sefāhat vardır risālete lāyık ve muḥāvereye müstaḥaḳ degüldür [33a] (1) vezīr eyitdi şa‘leb vardır bī iştibāh ol ḥakīm-i pür-intibāh risālet ḥıdmetine (2) lāyık ve münāzara ve muḥāvere emrinde müstaḥaḳdur

şîr eyitdi benüm dağı mizân-ı (3) nazarım ol idi ve mi' yâr-ı hâşır-ı ' âtırıma ol
 toğundi egerçi hüsni manzar (4) ve elhânı hoş ve takrîri dil-küşâsı degüldür zâhirde it
 bıyıklı ve kâba (5) kıyruklı bîkâr-şûret ve levend-sîret bir herîfdür ammâ mizâcgîr u
 dânişmend (6) bir ednâ lu' bla kendüyi tîz hâlâş ider nicelerini hîle ile râm eyler (7)
 bu kâra andan evlâ kimse yokdur hıdmet-i risâlete ve vekâlete müsteħağdur (8)
 şa' leb dağı ba' de'l-kabûl bir nûrânî şûrete girüp 'azm-i şâh-ı cîn eyledi (9) vâqt-ı
 yesîrde dâhîl-i hışn-ı emân-ı şâh oldu ba' dezâ Sîmûrg-ı âlî-cenâb (10) vezîr-i tāvusa
 şevket-i nişâbdan yaña dönüp lütf u mülâyemet ve hüsni (11) mükâlemet ile hîtâb
 eyledi ki bu kabâyil-i marazı's-şimâl ve işbu tavâyif-i maqbûlu'l-hişâl içinde bizim
 tarafımızdan risâlete ve tarafınızdan vekâlete sezâvar (13) kim var tāvus-ı zemîn
 eyitdi ³³⁴ وَالطَّيْرُ مَحْشُورَةٌ كُلُّ لَهُ أَوَّابٌ

mucîbince huzûr-ı (14) şehriyâride tıyûrdan bülbül u tûtî ve kumrî ve hüdhd
 ve امثالهم ve murgân-ı (15) baħrîden murgâb ve kaz ve mür-nikâb اشباهم hâzırlardur ve
 işâret ve beşâret-nümâ-yı (16) sultânîye nâzırlardur ve cenâb-ı şehriyârîden işâret
 buyrula şekk degüldür ki (17) her birinüñ kıl u kâlından ve cünbüş ü ef' âlundan 'ayb
 u kemâli ma' lûm u (18) idbâr u ikbâli mefhûm olur ki ³³⁵ المرء محفوظ في طي لسانه لا في
 طيلسانه

(19) simûrg eyitdi cā'izdür ve her kim dürüst-güftâr ve dürüst-girdâd ola

[33b] (1) fâizdür cümleden ol bülbül eyler ve gelüp şevk u söz ile pür söz u
 sâz olup bu yüzden ser-âğâz-ı ğam pervâz eyitdi beyt

[Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün]

Şehriyârâ şolmasun hüsniñ güli
 Medhiñ itsün bâğ-ı cennet bülbüli

Görmesün 'ömrün gülistânı hâzân
 Bezm-i 'işretde müdâm ol kâmurân

Gerçi bir bendeyem zâr u naħîf
 Sözlerim dirlik cân-baħşîş laţîf

³³⁴ Bütün kuşlar toplanarak hepsi ona dönecek. (Sa'd/ 19)

³³⁵ kişi diliyle söylediğinin koruyucusudur, dil onun koruyucusu değil.

Rûz u şeb derdim durur güftâr-ı ‘aşk
Bende hâtm olmuş durur esrâr-ı ‘aşk

Nâlem idüp nâya ta‘lîm u nevâ
Oldı ‘aşkımdan derûnî pür hevâ

Nâlemi ‘uşşâk işidüp cûş ider
Mâh- rûlar ‘aşkıma mey-nûş ider

‘Aşk-ı küll yakmış durur cânımda od
Dûd-ı âhımdan felekler durur kebûd

Nâlemi gûş eyleyen sermest olur
Şanma çeng u ney baña hemdest olur

Gice gündüz âh u zâr durur işim
‘Aşk odundandır dem-â-dem cünbüşüm

Gülleriñ cânını âhım od ider
Lâlenüñ bağrın yakup bir dûd ider

(13) Çünkü bülbül-i pür-gulgul hâl-i zârından bir miqdar söyledi ve sîne-i şad-
şerhası (14) derûnî bir pâre şerh eyledi ol merd-şîr vezîr tâvusa eyitdi

bunlar (15) bir tâifedür ki ezkâr-ı şubh ve güftâr-ı hoş edâ ile gâfilânı hû‘âb-ı
ğafletden (16) bîdar iderler ve ‘âşık-ı didârları cânından bizâr iderler meserret
demlerinüñ (17) meddâhlarıdır mecâlis-i zırafânüñ güyendeleri ve mecâmi‘-i
‘irfânüñ hanende (18) menâbir-i eşcârîñ haîbleridür savâmi‘ ezkârîñ nakîbleridür
Hicâz ve ‘Irâk u (19) İşfehân mesâfeleridür Şeyh ‘Abdulqâdir hizmetinden el
almışlardır

[34a] (1) ve diyârı ‘Abdü’l-mü’minen gelmişlerdür ve mürîd-i Mollâ-yı
Rûma ney ta‘lîm itmişlerdür (2) bunlar erbâb-ı muqâbele ve eşhâb-ı muhâvere u
mücâdele degildür ve hüdhüd dağı (3) gerçi emîr-i tâcdâr ve emîn-i kâmkâr Hâzret-i
Süleymândur ‘aleyhi şalavātu’r-Raḥman (4) ve zîrek u dânâ vü nâzik ü binâdur
peyk-i şabâreftâr ve cäsüs u tecessüs- (5) kâr tefahhuş-ı ahvâl-i rüzgârda ‘adîmü’l-
mişldür ammâ Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm (6) ‘ahd itmişdür ki kimsenüñ

risāletine iltizām itmeye ve bir kimsenüñ (7) hizmetine bu huşûş içün elinde berāt-ı süllemi ve hüccet-i muhkemi vardur (8) kimsenüñ aña kıl u kıāl ve ibrām u ikdāma mecālî yokdur ve bu cihetdendür ki Hāzret-i (9) rişālet ‘aleyhi’s-selām anuñ kıatlı u zebhinden nehy buyurmuşdur

el kışşa (10) bu risālet hıdmetinüñ ehl-i hüma-yı ferhunde liķādur ki t̄ayr-ı mübārek ve murğ-ı dānādur (11) manzar-ı şerif ve peyker-i zarīfdür hılkatı laṭif ve hıl’atı nazīf kıadr-i bülend (12) ve zātı hüceste- aḥter ve maķbül-ı sa’ādet-guster ve risālet hıdmetine hüma-yı (13) şāhib-i iķbāl ta’yīn kıılınup bi’l-‘izzî ve’l-celāl şehriyārıñ hużūrı şerīfine (14) irsāl olundu ba’de zā şehriyār-ı dād-baḥşuñ resūlî nihenk-i mehîbî hużūrına (15) vāşıl-ı edā-yı risālet eyledükde ol daḥı taraflarından ‘ankebūt şāhib-i kıunūtı (16) tensīb ol daḥı şehriyār-ı dād-baḥşuñ bārgāh-ı a’lāsına ve dergāh-ı mu’allāsına (17) gönderildi ba’de zā resūl-ı hāmîs daḥı Hāzret-i Ya’sübüñ bārgāh-ı mu’allāsına (18) geldi huşûş-ı mezkūrda edā-yı risālet eyledi pes Hāzret-i Ya’süb (19) daḥı vezīr-i müşīri naḥle ki emīn-i ḥāşî ve serdār-ı ḥavāşî idi eyitdi bizim

[34b] (1) ta’alluķātımızdan hıdmet-i risālete sezāvār ve benî Adem ile muķābeleye yarar kim (2) ola vezīr eyitdi ḥālîyā kıavmimizîñ ekşerî meşğul-ı ‘imāret ve sâ’i-i hıdmet-i (3) imāretdür kimi giriftār-ı āb u gīl ve kimi giriftār-ı fakīr-i bî-ḥāşıldur fi’l-cümle hıdmete (4) kıābil zenbūr-ı siyāh ve zenbūr-ı sürḥ ve pervāne ḥāzırdırlar emr-i şāhāneñize (5) çār çeşm ile munṭazırdırlar fermān buyurılırsa hużūr lâmi’ul-envārıñıza (6) gelsünler Hāzret-i Ya’süb eyitdi bu makûle kimesneler ne resm-i āyīn-i risālet (7) bilür ve ne ādāb-ı mülük selāṭīn ri’āyetin kıılır şehriyārlar cemālīn görmüş (8) ve cihāndārlar ḥāk-i pāyına yüz sürmüş degüldırlar bu hıdmetiñ ‘uhdesinden (9) gelür var ise müverrid ki suvār-ı piyādesin ḥıfza me’mürdür Hāzret-i (10) Süleymān ‘aleyhi’s-selām ile su’āl ve cevābı meşhūrdur nebe’-i ‘azīmde kışşası (11) mezkūrdur pes kemer-i hıdmet-i risāletle mūr me’mūr olup dū maḥalden miyān-(12) beste olup murūr ve ḥubūrla yola düşüp dāḥil-i şehir-i cem-ābād oldukları (13) mesmū’-ı ḥāzret-i Tācdārî olduğda istirahat içün müheyyā kıılınan sefārethāneye (14) duḥullarına emr olundu süferā-yı mumā-ileyhim daḥı ba’dü’t-teenni ve istirahatı hatta (15) müsāferet-i sefāret-i kemā yenbāği edā olundu süferā-yı mumā-ileyhimden sefer-i behāyime (16) ص ر ض س ف غ ع خ ‘aķd-encümen-i meşveret itdiler ki

şāyed ki şehir-i cem-ābād (17) dağı bizlere rū-yı müsā‘ade göstermeyüp bu yüzden kažiyye ber-‘aks olup da (18) tāife-i beşer üzerine hükme idüp anlar yine hākim ve bizler maḥkūm olup ḥāib (19) ü ḥāsir ric‘at itdigimiz ḥalde bi‘atımız ‘abeş ve seferimiz beyhūde olursa [35a] (1) ḥāl nice olur diyü buña tedbīr-i ḥasene ḥuşusunda istikşāf-ı re‘yi (2) şevāb nedür diyü efkār-ı ‘amīka ve ḥülyā-yı bātılāya zāhib olduklarında (3) önlerinde olan eṭ‘ime-i nefiseden bir beyāz ṭabāk derūnunda vaḳı‘ havyāra (4) nazār itmeleriyle bu nedür diyü su‘āl itdüklerinde miyānelerinden birisi cevāba taşaddī (5) idüp eyitdü kāse-i mezbūr-ı vuḥūş u ḥayvānātdur derūnunda olan (6) havyār ki tāife-i beşerdür didikde digeri dağı bu havyārı līmūn ile (7) ezüp süzüp bizlere müşābih olsa elyaḳdur diyü taṭvīl-i muḥārebe itdüklerinde (8) karar virdiler ki içlerinden ḥümā kendülerine şāh olup rūbāh dağı reīsü’z-zimām (9) şütür ve mūr ve ‘ankebūt ve keşf ve ṭāvus dağı ḳurenā-yı Ḥazret-i şehriyārī (10) olup ol şāh-ı ḥümānuñ emrine muṭā‘olalar işbū ḥuşūşa cümle ittifāk (11) itdükden soñra ḥümā dağı ṭāvusa ḥitāb idüp ḥuşūş-ı mezkūrı lāyıkıyla (12) kaleme alup ba‘de’l-imzā cünd-i kevne ḳadar icrāsına mübāşeret oluna diyü irāde-i (13) cihān-meṭā‘ olduḳda ol vezīr-i şī‘ār dağı çend rūz soñra iki ‘aded dāsīdān-ı (14) cāyi‘āni meydān-ı vāsi‘de zincirlerin alup taḥliye birle ‘arşa-yı muşāre‘ade (15) aḥd-ı ḥümā āḥer ile muşāra‘a-yı şedīdede iken yedi ‘adet zīb dağı getirüp (16) esedān-ı mezbūrān üzerlerine ḥavāle ḳıldıḳda der-‘akab esed-i mezkūrlar (17) muşāre‘ayı terk idüp ikisi birden zībler üzerine hücum idüp (18) nīm u pāre pāre itdüklerinde

ḥümā eyitdi işbu kažiyyede nükte nedür ve bu (19) maşlahātta rumūzāt nedür beyān ḳılınması aḳşā-yı merām-ı şāhānemdür didikde [35b] (1) ṭāvus eyitdi işbu mu‘āyene olunan şey vaḳı‘a-yı Şıffine işāretdür ki (2) ol eşnāda ḳayşer-i Rūm fırsatı ḡanimet bilüp muḥārebe ḳaşd itdükde vezīr-i (3) ḳayşer işbu māddeyi biṭbḳihī ḳayşere müşāhede itdirdikde vezīr-i müdir cevābında (4) esed-i evvelde murād Esedallāhi’l-Ġālib ‘Alī bin Ebū Ṭālib ve digeri dağı Mu‘āviye bin (5) Ebū Süfyāndur ve zīblerden murād düvel-i ḡayr-ı İslamīyyedür şöyle ki bunlar (6) zāhir-i ḥālde muḥārebe iderler velākin ḥaḳīkatde muḥāveredür ki bir ḥışmıñ zuhūrında (7) miyānelerinde olan münāza‘ayı terk idüp bi’l-ittifāk ḳurtlara ki bizlere hücum (8) iderler diyü peyvend-i ḳīl u ḳāl eyleyüp vezīr-i mumā-ileyh ḳırāl müşār-ı ileyhi’z-zimām (9) eyledi fi’l-ḥaḳīka kažiyye-i mezkūrı Ḥazret-i Mu‘āviye istimā‘ itdükde ḳırāl (10) müşārun ileyh nāmı irsāl eylediği egerçi bizim ile muḥārebeye mübāderet

itmiş (11) olaydın şāhibim olan Hāzret-i ‘Alī ile ittifāk idüp seni havīç gibi (12) kökünden çıkarup nā-bedīd itsem gerek idi ammā ne çāre ki bu sevdādan (13) fāriğ olup girībānını pençe-i esedden taḥlīş eyledik didikde reīsü’z-zimām (14) rūbāh bu re’y ve işbu tedbīr-i taḥṭa ve men‘-i siyākında bu vechle cevāba (15) ṭaşaddī eyledi ki işbu kaḏiyye ol zamānda eşkāl-i erba‘adan şekl-i evvelde (16) müretteb olan bir kıyās-ı celī idigi neticesi dürüst şuğā vü kübrāsı ‘illetden (17) sālīm netāic-i da‘vāya muvāfīk idi şöyle ki müdde‘ā olunan Şıffin (18) vaḳ‘ası ki ictihāda mebnī olup her iki taraḫfın ictihādı Qur‘ān ile olup (19) ne ān ki kānūn ‘aḫlī ile idi

Hāzret-i ‘Alī ictihādında muşīb olup şevāb-ı [36a] (1) ‘aşereyi ḥāiz oldı ammā Mu‘āviye ki ictihādında muḫṭī olup sevāb-ı vaḥde nāil oldu ammā şıḡarı Hāzret-i Mu‘āviye Ebū el-mülūk olup (3) siyāset-i mülkde bī-hemtā ve tedbīr –i menzilde yektā idi ki eşyā-yı erba‘a anda mevcūd (4) idi edeb u ‘aḫl ve ‘adl u iḫdām bu eşyā-yı erba‘adan ‘ārī olmadı ki umūr-ı (5) memlekete ve siyāset-i medeniyete za‘f mūcibe ola ve cesed-i insānda olan (6) ṭabā‘-ı erba‘a gibi ki bunlardan biri nāḫiş olmadı ki cesed-i insānuñ terkībine (7) za‘f gele işbu evşāf ile mevşūf olup vücūd-ı hümāyūn-ı ‘ālem (8) sūdlarıyla kā‘ide-i memleket kāim u şebāt ve kavī idi kübrāsına vezīr-i müdebbiri (9) olan ‘Amr Bin ‘Āş idi ki şıfat-ı aşereyi cāmi‘ idi evvelkisi ‘ālim idi ki (10) ‘ilmi sebebiyle muḫteżā-yı şer‘-i muṭāhhare üzre ḥareket eyler idi şānī sinn (11) ya‘nī yaşı idi ki kerem ü sürūr-ı rüzgārı görüp ve tecrübe-i umūr-ı dīde (12) ve muḫteżā-yı dūr-ı gerdūn ve iḫtiżā-yı ṭab‘-ı felek bu kalemun kesb-i vuḫūf (13) itmişdi şālīş emīn idi ki kendüye i‘timād ve i‘tikād olunur idi (14) rābi‘ān şādīḳu’l-lisān idi ki kelāmına i‘timād ve ‘amel olunur idi ḥāmisen (15) ṭama‘-ı ḫalīl olup cānib-i rüşvete aṣlā meyl itmez idi sādisen cümle (16) nās ile ‘adāvet ve buḡzdan sālīm idi sābi‘an ḫużūr- lāmi‘u’n-nūr-ı (17) mülūkāneye ‘arz u ifāde eyledi ki mevādī ve taraḫf-ı Hāzret-i Hüsrevāneden (18) naḫl u rivāyet eyledi ki emr ü irāde-i şāhāneyi sehv itmeyüp ḫāṭırında (19) güzelce tutar idi şāmin zekā vu fiṭnat erbābından olup ‘arz u inhā [36b] (1) olunan umūrda şıdḫ u kızbi farḫ idüp cezm-i ‘azīmet aşḫābı idi (2) tāsi‘en ehl-i hevādan olmayup ḫaḫḫ u bātılı farḫ ider idi ‘āşiren ‘uhde-i (3) vezāretde mevkūl olup umūr-ı ḫarbiyye ve kitāb erbābından idi ama neticesini (4) miyānelerinde olan muḫārebe-i ḫaḫīḫata muḫāvere idi zirā murādları riyāset (5) olmayup belki da‘vā-yı diyānet idi ammā ol ‘Alī raḫıyallāhu ‘anh ki esedullāh (6) ve seyfullāh idi ki bāb-ı Ḥayberi ḫuvve-i ḫudsīyye ile ḫal‘

eyledi belki ƙal‘ ayı (7) yerinden ƙal‘ itmege muƙtedir idi zāhiri şerī‘ at ile ƙāim bātınī-i velāyet (8) ile bākī idi her hālde ‘uƙūl-ı mucerrede anuñ haƙķında mütehayyir idi ve tārīh-i (9) mezbūrda ƙayşer-i Rūmuñ ƙālī‘-i devletine ƙūsūf ve salţanat-ı ƙamerisine(10) ĥusūf ƙārī olup millet-i İslāma yevmen *fe-yevmen ferec*³³⁶ bulup burc-ı (11) iƙbālī evc-i ‘azimetde idi şimdi anlarda ne Mu‘āviye gibi melik-i ‘azīm ve ne vūzerāda (12) ‘Amr bin el-‘Aş gibi müdebbir vezīr ƙalmadı ve ne eyle bir şāhı velāyet gibi bir velī (13) ƙalmadı

İşbu ƙıyāsıñ ƙıyās-ı ma‘ el-farīƙ olup müşāvirimize muvāfaƙat (14) itmedi didikde melik-i hūmā şādıƙsıñ ey vezīr rūbāh dedi ba‘de vezīr-i (15) s̄anī şütür kelāma āğāz idüp re‘y-i şevāb budur ki kendi ebnā-yı cinsimizden (16) ve milletimiz ‘ulemāsına bir bir nāme taħrīr olunup maħfice ma‘bed-ĥānelerinde ƙıra‘at (17) olunduƙda insān elinden teşekkī ve feryād-nāmelerle pāyitaht-ı mülūkāniye (18) velvele- endāz ve ğulğula fiġānlarıyla doldursunlar şöyle ki ‘avn-ı mesīhe tevekkül (19) ve lūtf-i devletlerimize tevessül idüp disünler ki bu millet-i islāmdan yandıƙ [37a] (1) her zamānda ĥayvānlar gibi bizleri ğüp ğüp ɗarp iderler ve ğāhi ĥaste (2) cānımız ebdān ƙāvm-i cürm ü ɗalāl gibi tavlum ƙılurlar ve ĥayvānatlar gibi sefer-i meşakƙate (3) şol denlü sevƙ iderler ki ğiceler ten-i fersüdemiz bir laħza āsüde olmaz (4) ve ne ğündüzleri cān-ı nā-tüvānımız bir s̄a‘ at ğünüde olmaz ƙaş çekdirirler (5) ve başımız alup ƙaryelere ve maġāralara ve ĥālī diyārlara firār itmekdeyiz (6) ve bunlarıñ şūr u şerrinden cānımıza ğeçdi yā adüvvalāh diyü cizyeyi bizlerden (7) aħz iderler ve diĝerimizi ƙayd u bend iderler ve tenhāda cigerimize şişler şoƙup (8) ĥaƙāret iderler ne kimseye dillerimiz taƙınur ve ne ellerimiz ve ne bir nesnede ta‘arruzumuz (9) var ve ne ān-geh med ĥalimiz evlādlarımızı esīr ve ‘arzımızı şikeste ve pāymāl (10) iderler ve her hālde ve ƙāffe-i aħvālde bizleri ĥar iken ƙūl diyü bey‘ iderler (11) ve şalīblerimizi taħkīr idüp rūy-ı mesīhī pāymāl iderler lūtfen ve merĥamet bizleri (12) rıƙıyyetden ĥālāş idüp hürriyet defterine şebt olunmasını istirĥām itdüklerinde (13) bizler daĥı ol vaƙt hürriyet nāmına bir ƙānūn-i esāsī vaż‘ idüp ol (14) vechle serbesiyyet bulup bī-meĥābā vuƙū‘ bulan ĥavādişātı peyder-pey ‘atebe-i (15) mülūkānemize i‘lām itsünler işbū ƙānūn-i esāsa rażī olmadıƙları hālde (16) muĥāvere-i muĥārebeye tebdīl eyleyeceĝimizi muƙarrer bilsünler didikde rūbāh

³³⁶ Ğün be ğün ferahlıyor.

(17) eyitdi bu re'ye daḥı ḥaṭr-ı 'aẓīm vardur zirā bu ẓaḥiyye-i mūhmeledür çünki
(18) bu tedbīr ol zamānda olur ki milletimize bu ezāyı vü cefāyı millet-i İslāmıñ (19)
küllisi itmek lâzım gelürdi ḥuṣūṣā bu mādde küllisinde bulunmayup

[37b] (1) ba‘z-ı müteğallibe eşḫābında bulunmağla millet-i beşer-i İslāma bundan lā-ḥaḳḳ (2) olmaz zīrā bundan ġarāzımız anlarıñ kânūnlarına müdāḥaledür bu ise bir ḳanūn-ı (3) ḳādīmdür ki ref‘i mümkün degildür s̄aniyā budur ki ben anlarıñ miyānelerinde bulundum (4) ve anlarıñ lisānuna āşinā ve şerīf atlerine ‘ālem u vāḳıf oldum ki pādīşāhlarına (5) muṭī‘ olan teba’a ki gerek İslām ve gerek milel-i muḥtelife aḥkām-ı şer‘iyyede ḥuṣūṣā ki (6) ḥīn-i muḥākemedede cemi’-i milel-i müteferriḳe miyān olup tefriḳi cāiz degildür (7) ḥatta bir ḥākimü’l-şer‘-i İslāmı sāir fark-ı mütenevvi‘ adan tefriḳ u tercīh idecek (8) olsa günāḥkār olur ve bir de bizim milletimiz olan anlarıñ arasında ḳalup (9) bi’z-zarurī muṭī‘ olduklarından bir muḳteżā-yı şer‘-i şerīf mālları ve cānları (10) ve ‘ırzları İslām gibi olup aṣlā ve ḳat‘ā fark ve temyīz olmadığı eẓharu (11) mine’s-şemsdür bu tedbirde şadra şifā virir bir şey müşāhade olunmadığı (12) derkārdur didikde šāh-ı humā vezīr-i rūbāḥa ḥiṭāb idüp šadāḳat-ı (13) yāre bāḥ didi ba‘dehu vezīr-i šālīḡ mūr u rābi‘ ki ‘ankebūt kelām āġāz itdiler (14) re’y-i ševāb budur ki elān ḥazinemizde aḳcemiz mevcūd ve ‘asākirimiz müheyyā (15) ālet-i ḥārb fevḳalāde yolunda ‘ale’l-ittifāḳ ḥarbe ḳıyām ve mübāşeretle miyānemizde (16) olan nokṭa-yı siyāḥ olan hū bāri ḳaldırup bi’l-küllīye ḥalāṣ olup (17) ṭūlen vü ‘arzen şarḳen ve ġarben ektād ve ezrā‘ idelüm didiklerinde reisü’z-zimām (18) vezīr-i rūbāḥ bu re’yde daḥı ḥaṭīr-ı ‘aẓīm ve bi’l-keṣīr vardur zirā bu keyfiyyet iki (19) şıḳdan ḥālī degildür encām-ı kār yā ġālib ve yā maġlūbiyyetdür ġālib olduğımız

[38a] (1) hâlde iki tarafından nüfus-ı keşîre telef ve ihlâk olunacağına kat‘ â
iştibâhdan (2) mâ‘ada etrâf-ı muhâlifimiz mağlûb olacaklarını idrâk itdüklerinde
kendi cins u (3) milletimizde bulunan re‘âyalarını hasbe‘l-be’s gözümüz önünde
bizlere karşı (4) cümlesi ihlâk itmedikçe teslimiyyet huşûşı kâbil-i imkânda olamaz
mağşad (5) ahlâmımız budur ki a‘dâmız üzerine gâlib olduğumuz o anda hîç bir ferdiñ
cânı (6) rencide olmamak huşûşîdir bu kaâziyye ki nice milyon nüfusiñ telef olmasıyla
(7) olduğu der-kârdur şâyed ki mağlûb olduğumuz hâlde ilerüde hâşıl olunacak (8)

neticeyi niçün mülāḥaẓa itmedik diyu te'essüf itmekde bir fāide-yi müfīd olmayacağı (9)ḥüveydādur

Kişi işinde 'ākibet-endiş gerek dedikleri darb-ı meşel bundan (10) kināye olduğu cümleñ ma'lūmıdır böyle bir tedbīr ḥasenesiz ḥarbe şurū' (11) olunup da nihāyeti nüfūs-ı keşirenüñ telef olunmasına bādī olmak dünyāda bed-nām (12) āḥiretde rüsvāy olmakda ma' nā yokdur didikde

Melik-i hümā şādıksıñ (13) ey ḥakīm ḥāzık buyurdu ba'dezā vezīr-i ḥāmis keşf ki cümleden a'lem u efzāl (14) idi bu vechle kelāma āgāz eyledi ki bu 'abd-i kemteri vesāir refīk u müsāhiblerüm (15) olan bende-yi aḥḳarları bir birimize ihtiyācda ve zāhīr-i metānetde keff-i Ḥāzret-i (16) Tācdārī'de bulunan beş barmak müşābehesinde olup ve nücūm-ı semānuñ nūr-ı (17) ḥurşīd-i 'ālem-tābdan istimdād eyledikleri gibi bizim daḥı cümlemiz cenāb-ı (18) mülūkānelerin sirāc u hāc 'aql-ı ḥakīmānemizden istimdād ve istifāde (19) idegelmişüz bu bende-yi muḥlişlerinüñ ḥātırına yine bu re'y-i mücerredin muḡāyiri

[38b] (1) bir re'y-i ḥuṭūr eyledigi bu muḡālefetden murād 'ācizānem refīklerime tefavvuk (2) ve tereffu' ve yāḥūd ānların re'yleri ḥaṭāya ḥaml-ı verd degildür ve re'y-i nāçizimi de (3) redd u ḳabūle irāde-yi Ḥāzret-i Şevket-i meāb efendimize menūṭdur bu ḥuşuşda (4) izn-i hümāyūnuñuz ve fermān-ı Ḥāzret-i tācdārīñız şeref-i şudūr buyrulursa (5) ḥuzūr-ı Ḥāzret-i Şehriyārī'ye 'arza cesāret eyleyim didikde ol pādīşāh-ı (6) melik-i şaffet daḥı ey vezīr-i sīmberim sen ve gerek şāhib u refīklerin nezd-i (7) şāhānımda müşārün bi'l-benān ve me'ālīyi vezīr-i dirāyetkārım sekiz ve bu bābda (8) ve işbū mādde-yi cesīm ve ḥaṭır-ı 'azīmde re'y-i şevāblarınıñızın nef'ī ve ḥāşıl (9) olan şemeresi cümlemize 'āiddür sizler baña münāşāhada ḳalb-i insāna nuşḥ (10) u pend iden ḥavāss-ı ḥamse maḳāmında siz dimekle vezīr-i ḥāmis keşfiñe bu (11) zemīnde baş-ı muḳaddime ve serd-i maḳāl idüp mānende-yi tūṭi zebāne gelüp (12) sekr-i feşān oldu ki taḥḳīḳā-yı ṭāife-yi itrāk ṭabī' atde ḡanem ve tekellümde ḡurāb (13) gibi önünde olan mer'āda ra'y ve buldıḡı laḳīṭayı bel' idüp eṭrāf u (14) kenārına nāzar itmezler ki arslān mı var ve yāḥūd şāhin mi var ya'nī 'avākib-i (15) umūra nāzar idemeyüp hemān pīş-i nāzarlarında olan şūreti gördüklerinde (16) varṭa-i helākdan taḥaffuz ve mevşil-i menzil selāmet olan mesleke (17) sülūk eylemezler a'lā vü ednā mine'l-bāb ile'l-miḥrāb bir ṭāife-i kūtah

naẓardirler (18) ‘ākıbet-i encāmların mülāḥaẓa itmezler nihāyet kār-cāh eyleme düşüp helāk (19) olacaḳlarından bī-ḥaberdirler ḫatta berüce ātī ‘arz u beyān ideceğim

[39a] (1) bir muḳaddime ve çend-fürü’-ı şettādan müstebān olacaḳı nezd-i şāhānelerinde müsellemdür (2) ve işbū millet-i merḳūmūn üzerine ẓafer-yāb olmamıza delīl-i ḳāṭı’ ve burhān-ı (3) şābit u seyf-i şārimdür şöyle ki seyyidinā seyyidü’l-küllü nebiyy āḫirü’l zamān (4) Ḥāzret-i Muḥammed Muştafā şallahāhu ‘aleyhi ve sellem zamān-ı sa’ādetlerinde bi’l- emr-i Rabbānī (5) ḳarārlara da’vet-i imān ḥuşuşunda sefirler gönderilmek iktizā itdiginde (6) bir muḳteẓā-yı fermān-ı ilahī melik-i kisrāya cānib-i Aḫmediden mürsel-i sefir-i duḫūl-ı (7) ḫuẓūr-ı kisrā olduḳda nāme-i sa’ādeti feth idüp ba’de’l-ḳırāat sefir-i (8) merḳūma ḫitāb-ı āmiz ve kelām-ı engiz ile ‘itāb idüp ḫaḳḳ-ı nübüvvetlerinde (9) lāyık olmayan kelām nā-seẓāda bulunup nāme-i şerif pāre pāre ve ḫāk ile (10) yeksān idüp ol vechle me’yūsa mürsel mezkūr-ı ḫuẓūr-ı ḫümāyūna dāḫil (11) ve sebḳat iden aḫvāl-i ‘arz itmekle ol cenāb-ı faḫr-i ālem mezk-i Allāh mülke du’āsını (12) gūyān olmaḡla du’ā-yı Resūl kirdgār-ı der-‘aḳab hedef-i İlahiyye te’şir idüp (13) ḳarīn icābet olup melik-i kisrā zamān-ı ḳalilde ḫāk ile yeksān olup (14) nāmeleri ceride-yi ‘ālemde okunur oldu ammā tāriḫ-i mezbūrda ḫaḳḳ-ı ḳayşerde (15) muḫarrir olan nāme-i sa’ādet raḫyetü’l-ḳelbī ve saḥ ile tāc-ı ḳayşere vāşıl (16) olduḳda ol nāme-i mergūbı ba’de’l-ta’zīm ve’t-tekrīm taḳbīl idüp mürsel-i mezbūra (17) daḫı fevḳa’l-‘āde ri’āyet ve ḫürmet idüp *iḫsān-ı mā-lā yuḫşāya*³³⁷ müsteḡraḳ (18) ḳıldıḳdan soñra birgün ḳarār-ı müşār ile raḫīye-yi ḫazīne-yi ḫümāyūna getirüp (18) bir şanduḳa çıkārup küşād itdükde cem’-i enbiyā-yı ‘izāmīñ şüret-i şeriflerini

[39b] (1) ru’yet itdirüp nebī-yi āḫirü’z-zemānuñ şüret-i münevverlerini gördükde (2) raḫye-yi ḳiyām idüp şalāt u selām itmege mübāşeret idüp teḫayyürde (3) ḳaldığından sebep şüretten su’āl itdüklerinde ḳayser daḫı cevābında (4) zamān-ı sābıḳda mülūk olan ecdād-ı ‘aẓāmızdan birinüñ zamān-ı salṭanatlarında (5) Min ḳabli Allah bir nebī meb’ūs olup melik-i vaḳte ol nebī-yi ẓişān imān ‘arz (6) itdükde melik-i mezkūr daḫı mu’cize-yi nebī olmaḳ üzere cem’-i enbiyānuñ şüretini (7) taleb itdükde ol resūl-ı muḫterem daḫı Cenāb-ı Ḥudā-yı Mute’āl ḫāzretlerinden (8) temennī idüp Cibrīl vāsıtasıyla şūr-ı mezkūreler inzāl olunup melik-i (9) mezkūra

³³⁷ İyilik hesapsızdır.

ibrāz ve ba‘de’l- imān ol vaqıtden bu āna degīn şandukamızda (10) hıfz ola gelmişdür diyü ifāde-yi merām eylemişdür ve elān dağı nāme-i sa‘ādet (11) hazine-yi kırāl kayserde mahfūz olduğunu Hāzret-i Mollā Cāmī kuddise sırrıhu’s-sāmī (12) silsilet’üz-zeheb-nām risālesinde naql u beyān eylemişdür ki ³³⁸ واما فروغ شتى

(13) bunlardan ‘ibāretdür ki ber-vech-i ātī zıkr u beyāna cesāret kılındı tedābīr-i (14) haseneden birisi budur ki millet-i İslāmīyyenūn hāmīl olan nisālarına murzi‘a-i (15) kāmīle ve kābile-yi hāzīkalar yetiştirölüp ol şabīler ki dünyāya geldikde ānlara (16) teslim olunup leben-i murzi‘alarla gıdālanup büyüdükçe yevmen fe yevmen kendi lisānımızca (17) itdireler ve hīn-i tufūliyetde kendi mektublarımıza duḡūl idüp bize maḡşūş (18) ‘ulūmı öğrenüp sinn-i temyīze vāşıl olduḡda kendi ṭabī‘atımızla ṭabī‘atlanup (19) kendi ‘ilm hāllerini ḡāib iderler ki ilerüde bunlar me‘mūr olduḡı hālde bizim [40a] (1) milletimize ri‘āyet iderler ve hīn-i iktizāda bize mu‘īn ve zāhīr olalar ve şāniyen (2) erbāb-ı şānāyi‘e tenbīh oluna ki anlaruñ emti‘a vü kumāşlarına aşlā i‘tibār olunmaya (3) ve bizler de ihdās olunan nev-icād emti‘alar tezyīn olunup semen-i ḡalīl ile furūḡt (4) oluna ve bu yüzden yedlerinde olan aḡçeler ihtilās olunup ‘āḡibetü’l-kār (5) iflās şandālıyasına sedd-i İskender gibi iḡ‘ād oluna ve ehl-i mürüvvet ḡalmayup (6) fuḡarāsı nān-ı ‘azīze muḡtāc ola ve bir dereceye geleler ki gırībanları ‘işmet perde-yi ḡayā gibi (7) çāk ve āb rü-yı şeri‘at çeşme-i şafā gibi ḡāk ola ve erbābı dağı bir kūşeye (8) çekilüp gözden pinḡān ola mekr u ḡid‘a vü teblīs u ḡurūr ‘ālemi ṭuta kılup (9) İslāmdan rahmet ve mürüvvet ve nūfūs-ı müsūlmāndan şefḡat ve fütuvvet ref‘ ola (10) cevāmi‘ u sevāmi‘ aşḡāb-ı riyā ile memlū meḡāfil u menāzili erbāb-ı zinā ile ṭola (11) ve kūçeler fesāda me‘vā ve kūşeler fucūra meşvā evlā ilā nisā-yı faḡīr (12) ve zelīl ve zeviyyü’l-iḡsāb ḡaḡīr u ‘alīl ne kebīre kebīrinden ṭolayı ḡürmet (13) ve ne şaḡīre şaḡīrinden iḡün merḡamet ola

³³⁹ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ (14) ümerā ile emr-i ma‘rūf nehy-i münkerde müsāmaḡa ideler umerā-yı ‘ulemāyla meşāliḡ-i dünyā (15) ve dīnde mükāfaḡa ider olalar aşḡāb-ı taḡvāyı

³³⁸ Ama boşluk çeşit çeşit.

³³⁹ Denizde ve yeryüzünde fesat apaçık oldu. (Rum /41)

³⁴⁰ من كان له العزلة فالعزلة diyüp (16) uzlet ve ihtifāya karar vireler erbāb-ı fetvāy³⁴¹ من صمت نجا diyüp (17) sükūt u inzivāy³⁴² ihtiyār ideler kemāl u hünere ve güherleri tāt-ser iken hāk-ı (18) mezillete düşeler sebeb-i kader u izzet-i ‘ālemdede hemān sīm u zer ola ne haseb ve (19) ne nesb ve ne şeref-i ‘ilm ānlar ki fūrūmānde oldu fūrūmāyeler fermānber ola

[40b] (1) **şālīş** oldur ki hāzīne-yi celīlelerine ta‘arruż oluna çünkü bunlarıñ vāridātı (2) a‘ şār ve aġnām virgü bunlardan i‘ bāretdür a‘ şār ile aġnām tazmīnāt-ı (3) ‘askerī ve dūyūn-ı saābıkalarına muķābildür taẓyīķ olunup vaķt-i zamānıyla (4) yedlerinden aħz u ķabz olunmasına kemāl-i derece sa‘y ve ġayret oluna ve bu ħuṣūṣda (5) aṣlā mūsāmaħa olunmaya bākī virgü bedel virgü ķalmıṣdur bedel virgü daħı (6) bizim milletimizden taḥṣīl olunacaķdur bu gidiṣ ile anuñ daħı ħuṣūl³⁴⁰ mūte‘assirdür (7) ķaldı ellerinde bir virgü bu daħı muma-ileyhiñ ħavāyic-i żarūrīyyesiyle dāħiliyyesine (8) muķābildür bu tūtām ile irād-ı meṣārifi idāre edemeyüp bi’l-ṭab‘-ı hāzīne (9) istiķrāza mecbūr olacaķdur ve me’mūr³⁴¹lar daħı me’mūriyyetlerine yine rüşvet (10) ile mālīk olup virgüleri aķçeleri fuķaradan almaya sa‘y iderler ve bizler (11) daħı yigirmi senede bir muḥārebeye kıyām idüp zafer bulduķça māl³⁴²ları (12) telef u helāk olmuṣ ola ve bākī ķālanları daħı şerr u fesāda me’lūf u (13) aḥlāk-ı seyyie ile mevṣūf olmaġla esāfil u erāzil ile iḥtilāt idüp (14) fīkr ü endiṣeleri şehvete ma‘tūf ve māl-ı mevrūṣların hevā vü hevese maṣrūf (15) itmeleriyle sāil tehī-i kise gibi ṣāhid-i bāzār iflās olmuṣ olala iyāzen billāh (16) bir milletiñ derūnī bu maķūla erāzil ile memlū olup ma‘āṣ u mu‘ād³⁴³larınıñ (17) ṣilāḥ ve nīzāmları muḥtel-i ricāl ile māl-ā-māl olmaķ min ṭarafullāh ol ķavmiñ (18) ve ol şehriñ ḥarāb ve inhidāmına ‘alāmetdür ki āyet-i kerīme

³⁴² وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَفُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا

bu ma‘nāya [41a] (1) iṣāretdür ve bu ḥāletde fuķarā vü zu‘afā daħı ṣiddet-i mezāyīķa ve teklīf-i (2) mālāyūtāķa ‘adem-i taḥammülden mezāmīrde maķāmāt-ı pārs havāsını çalup istimā‘ (3) eylediġimizde ba‘de’l-istiķbāl bi’l-‘izzü şeref duḡūl-ı bilād-ı İslām idüp (4) murādımıza nāil olabilürüz ṣāhı hümā eyitdi yaġmā yok ne nāil

³⁴⁰ Bir kimse için tercih azletmektir.

³⁴¹ kim susarsa kazanır.

³⁴² Biz bir köyü helak etmek istediġimizde bolluġa daldırırız onlarda içinde kötülüġe giderler, o zaman karar alınır onlar için ve onları mahvederek yerle bir ederiz. (İsra /16)

olursuñ bilmem (5) çünkü bu kitābın bānisi olan Hāzret-i pādīshāh-ı cihān mehdī-yi şāhib-i (6) zamān zuhūrında қаziye ber-‘aks olacağından haberdār degilseñ ol şāh-i (7) ma‘deletin vezīri olan mānende-yi Hāzret-i āşaf vesāte(t)iyle ehl-i İslām (8) şilāh-ı hāl peydā idüp şekb-i fārelere duhūlumuzdan ma‘lūmātın olmamak (9) gerek **rūbāh** eyitdi bel bu қазиyye hayāl-i hāne-yi hātırında devrān itmekdedür (10) ammā ne çāre izmār güç izhār güçdür ve bu bir sır-ı hafidür ki mezālīk-ı ikdāmdan (11) olup mektūm tutulması lāzımedendür ve milletimiz hāqqında bu keyfiyyet meskūt ‘anh 12) kalmasına ruhbānlarımıza tenbīhāt-ı şedīde olmuştur çünkü الاسلام يعلى ولا³⁴³ maẓmūn-ı şerīfince bu қазиyyeden bir nebze keşf u beyān olacaḳ (14) olsa milletimiz bizlerden i‘rāz idüp cānib-i İslāma meyl idüp şeref-i (15) İslām ile müşerref olmaḳ lāzım gelür idi ve bu cihetden devletimüz tālī‘i (16) şemsine kusūf ve iḳbālımız ḳamerine husūf-ı tārī ola gelür idi işbu sebebdan (17) behime-i hāl-i mahfī tutulması iḳtizā ider ol demden berü ki Hāzret-i Nebī-yi āḫirü’z-zamān (18) meb‘ūs-ı rahmet-i ‘ālem olup hilāfet tahtına cülūs itdi biz tāife içün (19) huzūr ve rāhatı ‘ālemdan getürdi ve zürriyāt-ı İslām dest-i zulmını bize dirāz

[41b] (1) eyledi ve cevri ü fesād-ı tarīḳine sülūk itdi hālīyā izhār-ı şikāyet u (2) hikāyet ve istimdād-ı ‘ināyet u himāyet vaḳti elden gitdi ve bu huşuḣda tedābir-i (3) hüsne ḳabzamızdan çıḳdı bir müddet daḫı müşābereti pīşe vü ḥaşāratı endişe (4) idüp dest-i rızāyı dāmen-i teslīme urmaḳ ve medār-ı uslūbunı mer‘ī tutup (5) tevekkül ve taḥammül maḳāmında şābit-i ḳadem olmaḳ gerekdür ve bu rāzı bir ferde ifşā (6) itmemek yigrekdür çünkü Hāzret-i Aḥmed Cemāhīr-i enbiyānuñ müşāhirinden ve gürūh-ı (7) aşfiyānuñ rüşen-i münirindendür ve hālīyā hāl-i ve ‘aḳd-ı memleket ve ḳabz u baṣt-i ḥükm-i (8) ser-cümle kibār-ı ümmetinden

³⁴⁴ وظلّ الله في العالم olan ḫalīfeye müfevvezdür ve cihānda (9) emri-i cān gibi bedende sārīdür ve gūn-ı mekānda ḥükmi ḳān gibi tende carīdür (10) ancak bu derdün devāsı şabr ve tevekküldür ve iş bu belānuñ şifāsı ferāḡ ve taḥammüldür (11) hālīyā meydān-ı firaşetde çevkān-ı ḳudret anlarıñ ḳabza-yı ḳudretine tefvīz olmuştur (12) ol rūbāh pūr nebāh bir muḳteżā-yı

³⁴³ İslam yükselir ama hiçbir şey onun üzerine yükselemez.

³⁴⁴ Dünyada Allah’ın gölgesidir.

345 وَمَا عَلَى الرُّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ sanduka-yı (13) mecmû'asında olan ma'rifet ve hikmeti 'alî mâ huve'l-haqq beyân idüp tamam eyledi (14) ve hey'etiñ dağı cüş u huruşı zemînden âsumâna şu'ûd eyledi 346 لَا تُحْمَلُنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ diyüp me'yûs ve mahrûm olarak bir karar-ı sâbık 'azîmetle dâhil-i (16) huzûr-ı cem âbâd olup tef gibi sîne döküp ve ney gibi inîl inîl inleyüp (17) cânı gönülden vâh-i hasret ile bunu söylediler Şi'r

Gel berü ey nây-ı demkeş kıl-i figân
Kim demekden diller alur bûy-ı cân

Yan cigerden 'ûd şeklin dem gibi
Añla dilden bülbül-i pür-ğam gibi

[42a] (1) vaqtâ kim melik-i dâd-bağışñ kabâil vuhûş u tûyûra ve tavâyif-i mâr u mûra (2) irsâl olunan resûlleri ba'det-tebliğî'r-risâle ve 'arzu'l-mağâle mürâca'at idüp (3) yine huzûr-ı şehriyâra irdiler cemî'-i hâyvânâtıñ emr-i sulţânî ve hükmi-hâkânîye (4) inkiyâd-ı pâdişâha ve bârgâh-ı cihân muţâ' her biri birer resûl-ı sühandân (5) ve merd-i şâhib-lisân irsâlen haber verdiler ol işâretten beşâret u beşâset (6) hâşıl itdüklerin 'arza kıldılar ki her resûl işte rûz-ı mev'ûd ve sâ'at-ı (7) ma'hûdda âsitâne-i sa'âdet âşiyâne-i şehriyârîye irişmek üzerinedür (8) didiler Melik-i dâd-bağış dağı vezîr-i a'zam destûrî meger mey-i âşaf-ı nişâba (9) itdi hayvânâtıñ ihtimâmı ve iktidâmı ma'lûm ve iltizâm ve ihtişâş mefhûm (10) oldu ancak zürriyât-ı âdemiñ serdârlarına ve ol fâife-yi mükremiñ sipehsâlarına (11) dağı bir emr-i tenbîh ve ta'yîn ve iş bu huşûş-ı i'lâm ve tebyîn bâbında bir vechle (12) şarf-ı ferâset ve harc-ı kiyâset ve şalâh-ı mâbeyne sebep oluna fesâd (13) zâtü'l-beyne ve münâşahat ve müşâmağata münce ola vezîr dağı bu huşûşda (14) hâtır-ı fâtırına gelen oldur ki cezîre-yi Serendibde olan ol şehriyâr-ı (15) nâmdâr olan sa'âdetmendige sa'dü'l-mülûk nâmıyla müsemmâ olan ve künyesi (16) Ebu es-Su'dândur bu huşûşda bu maşlahat ol hazrete 'arz kılına (17) şekk yokdur ki re'y-i cihân-ârâya muvâfaqat göstere didikde der-'akab (18) sa'dü'l-mülûke bir haqq-ı hümâyûn tahrîr olup 'ahde-yi resûla ba'de't-tefvîz (19) ol dağı bir zamân-ı yesîrde huzûr-ı Hâzret-İsâ' dü'l-melûke duğûl [42b] (1) itdükde ol dağı imtişâlen li'l-emri'l-'âlî-yi dâr-ı sâlţanat Hâzret-i Şâh-ı (2) İslâma 'azîmet ol vechle emr-i risâleti ba'de'l-

345 Resul için ancak apaçık tebliğ vardır. (Maide/ 99)

346 Bize gücümüzün aştığını yükleme. (Bakara /286)

infāz yedi iklimden (3) yedi ḥakīm-i zī-fünūn ve yedi ‘ālem-i rehnümün ihtiyār idüp yol yarağın (4) gördiler ve ‘āzim-i bārgāh melik-i baḥş olup ve gālebe-yi enbūh ile ṭaraf-ı şehir-i cem (5) ābāda yüz urdular eger ‘ināyet bāri yāri kıla ve ehl-i dilden du‘ā ile (6) meded-kārı ola gör imdi münāzara vu muḥāvere ne vechle olur imiş istimā‘ ideler

İbtidā-yı münāzarāt ve āgāz-ı şütür ber resūl deru sāz bā-ḥakīm-i Hicāz

Ba‘de zā melik-i dād-baḥş daḥı muḥaddemā vilāyetinde olan şeyhü’l-islām (9) ve sāir zevīyyü’l-ḳadr ve’l- ihtirāmı ya‘nī a‘yān-ı milleti ve erkān-ı devleti olan (10) vülāt-ı eknāfı ve ḳuzāt-ı eṭrāfı ve sādāt-ı eṣrāfı cem‘ idüp şöyle ki rüsum-ı (11) Selāṭin-i cihān ve āyīn-i ḥavākīn-i zamāndur tertīb-i divān-ı Süleymānī ve terḥīb-i (12) meydān-ı cihān-bānī eyledi ve kendüsi ferş ü kürsi pādīshāhī birle (13) tāc-ı keyānī ber ser-ḥil‘at-ı nūş-ı revānī der ber ḳılup ma‘dalet-i serīrine ve (14) ḥükümet-i taḥtına geçüp oturdı ḳavm-i ḥācete bār-‘āmm ve ehl-i şikāyete (15) icāzet-nām virüp perde-yi vahşeti ve ḥicāb-ı dehşeti ‘arz-ı cemāl (16) ve baş-ı maḳāl idüp ortadan getürdi sādāt-ı ‘ulemā ve eṣrāf-ı fuḫalā (17) mahrūma gibi zerrīn kürsilerde ve şandālyelerde ārām ve ḳarār idüp (18) meclise nūr-ı şevket virdiler vezir-i şī‘ār daḥı maḳām-ı ḥidmetde ve mevḳif-i (19) ‘ubūdiyyetde bende-vār el ḳavuşdurup şerminde kirdār-ı ser-efkende idüp

[43a] (1) ayak üzere ṭurdı ḳabl-i şāh-āneden münādiler nidā eylediler rüzgār-ı rüzgārdan (2) ve çarḥ-ı ḡaddārdan her kimiñ feryād ve nikāyeti ve dād-ı şikāyeti vardur söylesin (3) diger gūne nezd-i şāhı da ḥācet ü murādı vardur ‘arz eylesün bu nidā-yı (4) beşāret nümāyı gūş itdiler her ṭarafdan mānend-i baḥr-i ummān ve mişāl-i nehrivān mevc (5) mevc ve fevc fevc ṭavāyif-i benī ādem ve ḥalāyık-ı ‘ālem aḳup aḳup geldi ol (6) maḥfil-i ma‘dele cem‘ oldı şikāyet yüzünden ve kimi daḥı aşğā-yı faşl-ı ḥükümet (7) içün sem‘ oldı vaḳtā ki nevbet-i **şütür** ki resūl-i behāyime geldikde bī-taḥammül ‘avn-ı (8) Raḥmāna tevekkül ve luṭf-i sultāna tevessül gösterüp ilerü yürüdü dūd-ı āh (9) teẓallümden şehāb-ı zulmet gibi göründü pādīshāh-ı ‘ālem-penāh önünde yüz yire (10) urup ba‘de’ş-şenā insān elinden şikāyet mübāderet eyledi **şī‘r**:

Dilde ḳuruldı yine bir bezm-i ḥāş
Geldi bu şeb meclise ḥāş-ı ḥavāş

Elden ayāğ aldılar erbāb-ı aşk
Buldı şeref pāyiñe ihtisāş

(13) şöyle ki bu benī ādemden yandık her zamānda ehl-i ḥarb u kıtāl gibi
bizleri (14) gūb gūb ḍarb iderler ve gāh tāziyāne-i bilā nihād ile ten-i ḥaste-cānımızı
(15) ebdān-ı kavm-i cürm ve ḍalāl gibi tavlum tavlum kılurlar ve sefer-i meşakkate
şol (16) deñlü sevķ iderler ki giceler ten-i fersūdemiz bir laḥza āsūde olur ve ne (17)
gündüzler cān-ı nātuvānımız bir sâ‘at günūde olur ve ğıdālarımız bir āvuç şî‘rdür
(18) ve yā bir yumruk kadar ḥamīrdür

li-müellifihi:

Şerḥ eylesem maḳālımı gūş eylese felek
Çeşm-i kevākib-i āķide leyl u nehār la’l

Kime disem ḥālimi baña dir şabr kıl
Şabr-ı Eyyüb kābil ‘ömr-i Nūh kābil degül[43b]

ve’l-ḥāşıl fevķiyyet ve fażiletleri (2) ne ḥüccet ile ve ne delil ile şābitdür
burhān-ı ‘aķlī vü delil-i naķli birle müşbet olmaķ (3) gerekdür tā ki ‘ırķ-ı ḥuşūmet
munķatı‘ ve emr-i hükūmet munḥālī‘ ola çünki üstürden (4) bu gune şikāyet vuķū‘a
geldiyse cümle ḥayvāna ḥimmet u ğayret gelüp şütür 5) üzerine üşüp çağırdılar āşaf-ı
munşıf itdi hāy yārān-ı meclis-i (6) şāhān maḥkeme-i‘adl u dād ve mecmu‘a-yı
reşāddur ve ma‘reke-yi ḥarb ve kıtāl-i maḥall ceng (7) ü cidāl degildür ḥuşūşā ki
bunca ‘ulemā-yı ‘izām ve fużalā-yı kirām maḥzarındaki (8) her biri aḥkām-ı fetvāda
Ḥazret-i Nu‘mān ve Şāfi‘i ve aḥkām-ı taķvāda Ḳurṭubī (9) ve Yāf‘idür her ḥiṭāb
olunur bir ḳānūn-ı edeb ve her cevāb ki verilir pākīze (10) ve mutehezzib gerekdür ki
pādişāh-ı ma‘delet Cenāb-ı Ḥūd her fi‘liñ cezāsın verir (11) didikde meger ki ḥakīm-
i Ḥicāz orada ḥāzır ve buraya nāḳır idi hemān sâ‘at (12) resm-i ‘Arab birle lisāna ve
ḳānūn-ı edeb üzerine beyāna gelüp eyitdi şî‘r

Te vesseltu billahi ni‘me’l-mu‘in
Leḥü’l-ḥamdu ve’l-mecīd fi kulli ḥin ³⁴⁷

³⁴⁷ Allah ‘a tevessül ettim ne güzel yardımcıdır
Ona her zaman hamd ve şeref olsun

ve şütür hayimden yaña işāret idüp eyitdi ki

هذا الحيوان المرسل من قبائل الهمة الأنعام والدواب وذات القرون والأذناب يعني بوحوانك³⁴⁸

ya‘nī bu hayvān ki (16) bir nice şikemperver ve tilāyī darü’l-baḳar bir t̄ā’ife tarafından gelmişdür ki benī (17) ādemden ve ol ḳavm-i mükerrerden faẓiletleri ve uluvv rütbeleri bābında ṭaleb-i (18) burhān ve isti‘lām-ı ḥüccet ve beyān itdigi ‘acebden ‘aceb ve izhār-ı ‘aceb ve istikbārlarına (19) ve i‘lān-ı ḥumḳ ve istidbārlarına sebebdür zirā insānuñ cümle hayvān üzerine

[44a] (1) faẓl u rüchānı ibtidā-yı ḥılḳat-ı ṭavāyif-i ‘ālem ve āġāz-ı ḥıl‘at-ı şerāyif-i Ādemden (2) berü māhtāb gibi ‘ayān ve āftāb gibi tābān olmuşdur bu ḥuşūşa iştibāh (3) u ṭaleb şāhid ü güvāh maḥẓ-ı sefāhat ve farṭ-ı belāhetdür bunun ne bir berāhīn-i (4) ‘aḳliyyeye ve ne delāil-i naḳliyyeye ihtiyācı vardır

Üştür eyitdi maḥall-ı ḥilāf (5) ve mücādelede da‘vā-yı bedāhet-i ḥilāf ma‘ḳıldur ve mevzu‘ nizā‘ ve muḳābeledede (6) iddi‘a-yı be-nihāyet ġayr-ı ma‘ḳıldur muḳarrerdür ki ḥākīm ‘ādiller ve ‘ālim ‘āmiller ḥuzūrunda (7) bī-şāhid ve ḥüccet ve bilā-ḥilāf beyne meḥāşime murāfa‘a merdūddur ve münker ki (8) البية³⁴⁹ ḥakīm eyitdi nizā‘ u cidālīñuz ma‘ānada (9) ve muḳāberedür

Şütür eyitdi cevāb ve maḳālīñız ‘ayn-ı muşāderedür elbette (10) delil-i Şāfi ve burhān-ı kāfi gerekdür **ḥakīm** eyitdi beli

منكر وارادات عارفان قبول نبود كافرا نرا معجزات انبيايى باود ست

Şütür eyitdi **Beyt**:

Büy-ı dervīşān nedārī ḥırḳa-i çend
Pecī peşek der-nāfe ki misk-i ezḳār nist

(13) ḥaşma ilzām safsaṭa ve müddeā-ya ifḥām-ı muġālaṭa ile olmaz eger ḥüccet ve burhānuñ (14) varsa getür ve illā nizā‘ u şudā‘ı ortadan ḳaldır **ḥakīm**

³⁴⁸ Bu gönderilmiş hayvan değerli kabilelerden nimetler, hayvanlar, asırlar ve alt tabakalardan yani boşluktan.

³⁴⁹ Dava açan için delil inkar eden için ise yemin vardır.

eyitdi ey bî-ḥired (15) bu emriñ ḥücceti felekü'l-esâsdur ve encüm-ı mişāl bî-kıyâsdur **Şütür** eyitdi

الذّ الكلام اوجزه – واحسن المقال اعجزه³⁵⁰

ola ki muhtaşar u müfiddür (17) ve mu'teber ve sediddür beyân eyle **hakim** eyitdi burhân-ı şahîḥ ve delîl-i feşîḥ (18) bu ḥuşûşa nuṭḡ-ı şarîḥ ve beyân-ı feşîḥdür ki i'lân kelime-i ṭayyibe-yi tevḥîddür (19) ve izhâr-ı şükr ü şenâ zât-ı vaḥîd ve aḥkâm-ı va'd ve va'iddür ve emr ve nehyi [44b] (1) teşdîd ü temhîd sercümle aña menûtdur ve te'sîs-i kavâ'id bunuñla merbûtdur (2) ve'l-ḥâşıl bu insân feşîḥü'l-lisân ve ṭayîfe-i melîḥü'l beyândur

إِنَّ مِنَ الْتِيَانِ لَسِحْرًا وَإِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لَحِكْمَةً³⁵¹

muḳtezâsınca envâ'-ı maḳâlât feşâḥatde ve melâḥatde (4) ol leṭâfet u zerafet kılurlar ki melâike-yi şāḥib-erâike ḥayret virirler (5) **şütür** eyitdi eger nuṭḡ u maḳâldan ve ḳîl u ḳaldan maḳşûd şol kelâm (6) ise ki tercümân-ı keyfiyyet-i aḥvâl ve kâşif-, mestürât-ı mâ fî'l-bâl ola ve (7) muḥâṭaba andan fâide ola şekk yokdur ki bu ḳaẓiyyede siziñle berâber belki (8) niẓâm u intizâm yüzünden sizden efzûn ḥaḳḳ sübhâne ve Te'âlâ kelâm-ı (9) ḳadîminde ve nebâ-i 'azîmde buyurdu ki

قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا نَمْلٌ ادْخُلُوا مَسَاكِنُكُمْ³⁵²

(10) ve furḳân-ı kerîminde bir maḥalde daḡı cāsûs-ı memâlik-i 'âlem ve peyk-i Nebî şāḥib-i (11) ḥâtem hüdhüdün ḥaḳḳında buyurdu ki

وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ³⁵³

eger bunlarıñ nuṭḡ-ı (12) muḥaḳḳaḳ ve maḳâlî muşaddıḳ olmasa âyet-i şarîḥ

علمنا منطق الطير³⁵⁴

nice şahîḥ olurdu ve ger nuṭḡ-ı tekellüm size maḥşûş olaydı ḥakim-i manşûş

أَنْطَقْنَا اللَّهَ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ³⁵⁵

³⁵⁰ Söz sahibi veciz olmalı, en güzel söz vecizeli olmalı.

³⁵¹ Kesinlikle beyandan sihir vardır ve kesinlikle şiirden hikmet.

³⁵² Karınca dedi ki ey karıncalar kendi evlerinize girin. (Neml /18)

³⁵³ Yemen'den geldim sana (dağılmış yerden).

³⁵⁴ Bize kuşların mantığı öğretildi(dili). (Neml /16)

nice rāst gelürdi ³⁵⁶إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ āyet-i kerimesi bu huşūşa burhān-ı kâtı‘
degil müdür ³⁵⁷وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالَ

āyet-i bāhiresi bu müdde‘āya delīl-i sātī‘degil müdür (17) eger dīde-yi
ḥaḳīkatle nazar iderseñ te‘asūf ve ta‘aşşübden ḥazer idesin (18) cemī‘-i insān u
ḥayvānātı ve cümle nebātāt u cemādātı bu ḳaḏiyyede enbāz (19) ve işbu kışşada hem
āvāz ve hem-sāz bulursın ‘ale’l-inşāf bu iştirāka

[45a] (1) delīl

³⁵⁸انَا عرضنا الأمانة على السماوات والأرض āyet-i kātı‘ısı yetmez mi (2) ve bu
maṭlūba sebīl-i

³⁵⁹لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَانُونٌ

kifāyet itmez mi (3) **ḥakīm** eyitdi ey bī-ḥaber sen āyāt-ı beyyinātıñ
mermüzātından gāfilsin ve muḥakemāt (4) u müteşābihātıñ maḥrūzātından rācil ve
cāhilsin tenzīl-i Rabb-ı Celīlden irād-ı (5) burhān u delil ³⁶⁰رَأْسُخُونُ فِي الْعِلْمِ

vazīfesidür ne sebīl her ‘alīl (6) ü zelīl kelām-ı Rabbānīde ve naşş-ı
Subḥānīde nuṭḳ-ı ḥayvānātından murād lisān-ı ḥāldür (7) ne zamān

³⁶¹فَمَازَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ

ve nuṭḳuñ zuhūrı ve kelāmıñ ḥuzūrı (8) ḥāriḳ-i ‘ādedür ve izḥār-ı ḳudret-i
ehli’s-sa‘ādedür eger anlarda nuṭḳ olsa (9) mu‘cize ve kerāmet ve a‘dā üzerine
ḥüccet olmaz idi **şütür** eyitdi hāy (10) derd-mend ḥabṭ ve gālaṭ eylediñ sehv-i saḥṭ
söylediñ ne revādur ki ola (11) muğlaṭa burhān-ı şekil

³⁶²وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ den gāflet itdiñ (12) ve bāb-ı te’vilde kendü hevāña tābi‘
olup tarīḳ-i ḍalālete gittiñ eger

³⁵⁵ O Allah ki her şeye konuşma yeteneği verdi. (Fussilet/21)

³⁵⁶ Ancak onunla hamd ediyor.

³⁵⁷ Davud’a dağları emrine verdik. (Sad/18)

³⁵⁸ Biz emaneti yeryüzü ve gökyüzüne sergiledik. (Ahzab/72)

³⁵⁹ Ona yer yüzü ve gökyüzü vardır, her şey ona itaatkardır.

³⁶⁰ İlminde çok bilgilisin.

³⁶¹ Hakktan sonra dalalet nasıl olur ? (Yunus/32)

³⁶² Allah’tan başka kimse tevilini bilemez. (Ali İmran /7)

رَبَّنَا ظَلَمْنَا³⁶⁴ قُلُوبَنَا وَمَا نَرَىٰ رُحُوتَنَا فِي السَّمَاوَاتِ³⁶³ den iseñ ve ger nesl-i Ādemden iseñ (14) kim maḳālāt-ı ḥayvānāt cümle-yi mümkinātdan olup fī-nefsihā ğayr-ı muḥāldur (15) pes ānuñ ḥaḳḳında olan nuşūş-ı müḥkemātı ve āyāt-ı beyyinātı bilā mu‘āraza (16) berāhīn-i ‘aḳlı ve bī-münākaḳa-yı delāil naḳl-i te’vīl bī-tahvīl ‘ayn-ı vebāldür (17) ve tevcīh u bī-vecīh maḥẓ-ı ḍalāldür ve eḥādīs-i mervīye mucībince i‘cāz u ilzām (18) ve ḥaşma iskāt ve ifhām cemādātıñ nuṭṭ u tekellümünde degüldür belki ismā‘ (19) ve istimā‘ındadır ve lein sellem ki maḳālāt-ı ḥayvānāt ḥālī olana ḳālī [45b] (1) ve anuñla daḡı tefhīm-i murād ve ta‘līm-i māfi’l-fu‘ād ola beraberdür meā’lī belki lisān-ı (2) ḥālūñ faẓileti celi ve mezīyyeti ‘ālīdür ḥadīs-i Nebevī buña nātıḳ ve kelām-ı (3) Muştafa şāhid-i şādıḳdur ki

البلاء موكل بالمنطق³⁶⁶ ki bu ecden (4) dimişlerdür ki³⁶⁵ من صمت نجا ومن سكت سلم³⁶⁵ ve lisān-ı ḥālūñ faẓl u şerefine bu daḡı (6) ‘ayn-ı dāldur ki çok umūr-ı pūr-nefād olur ki lisān-ı ḥālle söylenür (7) ve müḥāşehe-i billāh tekellüm edilür çün kim ‘amele gelmez şāḥibi anuñla me’ḥūz olmaz (8) zebān-i ḳālūñ ḥükmi buña muḥālīfdür ve aḥkām-ı şer‘-i mubīn bu emri kāşīfdür (9) **meşelā** bir kimesne ḳalbinde taḥt-ı nikāḥında olan zevcesine ṭalāḳ-ı şelāse (10) virse şer‘an bir nesne lāzım gelmez ammā lisānen tekellüm eylese elbette zevcesi (11) muṭallaḳ olur veḳıs ‘aleyh

ḥakīm eyitdi ta‘līm emrine nedür dirseñ ve insānuñ (12) mu‘allimiyetine ne cevāb virirseñ ki her zamānda insān üstād-ı behāyim ve mu‘allim-i (13) ḳavm-i vehāyimür tā’ife-yi ḥayvān muşāḥabat-ı insān ile ve anlardan ta‘allüm (14) luṭf u iḥsān ile taḥşīl iderler üstādıñ şākird üzerine faẓileti (15) ḡod gün gibi rüşen ve āyāt u ḥadīs ile müberhendür

şütür eyitdi (16)bu ḳaẓiyyeñ daḡı muhmeledür ve ğayr-ı maḳūledür nice yerlerde siz vüḥūş u (17) ve tıyūra u mār u mūra üstād ve mürşid olursuz ve nice yerlerde anlar (18) size olur āḥirü’l-emr-i Ḳur’ān-ı Kerīmde ve furḳān-ı ‘aẓimde Hābili defn itmekde (19) zāḡıñ Ḳābile ta‘līmini zıkr ile

³⁶³ İlimde mahir olanlar.

³⁶⁴ Rabbimiz biz zulmettik. (A’raf /23)

³⁶⁵ kim konuşmaz ise kazanır ve kim sukut ederse güvende olur.

³⁶⁶ Bela mantığın vekilidir.

³⁶⁷ hal dili söylenenin dilindendir.

قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ³⁶⁸

[46a] (1) āyetin fikr eyle ve bu maḳūle-i ḥikāyāta ḥad yokdur Cālinūs ḥuḳneyi bir ğurābdan (2) ögreñdigi meşhūrdur ve kütubu'l- etibbāda meşṭūrdur ki ğurāb āb-ı bahrdan mınḳārīyle (3) ihtikān eylerdi ve būnyān-ı ḳabzını anuñla vīrān eylerdi ve evvelki mu'allimiñ mu'allem (4) üzerine faẓileti mu'ayyen ve ūstādīñ şākird üzerine mezīd-i rütbeti müberhendür (5) dedigin ol daḥı küllī degildür ve illā cibril Seyyidü'l-enām Ḥazret-i Muḥammediñ (6) üzerine faẓlı lāzım ne ānki böyle terciḥ ola

Ḥakīm eyitdi insānda bir (7) ḥāl vardur ki bu ḥālete 'aşḳ dirler kimi 'aşḳ-ı ḥaḳīḳīye giriftār olup (8) ba'dehu ifnā-yı vüçüd idüp vüçüd-ı mecāzīsın maḥbūb-ı ḥaḳīḳī yolunda (9) iḥrāk iderler ve ba'zısı daḥı ibtidā-yı 'aşḳ-ı mecāzīye mübtelā olup³⁶⁹ المجاز مقتطعة الحقيقة

mışdāḳınca leylā leylā dir iken Mevlā-yı Mūte'āl ḥazretlerine (11) vāşıl olurlar ḥatta Mecnūn-ı zī-fünūn 'aşḳ-ı mecāzīye giriftār olup maḥbūbesi (12) olan Leylā ḥaḳḳında serd itmiş olduğu ḳışsa-yı ğarībe ki yevmen mine'l-eyyām (13) peder-i mecnūn-ı zī-fünūnı ḥuzūr-ı melike iḥzār ittirüp şöyle ifāde-yi merām (14) eyledi ki ey şāh-ı hümā-yı himmet ve ey pādīşāh-ı zekā-yı ḥil'at iş bu gedānuñ (15) başına bu gūne felāket u helāket gelmişdür ki ḥāşıl-ı ōmrüm bu bir oğlüm (16) cünūn-ı 'aşḳla mecnūn u meftūn olmuşdur. İşbu girdāb-ı ḥayretten (17)sāḥil-i rāḥata vāşıl olmaḳ ḥuşuşunda āsitāne-yi sa'ādetiñden ğayrı (18) melce' ve melāzım yokdur diyu i'lām-ı ḥāl itdükde ol ḥüsrev-i dil-nevāz (19) ve azīz-i can ve merḥamet-i me'ābiñ şefḳat ve merḥameti cūşa gelüp ḥatırına bu geldi ki

[46b] (1) eger bizim ḥarem-i hümāyun-ı muḥteremde olan cāriyeleri mecnūn göreydi şāyed dāne-yi (2) ḥālleri sebebiyle birinüñ dām-ı zülfine esir olurdu diyu bu ḥatıra birle serā-yı serverlerine ba'de'l-'azīmet māşīṭā-yı duḥterān ihtar-ı peykarāne şöyle tenbīḥ buyurdılar ki (4) kenīzāk ve ḥavārī ve zenānuñ ḥüsn-i cemālī ve ğunc u delālde mümtāzlarını envā'-ı zīynetle (5) tezyīn ve tekvīn idüp şaḥn-ı sarāyiñ kenārı ḥavza iḥzār ḳılup iki taraf (6) şaf bağlayup turalar ki bir merd-i

³⁶⁸ Dedi ki, eyvahlar olsun bu karga gibi olmaktan aciz oldum.

³⁶⁹ Mecaz hakikatin köprüsüdür.

beyābānī ḥuẓūra ihzār itsem gerek andan (7) ihticāb etmeyüp ‘arz-ı cemāl ve nāz-ı istignā ideler ki bundan bir murād-ı şāhānem (8) vardur diyu fermān-ı ihsān-feşānları varid olduğda Māşiṭa-yı şātıra (9) me‘ mūra olduğ umūr-ı şed-i izār ve teşmīr-i izār yāl-ı kār kılp umerā libās-ı (10) ḥalelde ihtimām ve ḥuṣūş-ı ziynetde cūtām idüp kāfūr şāma ve misk (11) ve semerlerle kenār-ı ḥavẓa ber-vefk-i me‘ mūr ol ḥübān-revānları memerr-i şāha dizdi (12) bu eṣnāda ol ḥüsrev-i dil-nevāz ve şāh-ı cāre-sāz Mecnūn-ı cānbāzıñ destini (13) dest-i hümāyūnuyla sarāyı surūra idḥāl buyurduklarında nāgāh-ı çeşm-i Mecnūn-ı meftūn (14) işbū evṣāf ile mevşūfa olan ḥavārī āsaflar şaffina düşen olduğda (15) hemān-dem bi’l- ihticāb ser-i ğayretin aşāğı şalub

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ³⁷⁰

(16) āyeti kerīmesin ezber okudı çünkü şāh-ı cāre-saz ve ṭabīb-i dil-nevāz (17) Mecnūnuñ bu vazī‘ ini ḥayā ve ḥavfa ḥaml idüp gūş-ı hūş-ı mecnūna aheste (18) ve maḥfice ḥavf itmeyüp bunlara nazar eyle ki bu tertibāt-ı zībā vaşf-ı ḥūrī-i (19) cinān dükeli senūñ içün tertīb ve müheyyā olmuşdur her kankısın

[47a] (1) pesendide buyurulursa saña ḳabl-ı şāhānemden ihsān buyurulmuşdur (2) didikde Mecnūn āgāh pūr-intibāh bu vaz‘ a gūşından pūr-şor ve bu nüktenuñ (3) rüşenden bī zor ve dil-gīr olup didi ki ey şāh-ı nifāk-ğayret-i ‘aşḳ-ı Leylā (4) ardımda sell-i seyf idüp ṭiğ-ı ḳahrın ‘uryān tutarken benüm ne ḥadd vazīfem (5) var ki andan ğayrıya cūzi’l-ittifāk idüp nazar ideyim ya‘nī nām-ı meymūnum (6) sa‘ādet defter-i ‘uṣṣāḳda şebt olup cerīde-yi ‘ālem bālāsına şöhretim (7) Leylā-yı ‘aşḳla ṭuğrālanmış iken her zāğ u zağna iltifāt-ı nīm ile ol cerīde-yi sa‘ādetden nām u şānım iḥrāc olup ve benüm hümā-yı himmetim zencīr-keş-i hevā-yı Leylā (8) olmağla evc-i ‘azimetde ve burc-ı sa‘ādetde iken her sırça ve decāca mişālī ḥazīz-i (9) mezābīlede ḥubbetü’s-sevdāsıyla örümcek ağına ṭolaşam ol vechle niçün (10) ṭālī‘m devlet şemsine kūsūf ve iḳbālīm ḳamerīne ḥusūf ṭārī olup ‘izzet-i (11) kübrādan ve devlet-i vüzerādan sūḳūt idem

Beyt

³⁷⁰ Deki, Mümin erkeklere gözlerini yumsunlar(bakmasınlar). (Nur/30)

Qabr kıysa ger başsa naķā-i Leylā
Düşer mezārına bir deve řapāni kemhā

diyu āh idüp řaķķā dehān-ı zülālinden (14) āb-ı řayāt serpülüp feryād u fiġānlar eyledikde sāmī³⁷¹ inüñ cigerlerün kebāb eyledi

(15) vaķtā ki Mecnūn-ı zī-fününüñ bu şikmet-i āmizi řabı³ řāhāneye şoş gelmeyüp (16) eyitdi ki ey Mecnūn-ı esir-i cünün bu re'y kıoyalım kendi re'y nā-şevābına uyalım (17) ve ma'zūr turalım ki evvelā senüñ ma'şūķuñ bir güyāh-ı siyāh çehre ve melāhatden bī-behre (18) şāniyen bedeni nā-şoş nezāketden bī-şaber ve nāzikden 'ārī ve cilveden berī ve cismi (19) arıķ ve pā-bürehne ve şaçları kııvırcıķ ve başı açık ve yalın ayāķ gezmekden

[47b] (1) řabānı yarıķ şālişen 'abā-püş ve heyeti nā-şoş elemi ekdārdan řaķt-ı siyāķat (2) vāvı bozulmuş şanki bir kıoca kıarı yüzünü ġördükde büzülmüş 'acūze güyā (3) mānend-i berdü'l-'acüz ve zührı kıāmeti kıanber kıaşları 'akreb ġözleri mānend-i nün řül-i 'ömründe şāhra boy ve řaml-ı řaķabden 'araķla bed yuy ve çün (5) bu evşāf anda řāşıl tā ki diyesin

³⁷¹ فِي جِيْدَهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ şānında nāzil (6) çünki Mecnūn-ı zī-fününüñ ma'şūķuna bu maķūle řaş atdı hemān bu aķbār-ı (7) řançer-vār 'āşıkıñ üstüřānına yetdi ol demde zincir-i cünün 'ışķ-ı řarekete ve řurūşa (8) ġelüp didi ki ey ġurūr-ı dūnyā ve salřanatla mesrūr olan şāhī sen ki (9) henüz meķeb-i 'irfān-ı edepte muřabbet öñüne diz çöküp řarf-i 'aşķdan ebced okumadın (10) ve medrese-yi dānişde edeb kelimesin şıġaya çekmedin ve vücūduñ zenb kelāmını (11) i' rāb itmedin ve řānķāh-ı 'aşķda pīr-i muġān řuzūrında çileler çeküp poŗa-yı (12) řalvetde kıaynayup kıal olmaġla sikke-yi sultān-ı ezel u ebede lāyık olmadın bir pīr-i (13) murtażaya nefsini teslīm idüp řabānuñı řarīķat kıalfasına kıaldurdup (14) taķvā-yı 'aşāsiyla muřkemce đarb idüp řavm u řalāt kıaydıyla muķayyed olmadın (15) ve çileřāne-nām mevzi³ de řabs olup tevřid çārūpı destiñe almadan ve (16) řane-yi kıalbiñi ġubārdan yumadın riyaşet-i diyānete tebdil idüp telvīn ü temķin (17) kıılmadın mücerrred mevķıb-ı taķt ve divānda bir alay esir civārı ki řaseb ve nesebden (18)

³⁷¹ Dikenlerden bir ip boynuna asacaġız. (Tebbet /5)

berī olan şācı uzūn kuteh ‘ağılları baña medh idüp yaram üzere yara (19) urursun beyt:

Āteş-i ‘aşkıña yandı ey sıfat başa

Beni Mecnūn diyü eṭfāl-ı şehriñ tütalar taşa

[48a] (1) ey şāh-ı lā ya‘ kıl sen ki Leylāya ḥaḳīḳat nazarıyla (2) nazar itmedin başa ile görüp başiretiñ ile görmediñ gerçi başiretiñle göreydiñ (3) şekāvetiñ sa‘ādete tebdil olurdu gerçi nām-ı Leylādur şācı leylīdir (4) vechī nehārdur qaşları Cezerīnūñ çift besmelesidür gözleri şekl-i cīm (5) enfi meşel-i mīm gūşları mānend-i ḥā lebleri nūn zekānı Deylemī re’si Türkī ḥaddi Yemeni (6) ve ruḥları Rūmīdür ḳāmeti ṭūba mānend-ḥūr di senge ma’ḥūz-cenāndur elbetde revādur derece-yi zūhdde Ḥazret-i Sāre ve taḳvāda Āsyādur ‘ilmde Ḥazret-i (8) manend-i ‘Āişe ve nesebi mūmteḥā-yı Ḥazret-i Fāṭıma raḍıyallāhu ‘anhādur perverde-yi ḥüsn-i (9) başarı çilekeşi Rabi‘ ā-yı ‘Adevīyyedür tā ḳi işbu evşāf andadur diyesin

كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ³⁷² şānında nāzil li muḥarririhi

Beyt:

Ben belā deryāsına ğarḳ olmağa başladım ḳadem
Girmesün girdāb-veş çevremde her cānı seven

Ben beḳā deyrinde menzīl tutmağa ‘azm eyledim
Ṭurmasun yanımda mülk u ḳasr ve eyvān seven³⁷³

(13) böyle diyüp bir āh ile bir yābāna baş koyup gitdi

şütür eyitdi ‘acebdür ki (14) Mecnūn-ı zī-fünūnuñ bunuñ gibi şān-ı mülūka ḥaḳāret-vāri çāre-sāzāne-yi zebāne (15) cūr’eti dirāz idüp Cenāb-ı Mülūke lāyık olmayan kelām-ı nā-marżiyede bulundu (16) ḥakīm eyitdi e’l-cevāb kütub-ı aşḳda mezbūr ve zīr-i muḥabbetde meşūr olan (17) mes’ele-i müfti bih ve beyne’l-uşşāḳ ma‘mūlun bih olan fetvā budur ki ‘aşık (18) ma‘şuḳından ğayrısını menzīl-i ‘ademde bilüp ğāyır ile kemāl-i istiğnāda (19) olur

³⁷² Zekeriya mihraba girdiğinde

³⁷³ Bu beyit Fuzûlî’nin Hadīkatü’s-Süedâ adlı çalışmasından alınmıştır.

³⁷⁴كان كائنا من كان huṣūṣā ki ma' şūkası t̄arafina ḥarf-endāz ola

[48b] (1) Hūdā ne kerde sūiqaşd-ı şāhāne itmedigine teşekkür itsün ve yine bir gün Leylānuñ (2) çeşmesi her kande rikz olsa Mecnūn-ı zī-fünūn

³⁷⁵رؤيته المعشوق نار تحرق العاشق حيث رأى

mışdākınca lā-cerem maḥfice ḥayāl-i Leylā ile kanā'at kılup Leylā tarafından (4) olan ser u bazū yā ümmü'l-ğaylān berīde bakup Leylānuñ bugün lā-cerem (5) buña nazarı toḫunmuşdur diyü anuñ rü'yetin ğanimet bilüp anuñla eglenür idi rubā' i

Budur 'uşşāk içinde de' b u 'ādet
Ki olmaz rü'yet 'āşıkda t̄akat

Velī āşārla idüp tebessüm
Kılur mirātde 'aksiyle kanā'at

Bu şeb nāgāh çeşm-i ḥ'āba varmış
Düşünde mūmiyān-ı yāri şarmış

Biḥamdilillāh şararmışken dil-i zār
Şarāb-ı la' lini görmüş kızarmış

(10) ve bu ḥülyā ile gelürken nāgāh bir kimse ey Mecnūn-ı tābī' z-zünūn bunda (11) tenhā ne t̄urursun Leylā bundan riḥlet edeli çend gün oldu çün Leylānuñ (12) riḥlet ḥaberi sem'ına vāşıl olduğda heman-dem gönül murğı kafesinden uçdı (13) riḥlet-i tedārikin görüp nākaya süvār olduğda çendān ki cānib-i Leylāya (14) teveccüh ider ol nāka-i 'āka aksine gider çünki süvār ile divāne olmadı (15) hemān nākadan nüzül idüp ve zimām-ı nāka-yı destine alup cebren yürütdi (16) ve bir mesāfe zarūrī ardınca gitdi ol nāka-yı miskīn enin-i ḥazīn iderek (17) Mecnūnuñ elinden çıkup evvelki maḥāmına geldi iş bu ḥāl üzre kerretenve merreten (18) 'ukūs-ı ḥuṭvāt vākı' olduğda Mecnūn-ı ḥayret-i füzūn gördü ki nāka-yı za' ifesinūñ (19) beççesi anda baḡlu imiş ve bunca enin-i ḥazīn ol imiş beyt

³⁷⁴ ne olursa olsun.

³⁷⁵ Aşığın maşuku görmesi gördüğünde ateşin yanmasıdır.

[49a] ³⁷⁶ هوى ناقتى خلعى قدامى الهوى الهوى – وانى وايها لمختلفان

ve bu hayretde (2) tefekkür iderken hamiiyet-i aşk-ı Leylā alb-i kabiline
bunı ilkā itdi ki ey Mecnūn-ı bī-ayret ve ey zaif-i bī-amiyyet bu ne
himmetsizlikdr ki bir ayvān-ı bī-temyīz (4) bee-i azīzī iun bu adar serkelik
idp seni maūd-ı ‘azīzinden alıoya (5) ve sen anı bu kār zere rām itmeyesin
ba‘ dehu yine suvār olup (6) tāziyāne-yi himmet ve sevdā-yı ayretle bir midār tilkā-
yı medyen tevecch itdkde nāa-yı (7) ‘āıin yavrusu muabbeti yine alebe idp
ve bi‘l-arrī seyr-i ma‘ sı tutup (8) kendi hevāsına tābi‘ oldu Beyt

Ey felek bir gn benm re‘yimle devran itmedin
Derd o virdin velī bir derde derman itmedin

Hi menzilde benm mulilerm cem‘ olmadı
Kim bir engīz ile ol cem‘ i perīān itmedin

(11) lā cerem Mecnūn ayret-fznn fiktet-i himmeti bua mncer oldu ki
bi‘l-āare nāadan (12) gice ve piyādece maūd tarafına evceh bu vechle ol Mecnūn
āāh serv-i kāf (13) ve nn didi ki ey nāa ikimiz de ‘āıız ben Leylā‘ya sen
beeye

³⁷⁷ الضدّان لا يجتمعان diyp kendsini nāadan bir sengistān maalle

atdı grd ki (15) stān ikestelenmi didi ey Leylā geri pāyım ikeste ve
stānum (16) inkisārdadur tob u evgān gibi yzm zerine uzrna giderim
didikde grd ki nāāh ıyām-ı rz ren gibi zāhir olduda ād olup didi li
muarririh

N idenler cām-ı ‘āına alır mestāneden
Bezm-i sne cān yaan hi alır mı pervāneden

‘Āıānedr dāima dost uruna virmekte ser [49b]
‘Āı olan cān dirī eyler mi hi cānāneden

³⁷⁶ Ak bedenimden ne geip hayat, ben ve o birbirimize deikeniz.

³⁷⁷ Zıtlar bir araya gelmez.

Eṭrāfıñı yādılar almış bāy u gedādan izdiḥām
Bāğ-ı ḥüsnüñ seyrine növbet var bigāneden

Şıdqla oldum ben sañā cān-ı dilden müstemend
Söylerim lafz-ı ḥaḳīḳat diñle ey hūş-mend

Muntazır iḥsānuña dāim bu dil-i derd-mend
Ey canānım kesme lütfuñ bu Rāsım-i bīçāreden

Şütür eyitdi ³⁷⁸المجاز قنطرة الحقيقة didiñ ḳanı bunda ḥaḳīḳat işbu kelāmda (6)
rāyiḥa-yı ḥaḳīḳat-ı istişmām olunmadı ḥakīm eyitdi işbu mecāz-ı zımnında ḥaḳīḳatı
(7) beyān itdüm velāḳin sen mezāyāsına varamadıñ ḳünki ‘inde işılāḥu’l-uşşāḳ-ı
Leylādan murād Mevlā-yı muta‘āl hazretleridür nāḳadan murād cismdür peçeden (9)
murād ‘alāyık-ı dünyādur sengistān tarḥdan murād dünyāca kesr-i nüfūs olup (10)
ḥalka menfūr olmaḳdur

Bu maḳamda ne ḥüb dimişler ḥaḳḳa vāşıl olmaḳ (11) dilerseñ ḥalka menfūr
olmadan pādīşāḥ ḳonmaz sarāya ḥāne ma‘mūr olmadan (12) bundan ma‘lūm oldu ki
Mecnūn-ı āgāḥ ser u kāf u nūn nāḳadan fākaya ve (13) dürüstlükden şikestelige vāşıl
olmadıḳça seferi gāyetine ve seyr-i nihāyetine (14) irmeyüp rü’yetine ḥıyām-ı Leylā-
yı mecāziden maḥbūb-ı ḥaḳīḳiyyeye ḳarīnū’l-‘ayn (15) ve zumerām olmadı ḳünki
‘āşık-ı şādık vārın virmedin mecāz-i yārini (16) görüp yār-i ḥaḳīḳaya irmedi ey şütür
yā seniñ ḳannuñ bu mudur ki nāḳa-yı cism-i (17) cāndan geçmedin ve muḥālefet
itdigiñ nāḳa-yı cismden uçmadan ve geçmeden enfūs-i (18) āfākda maḥbūbuñ nedür
ve kimdir ānı bilmedin maḥbūb-ı ḥaḳīḳi yolunda şarf-ı vüçüd (19) ve bezl-i mevcūd
itmedin vuşlat-ı emelinde ölürseñ böyle yok çekmekde

[50a] (1) iken emele nāil olasın ne an ki olasın belki eleme nāil olursun imdi
(2) saña lāzım olan kendüñi bir mürşid-i kāmile teslīm idüp ihtimāl ki ol daḥı (3)
ḥüsn-i ihtişāşın ve āyīn-i irādetde şıdḳ u ḥulūşuñ şafḥa-yı ruḥsārından (4) okuyup
cebhe-yi pūr-envārından tuyup ḥezāyan-ı himmetlerin fetḥe āgāz ve bāb-ı ekseri (5)
bāz idüp ol ‘aṭiyyelere mazḥar olup nāgāḥ-gedā iken şāḥ u şāḥ iken (6) pūr intibāḥ
olup beyne’l-evliyā müşār-ü bi’l-benān olmaḳla iftiḥār idesin

³⁷⁸ Mecaz hakikatin köprüsüdür.

(7) **Şütür** eyitdi sizde ki Mecnūnuñ Leylāya ‘āşık olduğı ma‘lūm ve meşhūr olduğı (8) gibi bizde dağı tıyūrdan bñlbñl-i ğulğulñ ğñle ‘āşık olduğı ma‘rūf ve mütavātirdür (9) hatta anuñ şayt u sedāsından vaqt-i şubħda mevsim-i ğñlde ‘āşıklar şöyle (10) dursunlar ğāfilleri dağı ħāb-ı nāzdan ikāz idüp giryān iderler (11) manzūme-i limuħarririhi Beyt

Rūz u şeb derdim dñrñr ğñftār-ı ‘aşk
Bende ħatm olmuş durur esrār-ı ‘aşk

Nālem idüp nāya ta‘līm u nevā
Oldı ‘aşkımdan derñnī pñr hevā

‘Aşk kñl yakmış durur cānımda od
Dñd-ı āhımdan felekler durur kebñd

Ğñlleriñ cānını āhım od ider
Lālenñ baĝrın yakup pñr dñd ider

İşte bu ğñftār-ı belāĝatı ol ‘āşık-ı biçāreler ħñn-i istimā‘larında vālih ve ser-
gerdān olup dirler li muħarririhi

Ğñlistān-ı cihān içre nedñr feryādıñ ey bñlbñl
Seni rencide kim kñldı yā kimden dādıñ ey bñlbñl

Nedñr bu peyveste-yi āh u fiĝān itmek
Bizcileyin ğñlden ayrıldıñ mı yā bñlbñl

(19) **Hakīm** eyitdi sizde ‘aşk-ı ħaķikī nābuddur ‘aşk-ı mecāzī bñlbñlde var ise [50b] (1) maṭlūbuna nāil olmadıĝından ħālet-i cezbede ħalup fiĝān ider ve bu ise (2) beyne’l-uşşāk merĝñb bir ħaẓiyye degildür ‘ādetā bu keşret ğñy ve şamaṭadan ‘ibāret (3) olup esrār-ı ğñli ‘alenen herbir bāĝçe-yi nāmaħremde keşfden ‘ibāretdür bir (4) şahş ki ma‘şūķunuñ esrārını keşf iderse kñnñn-ı ‘uşşākındur ki (5) anı der-i ma‘şūķdan ṭard iderler senuñ bu bñlbñl didiĝiñ maħbñb ħapısından (6) maṭrñd olmuşdur **Hakīm** eyitdi benī Ādemde teslīm ve tefvīz-i umñr (7) ve tevekkñl-i tām vardur ki işbu ħāşşa insāndan mā‘dāya i‘ṭā olmamışdur

(8) **Şütür** eyitdi ‘ilm-i ādāb ve mñnāzara ğñrmemişsin zīrā kñnñn-ı mñnāzara bir (9) baħşdan ve yāħñd bir delīlden delīl-i āħara intikāl cāiz degildür ħñnki (10) baħşimiz ‘aşk üzere iken diĝer baħş olan bāb-ı tevekkñle intikāl itdiñ aşlā (11)

beynehümāda cihet-i cāmi‘a yokdur didikde **Hakīm** eyitdi fi‘l-ḥaḳīka bir delīlden (12) delīl-i āḥara intikāl cāiz degildür egerçi delīl-i evvel ile işbāt müdde‘ā olunmazsa (13) ḥuṣūṣā ki bāb-ı ‘aşḳda delā’il-i ḳavīyye ile işbāt-ı müdde‘ā olunmuşken sizi (14) diger yüzden iḳnā‘ ve ilzām itmek için bāb-ı tevekkül baḥşına intikāl itdüm (15) nitekim Nemrūd-ı mutemerrid Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām efendimize su‘ālinde Rabbiñ Te‘ālā (16) kullarına ne işler didikde ol Ḥazret daḥı cevābında yuḥyi ve yumītu diyü (17) cevāp virdikde Nemrūd daḥı maḥbūṣḥāneden iki ḳatıl çıkārup (18) birini ḳatıl ve digerinuñ sebilini taḥliye itdükde Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām (19) işbu da‘vāyı terk idüp delīl-i āḥara intikāl ile benüm Rabbim şemsi maşrıktan [51a] (1) maḡribe götürür diyü cevāb buyurdular ol vechle bir delīlden delīl-i āḥara (2) intikāl cāiz olduḡı ḳavl-i Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ile müşbetdür **Şütür** (3) eyitdi murādım laṭifedür aralıḳda cümle-i mu‘tariza olmaḳ için su‘āl (4) itdüm evvelā teslīm neye dirler beyān buyurıla

Hakīm eyitdi teslīm oldur ki (5) ‘ālem-i ḡaybdan zuḥūra gelen umūra rażı olmaḳdur meşelā ḥavādiş ü nevāib-i (6) rüzgār ile ḥırşıñ helāk olması vaḳtinde ḥükm-i Ḥudāya rızā virüp (7) terk-i i‘tirāz ide ve belā-yı ızdırāb ve ta‘līm-i inḳiyād cānibine gide bu taḳdīrce (8) teslīm ol kimesneye müyesser olur ki ḳazā vü belānuñ vuḳū‘ meşīyyet-i Ḥudā iledür (9) ve meşīyyet-i Ḥudā ‘ilm u hikmete tābi‘dir li ḥikmetiñ olan ‘abeş olmaz ve ḥakīm-i (10) muṭlaḳa i‘tirāz lāzım gelmez çünki sırrı ma‘lūm olmayan şeyde ‘abdiñ şānı (11) teslīm olmaḳdur ve ḳazā-yı ḥaḳḳa kendüyi muṭi‘ ḳılmaḳdur teslīm mertebesinde (12) olan zātıñ ḥāl u şānı budur ki eger bu ‘ālemde ‘aḳla muḥālif ve ḳalbe (13) müzāḥim ve ḥuṣūra māni‘ baḳı aḥvāl görse meşelā şāh-ı zālimiñ melik-i ‘ādile (14) zafer bulması ve yāḥud bir ümmetiñ enbiyā u evliyāya ezā ḳılması ve yāḥud bir (15) cāhiliñ bir ‘ālime ḡālib olması ve ‘ālim-i ‘āḳılıñ zelīl ve maḥrūm ḳılması (16) ve bunlar emşālī ‘aḳla muḥālif ve ḳalbe müzāḥim her ne şey görse ve her ne aḥvāl (17) müşāhide ḳılsa i‘tirāz ḳılup perākende ḥātır olmaya zīrā bu cümlesi (18) kemā kāne vācibü‘l-vuḳū‘dur ve muḳteżīyyāt-ı ḥaḳāyık ve isti‘dāddur (19) ve dükeli ḥikmet üzere olup ‘abeş degöldür ḥatta Nemrūd ‘aleyhi‘l-la‘ne

[51b] (1) Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmı nārü‘l-eyḳāda te‘essüf idüp ḥüddāmına (2) emr eyledi ki İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmı nārü‘l-ilḳa emrinde te‘ḥīr ḥayr

görünüyor (3) şimdilik müsāhele olunsun ki İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām fī-nefsi’l-emr bir maḳbūlū’s (4) sīret ve şāhibū’l-emānet marżīyu’l-ef’āl ve ḥüsnū’l-ḥişāl zātdur eger (5) ma‘būdum olan eşnāma şetmi terk iderse bu ḥuşūşda maḳbūl-ı ḥāzretim (6) ve maḳbūl-ı ḳurbetim olduğunu kendüsini ḥaberdār idiñ şāyed ki sebeb-i dūşnāmdan (7) fāriğ olursa maḫhar-ı ‘afvım olur diyu fermān idüp ol peyk-i nāpāk (8) daḫı der-‘akab maḥallū’l-eyḳāda vāşıl olduḳda ol Ḥalīl-i ḥıllet bunı gördükde (9) derūn-ı dilden ol evvāh-ı ḥalīm hemān bir āh itdükde ḳıyās itdiler ki ehl-i evlād (10) ‘aşāirinden iftirāḳa ve bu ihānetle ihtirāḳa āh ider ola diyu bu maḥall-i (11) ḡanimet bilüp ve dininden rucū‘a ṭama‘ gelüp didiler ki yā İbrāhīm buña (12) maḳām-ı ḡargāra ve cān-ı ‘azīz ḥulḳumda āh serdiñ sūdmend olmaz ḳünkü (13) rūḥ ‘azīz ü lezīzdür kendi yediñle resinüñ ḳāk idüp öziñi berdār (14) eyleme Nemrūd-ı gümrahdan cümleten ricā vü iltimās idelüm ve ile’l-ān cezā yimekten (15) vazgeçürelim sābıḳān irtikāb itmiş olduḡuñ fi‘il-i şenī‘a istiḡfar eyle (16) didiklerinde ol Ḥalīl āh-ı evveliñden eşed bir āh daḫı serd idüp (17) felekde melekler ağlayup def gibi sīne dövdieler Ḥāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām (18) buyurdu ki ey gurūh-ı bī-āḡāh ve ey ḡāfilān-ı nā-intibāh ḥayāt-ı fāniye içün (19) ḥayāt-ı bāḳīye’-yi ṭayyibenüñ ser-i müyına dünyā vü māfihāyı virmem li-muḥarririhi [52a]

Bütün dünyāyı virseler virmem senuñ bir müy-ı nāciziñ
Değişmem misk-i çine anber-āmiziñ

Beni yolumdan alı ḳoymayın diyüp ricāmend oldı (3) ise bu gurūh-ı bī-intibāh cehāletleriyle işbu kelām-ı sefāhata ḥaml idüp didiler ki yā İbrāhīm nāşihñ pendinden i‘rāzkār ‘aḳl degüldür didiklerinde

Gel ey nāşih ḳo pendı ḥāl-i dilden bī-ḥabersiñ sen
Beni bend eyledi ol ḥaḳḳ bilmem ne dersiñ sen

Ba‘deẓā bāzū-yı zūr ile mencā (7) olucaḳ Ḥāzret-i Cibrīl-i emīn قال يا ابراهيم
³⁷⁹سل حاجتك ya‘nī bu maḥal-i maḥalli (8) du‘ādur ḥācet dile diyü du‘āya terḡīb buyurduḳda ³⁸⁰قال اما اليك فلا (9) ya‘nī yā Cibrīl senden aşlā ḥācetim yokdur diyü Cibrīlden böyle bir maḥal-ı (10) muḥāṭırada ilticā itmege ‘ār idüğini fehm idüp

³⁷⁹ dedi ki, ya İbrahim sor hacetini.

³⁸⁰ dedi ki, ama sana ise olmaz.

buyurdu ki ³⁸¹ سل حاجتك عن الله ya' nī ḥācetiñi Cenāb-ı Hāḡdan taleb eyle fırsat fevt olmadan (11) didikde ³⁸² فقال حسبي عن سؤالي عمله بحالي ya' nī Ḥāzret-i Fa' aliñ benüm ḡālime (13) 'ilmi su'ālimden muḡnīdür

Ey Cibrīl bu demde baña şudā' virme diyü ricā eyledikde (14) hemān ³⁸³ فَلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ 'ināyetden seḡāb-ı irādet müterākım olup ḡiṡāb-ı müsteṡābı nāzil olduḡda der-'akab semādan emṡārū't-ṡāfīn (16) şab itmekle nār-ı Nemrūd ol cihetle müntefī oldı bundan münfehem oldu ki kenz-i (17) hidāyet ve genc-i 'ināyet ṡāleb-i 'inān-ı irādetin rızāyla dest-i dildāra teslīm imiş (18) 'abde lāyık olan budur ki her hālini Hāḡḡa tefvīz eyleye ammā tevekkülden tefvīz (19) evlādur zīrā tefvīz min ḡayṡi'l-ma' nā tevekkülden evsa' dur ve min ḡayṡi'l-işāret

[52b] (1) andan elṡafdür ve li hazā tevekkül ba' de vuḡū' i's-sebeb ḡāşıl olur ammā tefvīz (2) hem ba' de vuḡū' u's-sebeb ve ḡalbe vuḡū' i's-sebeb olur Ḥāzret-i Ya' kūb 'aleyhi's-selām (3) evlādınıñ ḡıfzında ³⁸⁴ دَخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ buyurduḡı bu tevekkülüñ ba' de'l-vuḡū' udur ki Ḥāzret-i Ya' kūb (5) evlādına şiyāneti içündür

Ve Ḥāzret-i Resūl 'aleyhi's-selām aşḡābıyla idi (6) didiler ki müşrikler zāt-ı nübüvvet-mübāñızı ḡatıl itmeye cem' oldular didiklerinde (7) iş bu āyet-i kerīme bu ma' nāya delālet ider ³⁸⁵ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ āyeti buña (8) ba' de vuḡū' -ı sebebdür sebep müşriklerden kendülerini şiyānetdür ammā tefvīziñ (9) ḡabl-e vuḡū' -ı sebep olduḡına mişāl Ḥāzret-i Nebī 'aleyhi's-selāmıñ vaḡt-i nevmde ³⁸⁶ يُوْظِيفُ تَرَكْتَ إِلَيْكَ يوظیف تركت إليك (11) ḡavl-i şerīfidür ve ba' de vuḡū' -ı sebep olduḡına mişāl

³⁸¹ sor hacetini Allah tan.

³⁸² dedi ki, yaptığım amelim kafidir sorularıma

³⁸³ dedik ki, ey ateş İbrahim'e serinlik ve selamet ol.

³⁸⁴ Ve şöyle dedi: “Ey oğullarım! Bir tek kapıdan girmeyiniz. Ayrı kapılardan giriniz. (Yusuf /67)

³⁸⁵ kesinlikle insanlar sizin için toplandılar.

³⁸⁶ Allahım! Kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşimi sana ısmarladım. (Buhârî, Vudû' 75; Müslim, Zikir 56-58; Ebû Dâvud, Edeb 98)

387 وَأَفْوْضُ أَمْرٍ إِلَى اللَّهِ āyet-i (12) kerīmesidür ki āl-i Fir‘avnūñ emrini Cenāb-ı Hāḳḳa tefvīzdür burada sebep (13) Fir‘avndan ḥavfdür tefvīz ile tevekkül miyānında ‘umūm ḥuṣūṣ muṭlaḳ vardır (14) tefvīz e‘amdur ve tevekkül-i āḥaṣdur

Üştür eyitdi tevekkül nedür beyān buyrula (15) ḥakīm eyitdi tevekkül bu ḥadīṣ-i şerīfle şābitdür ki ‘an İbn ‘Abbās raḍiyallāhu anhumā ḳāle Resūlullāh (16) ṣallāhāhu ‘aleyhi ve sellem

388 تَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَرْفُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ (18) aṣıl tevekkül ḥavāṣ ehlidür ki umūrların Cenāb-ı Hāḳḳa tefvīz ve esbāba (19) teşebbüs itmeyüp rızıkların Cenāb-ı Rezzāḳdan temennī iderler ḥatta Ḥaḳret-i Dāvūd [53a] (1) ‘aleyhi’s-selām yedi maḥalde muḥākeme-i āḥiret icrā buyurmuşlardır birisi daḥı (2) ehl-i tevekkül muḥākemesidür bu Mesnevī-yi şerīfde mufaṣṣālān beyān olmuştur (3) Üştür eyitdi beyān buyrulması mercüdür

Hakīm eyitdi bir tācir var idi (4) ticārete gidüp gelürken vilāyetine ḳarīb maḥalde nā-bedīd olmuştı ve ḥānesinde (5) bir ṣaḡīr oḡlı ḳalup büyüdükdē mā ḥazar ṣarf idüp ḳūt-ı yevmiyeye (6) muḥtāc idi ve bu ḥalde taḥṣīl-i kemālāt idüp ammā dūnyā ḥuṣūṣunda külliyen (7) ıztırāba dūṣ olup aḳrabā-yı ta‘alluḳātı ise ḥ‘āce-zādeyi ṣan‘ata (8) sevk itdükçe der idi ki beñim ḥelāl rızḳımı Rezzāḳ-ı ‘ālem ayaḡuma ṣalar diyü (9) kesbe taḳayyud itmeyüp rūz (u) ṣeb ṣavt-i bülend ve nidā-yı ‘āliyle yā Rabbi’l-erbāb (10) ben esīr baṭṭāl ve kāhil ḳūluñam ḥelāl rızḳımı min-ḡayr-ı kesb ü meṣakkat baña (11) vāṣıl eyle tā ki sāye-i lūṭfuñda bir ḥoṣca geçineyim diyü her yerde münācāt (12) ider idi bunu istimā‘ idenler yā yave-ḡūy ve beyhude-būy diyü eblehe (13) nisbet iderler idi ve kendü daḥı cevāb ider idi ki bir ehl-i ḥāl mütevekkilen- (14) ‘alāllāhi Ka‘be-i Beytū’l-ḥarāma teveccüh ḳılup bi-ḡayrı zād bir beriyeye sülūk itmiş (15) idi lākin devām-ı vuzū’ ve teyemmüme ‘adem-i iḥtiyāc iḥün bir devl ve resen (16) getürmişdi ittifāken beriyeye iḥre bir feẓāda tevẓi’ lāzım olup keyfū’l-ḥāl (17) diyü dīde-i ṭaleb her ḡūṣeye dā’ir iken görür ki bir maḥalalde ḥayrānlar (18) cem‘ olup āb-ı zelāl iḥerler hemān dergāh-ı ‘āzimate ḥamd idüp ol cānibe (19) meyl ü teveccüh ḳıldıkda ol behāyimler perākende olup ṣūya ḳarīb

387 Bütün işleri Allah’a havale ediyorum.

388 Ümmetimden cennete yetmiş bin insan hesap vermeden girecek, onlar aşırı gitmeyenler ve sınırı aşmayanlar ve Rabbine tevekkül edenlerdir.

oldukda [53b] (1) rü'yet ider ki şu yāb yāb ğavr idüp vāşıl oldukda tamam ka' r-ı cāhda (2) maḳāmına vāşıl olmuş gördükde münācāt itdi ki ey benüm Perverdigārim (3) iş bu behāyim-i murādın yer yüzünde iḥsān buyurduñ ve bu 'abd-i 'āciz ki anlara (4) nisbet insān-ı mükerrrem ve cüyende-i ḥarem iken ḥikmet-i ḥafiyyeñ nedür ki bu 'āciz (5) ḳūluñ geldikde irāde-i rubūbiyyetiñ ile ol şu ğavrı olup nā-bedīd oldı (6) didikde hātifden ğuş-ı hūşına bu ḥiṭāb-ı 'itāb vāḳi' oldu ki ey ḳāşid (7) ḥarem-i ḳıbletü'l-kül ve ey mübtelā-yı vārṭā-yı āb-ı gil iş bu ḥayvānāt-ı ser-cāha gelüp (8) şū-yi ḳa' r-ı cāhda gördüklerinde cümleten yüzlerin semā-yı rahmete tutup tazarru' (9) ve niyāz itdiler ki ey Rezzāḳü'l- berāyā bilürsin ki insān gibi delv ve resenden (10) ālāt-ı esbābımız yokdur ve senuñ faẓl u iḥsānuñdan özge penāh olmadığına (11) 'ilm-i ezeliñ muḥiṭdür bir muḳteẓā-yı rahmet şāmilim anlara murādların suhūlet (12) ile i'ṭā ideyim ve sen ki insān-ı mükerrrem iken seni murādıña meşāḳḳat ile ayır (13) görem delv ve reseni ittikāl itmiş señ ki mesās-ı ḥācetde anuñ ile 'amelüñ (14) bitüresin

Bu gedā ol behāyīm ḳadar olmadı mı ki murād-ı 'ācizānemi bizẓāt (15) müsebbibü'l-esbābdan istirḥām idüp ve bilā-meşāḳḳat rızḳ-ı maḳşūmum bi'tabi' (16) ayağıma gele ḥānesine 'avdet eyledi kemā fi's-sābıḳ da'vāt-ı müstecābasına (17) iştiğālde iken nāgāh bir dem gāv-ı semīn-i Zü'lḳarneyn mesāḥalarıyla (18) ḥ'āce-zādenüñ ḳapusını daḳ idüp zor ile feth-i bāb idüp ḥavlusına (19) du'ā-yı ḥay diyüp duḫūl itdükde ³⁸⁹ هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَصَدَقَ اللَّهُ diyü [54a] (1) der-'aḳab ğüyā hediye-i ḥāceyāndur bālīgü'l-ka'be olmuşdur diyü ḳavāyim (2) idüp a'lā şavtla tekbir ḳılıp ba' dez-zebḥ selḥ-i cilde ve tefriḳ-i laḥm idüp (3) ehl u evlādı ḳalb-i kebāb ğayretinde iken nāgāh şāḥib-i baḳar eserine tābi' olup (4) ḥ'āce-zādenüñ ḥānesine duḫūl itdükde görür ki baḳara-yı mezḑūḥ ve cild-i (5) sülūḥ u laḥm-ı meşrūḥ hemān feryād idüp didi ki ey zālīm-i ḥarām-ḥor ve ey (6) sālūs-ı bed-kirdār bu ne cesāretdür ki benüm ḥarrāsemi ḥırş ile zebḥ idüp bu ğüne (7) ḥıyānet idesin

Pes ḥ'āce-zāde cevābında ey evbāş-ı ḳallāş ve ey şerīr-i (8) bed-ma'āş bu ne cāy-ı şekvā ve ne maḥall-ı ğaraẓdur ki benüm ḥelāl-i rızḳ-ı mevsūḳum (9) baña vāşıl olmuşken beni zūlme nisbet idüp üslūb-ı sālūs-ı selfe (10) teşbih ḳılıp da'vā-yı cey'ān ile ḥelāl rızḳımı şūret-i mazlūmede (11) elümden alıp baña zūlm idersin

³⁸⁹ Bu Allah'ın vaat ettiğı ve doğru olduğudur.

böyle bâtlı da‘vâ kavî ve beyhüde şekvâ (12) eşkālindür ƙalbiñden yû didikde şāhibü’l-baƙar cevābında ey gedāy-rūy (13) ve ey perişan-gūy bu ne bü’l-‘aceb haberlerdür ki guft-ı gūy idersin ve hilāf-ı (14) hūkm-i Tevrāt-ı bâtlı taħakküm eylersin ve bu mezbūh benüm baƙarum ‘icledür sen ne vechle (15) helāl rızkımdur diyü feryād idersün h‘āce-zāde cevābında yedi senedür ki (16) Hāzret-i mucibü’d-da‘vāte helāl rızkıımı baña irsāl eyle diyü tazarru‘dayım (17) hāşā ki ol dergāh-ı ‘izzetden bu ƙadar müddetde zirā‘at üzre olan (18) sālīkini maħrūm ve gā‘ib ide

Şāhib-i baƙar cevābında dir ki eger bu maƙūle (19) bir hücec-i ƙavīyyen varsa ibrāz eyle ve illā muhālif-i Tevrāt-ı şerīf ƙıl u ƙalı [54b] (1) terk eyle bu hengāmda ahālī maħalle cem‘ olup bu ‘acībeye vāƙıf olduklarında (2) h‘āce-zādeyi tahmīk birle haƙ baƙar şāhib-i baƙar yegdür bunuñ gibi beyhüde kelimāt (3) u jāj-hāydan hāşıl yūri imdi baƙarayı yā mezbūhān şāhibine red eyle (4) ve yāhūd ƙıymeti verilsün diyü nuşh u pend itdüklerinde pend-i mezkūrları (5) revzen-i sem‘ine duhūl itmeyüp kemā fi’s-sābık cevāp virdikde bi’z-zarūrī (6) hākime mūrāca‘at revā görüldiği tarafına faşıl-ı hitāb ola ve her birisi (7) hākimü’ş-şerri‘den cevābın alup iƙnā‘ ola meger ƙarn-ı sa‘ādetde hākimü’ş-şer‘ halīfetullāh fi’l-arz bi’t-tūl ve’l-arz seyyidinā Hāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām (9) idi ki şāhib-i kitāb-ı müşerref

وَاتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخُطَابَ³⁹⁰

idi (10) ƙünkü hużūr-ı pūr lāmi‘u’n-nūr Hāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmda maħall-ı hudūda (11) hāzır oldılar ise der-‘akab şāhib-i baƙara da‘vā-yı meşrūhasını (12) taƙrīr ve ta‘bīr-i ‘ani’l-merām idüp iş bu fehvā-yı da‘vāyı ma‘lūm-ı nübüvvet-me‘ābları (13) olduƙda h‘āce-zādeden müdde‘āsına muṭābık beyyine tāleb olunduƙda (14) yine kemā fi’s-sabık müdde‘ası silkine sālīk olup şöyle ifāde-i merām (15) eylediği yā nebīyellāh yedi seneden berü

لَيْلاً وَنَهَاراً سِرّاً وَعَلَانِيَةً³⁹¹

Hāzret-i mucibü’d-da‘vāt-ı sāmī‘u’l-eşvāddan tazarru‘ u niyāzda bulunduğum ma‘lūm (17) risālet-me‘ābları olduƙda benüm helāl rızkıımı sevƙ buyurup tāli‘im kūh gibi burc-ı (18) şūrda tūlū‘ itmiş olup bu şevri ben ƙulına ihsān

³⁹⁰ Biz ona hikmet ve değışik hitabetler verdik.

³⁹¹ Gice ve gündüz gizli ve aşīkar.

buyurmuştur (19 iş bu kimesne merzūk helālimi yed'imden aḥz ve ekline māni' olup tam'-ı ḥām [55a] (1) ile rāh-ı şirrete sālīk olur bu ḥuşūşda emr ü irade-i Ḥazret-i risāletüñdür didikde Ḥazret-i Dāvūd 'aleyhi's-selām bu cevāb-ı ğaribeye istiğrāb idüp (3) buyurdılar diler ki yā recül bu ḥuşūşda ibrāz itmiş olduĝıñ cevābıñ bu ise mesmū' ve iltifāta şāyān degüldür eger ğayr-ı ḥüccetiñ var ise irād eyle ve illā bu maḳāmda beyhüde maḳāl taẓyī'-i ḥāl belki mūrīs-i vebāldür (6) diyü ḥ'āce-zādeye ḥiṭāb buyurduklarında ol daḡı üftāde zārī vü girye (7) ile ifāde-i merām eyledi ki ey muḥāṭab

³⁹² إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْعَدْلِ

bundan ğayrı ne ḥüccet olsun ki yedi seneden berü dergāh-ı (9) mucībü'd-da'avāta bu ḥuşūşda tazarru' ve niyāz-kerdeyim ol ki cenāb-ı ḥazretiñe (10) cümleden i'lāmdur ki Nemrūd-ı mütemerrid ve Fir'avn-ı bī'-avn 'aleyhimā māyesteḥiḳḳān mülküñde (11) iştirāk da' vāsın idüp belki ³⁹³ أَنَا رَبُّكُمْ أَلَّا عَلَى

demdemesiyle rubūbiyyet (12) ve 'ulviyyet da' vāsın kılurlar iken anlarıñ dünyevī ḥācetlerin rāvī kılan merām-ı (13) maḳşūdların iḥsān buyurmuş iken ba'id midür ki bu faḳīr-i muḥtāc ü muvaḥḥid (14) olan ḳulunı bu cüz'î murādım dergāh-ı saṭvetinde ḡayz-ı ḳabülde olmaya (15) yā Nebiyellāh nūr-ı ḥaḳla naẓar buyur bu ḳavli ki ḳulm ile ğādri mūcib olmasun (16) diyü tazarru' ve feryād ḥadden aşırdıḳda ol ḥazretiñ ḳalb-i 'ulyālarına (17) suḡan-ı sūz-nākī te'sīr idüp buyurdular ki yā şāḥibe'l-baḳar egerçi şüretde (18) ḥaḳḳ saña müteveccih ammā bu kārı te'ḡīr idüp ferdāya şalmaḳ evla görüldi (19) bir dem şabr u ārām ile inşāallāhu'r-raḡman ferdā ḥaḳḳ ne ise icrā vü faşl [55b] (1) olunsun ve bir ferde ḳulm olmasun pes şāḥibü'l-baḳar ḡāḥ nā ḡāḥ (2) rızādāde olup ol gice cenābları tazarru' da ḳıyām ve bu vaḳ' a-yı (3) 'acībenüñ inkişāfında ihtimām-ı tām gösterdikde bi-iznillāh bu sırr-ı mektūma (4) muṭṭali' olup ta' accübde iken ırte ḥaşmeyn ḡuzūr-ı maḥkeme-i kübrāya ḥāzır oldular (5) ammā şāḥibü'l-baḳar kendüye ḥakim olmaḳ ḥuşūşında ilḡāḥ idecek

Ḥazret-i (6) Dāvūd 'aleyhi's-selām sırr-ı mektūmdan zerre istişmām idüp buyurdular ki (7) ey müddei'-i kezzāb yürü beni söyletme baḳar da' vāsından ferāĝat

³⁹² Kesinlikle biz seni yeryüzüne halife seçtik, insanlar arasında adil bir şekilde hüküm et.

³⁹³ Ben sizin en yüce rabbinizim (Naziat /24)

eyle yoksa (8) esrār-ı mahfiden çok nesneler münkeşif olup beliyiye-i ‘āmmeye mübtelā (9) olacağından gayrı beyne’l-enām hazıl-i benām olursıñ ve bu hükme gerçi rāzī (10) olmazsañ kendi rakibiñ ḥāce-zādenüñ kavli olmasında hüküm ederim (11) ve dağı buna da rāzī olmazsañ cem‘-i mā-melekiñ bunun mülki olup ve ehliñ (12) dağı cāriyesi ve evlādıñ cümle gulāmı ve aması olduğına hüküm iderim (13) yūri Hazret-i Settārıñ settārīyyet sıfatıyla pūşide buyurduğu aḥvālī (14) āşikāre olmadın cümle taht-ı taşarrufuñda ve ḥavza-yı mülküñde olanı ve (15) nefsiñi dağı iş bu miskīne bağışla yoksa sırr-ı mahfī zuhūr iderse (16) intikām-ı ḥaḳḳ ile ḡarām-ı tamāma düşersin diyü hafiyeten şāhib baḳaranuñ (17) gūşına inhā itdükde ol dağı ey zümre-i müslimīn vāveylā ki Hazret-i (18) Dāvūduñ baş-ı zemīnde şadā-yı ‘adlı münteşir olmuş iken ve her bābda ‘adl u (19) dādı bilinmiş iken benüm gāv u netācım ḥuşuşunda muḳaddemāt müselleme [56a] (1) netice verdirmeyüp belki ḥilāf-ı mestūr Zebūr ve ‘aks-i kıyās āyāt-ı Tevrāta (2) netācım olan ol gāv mülkümü bir müflise berāy-ı ḥāṭır hüküm-i zulm itdiginden (3) gayrı şer‘-i cedīd iḥdāş idüp ehl u evlād ve sā’ir emlāk ve kendü (4) nefsiñi bu bir müflise teslim ile diyü ol zulmünden tahmīl-i mā-lāyuṭāḳ ider (5) diyü nālān ve sine gūyān ve bu gūnā şekvālar ile fiḡān idüp vāveylāyı (6) ḳoparup herkesiñ cigerini kebāb eyledi

Mesnevī:

Ey müsülmānān beyāyīd-i ber belā

Eş’-şālā hengām-ı zulmest es-şālā

diyü giryān u sūzān ve a‘lā-yı şavt (8) ile i‘lān-ı ḥāl sāmi‘ ahālī-yi Medīneye memlū olıcaḳ lā-cerem her işden (9) bu hükümüñ ḥilāf-ı şer‘-i Tevrāta olduğın bilüp hazā şey’ün ‘ucāb diyü ḥuzūr-ı (10) lāmi‘ u’n-nūr Hazret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma cem‘ olup ‘ala ṭarīḳi’l-levm (11) ve’l-istikşāf didiler ki ey seyyidinā ve seyyide’l-kül sāye-i ‘adālet ve medārıñızda (12) revā görülmez ki bu maḳūle zulm-ı şarīḥ zāt-ı risālet-me’ābiñızdan şahrā-yı vücūda gele (13) revā mīdur ki bāb-ı ḥikmetden rücu‘ birle iḥḳāḳ-ı ḥaḳdan devr ola (14) ve bu sırr-ı mektūm her ne ise müştemir ḳalmayup lisān ile beyān oluna ve illā (15) bu ḥuşuşda iḳdām-ı za‘ife-i ümmet mütezelzildür Hazret-i Dāvūd buyurdu ki (16) iş bu müdde‘i gāv ve sīretsen ol miskīn ḥāce-zādenüñ bābāsı (17) ḥācenuñ ‘abd-ı memlūkī imiş ve zecvesi dağı cāriyesi olmaḡla ol vechle (18) cümle māmeleki dağı ḥācenuñ olup bu ‘abd-i siyāh-kār ḥācesını ḳatıl

(19) idüp cümle mamelekini taht-ı taşarrufuna alup bu şehirde güyâ aşhâb-ı şervetden [56b] (1) olmuş bu hâce-zâde dağı bu fakr-ı hâle mübtelâ olduğunu bilürken ve emvâl dağı bunun olduğunu iz'ân itmişken bâri nevrûz-ı eyyâmda olsun (3) hediyeye tarîkiyle bir şey' verip hâlini tefakkud itmez idi Hâzret-i hâkîm-i mutlak (4) rabbü'l-felek murâd buyurdu ki bu miskîni mülk-i mevrûşına vâsıl kıla işbu (5) gâv-ı meserretme'âbı göndermiş idi ki bu bahâne ve muhâkeme ile haqq-ı müstahâkka işâl eyleye lakin bu vaq'anun kemâl-i zuhûr ve da'vânun hüccet-i keşfi filân şahrâda (7) kadîmden filân şecere-i 'azîme tahtındadır ol maħalle 'azîmete mevķûfdur (8) diyu va'd-i kerîme buyurmağın ertesi bu sırra itlâ' için 'avâm u havâş (9) vazî' u şerîf bu kâr-ı ğarîbeden 'arîf olmak için taht-ı şecereye cem' (10) olduklarında ol faşlü'l-ḥitâb Hâzret-i Dâvûd 'aleyhi's-selâm ol zâlim maḥzûlî iķân idüp 'âmm u havâşsa 'ibreten lil-hâ'inin i'lâna kabl-i (12) nebevîden fermân şâdir oldu huzûr-ı şer'-i şerîfde 'adâlet şandâlyesine (13) ba'de'l-ķu'ud müdde'î ve müdde'î aleyh dağı hâzır oldukları hâlde müdde'î gâv-ı merķûm (14) kemâ fi's-sâbık da'vâ-yı meşruhasını tizkâr ve müdde'î aleyh dağı sâlifü's zîkr (15) tevekkül-i tām aşhâbından olup rızķ-ı maķsûmasını ekl ile müdde'î-i merķûmun (16) kendüsine duḥul ve ta'arruż olunmamasını talep eyledikde her tarafından sâmi'in (17) 'acabâ bu sırr-ı mektûm ne ola diyu karîb u ba'idden kulaķ tutarlar idi (18) iş bu şıdk-ı maķâla güvâh olmak için taht-ı şecere hafr olundukda buyurdıkları (19) gibi ol miskîn dem-i maḥremiye maḥlûṭ ve nâm-ı meşşûm-ı zâlim üzerinde maḥlûṭ [57a] (1) çıkup ve şâniyen serberîde-i hâce zuhûr u dem şehadet-i levḥa-yı ruḥsâr ve (2) cebhe-i pür-enverinde ene'l-zâlûm şehâdetin gösterdikde ol hâzretiñ bu mu'cize-i (3) bâhiresi ezherün mine's-şems olucaķ hemân-dem halk arâsında feryâd u fiġân (4) kubbe-i âsumânı doldurdu ve Hâzret-i Dâvûduñ hükm-i sâbıkın bi-muķteziye'z-zâhir (5) inkâr idenler derhâl sikkîn iķrârıyla zünnâr-ı inkârı kaṭ' ³⁹⁴أَمَّا بِاللّٰهِ وَبِحَكْمِ رَسُوْلِهِ

(6) diyüp 'özr-künân pây-i şerîflerine düşdüklerinde ol kâtil-i zâlim hâmil-i cerâim (7) ve'l-mazâlim mâcerâyı ber-vech-i meşrûh iķrâr ve i'tirâf eyledikde bir nehc-i şer'-i (8) şerîf 'ala mucîb-i iķrâra kışâşına hükm-i şer'î lâhık oldukda ba'de'l-kışâş (9) ol ḥâyinün emlâk-ı mevrûşe ve riķâb-ı maḥrûsasın ol (10) şâhib-i tevekkül olan hâce-zâdeye teslim olunup icâbât-ı da'vât (11) ve huşûl-ı murâdât

³⁹⁴ Allah'a ve Resulü'nün hükmüne iman ettik. (Nur/47)

müyesser oldu işte bu kışşa-yı ğarībe Meşnevī-yi şerīfde (12) mezkūrdur diyü hākīm-i pūr-hikmet ‘kaṭ’-ı kelām eyledi

Üştür eyitdi iş bu (13) kažiyyeñ mühmeldür zīrā insānuñ küllisi murād degildür ve ba‘zı havvāş-ı (14) erbāb-ı tevekkülden ise bu da e’n-nādiru ke’l-ma‘dūmdur yok insāndan ‘avām (15) murād olunursa bu fazīletden ma‘dūd olup eşrefiyyeti mucīb olamaz (16) zīrā bizlerde dağı haşlet vardır ez-cümle ‘av ‘aviler tarīkde yatarlar (17) ve kapu önünü beklerler eger erbāb-ı hamıyyet mürüvvet idüp bir lokma nān virirler (18) ise ekl idüp şükr iderler egerçi yedlerine bir şey geçmez ise şabr (19) iderler dahā bunuñ gibi nice bizlerde erbāb-ı kanā‘at vardır ki hadd-i [57b] (1) pâyānı yokdur

Hākīm eyitdi sen de kelāmıñı mühmel bırağdıñ insānuñ yedine (2) rızq-ı maḫsūmı vāşıl olduğda fuḫāraya bezl u infāk iderler gerçi nā’il (3) olmazlarsa teşekkür iderler insānuñ havvāş-ı rızq için kimsenüñ bābını (4) ta‘ciz itmezler ne anlar vüzerāyı bilürler ve ne anlar ‘urefāyı bilürler ancak bunlar (5) der-i Mevlāyı bilürler

Beyt:

Feilātün / Feilātün / Feilātün / Feilün

Rızq için çekme ğam *naḥnu ḫassemnāy*ı gözet

Ḳula i’ lāma ne ḫācet der-i Mevlāyı gözet

Üştür eyitdi insānda (7) ol kadar zulm ve ta‘addi ve sefk-i dimā vardır ki ḫududullāhı tecāvüz idüp (8) itdükleri cevri u cefādan felekde melekler ağlar zeminde vuḫūş u tuyūr (9) mār u mūr ağlar ḫatta bir dereceye gelmişdür ki ḫardaş ḫardāşı bāba evlādı (10) ümem-i sālifede enbiyālarını ḫatlı eyledikleri meşhūr ve mütevāriddür ezcümle Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām oğlu Ḥazret-i İsmā’il ‘aleyhi’s-selāmı zebḫ itmesi ḫuşūşı (12) ‘inde’l-müverriḫin meşbūtdur

hākīm eyitdi ey ḫar-ı lā-yefhem ve ey en‘ām-ı lā-ya‘lem (13) ḫaṭā itdük mü’mīn ve müvāḫḫid iseñ ağıña bir penbe ḫo (14) böyle şey’ söylemeden dūr ol şimdi semādan nār-ı ilāhī zuhūr idüp seni de (15) beni de iḫrāk ider be hey nādān

işitmişsiñ harāsında hālı tokurlar (16) ammā tūlen ve ‘arzen ne ān haber Hāzret-i Hālil ‘aleyhi’s-selām hakkında bu bir ibtilā-yı (17) ‘azīmdür

³⁹⁵ hadīṣ-i (18) şerifinūñ sırrından ġāfilsin ve bu kaẓiyye emr-i İlāhī ile vuḳū‘ bulmuşdur (19) Hāzret-i Hālil İbrāhīm efendimiziñ bu belāya giriftār olması huşūşuna lisān-ı [58a] (1) tenzil cārī olmuşdur

من أحب أو bu ibāret kütub-ı semāvīden (2) menḳūldur ³⁹⁶ هَذَا لَهُوُ الْبَلَاءِ الْمُبِينِ ³⁹⁷ أحب صب عليه البلاء ya‘nī bir bende-i maḳbel ki muḥib (3) olmağa liyāḳat buldı lā-cerem kendüsin hedef-i sihām-ı belā ve menzīl-i ‘inā kıldı (4) hemişe sebze-i şadāḳat-gülzār-ı tıynetde bārān-ı belādan neşv-nümā buldı (5) ve çerāğ-ı muḥabbet-hilḳatde āteş-i miḥnetden rūşen olur ki

³⁹⁸ البلاء للولاء كاللهب للذهب

Şöyle rivāyetdür ki bir gün Hāzret-i İsmā‘īl ‘aleyhi’s-selām (7) şaydgāhdan ruḥsār-ı ġubār-ālūd ile Hāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmıñ (8) hużūrına geldikde ve Hāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmıñ çeşm-i iltifātla ol (9) āfītāb-ı ‘ālem-tābıñ şafḫa-yı ruḥsārını muṭāla‘a kıldıkda silsile-i kisve-i (10) müşk-bārından her sır-ı mevecātına bir reg-i peyvend ve şa‘şa-yı cemāl-i pür-nūrından her rişte’-i şu‘ā bir ‘uzvūna bend olup lezzet-i dīdārında maḥv oldı lācerem (12) sisile-i ġayret-i ‘aşḳ-ı ilāhī müteḥarrik olup rābīṭā-yı muḥabbet-i mecāzinūñ inḳīṭā‘ı (13) lāzım geldi ve ma‘şūḳ-ı müşfik ‘āşık-ı şādıkın aġyārından ḳaṭ‘ itmege (14) teveccüh kıldı çün Hāzret-i Hālil ‘aleyhi’s-selāmıñ ḳalbini muḥabbet-i İsmā‘īl ‘aleyhi’s-selām memlū kıldı vāḳı‘ında divān-ı ḳazādan ḥükm oldı ki ey maḥrem-i (16) serā-perde-i ḥillet ve ey müktedā-yı ümmet eger cādde-i muḥabbetimde şābit-ḳademseñ (17) benden ġayrıdan raġbeti getür ve meftūnı olduġıñ ciger-kūşeñüñ rişte-i ḫayātına (18) tīğ-ı inḳīṭā‘ yatur

İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ol uyḫudan bīdār olduḳda Hācere (19) eyitdi ey hem-ser-i miḫribān İsmā‘īle tecdīd-i libās birle zīver ver ki dost-ı [58b] (1) miḫmānı

³⁹⁵ En çetin bela nebilerin üzerindedür. Sonra evliyaların, sonra onların mislinde olanların, sonra onların mislinde olanların.

³⁹⁶ Kesinlikle bu beyan edilmiş beladır.

³⁹⁷ Kim severse ve içüne sevgiyi atarsa bela üzerine gelir.

³⁹⁸ Bela dost için, altın gibi tutuşmadır.

olur Hâcer bi-ḥasebi'l-işāre ol ḥurşid-i āsumān-leṭāfetiñ sünbül-i (2) kisve-i müşk-
bārın şāneleyüp ve endām-ı laṭifin elbise-i elvānla müzeyyen kılop (3) mühey-yā
kıldıkda Ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām eyitdi bir resen ve bir tığ daḡı (4) hem-rāh
eyle

Hâcer eyitdi yā Ḥalilallāh şoḡbet-i aḡbāb-ı sebep rābıṭā-yı ittişāl olur (5)
tığ ki kâṭı' dur anda ne münāsib ve mecmu' a-yı aşḡāb-ı maḡalli ḡaml-ı eşkāl olur (6)
seng-i ālet 'uḡdedür anda ne vācibdür Ḥalilallāh eyitdi şāyed bir ḡurbān (7) itmek
lāzım ola ve bu baḡlamaḡa ve kesmeḡe tığ ve resen zārūret ola

El-kıssa İbrāhīm (8) ve İsmā' il 'aleyhi's-selām Hâcere vedā' idüp revāne
oldukda Hâcer (9) varṭa-yı tefekküre düşüp müteḡayyire ḡaldıkda İblis ki muḡarrik-i
sil-sile-i fesād (10) ve müessis-i binā-yı 'udvān fırşat bulup 'azm kıldı ki ḡānedān-ı
ḡillete raḡne bırāḡa ve ma' müre-i nübüvvetin ḡile ile yıḡa ve pır-i şālih şüretine
mütemeşşil olup (12) Hâceriñ ḡidmetine ḡelüp eyitdi ey şaliḡa bilür misin İbrāhīm
ve İsmā' il (13) ḡande gitdiler

Hâcer eyitdi dost-ı şelāyı ziyāfet urmuş aña icābet (14) iderler İblis eyitdi ey
ḡāfile ḡalaṭ-ı ḡayāl itmişsin İbrāhīm İsmā' iliñ ḡanın (15) dökmeḡ ister tığ ve
resenden endişe ne olduḡın bilmediñ mi ve şüret-i (16) ḡālinden keyfiyyet -i me'alın
mülāḡaḡa ḡımadıñ mı ve bu ḡüftārdan İblisiñ müdde' āsı (17) bu idi ki cemā' at-i nisā
rikḡat-i ḡalble meşḡuredür ve ṭavāif-i 'avret ḡillet-i şabr (18) u şebātla mevşūfedür
Hâcer bu ḡaberdan müte'essir olup ızṭırāb kıla ve (19) Ḥalilallāhiñ 'azimetine māni'
ola Hâcer eyitdi ey pır-i ḡarif 'acebdür ki sen [59a] (1) İblis olmayasın zırā Ḥalilallāh
aḡyār ḡatlinden firār iderken Ḥazret-i İsmā' il ki (2) yār-ı vefādārdur cefāsın revā
ḡörür mi İblis eyitdi ey Hâcer vāḡı'asında (3) bu emre me'mūr olmuşdur Hâcer
eyitdi Ḥazret-i Ḥalilu'r-raḡman kāzib degüldür fermān-ı (4) ilāḡ bu ḡuşūşda şudür
bulup Cenāb-ı Ḥaḡḡdan işāret böyle oldıysa (5) zülāl-ı tığ-ı belā çeşme-i āb-ı
bekādur ve ḡaṭre-i ḡün-ı İsmā' il lāle-i ḡülzār-ı 'izz u 'alādur

(6) İblis Hâcerden nevmid olup Ḥalilu'r-raḡman rah-ḡüzārın ṭutup eyitdi ey
(7) 'aḡıl-i zamān ve ey efdāl-i ehl-i cihān ne revā ki ḡülzār-ı nübüvvetiñ nihāl-i
nürsın (8) zıynet-i ḡülşen-i iḡtidār iken vesvese-i ḡāb-ı ḡayāl ile āzürde-i nişeyi cefā
(9) kılasın ve şedef-i risāletiñ gevherr-i tābnākın ziver efser-i 'izz u i'tibār iken (10)

dağdağa-yı fikr-i muḥāl ile girdāb-ı belāya şalup müteḥayyir ve müteessif olasın (11) Ḥazret-i Ḥalīlu'r-raḥman bildi ki ol İblīsdür cevāp verdi ki ey müdebbir egerçi meyve-i naḥl-ı ḥayātım ve cevher-i gencine-i zātım İsmā'ıldür ḥaḳḳā ki eger her (13) reng 'azā-yı- ber-İsmā'ıl olsa ve cümlesinüñ ḳaṭ'ına emr-i ma'būd şudür (14) bulsa tevaḳḳuf itmeme ve ṭarīḳ-i taḥallüf tutmam İblīs andan daḥı me'yūs olup (15) Ḥazret-i İsmā'ıl 'aleyhi's-selāmı tıfl görüp firībe ḳābil taşavvur idüp eyitdi

(16) Ey gül-i gülzār-ı nübüvvet ve nihāl-i ḥadīḳa-i risālet 'azīmetiñ ne cānibedür Ḥazret-i (17) İsmā'ıl eyitdi dost ziyāfet-ḥānesine İblīs eyitdi ḥāşā Ḥazret-i İbrāhīm (18) seni zebḥ itmek tedārikindedür Ḥazret-i İsmā'ıl eyitdi ey pīr-i (19) gümrāḥ eger benüm ḳatlım aña emr olunmasa daḥı anuñ iṭā'atı baña emr olunmuşdur

[59b] (1) inḳiyādında temerrüdüm yokdur ḥuşūşān ki emr olunmuş ola semi'nā ve eṭa'nā şümme (2) metnā

şî'r

Cānımı cānān eger isterse minnet cānıma
Cān nedür kim ānı ḳurbān itmeyen cānānıma³⁹⁹

Ḥazret-i Ḥalīlu'r-raḥman eyitdi yā İsmā'ıl ol (4) bedbaḥt şeyṭāndur ḥīlesinden ḥazer it Ḥazret-i İsmā'ıl cānib-i İblīse (5) seng-i ictināb atup ba'de'd-def' vālid-i şālīḥ ve veled-i ḥalef ittifāḳla minaya (6) geldiler İbrāhīm 'aleyhi's-selām tiğ çeküp resen çözüp eyitdi ey (7) ferzend-i 'azīz-nāzımḳār gāḥ-ı ḥikmet ve muşevvir-ı şüret-ḥāne-i fiṭratdan (8) zebḥiñe ḥükm-i şādr olmuşdur bu ḥuşūşda şalāḥıñ nedür İsmā'ıl eyitdi (9) ey vālid-i bezr-güvār bu fermāna mücib ne ola Ḥalīlu'r-raḥman eyitdi muḥabbet ḳabūl-ı (10) müşāreket ḳılmaz ve muḥabbetde müşāreket münāsib olmaz ḡālibā tuḡyān-ı muḥabbetiñ (11) mücib taḥrīk-i ḡayret-i Ḥazret-i 'izzet vaḳı' oldı ve hevā-yı ifrāt-ı müvedditiñ (12) deryā-yı maḥbūb-ı ḥaḳīḳatı müteḥarrik ḳıldı Ḥazret-i İsmā'ıl eyitdi

يَا أَبْتَ اِفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ⁴⁰⁰ Ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām eyitdi ey ferzend-i kirām ne vaşıyyetiñ vār (14) Ḥazret-i İsmā'ıl eyitdi ey peder-i 'azīzim üç vaşıyyetim var

³⁹⁹ Bu beyit Fuzûlî'nin Hadikatü's-Süedâ adlı çalışmasından alınmıştır.

⁴⁰⁰ Ey baba ! Emrolunduğun gibi yap. (Saffat /102)

Evvelki zamān-ı (15) kıtalde ‘azā-yı cismimi muhkem bağlayasun ki iktizā-yı elem-i tığ irişdikde (16) cism-i za‘ ifemi ihtiyārsız ıztırāba şalup harekatımdan saña bir rahm (17) gelüp baña mucib-i ‘işyān olmaya

Sāni oldur ki zamān-ı zebhimde ruhsāre-i (18) ziri demimü yeryüzüne birağup hāk ie yeksān idesin olmaya ki (19) muṭāla‘a-yı şafḥa-yı ruhsarum olduḡda muḥabbet-i ṭabī‘-i icrā-yı ḥikmete te’ḥir virüp [60a] (1) katlime māni‘ olup seni takṣīr-i ṭā‘ata müttehhem kıla

Sāliṣ oldur ki daru’s-sa‘ādetiñe (2) mürāca‘at kıldıkda vālide-i mihribānımı teselli idüp ri‘āyetin vācib bilesin (3) şabr u şükr ṭarīḳine hidāyet kılasın iş bu vaşāyā tamām olduḡda Ḥazret-i İbrāhīm‘aleyhi’s-selām Ḥazret-i İsmā‘iliñ ellerini ve ayaklarını muhkem bağlayup (5) ḥalk-ı mübarekine tığ-i bī-dirig urduḡda melāike-i zemīn ü āsumān ḥurūṣa (6) gelüp ta‘accüb itdiler ki yā Rābb bu ne bende-i ‘azīmu’s-şāndur ve maḥlaṣ-ı ‘adīmu’l-aḳrāndur (7) rah-ı muḥabbetde āteş-i sūzāna bıraḳsalar tefāvūt kılmaz ve ciğer-küşesinüñ (8) katlına ḥükm iderler mütezecir olmaz

El kıṣṣa yetmiş nevbet tığ çaldı kaṭ‘ā (9) kaṭ‘ itmedi ve ol cism-i laṭife tığ-i teber zebāna gelüp eyitdi yā Resūlullāh (10) ⁴⁰¹الخليل يأمرني والجليل نهاني

ve ben müteraşşıd-ı ḥükm celilim ne ānki tābi‘-i emr-i ḥalilim (11) **El kıṣṣa** Ḥazret-i İbrāhīm mütēḥayyir iken Cibrīl gelüp ḳurbān getürdi ki (12)

⁴⁰²قَدْ صَدَّقْتُ الرُّوْيَا beşāret saña ki ḳurbānuñ ḳabul oldı ve ‘ibādetiñ (13) derece-i ḳabūl buldı ve kebs-i ‘azīm Ḥazret-i İsmā‘il ‘uvżuna ḳurbān (14) eyle Ḥazret-i İbrāhīm neşāṭ tamamıyla bend-i belāyı İsmā‘ilden getürüp ve ol ḳurbāna (15) tığ çalup Ḥazret-i İsmā‘ile eyitdi ey ferzend-i ‘aziz çün naḳd-ı ‘ibādetiñ (16) sikke-i ḳabūl buldı ve dergāh-ı rızā-yı ma‘būd çehre-i mübarekiñe meftūḥ oldı (17) ve bu şükrāne ile bir du‘ā eyle ve bu fırsatı ḡanīmet bilüp bār-gāh-ı kibriyādan (18) iltimās-ı ‘afv u ‘aṭā kıla Ḥazret-i İsmā‘il eyitdi ilāhī şulb-ı muṭaharrimden (19) ḥuşūla gelen Resūl-ı āḥirü’z-zamān maḥdūm-ı necm-i mes‘ūdum oḡlum Ḥazret-i [60b] (1) Muḥammed ‘aleyhi’s-selāmiñ ümmetine rahmet kıla ānlara olan ‘afv u ‘aṭā hemān (2)

⁴⁰¹ Dost bana emreder, yüce olan beni engeller.

⁴⁰² Kesinlikle rüyan doğrulandı. (Saffat /102)

beñâdur serâdikât-ı ‘ izzetden hitâb şudür itdi ki İsmâ‘ il (3) hâcetiñ kabûl oldu ve du‘ âlarıñ derece-i icâbet buldı

Üştür eyitdi (4) Zekeriyâ ve Yahyâ ‘aleyhi’s-selâm hâklarında olan kazıyye-i nâ-marziyeye ne (5) dersin **hakim** eyitdi ne‘ am bu kazıyyeye muķarin şıhhatdür velâkin bunda dahı (6) esrâr-ı meknûze ve hikmet-i hafıye vardır ki Cenâb-ı zât-ı cell ü ‘alâ bir kulum (7) muhabbet itdükde bir vesile ile cemâline mazhar kılmak için ‘abd ihlâşını (8) bir ‘âşinün murâdının hüşulı için tepeler zîrâ hadîş-i kudside vârid (9) olmuştur ki bir ‘abdim bir ‘abdimi katl itdükde maķtûl vâriş diyete tâlib (10) olduķda ânuñ diyeti dinârdur kulum baña muhabbet itdükde ben ol kulumı katl (11) itdirirüm ânuñ diyeti didârdur ki ol ‘abd cemâl-i kemâlimi müşâhade kılar (12) rivâyetdür ki bir gün Zekeriyâ ‘aleyhi’s-selâm muķârib ‘ibâdetinde münâcât itdi ki (13) ilâhî Şâm şebâba şubh şeyb irişdi ve râbıta-yı cân u ten-riştesine (14) tâb-ı muķâlefet düşdi

فَهَبَ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا⁴⁰³

ya‘nî ‘inâyet kıl baña (15) bir halef-i şâhib-takva ve ferzende-i pâkîze-liķâ Cenâb-ı Haķķ nâvek du‘âsın (16) hedef-i icâbete yetürdi ve Yahyâ-yı ma‘şumı aña ihşân buyurdi üç (17) yaşına yetdikde bir gün etfâl-ı maħalle Zekeriyâ ‘aleyhi’s-selâmın hücreğine cem‘ (18) olup Yahyâya teklîf-i la‘b ü lehv itdiler Hâzret-i Yahyâ hücreden çıķmayup (19) cevâb virdi ki

ما للعب خلقنا⁴⁰⁴ ibtidâ-yı tufülliyette rikķat-ı temâm ile [61a] (1) mecbûl olup ve terk-i lehv ü la‘b kılup hemîşe istimâ‘-ı ahvâl kıyâmete mâil (2) ve keyfiyyet-i ahvâl-i maħşerî sâil idi ve dört yâşında Tevrâtı hıfz itdi (3) ve on yâşında ahķâm-ı şer‘iyyenün künhüne yitdi şeb-i rûz giryân olmağın (4) ve mâh u sâl nâle vü efğân kılmagın bir gün Zekeriyâ ‘aleyhi’s-selâm münâcât (5) itdi ki yâ Râbb senden bir halef istedim ki sürûr-u sinem andan müyesser ola (6) baña bir nuţfe-i kerâmet kıldıñ ki andan râhatım gitdi ve nâle vu efğânı âzerde itdi (7) nidâ geldi ki ey Zekeriyâ sen benden ferzend-i velî-şi‘âr temennâ kıldıñ bu şâlihler (8) nişânuña hemîşe giryân olalar ve peyveste nâle vü efğân kıllalar ey Zekeriyâ (9) henüz şubh-ı

⁴⁰³ Kendi tarafından dostluğunu verdi.

⁴⁰⁴ Yarattığımız oyun için değildir.

belādan bu nişāne-i sihirdür ve āteş-i miḥnetden bu bir şerdür taḥammül kııl ki (10) ‘an-ḳarīb bu şukūfenūñ meyvesin direceksin ve bu goncanuñ gülin (11) görecekşiñ ey Zekerıyyā vaḳtdır ki seni başdan ayağa erre ile iki pāre (12) kıılalar ve Yaḥyānuñ ḥalkına tīg tiz ḥavāle kıılup ḳatline müteveccih olalar

El-ḳıssa (13) ḥavf-ı Yaḥyā bir gāyete irdi ki ol ḥāzır olduḳda Zekerıyyā ‘aḳūbāt-ı maḥşerden (14) bir kelime beyān ve bir ḥarf ‘ayān idebilmez idi bir gün Yaḥyādan gāfil olup (15) gāib şānup Ḥazret-i Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām eyitdi ki düzaḥda ḡadbān (16) nām-ı ber-kūh-ı āteş vardır ki andan seyl-i eşkle güzār itmek olur ve bedreḳa’-ı (17) sūz-ı güzārla pāyāne yitmek olur Ḥazret-i Yaḥyā işidüp zerā‘ asın (18) bıraḳup cānib-i şahrāya revān oldu

⁴⁰⁵الويل لمن دخل غضبان diyüp (19) fiḡāna başladı Ḥazret-i Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām anuñ aḥvāline muṭṭali‘ olduḳda [61b] (1) minberden inüp vālidesine eyitdi ey za‘ if bugün sehv idüp (2) bir şemme aḥvāl-i düzaḥdan beyān itdüm Ḥazret-i Yaḥyā istimā‘ idüp şahrāya (3) düşdi aḥbār-ı şaḥīḥadan naḳıldür ki Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām mazlūm Yaḥyāyı (4) ma‘şūm ile mu‘āşır olan mülk-i bī-raḥmiñ bir menkūḥasının zevc-i āḥirinden (5) bir cemīle kıızı olup kendi pır olup istid‘ā kıldı ki kızın ol mülk-i (6) ‘aḳdına muḳarrer kııla Melik⁴⁰⁶ Ḥazret-i Yaḥyā ile bu ḥuşuşda meşveret kıldıḳda (7) Ḥazret-i Yaḥyā rızā virmeyüp “Melik”i bu endişeden men‘ itdi ol mekkāre (8) münzecir olup Ḥazret-i Yaḥyāya kīnin ḥatırında tutdı bir gün melik-i cām (9) istilā-yı şehvetden mest iken ḳarşısında ol maḥbūbeyı müzeyyen kıılup (10) aña gösterdi Melik anuñ vişāline ḥarış olup taleb-i muvāşalat kıldıḳda (11) eyitdi bu şūret-i Yaḥyānuñ ḳanı dökülmeyince müyesser olmaz ve derece-i imkān (12) bulmaz Melik Ḥazret-i Yaḥyānuñ ḳatline ḥükm itdükde ‘ulemā-yı ‘aşır itdiler Ḥazret-i (13) Yaḥyānuñ bir ḳatre ḳanı yeryüzüne dökülse eczā-yı ‘urūḳ-ı nebāt min-ba‘d peyvend (14) tutmaya ve rüy-ı zemīnde behāyim mütena‘im olmağa giyāh bitmeye melik-i ḥakim eyitdi ki (15) Ḥazret-i Yaḥyānuñ başın bir teşṭ üzerinde kesüp ḳanın taḥtū’l-şerāya defn (16) ideler

El-ḳıssa cellādlar muḳarrer olup Ḥazret-i Yaḥyānuñ ḳatline emr olunduḳda (17) cellādlar eyitdiler Ḥazret-i Zekerıyyā müstecābu’d-da‘ vādur oḒlunu ḳatıl itmekde

⁴⁰⁵ Eyvahlar olsun o kimseye ki, sinirleniyorsa

⁴⁰⁶ Kast edilen dönemin hükümdarı Herot’tur.

(18) anuñ bed-du‘āsından ihtizār iderüz hakim oldur ki evvelâ Hâzret-i Zekerıyyâ kânın (19) dökelim bu ‘azîmet ile Zekerıyyânun maḥalline gelüp Yahyâyı muḳayyed iderken Zekerıyyâ

[62a] (1) fırsat bulup bir cānibe karar itdi ba‘zı kimseler Hâzret-i Zekerıyyâyı ta‘kīb (2) digerleri daḡı Hâzret-i Yahyānun cüst u cū yine revān oldı Hâzret-i (3) Zekerıyyâ ızırābla giderken şiddet-i za‘findan bî-tāḳat olup bir penāh (4) isterken bir dıraḡt-ı ‘ālî görüp aña müteveccih olduḡda ol dıraḡt çāk (5) olup Hâzret-i Zekerıyyâ baṭnında menzil itdi Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selām daḡı (6) ba‘de’d-duḡl şüret-i iltiyām tutdı ammā Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selāmın kūşe-i (7) ridāsın İblīs çeküp taşra ḳodı Zekerıyyâ aḡvālin istifsār (8) idenlere İblīs-i laın bir pîr-i şālîḡ şüretine girüp maṭlūbuñuz iş bu dıraḡt (9) içündedür diyü ol ridâyı gösterdi ve anlara erreyi icād idüp (10) ta‘lîm itdi

Rivāyetdür ki küffār Hâzret-i Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selāmın fark-ı (11) mübārekine erreyi ḳoyduḡlarında süradikāt-ı ‘izzetden ḡitāb-ı ‘izzet vāḳı‘ (12) oldu ki yā Zekerıyyâ bu ḡükm-i meṭā‘ benümdür eger müteellim olacaḡ olursañ (13) ismiñ ceride-i nübüvvetden maḡv olmaḡ muḳarrerdür şi‘r

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

‘Āşıkım derseñ belā-yı ‘aşḡdan āh eyleme
Āh idüp aḡyār esrārıñdan āḡāh eyleme

‘Aşḡ sultānı ne fermān itse göster inḡiyād
İctināb itme teneffür ḳılma ikrāh eyleme

El-ḡıṣṣa ol mazlūmı erre ile farkdan tā baḡdım iki pāre (17) ḳıldılar bir āh çekmedi ve dide-i nem-nākından bir ḡatre eşḡ-i tazallüm dökmedi (18) ammā Yahyâ ‘aleyhi’s-selāma muḳayyed olanlar bir taşıt üzerinde ser-i mübārekini beden-i (19) lüṭfundan cüdā idüp ol nābekāra hediye itdiler ve kânın bir cāh ba‘de’lgavre

[62b] (1) döktiler rivāyetdür ki ol ḡan her yıl cūşa gelüp gül gibi tāze olur (2) idi tā ol zamāna deḡin ki buḡt-ı naşr-ı nuşret bulup anlardan yetmiş biñ (3) kāfır ḡatlı eyledi ol ḡun-rîzden şoñra Hâzret-i Yahyānun ḡanı çoşdı (4) sākin oldı imdi senün daḡı ey üşter şübheñ def‘ oldı Üşter (5) eyitdi iş bu ḡaṡıyye-i nā-marṡıyyeye ne

dirseñ Hâzret-i Yūsufi birāderleri (6) hile vu had‘a ile getürüp cāh-ı belāya ilkā itdiler

Rivāyet olunur ki (7) evlād-ı Ya‘kūb Hâzret-i Ya‘kūbdan Yūsufi ricā itdiler ki ey peder-i bezr-güvārımız (8) n’ola ki bu mevsimde Yūsufa ruḥṣat viresin ki bir nīce dem lāle-zār seyrinde (9) gül gibi gönölü açıla ve sebze-i neẓāresi nergis-i şehlāsın münevver ve benefşe-i (10) ‘ıtrī dimāğ-ı laṭifin mu‘aṭṭar kıla Ya‘kūb eyitdi ey ‘azizler Yūsuf nāz-perverde’yi (11) mesned-i rāḥatdur tereddüd cefāsına taḥammül itmez ve ṭıfl-ı nazik-ṭabī‘atdūr sibā‘ u (12) zīyāba muḳābil olsa muḳāvemete ḳudreti yetmez evlād eyitdiler ey peder-i Yūsuf (13) bizim ḥısn-ı ḥimāyetimizde ve ḥırz-ı ḥerāsetimizde olsa sebā‘a ne mecāl yā eşer (14) ḥile-i zebāba ne ihtimāl

El-kıṣṣa envā‘-ı ilḥāḥ ile Ya‘kūb Yūsufiñ firāḳına (15) rızā virüp endām-ı laṭifin mülevven cāmeler ile müzeyyen kılup evlādına hem-rāḥ (16) idüp sipariş itdi ki ḥāric-i der-i zāviye’-i Ken‘ān ve şeceretü’l- vedā‘ taḥtında (17) ben gelince tevaffuḳ idiñ andan gideñ anlar daḥı şehirden çıkup şeceretü’l- vedā‘a (18) vāşıl olduklarında Hâzret-i Ya‘kūb daḥı müte‘ākib gelüp Yūsufi ihtiyārsız (19) bāğrına bāşup yüzin yüzine sürüp eyitdi ey evlād-ı emcād Yūsuf

[63a] (1) muḥabbetinde ma‘zūr tutuñ ki ihtiyārımla degil Hâzret-i Yūsufa naşihat eyitdi ki

Feilātūn / Feilātūn / Feilūn

(2) Ey nihāl-çemen-i cān u dilim
Gonca-ı bağçe-i āb u gülüm

El-leyletū-ḥublā ma‘lūm degil ki (3) yārın āyine-i rüzgārına şüret gösterür ve bu bostān-ı ‘ālemde nihāl-i (4) ḥikmet ne şemer virir ḥālā saña dört naşihatım var yā benī lā-tensiyāllāhu ya‘nī (5) ma‘būdıñı unutma

⁴⁰⁷ اذا وقعت في بليّة فاستعين بالله ya‘nī eger belāya düşer (6) iseñ ma‘būduñdan mu‘āvenet taleb eyle ve ekşer ⁴⁰⁸ حَسْبِيَ اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (7) ya‘nī bu kelimeyi çokça zikr

⁴⁰⁷ Ne zaman bir belaya düşersen Allahtan yardım dile.

⁴⁰⁸ Allah bize yeter o ne güzel vekildir. (Ali İmran /173)

eyle ⁴⁰⁹ لا تنساني فاني لا أنساك ya' nī beni ferāmūş (8) eyleme ki ben dağı seni ferāmūş etmezim

El-kıssa iktizā-yı hüküm kazā-yı fesh ' azīmetehu (9) rızā virneyüp evlādlarına teslim idüp raviyle eyitdi sen ekber evlādımsın (10) Yūsufi saña tapşurdum senden isterem gālibā bu sehvden ki imdi Allāha (11) teslim ve tefvīz itdüm dimeyüp bu nice firāka seza-vār oldı ve bu nice belālara istiḥkāk (12) ve isti' dād buldı bir meşrebe şır u şeker rūbıyla teslim itdi ki Yūsufuñ (13) ṭab' -ı nāziginde tāb-ı ḥarārete ṭākat yokdur teşne olduḡda bu meşrebeden (14) ḥarāretine teskīn viresiz ve ziyāde tavaḡkuf itmeyüp Yūsufi baña getüresiz ki (15) siz gelince ben menzīl-i aḡzānıma gitmezim beyt

Qoyma sīnem üzre elemi ekdārlar qatı
Sende gördüm nūr-ı nübüvvet-i eşmārını

Ey ṭūtī'-i zebānum tizce gel
Ey Resūl-ı benī İsrāīl tizce gel

anlar revān olup Ḥazret-i Ya' kūb (18) eşerlerine nigerān qalup her laḡza biñ ah çeküp her-dem qatre-i şirişk-i lāle- (19) gūn döker idi şi' ir

[Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün]

Bir ḡaber ver ey şabā serv-i revānım qandedür
Cānımıñ ārāmı yok ārām-ı cānım qandedür

Neylediñ nittin felek-i ḡurşid ' ālem tābımı
Ol dağı ferḡunde māh-ı mihribānım qandedür

Ḥazret-i Ya' kūbuñ (3) ' arizā-yı müşāhedesinde Ḥazret-i Yūsuf

Mefâilün / Mefâilün / Feülün

Kimi gögsünde eylerdi maḡāmın
Kimi bāş da maḡām-ı iḡtirāmın

Kimi eylerdi kerdin dāmen-i pāk
Yolunda ref' iderdi ḡār u ḡāşāk

⁴⁰⁹ Unutma beni kesinlikle bende unutmam seni.

Kimi tekrâr idüp güftâr-ı şîrîn
Virirdi nâzenîn tab‘ına teskîn

Gürûh-u hîle-engîz u cefâ cû-kemâl makberle Ya‘kûba karşı kılup izhâr-ı âşâr talattuf çün imtidâd (8) ba‘de mesâfe Ya‘kûb ile evlâd arasında hâ’il oldı ve rişte-i medd-i (9) şu‘â‘ başâr-ı Ya‘kûb tîğ-i eşkle inkişâ‘ buldı ol bi-vefâlar kuvvelerinde (10) olan hasidlerin fi‘le getürdiler ve perde-i mü’ennesât ve müdürâyı araden (11) getürdiler ‘amâme-i mâtem gibi başlarından hâk-ı mezellete bıraktılar ve gördüğü (12) vâk‘adan ta‘arruz ile eyitdiler ki ey şâhib-i rû’yâ-yı kâzib mescûdları (13) olduğı mihr u mâha istigâşe kıl saña i‘ânet itsünler

El-kıssa Yûsuf (14) ‘aleyhi’s-selâm üç ta‘zîmden hâzîz mezellete düşüp her kime ki teveccüh (15) itdiyse ta‘arruz istedi ve her cânibe ki mâ’il oldı âzar buldı zulm eliyle (16) ‘amâmesin başından alup ve na‘leyn ayâğından şalup sünbül kisvelerin (17) perişân itdiler ve hâr u hâşîñ üzerine pâ-bürehne yürütdiler ru‘b ile (18) eyitdi ey birâder ben senuñ hırz-ı hîrâsetiñdeyim benüm hâlîme rahm ile ve feryâdına (19) mürevvet ile andan iltifât bulmayup Şem‘ûna eyitdi ey birâder tîğ-i tuğyân [64a] (1) ‘ateş-i rişte-i hayâtım kaç‘ındadır nola bir kaçre şuy la nâşire-i ıztırâbıma (2) teskîn viresiz Şem‘ûn-ı bî-mürüvvet ol meşrebeyi toprağa döküp virmedi (3) ol şîr u şekeri türâba revâ görüp aña lâyıq görmedi **El-kıssa** Hâzret-i (4) Yûsuf cümleden nevmîd olup rûy-ı tazarru‘ı dergâh-ı hâcete ve kıble-i münâcâta (5) tutup eyitdi ilâhî nâr-ı Nemrûddan Halîle necât verdiñ ve tûfân-ı (6) ıztırâbından Hâzret-i Nûha meded verdiñ bu hâdişeden baña emân ver Hâzret-i (7) Yûsufuñ nesîm-i münâcâtı Yehûdânıñ ravza-yı zamîrinde gül-i refîk açup Hâzret-i (8) Yûsufa eyitdi ey birâder tevehühüm itme ki benüm bakâ-yı hayâtımdan eşer olduğça (9) saña fenâ yitmez sâir ihvân bu himâyeti gördüklerinde katlinden tecâvüz idüp (10) çâh-ı ba‘de’l-gavra ilkâ ideler Hâzret-i Yûsuf ıztırâba düşüp (11) ihvân-ı bî-vefâlarıñ ellerin öpüp ayaklarına yüz sürüp istigâşe kılurdu (12) ve hiç birinüñ dil-i sahn-ı murûr seyl-i sirişkden nerm olmazdı **nazm**

Derd aña dâr-ı dehrde yâr kalmadı
Şerh-i gam-ı dil itmeğe gam-hâr kalmadı

(14) El-kıssa beden-i mübârekinden pirâheni çıkarmak istediklerinde Hâzret-i Yûsuf (15) eyitdi zindeye setr-i ‘avret ve mürdeye kefen lâzımdur anlar eyitdiler hûn (16) âlûde bize pirâhan lâzımdur çün göre Hâzret-i Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmıñ (17) mûy-ı miyânına rişte-i reseni peyvend idüp tîre câha indilerdiler ol (18) câhıñ üzerine hâr-ı hâşâk vaz‘ idüp gitdiler ol dem Hâzret-i ‘izzetden (19) Cibrîle emr oldu ki idrâk-i ‘abdî fi’l-hâl Hâzret-i Cibrîl Hâzret-i Yûsufı [64b] (1) ka‘r-ı câha vâsıl kılup hîle-i bihiştten setr-i beden virüp ser-i mübâreki (2) hak-ı mezelletden götürüp şûret-i ahvâline hayrân kıldı nidâ geldi ki (3) ey Cibrîl Hâzret-i Yûsufuñ bir nice gün müvânesetin ihtiyâr et ki garîbdür (4) bîdâr olduğda aña benüm selâmım tebliğ eyle ve müjde-i necât ver Cibrîl eyitdi (5) ilâhî icâzet ver ki kendimi aña Hâzret-i Ya‘kûb şûretinde gösterem ki gayetde (6) müştâkdır Hâzret-i Yûsuf ol h‘âb-ı dehşetden bîdâr olduğda Cibrîl (7) Hâzret-i Ya‘kûb ‘aleyhi’s-selâmı şanup feryâda geldi ki yâ ebtâh gördüñ mü ki ihvân-ı bî-vefâlar baña ne cefâlar kıldular ve bu zindân-ı belâya şaldılar Hâzret-i Cibrîl (9) bu ıztıraba tâkat getüremeyip eyitdi ey Yûsuf ben Ya‘kûb degilim Cibrîl-i (10) emîn ve resûl-ı Rabbü’l-‘âleminem Cenâb-ı Hakk saña selâm itdiler ve firâk-ı vâlidîñ (11) huşûşunda ta‘zîyet virür ve hüküm ider ki belâya tahammül kılasın ve şabr ile (12) necâta ümîd-vâr olasın ba‘dezzâ

Bir gün Mâlik nâm tâciriñ güzârı ol (13) câh üzerine düşüp Hâzret-i Yûsufi ihrâc itdükde evlâd-ı Ya‘kûb (14) haber-dâr olup üzerine varup bu bizim kulumuzdur diyü añı mâlike şatdılar (15) ve sipâriş kıldılar ki bu bir ‘abd-i ‘âşîdür zencîre urmak lazımdur Hâzret-i (16) Yûsuf-ı şiddik anlaruñ kelimâtın istimâ‘ itdükçe taşdik virüp şabr iderdi (17) ammâ bend ü zencîre geldikde tevaşkufsuz figâna geldi mâlik eyitdi ey gulâm-ı bende-i (18) girîz-pâye bend ü zencîre lâzımdur ne figân idersin Hâzret-i Yûsuf eyitdi (19) ey malik ben bend-i zencîrden feryâd itmem ammâ ol gün yâdıma geldi ki Hâzret-i [65a] (1) Sultân-ı bârgâh-ı Kibriyâ mâlik-i dûzağâ hüküm ide kim tâ‘atimden mütemerrid olanları (2) selâ-seyl ve ağılâle idecek âyâ baña bu cefâları revâ görenleriñ ol gün hâli (3) ne olur diyü ağılarım mâlik bu haberden müte’essîr olup eyitdi ey gulâm (4) kelimâtında eşer var bend-i belâya müsteğâk degilsin ammâ efendileriñ gitdükden sonra (5) seni bendden ıtlâk iderim çün evlâd-ı Ya‘kûb Hâzret-i Yûsufi (6) mâlike teslim idüp gitdiler

Ḥazret-i Yūsuf mālīke tazarru‘ itdi ki ey (7) mālīk lütf ile beni bir daḥı ḥ‘acelerim dīdārına şeref kııl mālīk eyitdi ey faḳīr (8) bu nice cefādan şoñra bu ne muḥabbetdir ki seni anlara müştāk ider Ḥazret-i Yūsuf (9) eyitdi ey mālīk bunlar benüm maḥdūmlarumdur bunlardan nefret gördükçe ülfetim (10) ziyāde olur mālīk ta‘accüb idüp bülend āvāzla nidā eyledi ki ey eṣrāf-ı (11) Ken‘ān ta‘cīl itmeñ ki bu bende bir daḥı didārıñızla müşerref olmaḳ ister evlād-ı (12) Ya‘ḳūb tevaffuḳ idüp Ḥazret-i Yūsuf zencīrin sürüyerek anlara mülḥaḳ (13) oldı eyitdi ey ‘azīzler her cefā ki kııldıñız size ḥelāl itdüm bu şartla ki (14) peder-i bezr-güvār hergiz ri‘āyetinde ihmāl itmeyesiz Yehūda giryān olup eyitdi (15) ey Yūsuf ḥālā bir muṣībetdür vaḳt‘ oldı merdāne olup cehd ile ki ḥāndān-ı (16) nübüvvete seyl-āb-ı ceza‘dan ḥalel götürmeyesi

Li muḥarririhi müstezāt

يك جند بى زينت و زبور كشتم *
دراهل شباب يك جند بى دانش دفتر كشتم *

كردیم حساب جون واقف ازین جهان ابتر كشتم *
نقشیهست در آب ترك هم كردیم قلندر كشتم *

زد شتى بى خودى مى آیم از وزن آداب دورم *
جنون كر كنم اى شهر يا را از غوش معذور كردم⁴¹⁰

[65b] el-ḳışṣa Ḥazret-i Yūsuf nāḳaya (2) pend virüp bir ḡulām-ı zeṣt-rüy ve tend-ḥūy aña müvekkil itdiler ve müteveccih-i (3) dārü’l-mülk-i Mıṣır olup müḥmel ‘azīmet yürütdiler Ḥazret-i Yūsuf her merḥalede (4) ceres-vār fiḡān kıilup ve her menzilde müteḥayyir ve bī-zebān ḳalup envā‘-ı kudūretle (5) giderken yolda maḳābir-i āl-i İṣḥāḳa ḡüzārı düşüp vālidesi mezārın görüp (6) iḥtiyārsız nāḳadan kendüsin bıraḡup ol ḳabri der-aḡuş idüp feryād (7) itdi ki yā ümmāh mülāḥaza kııl ki

⁴¹⁰ Bir müddet ziynetsiz süssüz gezdim
Bir müddet gençlik ehlinde bilgisiz gezdim
Bu dünyadan haberdar olmayı hesap ettim, faydasızca gezdim
Suda bir nakıştı, terk ettim, derviş gibi gezdim
Boş bir çölden geliyorum ki uzağım onun adabından
Ey şehriyar! Beni mazur gör bir delilik yaparsam

bende gibi bey^ç olunup ve sārīklar gibi zencīre (8) çekülüb ne ukubetlere giriftār oldum kabirden bir āvāz geldi ki

يَا وَلَدَاهُ يَا قُرَّةَ عَيْنَاهُ فَاصْبِرْ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ⁴¹¹

şubh olduğda Hāzret-i Yūsuf müvekkil (10) olan ğulām Hāzret-i Yūsufi nāka üzerinde görmeyüp tecessüs iderken (11) gördü ki bir kabir üzerinde oturup nevha ider bī-maḥāba ṭabānca ile ruḥsār-ı (12) laṭifin mecrūh idüp eyitdi ey bende-i ‘āṣī ḥāceleriñ kelāmlarında şādīk (13) oldukları ma‘lūm oldı Hāzret-i Yūsuf cevāp virmeyüp ammā derdle (14) bir āh-ı serd çekdi ki mülk-i melekūte ğulgule düşüp fi’l-ḥāl ebr-i bahār gibi ra‘d (15) ve berk-i peydā olup bir tūfān kopdı ki ehl-i kāfile mütevehhim olup didiler (16) bu ‘alāmet-i kīyāmetdür ol ğulām eyitdi ki ben bir ṭapanca urdum bu ğulām bir (17) tazarru‘ itdi der-‘akab bu ‘alāmet zāhir oldı Mālik eyitdi sebeb-i ṭapanca (18) ne idi ğulām eyitdi nākadan düşüp firār itmek tedārikinde idi Mālik (19) eyitdi zincir ile firār itmek olmaz Hāzret-i Yūsuf su’āl itdükde

[66a] (1) daḥı keyfiyeti ba‘de’l-beyān ehl-i kāfla Hāzret-i Yūsuf iltimās itdiler ki ey civān-ı (2) ‘alī-şān bu kūdūrātı āniye-i rüzgārdan fi’l-ḥāl Hāzret-i Yūsuf āsumāne (3) nazar idüp leb-i cevher-feşānun du‘āya müteḥarrik itdükde hevādan kedūrāt (4) gidüp şafāya mübdel oldı mālik Hāzret-i Yūsufuñ bend u zencirin (5) def idüp fāḥir libāslarıyla melbes idüp mükrim ve muḥterem kıldı Mıṣıra (6) dāḥil olduklarında ‘azīz-i Mıṣr Hāzret-i Yūsufi mālīkden alup Züleyḥānuñ ḥizmetin (7) aña muḥarrer kıldıkda Züleyḥānuñ dām-ı muḥabbetine giriftār olup çün ‘aşk-ı Züleyḥā ālūde-i (8) mecāz idi kendüsine raḥāt ve ma‘şūkuna miḥnet revā gördi ve dāmen-i pākine (9) çāk-ı tahmet birağup bend u zendānla aḥa ezālar eyledi

El-kıṣṣa Hāzret-i Yūsuf (10) yedi yıl muḥīm kūşe-i zindān oldı ammā ol mertebe efgān iderdi ki ehl-i (11) zindān dirlerdi ey ‘azīz gündüz nāle idersin bāri gice taḥammül eyle ki bize (12) raḥat müyesser ola Züleyḥā bu ḥāle muṭṭalī‘ olduğda buyurdu ki zindāndan (13) şārī‘-i ‘āmme bir derice açalar ola ki şādir ve vārid nazāresinden (14) Yūsufuñ dil-i peykārına bir qārar gele ittifaq-ı derice cānib Ken‘āna kūşād (15) oldı Hāzret-i Yūsuf ol derece-i meftūḥ idüp cānib-i Ken‘āndan

⁴¹¹ Ey o ikisinin çocuğu ey ikisinin göz aydınlığı sabret kesinlikle Allah sabredenlerle beraberdir.

(16) müteḥārrik olan nesīm muḥāṭīb idüp Ḥazret-i Ya‘kūbuñ aḥvālın istiḥbār (17) idüp aña peygāmırsal irsāl iderdi şi‘r

Bir ḥaber ver ol māhitābından baña
Kim ğām-ı ‘aşkında yüz ğam yetti devrāndan baña

Bir gün bir A‘rābī (19) şütür suvār-i şehirten mütevecceḥ şahrā iken nāḳa anı bıraḳup bī-iḥtiyār.

[66b] (1) Yūsufuñ zindānına muḳābil gelüp lisān-ı ḥālile Yūsufa selām virüp
(2) eyitdi ey pesend-dīde-i melik-i celil ve ey şükūfe-i gülzār-ı Benī İsrāīl Ken‘āndan
(3) Mışıra geldim ve ḥālā Mışırdan Ken‘āna giderim Ḥazret-i Ya‘kūba selāmıñ var mı
(4) Ḥazret-i Yūsuf Ken‘ān zıkrın ve Ya‘kūb adın istimā‘ itdükde fiğānı āsumāna
(5) yetdi **nazm**

Żiyā lütf itdiñ ehl-i derde dermāndan ḥaber virdiñ
Ḳanı bī-cāna cāndan cāna canāndan ḥaber virdiñ

İşbu ḥāle muḳārin (7) A‘rābī ıztırāp ile gelüp nāḳa-yı tāzeyāne urmaḳ şadedinde iken zemīne (8) ḥükm oldu ki A‘rābī ḥabs ide A‘rābī muḳayyed olduḳda Ḥazret-i Yūsuf (9) eyitdi yā aḥi’l-Arab ne cānibden gelürsin

A‘rābī eyitdi Ken‘āndan gelürüm (10) Ken‘ānuñ ḳānḳı nāḥīyesinden olursın
A‘rābī eyitdi menzīlgāhım çeşme-i (11) sār-ı benī İsrāīl ve merġzār-ı āl-i Ya‘kūbdur

Ḥazret-i Yūsuf eyitdi ol bādiyede (12) hiçbir dıraḥt gördüñ mü ki on iki budāğı olup birini şarşar-ı āfet (13) ḳopārıp bir müddetdür ki aşl-ı dıraḥt arzū-yı fer‘ le efsürdedür

A‘rābī (14) eyitdi bu nükte aḥvāl-i Ya‘kūbdan kināyedür on iki oğlundan birin (15) ğā’ib idüp ḥālā bir müddetdür ki ṭārīḳ üzerinde bir miḥnet-ḥāne binā ile (16) ismin beytü’l-aḥzān ḳılup anda sākin olup āyende ve revendeden (17) ḥaber şorar ammā eşer bulmaz

li-muḥārririhi

اموزی دیکرم بفراق توشام شد *

در جوست جوی روی تو عمر تمام شد*

آمد نماز شام ینامد کار من *

ای دیده باس وارکه خابت حرام شد*⁴¹²

ey A‘rābī ḥālā ‘azīmetiñ [67a] (1) ne cānibedür A‘rabī eyitdi bādiye-i Ḥicāza andan metā‘-ı münāsib alup Ken‘āna (2) mürāca‘at murādım bu ticāretde ne miqdār fā‘ide mutaşavvurdur A‘rabī eyitdi (3) yüz dirhem saña bir yakūt i‘tā edem ki kıymeti yirmi biñ dirhemden ziyāde (4) ola bu menzilden Ken‘āna müraca‘at kılup ol beytü’l-aḥzāne vāşıl olduğda (5) ol pīre benüm selāmımı tebliğ ve ḥāk-ı pāyine niyāzım ‘arz edesiñ ki ey rasūl (6) şāḥib-i ḳabul zıkrinde olan ğarībleri ve firāḳıñ çeken bī-naşībleri (7) hengām-ı du‘āda ferāmuş etmeyesin A‘rabī eyitdi ey ‘azīz ismiñ nedür

(8) Ḥazret-i Yusuf eyitdi şafḥa-i çehremde şerḥ-i miḥnetim merḳūmdur zāhirimden (9) bāṭınım keyfiyyeti ma‘lūmdur izḥāra ne ḥācet bu aşār-ı kelimātımdan ol pīr-i (10) müşerreffe ḥaber verdikde kim olduğum bilür ey A‘rabī eger anuñ merdüm-i çeşmi (11) reh-güzār-ı seylāb-ı sirişke düşüp maḥv oldu ise benüm ḥal-i ruḥsarım (12) ḥūn-ı ciğer girdābında nā-yāb oldu ve eger anuñ maḳāmı beytü’l-aḥzān ise (13) benüm menzilim bend ü zindan oldu ey A‘rabī bu yakutı alup la‘l-i sirişkimden (14) ol ma‘den-i mürüvvete ḥaber vir ki anı feraḥ-nāk idüp du‘āsın alasın (15) zirā müstecābü’d-da‘ vedür

A‘rabī eyitdi ben giriftār-ı zemīnim ḥarekete ḳudretim (16) yokdur Ḥazret-i Yūsuf eyitdi ey A‘rabī bu nāka mübārekdür senden maḳdem (17) bādiye-i ğurbet giriftārlarına sükkān-ı beytü’l-aḥzān ḥaberin getürüp ve tālibe (18) maṭlūb müjdesini işāl kıldı müsteḥaḳ-ı ‘uḳūbet degil ta‘arruzdan (19) tecāvüz et A‘rabī tevbe kılup ol mużāyikadan ḥalāş oldu

[67b] (1) ve ol yakutı alup cānib-i Ken‘āna revān oldu el-ḳışşa A‘rābī Ken‘āna (2) vāşıl olup nişfü’l-leylde beytü’l-aḥzāna gelüp Ḥazret-i Ya‘ḳūba selām (3) itdi es-selāmu ‘aleyke yā nebīyullāh es-selāmu ‘aleyke eyyühe’l-mehmūm es-selāmu (4) ‘aleyke eyyühe’l-mağmūm Ḥazret-i Ya‘ḳūb ol şadādan bir feraḥ (5) iḥsās

idüp hücreden çıkup eyitdi ‘aleyke’s-selām ey bende-i Hudā (6) ne cānibden gelürsin A‘rābī eyitdi selāmım var Mışırdan ve tamāmen hikāyeti (7) şerh itdi Hāzret-i Ya‘kūb bu haberden murād ne vāşıl oldu ey A‘rābī (8) cān-ı ‘azīzime kelimāt-ı behçet āşārla temkīn itdiñ ve nāşire-i hicrānıma zülāl-ı (9) lafz-ı güher-bār ile teskīn virdiñ ne şükrāne taleb edersin A‘rābī eyitdi (10) yā nebīyullāh dünyā murādın ol civān-ı ‘Alī-şāndan hāşıl itdüm zāt-ı nübüvvet- (11) ma’ābıñuzdan necāt-ı ahiret içün istid‘ā-yı du‘ā iderim Hāzret-i Ya‘kūb (12) eyitdi İlāhī bu bende-i maḳbūlī sekerāt-ı mevtden fāriğ musta‘id-i duḫūl-ı (13) behişt kıl bu hāle muḳārin nāḳa zebān-ı hāl ile feryād u fiğān itdi ki yā (14) nebīyullāh vāsıta-yı peyām ben idim ben daḫı du‘āya muḫtācım Hāzret-i Ya‘kūb eyitdi (15) İlāhī bu nāḳayı behişt nāḳalarından idüp aña sebzezār-ı cennet mer‘āsını (16) naşīb eyle A‘rābī eyitdi yā Resūlallāh yā şefi‘u’l-muḫnibīn bu zamān-ı icābet-i (17) du‘ādur ol esīr-i zindān içün daḫı bir du‘ā kıl Hāzret-i Ya‘kūb eyitdi (18) İlāhī anı daḫı maḫlūbına vāşıl idüp cem‘-i murādını hāşıl buyur der-‘aḳab (19) du‘ā-yı Hāzret-i Ya‘kūb hedef-i İlāhiye te’şīr idüp ṭarafeyn mülāḳāt

[68a] (1) idüp ber-murād oldılar velākin şurāsına ta‘accüb olunur ki Hāzret-i Ya‘kūb (2) enbiyā iken Hāzret-i Yūsufa olan muḫabbet ne muḫabbetdür ve evlāda olan muḫabbet (3) olduḡı hālde evlād-ı sā’ire rağbet buyurmayup Hāzret-i Yūsufa haşrda (4) hikmet-i hafīyye nedür beyān buyurula **Hakīm** eyitdi el-cevāb evlāda muḫabbet ṭabī‘idür (5) insān evlādını sever lākin miyānelerinden bilā ihtiyār birine muḫabbeti ziyāde (6) olur kezālīk Hāzret-i Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selām evlād miyānında nūr-ı nübüvveti (7) nāşīyye-i Hāzret-i Yūsufda müşāhede idüp vaḳt-i ḡayūbetinde ḫavf (8) ider idü ki bu ḫüsnle ‘ismet-i ḫānedān ehl-i nübüvvete bir ḡubār-ı ṭārī ola (9) ol vechle

وَأَيُّضْتُ عَنْهَا مِنَ الْحُزْنِ⁴¹³

zuhūra geldi **şütür** eyitdi (10) vaḳ‘a-yı Kerbelāya ne dersin ol günde ki Hāzret-i Hüseyn Kerbelāda bezl-i cān (11) şarf-ı muḫtedirat idüp evlād u aḫbābı şehīd olduḡda ancak Zeynel (12) ‘Abidīn ḳālup vālid-i büzürḡvārın tenḫā görüp kendüye esbāb-ı ḫarbī müretteb (13) ḳılup ‘azīmet-i meydān itmekde iken Hāzret-i

⁴¹³ gözleri üzüntüden katarakt oldu.

Hüseyin eyitdi ey nūr-ı dīde hālā (14) saña ruḥṣat-ı şehādet yokdur zīrā silsile-i siyādet saña merbūtdur ve baḳā-yı nesl-i Muṣṭafā ve Murtaza senüñ vücūdiña meşrūtdur Hāzret-i Zeynel (16) ‘Abidīn eyitdi ḥāṣā ki ben şerbet-i şehādetden bi-naşīb ve devlet-i dīdār-ı (17) şerīfiñden maḥrūm ḳalam Hāzret-i Hüseyin eyitdi ey ciger-kūšem bezm-i belāda (18) cām-ı şehādet-nūş itmege henüz saña nevbet gelmemişdür ve sāḳi-yi ecel seni (19) henüz yād idegelmemişdür ‘anḳarīb sen daḳı bu şerbetden nūş idüp

[68b] (1) bize mülḥaḳ olsañ gerek ve murādınca bu ḥān-ı muşibetden naşīb alsañ (2) gerek ba‘deẓā cedd u ābādan mevdū‘ emānetleri ol ḥāzrete tevdī‘ itdi ki (3) muşḥaf-ı Fāṭıma ve cifr-i ebyaẓ ve cifr-i cāmī‘ ve ‘ilm-i ḳifāyet ve ‘ilm-i ferāset (4) ve bākī ‘ulūm ki evlād-ı Resūlden ḡayrı kimseye ḳabṭı mümkün degil aña teslīm (5) idüp

وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا⁴¹⁴

kelimesin yād idüp ‘arşa-yı meydāna yüz (6) tutdı tize-i cān-sitānı dil-i ḥāke istidār ḳılup āḡāz itdi ki ba‘ż-ı (7) ebyātındandur şî‘r

خيرة الله من الخلق أبي * ثم امي وأنا بن الخيرتين / فضة قد خلقت من ذهب* وأنا الفضة ابن الذهبين/ فاطمة الزهراء

* وارث رسول الثقلين / من له جد كجدي في الورى * أو كشيخى و أنا ابن العالمين / ذهب في ذهب في ذهبي * والجين في الجين في الجي⁴¹⁵.

şî‘r

Ol benüm ki cedd-i pākimdür çerâḡ-ı enbiya
Āfitāb-ı evc-i himmet serv-i bāḡ-ı istıfā

Ol benüm ki ma‘den-i dürr-i vücudumdur ‘Alī
Şāh-ı erbāb-ı ḥaḳīḳat şem‘-i cem‘-i evliyā

⁴¹⁴ Şahit olarak Allah yeter.

⁴¹⁵ Allah babamı yaratılmışların en hayırlısı kıldı – sonra annemi ve beni iki hayırlıya oğul etti – gümüş altından yapılır – bende iki altını gümüşüyüm – Fatimetüzzehra annem ve babam – İki cihan Resulünün varisi – Arkanıza bakın kimin dedesi benüm dedem gibi – O benüm büyüğüm ve iki alemin oğluyum – Altın altından altından – genim geninde geninde.

Ol benüm ki şem‘-i nūr-ı hilkatümdür Fâtımā
Gevher-i kân-ı şeref şem‘-i şebistân-ı hayāl

Ben nihāl-i gülşen-i ‘adl u riyyāz-ı ‘işmetem
Ey fesād ehli nedür bunca bana cevr ü cefā

Dökdiñüz bir bir atup seng-i sitem evrākımı
Kodiñuz tenhâ beni ğurbetde bîberg ü tevā

Hāliyā katlum temennāsında kılmışsuz ğülüvv
Kankı mezhebde benüm kaç‘-ı hayātımdur revā

Enā İbn Resûlullāh ve enā İbn ‘Aliyyu Veliyyullāh (18) diyüp bir na‘ra urdu
ki ol şadādan cem‘-i eczā-yı terkīb-i kâināt (19) mütehalhîl olup felek-i devvār
hareketden mütevaqqıf ve arz-ı sâkin mütezelzil oldu

[69a] (1) her cānibe teveccüh kıldıkça a‘dāyı helāk eyler idi ‘aķibet piyāde
kalup (2) vücūd-ı şerīflerinde daķı yetmiş üç yerde zaķm olmaķla ‘ateş daķı bir
tarafdan ğalebe idüp tākātı bi-tāb oldu nihāyetü’l-emr iş bu şekāvet (4) iki kimseye
münhaşır oldu biri Sinān bin Enes ve biri Şimr zı’l-Cevşen (5) Sinān-ı bed-baķt istedi
ki ol emr-i kabīhe mübāşeret kıla Şimr-i la‘īn-i bi-devlet (6) sebķat idüp ol Hāzretiñ
sīne-i ‘āliyyesine ķadem başdı ol Hāzret (7) göz açup didi ey bed-baķt saña kim
dirler ol mel‘ūn dedi ben Şimrim (8)

Hāzret-i Hüseyn eyitdi dāmen-i zırhı ķehre-i nāpākıñdan ref‘ eyle seni
göreym (9) ol bed-baķt dāmen-i zırhı ref‘ itdükde ķehre-i nāpākı görüldükde dişleri
(10) hınzır dişi gibi dehān-ı pelidinden tışarı çıķmış Hāzret eyitdi şıdķ-ı (11)
Resûlullāh zirā Hāzret-i Resûl ķatilinden ‘ālem-i menāmda ķaber virmişdi (12) ol
Hāzret eyitdi ey Şimr benüm ķatlim saña muķadder olmuşdur ‘ameliñde taķşir (13)
itme ammā ey Şimr bu vaķt ne vaķitdür ve bugün ne gündür ve bu ay ne aydur (14)
Şimr-i bed-baķt eyitdi Muķarrem ayı ve cum‘a ğünü ve namāz vaķtidir ol Hāzret
(15) eyitdi ey zālīm bunuñ gibi şehir-i ķarām ve rûz-ı cem‘iyyet ve vaķt-i şalāt ki
ķuķebā-yı (16) İslām re’s-i menābirde ceddım evşāfını beyān iderler ķāşş ve

ḥavāṣṣu'l-ḥavāṣṣ (17) ve 'avām-ı müteveccih dergāh-ı ma'būd olup edā-yı 'ibādet kılurlar sen ki bu emr-i (18) ḳabiḥe iḳdām idersin bāri ey Şimr sinem üzerinden dūr olup (19) bir miḳdār mühlet vir ki ben daḥı leb-i teşne ile şalāta meşḡul olam

[69b] (1) zīrā şalātda şehīd olmaḳ baña mevrūs-ı pederdūr ol dem ḳibleye teveccüh idüp (2) namaza şurū' itdükde ol vaḳt bir vaḳt idi ki ḥuṭebā-yı ümmet minberde (3)

416 إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ mev' izesin zālamlara ilkā ve mü'ezzinler (4) minārelerde

417 وَمَلَايَكَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ zemzemesin cihāna (5) şalmışlar idi

el-ḳiṣṣa Ḥazret-i Ḥüseyn şalāta meşḡul olup secdede iken Şimr-i bed-baḫt baş ḳaldırmaḡa mühlet vermeyüp şerbet-i (7) şehādet içürdi

el-ḳiṣṣa şühedā başları mızrāḳlar üzerinde olduḡı (8) ḥālde bu sitāyiş ile Kūfeye duḡul idüp 'Ubeydullāh Ziyādīñ ḥuzūr-ı (9) nā-pākına ehl-i Resüllullāhı ihzār itdüklerinde muḥāzarāt ehl-i beytden Zeyneb (10) bint-i 'Alī ol 'Übeyd-i mel'ūna iltifāt itmeyüp bir köşede ḳarar tutdı (11) 'Übeyd-i mel'ün Ḥazret-i Zeynebiñ istignāsından ḡazabnāk olup eyitdi (12) bu kimdir ki henüz eṣer-i tuḡyān şüret-i aḥvālinden melḥūz olunur didiler (13) bu hemşire-i Ḥazret-i Ḥüseyn.

Mel'ün eyitdi ey ḥātūn şükr u sipās (14) ol ma'būda ki sizi ḥāş u 'ām içünde maḡlūb idüp buṭlānuñızı (15) izḥār itdi Ḥazret-i Zeyneb eyitdi *kezebtu yā 'aduvullāh* ey kezzāb sipās-i (16) bī-ḳīyās ol vācibū'l-vücūda ki bizim ḥānedānımız şeref-i nübüvvetle mu'azzez (17) ve mükerrrem ḳılup 418 إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ

işāretiyle (18) sa'ādet 419 وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا beşāretiyle kerāmet ḳıldı ey zālīm bize vaḳt' (19) olan aḥvālden ceddimiz ḥaber virmişdi vuḳū'una muntazır idik

[70a] (1) el-minnetullāh ki ceddimiziñ şıḍḳ-ı ḳavline şüret-i aḥvālümüz mazḥar vāḳı' olup (2) derece-i iḳbāl 420 إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

416 Kesinlikle Allah adaleti ve iyiliḡi emreder.

417 Kesinlikle Allah ve melekleri nebinin üzerine salavat getirir.

418 Kesinlikle Allah ehli beytin üzerinden kötülükleri kaldırmayı ister.

419 sizleri temizledik siz de temizlendiniz.

müeyesser oldı ‘anķārīb size dağı (3) serencām ne olacağı ma‘lūm olacaķdur ve herkes cezā-yı ‘amelin kārğāh-ı ‘adlden (4) bulacaķdur Mel‘ūn, Zeynebden i‘rāz idüp Zeynel ‘Abidīne teveccüh kılup (5) eyitdi bu kimdür didiler ‘Alī bin Hüseýindür eyitdi ‘Alī maķtūl olduğı (6) istimā‘ olundı didiler ol ‘Alī Ekber idi Zeynel ‘Abidīn muķtemel ölmeyüp (7) eyitdi inne lehu muķāliben yevme’l-kıyāme ey mel‘ūn ol benüm birāder-i büzürgvārim (8) idi hattā ki āķiretten muķaddem dünyāda ānuñ intikāmın alanlar anķārīb peydā (9) olur mel‘ūn ğazāb idüp emr itdi ki ol mazlūmı ķātl ideler (10) Hāzret-i Zeyneb dest-i mübārekin Zeynel ‘Abidīnün dāmen-i şerīfine muķkem idüp (11) bünyād-ı nevķā kıldı ki

Ey bed-baķt-ı zālīm eger henüz āteş-i tuĝyānuñ seyl-i (12) hūn-ı şūhedā-yı Ehl-i Beyt-i Muştafādan tesķin bulmadıysa bunuñ yerine (13) beni şehīd eyle zīrā hānedān-ı nübüvetde ve dūdmān-ı velāyetde bundan ğayrı (14) yādigār kalmadı Hāzret-i Zeynel ‘Abidīn ‘amme-i muķteremesinden ‘inān tekellüm alup (15) meydān-ı feşāhatde ğüftāra gelüp eyitdi ey İbn Mercāne baña ķatlden tevehhüm mü (16) verirsin bizlere ķatl u ķıtāl sermāye-i feyz-i şehādetdür ve hemīşe ğazā kılup (17) şehīd olmak bize resm u ‘ādetdür peyveste-i ğayātımız zülāl-ı şimşir-i ābdār ile (18) sebze ve hūrremdür ķazāya rızā ve meşā’ibe şabr itmek bize müsellemdür ol (19) mel‘ūn gördü ki maşdüķa ⁴²¹ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ vaķı‘ olan ķavmle

[70b] (1) münāzara fāide kılma ve müte‘allim-i mekteb-i ‘ilme şedidü’l-ķuvve mübāheşede (2) ğālib olmak olmaz nā-ķār sākit olup der-‘akeb bunlar Yezīde hediyeür (3) deyu Yezīd-i pelīde irsāl eyledi

El-ķışşā Leşker-i Yezīd menāzil ü merāhil (4) ķaķ idüp ve her menzilde bir kerāmet ve her merħalede bir beşāret görüp (5) şehir-i Dimeşķe ķarīb olduķda ğaber-i vuşūlları ğāş u ‘āma şuyū‘ (6) bulduķda Yezīd-i ‘anīd vāķıf olup mesned-i ğükūmetine envā‘-ı tekellüfātla (7) zīb u ziynet virüp ve meclīs-i ‘iş u ‘işret müretteb kılup ve cemī‘ erķānı (8) ğaşmet ve a‘yān-ı ğükūmeti elbise-i fāķire ve esbāb-ı mülūkāne ile müzeyyen bārgāhına (9) cem‘ oldular ve tamāmı şehriñ ğalkı mu‘āmelātndan fāriğ olup temāşā için (10) istikbāle teveccüh kıldılar vaķtā ki muğadderāt-ı Ehl-i Beyt sarāy-ı Yezīde duĝul (11) itdüklerinde Hāzret-i Hüseýinün

⁴²⁰ kesinlikle Allah sabredenlerle beraberdir.

⁴²¹ O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Necm/3)

ser-i mübârekin bir tabak derûnuna vaz' idüp (12) huzûr-ı Yezîde getürdiler ittifaq ol
bî-devletiñ yedinde bir tâziyâne vâ (13) idi ânuñ ile mübârek leb-i dendânına işâret
itdükde

Nemîr bin Cündeb (14) meclîsde hâzır idi mütehammil olmayup eyitdi
*kaṭ'allah yediñ*⁴²² ey bî-edeb (15) bu mulâ'abe kıldığñ leb u dehen busegâh-ı
Hâzret-i Resûlullâhdur (16) Yezîd gâzabnâk olup eyitdi ey Nemîr eger hürmet-i
şoḥbet-i Resûlullâh (17) olmasaydı saña siyâset ider idim Nemîr eyitdi ey bed-baḥt
şoḥbet-i Resûlullâha (18) hürmet olup evlâdınun hürmeti olmamak ne münâsibdür
huẓẓâr-ı meclîs (19) bu kelimâtdan müteessir olup Yezîd-i pelîd fitneden tevehhüm
idüp Nemîri [71a] (1) meclîsden iḥrâc itdiler ba' dehu hüküm itdi ki Ehl-i Beytten
ba' zı kimesneyi (2) iḥzâr ideler

Ümmü Gülşüm ve Zeyneb ve Zeyne'l-Abidîn hâzır olup perde (3) altından
Zeynebiñ nazar-ı mübâreki Hâzret-i İmâmın ruḥsâr-ı şerîfine düşüp (4) bî-iḥtiyâr
feryâda gelüp eyitdi

Şi'ir

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

Ey felek şerm et ne bid' atdur ki bünyâd eylediñ
Ḥanedân-ı Aḥmed-i muḥtâra bî-dâd eylediñ

Ehl-i Beyt-i Muştafâya biñ sitem gördüñ revâ
Tâ Yezîd-i pür-cefânun göñlünü şâd eylediñ

Bu ne fikr-i baṭıl u endişe-i beyhûdedür
Kim yıqup biñ Ka'be bir putḥâne âbâd eylediñ

Ey Yezîd-i pür-cefâ her kimse bir ad eylemiş
Sen daḥı bu zulümle 'âlemde bir âd eylediñ⁴²³

⁴²² Allah elini perişan etsin.

⁴²³ Fuzûlî, Hadîkatü's-Süedâ s.462

Yezîd eyitdi bu kimdir didiler hemşire-i Hüseyin bin ‘Alîdür (10) Ümmü Gülsüm dağı bir cānibden ħurūşa gelüp eyitdi ey Yezîd ruḥşat ver ki (11) Ḥazret-i Hüseyin ile bir dağı mülākāt idüp vedā‘ idem icāzet ḥāşıl (12) idüp ol demde ser-mübāreki eline alup rāyiḥa-yı gīsū-yı müşk-bārından (13) bir zamān bî-hūş olup üzerine geldikde eyitdi ey Yezîd ümîdvārum (14) ol vācibü’l-vücūd dergāhından ‘azāb-ı āḫiretten muḳaddem ‘azāb-ı dünyāya (15) giriftār olup murādına yetmeyesin

Yezîd eyitdi ey ḥātūn da‘vā-yı kazîbeñiz (16) ne netice verdi Ümmü Gülsüm eyitdi ey Yezîd إِنَّ لَكَذِبُونَ الْمُنَافِقِينَ⁴²⁴ andan (17) i‘rāz idüp Zeynel ‘Abidîne ḫitāb itdi Hüseyin istid‘ā kııurdı ki (18) minberlerde cilve kııla ve ḫuṭbeler beyān ide el-minnetü-lillāh cilvegāhı rü‘ūs-ı (19) remāh oldı ve benüm devletim anı maḫḫūr ve maḫzūl kııldı ḫazret eyitdi (20)

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Eyleseñ tūṭı ile ġurābı hem-nişin ber-ḳafese
Yine şekvāyı ġurāb eyler ġarābet bundadur

[71b] (1) ey Yezîd benā-yı minber benüm ecdādımdan mıdır yā senüñ ve resm-i ḫuṭbe bizim ḫālimizden midür yā senüñ devlet devlet-i uḫrevîdür ol bize müyesserdür (3) ve sa‘ādet bākıdür ol bize muḳarrerdür ey ġāfil saña dağı itdigiñ (4) ‘amel cezāsı ‘anḳārīb ‘āid olmaḫ muḳarrerdür Yezîd anuñ kelimātından ġazabnāk olup ḳatline emr itdi Ümmü Gülsüm ve Zeyneb feryāda gelüp eyitdiler ey zālim-i bî-din bu tıfıldan ġayrı ḫānedān-ı nübüvvette şāḫib-i velāyet ḳalmadı bu ne zūlm-ı şarīḫdür **şî‘r** :

انا ديك يا جداه يا خير مرسل *

حسينك مقتول ونسالك ضايع⁴²⁵

⁴²⁴ Münafıklar iki yüzlüdürler (Münafıkun/1)

⁴²⁵ *Ben horozum ey hayırlı elçi ve dedem

* İyiliğin öldürölmüş ve sorularımız kayıptır

Yezîd bu kelimâtdan havf idüp katlinden (9) güzâr eyleyüp ri‘âyet eyledi ve eyitdi ey Zeynel ‘Abidîn her ne hâcetiñ (10) var ise benden istid‘â kıl ol hâzret eyitdi bugün Cum‘a günüdür (11) ruḥṣat ver ki minbere şu‘ûd idüp bir huṭbe kırâ‘ât idem Yezîd eyitdi (12) bu istid‘â kabuldur ammâ be-şart-ı ân ki huṭbede menâkıb-i âl-i Ebî Süfyan (13) idesin ol hâzret minbere çıkup mesned-i Resûlullâhı vücûd-ı şerîfiyle (14) münevver kılup bir huṭbe-i belîğ edâ kıldı ki kemend-i idrâk nazîr-i küngere-i eyvân-ı (15) evşâfına vâşıl olmak dâire-i imkâna girmez ve deryâ-yı tefekkür mazmûn ve ‘ibâretinde (16)‘aql-ı serâsime sâhile ihtimâl virmez cemî‘-i ehl-i meclîs meftûn olduḡda (17) eyitdi ey kavm mesned-i hilâfet-i ma‘nevî cânib-i vâlid-i büzürg-vârımdan baña (18) mevhûbdur ve serîr-i saltanat-ı şurî cânib-i vâlide-i ‘âlî miḡdârımdan baña (19) mensûbdur ol bülbül gülzâr-ı feşâhat ve ol tûṭı-yı şekeristân-ı belâgatıñ [72a] (1) kelimât-ı hikmet-aşârdan Yezîd-i pelîd müeşşer görüp müezzine işâret itdi ki (2) kâmet getüre müezzîn ayaḡa ṭurup eyitdi Allâhu Ekber Hâzret eyitdi

لا شك فيه ولا شبهة ولا شئ أكبر منه مؤذن⁴²⁶

أشهد أن لا اله الا الله⁴²⁷ müezzîn eyitdi

وأشهد أن محمدا رسول الله⁴²⁸ Hâzret eyitdi

أشهد أن محمدا رسول الله⁴²⁹ müezzîn eyitdi

Ol hâzret ‘amâme-i şerifin fark-ı mübârekinden alup müezzîn (6) önüne bırakup kisve-i mu‘teberîn perişân idüp eyitdi ey müezzîn (7) bu zıkr itdiḡiñ Muḡammed ḡaḡkḡıçûn bir dem şabr eyle müezzîn ḡamûş olduḡda (8) şehzâde raḡş-ı feşâhatı meydân-ı ‘ibârete bırakup ḡarâret-i ‘işmet ve cür‘et (9) ‘urûḡ-ı Haşimî cûşa gelüp bî-maḡâbâ didi

Ey Yezîd-i gümrah ü la‘în bu (10) Resûl-ı Kerîm ki zıkrı zîver-i menâbirdür âyâ senüñ ceddüñ müdür yâ benüm ve bu (11) şâhib-i şân-ı ‘azîm ki vaşfidur ve ekâbir ve aşâḡirdür âyâ saña mı aḡrebdür (12) Yâ baña eger dirseñ bilmezem bu kemâl-i tecâhüldür ve eger dirseñ ki bilürüm âyâ (13) ne ḡayâl-ı ḡalaṭ ve endişe-i

⁴²⁶ Müezzinden daha büyük birşeyde şüphe ve tereddüt yoktur

⁴²⁷ Şehadet ederim ki Allahtan başka ilah yoktur.

⁴²⁸ Ve şehadet ederim ki Muhammed (s.a.v.) Allah’ın elçisidir.

⁴²⁹ Şehadet ederim ki Muhammed (s.a.v.) Allah’ın elçisidir.

bāṭıldur bu ki zeḥārif-i dünyā-yı bī- i' tibār için (14) sarā-yı 'ākibetüñ vīrān idüp naḳd-i Resūlullahı teşne ü ḥayrān kılup (15) ve muḥadderāt-ı ehl-i beyti nā-maḥremlele şehirden şehre gezdirüp mübtelā-yı mihnet-i (16) ğurbet kılduñ eger ḥilkatiñde eşer-i İslām var ise nedür bu istiḥfāf-ı (17) nekbā-yı İslām ve eger yok ise nedür bu mescid u miḥrābı ālūde kılup (18) 'ādet-i bāṭıla kıyām ü iḳdām etmek Yezīd ol kelimātdan kemāl-i infi'āl bulup (19) ayağa ṭurup müezzīne emr itdi ki kāmēt getürüp meşğūl-ı namāz oldular

[72b] (1) Namāzdan soñra def'-i maḥanne için cemī'-i ümerā-yı Şām u Kūfeyi ḥāzır idüp (2) izḥār-ı te'essüf kıldı ki ben Ḥazret-i Ḥüseynin ḳatline rāzı degil idüm la'net (3) 'Ubeydullāh Ziyāda ki bu emr-i ḳabīḥe iḳdām idüp benī 'Irāḳ ve Şāmda bed-nām (4) itdi

Ḥakīm eyitdi çün ḥikmet-i bāligā-yı Rabbānī bennā-yı meknūnāt ve ḳudret-i kāmīle-i Sübhānī müşavvir-i eşkāl-ı mevcūdāt böyle iḳtizā kılmış ki būnye-i (6) vücūd-ı beşer maḥzar-ı cemī'-i şıfāt olup gāḥ eṭvār-ı sūtūdeleri a' māl-ı zemīmelerine ğālib düşüp rıf'at-ı iḳtidārı melāikeden a' lā ola (8) ve gāḥ ef'āl-ı ḳabīheleri aḥlāk-ı ḥamīdelerine fāik olup rütbe-i i' tibārıların (9) İblisden ednā kıla ve ba'zı erbāb-ı ḥakāyık ki 'ālem-i kevn ü fesāda insān-ı (10) kebīr demiş bu ma'nā-yı mutaḥammındur ki şüret-i 'ālem hemişe mütenevvi' ve mütelevvindür (11) gāḥ mesned-i ḥilāfetde ḥülefā-yı 'adālet-şi'ār ve selāṭin-i re'fet-dişār (12) olmaḳda istiḳlāl bulup erbāb-ı küfr u ṭuġyān maḥḥūr olur ve gāḥ serīr-i (13) eyāletde mülūk-ı cefā-pīşe ve ḥükkām-ı sitem-endişe mütemekkin olup aşḥāb-ı (14) 'aḳl u imānı maġbūn ve maḥzūl kıılır ḥakīm-i muṭlaḳa i' tirāz vārid olmaz ki (15) Ḥüseyn-i mazlūmı aġladup Yezīd-i fāciri çerā güldüre zīrā Yezīdiñ eyyām-ı (16) istiḳlāl-ı ḥükümeti ki cemī'-i ef'āl-ı zemīmeyi cāmī' olup cihānı fışḳ (17) u fesādla dārū'l-fesād itmiş idi ve Ḥazret-i Ḥüseyn mazlūmuñ zamān-ı (18) istilāyı muḥtefi ki tamāme-i aḥlāk-ı kerīmeye maḥzar vaḳi' olup 'ālem-i şüretde (19) muşibet ve melāl kemāle yetmiş idi

Üştür eyitdi mādem ki Ḥüseyn-i mazlūma [73a] (1) bu zālimler bu zulmu itdi gerek idi ki ḳatilleriñ ve fā'illeriñ yüzleri (2) siyāḥ olmaḳ lāzım gelür idi nitekim Ḥazret-i Nūḥūñ oġlu pederi ḥaḳḳında bir cürmü (3) sebebiyle yüzü siyāḥ renk olup ḥatta Hām evlāda daḥı ila yevminā hazā (4) reng-i siyāḥ intikāl eyledi

Hakīm eyitdi el-cevāp Hāmīn ve evlādlarının (5) yüzlerinin siyāh olduğu ol cihetden degildür ancak iklim-i arzın iktizāsından (6) oldu

Üştür eyitdi iklim-i arz nedür ve iklim kaç kısım üzeredir (7) ve her iklim kaç münkasımdur ve her iklimin ahālisi kimlerdür ve bunların hāl (8) ü şānları neden ‘ibāretdür ve iklim-i mezkûrdan kaçkı arz ma‘mûr ve ğayr-ı ma‘mûrdur (9) ve bunların cenûb ve şimāl midür ve derece-i şemse kurbıyyeti ve bu‘diyeti miqdār (10) ve mu‘addile’n-nehārından ‘ibāretdür ve hatt-ı istivā ne mekândadur ve bürûc-ı (11) işnā ‘āşer kaçkı bilāddadur bir vech-i tafşil beyān buyurulması müsterhamdür

(12) **Hakīm** eyitdi el-cevāp ma‘lûm ola ki cirm-i arzın mecmû‘ı bir müdevver top (13) şeklinde olup ‘ināyet-i ilahiyye muktezāsınca ta‘ayyûş-i hayvān ve taşarruf-ı efrād-ı (14) insān ile ma‘mûr ābādān olmak için nīm karpuz şeklinde nışfı (15) miqdārı küre-i mādān taşra çıkup cemī‘-i cevānib ü etrāfını baħr-ı (16) aħzar ve baħr-ı esved itlāk olunan baħr-ı muħit ihāta eyleyüp takrīben (17) arzın nışfı cevfi deryāda ve nışf-ı āhirī hāricde kalmışdur ve eflāki (18) felek-i a‘zam muħit olup cirm-i arz cümlelünün vasaatında ve tahtında vāki‘ (19) olmuşdur felek-i a‘zamın ortasında ğarbdan şarkā doğru bir dā‘ire-i [73b] (1) ‘azīme farz olunmuşdur ki ol dā‘ireye

عند الهيئة معدّل النهاد⁴³⁰

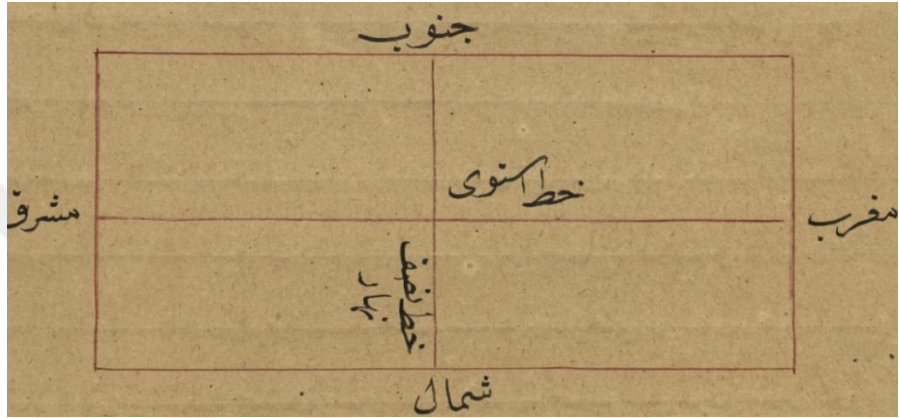
(2) tesmīye olunmuşdur ve cevfinde olan sekiz eflākı ve kürre-i arzı tenşif (3) eyleyüp bir kısmına cenûbī ve bir kısmına şimālī itlāk olunur ve kûtb-ı cenûbı (4) ğarbdan şarkā müteveccih olan kimesnenün sağ tarafına ve kûtb-ı şimālī şol tarafına gelür kimesne hatt-ı istivāda ya‘nī arzın ortasından (6) meşelā vilāyet-i Yemende Şan‘ā şehrinden cihet-i şimāle doğru meşelā Hicāza (7) ve Mısıra ve vilāyet-i Rūma doğru müteveccih olsa tā Moskova diyārının ve verāsında sedd-i Ye‘cüc ü Me‘cuce varınca vāki‘ olan cihete (9) cihet-i şimālīye dirler ve ol hizādan Habeş vilāyetine doğru baħr-ı (10) muħite varınca ‘azīmet itse ol cihete cenūbiyye dirler şemsiñ (11) ğāyetü’l-ġāye bu‘dī olan mahallerde şiddet-i bürüdetden nāşī ‘imāret (12) mümkün olmadığından harāb kalmışdur altıncı ve yedinci iklim ki ve şemse (13) karīb olan mahallerde dahı şiddet-i harāretten tolayı me‘mûriyyetden hālī (14) kalmışdur ve

⁴³⁰ Adalet heyeti daima yükselmededir. (bk.Fütuhât-ı Mekkiye s.174.)

me‘müre-i arz yedi kısma taḫsīm eyleyüp eḳālīm-i seb‘a (15) ismiyle tesmiye eylediler ve bu iḳlimleriñ her birinüñ tūlun ta‘yīn (16) iḳün maḡribden maşrūḳa ṭoḡrı bir ḥatt-ı müstaḳīm farz (17) idüp her iki ḥattıñ mābeyinini bir iḳlīm ‘add ettiler

İşbū şūret-i mersūmeyi müşāhededen ḥaḳīḳat-ı ḥāl zāhir olur

[74a]

(1) ve daḡı her bir iḳlimi onar kısma taḫsīm idüp cem‘an yekūn yetmiş kısım olur (2) evvelki ikinci iḳlīm ki ekşerī bilād-ı ‘Arab ve bilād-ı Sūdāndur üçüncü ve (3) dördüncü ve beşinci iḳlīmde ḥarāret mu‘tedil olduğundan ‘imāret ziyādedür (4) altıncı ve yedincide bürüdet ziyāde olduğundan ‘imāret nāḳışdur Mısır (5) ve İskenderiyye üçüncü iḳlimdedür Halep ve Anṭāḳya dördüncü iḳlimdedür (6) bilād-ı ‘Acem altıncı iḳlimdür bilād-ı Rūs u Bulḡār u Tātār yedinci iḳlimdür (8) burc-ı Ḥamel ve Bābil ve Fārs ‘Āzerbaycān bilādlarındadır burc-ı şevr arz-ı (9) Hemedān ve Ekrāddadır Cevz daḡı arz-ı Cürcān Geylāndadır (10) Sereṭān daḡı arz-ı Şīn ve Ḥorasāndadır Esed daḡı bilād-ı Türkdür (11) Sünbüle daḡı Şām ve Cezīretü’l ‘Arabdadur ve mizān daḡı arz-ı Rūm (12) ve Afriḳa ve Şa‘īd ve Mısır ve Ḥabeşdedür ‘Aḳreb daḡı Ḥicāz u Yemendedür (13) Ḳavs daḡı Bağdād ve İşfeḥāndadır Cedī daḡı şehir-i Kirmān ve Hinddedür (14) Delv daḡı Kūfe ve arz-ı Ḥicāzdadur Ḥūt daḡı arz-ı Taberistāndadır

⁴³¹ Tabloki yönlerde hatalı yazım mevcuttur. Yukarı kuzey, aşağı güney, sağ doğu, tablonun sol tarafı batı olması gerekir. Tablonun içinde elle yazılmış (üst tarafta orta eksen; altta, gün orta kısmı) iki ibare bulunmaktadır.

[74b] (1) 3,4,5 sâkin olan tavâif-i benî Âdemiñ mizâcları gâyetü'l-gâye mu' tedil (2) ve kuvâları kavî olup 'ağılları selîm ve fikirleri müstaķimdirler ve işbu (3) eķālimde mütemekkin olan eşnâf-ı ümem ve tavâif-i benî Âdem Mağrib ve Şâm (4) ve 'Irâķ ve 'Acem ve Çin vilâyetleri ahâlisi ve nefis-i Endülüs sükkânı ve anlara (5) ķarîb Efrenc tâifeleridür altıncı ve yedinci iķlimiñ ahâlisi tabî' atları (6) behâyim ve şüretde insâna haķîķatde hayvâna müşâbih maħlûķ-ı ģarîb olup (7) hatta bunlardan ki Tâtâr tâifesi vahşî birbirlerinden teneffür idüp aķâdihumâ (8) âķeri ekl ederler

Ĥazret-i Nüh 'aleyhi's-selâmiñ oĝlu Ĥâmdan bir cinâyet (9) ü 'işyân şudûrına binâ'en levni siyâh olmak üzere beddu'â itmekle (10) rengi beyâz iken siyâha mübeddel olup ve ilâ mâşâallahi Te'âlâ (11) zürriyetinde daķı eşer bâķî ķaldı diyu taķrîr ü taķrîr itdiler ma'ahazâ (12) kütub-ı İlâhiden Tevrât-ı şerîfde Ĥazret-i Nüh 'aleyhi's-selâmiñ oĝlu Ĥâmiñ (13) nesl u nesebinden zuhûr iden evlâdları dâimâ ķarındâşı Sâm ve Yafesiñ (14) zürriyetlerine 'abd-ı memlûķ olmak üzere beddu'â eylediler diyu mestûr olup (15) lâkin kaķ'â beşere vesâir a'zâsinuñ levni siyâh olmak ĥuşuşuna (16) dâir bir şey zıķr olunmadıĝından mâ'adâ 'ulemâ-yı fen-i insânuñ bu maķûle kelâmları tabâyi'-i mevcûdatıñ aķvâlinden zuhûl-ı ĥarâret ve bürûdetiñ (18) hevâda bu maķûle maķalde tekevvün ü tevellüd iden ĥayvânatda eşerinden ĝafletlerine (19) mebnîdür bu ĥuşuşuñ taķķîķi böyledir ki tavâif-i Sudân taraf-ı

[75a] (1) cenûbda vaķi' 1, 2 iķlimde sâkin ve bu iki iķlimiñ ahâlisinüñ fuşûl-ı (2) erba'ada şemsiñ şiddet-i ĥarâretiyle bu tâifenüñ cidlerine te'sîr (3) eyleyüp zâhir bedenlerinin elvânı siyâh oldu 6, 7 iķlimiñ ahâlisinüñ (4) daķı şemse bu' diyetleri sebebiyle levnleri beyâz oldu hatta yedinci iķlim ahâlisi beşinci iķlime gelse tetrîci tetrîci renkleri beyâz olur ve beşinci daķı (6) yedinciye gelse 'ale't-tetrîc renkleri siyâha müteĥavvil olduĝı müşâhede (7) olunmuşdur hatta Ebû 'Ali Sînânuñ fenn-i tıbda te'lîf ettiĝi manzûmesinde vaķi' bu iki beyt daķı kelâmımızı te'yîd ider

Bi'z-zenc hür gayrû'l-ecsâda
Ĥatta kesâ cûludhâ sevâda

Va'l şaķleb eķtesebetü'l-beyâzâ

Ḥatta ğuddet cülūdḥā bafāzā

ya‘nī zenc ṭāifesinūñ sākin oldukları (11) iklīmde vaḳi‘ ifrāt-ı ḥarāret-i hevā cesedlerinūñ levnini taġyīr idüp cildleri (12) esved oldu ve kezālik yedinci iklīmde sākin olan şaḳāliyye ya‘nī Tātār (13) ṭāifesinūñ daḡı kemāl-i bürüdet-i hevā renklerini sefid u beyāz idüp (14) derilerini yufḳa eyledi dimekdür

Ma‘lūm ola ki 1,2 iklīmde sākin olan (15) ṭavāyif-i Sūdān lehv u lu‘be ve keşret-i ṭaraba mā‘il olup daimā inbişāt-ı (16) ṭabī‘iyle şūḡ idüp ‘avāḳib-i umūrda bī-fıkr ve te‘emmül aşḫābından (17) olup ṭabī‘atları ğubār-ı ğumūm ve küdür-ı hümūmdan müberrā ve mu‘arrādur bu emriñ (18) sır u sebebi Allāhu a‘lem oldur ki ‘ilm-i ḥikmetde maḥallinde taḥḳıḳ olunduğı üzere (19) insāna ‘arız olan feraḡ ü sürūr ve ḥazīne-i ḳalb-i insānda mahzūn

[75b] (1) ve beyne’l-iṭibbā’ rūḡ-ı ḥayvānī didikleri nicār-ı laṭīfiñ zāhir-i bedene meyl (2) ü teveccühünden ‘ibāret bir ḥālet olup ḥüzn u ğuşşa zıkr olunan nicār-ı (3) laṭīfiñ bāṭn-ı bedende ihtibās ve inḳibāzından ‘ibāretdür ḥatta teşne-i (4) şahbā ile sekrān olan bāde-i nūşlarda müşāhede olunan feraḡ (5) ü sürūr daḡı bu sebebden nāşidür ki şarab ḥamr idenleriñ ḳalblerinde (6) merkūz ve maḥzūn olan nicār -ı laṭīfde vāḳi‘-ı ḥarāret-i ġarizīyyenūñ şiddet (7) ü ḥiddetini taḥrīk idüp ol nicār-ı laṭīf ‘urūḡ ve şiryānları vāsıtasıyla (8) eṭrāf-ı bedene ḥuşūşa cirm-i dimāġa vāşıl olduğda aşḫāb-ı ‘ayşīñ (9) ṭabī‘atlarında feraḡ ü sürūr ḥāşıl olur ve kezālik ḥamāma duḡūl idenleriñ (10) rūḡlarına ḥarāret-i hevā bedenlerine sirāyet itdükde nicār-ı laṭīfe-i ḳalbiyyeyi (11) zāhir-i bedene taḥrīk ile ṭabī‘atları ta‘dīl olup neş’e-i şahbā gibi bir sürūr (12) ḥāşıl olur ki işbu telezzüz ile naġamāt-ı lezīze ve elḥān-ı laṭīfe ile terennüm (13) iderler kezālik Sūdān ahālisi daḡı şemsiñ ḥarāreti sebebiyle nicār-ı (14) laṭīfe cevḑ-i dimāġlarına ve zāhir-i bedenlerine ziyāde taḥrīk itmekle (15) feraḡ ü sürūr kesb iderler ve sāḫil-i baḡrde bulunan ahāli daḡı bunlar (16) gibidir çünkü şems vech-i baḡrdan bunlarıñ bilādına ‘aks itdükde (17) nicār-ı laṭīf bedenlerine ve dimāġlarına şu‘ūd itmekle bunlar daḡı kesb-i sürūr (18) iderler

İklīm-i sādīs ü sābi‘de bulunan ṭavāif-i Tātār ve bilād-ı Fās (19) daḡı derece-i şemse ba‘id olduklarından rūḡ-ı ḥayvānī olan nicār-ı laṭīfi [76a] (1) ḥazīne-i ḳalblerinde ḥabs olunmaġla ekser evḳātları ğumūm ü hümūm ile ğüzērān (2) ve

‘avākib-i umūra ifrāz-ı fıkır ile hayrān olmuşlardır ve ekseri şitāsı (3) şedid olan ahālī-i büldānuñ dağı tabī‘atları şakīl ve yüzleri gülmez (4) derūnları muḥabbetden ḥālī ve ḥased ile memlū olup aḥadihumā āheriñ perişān (5) olmasını temennī iderler

Bedevī ve kırevīleriñ vücūdları medenī ve şehri (6) olanlardan akvādur zīrā bedevī ve kırevīler keşret-i eklden memnū‘ ve riyāzetleri (7) gālib olduklarından nāşidür ammā medenī ve şehri envā‘-ı mütenevvī‘ ayı (8) me’kūl ve meşrūb olup giribānlarını pençe-i tabībe teslim itmişlerdür (9) ammā riyāzetkār olanlar tabībden müstağnidirler bu cihetle kaḥṭ ü gālā (10) vuḳu‘unda şehirler cū‘a taḥammül idemediklerinden ekserisi vefāt iderler (11) ammā kırevīleriñ ekserisi şiddet-i cū‘a taḥammüllerinden nāşī cū‘-ı mevtden (12) ḥalāş-yāb olmuşlardır

Aşḥāb-ı riyāzetden ale’t-ṭevālī kırk gün (13) kırk gice dağı zīyāde vaḳt-i cū‘a şabr ider kimesneler müşāhede olunmuşdur (14) bundan mā‘adā mülūk-ı ‘Arabdan Sultān Ebū’l-Hasan devletine idrāk iden (15) nice pīr u iḥtiyār kimesnelerden mesmū‘dur ki Endülüs bilādından cezīre-i (16) Ḥazarā nām belde ahālisinden iki ḥātun nefislerini senūñ (17) ‘adīde ekl ü şurbdan bi’l-küllīye ḥabs idüp bu ḥaber Sultān Ebū’l-Hasan (18) sem‘ine vāşıl olduğda ol ‘avretleri ḥuzūrına iḥzār (19) ve nice zamān mekş ile ḥāl u şānları tecrūbe olunup keyfiyyet-i ḥālleri

[76b] (1) vākī‘a muṭābık ve ḥaḳlarında naḳl olunan ḥaber-i şādık olup bu ḥāl üzre (2) ‘ömürleri tamām ve müddet-i ḥayātıları ḳarīn-i ḥüsn-i ḥitām oldu ma‘lūm ola ki (3) cemī‘ alel ve emrāziñ aşlı tenāvül-i aḡziyeden olup ekl ve şurbdē ḥadd-i (4) i‘tidālī tecāvüzden ḥāşıl olur şöyle ki ḡazā cevḑ ve dehāna vāşıl (5) olduğda isnān ile mazḡ olup te’sīr-i ḥarāret-i fem ile anda ṭabḥ-ı (6) yesīr ḥāşıl olduğda fi’l-cümle mizācı münḳalib ve şūreti müteḡayyir olur

(7) Ba‘de ḡazā-yı memzūḡ mi‘deye vāşıl olup ḥarāret-i mi‘de dağı anı ṭabḥ itmekle (8) olur ba‘de’t-ṭabḥ mide anı ‘arūf masariḳa vāsıtasıyla kebdē irsāl (9) idüp ve esfel-i mi‘dede andan rubb-ı ābdan şakīlī meşābeye iṣāl itdükden (10) soñra kuvvet-i dāfi‘a sebīlinden anı iḥrāc ider ba‘de ḥarāret-i kebd dağı ṭabḥ (11) idüp dem-i daḳīḳa münḳalib olur ve ḡaleyān-ı ṭabḥ ile ol dem-i raḳīḳiñ üzerinde (12) nārenci bir köpük ḥāşıl olup şafrā olur ve kebd de ol dem-i daḳīḳiñ (13) ḡaleyānından bir miḳdār eczā-yı yābise münfaşıl olup ol dağı balḡam olur (14) dem-i keşīfden dağı

lahm hāşıl olur bu şüretde keşret-i ekl ile veyāhud (15) ta‘ām üzerine ta‘ām ekl itmegil hummā hāşıl olur zīrā ta‘ām ol mi‘dede (16) henüz bir hoşca tabh olmaksızın ta‘ām-ı şānī ekl olundukda ‘adem-i hażmdan (17) nāşī ‘illet-i hummā zuhūr ider bu şüretde hummāyı def‘ için eţibbāya mürāca‘at (18) lāzım gelür işte bu şüretde keşret-i ekl cümle emrāzīñ aşlı olur

(19) **şütür** eyitdi işbu zıkr itdigiñ każiyyenüñ bidāyeti nihāyetine muvāfiķ düşdi [77a] (1) Çünkü arzı beyān itdük velākin semā’ arz-ı kurevī midir yoħsa hıyāmī midir (2) burası nokşān kaldığından itmām ve izāh buyurulması mercūdur

(3) **hakīm** eyitdi bu ħuşuşda beyne’l-ulemā’ ve’l-ħukemā’ iħtilāf-ı keşire (4) vuķū‘ bulmuşdur ħatta kāle’l-‘allāme Celāleddīn Es-Suyūtī *fī kitābu’l-hey’et* (5) ‘*alā tarīķa’s-sünnette*

خرج ابن حاتم عن جبير ابن مطعم أنّ النبي عليه السلام قال إنّ سموات الله على ارضه هكذا وقال
باصبعه السعادة مثل القبة واخرج عبدالله ابن حميد وابو الشيخ عن وهب قال عليه السلام كلّ شيء من اطراف
السماء محدق اى احاطة بالارضين والبحار كا طناب القسطاس واخرج ابي حاطم عن السدى قوله تعالى
والسماء بناها قال بناء السماء على الارض كهنة القبة واخرج ابو الشيخ عن اياس بن معوية قال السماء مقيبة
على الارض مثل القبة انتهى قال الامام الدارامى في تفسير قوله تعالى رفع السماوات قال السماء مقيبة قال
الامام ابو الليث السمرقندى في تفسير قوله تعالى والسماء بناها اى سقفا قال ابن عباس في رواية الكلبي كلّ
سما طبقتة على الاخرى مثل القبة وسماء الدنيا ملتزقة على الارض اطرافها ثم الارض بسيطة كروية قال
القاضى في كنز الاسرار اعلم انهم اختلفوا في الارض هل هى كروية او بسيطة على قولين احدهما انها
بسيطة وبه قال ابن عباس وجمع كثير من اهل العلم وثانيهما انها كروية وبه قال الفلاسفة احتج اهل القول
الاول بقوله تعالى والارض مددناها⁴³²

⁴³² Hatem bin Mutam bin Cubeyr’den rivayet edilir ki Resul (sav) mübarek parmaklarıyla gökyüzünü gösterdi ve dedi: Gökyüzü kubbeyi andırıyor ve tıpkı huzur gibi gökyüzü de bir kubbe üzerine inşa edilmiştir. Hamid oğlu Abdullah ve babası Şeyh Veheb aleyhi’s-selam dedi ki: Yeryüzü çevrelenmiş ve deniz ölçüsünde herşey gökyüzü etrafındadır ve Hatemin babası tekrar rivayet eder: Allah Teālā gökyüzünü ve yeryüzünü kubbe şeklinde inşa etti. Eyyaş’tan nakledilmiş : Ebu Şeyh Muaviye oğlu dedi ki gökyüzü yeryüzüne sonlandırır. Ebu Leysi Semerkandī tefsirde Allah Teālā “gökyüzünü inşa ettik” diye buyurdu. Kelbin rivayetine göre (o da İbn Abbas’tan rivayet etmiştir) ; gökyüzü herbir bir diğerine tabakadır. Kubbe gibi dünya seması yeryüzüne bürünmedir ve sonra yeryüzü serildi. Kadı’nın rivayetine göre Kenzu’l-Esarda olduğu gibi bilin ki yeryüzünde değişiklikler mevcuttur. Dünyanın küresel olduğu küresel olduğu kadar da basit olduğunu söyler.

لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا⁴³³

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا⁴³⁴

[77b] işte ey Üştür bu aqvāliñ (2) kankısı tab‘iña muvāfiķ olursa anuñla ‘amel eyle velākin bālāda beyān itdiğimiz (3) mes’ele-i tıb ki za‘ifü’l-mi‘de olan kimse hażm-ı ta‘āma nevm ile istiğāse (4) iderse ibtidā nışf sā‘ati kadar yemini üzerine yatmak lazımdır tā kim (5) ğidā cānib-i yemine mā’ıl olan ka‘r-ı mi‘deye cezb-i kebd ile āsān münhadır (6) olup harāret-i kebd anı teshīn ide ba‘dehu iki sā‘at kadar yesārı (7) üzerine yatup uyumak lāzımdır tā kim kebd-i mi‘de üzerine licāf gibi (8) şāmil olup anı teshīn idüp hażm-ı evvelde mi‘deye mu‘ayyen ola

(9) Ba‘dehu yine iki sā‘at kadar cānib-i yemini üzerine yatup uyumak gerekdür (10) tā kim hażm-ı sānī içün cihet-i kebdde ğidānuñ inhidārına i‘ānet ide bir kimsenüñ (11) nevminde ‘arķı bī-sebeb keşret bulur ol ğidā ile yā hālṭ ile mümteli (12) olur ve nevmi şaķil ve tavil olur ya‘nī sekiz sā‘atden ziyāde uyur kalur (13) anuñ dimāğında rutūbet ğālib olur bir kimse ki yirmi dört sā‘atden (14) ziyāde uykusuz kalur ol hāmām ile rāḥat bulur ammā kābus-ı ḥānıķ ki (15) nā’im eşnā-yı nevmde taḥayyül ider ki üzerine bir şaķil nesne düşüp anı (16) şıķup hareketden men‘ idüp nefsinı tażyīķ ider ve bu kābus-ı ḥānıķ (17) buḥārı taḥlil iden yaķaza ve hareketiniñ ‘ademi ‘indinde demek yā balgāmıñ veyā (18) sevdānuñ buḥārı dimāğa şu‘ūdundan zuhūr ider buña ‘ilāc istifrāğ (19) itmek lāzımdır

Demeviyyü’l-mizāc olan kimsenüñ ğidāsı semākiyye gibi müberred [78a] (1) ve kāmī’dür ve balgamiyyü’l-mizāc olanuñ ğidāsı saḥn ve mülattaḥdur ve şafrāviyyü’l- (2) mizācın ğidāsı rummāniye gibi müberreddür ekl-i semek ile leben cem‘ itmek mażarratdur (3) cüzẓām ve fālic gibi emrāz-ı müzmineyi irāş ider leben ile ḥāmiz cem‘ itmek (4) iyü degildür paça üzerine ‘ineb ve herise üzerine rummān ekl itmek bedene (5) muzırdur cimā‘ daḥı bedene nāfi’dür ammā şehvet-i cimā‘

Yerküre üzerine iki görüşün var olduğu İbn Abbas’ın dediğı gibi ve çoğunluk olarak ilim ehli; ikincisi de felsefecilerin dediğı gibi yeryüzü düzenlenmiştir.

⁴³³ İçinde ne bozukluk ne de eğrilik var. (Tâhâ /107)

⁴³⁴ Yeryüzünü böylece sana ezerek dümdüz yapmadık mı? (Naziât /30)

ķuvvet bulmadıkķa ve alet (6) fıkr ve nazarsız munteřir olmadıkķa aña ikdām ile mūbāřeret řıhķat-i vūcūda (7) mūnāfī bir la‘bdūr ammā ‘alāmāt-ı cimā‘ nāfī‘ olur ki anuñ ‘aķabinde vūcūda (8) hıffet ve neřāt-ı tām ve iřtihā-yı ta‘ām ve menām gele

Zīrā cimā‘ mu‘tedil ĥarāret-i (9) ġarīziyyeyi def‘ ile mūferriķ-i bedendūr ve ġazabı teskīn vesāvis-i reddiyyeyi (10) ve efķār-ı sevdāviyyeyi izāle ider ve emrāz-ı balġamiyyenūñ ekřeri anuñla mūndefi‘ (11) olur ve cimā‘ ı tārikiñ menīsinden ebķhire-i reddiyye dimāġına řu‘ūd idüp (12) zūlmet-i bařar gibi belālar bařına gelūr ve keřret-i cimā‘ daķı ķuvvet-i ıřķāķ ve bařarı (13) za‘īf ider ve ra‘ře ve a‘řābı tecfīf ider ve ‘acūze ve ķabīhe ve marīza (14) ve bāķire-i saġirenūñ ve mūddet-i sinīn ile mūcāmi‘a olunmayan řeyyibenūñ (15) cimā‘ ından ictinābü’z-zemdūr ammā cemīle olan nisā-yı menķūķaya veyā cāriyesine (16) cimā‘ iden řaķřıñ řab‘ına meserret īrāř ider ammā efďal-ı eřķāl-ı cimā‘ (17) odur ki zenī zāhrı üzerine ilkā idüp faķızın meķřūfını mābeyninde dize gele (18) ibtidā mūlā‘abe ve mūkāleme ve mūlāķafa ile sīne ve leb ve ruķsārın būse-i kenār (19) idüp belki ředy ve ‘ānesin delik ve daġdaġa ķıla

Ba‘de āletiyle bař‘ı mess [78b] (1) ve ĥak idüp anuñ ķeřmine nāzır ola tā kim ikisi bile řiddet-i řehvetden (2) toķan bula vaķtā ki hey‘et-i ‘ayndan mūteġayyir olup řudūrundan menisi (3) infīřāl bulmaġla ister ki raculı řadrına ala ol ĥālda üzerine dūřüp (4) ilāc ve iķrāc ile inzālī vaķtine ĥāzır ola ve ba‘de’l-inzāl anuñ baķnı (5) üzerinde bir laķza ķala tā kim iki meni mūmzec olup raķme duķūle yol bula (6) zen daķı andan lezzet bulup veled-i kāmīl ĥuřūle gele zinhār kendi yatup (7) zenī üzerine almasun tā kim baķiyye-i men-i řarīķ-i meřānede ķalmasun ve anda ta‘affūn idüp marāķ olmasun Beyt

Nazar-ı řehvet iķūn rūy-ı zenān āġ olsun

Zenni olmazsa ķiřinūñ řol eli řaġ olsun⁴³⁵

diyüp yediyle istimnā (10) itmek mevrūř-ı ġam ve mūcib-i fetretdür ve cimā‘ ı terk idenūñ derūn-ı cildinde (11) olan ĥarāretle ruķūbetden ķamlı tekevvūn idüp ĥareketiyle tevellūd ider ve bir mertebe (12) keřret bulur ki levnī ařfer idüp māni‘-i nevm ve ķāķı‘-ı řehvet olur

⁴³⁵ Bk. Marifet-nāme 32.bölüm /6.bab

(13) **Üştür** eyitdi iş bu beyân itdigiñ şeyleri ehl-i şer‘i beyân itmemişlerdür
(14) bu şürette bunlar felsefe ve safsaıadır egerçi bunlar maıkbül olmak lâzım (15)
gelse idi ehl-i şer‘ beyân itmek lâzım gelürdi

Hakım eyitdi el-cevāb (16) evā’ilde aşhāb-ı kirāmıñ umūr-ı mezkūreden bu
maıküle bi-ğayrī ātī gālibā şadr-ı (17) İslāmda umūr-ı dīn-i mübīn henüz istiḥkām
bulmadan ārā’-i felāsifeye ḥalk (18) meşğūl olup dīn-i İslām kavā‘idini zabı ve
rivāyetden ḳalmasunlar diyü umūr-ı dīniyyeden olmayan *su’āllere kellimü’n-nāsi*
alā ḳadri ‘uḳūlihim [79a] (1) maızmūnuñca ḥakīmāne cevāblar virmişlerdir

Lā-cerem enbiyā-i ‘izāmıñ ve aşhāb-ı (2) kirāmıñ meşāliḥi ḥalka umūr-ı
dīniyye ta‘līmī olup ḥakāyık-ı eşyā beyānı anlarıñ (3) vazīfe-i şānı olmadıgından
ihılāf-ı teşekkülāt-ı ḳamerden daıı su’āl olunduklarında

(4) ⁴³⁶ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

buyurulmuşdur tā kim ḥalk anlardan su’āl idecekleri (5) nedir bilsünler ve
umūr-ı dīniyyeden olmayan aḥvālī anlardan su’āl itmesünler (6) nitekim naııl-i
ḥurmāyı ilḳāḥ ve te’bīr ḳışşasında Ḥazret-i Resūl-i Ekrem ⁴³⁷ أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأُمُورِ دُنْيَاكُمْ
buyurmuşdur ma‘lūm ola ki ḥukemā-i müteahḥirīn baıı muḥīte seyr u (8) sefer ile
aḥvāl-i arz keşf u baıı daıı isbāt itmişlerdür ki ḥukemā’ ḳudemānuñ (9) ma‘lūmı
olmayan arzı bulup ma‘mūrı bir rub‘ a ḥaşr itmege mecāl ḳalmamışdur

(10) Zīrā ki tāriḥ-i mīlādıñ bin dört yüz doksan iki sālinde ki tāriḥ-i hicretıñ
(11) dokuz yüz üçünci senesi idi Endülüs vilāyetinden ‘ilm-i riyāzide māhir (12) bir
mühendis ḳorsān ki nāmına Ḳolon dirler idü ol şahs himmetle keştī-bān (13) teftişı-
aḥvāl-i baıı muḥīt içün iç deñiz dış deñize döküldigi Sebte boğāzı (14) ḥāricinde
İspānyā limānuñdan üç sefīnede yüz yigirmi ādam ile yelkeler (15) açup cānib-i
ğarba toğrı şalmışdur ve hemişe medār-ı sereṭāndan yigirmi (16) derece şimālī
almışdur ya‘nī kırk üç derece ‘arz-ı medārında giderdi (17) zīrā ki iki cānibden
ḥarāret ve burūdet altına düşmekden ḥazır iderdi (18) muttaşıl rub‘ ve uşşurlāb ile

⁴³⁶ Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. (Bakara/189)

⁴³⁷ Sizler dünyanın işlevlerini daha iyi bilirsiniz. (Müslim, Fedail, 141)

muskaṭ-ı şemsi gözidüp bu üslub üzre (19) otuz üç gün seyr itmişdür ve ol müddet içünde baḥr-i muḥitiñ sāḫilinden

[79b] (1) tamām üç biñ sekiz yüz mil mesāfe kaṭ‘ ile gitmişdür ve nice def‘ a ittibā‘ ı (2) nedāmetiyle rücū‘ a kaşd itmişdür ve sefinelerde mevcūd olanlar aña nice (3) def‘ a ‘ itāb idüp bizi girdāb-ı belāya uğratdıñ ve cümlemizi bu baḥr-i (4) bī-pāyān içünde kem-nām itdiñ diyüp Ḳolon hünermendi ḳatle hücüm (5) itdüklerinde anlara cevāb itmişdür

Ki siziñ ḫalāşıñız ancak ‘ilm-i baḥri (6) bilür ve ālāt-ı felekiyye ḳullanur ādem ile olur eger beni ḳatl iderseñiz cümleñiz de (7) helāk olup gidersiz diyü gāḥ va‘ad ve gāḥ va‘id ile anları teskīn (8) ider idi necāt bulmaḳdan nā-ümīd olup bu ḫayretde ḳalmış iken (9) nāgāḥ bir cezīre-i ḫāliye görünmüşdür ki enhār-ı cāriye ve eşcār-ı ‘āliyesi vār idi (10) anı gördüklerinde bir miḳdār rāḫat bulup Ḳolona teslim olmuşlardı (11) ve altı gün yine meskaṭ-ı şemse ṭoğrı gidüp altı cezīre-i ḫālī bulmuşlardı (12) ve cümlesinden büyük olan cezīreye İspānyol tesmiye ḳılmışlardı (13) andan mürūr idüp yüz mil daḫı ḳara yel üzre gitmişlerdi anda bir sāḫile (14) vāsıl olup nice eyyām-ı evvel sāḫiliñ ṭarafında şimāl ve cenūb semtlerine (15) seyr itmişlerdi

Anuñ cezīre olmadığını bilüp anda bir ḳavm buldılar ki (16) bunlarıñ seyrine gelüp cem‘ olup sāḫile gelüp bunları gördükde (17) cümlesi firār itdüklerinde bunlar daḫı sefineden çıkup anlara yetişüp (18) bir ‘avrat ṭutmuşlar ol ‘avrat varup ḳavmini sefineler başına gönderip (19) anlar daḫı sīm ve zer ve fevākiye ve nān ile ve envā‘ -ı ṭuyūr ve eşnāf-ı ḫayvān [80a] (1) ile gelüp iskele yanuña gelmişler ve nice eyyām ve şuhūr anda murād üzre (2) bey‘ ve şerālār idüp aña Hind-i garbī diyüp anda kırk ādam ḳoyup yine (3) maşrıḳa ṭoğrı selāmetle gelüp gitmişler ve İspānya ḫākimine yeñi dünyā tuḫfelerinden (4) hediye taḳdīm itmüşler

Ba‘ dehu ikinci ve üçünci senelerde vāsıl olup yeñi (5) dünyā ehlinüñ lisān ve ‘ādetin tamām bilmişlerdür ba‘ dehu dördünci senede (6) Ḳolon-ı zī-fünūn buldıḡı yeñi dünyāya vuşul bulduḡda anuñ Ḳaşḳ nām (7) ḫākimī Ḳolon-ı Ḥākimī sefineden ḳımaḡa ḳomayup men‘ eyledikde Ḳolonuñ aña (8) muḳābele itmeḡe ḳudreti olmadığından ḫākimāne ḫile semtine sülūk idüp (9) dimişdür ki siz bize cefā

eylediñiz anuñ içün Rabbiñiz size ğazab itmişdür (10) ve ‘alâmeti odur ki yârin zû-i şemsi alsa gerekdür meger ertesi günü bize (11) nisbetle tahte’l-arz-ı kûsûf emri muğarrer olup Qolon anı taqvim ile (12) bilmişdür pes bu kelâmdan anlar vehme düşüp şabâha muntazır olmuşlardır (13) ol sâ’atde kûsûf-ı şems vâki’ olmağla bi’l-cümle havfa zâhib olup (14) Qolona hediyelerle gelmişlerdür ve şulh olup aña minkâd olup her vechle (15) itâ’at kılmışlardır cümlesi ‘ibâdet-i aşnâm iken Qolon keşîşe bi’at (16) idüp millet-i Naşârâdan olmuşlardır ve Qolon etbâ’ıyla yeñi dünyâda (17) qalup yigirmi senede ekşer-i memâlikin zabt idüp hükümet itmişdür (18) ol ahâlî ebyaz ve esmer ve kâmetleri on dört qarışdan ziyâde (19) uzûn boylı olup qâbiliyyet kesb itmişlerdür burası dağı

[80b] (1) ma’lûm olsun ki ehl-i hikmet ‘indinde tefeccür-i ‘uyunuñ ve zelzele-i zemînuñ sebepleri (2) budur ki derûn-ı arzda tekevvün iden buhâr anda muhtebes olduğda bir cihete meyl (3) idüp anda teberrüd ile miyâha munqalib olur eger qalil ise eczâ-yı buhâriyye (4) ile muhteliğ olup qalur ki quyılar şuyı budur eger keşîr ise derûn-ı arzda (5) şıgmayup rıfğ ile mülâyim yirleri şaq idüp çıkar ki ‘uyûn-ı mütefeccire budur (6) ve ‘uyûn u yenâbi’uñ her bir sebebi dağı budur ki şülûc ve emtârdan derûn-ı (7) cibâle tereşşuğ ile seyelân iden şulardur

Zirâ ki şülûc ve emtârûñ keşretiyle (8) ‘uyûn u yenâbi’ izdiyâd olur anlaruñ kılletiyle bunlar dağı nâkış olmışdur (9) arz üzerinde cereyân idüp madde-i hayât nebât ve hayvân ve insân (10) olan miyâh-ı ‘azb ü furât içün Cenâb-ı Hâq cibâl-i arzı hazâ’in kılmışdur (11) zirâ miyâh-ı şülûc ve emtâr-ı cibâlûñ cevfinde maqârât ve ahcâr içünde (12) ve zir-i zemînde cem’ ve hıfz buyurmuşdur ba’de meşqûk zayyıkadan (13) şey’en-fe-şey’en ihrac idüp andan ‘ibâdına kifâyet kadar ‘uyûn-ı enhâr (14) akıtmışdur

Ammâ derûn-ı arzda yâ buhârdan tekevvün iden yâ emtârdan müctemi’ (15) olan şular yirlerine şıgmayup arâzi-i leyyineden sehl ve heyyin hurûc (16) eyledikde eger mecâr u ahcâr ise yâ müsafir-i hâk pâk ise ol mâ’-i (17) bârid ve ‘azb ü furât olur ve eger şark yirlerden gelürse ol şu (18) milh-i icâc olur ve eger arâzi-i kibrîtiyyetden ve ma’deniyyeden çıkarsa (19) ol mâ’-i hâr olur zirâ ki faşl-ı şitâda bürûdet-i havâ gâlib olmağla

[81a] (1) ḥarāret-i şems bāṭn-ı arzā firār ider ki iki zıd bir mekānda cem‘ (2) olmaz bu cihetle arz eyyām-ı şitāda ḥār olup arāzī-i kibritiyyete ve ma‘ādin-i ḥārre keşret vakitlerine göre ol ḥarāreti cezb idüp dā‘imā hıfz (4) itmişlerdür pes ol ‘illet nedür ki ma‘denler civārında kaynayan ilcā şularuñ (5) ta‘amları ve rāyiḥaları ve ḥarāretleri ve elvānları biri birine muḡāyir olup (6) muḡārinleri aḥkāmen aḥz itmişlerdür ve eger bu şuya bürüdet-i havā (7) isābet iderse cāmīd olup cīve olur yā zift yā şeb ve yā tuz (8) olur ve İsfahān ile Şirāz arasında bir şü vardır ki ‘acā‘ib-i şanāyi‘-i (9) bārīdendür Şıḡırcık şuyı nāmıyla meşhūrdur bir arzā çeker ki müstevlī (10) olup maḥşūlātın ekl eylese ol şudan alınıp āḥz olan kimesne (11) verāsına iltifāt itmeyüp diğēr arzā getürse ol şuya ḥesābsız (12) ṭayr tābi‘ olup ol cerādı ḳatlı iderler

Bu kışşayı tevātür ile naḳl iderler (13) ve ammā derūn-ı arzda tekevvün iden şü ki buḡār ile bir mertebe ḡalīz olsa ki (14) mecārī arzdan nüfūz idüp çıḳmak mümkün olmasa yāḥūd arz-ı keşif (15) ve şalb olup ḥurūc-ı buḡāra māni‘ olsa ve buḡār ise derūn-ı arzda (16) müctemi‘ olup ḥurūca ṭālib ve rāḡīb olsa ol buḡār ḥurūc içün (17) arzı ‘anf ile şaḳ eyledikde ol mekān ḥareket eyler ki zelzele-i zemīn (18) odur derūn-ı arzda tekevvün iden riyāḥuñ aḥkāmı buḡārāt-ı zemīnūñ (19) beyān olınan aḥkāmı kebīddür ḡāḥ olur ki mevād-ı merḳūme be-ḡāyet kuvvetli

[81b] (1) olup arāzīyi öyle şaḳ ider ki andan bir ‘aẓīm şavt zāḥir olur (2) ve ḡāḥ olur ki mevādd-ı merḳūme ṭabī‘at-ı dehen üzre mümtezic olan (3) buḡār ve duḡānuñ işti‘ālını iḳtizā iden ḥareket-i şedīdeleriyle arzdan (4) nār zāḥir olur ve eger bir ma‘dende zūḥūr iderse anı tamām iḥrāḳ edinceye dek (5) eyyām ve şuhūr ve sinīn ile munḳaṭı‘ olmaz dimişler ⁴³⁸ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ فَاِنَّهُ بِالصَّوَابِ فَاِنَّهُ مُسَبِّبُ الْاَسْبَابِ

Bu daḡı ma‘lūm ola ki_burcda olan bilāduñ (7) ahālīsinūñ eṭvārı budur ki burūcatı zıkr ü beyān olunur burc-ı (8) ḥameldeki Avrupa ahālīsidür bunlar ki siyāsete ma‘il müşakḳata müteḥammildirler (9) ekşeriyā nisāları emrinde tegāfūl üzere olup ḡayūr olmazlar ve nisvāndan (10) ziyāde ḡilmāne muḡabbet idüp ḡünāḥ bilmezler ḥuşūsen İngiliz ve Nemce aḥlāḳları (11) sibā‘ aḥlāḳına mūmāşıldür ve bilād-ı Rūma ve bilād-ı Fransa burc-ı esedde vāḳı‘ (12) olmışdur ol sebebdē ekşer ḡalkı ehl-i riyāset bulunmuşdur ve bilād-ı İspānya (13) ve bilād-ı Portuḡal ḳavs ile

⁴³⁸ Allah sevabın en iyi bilendir, çünkü o sebeplerin müsebbibidir

müşterîye mensûbdur ahâlisi ‘umûmen (14) nazîf ve maḥbûbdur İstānbul burc-ı cedy ile zuḥale müşākildür ahâlisi (15) kibâr-ı mülk ve riyâsete nâ’ildür bilād-ı ‘Acem burc-ı şevr ve zühreye mensûb olmağla (16) ekşer ḥalkı münakkaş libās giyüp kāmîşleri daḥı sâde degildür ve Fırât ile (17) Dicle mâ-beyni ve Bağdād etrâfi sünbûle ve ‘aṭârda mensûb olmağla (18) ḥilkatinde aşḥâb-ı raşd ve ehl-i ‘ilm çokdur ve Hind ü Sind cedy ve zuḥale (19) müşākil olmağla ekşer ḥalkı bed-gûy ve bed-rûy ve bed-ḥûy ve ‘anûd olur

[82a] (1) ve vasaṭ-ı meskûn olan memâlik-i Kudûs ü Şām ve Hicāz u Yemen ve cemī‘ cezîretü’l-‘Arab ki bunların müdebbiri müşterî ve merîḥ ve ‘uṭârîdde bulunmuşdur (3) ekşer ḥalk aşḥâb-ı tağallüb ve erbâb-ı ticâret olmuşdur ve mekr ü ḥîle me’lûf (4) olmuşlardır Gürcistān ve Tağistān ve Māverāünnehir ya’nî Tūrān u Türkistān (5) ve Tātāristān bunların müdebbiri zūḥal u müşterî ve ‘uṭârîd olmağla ekşer (6) ḥalkı vahşî ve ğadârdur ba‘zen daḥı ‘iffet müşāhide olunmuşdur (7) Mışır ve memâlik-i Sūdān ve mağrîb daḥı Mirrîḥ ü Zühreye müsterekdür (8) bunların umûrlarına nisâları müdāḥaleden ḥālî degildirler ve ekşerî kâhindürler (9) memâlik-i Şu‘ud ve Habeş daḥı ‘ādât-ı muḥtelifa üzre olup mevtâlarına (10) ta‘zîm iderler ve nisvāna ‘azîm rağbet iderler

Subḥānallah zihî müsebbibü’l-esbâb celle şān burası daḥı ma‘lûm olsun ki ḥükemā-i Hindistān zamānuñ on iki ḥayvān üzerine devrān idüp yılda birinüñ (13) ḥulkiyla muttaşîf olup ehl-i cihāna böyle emr-i Ḥaḳla sereyānuñ bulup (14) tecrübe ve imtiḥān eylemişlerdür ki bir vech-i âtî zîkr ü beyān olunur fāre (15) baḳar ḳaplan ṭavşān semek ḥayye esb ğanem yüzine ve ḥük-ı sinuñ (16) ayıdur sāl fāre olursa evāsıṭ-ı senede keşret ile bārān olur āḥerinde fitne vü ceng olur ve şiddet-i şitā ve kesret-i fāreden ḥubûbāta (18) sekte îrāş ider evā’ilde tevellüd iden tıfl zîrek olur ve ḥûb (19) ḥişāl olur evāsıṭında ṭoğsa kezzāb u ḥod-bîn olur

[82b] (1) o āḥerinde ṭoğsa bed-kār u ḥasûd-mizāc olur ammā baḳar sāl (2) gelse mülûka fitneler ve şiddet-i şitā ve meyveler tebāḥ olur evā’il-i sālde (3) ṭoğan veled āḥerek işle meşğûl olur evāsıṭında ṭoğan veled (4) ḥûb-rû ve ‘ākîl olur āḥerinde ṭoğan ḥaste ve ğamnāk olur (5) ammā ḳaplan senesi olursa ol senede ta‘b u meşakḳat ve ‘adāvet ve ğaḳab olur nāsda ve naḳz-ı ahd daḥı olur ve ihtilāf-ı mülûk (7) olup zelzele-i ‘azîme olur şiddet-i şitā ve şular keşir olur ibtidā-i (8) senede

tevellüd iden veled ‘ālī-himmet olur evāsıtında toğan kāmīl (9) olur āherinde toğan kāhīl olur ammā tavşān senesi olursa (10) meyveler keşret ve emn ü āmān mu‘tedil şitāi ve bahār olur ibtidā-i senede (11) toğan veled bed-hūy olur evāsıtında toğan yahşi olur āherinde (12) toğan vahşī-ṭabī‘at olur ammā semek senesi olursa fitne vü harb peydā gendüm ve cū erzān berf ile bārān keşir olur şitā (14) dirāz ağaçlar yābis olur ibtidā-i senede toğan veled aḥmak ve bed-kār olur evsaıtında toğan ḥalīm olur āherinde toğan bed-hūy ve bī-şerm olur ammā ḥayye senesi olursa şitā gayetle mülāyim ve kaḥt olup (17) her dilde guşsa ola bu senede toğan veled olur ḥāmūş evsaıtında (18) toğan bed-hūy āherinde toğan olur bed-şekl ammā sāl-i asībde (19) ceng ü fitne ve harb zuhūr ider şayfi hūş zer‘i keşir olur [83a] (1) şitāsı nerm ü dirāz olur meyve cinsine āfet olur

Bu sālde (2) toğan çeker zahmet hem olur pūr-ḥikmet evsaıtında hoş āherinde bed-hūy (3) olur ammā sāl-i ḡanemde olur insān-ı ḡamnāk sefineler olur helāk (4) harb olduğda şulḥ olur ḥayr u iḥsāna sa‘y iden çok olur (5) şitā nerm ü dirāz olur bu sālde toğan olur nāfi‘ evsaıtında toğan (6) āsūde āherinde toğan olur fersūde ammā puzīne sāl geldikde (7) ol senede ḥulḫa katı sitem olur ḥastalık zīyāde şitā ḡayetle kaşir (8) ve meyve az olur bu senede toğan veled olur bed-rūy evsaıtında (10) toğan olur ḥasūd āherinde toğan olur sūd-mend ammā sāl-i murḡ (11) olduğda meyveler keşir ve ḥāmīle nisāya āfet olur

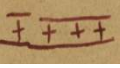
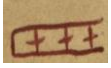
Ol sālde toğan (12) olur ḥüsn ü cemāl ammā faḳirü’l-ḥāl olur evsaıtında toğan aḥlāk-ı ḥasene (13) ile muttaşif olur āherinde toḡarsa saḥī olur ammā sāl-i kelb olduğda ḡalle vü nān ‘aziz ola ammā bahāsı olur girān çok olur mevt ve ḫatl-i insān (14) şitā ḥafif meyve olur ehven bu sālde toğan olur bed-gūy hem (15) ḥarīş-i ekūl evsaıtında toğan ider ḡavḡā āherinde toğan ider (16) ḫanā‘at ammā ḥūk geldikde şāḥlar arasında iḥtilāf vāḳı‘ olur (17) ceng olur keşir ḫınṭa vü şa‘ir olur ḫalīl bu sālde toğan bir ferzend (18) olur aḥlāk-pesend evsaıtında toḡarsa olur kāzib āherinde toḡarsa (19) olur ḥalīm وَاللّٰهُ اَعْلَمُ فَاِنَّهُ بِالصَّوَابِ ⁴³⁹

Dört ‘ilm dahı vardır ki bu dahı [83b] (1) insāna maḥşūş olup ḥayvānātda bulunmaz ‘ilm-i kef ‘ilm-i mirfaḫ ‘ilm-i kitif ‘ilm-i ḥınşirdur evvelā ‘ilm-i kef oldur

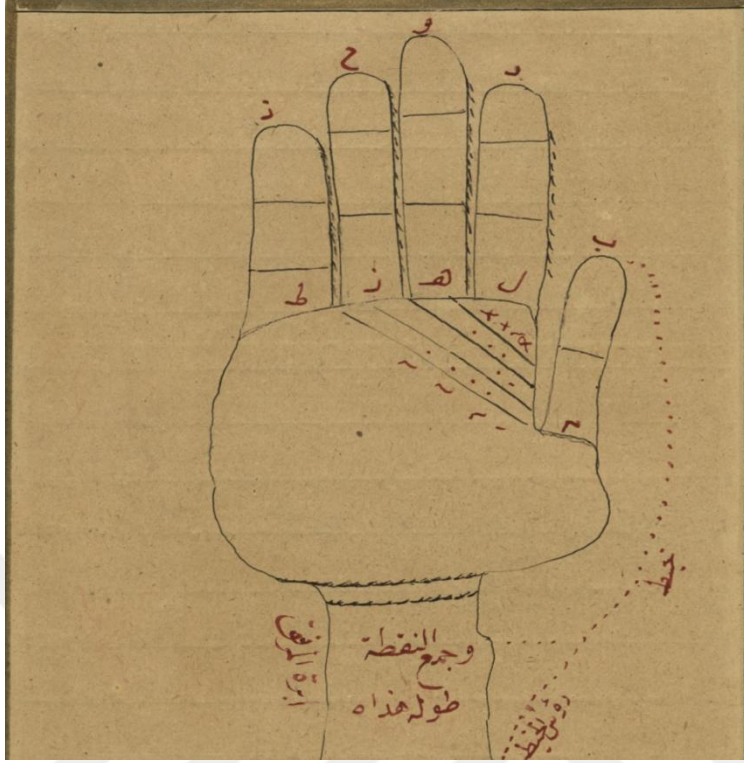
⁴³⁹ Allah sevabın en iyi bilendir.

ki vasaṭ-ı kefde ve eşābi‘de ḥuṭūṭ vardır her ḥuṭūṭ bir şey’e işāret olunmuşdur ve ḥurūf içünden (4) daḥı her bir ḥarf birer eşābi‘ üzerine vaṣ‘ olunmuşdur meşelā elif-i (5) sebbābe üzerine bā-i şehādet parmağı üzerine vaṣ‘ olunmuşdur

Tāgına (6) degin eger kefde bulunursa ol kimse ehl-i taḳva ve şalāḥa delālet (7) ider ve eger eşba‘ı ۛ ۛ ۛ ve elde yine bulunursa sefere delālet (8) idüp ehl-i ticāretten olur eger kefde bu şekil bulunursa (9) rütbe ve münāşibe delālet ider ve eger ḥaṭṭ-ı ‘ömürde bu şekil bulunursa (10) imrāza delālet ider

Egerçi āḥir ki barmağun mā-fevķindeki barmağun (11) üçünci mafşalından aşığı olursa muṭlaķa veled-i zinādur zīrā te’sīr-i cimā‘ (12) zührede bu mişillü cimā‘ nāķışdur ve ‘ömri daḥı nāķış olur ‘ilm-i teşrīḥde (13) böylece mezkūrdur Allāhu a‘lem eger elif ḥaṭṭında olan aşba‘da bu şūret (14) bulunursa ol şahş nihāyeti şulb olunur ‘ilm-i teşrīḥde tecrübe olunmuşdur (15) eger bu şekil bulunursa vālidesiyle ve yā kız karındaşıyla ve yā maḥremiyle (16) zinā itmiş olur eger vasaṭ-ı kefde bu şekil bulunursa (17) ‘adedince ḳaṭ‘-ı merātib ve menşüb ḳabṭ ider ve eger bu şūret bulunursa (18) ḳālilü’l-māl olup ehl-i şalāḥdan olur ve eger bu şekil bulunursa (19) ‘ālim u fāzıl olup velākin rızķ-ı ḳalīl olur ve eger bu şūret [84a] (1) bulunursa aşḥāb-ı şervetden olup ṭul-ı ‘ömrüyle mu‘ammer olur (2) eger bu şekil bulunursa ḥüsnü’l-ḥuluḳ ve mestūru’l-ḥāl olur ve eger (3) bu şūret bulunursa şecī‘ ve sezi‘ü’l-ġaḳab olur ve eger (4) ḥınşırdı ya’nī ḥınşıruñ nihāyetinde ḳaḳ ‘aded ḥaṭṭ olursa ol ‘aded (5) miḳdārı tezevvüc ider eger sebbābede ḥāc şūreti olursa zānī olur (6) eger baş parmaķda olursa Lūṭī olur eger ḥaṭṭ-ı şehvet zīyāde kızıl (7) olursa cimā‘a ḥariş olur Allāhu a‘lem hazā şūrete ⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ En iyisini Allah bilir bu suretdir

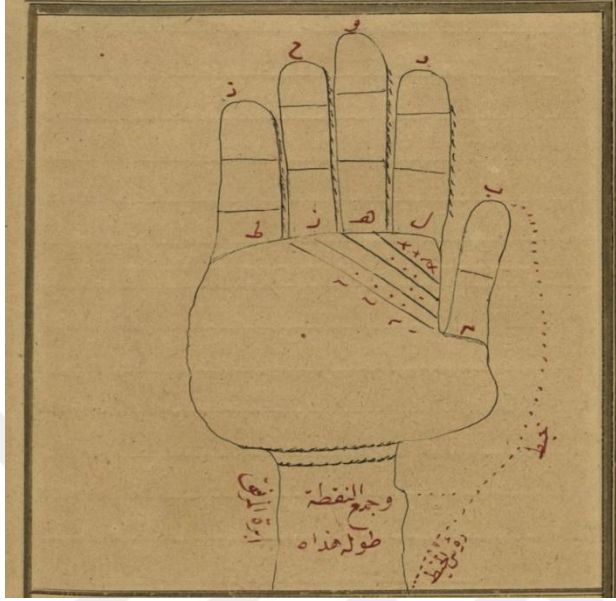

[84b] (1) Kitāb-ı Esrārda zıkr olunduğı üzere ‘ilm-i merfak dahı İskenderiyyeden (2) mervīdür ki bu ilmde insānuñ tūl-i ‘ömründen kaçırından ve keşret-i mālından (3) ve kılletinden ve sa‘ ādet ve şekāvetinden bahş ider tarīk budur ki biraz önce (4) iblik alınuş baş parmakları mufaşşal āhırinden kıl olunduğda kadeh her bir (5) işbi‘ a hūrūf içünden bu on hūrūf taḥrīr olunmuşdur

ya‘nī ibtidā bādan bidā’ olunup baya degin (7) kıl olunup ḥitāmında cümlesini cem‘ idüp ba‘de küçük parmağıñ (8) başından bidā’ idüp dersin başına degin getürdükde eger ḥaytın ucu (9) işbi‘ şağırın mufaşşal-ı sālişe şinuñ mādevininde karar iderse ol kimesne (10) fakīrū’l-ḥāl olup ‘ömri dahı kaşır olur mufaşşal-ı mezkūra muqābil gelürse rızkı cedīd yevm-i cedīd aşḥābından olup ‘ömri dahı evsaṭ olur eger (12) mufaşşal-ı mezkūrı bir miqdār tecāvüz iderse rızkı dahı ziyāde olup (13) ‘ömri dahı altmışa vāşıl olur eger ḥayt-ı mezkūr parmağdan fazla gelürse (14) sinni yüz yigirmiye vāşıl olup sāhib-i ni‘met ve zī-i ḥaşm ve zī-i sa‘ ādet (15) olur eger her işbi‘ in müfeşşilinde ikişer ḥatt olursa Zükürdan ve ināşdan

(16) evlād-ı keşir olur eger her işbi' de iki hatt olursa (17) evlād-ı Zükūrī ƙalīl ve ināş-ı keşir olur Allāhu a'lem hazā şūretihi ⁴⁴¹

[85a]

‘ilm-i ketif dağı bir ‘ilimdür ki aḥvāl-i tecāvüzden ve ʿarīḳ ve ‘asākirden ve berf ve raḥmet ve ḥarāret ve burūdet ve sirḳat ve ƙaṭṭā‘ ʿarīḳ ve aḥvāl şehir ü şahrā ve cebel ve şāhibü’l-beyt ve aḥvāl-i mülūk u selāṭin ve me’mūrından baḥş ider bunun dağı ʿarīḳi budur ki şehriñ nısfında bir dişi koyun zıbh idüp anuñ yüregi aḥz olunup şemse ve yāḥūd sirāce vaż‘ olunduğda

[85b] (1) anda zuhūr iden noktalara nazar olunur ol noktalar ki aḥmer yā ebyāz (2) yā esved olur ol ketif dağı dört kısım olup re’is-i (3) arızadır ki cānib-i şimāl ta‘bīr olunur āhiri müdevverdür ki cihet-i cenūb (4) ta‘bīr olunur ve cānib refiḳi şarḳ ve cānib āheri ġarb ta‘bīr olunur (5) ve ketifiñ şaḥīfası dağı altı kısma münkasım olup her kısımda bir ‘alāmet fażla (6) vardır ibtidā-i aḥvāl ƙārbānı müşa‘irdür ki ketifiñ re’sine nazar olunduğda nokta-i ebyāz görünürse ahālī-i ƙāribānuñ ‘adem-i selāmetine işāretdür

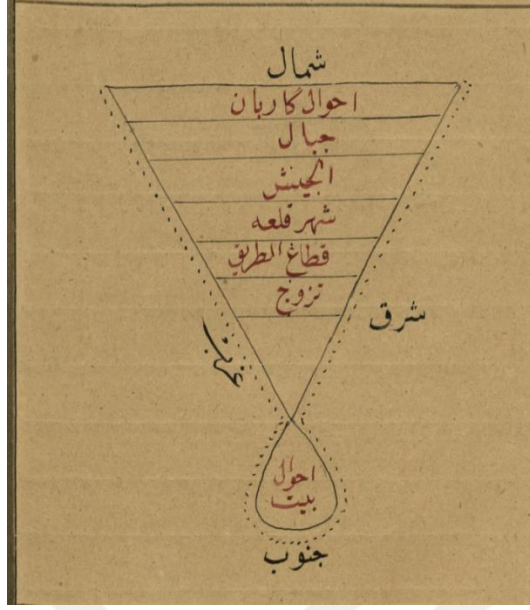
⁴⁴¹ En iyisini Allah bilir bu suretdir

(8) Eger nokta aḥmer olursa cānib cūnbūde ḥarblerine delālet ider eger (9) nokta esved olursa selāmetle gelmelerine işāretdür ikinci ḥaṭṭıñ (10) aḥvālī cebel u şahrādan baḥş ider ki eger bu ḥaṭda esved bulunursa (11) keşret-i giyāha ve nebāta delālet ider

Eger ebyāz olursa kıllat-i giyāha ve nebāta (12) delālet ider aḥvālū'l-‘asākır eger üçüncü ḥaṭṭda nokta-i esved olursa (13) selāmetle ḥareket-i ceyşe delālet ider aḥmer olursa kıṭāl-ı ‘azīme delālet (14) idüp maḡlūbiyyete delālet ider ammā aḥvālū'l-şehir eger dördüncü ḥaṭda (15) nokta-i aḥmer olursa marīz u mevt ve bāya delālet ider esved olursa (16) kuvvet-i şehre delālet ider aḥmer olursa ve esved olursa fesād u ḥarbe (17) delālet ider aḥvāl-i ḥaṭṭā‘-ı ṭarīk beşinci ḥaṭda nokta-i esved olursa (18) keşret ḥaṭṭā‘ ṭarīka delālet ider aḥmer olursa maḡtūl olmalarına delālet (19) ider ebyāz olursa firārlarına delālet ider aḥvālū'l-tezevvüc

Eger altıncı [86a] (1) ḥaṭda çukurluk olursa mesrūriyyete delālet ider nokta-i ebyāz (2) olursa keşret-i aḡnāma delālet ider esved olursa imrāza delālet (3) ider eger ketifñ şāḡ cānibinde nokta-i ebyāz olursa keşret-i raḥmete delālet (4) ider eger noktalar ‘arīz ve beyāz olursa keşret-i şelce delālet ider (5) eger esfel-i ketifde nokta-i aḥmer olursa recce delālet idüp şiddet-i şitāya (6) delālet ider Allāhu a‘lem ve hazā şūrete⁴⁴²

⁴⁴² En iyisini Allah bilir bu suretdir

443

Ammā ‘alem-i merfūḵ ve kefde nisālar daḥı zükūr gibidir aḥlāḵ-ı ḥūsne ve seyyi’de lakin ṭā’ife-i nisānuñ şol keffine naẓar olunup aña göre aḥkām istinbāt [86b] (1) olunur ve ṭā’ife-i nisānuñ zāhir ḥāllerinde müḥsenāt ḥüsn daḥı şartdur

(2) Ez-cümle dört maḥalli siyāh olmak şartdur saçı ve kaşı ve gözi ve kiprikleri (3) dört maḥalli daḥı ebyaz olmak lazımdur dişleri ve dırnaqları ve yüzi ve bedeni (4) ve dört maḥalli daḥı aḥmer olmak lâzımdur yanaqları ve lebleri ve lisānı dört (5) maḥalli daḥı zīḵ olmak lazımdur femi ve ferci ve ketfi ve ünfi ve nāfesi daḥı sefercel (6) resminde olmak lazımdur ve dört maḥallī daḥı şaḡīr olmak lâzımdur yedleri (7) ve ricli ve ünfinüñ delikleri ve kulaqları ve şedīd daḥı ⁴⁴⁴كان ثدياه حقان (8) ḳabīlinden olmak lazımdur ve dört maḥallī daḥı vāsi’ olmak gerekdür birleştir

Şadri (9) ve batnı ve sāḳileri ve ka’beleri nisā daḥı üç kısım üzeredür ṭavīle vü ḳaşīre (10) ve mülḥime-i ṭavīle zıkr-i evsaṭ-ı refīḳden ḥazz alır ḳaşīre daḥı zıkr-i ḳaşīr ve ‘arīẓden ḥazz alır ve mülheme daḥı zıkr-i ṭavīl ve ‘arīẓden maḥẓūz olur eger lisānı aḥmer olursa ve yüzi daḥı kıvıllı olduḡı ḥālde ve gözleri daḥı (13) mā’i olursa keşretü’l-şehvet olur eger lisānı beyāz ve ünfinüñ üzeri (14) mürtefi’ olursa

⁴⁴³ Tabloda yukardan aşağı geçen ifadeler şu şekildedir : Kuzey, açıklanmış köşelerin halleri, dağlar, asker, yapılış ayı, kesik yol, evlilik, ev halleri, güney. Tablo sağ tarafında şark; sol tarafında garb ibaresi mevcuttur.

⁴⁴⁴ Kalpleri haklıymış gibi

ḳalilü'l-şehvet olur lebleri refîḳ olursa yine ḳalilü'l- (15) şehvet olur ünfi kebîr olursa fercî daḥı kebîre olup nezlesi ğālibe ve kebedesi (16) verem ʿ illeti vardur

Ḳaşları ḳālil olup bozca olursa ebraż ʿ illeti (17) vardur kaʿbî ḳurıc olursa mükēsiretü'l-kelām olup nāşize olur (18) şedāsı Zükür şadāsına müşābih olursa bed-aḥlāk küffî vāsıʿ (19) olursa zaḥmetsiz velet getürür zîḳ olursa zaḥmet çeker ve ḥîn-i mücāmeʿ atde [87a] (1) tekellüm olursa veled mükēşşirü'l-kelām olur zevc zevce-i rızāsız (2) vaṭy iderse veled şehlā olur leyle-i ʿ idde vaṭy iderse (3) veled altı parmaḳ olur ḥîn-i cemāʿ atde gözlerini kıparsa veled aʿmā (4) olur kıyām ḥālinde cimāʿ iderse veled silüsü'l-bevl olur (5) zevc ve zevce ḥîn-i cemāʿ atde bir şüret-i ḥaseneye nażar iderse (5) ve yāḥūd ḥātırına getürürse veled ğāyetle ḥüsnā olur

Ṭāʿife-i (6) Rüm buña kāmîl itmişlerdür zevc ḥîn-i cemāʿ atde ḥātırına ne ḥaṭır (7) iderse yaʿnî meninün vaḳt-i nüzûlında neyi mülāḥaza iderse veled (8) ol ḥāl ile müttasîf olur el-veledü sırru ebîhi ḥadîş-i şerîfi buña (10) işāretdür baʿdeẓā zekr daḥı üç kışımdur evvel ki ḳaşirdür ki altı parmaḳ (11) miḳdârı olur şānî evsaṭdur ki sekiz parmaḳ miḳdârı olur (12) şālîş tavîldür ki nihāyet on iki parmaḳ miḳdârı olur bu ḥaddi (13) tecāvüz iderse ālet-i insāndan ḥāric evtād-ı ḥimāra mülḥaḳḳ olur (14) baʿdeẓā zevcenün zevce muḥabbeti bilmek murād iderseñ kendi ismiñle (15) zevcenün ismini ḥesāb idüp durdur durdur tarḥ idesiñ (16) bâḳî bir ḳalursa saña muḥabbeti vardur iki ḳalursa kezālik üç ḳalursa (17) münāfiḳdur muḥabbet iderse daḥı iʿtibār yoḳdur dört ḳalursa (18) andan ihtirāz lâzımdur

Fî Beyān-i Cifr

(19) ḳāʿide-i cifr budur ki evvelā suʿāl ḥarflerini ḥesāb-ı ebced üzerine [87b] (1) ḥesāb idüp baʿdeʿl-cemʿ olan raḳamların taḥtına ebced ḥarfleriñ vażʿ (2) idüp baʿde suʿāl ḥarfleriyle noḳtaların daḥı cemʿ idüp kezālik ḥurûf-ı (3) ebcedi taḥt-ı raḳıma vażʿ idesiñ meşelā suʿāl

ه ل ی ك و ن ر ا س م ر ا ی س ب م ح ك م ت ح ق و ق و ل 39 - ط ل - عدد نقطة - 20 - ك

بعد

ای ت س ی و ا س ا م 39 - ط ل - عدد نقطة - 20 - ك

(7) ba‘ de bu ħurūfları başt itmek gerekdür haẓa şūrete

و اول ام ظ ا غ ی ن ث ال ام ك اف

(9) iş bu ħarfleriñ muķābelesine naẓīre ħarflerini vaẓ‘ itmek gerekdür ħarfleri budur

ا ب ج د ه و ز ح ط ی ك ل س ع ف ص ق ر ش ت ث خ ذ ض م ن

(11) ba‘ de su’āl ħarfindeki vāvdan bedā’ idüp naẓīreleri ظ غ

vāv elifiñ naẓīri “sin”dür vāv naẓīri “r” lām naẓīri

ض ا د د ر الخ ر س ر ض س ظ م س ن خ غ ث س ض س ظ ذ س ج

ba‘ de bu satırın tahtına terfī‘āt (16) ħarflerini vaẓ‘ idesiñ bu dağı ا ب ح
“cim”dür ba‘ de vāvdur

ت ف ت غ ف اس ف ع ض ب ذ ف ا ظ ف ه

ba‘ de ser müstaḥşile ħarflerin vaẓ‘ idesiñ (19) bu dağı ebcedde üçünci
ħarfdür ki buña matbū‘ tesmiye olunur ve haẓā

[88a] ك غ خ ح ط ط ض ط خ غ ض ط ط ض ذ س ق ك (1)

(2) ba‘ dezā ħarfleriñ naẓīre ħarflerin kemā fi’s-sābık vaẓ‘ idesiñ

ذ ن ی ت ث ل ث ی ن ل ث ل ك ا ا ه خ

(4)bundan soñra ḳalb itmek lāzımdur ya‘nī satırın āḫir ki ħarfı olan (5) “ḥā”
ħarfini aḥẓ idüp “zāl” ħarfınuñ mā tahtına vaẓ‘ idersiñ ba‘ de satırın (6) evvelki ħarfı
olan “zāl” ħarfını alursıñ bu üslūb üzere yerlü yerine vaẓ‘ (7) olunup satır bulduķda
bu ħarfler ḥāşıl olur

خ ذ ه ن ا ی ا ا ت ك ل ث ل ث ل ث ی ن

işbu ħarfler (9) terkīb olunduķda nuṭḳ-ı kāmīl ḥāşıl olur eger nuṭḳ ḥāşıl
olmazsa (10) bi-tekrar ħarfleriñ evvelinden āḫerine ḳadar gerek esās ve gerek naẓīre
ve gerek (11) terfī‘āt müstaḥşile ħarflerine lāyıkıyla diḳḳat oluna sehv olursa (12) bi-
tekrar vaẓ‘ oluna elbette nuṭḳ virir böyle taḥḳıḳ olunmaḳ lāzımdur ve haẓa tafşīle

و ا و ا ل ا م ظ ا غ ی ن ط ا ل ا م ك ا ف د س ر ض س ظ م س ن خ غ ث س ض س ظ ذ س
ف غ ل ظ ف ه ك غ خ ح ط ط ض ط خ غ ض ط ط ض ذ س ج ت ف ت غ ف ا س ف ع ض ب ذ
ن ا ك ی ا ت ی ك ث ل ا ث ث ل ا ن ل ث ل ك ا ا ه خ ذ ه ص س ق ی ذ ن ی ت ث ل ث ی
ث ی ن

خذ هناك يأتيك ثلاث ثلاثين⁴⁴⁵ El-cevāb (1) [88b]

El-kışsa (2) çün baḥş ü münāzara ve muḳābele ve muḥavere bu maḳāma erdi
vaḳit şam ve (3) hengām-ı zulām qarīb olup münāzaralarıñ her biri zemīn-i ḥizmete
būse (4) virdi bāb-ı ḥuṣūmet muḡlaḳ ve emr-i ḥükümet mu‘allaḳ ḳaldı şavuluñ (5) bī-
çāreler öteye çün dīvān ḳaldı erteve mefhūmunca herkes mekānuña (6) ‘azm idüp
istirahāt itdi zemīn ü āsuman ve kevn ü mekān zulmet-i ḥicābıyla büründi

Meclīs-i Dovom Der-Münāzara-i Mūr-i Za‘īf Bā-Ḥakīm-i Şām

(8) Çün şabāḥ oldıḳda pādīşah-ı ‘adil-i dīl ve āşīf-ı nıṣfet ḥaṣāil-i (9) ḳānūn
şāhı resm-i pādīşāhī üzerine edā-i vezāif ve ḥükümet-i tevāif (10) içün tertīb-i
mecālis ve muvāfaḳata emr itdi

El-kışsa rūsūm-ı fermān (11) revāyı ve ḳānūn-ı pādīşāhī her ne ise yerlü
yerine geldi ve taḥt-ı sa‘ādet (12) me‘ābına geçüp oturdu ve sādāt ve ‘ulemā ve
eşrāf ümerā her biri yerlü (13) yerinde ḳarar ve fermān-ı cihān meṭā‘ıñ ve lāzım’ül-
etba‘a intizār gösterdiler (14) bir kimseden şikāyeti ve irḫālını ‘arz eylesün ve
şikāyetini söylesün hemen-dem (15) ḥalāyık içünden mūr-ı ḡayyur ki dest-i insandan
bī-ḥuzūr ve pāymāl-ı (16) miḥnet ve ve şüpūr ve zürriyet-i ādemiñ eziyetinden ḥasta
ve maḳhūr idi (17) rabb-i ḡafūr ve ḥalīḳ-ı şekūr diyüp zuhūr itdi hemen-dem ilerü
varup (18) şāh-ı ‘ādiliñ ḥuzūrunda zemīn-i ḥizmete baş urdu ve pāy-ı taḥt-ı
sulṭāniyye (19) yüzün sürdi ve el ḳaldurup şāh içün du‘ā ve şenālar itdi ki nazm [89a]
(1)

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Ḥamd aña kim ‘ālemiñ sulṭānıdur

Birliğine ‘arz u semā burhānıdur

⁴⁴⁵ Tut bunu gelecek otuz üç.

Ey şāh-ı kerem ‘āl-i ‘abā haqqıçün
V’ey mäh-ı harem ehl-i şafā haqqıçün

Bu ‘abd-i Rāsim senā-gūyuñdur
Şād eyle şefā‘ atle Hudā haqqıçün

(4) Bu kılınuzu derd-i nihānuñ ağlamak için hāk-pāy-ı ma‘delet-penāh sultānı ve südde-i (5) seniyye-i sa‘ādet dest-gāh haqāniye ‘arz-ı ahvāl-i pür melāl ve izhār mäh-fi‘l-bāl (6) itmek için irsāl eylediler ki eziyyet-i zürriyet-i ādemden cānlarından vaz (7) gelüp başların alup gārlara ve mağāralara ve hāli diyārlara kaçmışdur

(8) Dirler ki benī ādemiñ bizim üzerimize faẓileti ve kader ve menzilini nice burhān-ı ‘aqlī (9) ve ne hüccet-i naklī ile şābit olmuştur ki bize bu resme cevri ü cefā ve zulm ü ezā (10) iderler kimimizi āteş-i kaħr ile hark ve diğerimizi āb çün zehirle ğark (11) iderler ma‘a hazā kitāb-ı şeri‘atü’l-islāmda ve sāir kütüb-ı ahkāmda (12) kendüler yazmışlardır ki

لا يعذب شيئا بالنار فإنه لا يعذب بالنار إلا ربها و لا تقتل النملة و لا يقتل الضفدع والحشرات التي
446 في الأرض

ve bunuñ (14) va‘ide ğayeti yokdur ve’l-hāsıl ‘ilimleriyle ‘amel itmeyüp şeytān-endāzlık (15) beyzesin zīr bāl eyleyüp fırsat buldukça şikār ve nice nice peççe-i çenkāl (16) çıkarup cihāngīrlık şayd hevāsında uçarlar ve’l-hāsıl bunlar bir kabiledür ki (17) kātī‘u’l-eşcār ve bāyiu’l-beşer zābiḥü’l-baħar kāsirü’l-iḥcārdurlar eğer şerāfet ādemi (18) haccec-i kātī‘ ile şābit olmuş ise ve faẓilet-i insani şevāhid-i yakīnle şübūt (19) bulmuş ise biz daḥi ma‘lum edinüp kātī‘-i nizā‘ ve men‘-i difā‘ eyleyelim

[89b] (1) ve terk-i ‘inād ve fevkiyyet-i i‘tikād eyleyüp cān u dilden muṭi‘ ve münkād ve (2) hizmetlerinde ber-murād olalım ve illā bizde çāremize baqalım ittifaq-ı (3) hākīm-i şām ol araya qarīb yerde tırur idi ve mūr-ı za‘ifiñ bu kudret (4) ve

⁴⁴⁶ Ateşle hiçbir varlığı cezalandırmayın. Kesinlikle o ateşle cezalandırmaz. Yeryüzündeki karıncaları, kurbağaları ve haşereleri öldürmeyin. (Ali el-Kârî, Haşiye /4145)

kuvvetle şikāyeteyn-i istimā‘ ider idi kânûn-ı edeb üzere hamd ü şenādan şoñra (5)
 eyitdi Beyt

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Ey zamîr-i enverîñ âyine-i gîti-nümâ
 Âfitâb-ı tal‘atıñ mişbâh-ı envâr-ı Hudâ

‘Azm ki nuşret-i muķārîn re’î ki hikmet-ķarîn
 Emir ki tâbi‘ felek fermân ki ķā’il-i ķazâ

Fi’l-hâl muķābele idüp eyitdi

سبحان من تنزه عن الفحشاء بربولك كربه المنظر قبيح الصور منفور اللقا وذليل زار وعليل⁴⁴⁷
 ناقص البنية مجهول النسب معدوم الحساب

(8) bir bölük giryeñü’l-manzar ķabîñü’ş-şuver menfûrû’l-liķâ ve zelîl-zâr ve
 ‘alîl-i nâķîşu’l-bünye (9) meçhûlû’n-neseb ma‘dümü’l-haseb tâife-i hâine-i insân
 kâmilü’l-beyân (10) ma‘rûfû’r-rüçhân ve sañîñü’l-meķâlîb taşdıķiyye-i bedâhetle
 ma‘lûm (11) ve netâic-i tañķîķiyye-i zarûretle mefhûm idinmiş kıyâs-ı sañîñü’l-
 erkānuñ (12) şekl-i iķtirānı senden ve miķyâs-ı ehl-i mîzānuñ mebâdi-i burhānı
 senden (13) mañlûb sañîñ ve netâic-i sārîñ iħrâc eyler ķavm-i şerifiyle mu‘āraza-i
 tefâdul (14) ve münāķazâ-i tekāmül idüp fazl-ı insāna ve ol menba‘-ı luţf u iħsāna
 (15) delîl ve burhân ve hüccet ü beyân meķâlîbe ideler ve bu ķaźiyye-i nâ-marźiyye
 keşret-i (16) muğālaķa ile ķîl ü ķāle mü’eddi ve cenk ü cidāle müteşaddî ola ‘ucbdan
 ‘ucb ve ģāyet müstağrebdür

الشیء اذا جاوز وضده انعكس ضده⁴⁴⁸

(18) bir ķavm-i şerîfiñe ģüsn-i şüret ve i‘tidāl-i ķāmet ü kemāl-i ģilmiyyet ve
 istikāmet (19) üzere ola anlarıñ fażileti emāretine ve ekmeliyyetine ‘alāmetine zāhir
 ģalleri

⁴⁴⁷ Kötülüklerden münezzeh olan tertemiz ilahlığıyla, kederli bakışlar, kötü suratla, kendisinden kaçınılan ve zelil ziyaretçi ve eksik yücelik ve beyan edilen bilinmeyen soy, hesabı olmayan.

⁴⁴⁸ Uygun görülen zıddı zıddının tam aksidir.

[90a] (1) ve kemāl-i i‘tidālleri delil-i şāfi ve bürhān-ı kāfi yetmez mi

Mūr eyitdi

سُبْحَانَ الَّذِي لَا يُجْزَى فِي مُلْكِهِ إِلَّا مَا يَشَاءُ⁴⁴⁹

ne ‘acīb noḳsān söylediñ ve maḥluḳāt (3) rabbü’l-‘izzetühü ne cesāret ki ḥorluḳla nazar eylediñ

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا⁴⁵⁰

ve ḥakīm-i lebīb oldır ki her şey’e ḥikmet ve ‘ibretle nazar (5) kıla ‘aḳıl-ı edīb oldır ki her cüz’inüñ külliyetinden ḥaberdār ola ‘āḳiller (6) dimişlerdür ki ey merd-i ḥaḳ ḳarıncaya merdāne baḳ

Ḥakīm eyitdi bu ta‘bīr (7) ve taḳrīrden insānı ta‘zīm ve tevkīr ve sāir tāifeye taḥḳirden nāşī (8) değıldür belki ol kird-kārıñ kārı mücebince herkesiñ mikdārını beyān (9) ve rütbet ve ḳudretini ‘ayān içüdü ve

وَأَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ⁴⁵¹

muḳtezāsınca (10) insāna olan iḥsān anlarıñ ‘ulüvv-i şānlarına delāil ve şevāhidi imādür (11) cümleden beri ki ḥüsn-i şüretdür ki ez-zāhir ‘unvānu’l- bātıldır ki Ḥazret-i ḥaḳ cenāb-ı muṭlaḳ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ⁴⁵²

(13) buyurmuşdur ve resül-i rabbü’l-‘ālemīn şādıḳü’l-ḳavlü’l-emīn buyurmuşdur ki

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ⁴⁵³

⁴⁴⁹ Her şeyden münezzeḥ olan , kendi mülkünde dilediğine uygunluk vermez .

⁴⁵⁰ Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkār edenlerin zannıdır. (Sa‘ d/27)

⁴⁵¹ Amma Rabbinin nimetlerini hatırla. (Duha/11)

⁴⁵² Kesinlikle biz insanı en güzel şekilde yarattık. (Tin/4)

⁴⁵³ Allah Âdem’i kendi suretinde yarattı. (Buhari, İstizan /1; Müslim/ 115)

şekk yokdur ki bu huşûş ve işbu naşûş (15) benî âdemiñ fazl ü faẓiletine bî-
iştibâh rûşen-i delîldür

Mûr eyitdi (16) hâşa ki aşhâb-ı ma‘nâ hûsn-i şüretle lâf eyleye ve hilye-i
‘âriyetle güzâf (17) ide ve erbâb kılp kâlib ve miqdârla iktifâ ve iftihâr eyleye ve
şekl ü şemâ ile ve (18) cismâniyyet ve heyâkile i‘tibâr eyleye ki şüret dedigiñ devlet-
i dünyâ (19) gibi zıll-i zâ‘il ve naqş-ı ‘ale‘l-mâ gibi zayf-i râhıldür

[90b]

Hûsnüñe mağrûr olup deme var ben gibi

Bir muhâlif rûzgâr eser şavurur harman gibi

eğer (2) şüretiñ Cenâb-ı Hâk ‘indinde kadri olaydı

ان الله لا ينظر الى صوركم يل ينظر الى قلوبكم⁴⁵⁴

buyurdu ve eger cüssenüñ Rabbü’l-‘izzetü huzûrunda menzileti olaydı
münâfıklar şānuñda

كَانَهُمْ خُشْبٌ مَّسْنَدَةٌ⁴⁵⁶ birle cemâdet tesmiye
eylemez idi (5) dir iken وَإِذَا رَأَوْهُمْ تَبََّعَكَ أَجْسَامُهُمْ⁴⁵⁵

Cenâb-ı zāt-ı celle لَا عَظَمَ عِنْدَ اللَّهِ قَدْرًا وَمَنْزِلًا⁴⁵⁷ Arabî ‘

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ⁴⁵⁸

buyurdu ise cümle-i (8) maḥluḳât ḥaḳḳında daḥi

أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ⁴⁵⁹ buyurmuşdur gâye-i (9) fi‘l-bāl müsebbibü’l-esbâb şüret
ve hey’etde cümlemizi mütefâvit ḥalḳ (10) buyurmuşdur bundan insānuñ şüret-i
aḥsen ve hilyeti müstaḥsen olmaḳ (11) lâzım gelmez

⁴⁵⁴ Kesinlikle Allah sizin çehrelerinize bakmaz fakat kalplerinize bakar. İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel/ 539)

⁴⁵⁵ Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider (Münafikun/4)

⁴⁵⁶ Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir (Münafikun/4)

⁴⁵⁷ Allah’ın yanında kadir ve yer olarak büyük değil

⁴⁵⁸ Kesinlikle biz insanı en güzel şekilde yarattık (Tin/4)

Ḥakīm eyitdi şüret-i insānuñ kemāl-i nezāheti ‘ayn-ı bedāhet üzeredür ve şekl-i hayvānuñ ve kāmēt-i huşušan hilye-i haşerātıñ kabāḥati beyānuñdan müstağnidür (13) inkāra mecāl yokdur

Mūr eyitdi ve inne sellim öyledür siziñ yanuñızda (14) kâ‘ide-i muḥarrirdür ki mefāḥiret içün dāima işkāl-i şemāil de evşāf ve ḥarekāt ve rüşde değıl hayvāna belki cemādata teşbīh idersiñiz meşelā felān (16) dil-ber-i āteş-ruḥsār ve āb-ı ‘izār āhu-çeşm ve ‘andelīb-i ilḥān ve tuṭī-zebān (17) ve lāle-rüydur ve sırr u kāmēt ve yāsemen-büydur felā bed müşebbehiñ müşebbeheden (18) mercū ḥayyetine kıl u kāl ve nizā‘ ve cidāl eylemek dāire-i inşāfdan devr ü kâziyye-i (19) i‘tirāfdan ma‘cuddur nitekim ne ḥüb demişler yine

Şikāyet gerçi ammā şāhı [91a] (1) Hindlerdendür

Benüm çekdiceğim ammā kemān-ı ebrūlardandür

Şafā ḥande görüp bir (2) çār ebrū bī-ḥaṭṭn sordum

Dedi bu çār-ı bāğıñ hoş büyu sünbüllerdendür

(3) Diğer beyt

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

El uzatdım ki kalem şāne-i zülf-i siyāhiñ

Bilmedim verdim elimi şāh-ı mār eline

Ḥatta sūre-i ve‘d-ḍuḥa ve‘l-leyl āyet-i kerīmesinuñ tefsirinde Ḥazret-i (5) faḥr-i kâinātıñ vechini zuḥāya gīsūlarını leyle teşbīh buyurmuşlar anuñ içün Şems-i Sivasī buyurmuşdur **Beyt**

Yüzüñdür ve‘d-ḍuḥa şacıñdır ve‘l-leyl

Çaşıñdır kâb-ı kavseyn ev-ednā

Yine İmām-ı Faḥreddin Rāzī buyurdular ki (8) ḍuḥādan murād faḥr-i kâinātıñ mübārek vech-i sa‘adetleridür ve leylden murād ol (9) tāhir ve muṭaḥhar gīsūlarıdur eğer insān efdāl olmuş olsa idi Cenāb-ı zāt-ı celle ve ‘alā ḥazretleri ḍuḥa ve leyle

⁴⁵⁹ O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. (Secde/7)

ķasem buyurmayup insāna ķasem buyurur (11) idi ħuṣūṣān ‘āle ṭarīķū’t-teṣbih ḍuħa ve leyl-i müteṣebbiheye olup vech-i sa‘ ādet müṣebbehe oldı

Ḥakīm eyitdi işbu āyet-i kerīmenüñ işārāt ve rumūzātından (13) ġāfilsin hadīs-i şerīfde vāķi‘ olmuşdur ki ķāle’l-ġuryābi ħaddeṣenā süfyāne ‘an Yūnus bin ‘Ubeyd ‘ani’l-ħüsn kāle rasūlullahi şāllallāhu ‘aleyhi ve sellem

لكل آية ظهر وبطن ولكل حرف حد ولكل حد مطلع⁴⁶⁰

Ḥazret-i Mevlānā min külli’l-vücūh (16) Mevlānā Meṣnevī-i Şerīfinde buyurdular

Zāne sebeb fermūd yezdān ve’ḍ-ḍuħa

Ve’ḍ-ḍuħa nūr-ı zamīr-i Muṣṭafā

ķāle ħaķiķatü’l-ma‘nā ‘indenā’l-murād bi-ḍuħa nūr-ı bāṭın Muṣṭafā ve’l-murādi bi’l-leylü cesedi zāhir Maħmūd muħabbeti taķdūr-i kelā envār-ı bāṭın-ı Muṣṭafā ħaķķıyçün ve cesed-i sāire-i Muħammed muħabbeti ħaķķıyçün ki [91b] (1) Ķuvā-yı cesedıyyeti sāķın ve rākıd olup mertebe-i iṭmi‘nāniyyete vāşıl olmuşdur (2) li-muħarririhi

Merhaba yā Aħmed-i muħtar-ı maħbūb-ı eħad

El-meded ħüsn-i ķabūlündür baña ni‘am el-meded

(3) Çünki bu maķāmda Ḥazret-i Mevlānā erbāb-ı zāhiriñ kelāmın aşķāb-ı (4) taħķiķiñ merāmına tevfiķ buyurup buyururlar ki cenāb-ı perverdigārıñ nūr-ı nehāra (5) ve şeb-i tāre kısmı vardır ‘ale ķaşdü’l-mübālaġatü ta‘zīmā li’ş-şāni Rasūlullahi şallallahu (6) ‘aleyhi ve sellem ke’enne Cenāb-ı Ĥudā buyurur ki ey benüm ħabibim ḍuħaya ķasem senüñ (7) nūr-ı pāķiñe müşāhebeti ve’l-leyle ķasemim ten-i pāķiñe mümāşeleti oldıġundan içündür (8) yoħsa fāni olan eşyā benüm ‘ind-i ma‘nevimde muķassem-i bih olmaġa ne liyāķati (9) vardır imdi senüñ nūruña min vech-i müşābih olana böyle ķasem edecek (10) nūruña ta‘zīm ve zātıña tekrīm ne mertebe idüğünü

⁴⁶⁰ Her bir ayet için açıklama ve gizlilik vardır ve bir harf için tanım vardır ve her bir tanım için başlangıç vardır. (İbn Hübban, Mesabih/238)

mahlūkāt bundan idrāk (11) eylesiñ bundan ma‘lūm oldu ki ‘arz ve semā şeref-yāb
olmaları sāye-i (12) Hāzret-i Aḥmedīde buldu **li-muḥarririhi**

Çün dil teşne bula feyz-i ilāhiden meded
Taşırır kendin çū deryā kaṭre olmaz aña sedd

Feyz aḳdesidür ḳalemden dāimā cāri olan
Şūret-i sırr-ı ezeldür ‘āks-i mir’āt-ı ebed

Sen ki deryā içre bir māhisin ey dil-i arif-āb
Yandurır ḳulzüm zātında işbu ḥaber rū-med

Ādem ma‘nā durur Rāsim bugün eyle sücūd
Ḳaleme zāhid-i ‘āşıḳa şeyṭan-veş herkes ḥased

[Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün]

Yüzüm ḥākdür iḥsāna sürsem yā resūlallāh
Bu yüzden sen meh tābānı görsem yā resūlallāh

Şaḳalım köhne çarup eylesem bāb-ı şefā‘ atde
Ğubārdur gehiñ silsem süpürsem yā resūlallāh
[92a] (1)

Yüzüm sürsem yer öpsem her seḥer divān-ı ‘aşḳıñda
Saña el ḳavuşdurup ḳarşıñda tursam yā resūlallāh

Nigeh-bāndur devlet-meāb iştiyāk olsam
Eşiğiñ taşına tursam otursam yā resūlallāh

Hevā-yı bī-kārar rūzigār-ı ‘aşḳ şevḳiñle
Gehi deryā gibi taşsam köpürsem yā resūlallāh

Müeyesser olmadı feyẓ-i şeherden neşve-yâb olmak
Uyandır hâb-ı ğafletden uyursam yâ resûlullâh

Düşüp şahrâ-yı sevdâya taleb-kâr-ı rızâ olsam
Eser yeller gibi yelsem yüpürsem yâ resûlallâh

Cemâliñ nûrunu uyğuda gördüm yâ resûlallâh
Uyandım bahtımı âsude gördüm yâ resûlallâh

Harîmi şümme vechullâhı görmek idi maṭlûbum
O vechi gûşe-i ebrûda gördüm yâ resûlallâh

Şalât u sünnetiñ ihmâl iden nâ-dân-ı bed-kârı
Heves şahrâsını peymûde gördüm yâ resûlallâh

‘ Aceb mi maṭla‘ -ı nûr-ı server olsa yüzüm zîrâ
Kapuñ toprağıña fersûde gördüm yâ resûlallâh

Ba‘îd olmaz gözüm nûr-ı siyâhı görse ra‘yü’l-‘ayn
Sevâd-ı kâkülûñ ğîsûda gördüm yâ resûlallâh

Giribân-ı dilin ser-ceyb-i ihlâş itmeyen şahsı
Riyâdan dâmenüñ âlûde gördüm yâ resûlallâh

Râsim-i pür-şafâyım âsitân-ı dil-sitânuñda
Raķibiñ va‘zını beyhûde gördüm yâ resûlallâh

[92b] (1) **Mûr** eyitdi bālâda zıkr eyitdiğîñ ḥadiş-i şerîfiñ ma‘nâsı nedür (2)
‘arabiyyü’l-‘ibâre tefsîr buyurulması mercûdur

Ḥakîm eyitdi

و معنى قوله ولكل حرف حد أى منتهى فيما أراد الله من معناه الثواب والعقاب و معنى قوله ولكل حد
مطلع وقيل لكل أى لكل غامض من المعاني والأحكام يتوصل به الى معرفته ويتوقف على المراد وقيل كل ما

يستحقه من الثواب والعقاب يطلع عليه في الآخرة عند المجاوة وقال بعضهم الظاهر التلاوة والبطن الفهم والحد احكام الحلال والحرام والمطلع الاشراف على الوعد الوعيد قلت يؤيد هذا ما أخرجه ابن أبي حاتم من حكم مقدار من طريق الضحاك⁴⁶¹.

قال ابن عباس رضي الله عنهما قال انّ القرآن ذو شجون وفنون وظهور وبطون لا تنقضى عجائبه ولا يبلغ غاية فمن

اوغل فيه برفق نجا ومن اوغل فيه بعنف هوى وفيها أخبار وأمثال وحلال وحرام وناسخ ومنسوخ ومحكم ومتشابه وظهور وبطون فظهوره التلاوة وبط

التأويل فجالسوا به العلماء وجانبوا به السفهاء و قال بعض العلماء لكل آية ستون الف فهم فهذا يدل على في فهم معاني القرآن مجالا وهبا⁴⁶²

وتسعا بالغا وانّ المنقول من ظاهر التفسير تقى به مواضع الغلط ثم بعد ذلك يتسع الفهم والاستنباط ولا يجوز التهاون في حفظ التفسير الظاهر بل بد فيه أولا اذ لا مطلع في الوصول الى الباطن قبل احكام الظاهر ومن ادعى فهم اسرار القرآن من لم يحكم التفسير الظاهر فهو كمن ادعى البلوغ الى صدر البيت قبل ان يجاوز الباب

[93a] (5) kezālik tefsīr-i Kāṣānīde

⁴⁶³ وَنُقِّلُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بِأَسْطٍ ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ

⁴⁶¹ Her bir harf için bir tanımın olduğunu söylememiz, yani sonuç olarak Allah'ın dilediği tarz da mana olarak sevap ve cezadır. Söyleyişe nazaran her bir tanım için başlangıcın olması ise, manaya dayalı gizli olan için bir anlam vardır ve hükümler tanımına ulaşır ve istenilen şeye ve bir kale göre sevap ve ceza üzerine başlar. Ahirette semavî olarak, bazılarına göre, tilavetin zahirine ve batınına algılamaya tanım olarak helal ve haram başlangıcıdır. Başlangıç ileri gelenlerin sözü yerine getirme kıyamet günü derim ki bunu teyit eder. İbn Ebu Hakem bunu dile getirmiştir. Dehhak'ın yoluyla ahtemden isnad edilmiştir.

⁴⁶² İbn Abbas (ra) dedi ki : Kesinlikle Kur'an hayalî, fennî, zahirî, batınî, acayıpları noksan bir gayeye ulaşmıyor. Onda bir gaye peşinde olan incelikle dalarsa başarır. Zorbalıkla dalmaya çalışırsa arzu isteğiyle haber ve misallerle helal ve haram geçersiz kılınan ve hükmü kaldırılan olan ve muhkeme müteşabih ve zahirî , batınî olur. Zahirî olan tilavet-i Kur'an batını ise tevil âlimlerin oturup akılsızların meclisinde dile getirmesidir. Bazı âlimler her bir âyet için altmış bin algılama olduğunu savunurlar, bu da mananın algılamasına delalet eder. Kur'an'ın mana itibari ile algılanması, uzmanlık alanı, karşılıksız iyilik, dokuza kadar ilgi uyandırma ve kesinlikle tefsirin zahirinden nakil olunan yanlış konuları güçlendirir. Sonra bundan böyle algılama genişler keşif yollarına yönelir. Kolaylaştırma tefsiri ezberleme yönünden zahiri olarak yâ da zaruriye içinde ilk olarak gizliliğe ulaşmak başlangıç değildir. Zahirî hükümlerden önce, bir kimse gizli olan anlamları Kur'an'dan tefsirin zahiriyle hüküm edilmez. Nasıl ki konunun iddiasına ulaşmadan önce tefsirin mahiyetinde uygun görülmesi gereklidir.

āyet-i kerīmesinde ma‘nā-yı bāṭın böyle işāret buyurmuşlar ki (7) Aşhāb-ı Kehfden murād ehlullāhı ‘izāmıñ cesed-i şerīfleridür zātü’l-yemīnden murād (8) cismāniyyeti zātü’ş-şimālden murād ruḥāniyyetleridür *venuḳallibuhum* dan murād (9) nefis-i kerīmeleridür te’vīlū’l-ma‘nā Allahu a‘lem *venuḳallibuhum* ben ‘azamet-i şānım (10) bende-i maḳbūllerimiñ cesed-i şerīflerini inkılāb ittirdim zātü’l-yemīn (11) cismāniyyet tarafına ve *zātü’ş-şimāl* ruḥāniyyet tarafına ve *kelbühüm* (12) anlarıñ nefis-i maḥremeleri *bāsiṭun* baş edicidür *zīrā‘ayhi* cenāhlarını (13) *bi’l-vaşid* fenā-yı cesede

Mūr eyitdi āyet-i kerīmede gerçi ma‘nā-yı bāṭını olup işāret-i ḥafīyye vardır ve lākin aşıl maḳşad āyet-i kerīmenuñ (15) ma‘nā-yı zāhiridür ‘inde’l-müfessīrin kelām-ı şūfiyyenüñ *Ḳur’ān-ı ‘āzīmü’ş-şāna* (16) buṭūn ma‘nā ile tefsīrleri tefsīrdən ma‘dūd degıldür teslīm (17) idelüm ki ‘ale tārīḳü’l-işāret bu āyet-i kerīmede evliyā-yı kirām murād olunsun (18) cümleñiz evliyā degilsiniz bā-ḥuşuş bizim münāzara cins-i insānuñ (19) eşrefiyetindendür cüz’iyyet hükm-i küll iktizā idüp müdde‘aña delīl-i ḳatı‘

[93b] (1) olamaz ḥaşm daḥı maḳnū‘ olmaz diğēr delilīñ var ise anı ibrāz eyle beyhūde (2) te’vīlāta şapup imār-ı evḳāt eyleme didikde

Hakīm eyitdi ey cāhil (3) ⁴⁶⁴وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ rūḥān insāna burḥāndur ihtimāl-i mercuḥiyyete māni‘dür (4) ve müşebbebe ve müşebbehe şüphesini rāfi‘dür ve zümre-i ādem zübde-i ‘ālem oldıgına (5) kim tereddüd eyler

Mūr eyitdi ey gāfil kelām-ı rabb-i kerīm ya‘nī insān haḳḳında ḥuşuş (6) tekrīm-i insān fi zātihi lāyık ta‘zīmdür demekdür ne müsteḥaḳ tafḍīl ve taḳdīm (7) bu daḥı küllī ve ‘ām ve ‘ale’d-devām degıldür zīrā her ḳazīyye ki edāt-ı şurūn mehcūrdur (8) cüz’iyyet ifāde ider fi’l-ma‘nā ve leḳad kerremnā ba‘zı benī ādem taḳḍirindedür (9) ḥuşūsān ‘ulemā ve fuḍelā tesmiye olunan zevātıñ ekşerī meblağ-ı ricāle bülūğ (10) itmemişdür ancak bunlar fūnūn-ı cūnūn ve cūnūn-ı fūnūn birle meftūn ve mağbūn (11) olup bir ḳaç ‘ibārāt-ı seḳīm ve işṭilāḥāt-ı ‘aḳīm ezberlemişlerdür bu (12) efsūn ile sāde dilleriñ dimāğını serāsime iderler ve selīm-i

⁴⁶³ Ve onları sağa ve sola doğru çeviririz. Onların köpeği, ön ayaklarını (mağaranın) giriş kısmına uzatmış vaziyettedir. (Kehf/18)

⁴⁶⁴ Biz Ademoğullarına ikramda bulunduk. (İsra/70)

hâtırların (13) kulübünü bir tiryak ile perişan iderler huşuşa ki mesned-i a'la ve kürsî-i Hazret-i 'Ömer mā tala'atü's-şemsi ve'l-kamer hazretlerinin ma'kâm-ı şerîfine ku'ud birle zâhira (15) ma' deletde müşârun ileyh ve bâtında ka'dı-i 'uqbâ olup şer'-i şerîfi virân (16) iderler haklarında ne hûb demişler 'Arabî

قضاة الدهر قد ضلّوا فقد بانت خساراتهم *

465 اباعوا الدين بالدنيا فما ربحت تجارتهم

eğer bunların (18) ahvâline vukûf-ı tāmme isterseñ kitâb-ı ihyānuñ evâiline ve 'ulemâ-i rüsümüñ (19) anda maştûr olan kabāyih-i ahvâline ve fezāyih-i ahvâline nazar eyle ve ammā [94a] (1) şunlar ki zamānımız ehl-i irşādı ve t̄aife-i rüşādı ve şuyûh-ı pür i'timādı (2) ve t̄alebelerin mercî'-i istifādıdur ekserinuñ a'mâlinde ve ceride-i ahvâlinde (3) tefahhuş ve taşaffuh eyleseñ kabāhat ef'aline ve fezāhat āmaline vākıf olursuñ (4) zīrā bunlar ki dünyâyı dinār içün terk ve hubb-ı māsivâyı gönüllerinde berk (5) itmişlerdür da'vā-yı irşād iderler reşāda irmedin izhār-ı kerāmet (6) kılurlar istikāmet el virmedin telkîn ve tahkîk ve yakîn ihlâyı geçerler ve (7) hem ve gümāndan ve meğer şeytāndan hālāş olmadıñ sidre-i muntahâyı öte geçerler (8) dā'ire-i erba'a ki şerî'at ve tarikat ve ma'rifet ve hakikat güyā bunları ikmāl (9) idüp el-muhtlişün 'ale tarikü'l-mustaķim sırrına mazhar oldık diyü lāf u güzāf iderler

(10) Eyne's-semā ve's-semk kitâb-ı keşfü'l-maḥcubda maştur ve beyn ve kâbir meşhūddur ki meşāyih-i tarikat ve muḥakkiķin hakikat ittifaķ itmişlerdür ki iktidā ve itbā' ve şol (12) müstaķime gerekdirür ki inkılāb-ı ahvâlden hālāş olmuş ve telvîn-i imâlden necāt (13) bulmuş ola ve buyurmuşlardur ki mertebe-i irşād cemi' merātib-i fenādan 'ubūr (14) ve kâbül ehl-i dünyādan ve 'uqbādan mürür itdük de beķā hakiki merātibinüñ āḥir (15) mertebesidür

El-hakķ bu mertebe Hazret-i Hakķın 'abdına maḥzā 'atā ve hibesidür (16) makām-ı irşād ma'kām-ı muḥaribden a'lādur ve merātib-i 'ubudiyyetiñ cümlesinden (17) bālādur zīrā maḥarreb telvinden olmaķ cā'izdür ammā mürşid olan ol varṭadan

⁴⁶⁵ *Zamanın tamamlanması zararları beyan edilmiştir

*Dini dünyaya satan ticaretinde kâr eder

(18) fā'izdür ki herkes anda eşyā-ı ḥasīse meyl olur meşelā itbā'-ı şhevāt (19) ve isti'āb-ı lezzet ve qabūl ḥāş ve 'ām ve hevā-i cāh ve nām gibi ve ne eşyā

[94b] (1) nefīse meyl olur meşelā ḥārīk-i 'ādāt ve izhār-ı sādāt ve ifşā-i kerāmāt (2) ve ihşā-i maḳāmāt gibi bālāda zıkr olunan ki şüret-i nāsda nesnās pür (3) vesvāsdur ki efsūs ve efsün ile Hızır u İlyās ve ḥayrū'n-nās diyü nās-ı ünās iderler beyt

Mādemki der-tefriḳa-i vesvāsı
Der-mezheb ehl-i cemi' şer'ün-nāsı

Lā vallāhi lā nāse ne bi-nesnāsı
Nesnāsı ḥūd ez-cehl mey ne-şināsı

(6) ve sāir fark-ı dālle-i 'āvāmı ve erbāb-ı mekrūhuyla ve dāmī-i ḥūd yād itmek olmaz (7) ne yüzlerinde ḥayādan nem ve sözlerinde şifādan dem her yerdeki bünyād-rāy (8) olurlar 'ahd-i qadime peşt ve pāy olurlar

el-ḳışşa şüret-i insānīde olan (9) ḡül-i beyāniye ḥadd ü libās nāsda olan nesnās-ı pür vesvāsa 'ad yoḳdur (10) pes 'āḳıla bu maḳūle umūr-ı māye-i iftiḥār ve pāye-i iḡtirār olmaz lehü'l-ḥamd ve'l-minnetü (11) hayvānāt bu zemāyimden mu'arrā ve bu nemāyimden müberrādür bu makāmda mütekellim belīg (12) şā'ir-i faşih ne ḥūb buyurmuşdur nevverāllahu merḳadühü beyt

کانی لم اکن فیهم خطیرا ولم ازل حقیرا *

لديهم في رجائی وشدتی *

ومن درجات العز امسیت نازلا *

الی درکات الذلّ من بعد نخوتی *

فلا باب یغنینی ولا باب یرتجی *

ولا جاه یحمی لفقد حمیتی⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Sanki ben hayalen olmadım ve hakirliğim zail olmadı

(16) Ya‘nī esbāb ‘addiyle ebvābına mürācā‘at itdi kim ve yanlarına gidüp gerek şiddet (17) ve gerek ricā ile yüzüm alup gözüm şuyını dökdigim ve serfirū itdigim zātlarda (18) haqqımda hitāb-āmiz ve kelām-engiz ile bir mu‘āmele-i bāride ve ğayr-ı lāyıkā (19) müşāhede itdüm ki güyā ben anlarıñ arasında aşlā haṭir ü şān-ı şeref [95a] (1) erbābından olmayup tehī kīse müflis-mānende ve bād-ı bedest olup (2) öyle bir haḳāret içre yaşamışım ol hālet benden aşlā zā‘il olmayup (3) müddet-i ‘ömrümü müstev‘ib olup ol günün şabāhında naḥvet ve ‘azamet ü (4) şān ve şerefde bulunduğumdan şöñra derecāt-ı ‘izz ü rif‘at ve ni‘metden derekāt-ı zill ve meskenete tenezzül ider olduğum halde aḥşāmladım ben ol halde (6) bildim ki ebvāb-ı halkda beni muğnī kılacak bir kapu yokdur bu bābda meşhūdum (7) olan hacālet ve haḳāretim ve derecāt-ı ‘izz ü rif‘at ve ni‘metden zill-i meskenete tenezzülüm bir hevā itmekle ḥamiyyetiñ fiḳdānuñdan münba‘iş olmuşdur

Ya‘nī rızık için ğam çeküp (9) *naḥnū kaṣemnā* gözetmeyüp kula i‘lān-ı hāl eylemeden neş‘et itmişdür imdi (10) bu huşūşda zevraḳ vücūdumu baḥr-i tevḥide ğarḳ ve vücūdumu kerrāt eyle (11) şikeste kılup sūd ve ziyānımı merrāt eyle fark itmemele ṭamāniyyet lengerini Baḥr-ı Ḳulzūme (12) şalup tālib-i ‘inānımı ve ḥüsn-i irādātımı rızāmla dāmen-i ‘aklımı dest-i dil-dāre (13) ve lenger-i teslīm-i cenā-ı feyyāz-ı muṭlaḳa teslīm idüp selimü’l-bāl ve çün çerādan (14) fāriğ olup peyvend kıl ü ḳāl eyledim

سبحان الله عما يقول الظالمون علواً كبيراً⁴⁶⁷ **Hakīm** eyitdi

hod her cühūddan ḳader-i mesihāneye şikest gelmez ve pāye-i ‘izzet-i (16) nebevī pest olmaz ve şerer-i nār şerer bu lehbden envār-ı Aḥmede cevāhir iḳdār-ı (17) Muḥammede ne zarar ve haṭar gelür belki āfitāb-ı ‘ālem-tāb gibi tenvīrine ve çarḥ-ı ‘āli- (18) cenāb gibi teşhīrine bā‘iş olur ki الاشياء تنكشف باضدادها⁴⁶⁸ mefhūmunca (19) ehl-i fezāiliñ faẓiletine ḥüsn verir bir nice arāzil bed-ḥaṣālīñ ḳabāḥatinden [95b] (1)Büzürg-vārīñ şerefleri şikest ve ḳaderleri pest olmaz bir ḳaç

* Sıkıntıda ve ricada onların yanında

* İzzet derecesinde dün indi

* Benzeri gibi zillet çukuruna doğru

* Kapı yoktur yönelmek için kapı yoktur zenginleşmem için

* Sorumluluğum bitince yönelmem yoktur.

⁴⁶⁷ Her şeyden münezzeh olan ulviyet sahibi Allah zalimler diyor.

⁴⁶⁸ Eşya zıddıyla açığa çıkar.

fāşıkı (2) görüp seni ayak altına alup kesr itme ile ‘ālem de insān fāşıl olmamak (3) lāzım gelmez

Mūr eyitdi elḥamdülillāhi ḥamden keşiren arāzil-i bed ḥaşāyil benī ādeme (4) i‘tirāf ve ikrār eylediñ imdi anlar ki benī ādemden evşāf-ı cemīle ile mevşūf (5) ve aḥvāl-i celīle ile ma‘rūfdur ve şunların zürriyāt-ı beşeriyyeden mülkü’ş-şifāt ve (6) mümeliki’s-semāvātdur fī zamāninā mefkūd ve fī ‘aşr-ı nā-ğayr-i mevcūddur farazā ki (7) nedretle mevcūd olsa efdaliyyet ḥükmünü ta‘mīm ve siziñ müdde‘ānızıñ külliyyetini teyemmüm itmez ve siz ol kavm-i kirāmdan ve ol tāife-i ‘izāmdan olmanız yine (9) maḥall-i ihtisāşdür ve muhtāc-ı beyān-ı i‘tisām ve ḳabāyilimizde bu maḳūle ehl-i fedāil var demek

العنين يفتخر بذب ابیه قضیه سنه راجع⁴⁶⁹ kaḳiyyesine rāci‘ olur

(11) Vaḳtā ki nizā‘ u ḥuşūmet ve cidāl ve ḥükūmet bu maḥalle yetdi şebbāz-ı felek (12) pervāz-ı āfitāb āşiyāñ mağribden yaña ‘azīmet eyitdi hengāme-i rūziñ (13) nūrānī besāṭı duruldu ve zūlmātı ḥaymesi ḳuruldu ser-çeşme-i envār-nehār (14) neyli niḳāb öründü ve rüy-ı zemīn ve āsmān keḥli ḥicābla büründü her kişi (15) ḳışşadan ḥişşesini aldı ve ḥikāyet ve şikāyetiñ ve burhān-ı ḥüccetiñ (16) i‘lāmı ferdāya ḳaldı cem‘iyyet divān-ı sulṭānı tağıldı ḥāş u ‘ām ve hevām u sevām ve aşḥāb dāne ve dām ve erbāb-ı cidāl ve ihtisām maḳamlu maḳamına (18) ‘azm eyledi pes ḳanādil-i felek yandı ve şūmu‘-ı mülk ve melek uyandı ve şü‘bān-ı şeb ağzından od saçmağa başlayup ‘ālemden şīt ü ser [96a] (1)kesildi ve ḡavğa ve velvāl cihānda ser-cümle başıldı

Meclis-i Sevvom Der-Münāzara-i Rūbāh bā-Ḥakīm-i Türkistān

El-ḳışşa yine bir nice sāyebān āsuman-ı eyvāni āreste ve meydān-ı divān pīrāste (4) itdiler erkān-ı devlet ve a‘yān-ı millet ‘ulemā-i ‘izām ve fuḍelā-i kirām emīr ve faḳīr (5) kebīr ve şaḡīr aşḥāb-ı şekvā ve erbāb-ı da‘vā ḳabāil-i mār u mūr ve tavāif-i (6) ḥuş ve ṭuyūr bārgāh-ı sulṭāna ve kārgāh-ı divāna cem‘ oldılar beyt Ḳıldı ḥācibler nidā-yı bār ‘ām hemān sā‘at ḳabāil-i sibā‘ ve tāife-i zibā‘ içinde rūbāh dād-

⁴⁶⁹ Gözler babanın günahına geri dönen yılını tamamlar.

hâh bârgâh-ı hükümet ve pişgâh dârü'l-ıhuşümetden (9) yaña yürüdü rûbâh dil-geşte ve pür-ğam çarup şîfât-miyân beste ve (10) yüzi üzere âheste âheste ser-i 'ubûdiyyeti mezellet turâbına urup (11) ve çehre-i hîdmeti meskenet ğubârına sürüp bu yüzden 'arz-ı söz ü saz (12) ve hamd-i hâlik bi-çüne ser-âgaz itdi **li-muħarririhi**

Dibâce-i evşâfîni taħrîr ne mümkün

Fihriste-i kemâlâtîni tefsîr ne mümkün

Eşcâr-ı kalem olsa şehâ baħr-i mürekkeb

Ser-levha-i iķbâlîni taşvîr ne mümkün

Bunca rûzigâr ve ħurûn-ı bî-şümâr ki (15) zürriyât-ı beşeriñ şûr u şerrinden cânımıza geçdi kimimizi şayd iderler (16) ve diğërimizi kayd u bend iderler her zamânda ħatlimiz içün kemîn kılurlar (17) tîğ-ı ħaħrîla postumuz çıkarup postun kılurlar ve bunuñla iftiħâr iderler (18) anlar ne ziyânımız toķundu ki her biri bize ħan yağıdır ve çerâğlarınuñ deheni iz (19) dil-suħteleriñ ba'zi yağıdır ħancerlerinden bî-cân olup şaħralarda

[96b] (1) ħarbeler ile cigerimize şişler çaķarlar kebâb idüp bel' iderler bunlarda ħadr-i (2) fażîlet var ise elbette pâdişâh-ı 'âdil maħzarında bürhân-ı aķlî ve delîl-i (3) naķlî ile bizim muvâcehemizde işbât gerekdür ve illâ lâf-ı güzâf ile imrâr-ı (4) evķât ve tażyî' sâ'at itmesünler meger kim ħakîm terk-i meclîs ħarîb yerde (5) тұturur idi ve rûbâhîñ taķrîr ve beyânun ve taleb-i ħüccet ve bürhânıñ istimâc' (6) kılur idi fi'l-hâl hezâr ğayret ve ğażabla başın ħaldırup luţf ve edeb (7) birle birķaķ ħadem ilerü varup ba'de'l-medħ ve's-şenâ eyitdi

Ne 'aceb zamâna (8) ħalmışuz Sübhānallāh ve nice devrāna tūş olmuşuz vāh vāh ki bunuñ gibi (9) bir ħerîf-i ğümrāh ki ğüft u ğüyından ħurd-mend aşħābına istizāh vardır (10) ve şekl-i rüyından nażar erbābına istikrāh vardır zürriyât-ı âdemiñ ve ol (11) ħavm-i mükërremiñ fażl ve meziyyetinde iştibāh eyler ve bu deñlü fehm kılmaż mı ki Ĥazret-i (12) Ĥaķķ ve ol ħaħhâr-ı muţlak ğalebe ve ħaħr ve istilâ ve ħaşr içün benî Âdemiñ (13) yedine suyûf-ı abdâr ve ħarâret-i tâbdâr gibi bürhân-ı ħâtr' vermişdür erbâb-ı suyûfa bu kerâmeti i'tâ eyledi ki her bār ki ħaşd-ı a'dâ-i dîn itseler (15) dest-i Mûsâ gibi leme'ân-ı tîğden yed-i beyzâ gösterirler ve aşħâb-ı

ḥarāba (16) bir mekremet iḥsān itdi ki azm-i rezdim kılsalar şa‘bān-ı ‘aşā gibi çüb-i (17) Sinānı ejdehā gösterirler ve bu cihetden mülk-i cihāna ve kevn-i mekāna musallaḥ eyledi

(18) **Rūbāh** eyitdi taḳrī‘-i ‘ucb-engīz ve teşnī‘-i istikbār-āmīzi ko (19) eger Ḥazret-i Girdigār size suyūf-ı ābdār ve ḥarāb-ı tābdār ve remāh-ı āteş-damār [97a] virdi ise ṭāife-i vuhūş ve ṭuyūra daḥı bir vechle inbāb ve ızfār (2) ve maḥleb ve minḳād virdi belki sizdeki ālāt-ı vekāyi‘ ve esbāb-ı mekāri‘ (3) mānende vedāyi‘ dūr ve muhtāc-ı ehl-i zāyi‘ dūr ve bizim silāḥımız ve esbāb-ı necāhımız (4) mānende cenāh-ı

470 في الليل والنهار والروح جزء لا ينفك ويزدن ve yezden bir sâ‘at (5) ḡayrı münfıkdūr ḥuşūşā size virilen yarāḡ cihād ve şalāḥ içün (6) virilmüşdür fitne vu fesād ve ta‘zīb-i ‘ibād ve taḥrīb-i bilād içün virilmemişdür ki (7) bilā zarūret bir yoluñ fāriḡü‘l-bāl ve muntaẓamu‘l-ahvāl sizde elleri ve ‘ırzınızda (8) ta‘arruż ve medḥalleri yok bir ṭāifenüñ kanlarıñ dökmek ve bağırkların sökmek (9) içün degildür

Hakīm eyitdi ey ḥayvān-ı bī-ḥurd āḡāh ol ki feẓā’il-i insāna ne (10) ḥad vardur eger ‘ayn-ı ‘ibret ve dīde-i ḥayretle nazar idesin feẓāil-i (11) benī Ādem ‘ıyş u ‘işretlerinden ve ḥüns-i mu‘āşeretlerinden fehmi eylesen (12)

471 رَزَقْنَاكُمْ هُنَا 472 emrine nice 473 وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ ve daḥı ol esbāb-ı mülā‘abe ve ālāt-ı mudā‘abe ki nerd ve şaṭrancdūr (15) her birinde istinbāt-ı ḥayāl raḳīḳ ve istiḥrāc-ı fikr tevḑik-i refīkle şadranc (16) çekilmişdür ki her biri basit bezmde besāt-ı neşāt olup ‘uḳūl-ı fuḥūle sebeb-i inbisāt ve irtibāt olur ve erbāb-ı siyādet ve aşḥāb-ı (18) sa‘ādet birle mūcib-i ihtilāt olur

Eger nerddür bu ‘ālem şeş derde (19) fuşūl-i erba‘a gibi çār fāşıla üzerine ve şuhūr-ı kāmile gibi otuz eyyām-ı nāḳile [97b] üstüne bağlanmışdur rüz şeb gibi devrinüñ ve gerdiş-i eflāk gibi hem āhengerdür (2) ve ka‘beteyn mihr ü māh

470 Gece ve gündüzde ve ruhta bir parça sürekli temin eder.

471 Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin. (Bakara/172)

472 Afiyetle yiyeğin için. (Hakka/24)

473 Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. (Zuhruf/71)

seyrānlarında dengdür ve ger şaṭrancdur iki ‘asker (3) muḳābil ve iki leşker muḳātildür ki piyādelerini öñünce sürüp terettüb mebād-zān (4) ve tereccüb meydān eylemişdür

⁴⁷⁴الحرب خدعة muḳtezāsınca menşūbeleri (5) lu‘bet bāzān ḥāne-i eflākī ve fikret perdāzān ‘arşa-i ḥāki māt eyler (6) velhāsıl ol meşğaledür ki mezīd-i fikr ve ḥayāl ve mezīl-i ğam ve melāldür nitekim (7) İbn-i Ḥayyām buyurmuşdur **Nazm**

Zamānı baḥş u ders u ḳıl u ḳāl
Ki insān rā būd kesb-i kemālī

Zamān-ı şī‘r u şaṭranc ḥikāyāt
Ki ḥātır rā şod def‘-i melālī

ve biri daḥı ḥamrdur ki her dem ki nūş ideler (10) ‘ıtr-ı cān perverinden dimāğlar mu‘attar ve gülāb-ı meşk ve ‘anberden (11) müşām olurlar **Beyt-i Fārisī**

Şerābī mu‘attar çü müşk gülābeş
Şerābī mülevven çü yāḳūt nāb

Şerābī gez rūḥ gired şafā
Şerābī gez vü ḥaste yābed şifā

ve hengām-ı şöḥbet ve eyyām-ı ‘işretde sākīlerini (12) okurlar

Ḳıṭ‘a

Der āb-ı cām u āteş mey ken te‘emmülī
İn ittiḥād beyn ki miyān devr desmen est

ve bu türkī ebyāt-ı müşevviḳ engīz ve dilāviz daḥı anuñ (16) evşāfında birkaç ḳadeḥ şarāb nāb-ı şehd-āmīzdür **Beyt**

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Her kim ol tiryāk-ı cānı itdi nūş

⁴⁷⁴ Savaş hiledir.

Kaynayup kanı cigerden kıldı cüş

Bilmezem sâķī nice efsün kıılır

Taş la' l ü toprağı altun kıılır

Şanki yâķūt-ı müferraħdur demi

Def' ıder bir demde yüz yıllık ğamı

[98a]

Hâne-i dil cāmıdur beñzer kadeħ

Sīneler andan şafā cānlar feraħ

Yā mekr-i cān bendinüñ kandīlidür

ķufl-i iħvānun kilid-i dilüdü

Māye-i cāndur ħekīm aşlınca ol

Olmağın zevķ u şafānuñ illeti

Rūħ-ı şānīdür Mesīħā milleti

Şem' -i rūyından alur nūr u ferī

Cām-ı Cem āyine-i İskenderī

Āb-ı Hızır okursam adını revā

Kim budur emrāz-ı rūħ içün devā

Mümsiki cōmerd ider pīri civān

Hastayı şāğ eyler ve şab' -ı revān

Tāzeler ' ömrüñ nihālin cū gibi

Dilleri açar gül-i ħod rū gibi

Zeytdür kandīl-i dilde şu' le-dār

(9) Rūbāħ eyitdi

Efendi ders-i taşavvufda tābīnı mebhāş*

Kitāb-ḥāne-i dilde nedür bu baḥş-i ‘abeş*

Ey mağrūr-ı hevā-yı nefsanī ve ey memkūr-ı şafā-yı şeytānī (11) güftārı tārīka-ı ehl-i İslām üzerine söylemek ve bürhān-ı kâ‘ide-i ‘ilm-i aḥkām (13) üzere irād eylemedük şükr-i mukābele-i ma‘siyyetde idüp makām-ı ‘işyānda (14) teşekkür eyledik gūyā ḥamrı nūş itdük temeccüd eyledük ‘işyānı küfre münce eyledük (15) ve medḥini melāhī ve münāḥiye tebdil eyleyüp mes‘ele-i müşkili terk eyledük ḥāşā ki Ḥakīm ve lebīb nişāb-ı ma‘rifetden bā-naşīb olanlar esbāb-ı āsāyiş (16) ve nümāyişle müfāḥarat ideler Pes Seyyidü’l-enām bu sebebden buyurmuşdur ki (17)

⁴⁷⁵الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر ayn-ı ‘ibret ile nazar eyle ki Ḥaḥḥ Sübhānehū (18) nice kavmiñ ḥaḥḥında ⁴⁷⁶ذَرُّهُمْ يَكُلُّوا buyurmuşdur ve ol Ḥazret-i Aḥmed (19) Nebiden mervīdür ki ḥarnuñ toyurunca ta‘ām yimezdi ve zevāid-i kelām dimezdi

[98b] Ebū Hureyre radıyallāhu anhdan menḳöldur ki

⁴⁷⁷ما اشبع النبی علیه السلام اهله ثلاثة أيام من خبز الحنطة حتى فارق الدنيا eger iki dürlü ni‘met ḥāzır (3) olsa birini ihtiyār idüp digerini fuḳarāya iṣār iderdi ve ekseriyyā ḥarṣa-i (4) şa‘ir ve nān-ı faṭīrla geçinürdi şekk yokdur ki ḥalt-ı envā‘-ı ta‘ām ve cem‘-i (5) eşnāf-ı adām māye-i emrāz ve eşkām ve madde-i evcā‘dur

Bu eclendür ki (6) meşāyiḥ-i evliyā ve ‘abbād ve zühhād ḥaḥḥ-ı māsivādan ḥaṭ‘ idüp riyāzat (7) ve mücāva‘at ve şabr ve ḥanā‘at ile ḥurb-ı istiṭā‘ata ve ḥaḥḥa ta‘at ihtiyār (8) itdiler ve ḥıdmet-i mevlāya meşgūl oldılar kav ve ḥar gibi zelil ve ḥor (9) ve neḡāme gibi ateş hār olmadılar ol nesne ki seni ‘ibādetden dūr ve (10) ta‘atden mehcūr ide nitekim Ḥazret-i Ḥaḥḥ buyurur

⁴⁷⁵ Dünya müminlere zindan kafirlere cennet gibidir. (Müslim, Zühid/1; Tirmizi, Zühid/16)

⁴⁷⁶ Bırak onları yesinler (Hicr/ 3)

⁴⁷⁷ Nebi(as) üç gün buğday ekmeği dünyadan ayrılana kadar doymadı. Hindi Kenzü’l-Ummal/18627)

⁴⁷⁸ وَلَا تَقْرَبُ الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى
 ‘ālemde andan mezmūm (12) ve dünyāda andan meşmūm nesne olmaz menba‘-ı şūr
 ve şer ve ma‘ den-i ḥaṭā ve ḥaṭardur (13) **Beyt**

Şaḫın meyden ümmü‘l-ḥabāyişdür ol
 Kişide ne ‘ırz u ḥayā ḳor ne ḳader

(14) ammā o şaṭrancdur ki ḥaḳīḳatde derd ü şaṭrancdur aşḫāb-ı şafā-yı buğz
 (15) ve ‘adāvete ve erbāb-ı vefā-yı ḥabş ve ḳasāvete düşürür ḥāṭır-ı enver
 ḳamerinden (16) girifte ve muğber ve dil-i muṭahhar kederinden āşūfte ve mükedder
 olur ve ḡam-ḥār-ı (17) maḥrefiñle ḡarīm-i bī-meḥābā olursın maḡlūbiyyeti ḳasāvet-i
 dünyā ve mātı gūyā (18) mevt-i müfācādur el-ḥaḳḳ şāḥib-i vaşşāf pādişāh-ı vaḳtiñ
 bendinde bu ebyāt-ı (19) şaf ve dilbendī ve naẓm-ı ‘ālem- pesendi ḥoş getürmüşdür
Beyt

[99a]

من بکوم چون ببا اد شطرنج خرد *

دشمنانرا در شطربخ آر و بادءافاء کن *

بیدق تدبیر ران واسب در میدان مکن *

فیلی جنکی را برار وقصد هر بدخواه کن *

دست فلج فتح جوی خرم فرنین بند ساز *

خصم دولت مات خواهی رخ بعد ل شاه کن ⁴⁷⁹

(4) Kütüb-i tevārihde meşṭūr ve beyne’l-ḥalāyık meşḥūrdur ki Şaşa bin
 Dāhirdür ki (5) iḥrāc-ı fūnūnda māḥir idi çünkim şaṭrancı taşnīf eyledi rāy-ı Hinde
 ‘arz (6) idüp ta‘ rīf eyledi rāy eyitdi:

⁴⁷⁸ Namaza sarhoş olduğunuz zaman yaklaşmayın. (Nisa/43)

⁴⁷⁹ Akıl satrancında şahı oynarken
 Düşmanlarını satranca çek ve cezalandır
 Tedbir piyonunu sür ve atı oynama
 Savaş filini oyna ve her kötülük isteyene hamle yap
 Devletin, düşmanlarını mat etmek istiyorsa adaletle şaha yönel

Şāhān-ı şāhib rāy ve pādīšāh-ı (7) memleket güşā-yı ehl-i cedd gerekdür ne ehl-i lehv ki evvelā madde-i feth ve zāferdür bu māye-i (8) ḥaṭā ve sehvdür şunlar ki feth ve menşūbe-i müzahrafa feth itmekle memkür olmaz (9) ve ‘asker-i muḥayyeleyi terk ṭarḥ eylemekle server olmaz

Rūz şeb nuḳūş-ı mihre-i (10) encem ve eflāka ve bār pençe-i inḳılābāt āteş ü bād ve āb ve ḥāke nāzır olurlar (11) ve Ḥazret-i Murtażā Kerremallāhu vechehudan mervīdür ki bir ṭarīḳde giderken (12) ve ‘ālemi ‘ayn-ı ‘ibretleriyle seyr iderken bir ṭāife gördi ki düşüp (13) şatranc oynarlar cihātlarından o da göze düşüp yanarlar buyurdu ki (14) ⁴⁸⁰ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ya’nī ol ṭāife-i ‘abede-i eşnāma (15) teşbīh itdi ve İmām Ebu Ḥanīfe eş-şatranc ḥarām buyurdu

Zīrā şalāt-ı (16) evḳāt-ı ḥamseyi fevt ider ve keşret-i yemīn ile nizā‘a müeddī olur (17) ve aralıkda daḥı aḳce ile la‘b olunursa bu daḥı ḳamer nev‘inden olup (18) ḳaṭ‘en ḥaramdur ve bunun nice mażarratı daḥı beyne’l-fużalā der-kārdur (19) ḥatta insan ol dereceye gelmişdür ki fışḳ ve fücūruñ āyīn ve ṭarīḳini [99b] (1) bilüp celvet ü ḥalvetde fuḥşeyātı izḥār ve hūtk-i istār-ı nāmus vaḳār (2) iderler

Muḳteżā-yı ṭavr-ı bedevīyyet üzere kendiden istiḥyā olunacaḳ (3) eḳārib u maḥārimleri meclīslerinde daḥı bī-muḥābā-i i‘lān-ı fuḥşa ictirā idüp (4) ta‘zīm u ihtirāmda ḥaḳlarına ri‘āyet itmezler ḥūkkām u vülāt bu maḳūle şey’i (5) men‘ itmek üzerlerine vācib iken anlar daḥı bu ma‘hūdlarıyla beraber ‘ayş u (6) ‘ışret ile ‘ömr-i nāzenlerinin imrār iderler anlar ki ṭynet u ṭabī‘atlarında ḥabş (7) u rezālet merkūz olup aḥlāḳ-ı ḥaseneden ‘ārī ola şeref-i aşl (8) u neseb aña nef‘ u fāide virmez bu sebebdan nāşī aşl u nesebi ‘ālī-i ekābirin (9) evlād u aḥfādından çok kimseler vārdır ki vaḳt-i sabāvetde te’dīb (10) ve terbiye olunmayup şerr u fesāda ma’luf ve ahlak-ı seyyiesiyle mevsuf (11) olmaḡla esāfil u arāzil ile ihtirilāt idüp fikr u endişesi şehvete (12) ma‘tuf ve māl-ı mevrusi hevā ve hevese masruf olmaḡın sâ’il tehī gīse (13) gibi şāhid-i bāzār iflas olmuşlardır ‘iyāzen billah Te‘ālā bir milletin derūnı (14) bu mukūla süfehā’ ve arāzil ile memlū olup ma‘āş ve mu‘ādilerinin salāh (15) ve nizāmları muhtil ricāl ile māl-a-māl olmak min tarafillah ol kavmin ve ol (16) şehrin harāb ve inhadamına ‘alā müteder ki āyet-i kerīme

⁴⁸⁰ Bu heykel nedir? Sizler kendinizi ona adanmışsınız. (Enbiya/52)

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا⁴⁸¹

(18) Bu ma' nāya işāretdür ve sizlerde olan zinā u livāṭa ol dereceye bālīg (19) olduğu ta' rīfī nā-ķābildür ve bu zinā ise nev' -i insānuñ fesādına müfzī [100a] (1) olup nesl ü nesebiñ žiyā' ına mü' eddidür

Şöyle ki fi' il-i zināda nuṭfelerin (2) erḥāmda iḥtilāṭ-ı ensābiñ iḥtilālına bā' iş olup nikāḥ-ı şer' i ve mülk-i (3) yemīn ile müzre' a-i vücūd-ı maḥfūz olmamağla toḥumuñ sāhibi mechūl olmağla (4) herkes şemere-i devḥa-ı fu' ādı olan veledini bilmekde ' āciz olur bu taķdīrce (5) vālidin veled ḥaķķında olan şefķat-ı ṭabī' iyye ve muḥabbet-i ḥaķķiyyesi zā' il olup (6) infāķ ve iksā' ve te' dīb ve tertībe vesāir ḥuķūķ ve ' alāyık ber-ṭaraf olmağla (7) ķarn-ı evvelde tevellūd iden evlād-ı ziyānuñ ekşeri helāk ve fānī ve nev' -i beşeriñ (8) itķiṭā' ına müfzī olur lakin livāṭada inķiṭā' -ı neseb vāsıta ve sebep (9) āḥire muḥtāc olmayup belki ' an-aşl zirā' at ve ḥirāşet maḥalli olmamağla re' sen (10) fesād-ı nev' a sebep olduğu zāhirdür

İmdi bu ser-daķıķ fehm-i vāzī' ānuñ (11) oldu ise bu gidiş ne gidişdür ancak ben taķrīr iderim sen gülersiñ (12) ' an-ķarīb gül yüzün gül olsa gerekdür ķānī dīn-i Aḥmedī ķānde ķaldı (13) şerī' at-i Muḥammedī ne Tevrat ve ne İncil

Hakīm eyitdi ebu' l vaķt olduñ (14) ibnü' l-vaķt-i evvel poṛ ķurduñ ḥürriyete toķunduñ ķanūn seni ķarpar

Rübāḥ eyitdi ḥürriyet didigiñ şey iki ma' nāya gelür birisi kūyūdāt-ı beşeriyyetden (16) biri ve māsivādan ' ārī beyne' l-ḥalāyık-ı ruķiyyetden imtiyāz olup ruķbasını (17) ḥaķķa teslim itmekdür digeri daḥı herkes bildigini söylemekdür işte (18) ben bildiğim kelām-ı şevābı dirīğ itmedim neden ḥürriyete toķındı bu müdāhene (19) ile işimiz bu rāddeye geldi neme lāzım öyle ' ālem-i ṭarz āḥere vardı

[100b] (1) **hakīm** eyitdi kelāmıñ dürüstdür özüñ müte' aşşıbdur zirā sen vā' iz-i (2) şehrsiñ lākin ġāfil-i dehrsiñ kelāmıñdan rāyiha-yı ġaraż istişmām olduğu (3) der-ķārdur bu vādīde nuşḥ u pend ' ayn terk-i naşīḥatdur sen ki üslūb-ı (4) ḥakīmāneye

⁴⁸¹ Bir ülkeyi helāk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şırmamış elebaşlarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helāke müstahak olur; biz de orayı darmadağın ederiz. (İsra /16)

sülük itmediñ belki yağaža-yı fitne itdiñ evvelā bu hıṭābı (5) nefsiñe idüp şāniyen kināye ṭarīkle nāsa beyān itmeli idiñ Ḥabīb-i Neccārıñ meslegine sülük itmeyüp ḥod-be-ḥod söylediñ āyet-i kerīme ki وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁴⁸²

Bu mażmūn-ı münīfden ġāfil olduñ didikde (8) vezīr ‘Āşaf kıyām idüp bülend āvāz ile eyitdi murādıñız mukābere mi (9) yoksa ḥaḳḳ mıdur şadedi geçdiñiz mes’ele-i medreseye düşürüp (10) müḥāvereyi muḥārebeye tebdil itdiñiz pādīşāhımız ḥ’ābda degildür uyanuḳdur (11) o maḳuleleriñ ḥaḳḳından gelür diyüp muḥāvereyi başardı az ḳaldı ki (12) muḥārebe ola **Rūbāh** yine ġāzaba gelüp eyitdi ki ḥālen sizde aḥkām-ı şer‘iyye (13) icrā olmamaḳdadur

Ḥakīm eyitdi nedür ol icrā olunmayan ḥamdulillāh ḥudūd-ı (14) şer‘i icrā olmaḳdadur **rūbāh** eyitdi ḥudūd-ı İlāhiden ḳanı ḥadd-i zināyı icrā (15) cevāb-ı sevāb buyurula **ḥakīm** eyitdi sen kütüb-i fiḳhiyyeyi muṭāla‘adan (16) ġaflet idüp cāhil kürsi şeyḫleri gibi kūb kūb söylersiñ zīrā (17) ḥadd-i zinānuñ şaṭr u şurūṭı vardır ve hem de ḥuḳūḳullāhdur ḥuḳūḳ-ı Allāhda (18) sabḳ-ı da‘vī şart degildür şāhid-i erba‘a gelüp ḥużūr-ı şer‘de zānī (19) muvācehesinde şehādet itdüklerinde ḥākimü’ş-şer‘ añ vazīfesindedür ki

[101a] (1) şāhidler zinānuñ keyfiyyetini su’āl eyleye evvelā ḥākim su’āl ider ki ḳanḳı mekānda şāhidler cevābında dārü’l-ḥarbde zinā itdi dirse ḥadd-i şer‘i saḳatdur (3) şāniyen ḳanḳı zamānda zinā itdi şāhidler bir sene oldu zinā ideli dirse (4) teḳāddüm-i zamān bulunmadığından ḥadd-i şer‘i saḳıṭ olur teḳāddüm-i zamān kırk (5) gündür kırk günü tecāvüz itdükde te’ḥīr-i şehādet itdükleri için şāhidler (6) şehādetden suḳūṭ ider **şālisen** kime zinā itdi der şāhidler zevcesinüñ (7) cārīyesine dirse yine ḥadd lāzım gelmez çünkü zevcesinüñ cārīyesi (8) kendüsine ḥelāl ḳān ider rābi‘ān dübürden mi yoḫsa ḳablden mi şāhidler (9) dübürden dirse yine ḥadd saḳıṭ olur zīrā mevzī‘-ı dübür mekān-ı ḥariṣ degildür (10) ḥāmisen dördüñüz birden zinā itdigini rü’yet itdiñiz mi diyü su’ālinde (11) şāhidler müteferriḳan rü’yet itdük dirse yine ḥadd saḳıṭ olur

⁴⁸² Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim! Halbuki hepiniz O’na döndürüleceksiniz. (Yasin/22)

Egerçi (12) dördümüz dağı gördük dirlerse hâkim su'âl ider ki meyl-i mükhûlede gördük (13) derlerse ol vaqt ba'de't-tezkiye hâkim şahidleriñ şehâdetini kabûl idüp (14) hadd-i şer'î icrâ iderler ey rûbâh çeşm-i inşâf ile nazâr eyle ki 'aşr-ı (15) sa'âdetden bu âna kadar huzûr-ı hâki'mü's-şer' de böyle bir da'va vuķû' (16) bulup da tenfîzinde hâkimü's-şer' müsâhele ve 'atf 'inân itmiş ise (17) beyân eyle rûbâh eyitdi sirķat hâķķında ne dirsiñ şimdiye kadar ķat'-ı (18) yed olduğı aşıla müşâhedemiz olmamışdur **hâķīm** eyitdi bunda dağı (19) rācil ve mes'eleden gāfilsin sirķatın dağı satır u şürûtı vardır

[101b] (1) evvelâ sirķat olunan şey' nişāb-ı şer'e bâliğ olmalı **sāniyen** mekân-ı muhrezden (2) sirķat itmeli **sālişen** ecnebiden sirķat itmeli **rābi'ān** seriķa lafzını tekellüm itmeli (3) aħz itdüm dise ķat'-ı yed lāzım gelmez bu şıfat üzere sirķat vuķû' bulup da (4) huzûr-ı şer'-i şerîfde şahidler gelüp böyle şehâdet vuķû' bulmamışdur ki (5) icrâ-yı hadd olsun

Rûbâh eyitdi ⁴⁸³الحلال بين والحرام بين وبينهما مشبهات (6) hadîş-i şerîfi muķtezāsınca aħz itmiş olduğunuz mu'âşırlarınız yek (7) ekşerisi haramdur ki kimi zicriyâtdan ve kimi menhiyyâtdan ve gāhî dağı a'sârdan (8) gelüp maħfûz-ı şandık olmuşdur bu aķçeleri aħz u kabz idüp günâh-ı (9) kebâyirest bārî hūyest diyü bel'idersinüz ve bu yüzden hâlline zāhib (10) olup cān-ı cānān diyü bunuñla dağı efdāliyyet da' vāsı idersinüz (11) ⁴⁸⁴أين الويس أين الويس يفعل الله ما يشاء

Hâķīm eyitdi bu mes'eleda (12) dağı gāfil ve sâhisiñ surretü'l-fetvâda meşûrdur ki bir gâşib herkesiñ (13) aķçesini gâşb idüp şurresine vazı' itse ve bir de pederinden (14) mevrûs-ı helâl olan aķçeyi dağı şurre-i mezbûra ba'de'l-vaz' cümlesini (15) maħlûṭ itdükde bu hâle muntazır huzûrında bulunan bir şahşı şurreyi (16) mezkûrı ba'de'l-feth maħlûṭ-ı mezbûr aķçeden şahş-ı mersûma 'ale't-ṭarîķi'l-hibe a'tâ eylese aķçe-i mezkûr helâl olur mu el-cevâb olur diyü muşarrahdur (18) kezâlik hazine-i celîlede tıpkı bunuñ gibi maħlûṭ olduğı cihetle bu dağı (19) bervech-i fetvâ-yı şerîf helâldür ammâ siz ki ehl-i zühd ü takvâdan olduğunuz

⁴⁸³ Helal apaçık ve haram da apaçık ve ikisinin arasında benzerlikler var.

⁴⁸⁴ Liveys nerede liveys nerede Allah dilediğini yapar.

[102a] (1) halde bu maķūle aķçeyi ķabūle ķarīn buyurmadiñız hālde zūhd ü taķvāñız (2) müzdād u şān ve şöhretde kibrīt-i aķmer tūmārına şebt u muķayyed olmuş (3) olursuñuz **Rūbāh** eyitdi ‘ulemāñız ve meşāyihiñüz tarīķ-i ittikāya sūlūk (4) idüp ‘adem-i ķabūle cehd ü sa‘y etmiş olsa revā vü becā degil müdür **hakīm** (5) eyitdi ne‘am revā vü becādur beşarť-ı an ki ‘ulemā-yı müteķaddimīn avānlarında zimām devlet-i (6) ‘ulemā ve şūlehā yedinde bulunup bunlara vāfi ma‘āş ve kifāf-i miķdār beytū’l-māldan (7) vazīfe ta‘yīn olunup ol vechle hūb-ı hāl ile ders-i devrleriyle meşgūl (8) evķāt-ı hamsede du‘ā-yı‘ömr-i devlet ü pādīşāh ile müstedām olurlar idi (9) şimdi ne an ki beytū’l-māl ve ne āvān ki meyl-i ‘ilm-i hāl ancaķ ‘itibār-ı hūsnū’l-idāre (10) ve’l-māl **mes’ele** bir berr u yābānī maķhalde mesdūd maģāre vü maģāze derūnunda (11) bir şahş üç gün miķdārı açlıķa taķammūl idüp hālet-i maķmaşīyyeye gelmiş olsa (12) şahş-ı mezkūruñ nezdinde muşhaf-ı şerīfler bulunsa ve yedi vāşıl olmadığı (13) fevkānī bir maķhalde birkaç hāşş itmek bulunmuş olsa şahş-ı mezbūrīñ yedi (14) vāşıl olmaķlığı için kelām-ı kādīmīleri taķt-ı kademine vaz‘ idüp ol vechle (15) el uzadup ol nān-ı ‘azīzleri aķz ve ekle kaşd eylese huşūş-ı (16) mezkūre şer‘-i şerīf rüy-ı müsā‘ade ider mi beyān buyurıla **rūbāh** (17) eyitdi el-cevāb kelām-ı kādīme ihānet kāşd itmeyüp nefsinī tehlikeden taķlīş (18) itmek için nān-ı mezkūrīñ ekline mesā‘ī şer‘i vardur **hakīm** eyitdi (19) ne hūb cevāb virdiñ ⁴⁸⁵ جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا كَثِيرًا işte ‘ulemānuñ daķı [102b] (1) bu yolda olan halleri bunuñ gibidür var kıyās eyle

Rūbāh eyitdi (2) hudūd-ı İlāhīden hadd-i şurb-ı hamre ne dersiñ cehren ve ‘alenen feşāķiñız nūş-ı (3) hamr idüp ricālī nisādın fark u temyīze ğayr-ı muķtedir ve arzı semādan (4) faşıla ne anki muķtedir bu ‘abd-ı dā‘īleri kerrāt u merrāt ile huşūş-ı mezkūr (5) manzūr ve müşāhidim olmuşdur hatta leylen mine’l-leyālī ṭab‘-ı nāz-ġānım devāceyi (6) şaydına meyl idüp Medīne-i celīlede bir kibār hānesine sirķat-ı mādiyān (7) için gitmiş idim maṭlūbum olan devāceyi sirķat edip ta’buṭa sıra (8) itmişidim gelürken bir de manzūrum oldı ki baġçe derūnuñda kenar-ı havzda (9) sāz u nāy u tefler ve āhengler şadāsı ‘ayyūķa çıkar meclīs cem-kūşād (10) olmuş mezeler mevcūd ve süfre-i ‘işret mükemmel ve erbāb-ı sāķī mücmel hānende (11) ve sāzende mütezeyyin ve müteressil maķbūb-ı mānend-ġüyān ğüft-i şirīn-zebān (12)

⁴⁸⁵ Allah hayırların en fazlasını versin.

Beyt:

İn ci 'te leylen gice gelürsün
Fe'l beytu hālî hem oda tenhā

Halb âteş ve mey âteş sākî pür-âteş
Elde kâdeh geldi sākî

Güyān oldu hānende bākî şarkî

Beyt-i diger

Kalkuñ dostlaruñ kalkın kıyāma turuñ
İstikbāl idiñ selāma turuñ

Bu dertlü göñlümüñ dermānı geldi
Kurulsun meclisler şem' alar yansun

Bādeler tolsun işret tolsun
Hıdmet ehli olan kollar uyansun

‘Adālet şehrinüñ fermānı geldi

(19) cümlesi gök kandil her biri saḥāda Ḥatemî Tayyî ve şecā'atde Rüstem-i Zāl [103a] (1) ve metānetde sedd-i İskender Begden ve pāşadan havfları yok iflās şandaliyesine (2) ku'ūd itmişler hazineyi iflāsı küşād itmişler ve bu hazine-i celilenüñ vaqt-ı mezāyıkasında (3) vazîfelerin alırlar şarāba virir bāğūrurlar deḥāne virüp çağırurlar (4) devlet ne halde ve millet ne yolda mānende-i hārmāni seyle virüp şavururlar (5) kande kaldı hukuḳ-ı İlāhî nerde kaldı hukuḳ-ı 'ibād vaqt bu vaqt (6) dem bu demdür mevsim mevsim-i şarābdur be yā sākî getür şarābı kande muṭribān (7) çalsun tefî

Beyt

Ey sākīyān ey sākīyān hāl-i şümā ber-ter kunem
Ey muṭribān ey muṭribān teff-i şümā pür-zer kunem

Ey **hakīm** sen hakem olasıñ (9) bu yolda ne mu‘āmele ve kanķı gūnā hüküm ider idiñ **hakīm** eyitdi āl-i mucīb (10) ikrārıñ huşuş-ı sirķatı sende icrā idüp iki elleriñi rasğından kāt‘ (11) ider idim ve şāniyen Cenāb-ı zāt-ı celle ve ‘alā hazretleri şāhib-i hāneden (12) izinsiz bir kimsenüñ hānesine ‘adem-i duhūlına nehy buyurmuş iken bilā- (13) istizān duhūl itdiginden habs-ı şedīd ile habs iderdim **rūbāh** (14) eyitdi ol bed-mestleri dimek ki afv itdiñ **hakīm** eyitdi anlar haķķında (15) şer‘en bir şey diyemem mādem ki ol sā‘atde iki şāhid gelüp anlarıñ (16) müvācehelerinde şehādet itmedikçe **rūbāh** eyitdi dimek oldu ki anlara iltifāt (17) ider idiñ **hakīm** eyitdi estağfirullāh ol maķūle bed-mestlere iltifāt olunmaz (18) ancaķ anlarıñ haķīķat hāline ittılā‘ itdigimde buğz-ı fillāh ider idi

(19) **Rūbāh** eyitdi cināyāt ve kışāş haķķında ne dersiñ **hakīm** eyitdi cināyāt [103b] (1) ve kışāşdan murādiñ ta‘rif ve nev‘ileri mi murādiñ nedür **rūbāh** eyitdi (2) aķşā-yı meramım evvela ta‘rif şāniyen taķsim evķa‘fi’l-nüfūsdur **hakīm** eyitdi (3) cināyāt şer‘an haram olan bir fi‘liñ ismidür ki ol fi‘il insānuñ ya malına (4) ya ‘ırzına ya muṭallaķā-yı nefesine ya muṭallaķā-yı a‘zāsına ya min vech nefesine ve min vech (5) a‘zāsına ta‘alluķ ider eger ol fi‘il māla ta‘alluķ iderse ol daķı (6) iki nev‘idür birine ğaşb ve diğeri itlaf dirler eger ol fi‘il-i ‘ırza (7) ta‘alluķ ider ise ol daķı bi’l-müşāfehe muvācehede olursa aña ķadħ (8) u ṭa‘n dirler eger muvācehenüñ ğayriyede olur ise aña ğıybet dirler (9) eger kızb üze ise aña būhtān dirler eger bu mezkūrāt hükmi-şer‘iyyeyi (10) mutazammin olur ise hūdūddan ma‘dūd olur bunların her biri kūtbi (11) fıķhiyyede mufaşşıl ve meşrūḥaddur ammā muṭallaķā-yı nefse ta‘alluķ eyleyen cināyāt (12) insānı ķatldür

القتل : وهو فعل مؤثر في ازهاق الروح⁴⁸⁶

Ya‘nī rūḥuñ (13) izhāķında mü‘eşşir olan bir fi‘ildür ķatliñ envā‘ı ‘inde’l- müteķaddimin üçdür (14) biri amd ve biri ḥaṭā ve diğeri şebh-i‘amddur lakin müteahḥirin ‘indinde beş (15) nev‘idür nev‘-i evvel ‘amd nev‘-i şānī şebh-i ‘amd nev‘-i şālīş ḥaṭā nev‘-i rābi‘ ḥaṭā mecrāsına cārī olandur nev‘-i ḥāmis sebep ile ķatldür (17) ammā nev‘-i evvel olan ‘amden ķatliñ şıfatı bir kimesne bir kimesnenüñ ķatlini ķāşd (18) idici olduğı hālide bir ālet ile ḍarb itmekdür bu ise fi‘i-i

⁴⁸⁶ Ölüm : Ruhun yapılan fiilin tesirinden çıkıp gitmesidir.

kalbî olduğundan (19) zāhiren ma‘lûm olmayup ancak ol âlet bıçak u tefennûn ve sengî ve kılıc u nacāk

[104a] (1) gibi ıslahıye muta‘allak ve yāhūd kât‘ itmeklikte esliha maqāmına kâim olan (2) keskin taş ve ağaç ve kâmiş veyā sırça veyā ucu demirli şopa veyā (3) âteş ile ihrāk gibi eczâi tefrîk idici şeyler ile katl ider ise İmām-ı (4) A‘zam ‘inde ol kimesne müte‘ammid olmuş olup kışâş lâzım gelür (5) ammā nev‘-i şānî şebah‘amddur ki esliha maqāmına kâim olan şey’in gayrî (6) ile kaşden katldür bunda fi‘le kaşd vardur yohsa kâtle kaşd yokdur (7) nefis fi‘il i‘tibarıyla amd olup katl-i i‘tibār ile hatā olur zîrā anuñ isti‘māl (8) eylediği âlet katlde isti‘māl olunan âlet olduğundan katl kaşd itdigine (9) delildür nev‘-i şālîş olan hatā iki kısımdur zîrā hatā ba‘zı kerre (10) fā‘iliñ zannuñda olur meşelā müslim olan bir kimesneyi mürted zannıyla darb (11) itmekdür ba‘zı vakt dahı nefis fi‘ilde olur meşelā nişān kaşd ile yāhud (12) şayd kaşdıyla attığı şeyi bir kimesneye işābet itmek bu ‘amddur hatā (13) degildür ve yāhūd hatā zannıyla hatā fi‘linuñ ictimā‘i muhtemel olur (14) meşelā bir kimesneye şayd zannıyla atup āhir bir kimesneye işābet itmekdür (15) ammā nev‘-i-rābî‘ ki hatā mecrāsına cārî olan ile nev‘-i hāmis ki sebep (16) ile katldür bunlar dahı mufaşşalan beyān olunmuşdur ba‘dezā bir kimse diger (17) kimesneyi belā-yı mucib katl eylese maqtûluñ vārişi ol kâtili kışâş itdirür (18) gerek maqtûluñ varışı senden şağır u şağire olsun ve olmasın (19) mādem ki vāriş-i kebîr vardur kışâş-ı istifā şağiriñ bülûğına tevfiķ [104b] (1) olunması içün ma‘nā yokdur ‘inde İmāmü’l-‘Azam buña delil-i icmā‘ eşhābdur (2)

Rivāyet olundu ki İbn-i Mülcem Hāzret-i Alî kerremellāhu vecheyi cerh eylediği vaktde (3) Hāzret-i Alî Hāzret-i Hāsana hitāb buyurup eyitdi eger sen dilerseñ İbn-i Mülcemi (4) katl eyle ve murād idersen ‘avf idersiñ senuñ içün hayırlıdır buyurdular (5) imdi Hāzret-i Hāsan rādıyallāhu ānh İbn-i Mülcemi katl eyledi halbuki varışe-i (6) Hāzret-i Alide şigār var idi bu kâziyyeden iki vech üzere istidlāl (7) olundu evvelki Hāzret-i Alî rādıyallāhu ānhuñ kavli-i şerîfi şānîki Hāzret-i Hāsanuñ (8) fi‘il-i şerîfidür ammā kavli-i şerîf ile istidlāl şābitdür zîrā Hāzret-i Alî (9) Hāzret-i Hāsani şigāriñ bulūğıyla kaydetmeksizin muṭlak olduğu hālde dilerseñ (10) katl eyle diyü tahliye buyurdular ammā Hāzret-i Hāsanuñ fi‘liyle istidlāl dahı (11) şābitdür zîrā Hāzret-i Hāsan şigāriñ bülûğuna muntazır olmadığı hālde İbn-i

Mülcemi katl (12) eylediler ve bunların küllisi aşhâb-ı güzîn rāḍıyallāhu ānhum ecma‘in maḥzarında (13) olup hiç birisi bunun üzerine inkârı nakl olunmadığından icmā‘ oldu (14) **rûbâh** eyitdi

لهلوا الخير عند حسان الوجه⁴⁸⁷

mişdâkınca sîmāñızda (15) beşâşet müşâhede eyledim ‘ilm-i fıkıhdan bir nebze behreñiz olduğu ma‘lûm-ı (16) ‘âczi oldu bu huşûşda münâzarayı tatvîl itmek lâzım geldi (17) ve bu maḳâmda i‘tirâzât-ı gâribe hâtırıma huṭûr eyledi eger kıbel-i şâhânedan (18) izn-i hümayûn şudûr iderse su‘âle iştiyâkıym vardır ol demde vezîr-i (19) şaffvet ü sîret-âşaf kıyâm idüp bülend-âvâz ile taraf-ı eşref Hâzret-i [105a] (1) Tâcdârîden irâde-i seniyye şudûr buyrulmuşdur ve su‘âl u cevâblarıñıza (2) müsâ‘ade-i celîle olmuşdur didikde **rûbâh** eyitdi ol tuğrâ-yı sulṭâniyi (3) yedine siper idüp bî-muḥâbâ su‘âl-i taşaddî itdi ey ḥakîm faḳîh-i şinâsî (4) uzakdan uzağa mesmû‘muz olan ez-sır-ı nev bir kânûnî esâs ihdâş olunup (5) ‘adliyye nâmiyla maḥkemeler küşâd olmuş kânûnuñ ba‘zı bendleri esâs-ı dîne (6) muḥâlif olup beyne‘l-ahâli güft-i gûya bâ‘iş olur imiş ‘acebâ bu kaḳiyye-i (7) nâ-marziyye muḳârin-i şihḥat midûr degil midûr muḳârin-i şihḥat olduğu halde işbu (8) tenâkûzda tevfiḳ mümkün ise tevfiḳ olunup kıl u kal ber-taraf olunması (9) akşâ-yı merâmdur didikde

Ḥakîm eyitdi ne‘am bâb-ı ‘adliyye Üskidâr kapusından (10) tâ Bağdâda kadar açıkdur herkes da‘vâsını faşl u ḥasm ettirmededür (11) böyle bir kaḳiyye-i nâ-marziyyenüñ vuḳû‘a geldiği semâ‘ olmamışdur işte (12) evvel misma‘ata kanḳı bende muḡâyir ise beyân buyurula

Rûbâh eyitdi (13) şer‘-i şerîf bir kimsenüñ kışâşına müsâ‘ade olunmaḳsızın taḥliyye-i sebîli (14) lâzım gelürken ba‘zı emâre ile kânûn ol kimsenüñ ḥaḳḳında üç sene (15) beş sene kürek cezâsına ḥükm ider imiş buña ne dersin **ḥakîm** eyitdi (16) işbu su‘âlin izhâr-ı ḥaḳḳ için ise feni‘me‘l-matlûb cevâba muḳtedirüz (17) egerçi ḥile ve ḥud‘a yoluna sapup nişâne alâyım burası mezlaḳ-ı aḳdâmdandur (18) diyü dâne döküp dâme giriftâr itme ise murâdın nice def‘a dâm-ı tezvîrden (19) ḥalâş olup

⁴⁸⁷ Güzel çehre esnasında aklını yitirir ve yerleştirir.

dām-ı şināş olan kuşlardan olduk hāşā ki ol dānelere [105b] (1) nīm-nażar ile nażar idelüm bundan aқdam olsa idi ihtimāl ki meyl-i dāne için (2) dāme düşerdik

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Hālını gördüm esir oldum kemend-i zülfüne
Dāne için kendimi atdım düşürdüm dāme ben

‘Anberin zülfün getürdi başıma sevdaları
Yoḥsa nerden düş olaydım bu ḥayāl-i ḥāme ben

(6) **Rūbāh** eyitdi hāşā ki murādım dām-ı tezvīr ola ne anki sizi imtiḥān ola (7) belki murādım izḥār-ı ḥaққ olup maṭlūbum izāle-i cehlimdür **ḥakīm** eyitdi çünkü (8) böyledür cevāb daḡı şöyledür devlet için bir siyāset-i memleket vardır (9) tafşili evā’il-i kitabda murād itmişdür şöyle ki mülūk-ı ‘azām için vaқt-i (10) ḥāle münāsib bu maқūle şahş-ı ‘ibreten li’l- ḥā’inin ḥabs iderler ve ḥabsiñ (11) kemm u miқdārı yed-i sultāna tefvīz olunmuşdur murād itdükleri қadar ḥabs (12) iderler ḥatta kitāb-ı fikhīyyede muşirr-i ḥader ki bir kimsenün livāṭa mu‘tādī (13) olup önüne gelen şābb-ı imrada fi‘il-i şenī‘i icrā eylese şer‘i sultān (14) üzerine ol menḥūsı қatl itmek vācibdür bu siyāset ki siyāset-i şer‘iyyedür (15) ibtidā Ḥazret-i ‘Ömer rāḍıyallāhu ānh mā-ṭal‘atu’ş-şems ve’l-қamer ḥazretlerinin ḥilāfeti (16) zamānuñda vuқu‘ bulmuşdur

Medīne-i Münevverede bir şāb-ı emrde zūhūb idüp (17) görenler ḥüsnüne meftūn olurlar idi bu keyfiyyet mesmū‘-ı ‘Ömer el-Fārūḡ (18) olduḡda Nefy-i belde olunmasına fermān buyurdularsa ol şāb-ı emred pāk-(19) ṡehre kelāma āḡāz idüp yā ḥalīfetü’r-resūlullāh mā-zenbun lī benüm için günāh [106a] (1) nedür қāle ‘Ömer el-Fārūḡ rāḍıyallāhu ānh

ما ذنب لك وانما الذنب لي⁴⁸⁸

Ya‘nī (2) günāh senün için olmadı benüm için oldu buyurdılar bundan murād (3) bu idi ki iş ilerü vardıkça bunuñ yüzünden bir fitne-i ‘azīm zūhūr (4) idüp bu cihetden nefy-i belde olunmasına fermān buyurdılar **rūbāh** eyitdi (5) bi-

⁴⁸⁸ Günah sana değil kesinlikle günah banadır.

tabaka böyle bir kažiyye dahı Hāzret-i ‘Alī rāḍıyallāhu ānh ḥāzretlerinüñ ḥilāfet-i (6) sa‘ādetlerinden vukū‘ bulup ḥuşuş-ı mezkûreye āgāh olduḡda ḥıfz (7) u muḡayyed olunup nefy-i belde olunmasına emr buyurmadılar bunda vech-i ḥikmet (8) ne ola

Hakīm eyitdi el-cevāp ‘adem-i nefye sebep oldur ki Hāzret-i ‘Alī kerremullāhi (9) veche ḥāzretleri buyurdular ki ḥilāfet-i ‘Ömer el-Fārūḡda zemān-ı fitne nā-būd idi ben ve Hāzret-i ‘Osmān-ı zi’n-nüreyn ḥalife-i müşārün ileyh mu‘ayyen ve zāhīr idik (11) ve benüm zamān-ı ḥilāfetimde mu‘ayyen ve zāhīrim nā-bedīd oldu ol ḡulām-ı nefy edecek (12) olursam şāyed ḡulām-ı mezkūr ḥadāset-i seniyy-i i‘tibār ile mürtedd olup ol (13) vechle nām-ı dīne ve nāmūs-ı şerī‘ate ḡalel īrāş eyleye bu cihetden muḡāfazasıyla (14) nefy ḥuşuşı ehven görüldi diyü cevāb-ı şevāb buyurdular

Rübāh eyitdi (15) istimā‘ımıza nāzaran şerī‘at-ı muṡāhhara bir ḡatiliñ ḡışāşına müsā‘ade buyurduḡda (16) ḡānūn-ı pādişāhi ol ḡatiliñ ‘affvına irāde-i seniyye şudūr ider imiş (17) bunda şer‘le ḡānūn miyānuñda nice olup tenāḡuz def‘u ref‘olabilir (18) **hakīm** eyitdi bunda tenāḡuz yokdur ḡünkü sultān-i zemān bunda da maḡirdür (19) dilerse ‘afv ider ṡaleb itdigi ḡāde ḡışāş ider bu kažiyye’i bu rivāyet [106b] (1)taşdıḡ ider ki Hāzret-i ‘Ömer rāḍıyallāhu ānh ḡatıl olunduḡu zamānda Hürmüzān (2) ḡāne-i ḥilāfetden yedinde ḡanḡer olarak ḡurūc itdi maḡtūm-ı mükerreme (3) ‘Übeydullāh ḡān itdi ki pederi Hāzret-i ‘Ömeri ḡatıl eyleyen Hürmüzāndur ‘aḡabince (4) ‘Übeydullāh Hürmüzānı ḡatıl itdi bu keyfiyyet Hāzret-i ‘Osmāna vāşıl olduḡda (5) Hāzret-i ‘Alī Hāzret-i ‘Osmāna ‘Übeydullāhı sen ḡatıl eyle diye buyurduḡlarında (6) Hāzret-i ‘Osmān imtinā‘ idüp ben ne keyfiyyetde dūnki ḡün bābāsı ḡatıl olmuş (7) ricāl ḡatıl idem ben bu ḡatıl fi‘lini işlemem Hürmüzüñ velisi sultān olduḡum cihetle (8) baña ‘ayitdür Übeydullāhdan ḡışāş-ı ‘afv itdüm ve diyetini edā itsün ḡavl-i (9) şerīfleriyle diyetden şulḡ murād buyurdular imdi bu kažiyye ma‘lūmuñ oldı (10) ise sultān iḡün ḡışāşdan ‘afv itme vardur **rübāh** eyitdi işbu deliliñ müdde‘āya muṡāḡāḡat itmedi ḡünkü bu kažiyye ve veliyy-i ma‘rūf olmayan (12) ḡaḡkındadır ol demde onuñ velisi sultān olur zīrā ‘aleyhi’s-selātu ve sellem(13) efendimiz

buyurmuşlardur Hüzmüzān dağı ehl-i (14) ‘Irāqdan olup zāhiren vāriş-i ma‘rūfī nā-būd idi ol vechle Hāzret-i (15) ‘Osmān ‘Übeydullāhı kışāşdan ‘afv buyurdular bizim münāzıramız vāriş-i (16) ma‘rūfī olanlar haqqında kânūn müsā‘ade idermiş **hakīm** eyitdi (17) böyle bir kânūn göremedim ve olmamak gerek **rūbāh** eyitdi zann-ı gālībime göre (18) siz ‘adliyye riyāsetinde bulunmamışsınız **hakīm** eyitdi ‘adliyyenüñ maḥkeme-i (19) bidāyet hūkūḳ riyāsetinde bulundum maḥkeme-i cezā-yı istināf riyāsetinde [107a] (1) bulunmadım **rūbāh** eyitdi işte bildim geçenlerde hūkūḳ riyāsetinden (2) munfaşıl olan Rāsım Hikmet siz misiniz **hakīm** eyitdi belī özümdür **rūbāh** (3) eyitdi su’āl itmesi ‘ayb olmasun mūcib-i ‘azliñiz ne idi **hakīm** eyitdi şimdi (4) anuñ sırası degildür bir sa‘a-yı hālde ‘ariż u ‘amīḳ ḥākipāyiñize naḳl iderim (5) **rūbāh** eyitdi inşallāhu’r-Raḥmān yakında bir istināf reisi olursuñuz (6) bu su’āle ne cevāp buyurursuñuz **hakīm** eyitdi

(7) şimdilik keyfiyyet meḥhūlūmdür naşīb olur ise ol vaḳt āsān tarafına bakarız (8) **rūbāh** eyitdi ‘aqlım cezm itdi ol vaḳt dağı te’vīlāt-ı za‘ife ile (9) bir cevap virseñüz mādēm ki siz de bu müdārā vü müdāhine vardır cevap (10) vereceğimize aşlā şūphem ḳalmadı **hakīm** eyitdi estağfirullāh müdāhaneyi (11) ḳabul itmem müdāhane diye haqqı bātıldan fark itmeyüp yemin u yesārına naḳar (12) itmeyüp şıdḳu’l-vezīr kelāmın güftār idüp rüz-şeb seferi vezīr de (13) ḳalsa leys olup ṭalkavūḳ olana dirler ammā müdārā-yı meşrū‘ ki (14) ḳābul-i gerde ‘acīzdür çünki şallallāhu ‘aleyhi ve sellem

buyurmuşlardur iş bu müdārā şıfatıyla muttaşif (16) olan zevāt cānib-i selāmeti bulmuşlardur

Guft-i Hāfız

⁴⁸⁹ Sultan velisi olmayan kişilerin velisidir. (Sait b.Mansur /534)

⁴⁹⁰ Arş sabit oldu sonra nakış.

⁴⁹¹ Farz ile emr olunduğum gibi idare etmekle de emir olundum.

آمایش دوکیتی تفسیر این دو حر فمست *

492 با دوستان تَلطف باد شمنان مدارا

Rūbāh eyitdi ey ḥakīm-i pūr-ḥikmet ne ḥalīmsūn ki bu ḡadar rumūzāt ile (19) seni iz‘āc itdūm ise aṣlā fūtūr itmeyūp seni ḥiddet ü ḡazaba [107b] (1) getüremedim **ḥakīm** eyitdi bizim meşrebimiz meşreb-i Muḥammedīdür şallallāhu ‘aleyhi (2) ve sellemçunki şanādīd-i Ḳureyş ve müşrik-i bed-ma‘āş Ḥazret-i risāletmā‘ab (3) ḥaḳḳında ne ḡadar eza vü cefā itdilerse yine ḥilm idüp anlar ḥaḳḳında (4) bed-du‘ā buyurmadılar belki ḥaḳlarında

493 اللَّهُمَّ اهْدِي قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (5) buyurdular ve li-hazā bu ümmetiñ ‘ulemāsi ḥaḳḳında

494 وينبغي للعالم ان يكون محمدياً خلقه كلامي

(6) ḥalḡa kelāmı meşhūr ve müte‘arīfdür Ḥazret-i Mūsa şāḥib-i ‘aṣā (7) Fir‘avn ḥaḳḳında kelām-ı engīr-ḥiṭāb-āmiz ile dine da‘vet itdükde ḥaḳḳ Ḥazret-i (8) Mūsā

495 وَقُولَا لَهُمَا قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

āyet-i kerīmesi nāzil oldı (9) ammā seyyidinā seyyidi’l-küll efendimiziñ ṭab‘-ı hümayūnlarında ḥilmiyyet ḡalīb olduḡı (10) cihetle 496 وَأَعِظْ عَلَيْهِمُ āyet-i kerīmesi nāzil oldı

Rūbāh eyitdi işbu āyet-i kerīme iḳtizāsınca yine meşreb-i Muḥammedīde bulunup ḡālāz-ı şedīd etseniz (12) olmaz mı **ḥakīm** eyitdi benüm ḥaşmım yokdur meger olsa bu ḥuzūrda (13) siz olmak iḳtizā ider ve sizden me’mül itmem ki mezheb-i şanādīd-i (14) Ḳureyşde bulasınız sen ki ḥayvānāt miyānuñda gerçi zāhiren ḡaytān bıyıklı (15) kıyruḡda Bektāşī bıyıklı görünürsünüz de beyne’n-nās ‘urefādan (16) ma‘dūdsunuz işbu kelām rūbāhiñ ṭab‘ına ḥoş gelüp eyitdi ki (17)

492 İki dünyada da saadetin anahtarı şu iki kelimenin manasında gizlidir; Dostlara lütuf, düşmanlara müdara etmektir.

493 Allah’ım kavmime hidayet ver, onlar kesinlikle bilmiyorlar. Mevsulî Müsned/5216)

494 Alimler için Muhammedî olmaları gereklidir ki sözlerimden bu çıkar.

495 Ona yumuşak söz söyleyin, belki düşünür veya saygı duyar. (Tāhā/44)

496 Onlara karşı çetin ol.(Tevbe/73)

ey ḥakīm bu ‘ilmi siz pederiñizden mi aḥz itdiñiz yoḥsa şoñradan mı (18) taḥşil itdiñiz **ḥakīm** eyitdi li-muḥarririhi biz muḥaḳḳaḳ ‘ilmi ābāmızdan aldık tıfl (19) iken

قد أخذنا العلم عن آباؤنا حال الصغیر⁴⁹⁷

Rübāh eyitdi iş bu [108a] (1) kânūn māddeinde vermiş olduḡuñuz cevāplar cevāb-ı şāfī olmayup ol cihetle şadre şu‘ā vermedigiñden luṭfa ve merḥamete bu kânūn ḥuşūşunda (3) ba‘zı ḥilāf-ı şer‘ muḥbīr nāmına şehādet ikāme olunur imiş (4) bunuñ şer‘-i şerīfe taṭbīḳ olunması ne gūne olur beyān buyrulması mercūdur

(5) **Ḥakīm** eyitdi ey rübāh gerçi sen zāhiren dānāsın vaḳt-i ḥālden (6) bī-ḥābersin esrar-ı devlet nedür ve maşlaḥat ne rengi kesb itmiş ve iş bu (7) gidiş ne gidişdür vaḳt-ı müzāyaḳa ḳanḳı rūḥa ṭoḳunmuşdur ve nihāyeti (8) bu keşā-keş niye müncer olacaḳdur bu ḳalem-revz buḳālemun ile ḳanḳı mīḳatda ve ne (9) raşādda makarr sukūnet idecekdür ve bu çarḥ-ı ‘ālem ḳanḳı şāniyede te’anni (10) idüp ārām bulacaḳdur sen ki mānende ḡanem⁴⁹⁸ بَلْ هُمْ كَالْأَنْعَامِ maḥal-ı ḥazrevātı (11) bulduḳda māl bulmuş maḡribīler gibi hemān ra‘i olunmadasıñ her ḥalde vā’iz-i (12) şehir ḡāfil-i dehrsıñ şiyāsetden bī-ḥāber riyyāsetden bī-behresıñ (13)

Öteden beri beyne’d-düvel ḳanūn-ı cesīmedendür ki miyānelerinde ḡubār ṭārī (14) olup reng-i maşlaḥat şeker rengini bulduḳda bā-ṭavassuṭ ilāc-ı muḥāvere ve mukālemeye (15) başlarlar ‘aḳibet mādde muḥārebeyi mūcib olup fenā-yı intāc edeceğine idrāklarında (16) bā-ṭavassuṭ maşlaḥın işlāḥ-ı zātü’l-beyn ile rūḥ-ı mādde her ne ise taḥt-ı (17) mu‘āhedeye alunup naḳz-ı ahd olunmamaḳ içün maḥūr lāyıkında noḳta-yı (18) ḳuṭba rabṭ-ı şedīd ile rabṭ iderler egerçi ilerüde iş bu mu‘āhedeye (19) ḳanḳısı naḳza-ı ḳıyām iderse cümleten ittifāḳ idüp nāḳz-ı ‘ahd olanı [108b] (1)aralarından ḳaldırılmasına teşmīr-i sāk ile hücum ederler velākin iş bu mu‘āhede (2) ḳaḏiyyesi dīn u diyānete ṭoḳunmayup riyyāsete ṭoḳunursa mu‘āhede (3) bī-sābıḳāyı naḳz bir etmek beyne’l-‘avām ve’l-ḥāşş revā vu becā degildür esās (4) dīne ḥalel irāş idecek olduḡı ḥalde evvel devlet ḳudret u ḳuvvet (5) bulduḡu şüretde naḳz-i ‘ahd edebilür muḳtedir olmadıḡı ḥāde se‘a-ı (6) ḥāle muntazır olup

⁴⁹⁷ Küçük haldeyken atalarımızdan ilim alındı.

⁴⁹⁸ Fakat onlar hayvanlar gibidir (Furkan/44)

eż-zarūrat tebiḥu'l- maḥzūrāt mışdākınca teklif olunan (7) rūḥa mādde her ne ise kıā'ide-i uşulca zarar-ı 'ām zımnuḡda aḥf olan (8) zarar-ı ḥāşş irtikāb cā'izdür bu fetvā-yı şerif mūcibince sālifü'z zıkr (9) su 'ālīne cevāp ola bilür diyü kıaṭ'-ı kelām ve faşl-ı ḥuşūmet eyledi

(10) **Rūbāh** eyitdi sālifü'z-zıkr bu vuḳū'āt kıurūn-ı sābıkada sebķat (11) idüp bu ḥālī kesb itmiş ve bu rengi bulmuşdur. **Ḥakīm** eyitdi ne' am bidāyet-i (12) İslāmda ve 'aşr-ı sa'ādetde şanādīd-i Kıureyş müşrikīn bed-ma'āş (13) kıuvvet ve şevketleri sebebiyle şallallāhu 'aleyhi ve selleme birķoķ eżā vü cefā (14) itdüklerinde

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ⁴⁹⁹

mażmūn-ı münifince ber (15) mu'tād-ı kıadīm Cenāb-ı faḥr-i kıā'ināt yine onları dīn-i mūbine da'vet (16) itdükķe tuġyānları müzdād olduķda anlar ḥaķķında ber muķtezā-yı ḥikmet (17)

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ⁵⁰⁰

āyet-i kerimesi nāzil oldu ḥaṭṭa aşḥāb-ı kirām ve zevi'l-iḥtirām (18) ḥazretlerine nice nice cefālar idüp tarīķde teşādūf itdüklerinde (19) bizim tarafımızdan sizlere bir şey yok selāmetle gidiñ diyü müsābakāt [109a] (1) itdüklerin bu āyet-i kerime müeyyiddür

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا⁵⁰¹

(2) Ya'nī şanādīd-i Kıureyş küffār-ı bed-ma'āş aşḥāb-ı zū'l kıadr ve'l-iḥtirāma ḥiṭāb-āmīz ve kelām-engīz ḥiṭāb itdükleri vaķitde aşḥāb-ı 'āzām anlara dediler ki (4)selāmetle yoluñuza gidiñ diyü sebillerini taḥliye iderler idi vaktā ki Ḥazret-i 'Ömer el-(5) Farūķ rađıyallāhu anh mā-ṭal'atü's-şems ve'l-kamer ḥazretleri imān-ı ezeliyyesini (6) izḥār buyurduķda dīn-i İslām taķviyye buldu yevmen fe yevmen bulmada idi

⁴⁹⁹ Peygamber (sav) için ancak apaçık bir tebliğ vardır. (Nur/54)

⁵⁰⁰ Benüm dinim bana sizin dininiz sizlere. (Kafirun/6)

⁵⁰¹ Cahiller sizinle muhatap olduğunda hürmetler söylerler. (Furkan/63)

(7) **Rübāh** eyitdi iş bu қазиyye siziñ nā-eşref ve bī-mükerrem olmaqlığıñıza delālet (8) ider eğerçi müşerref olmaqlığıñız iktizā itse idi dem-ā-dem sizlerde (9) ğalibiyyet olmak lāzım gelürdi. **hakīm** eyitdi қазā vü belānuñ vuқū‘ ı meşiiyyet-i (10) Hudā iledür ve meşiiyyet-i Hudā ‘alem ve hikmete tābi‘dür li-hikmetin olan şey (11) ‘abeş olmaz hakīm-i muṭlaқа ihtirāz lāzım gelmez çünkü sırrı ma‘lūm olmayan (12) şeyde ‘abdiñ şānı teslīm olmakdur ve қазā-yı haққа kendüyi muṭi‘ kılmakdur (13) ve ba‘zı ‘aқla muḥālif ve қalbe mezāhim ve huзūra māni‘ ba‘zı ahvāl görölse (14) meşelā işte şimdilik siziñ gibi şāh-ı zālimiñ bizim gibi melek-i ‘ādale (15) zafer bulması bunuñ gibi ahvāl müşāhede kıılınsa i‘tirāz kıılup (16) perākende olmamalıdur zīrā bu қазиyye kema-kān vācibü’l-vuқū‘dur (17) ve muқteziyyāt-ı haқāyık ve isti‘dādur ve dükeli hikmet üzere olup (18) ‘abeş değıldür hatta bundan dağı ma‘lūm ve şübūt buldu ki insānda bārgāh-ı (19) ma‘būda-yı aқreb ‘indillāhda eşrefiyyete eḥaққ ve elyaқ fırқа-i enbiyā ve zümre-i evliyādur

[109b] (1) zīrā şerāiṭ-i ta‘zīm ādāb-ı ‘ibādet ve merāsım icrā-yı şeri‘at ve irşād-ı (2) ümmet anlara bir emrdür cemī-i-beliyyātı şāmil ve bir hükümdür cemī-i lezzātı hāildür (3) ve bu dağı muқarrer cümle-i ‘uқalā-yı maқbūl cemī’-i fużalādur ki efḍal-ı enbiyā Hāzret-i 4) Muḥamed Muştafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellemdür zīrā cemī’-i enbiyānuñ ümmeti aña mevdu‘addur (5) ve işlāḥ-ı cemī’-i ṭavā’if-i muḥtelife ve ümem-i metnu‘a aña mercū‘dur lā-cerem mecmū‘ 6) enbiyādan rütbesi efḍal ve beliiyyātı tam ve ekmeldür ol hāzret bu ma‘nāya (7) muṭābık ve bu mażmūna muvāfiқ buyurmuş ki ⁵⁰² ما اودى نبى مثل ما اوديت

(8) ve delīl-i şādık bu da‘vāya oldur ki tevāriḥ-i selefde meşūr ve’s-sine-i (9) havāş u ‘avāmda meşhūr olan enbiyā belālarınıñ hiç biri mu‘ādil (10) olmaz ve imkān-ı münāsebet bulmaz ve Hāzret-i risāletiñ şanādīd-i Kureyšden (11) çektiğı cefālar ve süfehā-yı ümmetten gördüğü belālar cümle enbiyāda (12) zīyādedür bu noktayı meş‘ar ve bu ma‘nā-yı muḥbirdür evvel ki Hāzret-i risāletden su‘āl olunduқda⁵⁰³ الناس اشدّ بلاء buyururlar ki el-enbiyā

Ya‘nī serā-perde-i (14) nübüvvet-i maḥremleri ve teşrīf-i risālet-i muḥteremleri zīrā merātīb-i muḥabbetleri derecāt-ı (15) muḥitlerine maқrūn ve rıf‘at

⁵⁰² Nebiye eziyet ettikleri gibi eziyete maruz kaldılar.

⁵⁰³ İnsan en büyük beladır.

menziletleri şiddet-i ma'iyetlerinde mazmündür ve su'âl (16) olunduğda *ve min ba'dihim* buyurdular ki *şümme'*lemsel ya'nî tarîk-i muşâberanda (17) anlara şebîh olanlar ve cadde-i mutâba'atde anlara iktidâ kılanlar bu nukte evliyâullâha (18) işaretdür ki âyine-dâr-ı haqâyık-ı eşyâ olup 'âlem-i şüretde ahkâm-ı nübüvveti (19) icrâ idüp merâsim-i şerî'atı ihyâ ederler ve su'âl olunduğda ⁵⁰⁴ومن بعدهم buyurdular ⁵⁰⁵ثم الامثل [110a] (1) ya'nî şime-i takvâ ve şive-i şalâhda evliyâyâ şebîh olanlardır fi'l-vâkı' 'âlem-i fenâda mü'mîn-i müte'ellim ve münker-i mütena'im olmak maşlahat (3) ve 'ayn-ı hikmetdür tâ mülk-i bekâda idrâk-i fevt-i ni'meti münkire mücib-i tezâyüd-i elem (4) ve mü'mîne bâ'ış-i tezâyüf-i ni'am olup sürürü ziyâde kıla

⁵⁰⁶الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر

(6) **Rûbâh** eyitdi şimdiye kadar mübâheş ve münâzaramız siyâset u riyâset üzerine oldu (7) bu mezkûrâtan hîşâr-ı meclisde ehl-i dünyâ olanlar hîşşemend oldu ve ba'zı ehl-i (8) meclis dahı diyânetden bahş olunmasını arzu iderler ve mübâheşeden murâd dahı (9) diyânetdür zîrâ fi-zamânîna münâzara 'ulûmı rûsûm üzerine cârî olup (10) 'âlem-i dîn garîb kalmışdur **hakîm** eyitdi pek a'lâ su'âl oluna cevâp (11) dahı dirîğ olunmaya **rûbâh** eyitdi şalât neden 'ibâretdür **hakîm** eyitdi (12) erkân-ı ma'lûma ve ef'âl-ı maşşûşadan 'ibâretdür **rûbâh** eyitdi şifâtında ve nev'inde ihtilâf-ı e'ime nedür beyân buyurula **hakîm** eyitdi

وذكر في التفسير – وهذا قول الشافعي- من كان له امام فقرأه الامام له الحدث فمن كان امياً فيقل في الصلاة الحمد لله الله اكبر كما قال عليه السلام اذا قام احدكم الى الصلاة فليتوضأ لما امره الله ثم يكبر فان كان معه شيء من القرآن فليقرأ وان لم يكن معه شيء من القرآن فليحمد الله و يكبر الله وان لم يقدر عليه فليسكت مقداراً التسبيح والقعود وان عجز من العربي فليقرأ بالفارسية وغيرها وهذا عندهما وعند ابي حنيفة يجوز سواء كان عاجزاً او لا والأصح رجوع ابو حنيفة عن هذا القول. ⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ onlardan sonra

⁵⁰⁵ sonra benzerleri

⁵⁰⁶ Dünya müminlere zindan kafirlere cennet gibidir. (Müslim, Zühid/1; Tirmizi, Zühd/16)

⁵⁰⁷ Tefsirde geçen – İmam Şafinin kavli- Bir kimse namaz kılmak isterse imam varsa imamla kılsın eğer imam yoksa ve ümmî ise namazda Elhamdülillah, “Allahu Ekber” desin. Nasıl ki (As) dediği gibi, sizden biriniz namaza kalkınca Allah'ın emrettiği gibi abdest alsın sonra tekbir getirsin eğer Kurandan bir şey biliyorsa okusun, eğer bilmiyorsa bir şey, Allah 'a hamd etsin ve tekbir getirsin, eğer bunu bile yapamıyorsa tespihte ve oturuşta bir miktar beklesin, eğer bunu da yapamayacak kadar aciz ise, o zaman Farsça veya başka bir dille okusun. Aynı şekilde okuyamıyorsa (dili

[110b] (4) ve'l-hāşıl şalāt huşuşunda ya' nî erkân-ı ma' lûma ve ef' âl-ı maḥşûşa (5) şallallāhu 'aleyhi ve sellemden bu vech üzere şudûr buyurulmuşdur ya' nî kıyām ve rükû' ve secdelerin ' adedi **Rûbâh** eyitdi Şalâtıñ ' adedleri beş olmada vech-i hikmet (7) nedür

Hakîm eyitdi El-cevâb hikmet budur ki havâs-ı hamseden şâdur olan (8) ma' âsiye kefarât ola ve li-hazâ hadîş-i şerîfde vârid oldu ki

لو كان بباب احدكم نهر يغتسل منه في اليوم والليلة خمس مرّات اكان ذلك يبقى من دونه شيئاً قالوا
الا يا رسول الله قال فذلك مثل الصلاة الخمس يمحو الله بهن الخطايا⁵⁰⁸

Rûbâh eyitdi Ferâ'iziñ mecmû'ı reka' atı on yedi (12) olmaḳda vech-i hikmet nedur **Hakîm** eyitdi El-cevâb vech-i hikmet budur ki (13) mufâşıl on yedidur her mufaşşılñ muḳâbelesinde birer reka' at vaż' olundu veyâḥûd leyl ü nehârîñ sâ' atı yigirmi dördür ve süp' -ı meşânî (15) fâtiḥa ki yedi âyetdür on yediyle mecmû' yigirmi dört olup yedi (16) âyetiñ ve on yedi reka' atıñ her biri bir sâ' atde ḥaṭâsına kefaret olur (17) Rûbâh eyitdi üçer dörder ve ikişer olmada hikmet nedür

Hakîm eyitdi El-cevâb hikmet oldur ki melâ'ikeye muvâfık ola kemâ kâle'llahu Te' âlâ

جَاعِلِ الْمَلَائِكَةَ رُسُلًا أُولِي أَجْنَحَةٍ مَّتْنًى وَثَلَاثَ وَرُبَاعٍ⁵⁰⁹

[111a] (1) Çünkü iş bu şalāt muşallāya ecniḥa gibdür ki ol vâşıta ile Cenâb-ı (2) Hakkâ tayērân iderler ve taḥḳîḳ budur ki her ' îbâdet heykel-i nûrâniyle temşîl (3) idüp a' lâ-yı ' illiyîne pervâz ider kimi iki per ve kimi üç ve kimi dört (4) şeh-per-i ma' nevîyle ' urûc ider veyâḥûd rek' ateyn cisim ve rûḥ muḳâbelesinde (5) şükrânedür ve şelâşe ' aḳl ve ḳalb ve îmân cevâhirine şükrânedür ve erba' a mâ ve nâr (6) ve hevâ ve türâb ' anâşırına şükrânedür veyâḥûd a' dâd-ı rek' at te' abüdidür (7) Lâ yetleb fihe'l-ma' ni dur ve lakin bu meslek ziyâde zâhir-bîn olanlara göredür (8) zirâ

dönmüyorsa) Bu ikisinin görüşüne göre, ve Ebu Hanefî'ye göre caizdir. sahih rivayetlere göre Ebu Hanife bu görüşten döndü.

⁵⁰⁸ Eğer sizden biriniz kapısında nehir geçerse gece ve gündüz beş defa hiçbir şey kalmaz ekseri dediler ki ya Resulullah (sav) dedi bu da namaz gibidir. Beş vakit günahlarımı temizler. Serrac /Müsned/1266)

⁵⁰⁹ Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yaptı (Fatır/1)

ma' nāsız nesne olmak hikmete muhālīfdür a' dād-ı reka' at ehl-i zāhir ve ehl-i (9) ḥaḳīkat 'indinde ma' nā ve işāretiden ḥālī degildür şalāt-ı fecr ki leyl ü nehārı müştēmidür iki rek' at olması zıkr olunan iki mertebenüñ miyānuñda olan (11) temāyüze işāretdür

Evvelki reka' ati mertebe-i celāle s̄anī mertebe-i cemāle vāḥidiyyeti mertebe-i (12) kemāli imā ider ve bu vāḥidiyyet ki şalāt-ı fecrde bāḥındur Şalāt-ı maḡribde zāhirdur (13) zīrā maḡribiñ evvelki rek' ati celāle ve s̄anī-i cemāle ve s̄aliş-i kemāle işāretdür ve şalāt-ı (14) ' işā ta' ayyīnāt-ı zātīyye ve şifātīyye ve esmā' iyye ve ef' āliyye işāretdür ve şalāt-ı (15) zühr ta' yīnāt-ı mezkūreye işāretdür ve şalāt-ı ' aşr daḡı zıkr olunan (16) ta' yīnāt-i erba' aya işāretdür

تعينات اربعة به اشار تدر ثم الفرائض اشارة الى الجود الحقانى الالهى المنبسط على الاكوان مطلقة
والواجبات اشارة الى الوجودات الخلقية الكونية الاخصية السنن اشارة الى الوجودات الكونية الخاصة
والمستحبات اشارة الى الوجودات الكونية العامة⁵¹⁰

Rūbāh eyitdi Īmān [111b] (1) imān neden ' ibāretdür ve çend nev' dür taḥḳīḳ ben cāyi' im ya' nī baña ta' ām-ı (2) rūḥānī vir vaḳt ḍayyīḳ ma' nā daḳīḳdur ve sayf daḡı ḳāṭi' dur Meşnevī

⁵¹¹ اطعمني فاني جايع * واعتجل فالوقت سيف قاطع

(4) Ḥakīm eyitdi Ben saña ta' ām-ı rūḥānī virüp esrārı saña ifşā eylesem (5) ne sen ḳalursiñ ve ne kenārıñ ve ne miyānuñ ' Adem-i taḥammülüñden şabra mecālīñ (6) ḳalmayup zāten za' ifsiñ nā-bedīd olsañ gerek Meşnevī

Goftem er ' uryān şevēd evder ' iyyān

Nī tu mānī nī kenāret nī miyān⁵¹²

⁵¹⁰ Onda dört şeye işaret belirtileri vardır. Hakkanî ve mutlak yaradılış olarak ilahî oluşum, Feraize işaret eder. Yaradılış gerekliliği oluşumun özelliğine işaret eder. Oluşumun gerekliliği ise yıllara işaret eder. Genel yaradılışın oluşumu özel olarak, sevilene işaret eder.

⁵¹¹ Ben açım beni kesinlikle doyurman gerek

acele et çünkü vakit kesici kılıç gibidir

⁵¹² Dedim cânan çıplak kalırsa ortada

Ne sen kalırsın ne kucağın kalır ortada (bu beyit Mesnevideki *Padişahın Doktoru Hastanın Başına Götürmesi* bölümünden alınmıştır. Padişah, cariyesini iyileştirmek için bütün yolları dener;

eger sırr-ı ḥaḳīkatden (8) ben saña ḥaber virsem ne ta‘ām-ı ekl ve de şürb-i ekl derūnuña duḥūl (9) itmeyüp ser-i cebeli vaṭan ittiḥāz ider idiñ

⁵¹³ قال عليه السلام لو تعلمون ما اعلم لبكيتم كثيرا واليضحكتم قليلا وما اكلتم طعاما على شهوة ابدًا

Ey Rübāh ma‘lūm (13) ola ki īmān altı derecedür evvelā derece-i taşdıḳ-i bi’l-cinān ve ikrār-i bi’l-lisān (14) ve ‘amel-i bi’l erkānuñ mecmū‘ı mevcūd ola bunuñ şāhibinuñ müstaḳarrı cennet (15) olduğında ḥilāf yokdur şānī budur ki taşdıḳ ve ikrār buluna velakin (16) ‘amel nokşān üzere ve irtikāb-ı kebīre daḥı ola bunuñ şāhibi (17) mu‘tezile ‘indinde fāsıḳ-ı muḥalleddür ammā ehl-i sünnet ‘indinde muḥalled degildür nitekim (18) Ḥadīs-i meşhūrlar buña şāhiddür kısım-ı şālīş taşdıḳ ve ikrār buluna (19) ‘amel bulunmaya bunda daḥı ihtilāf olmuşdur Ebu Tālib Mekki ‘amel īmāndandır

[112a] (1) īmān bī ‘amel tam degildür buyurmuşdur velakin bunuñ üzerine i‘tirāz vārid olur ki bir kimse taşdıḳ ikrār itdiği sā‘at vefāt eylese ‘indallāh mü’mīn (3) dinilür ma‘a hazā ‘amel bulunmadı ve kezalik şalāt-ı vāḥid vaḳtine dek mu‘ammer (4) olup terk-i şalāt eylese muḥalleddür dinilürse mu‘tezile mezhebidür (5) denilmez ise ‘amel īmāndan rükn ü īmānuñ vücūdunda cennete istiḥḳāḳına şart (6) olduğu zāhir olur kısım-ı rābi‘ taşdıḳ bulunup ikrārdan evvel vefāt (7) itmekdür ikrār şartdur mezhebine göre mü’mīn dinilmez bu söz ise fāsiddür

(8) Nitekim ḥadīs-i şerīfler buña şāhid ḳavīdür kısım-i ḥāmis bir kimse taşdıḳ (9) eylese ve ikrār vācib olduğunu bilüp vaḳtiñ müsā‘idesi var iken (10) ikrār itmese muḥalled degildür zīrā bir kimse fi‘i’l-i vācibi terk itmekle īmān (11) ma‘dūm olmaz ve mürci‘e tā‘ifesi ‘indinde mü’mīn-i ‘āşī cehenneme girmez (12) didigi budur zīrā ḥadīşde zıkr olunan ḥurūc-ı duḥūl müş‘ardur kısım-ı sādīs (13) ikrār bulunsa taşdıḳ bulunmasa şāhibi dünyāda müslimīnden ve āḥiretde küffārından (14) ya’nī muḥalleddür çünkü münāfıḳdur ve īmān ve İslām bi-ḥasebi şıddıḳ ve bi-ḥasebi’l-mefhūm (15) müteḡāyyirdür zīrā īmān bāṭında taşdıḳ ve İslām zāhirde olan (16) inḳıyāddur

ancak çaresiz kalır. Bir gün rüyasında bir veli doktoru görür ve onun tavsiyelerine uyarak söylenenleri uygular.)

⁵¹³ Resul (as) dedi ki; Benüm bildiğimi bilseydiniz çok ağlar az gülerdiniz ve iştahtan kesilirdiniz. (Tirmizî, Zühd/2313)

Rübāh eyitdi imān-ı ḥaḳīkī nedür Ḥakīm eyitdi bu zevke mebnīdür ki (17) iş bu ḥadīs-i şerīf bunı mü'eyyeddür

صباح يوم لزيد قال النبي عليه السلام كيف أصبحت يا زيد قال أصبحت مؤمناً يا رسول الله قال عليه

السلام بأنّ لكلّ شئ حقيقة إيمانك زيد قال عزلت نفسي عن الدنيا واضمأت نهادي واسرت
اهل النار يتعادون قال ليلي فكأنّي انظر الى عرش ربّي بارزاً فكأنّي انظر الى اهل الجنة يتنعمون والى⁵¹⁴
عليه السلام أصبحت فالزم

[112b] ya'nī Ḥazret-i Zeyd mest ve maḥūde olduğu ḥālde didi yā Resūlallāh (4) ḥuzūr-ı sa'ādetiñde mü'min kimdür ve münāfiḳ kimdür 'ayān eyleyem ve herkesiñ (5) māye-i aşıliesin beyān idem

Cenāb-ı Ḥazret-i faḥr-ı 'ālem buyurdu ki öyle dime (6) yā Zeyd ve deryānuñ ḳa' rına ṭalma ḥaḳīkat-i ḥālden dem urma sen ki maḥvdasıñ (7) şahve gel Zeyd mest olduğu ḥālde gūyān oldu iş bu mükevvenāt 'ind-i 'ācīzde (8) ez-ḫuhru mine's-şemsdür ol ḥālde Ḥazret-i risālet sebbābe-i ḳamer şikāfını çeşm-i (9) Zeyd'e işāret buyurdu ise Zeyd ḥazretlerinde ne ol ḳaldı ne bu ḳaldı (10) ḥāl-i şerī' ata geldi

Rübāh eyitdi ḥikmet kaç nev' dür Ḥakīm eyitdi (11) iki nev' dür nev'-i evvel ḥikmet-i mantūḳadur ki lisān-ı şer' dür ve lisān-ı şer' imizden (12) ne şādur olursa aña ḥikmet-i mantūḳa tesmiye iderler⁵¹⁴ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا⁵¹⁵ āyet-i bahiretü's-şānı bunı mü'eyyeddür

Nev'-i şānī ḥikmet (14) meskūt-i 'anhādur Ol ki 'ulūmu'l-ledünnī ve esrār-ı ḥaḳīkīdür Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ba'zı (15) ḳullarına 'azāb ḳılması ve ba'zı nev-resīde olan şabīleriñ vefāt eylemesi ve (16) nārda babalarıyla muḥalled ḳalması ve bunlar emşāli daḥı nice kār vardır ki (17) anuñ ḥikmetinden sūkūt ḳılınmışdur Cenāb-ı feyyāz-ı muṭlaḳ ba'zı 'ibādına (18) bu esrārı keşf ve izhār buyurmuşdur

⁵¹⁴ Bir gün sabah Zeyd'e dedi ki, "nasıl sabahladın ey Zeyd" ! " mü'min olarak sabahladım ya Resulallah" Hz. Peygamber dedi ki: "Her şey için bir hakikat vardır ey Zeyd" O da dedi ki kendimi, nefsimi dünyadan azlettim. Göğsünü kabartı ve kucakladı, geceyi gizledim Ben bariz olarak Rabbin arşına bakıyorum ben cennet ehline bakıyorum nimetleri görüyorum ve cehennem ehline baktım azap çekiyorlar, (A.s) dedi ki, gerekli olan ile sabahla. (Abd b. Hümejd, Müsned/445)

⁵¹⁵ Bir kimseye hikmet verilirse, kesinlikle büyük hayırlar kendisine verilmiştir (Bakara/269)

velakin ihbār itmeyüp sâkit (19) olmuşlardır ammâ ol zât ki bu esrâra vâkıf olmadı ve haqîkat-i hâle irmedi

[113a] (1) aña lâzım olan böyle bilmek ve i'tikâd itmek gerek ki Hâkîm-i muflakdan 'abeş (2) fi' il zâhir olmaz ve erhame'r-rahîmîn bir zerre bir kıluna zulm kılmaz farezâ cem'-i (3) 'ömründe şâlih olanı muhalledun fi'n-nâr kılsa ve dükeli 'ömründe tâlih olanı sâkin-i dârü'l-karâr (4) kılsa zulm degildür çünkü bir vefk-i hikmet ve bî-'arz ve bî-'illetdür (5) şâliha evlâ olan oldur ve tâlihe dağı ehrâ olan oldur ve lihażâ şallallâhu (6) 'aleyhi ve sellem buyurdu ki

ما قضا الله لعبده من قضاء الا كان خيرا له⁵¹⁶

Zîrâ Hâkîm (7) ve cevâd mûstaḥakından bir şey' men' eylemez ve hükm-i kazâsını dağı şer üzere kılmaz her ne ki (8) andan şâdir olursa ḥayr-ı maḥzûdur nitekim şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri (9) Medine-i Münevvere soḳaḳlarından teşrîf buyururken Şeyyibe Ḥâtûn ricâ ittiler ki (10) buyurun fâķîr-ḥâneye bir ḥâcetim var 'Arz-ı merâm ve ifâde-i ḥâl idem

Ḥazret-i (11) Resûl-i Ekrem dağı ḥâne derûnuña kudûmlarında manzûr-i 'ayn-ı nübüvvet-me'âbları oldu ki (12) ol ḥâtûn ḥâne derûnunda îkâd idüp birkaç şabîlerini hıfz ider ve nâra (13) karîb olmamalarını dağı arzû ider

يا رسول الله ارحم بعباده ام اولادى قال عليه السلام الله ارحم فقالت اراك احب ان هذه الصبيان ولدى احفظ من النار فكيف يلقى الله عبده فيها وهو ارحم الراحمين بهم قال الراوي فبكى رسول الله عليه السلام فقال هذه الحكمة خفى لنا من قبل وعلمنا بالوحي ولا يجوز الكشف عنها⁵¹⁷

Ma'lûm oluña 'ulemâdan (18) iş bu 'izzetle mu'azzez olanlar şol e'izze-i kirâm fuḍelâ-i 'izâm emânet olan (19) hikmet-i mantûḳ 'anhâ 'ilm-i şerîfiñ ḥamlinde kemâl-i ḥazâḳat ve cemâl-i şiyânet üzere

⁵¹⁶ Allah kulu için bir şeyi kolay kılsa ancak kendisine hayırlı olsun diye

⁵¹⁷ Ya Resulullah, insanlara ya da evlatlarıma merhametli olayım, (A.s) dedi ki, Allah merhamet ediyor, kadın dedi ki, görüyorum seviyorum bu çocuklarımı dua et ateşten muhafaza edilsinler, Allah nasıl kullarıyla karşılaşır, o merhametlilerin merhametlisidir onlara. Ravi dedi ki, (A.s) ağladı ve dedi ki bu bizim için hikmettir gizlenmesi emir olundu. Vahiy ile öğrenmeden önce, onu açığa çıkarmamız caiz değildir.

[113b] (1) olup zāhiren ve bāṭinen ḥuḳūḳ-ı ‘ilm-i şer‘ī ḥimāyet kılp ‘ile’ d-
devām ‘izzetle (2) ‘amele muteşaddī olup ḥalkıñ iḳtidāsından ḥavfen kendi nefis ve
nefiselerine (3) sed itdiler ammā şol tã’ife ki ancak ‘ilm-i ‘aḳlīyi ‘ilm zann idüp
naḥiv (4) ve mantıḳ ve kelām ve ḥikmet-i felāsife ile vaḳt-güzār olup ‘ulūm-ı
şer‘īyede (5) bāb-güşād itmediler kāşķī naḥv okuyacağına maḥv okuyup nefsiñizi
imḥā (6) itseñiz ne a‘lā olur idi

Nihāyetinde naḥiv okuyanlarıñ ḥālī şānı mānende-i (7) mollā-yı naḥvī oldu bir
zamānda bir bir ‘ālim-i fāzıl ki fenn-i naḥivde fāyık ve terkīb-i (8) ‘Arabiyye
i‘rābında ḥāzık idi berāy-ı maşlahat ittifāken bir sefīneye süvār olmuşdı (9) nāgāh
nehir ‘ālemi temevvüc idüp mesā’il-i naḥvden bir muşāḥebete ḳābil kimesne murād
(10) itti ki teferrüc-i nehri bir miḳdār sūkūn bula ve ol keştīde bir dervīş-i (11) dil-rīş
de var idi ki zevraḳ vüḳdū baḥr-ı tevḥīdde kerrātle ğarḳ (12) ve vüḳdın merrāt ile
şikeste kıлмаğla sūd ve ziyānuñ fark idüp (13) ḥāliyā ṭamāniyyet lengerün şalup
oturmuşdı nāgāh merd-i naḥvīnuñ çeşmi ol dervīşe (14) düş olup ve ḥuzūruna da‘vet
kılp didi ki

Ey dervīş ‘acabā (15) ‘ilm-i naḥv okuduñ mu ve ol fenn-i şeref-fezādan zerre
zevk aldıñ mı gel saña andan (16) bir nümüne gösterem tã ki ḥalk-ı cānuñ ‘ömr-i
güzide bir lezzet zevk itmiş ola (17) ol dervīş cevāb virdi ki ey şeyḥü’l-‘ulemā’ bu
ḥaḳīriñ ol ‘ilmden bī-behre (18) ve bu sa‘ādetden siyeh çerdedur merd-i naḥvī çünkü
bildi dervīş iş bu (19) ‘ilmde cāhil ve mesā’il-i i‘rābda rācildur hemān dem ol
miskīni taḥḳīr ve kendi

[114a] (1) Nefsin tevḳīr silkine sālīk olup dervīşīñ ‘adem-i dānişden i‘rāb (2)
itmege āġāz idüp didi ki faḳīr-i şūret-ārā ḥayfā bu ‘abā ve ḳiyāfetde ve (3) ‘aşā-yı
leṭāfetde derūnuñ mu‘ārif naḥvden ‘ārī ve ḳalbiñ leṭāyif-i fehvādan (4) ḥālīdur ve bu
ḳadar rūzigārda ḥılḳat-ı insāndan murād nedür fehmi itmeyüp ‘ömr-i (5) ‘azīzi hebā-i
menşūr idüp bizim gibi merd-i kāmīl şoḥbetinden dūr ve mehcūr (6) olmuşsın diyü
dervīşi dil-rīş itdükde ol miskīn de pāy-i ḥacalet kılp ⁵¹⁸ يَٰ اَرْضُ اَبْلَعِيْ diyār-ı
diyārīñ yine mekān meskenet medārında murāḳebe ile oturduḳda (8) hemān Ḥazret-i
Ḳahhār-ı Muṭlaḳ Rabbü’l-felaḳ ‘ālim-i naḥvīnuñ tuġyān ‘ilminden ṭufān-ı (9) deryā

⁵¹⁸ Ey yer! suyunu yut! (Hud/44)

nümunesin gösterüp ol bahre bir cüş u ħurüş virdi ki ⁵¹⁹وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ⁵¹⁹ ħālını zühür idüp aşḥāb-ı sefīne ‘alāmet-i (11) tufāñdan hirāsān ve tersān oldılar

Ḥuşūşen ol ‘ālim-i naḥvīnūñ bī-feḥvā (12) ħālını müşāhede itdükde lenger şabrın cüşiş-i ḳa‘r-ı deryā yerinden ḳoparup (13) dimen ‘aḳlı talān-ı mevc-endāz destinden ḳayup velakin tedbīrin şarşar-ı rīg-ı çāk (14) idüp hemān girdāba düşüp şöyle enīn eyledi ki şabīden berter idi fe emmā (15) dervīş-i bā‘iş cüşiş-i baḥr-ı meḳāşife de ġarḳ ve yem-i müşāhedede müstağriḳ (16) olup ġarḳ-ı sāḥil necatı fark itmeyüp belki dimen-i ‘aḳlı dest-i-yāre ve lenger-i (17) teslīm-i cenāb-ı dil-dāre teslīm idüp selīmü‘l-bāl oldı imdi merd-i naḥvīnūñ (18) dervīş ḳatına varup giryān ve sūzān didi ki ey merd-i ġāfil bu ne efsürdelikdür ki (19) bunuñ gibi maḥallde ne çeşmiñde ābıñ ve ne diliñde āhıñ var meger bu tufān-ı helākdan

[114b] (1) bī-ḥabersin didikde dervīş küşiş-i cevāb virdi ki ey mollā-yı naḥivī (2) nolaydı ‘ilm-i naḥiv okuyacağına ‘ilm-i maḥv okuyaydın ki ‘ālem tufān olsa maḥv (3) olanlar helāk olmaz helāk vüçüdı olmayanlara ne bīm helāk olsun ki ⁵²⁰المفلس في أمان الله⁵²⁰ der

Ve ey mollā nolaydı meşelā yem didikde ben yoḳum (5) ve hīç dimeḳ ma‘nāsın fehm ideydiñ şāyed vüçüdıñ zevraḳın şikeste itmiş (6) olaydın ki vüçüdı zevraḳın kesr idenler sefīne-i şüret inkisārından (7) ġam yemez ve ey mollā nolaydı ḳarebe Zeydun ‘Amr terkībin kerrāt ve merrāt i‘rāb (8) idince bir kere vüçüdıñ zenbun lā yuḳāsu zenbun āḫer terkibin i‘rāb ideydiñ ki (9) şāyed vüçüdıña muṭṭalī‘ olup anı izāle itmege meşġul ġayrılar ‘ayubına dil (10) uzatmayaydın ve ey mollā nolaydı laḳad vüçüden terkībin i‘rāb ideydiñ (11) tā san‘at-ı ḳalb ile vüçüdıñ ḥāşılı olduğı bilüp serçe ḳuşu (12) gibi bu iki ḥabbe-i şa‘ir üzerine lertzān olup anuñ içün girye ve zār itmeyüp (13) belki bu mażmūnı ideydiñ Beyit:

⁵²¹بدرم روضه جنة بدو كنتم بفرخت *

من جرا باغ جهان را بجوى نفروشم

⁵¹⁹ Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu (Hud/42)

⁵²⁰ İflas edenler Allah’ın güvencesindedir.

⁵²¹ Babam cennet bahçesini iki buğday tanesine satmıştı. Babamın oğlu değilim, eğer bir arpaya satmazsam (Hafız-ı Şirāzî)

Ve ey mollā nolaydı ihsan-ı Zeyd (15) ve ihān-ı ‘Amr ve medh-i Bekr ve zemmi-i Hālid terākibinde ef’āl-i erba’anuñ her birin (16) bir fā’ile isnād idüp tekşir-i fevā’il idince bu cümle ef’āl-i tevhid-i ef’āl (17) silkine sālîk olup fā’il-i muṭlaḳ-ı ḥaḳīkiye isnād ideydiñ şāyed bu hālde (18) fi’il-i tufānı bi’z-zāt Hāzret-i Zāt-ı Muṭlaḳda bilüp ve bu helākdan şafā (19) sürenler zümresinden olaydıñ ne anki Hāzret-i Hāḳıñ celle şānuhu irādatı [115a] (1) müta‘allîḳ olduğı fi’il girye görüp ceza‘ vü feza‘ idüp iş bu mażmūndan (2) gāfil olasıñ Beyit:

Şafādur vādi-i miḥnette olmak ṭayf-ı yār ile

Riyāz-ı cennet içre olmadın ağıyār ḥār ile

Ve ey mollā egerçi faşl-ı hāldur (4) derāsetinde ferāsetler idüp bir miḳdār kıl u ḳāle vāşıl olmuşsın (5) ammā ne ḥāşıl ki aşıl hālî tuymayup ve üslub-ı hālden haberdār olmayup (6) nehc-i hāle sülūk itmemele ehl-i hālden haberdār olmamışsıñ ve ey mollā (7) egerçi bāb-ı temyīzden girüp faşabbu’l-fürsu’l-‘urefā meydānuñda firāz u neşīb (8) itmekle ḥaylî terlemişiñ ammā ne fā’ide ki vācib-i mümkinden temyīz şahrāsında semend-i (9) hidāyete süvār olup ‘

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ⁵²²

mefhūmın taṭbīḳde henüz ğarḳ-rīz olmamışsıñ (10) ve ey mollā maḥkeme-i tenāzi’de ma’mūl-ı vāḥid üzere ‘āmilinuñ tevārüdün revā görmeyüp (11) te’vīl ve tevcīhde ḥaylî mücādele ve ‘arbede idüp bi’l-aḥere gāh evvele ve gāh (12)āḥire ḥükm idersıñ ammā çe sūd ki ‘arşa-i ‘ālemde Hāzret-i fā’il-i muṭlaḳ (13) cümle eşyāda taşarruf idüp

āyā kerīmesi ena’l-fā’il (14) diyü a‘lā şavtla nidā iderken henüz sen her kelimāt-ı ma’mūlına ‘āmil-i zan idüp (15) nizā‘ idersin Beyt:

Baḳma gel çeşm-i ‘avl ile ‘ayn-ı vaḥdetle kerrāt

Tā biline saña bu ortada kimdur fa‘āl

⁵²² Onun benzeri yoktur. (Şūrā/11)

⁵²³ Allah’ın sözleri en yüksektir.(Tevbe/40)

Ve ey mollā baḥş-ı lā-yunşerifde diḳḳatler (17) idüp vüçüd ‘iliyyetini māni‘-i şarf kı lup ba‘z- kelimāt bu iki ‘illetle tamāmca (18) munşarif olmadığın bilüp lakin ta‘rifiyle veyā izāfetle yine taşarrufuna ḥükm (19) idersün ḥayfā ki ḳā‘ ide-i mezkūrde öz vüçüdüñ kelimesinde icrāya [115b] (1) Mecālīñ olmadı

Ya‘nī ḥubb-ı riyāset ve tūl-ı emel bu iki ‘illet-i mühlike sende (2) mevcūd olup ḥaḳḳ yolunda tamam-ı taşarrufa māni‘ oldığın bilmiş iken (3) ta‘rif-i isti‘dād ve izāfete isnād ile yine munşarifler i‘dādında olmadığın (4) ve ey Mollā vādī-yi nidā ya fussāḳ ve yā kekā şadāsıyla töldirdin dirigā ki (5) derūnuñda hevā-yı hüviyyet hūbūb idüp şevḳle yā hū yā men hū diyüp (6) ḳubbe-i sineñ def gibi döğölüp ney gibi iñlemediñ

Ve ey Mollā şa‘b-ı abdālda (7) teksīr-i kelām kı lup ḥattā cā‘ini ḥumarun zeydün terkibinde bedel-i ḡalaṭa tenzīl idüp (8) ḡalaṭ u cehlle zeydi ḥımārdan bedel itdiñ ve aḥser tā ki vüçüdüñ sūḳında palās (9) aḥlāḳ-ı zemīme ki atlās evşāf-ı ḥamīdeye bāri ḡalaṭa i‘tibārıyla (10) tebdīl-i meyl itmediñ

524 يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ

‘umūmunda nolaydı (11) dāḥil olaydıñ ḳünki Mollā naḥvī ‘ilmine maḡrūr olup dervīşe cefā itdiyse (12) lā-cerem ḥazret-i ḳahhāra ḥoş gelmeyüp bahāne-i tufān ile dervīş lisānuñdan (13) ilzām u ifḥām idüp ḥālūñ bildirdi

Rūbāh eyitdi fī-zamānina öyle (14) bir merd-i naḥvī nābüddur ve dervīş-i maḥvī daḥı nāyābdur

Ḥakīm eyitdi (15) öyle dime el-yevm öyle Mollā-yı naḥvīler vardır ki pīş-i taḥṭada teşmīr sāḳ (16) idüp zebān-ı şemşīr ile kimi i‘rābda Sībeveyh kimi terkībde aḥfeş-i bülend-avāz (17) ile ṭāḳ eyvān-ı mescidī ḳāk iderler ve istimā‘ idenler ḥayrān olurlar (18) zāt-ı şerifiñiz her şeyde diñlemek mu‘tād-ı ḳadīmiñiz iken ne ‘aceb ki bu istimā‘a (19) heveskār olmadığınız decāce sirḳatına giderken yolıñız medreseye uğramamış [116a] (1) zānn-ı ḡālibime göre sūḥtelerden siz de müteşekkisiñiz

⁵²⁴ Allah kötülükleri iyilikle tebdil ediyor. (Furkan/70)

İmdi gelelim (2) Derviş-i Maḥvîye ‘âlem maḥvî olmuşdur talebkâr yokdur kimi mânende tutılup (3) mādyan ve kimi daḥı māzımaḥ divşirmede ve digeri daḥı mādē mih derdindedür (4) sen dime ki erbāb ḳalup hep gitdi ve ‘aşḳ şehri virān oldu (5) zīrā cihānuñ her kūşesinde bir Şems-i Tebrîz vardır lâkin ḳanı Mollā-yı (6) Rûm gibi bir cevher-i şarrāf ki muḥikke dānişle cīb-i cānuñda tutdıği gevherin (7) bilüp ve anı almağa nesi var ise vire ve işbu ḳaḳıyye fehvāsınuñ kemāl-ı keşfi (8) bu ḥikāyeye mevḳûfdur

Ol durur ma‘ārifîñ şadefî ve zülāl-ı āb-ı ḥayāt-ı (9) tevḥidiñ zarf-küşte-yi ḥançer-i hüner-i temyizi Ḥazret-i şeyḥ Şems-i Tebrîzi (10) çünki ma‘ārifden kūnuz-ı ilāḥiyye vāşıl letāyifden rumûz-ı şūfiyyeye nā’il (11) oldu diledi ki bu genci defn itmege bir kūnç kāfî ve bu düveri derc ḳılmağa bir (12) şadef-i şāfi bulup anda ızmar ide Çünki bu niyyet üzre ḥıṭṭa-yı (13) Tebrîzden seyr iderek vilāyet-i Yunāndan Ḳonya nām şehir-i Karamana geldikde (14) ‘ārifāne kūşelerin seyr iderken nāgāḥ gördi ki bir merd-i Mollā nāşiyesinde (15) maḥvîlik lema‘ān ider cübbe-yi destār ile pür ve ester-i māriyāne süvār olup (16) önuñce merd-i ḡāşiye vār-ı sa‘ādet-şiyār ve yemîn ü yesārda merdmān-ı (17) şalāḥ aşārılar ve vaḳār ile yürürler çünki Ḥazret-i Şems bir şaḥşa su’āl (18) itdiler ki bu zāt-ı ḳadir-‘ālî kimlerdendür cevābında ḥıṭṭa-yı Ḳaraman enfās-ı (19) ḳudsiyesi seferesinden şa‘bān olmuş bir ferd-i fāzıl ve ‘ālim-i ‘āmil

[116b] (1) kāmildür ki a‘ni be Mollā Celālle’-d-din-i Rûmî İbn-i Sultānu’l-‘ulemāu’l-Belhî (2) ḥālen sa‘ādetle medrese-yi siyādet-medār ve dirāset-envārda zümre-yi (3) ṭālibine ta‘līm-i ‘ulûm-ı dīniyye itmege giderler didikde ḥazret-i şeyḥüñ nūr-ı (4) velāyetle ḥātır-ı nūr-ı mefātırlarına bu lâyiḥ oldu ki ayā bizim maḳşūdumuz (5) olan sīne-yi şāfi bu ola mı ve ‘acabā Şems-i Tebrîz bunıñ gibi evc-i ‘āzametde (6) olan hümāşānı ḥaziz-i meskenetde dāme şalāḥı deyü tefekkür iderek (7) rikāb-ı sa‘ādetlerince bir miḳdār giderek hemān aḥz-ı ‘inān idüp didi ki

(8) Ey Ḥazret-i Mollā-yı Rûm ve ey kāşif-i müşkilāt ḥuşuş ve ‘umûm cenābıñızdan (9) bu müşkile cevāb-ı şavāb ricā olunur ki Muhammed büzürgest yā Bāyazid büzürgest (10) Ḥazret-i Mevlāna bu eşkāl-i mûcib-i kelālî güş itdükde hemān ‘itaben aḥz-ı (11) ‘inān idüp buyurdi ki Derviş bu ne maḥall eşkaldür ki idersin ve henüz (12) bilmedüğimi ki Bāyazid Ḥazret-i ‘aleyhi’s-selāmuñ ḥırmen-ı

ma‘ārifinden bir ednā dāne-çîn (13) ve bāb-ı matbaḥ-ı semāḥatdan cüyende-i nān bir miskindür ol demde (14) Ḥazret-i Şems-i Tebrîzî ifāde eyledi ki yā Mevlāna ne‘am öyle velākin yā sebep nedür ki (15) ḥazret-i risālet evc-i ‘azametde iken izhār-ı ‘aczkılup ve cebhe-yi i‘tizārı (16) tîn-i mezellete vaż‘ idüp

525 لَا أُحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ (17) buyurdılar ve Bāyazîd-i ḥazîz denā’etde sübhānî mā a‘zame şānî deyü (18) cevelān eyledi çünkü Ḥazret-i Mevlānā dervîşin meşk-i kelāmından bûy-ı (19) müşk-i ma‘ārifi şem idüp didi ki dervîş ḥālvetḥānemize gel inşallāh

[117a] (1) cevāb-ı şavābla reyyān olup biz daḥı teşrîfîñizle müşerref oluruz deyü ḥıdmet-ı (2) derāset edā olındıktan soñra sa‘ādetḥānelerine gelüp dervîş-i tālîb-i (3) cevābı ḥāzır bulup buyurdılar ki ey dervîş ḥazret-i nebî ‘aleyhi’s-selāmuñ (4) ‘ilmi bir baḥr-ı bî-kerāndur ki füzelā-yı ümmetden kimse sāḥiline vāşıl olup (5) nihāyetinden ḥaber virmedi ammā Bāyezîd vücūd kūzesin ol deryāya (6) bırakup tılduḡda ḥavşalası müteḥammil olmayup ‘ulūm-ı Muḥammediyyeniñ cümlesine (7) vāriş olmaḡ zannıyla kūze-i vücūdı ḡulḡul idüp sübhānî mā a‘zame şānî lāfin urdı ammā ḥazret-i risālet sefine-i vücūd-ı şerîflerin deryā-yı (9) vaḥdetde ḡarḡ idüp ve ḡatresin ‘ummāna ulaşıdırmaḡın vücūd-ı (10) pür-cūdından eşer gösterüp

526 هُضِمَا لِنَفْسِهِ لَا أُحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ اعْتَرَفَن (11) virdi

Çünkü Ḥazret-i Mevlānānuñ işbu muḡaddemāt-ı müsellemesinden (12) nüşḥa-ı maḡbûle zuhûr itdi Şems-i Tebrîz ḥıdmetlerinde Mevlānā’nuñ cevābından (13) bûy-ı isti‘dād şem idüp vüşefā-yı nihādından kābil-i irşād olduḡı (14) ma‘lûm olup lā-cerem bunuñ gibi hümā-yı hümāmı şikār itmek arzûsında olup (15) min ba‘d dāne-yi kelimāt binā-yı ‘aşḡ-ı ber-ḡarar ve serîr-i muḥabbet-i üstüvār olsun (16) deyü ḡā‘ide-i şayyādîn üzre Ḥazret-i Şems-i Tebrîzî ḥıṭṭa-yı Yunāndan firār (17) idüp sa‘ādetle cānib-i Tebrîze süvār oldılar

Vaktā ki Ḥazret-i Mevlānā (18) pāy-ı taleb ḡarar kılmayup cenāb-ı Şems-i Tebrîzden dūr oldı ise şahrāya (19) düşüp ne āyendeden bir şān ve ne revendeden

⁵²⁵ Sana hakkıyla senâ etmem mümkün değildir; ancak Hamdi sana senin nefesine layık gördüğün şekilde ediyorum.” Müslim, “Salât”, 222.

⁵²⁶ Nefsini kırıp istediğın gibi hamdi sunmak ikrardır.

nişân tıydu resm-i [117b] (1) talebde ol hâdde vardı ki bir kimse Mevlânâ'ya dise ki
Hâzret-i Şemsi (2) bir maħalde gördüm dise cübbe-yi destârın müjde virir idi hatta
ol mertebeye (3) vâşıl oldu ki kitâbhânelerine ‘ankebût perdedâr olmış idi işbu (4)
ğazel vird-i zebânları olmış idi

[Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün]

Düşelden mekteb-i ‘aşka unuttım ders ü fetvâyı
Girüp meyhâne-î dirde yañıldım zühd ü takvâyı

Göñül levhinde yazaldan muħabbetnâmesi şeyhim
Görünmez çeşmime evrāk seçemez âğ u karayı

Olup fermânına maħkûm esîr oldu dil-i ‘aşkıñ
Muħabbet kâtibi anda yazaldan hûn-ı tuğrâyı

Gözüm yaşı gibi göñlüm revândur bî-karâr oldu
Arar maқşûdunu bulmaz gezer bî-çâre her câyı

Gehî yanmaқdayım gâhî ğarîķ-ı *baħr-ı hicrânum*⁵²⁷

Duħânum göklere çıkdı başım yerlerde arayı

(11) Bu tarâfdan Mevlânânuñ ne pây-ı kararı ve ne bir firârî olduğı nûr-ı
velâyetle Hâzret-i (12) Tebrîziñ ma‘lûm cenâbları oldu ise şefkat-ı Şems hurûş
idüp (13) bir kimse ile ħaber irsâl buyurdılar ki Mevlânâ Şemsi yine
maţlâ‘ından (14) taleb itsün ve şehr-i Tebrîzde bizi maħalle-yi durûğ-ı
zenânda ya‘nî yalancılar (15) maħallesinde taleb itsün ki bizim mesken u
me‘vâmız oldur çünkü bu ħaber-i (16) server-encâm sem‘-i ‘âlîlerine vâşıl
oldı hemân-dem cânib-i Tebrîze şitâb (17) idüp pâ-bürehne yürüyüp işbu
mażmûnı vird-i zebân ider idi. (18) **Beyt**

[Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün]

Şulasam kâse-i çeşmimle nola yollarıñı

⁵²⁷ Şemseddîn Sivâsî, Dîvân (haz. Recep Toparlı), Sivas 1984, s. 133. Dîvân’da son beyitteki
bahr-i
hicrânım” ibaresi “çeşm-i giryânem” olarak geçmektedir.

Ġarażım bu ki dürr ile mercān olsun⁵²⁸

(19) Hemān-dem seyr-i ħayrīde ħıttā-yı Ġrāna vāşıl olup ħandedur [118a] (1)
bunda dūrūġ-ı zenān maħallesi deyü su'āl itdükde herkes suħriyye idüp gülüşdiler (2)
eṭrāfı eknāfı devr iderken

إذا تحيرتم في الأمور فاستعينوا من أهل القبور⁵²⁹ ħadīs-i şerīfı yādına gelüp gūristāne
revān olup ervāḥ-ı (4) muḳḳadesden bu ħuşuş isti'ānet ve istimdād idüp gezerken
görirler ki (5) bir gūrhānede bir kimse oturmuş ve envār-ı rüyı gūristāna ziyā virmiş
(6) diḳḳatle nazar kıldıkda görürler ki Ĥazret-i Şems-i Tebriz ne Tebriz belki āfītāb-ı
(7) heme ve şehir-i dīn der-‘aḳab iḥtiyār-i rüy-i zilleti pāy-ı ‘izzetlerine koyup (8)
cemāl u kemāline nazar idüp eyitdi Şi‘r

[Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün]

Şükr kim oldum müşerref devlet-i dīdārına
Olmadı zāyi‘ ‘adem menzillerin kaṭ‘ itdigim

Dīde-i ħūnlar mı açdım gül-ı ruḥsārına
Vāşıl oldum pertev-i ħūrşid ‘ālem-tābına⁵³⁰

Resm-i mülākāt ‘alā aḥseni’l-ḫalāt (11) edā olındıktan sonra tebessüm-günāñ
buyurdılar yā Mevlānā ne ‘aceb ġalaṭ itdiñ (12) ve maħalle-i ma‘hūde yañıldıñ
Dūrūġ maħallesi işbu gūristāndur ki bunda yatanlar (13) işbu diyārın taḥt u sarāyı ve
mezārı‘ ve ḳurrāsı bāġ u bostān belki şaḥrā (14) ve ḳazāsı heb benümdür deyü da‘vā
idenlerdür

Bu cümleñün şāhibleri maḥkeme-yi (15) ḳazā ve ḳaderde anlara ḥükm
oldıkda şimdi bunların kızbleri zuḥūr idüp (16) ḥāmūş olmışlardur deyü
buyurduktan sonra Ĥazret-i Şeyḫ Mevlānānuñ (17) ḥüsn-i iḥtişāşın ve āyin-i irādetde
şıdk u ḥulūşın şafḥa-ı ruḥsārından (18) okuyup cebhe-yi pūr-envārından tıyup ve

⁵²⁸ Beytin ikinci mısrası vezinle uyuşmuyor ?

⁵²⁹ Bir işte şaşırduğınızda kabir ehline gidiniz, yardım isteyiniz. (Aclûnî, Keşfü ’l - hafâ , I, 97, nr. 213.)

⁵³⁰ Fuzûlî, Hadikatü’s - Süedâ , s. 182-183. Hadikatü’s - Süedâ ’da son beyitteki “âlem-tâbına” ibaresi “pūr-envârına” şeklindedir.

Mevlānā daḥı niḥās-ı ƣalbin kimyāñıza (19) teslīm idüp Lā-cerem Ḥazret-i Tebrīz ḥazāyin himmetlerin fetḥe aġāz ve [118b] (1) bāb-ı iksiri bāz idüp ‘aṭīyye-i mālā yuḥşalarına mazḥar ƣıldılar ki nāġāḥ (2) gedā iken şāḥ ve şāḥ iken pūr-intibāḥ olup ġāḥi iftiḥār ve ġāḥi terennüm (3) idüp işbu ebyātı ġüyān olur idi

صوفى جه فغانست من الأين الى الابن*

این نکته عیانست من العلم الى العلم

ما الحاصل في البين جه خواهی سفری کن *

زخضر بجو این⁵³¹

کهر از مجمع بحرین*

Fārsī Beyit

من من ینم من ندانم من منم یا من ینم*

در عجایب حالتی من من نیم*

عاشقم معشوقم و عشق جه ام*

مست جام وحدتم من من نیم*

من جه یم غقای بی نام و نشانم*

من بقاف قریتم من من نیم*

من زجان فانی بجان باقیم

من باوج رفعتی من من نیم⁵³²

⁵³¹ Sufi bu ne figandır bu husus açıktır
Sonuç olarak ikisinin arasındadır
Eger istersen sefere çık
Kabe Kavseyn’de bu hazineyi Hızır’dan ara

⁵³² Ben ben değilim, ben bilmiyorum, ben miyim, değil miyim
Garip bir haldeyim ben ben değilim

Aşğım, maşukum ve aşk benim neyimdir
Vahdet kadehinin sarhoşuyum, ben; ben değilim

Ben neyim isimsiz ve nişansız anka kuşuyum
Ben Kaf dağına yakınım ben, ben değilim

Ben fani candan bākī cennetlere yolcuym
Ben yüksekliğin zirvesindeyim ben, ben değilim.

Diger Beyit

ای عاشقان ای عاشقان حال شما بر تر کنم *

ای مطربان ای مطربان دف شما بر زر کنم⁵³³

(13) **Rūbāh** eyitdi ey ḥakīm-i pūr ḥikmet ne güzelsiñ ki çehreñde beşāšet cebheñde (14) nūrāniyyet lisāniñda ne leṭāfet var ki mest itdiñ beni.

⁵³⁴اطلبوا الخير عند حسان الوجه⁵³⁴ mışdāqınca maṭlab-ı ‘alā aḳşā-yı murādım buña ‘acabā (16) niye münceer olur bu ortalığıñ ḥālī

Ḥakīm eyitdi hoş ḥāl olur nihāyeti (17) **Rūbāh** eyitdi bizler şimdi bir mes’ele-i müşkile düş olduk tefriḳ mümkün (18) degil ‘Aceb var mıdur bunuñ cāyı? **Ḥakīm**, ‘ālemde olmadık yok elbette bulunur (19) imkānı **Rūbāh** eyitdi gerçi bulunursa çāre soñra nice olur ḥālī

[119a] (1) **Ḥakīm** eyitdi söylemek gerek müşkili Ḥudā kerīmdür ƣaldırır ortadan ƣıl u ƣālī (2) **Rūbāh** eyitdi işbu mādde de pek ƣavīdūr tedbiri **Ḥakīm** eyitdi: Ḥaḳḳıñ taḳdīri (3) elbette bozar tedbiri **Rūbāh** eyitdi: Mes’ele-i müşkil ‘ilm-i ferā’ize ta’alluk iden (4) mes’ilden ma’dūddur ki bir kimse vefāt itdükde yedi ‘aded şablī kebīr (5) oğullarını terk idüp esāmileriñi Rūmī ve Yunānī ve ‘Abirī ve ‘Umrānī ve Süryānī ve sevdāyı ve sufrāvī ve bir de İbnü’l-İbnī ƣavrını A‘rabiyyi (7) terk idüp ve metrūkāt daḥı fezā-yı vāsī‘ ve iḳlīm-i seb‘a ile bir (8) ced ol ‘azīmeden ‘ibāret olsa imdi aşıl mes’ele neden gelür (9) ve taḳsīm-i beyinlerinde niçe olur beyān buyurulması mercūdur **Ḥakīm** eyitdi (10) ru’usları i‘tibārıyla aşıl mes’ele gelür fezā-yı metrūk ‘ale e’s-siyān (11) miyānelerinde taḳsīm olunur

Rūbāh eyitdi İbnü’l İbn ḥişse yok mıdur (12) **Ḥakīm** eyitdi İbn var iken İbnü’l-İbnī mīrāşdan maḥrūmdur **Rūbāh** eyitdi (13) Müteveffī ḥāl ḥayātında ve kemāl-i şıḥhatinde maḥẓer şehvedde İbnü’l İbn a‘rabiyye (14) hibe-i şaḥīḥ şer’ ile

⁵³³ Ey aşıklar ey aşıklar! Halinizi daha iyi yapayım

Ey çalgıcılar ey çalgıcılar definizi altından yapayım

⁵³⁴ Güzel yüzlü iken hayır işleyin.

ced ol ‘azımeyi hibe idüp ba‘de’l- kabz ve’t-taşarruf (15) ced ol mezkûreye alan muşarraf olsa İbnü’l-İbnî ‘emvâcları ced ol (16) mezkûreden men‘e kâdir olur mı

Hakîm eyitdi E’l-cevâb men‘e kâdir olamazlar (17) **Rûbâh** eyitdi nu‘ahharan her iki tarafıñ rızalarıyla ced ol mezkûre ile iklîm-i (18) seb‘ayî birleştürüp cümlesi kardâş olup eşyâ-yı mezkûreyi ez sırr-ı nev (19) takşîm idelim didiklerinde İbnü’l-İbnî dahı bi’l-tav‘ ve’r-rızâ inkiyâdda

[119b] (1) bulınsa bu takdırce ebnün-ı mezkûrun sekiz ‘aded olduğu hâlde (2) aşıl mes‘ele neden gelüp ve takşîm dahı miyânelerinde ne vechle olur (3) tekrâr cevâb buyrıla **Hakîm** eyitdi aşıl mes‘ele yine rû‘esâları i‘tibârıyla mes‘ele sekizden gelüp eşyâ-yı mezkûreyi bir vech-i ‘adâlet takşîm iderler (5) **Rûbâh** eyitdi cümleñ murâdı aşıl cedâvil-i ‘azıme olup iklîm-i seb‘aya (6) hâhişleri olmasa bu mes‘ele-i müşkil nice olur

Hakîm eyitdi e’l-cevâb miyânelerinde (7) kur‘a-yı şer‘iyyi icrâ iderler. **Rûbâh** eyitdi üç kerre kur‘a itdüklerinde (8) üçünde dahı cedâvil-i ‘azıme ibnü’l-ibni teşâdüf itdükde ibnü’l-İbne virilmesine (9) rızâdâde olmadıklarından mâ‘adâ ibnü’l-ibn-i A‘râbinüñ digerinde olan (10) emvâl ü emlâkını ahz u kabz itmek şadedinde bulınsalar buña müsâ‘ade var mıdır? (11) **Hakîm** eyitdi bu kaza-yı nâ-marziyeye ne şeri‘at rüy-ı müsâ‘ade ve ne de mesâğ-ı (12) kanûn vardur işte bu zulm-i şarihdür ki cihânda olur şey degildür (13) Cenâb-ı Hak inşâf vire munşif olmadıkları hâlde bu maqûl zâlimleriñ (14) yedlerinden mülklerini ihrâc idüp ol mazlûma ihsân buyura

Rûbâh eyitdi (15) işte murâdımı idrâk itdiñiz ortalık hâl-ı şalâh kesb ider mi itmez mi (16) didigim budur el-ân bizler bu sevdâdayız sizleriñ dahı etvârı Nüşirevân (17) ile baykuş kıssasına beñzer ki bir gün Nüşirevân şayd u şikâre gider (18) iken bir dişi digeri erkek baykuş görür ol maḥallde arâm idüp bunlaruñ (19) muḥâveresine güş itdükde zekûrî inâşından istinkâh ider inâşî dir ki

[120a] (1) fil-hakîka küfv ve akrânımsıñ senden gayrıya varmak nâ-becâdur velâkin sen (2) şimdi faḳîrû’l-hâlsıñ benüm mihr-i mü‘eccelimi edâya muḳtedir degilsıñ deyu cevâb (3) virdikde **zükûr** eyitdi ‘adem-i iktidârım neden ma‘lûmdur izâh olunması (4) müsterhimdür

İnās eyitdi benüm mihr-i mü'eccelim yüz dane virānedür bunuñ (5) 'uhdesinden gelebilür misüñ didikde **zükür** eyitdi yüz virāne degil (6) biñ virāne virmeye muḳtedirim **inās** eyitdi māl bulmuş maḡrībī gibi (7) ey murḡ āb şād itdiñ bizi nireden bicereceksiñ bu ḳadar işi

(8) **Zükür** eyitdi şöyle mesrūre ve memnūne idem sizi ki ol gice vaḳt-i zifāfımız (9) eyvān-ı tāk-kesrī ve el-ān taḡt-ı zerrīn cülūs-ı Nūşirevān ola

İnās (10) eyitdi teşekkür ideriz buna ne beşāret-i 'azīme ve ne müjde-yi feḡīmedür ki bir mesken u (11) me'va bulmadıḳ bir merd-i ḡarīb yek dem taḡt şāhda zifāf ola bu ki (12) 'aḳlıñ verāsı fikriñ māverāsıdur sen divāne mi olduñ bu gibi (13) şeyler söylersñ añaşılān vech-i ḡsūnüm seni mest idüp 'aḳlıñ (14) perīşān ve fikriñ fāsīd olmuş yoḡsa beni nāḳışatü'l-'aḳīle fāsīdetü't-(15) tedbīre mi ḳıyās idersñ didiḡiñ tāife-i nisālardan ma' dūd (16) degilüm diyu ḡitāb-āmīz itdükde

Zükür eyitdi sen aḡvāl-i 'ālemden (17) ḡāfil ve umūr-ı siyāsetden bī-ḡhabersñ zīrā ortadan tedbīr-i menzīl (18) ref' oldu siyāset-i medenīyyet laḡv ve tedbīrler fāsīd ve umūrılar kāsīd (19) olup tesviye-i umūr 'ibād-ı mu'aṡṡal oldu bu yüzden ciḡān ḡarābe

[120b] (1) Teveccüh itdi şāh-ı 'ālem ḡāfil şems-i devlete küşūf ve iḳbāl ḳamerine ḡusūf (2) tārı oldu mādem ki vaḳtiñ pādişāhı Nūşirevān ḡāb-ı ḡafletde ve (3) firāş-ı sincābda nevm-i nāzdadür yaḡın vaḳitde nice mālilar telef ve nice (4) cānlar helāk olup bī-ḡhesāb köşkü ve sarāylar yıḳılup ḡarāb (5) olsa gerekdür ol dem meserretde özümnden biñ ḡarāb sarāy mihr-i mü'eccele ki (6) muḳābil ola ve biñ virān köşkte saña hibe olsun deyü işbu ḡaber-i (7) meserret ḡuş-ı ināşa vāşıla oldıḳda ol inās ki engüştini şehādetinde (8) olan engüştini 'alāmet-i fāşıla içün küngüre-i tāk kisrāya fırlatdı (9) el-emān ne ḡūb saḡn oldıñ ol leb-i la'le söyle baḳalım şeker vereyim (10) leb-i la'le didikde

Zükür eyitdi başt-ı maḳāl ve serd-i kelām oldır ki (11) Nūşirevān kendüsünü verā-yı ḡicābda mestür ḳılup umūr-ı 'ibādı (12) zümām-ı devleti yedi kimesneye tefvīz idüp eḡer ḡāh-ı selāmet der-kenārest (13) deyü kenār ḡavzında derūn-ı bāḡ-ārāmda neş'e kemālde sākīler cemālde işbu (14) ebyātla terennüm itmededür bāde

sākī mey bākī ki der-cennet nehvāhı yā fet (15) kenār āb rükn-i ābād gül geşt muşallā
rā eğer ān terk-i şirāzī bedest āred (16) dil mā rā beḡāl hind veyş baḡşem Semerḡand
ve Buḡāra rā ol umūr-ı seb‘adan (17) biri ki mevādd-ı mülkiyyedür -ānı d ş v r h
teslīm umur z y ye diyāneti meh (18) tafvīz evḡāfı s r h c s tevhib beyt’ül-mālı z f s z
ḡ (19) tevdi‘ umūr-ı ḡarbiyye-i e v f e z v h siyāset medeniyyeti z f s c h

[121a] (1) terhīn ve ḡuḡūḡ-ı ‘ibādı f r z ḡ ye taḡmīl buyurup zāt-ı melālīk
(2)şiyemeleri aradan çıḡmışlardur imdi gelelim aḡvāl d ş v r h müşārun ileyh (3)
daḡı ma‘iyyetinde bulunan iki zata ‘uhdesinde olan bār emāneti iḡāle idüp birisi ki ş
s y diğeri daḡı ḡ s v f dūr ş s y ki (5) vülāt-ı vilāyetden vürūd iden evrāḡa nazar idüp
taḡḡīḡ ve tedḡīḡ itmeksizin (6) dūrūḡ ve ḡayr-ı dūrūḡ evraḡ-ı mezḡkūrīḡulāşa-i fāsīd
ile ḡulāşa idüp (7) dāla taḡdīm ider

Ol daḡı ḡaḡḡı bātıldan fark ve temyīz itmeyüp bilā su’āl velā-i (8) ‘ādet
ḡulāşa-i mezbur ‘arz-ı Nuşirevān olmaḡ içün ser-kātibi ḡazretlerine (9) tevdi‘ olunur
kātibi mumā ileyh daḡı zāt-ı tācidāriye maḡşūş müzehheb maşa (10) üzerine vaż‘
ider y s v f daḡı ol ecnebiyye ḡaraflarından vürūd (11) iden nāmeleri ba‘de’l-feth
ḡır‘at itdükde muvāfıḡ-ı diyānet midür deḡil midür (12) buralardan iḡmāz-ı ‘ayn irle
bātılı ḡaḡda ḡaḡḡı bātıl şüretinde bir ḡulāşa ki (13) neticesi ḡayr-ı müselleḡ şuḡrāsı
fāsīd kübrāsı kāsīd olaraḡ ber vech-i meşrūḡ (14) ol ḡulāşa bi’l-vāşıḡa maşa üzerine
ḡoyulur kezālik z ya müte‘allıḡ (15) evrāḡda daḡı bu sene-i mübāreke de a‘şārīñ
keşreti maḡşūlātīñ nemasından (16) ḡazīne-i celīleye bir ḡoḡḡa fā‘ide-i mā lā yuḡşa
‘āid olmuşdur deyü ba‘de’l-ḡulāşa (17) devletlū maşaya vürūd ider

Kezālik evraḡ h s daḡı vürūd itdükde (18) münderecātı mescid ve medreseler
ma‘mūr ve tekyeler şīn-i āyinde ve revendeler (19) her zamān vürūd itmededür
‘avāyedat-ı ḡazīne daḡı budur deyü bir cedveli

[121b] (1) maḡşūşa gelüp bu daḡı ba‘de’l-ḡulāşa sa‘detlū maşa üzerine
lenger-endāz ḡalur (2) z v f c d n vürūd iden evraḡıñ daḡı münderecātı budur ki (3)
sāye-i ḡazret-i Nuşirevānda ḡarīḡler tevsi‘ ve yollar ta‘mīr ve mücedded binālar
iḡdāş (4) olup te‘affünler izāle der-kenār bāb-ı ḡubārdan ‘āri ve ḡopraḡdan berī
olmuşdur

(5) Bu yüzden fuḳarā ve aḡniyā evḳāt-ı ḥamse de du'a-yı 'ömr-i devlet Nüşirevānla (6) müstedāmdırlar ol ki vuḳū'l-ḥāldür deyü bu daḡı rif'atlü maşa üzerine sedd-i İskender gibi vaż' olunur z c vāşıtasıyla b r ş vürüd (8) itmiş olan evraḳıñ neticesi aḥkām-ı ḳānūn-ı muhavver lāyıkında icrā olup (9) mürtekib olanlar irtikāblarından ṭolayı ve nāmus-ı devlete şin verüp (10) ḥarekāt-ı nā marziyyelerinden nāşi bunların tebeddülü inhā olunmuşdur evraḳ-ı merkūm (11) manzūr-ı sāmileri buyurulduḡda seri'an icrāsı ḥuşuşına müsā'ade buyurulması (12) ma' rüzdur deyü ba'de'l-feth ve'l-ḳirā'at bu daḡı ḥulāşa olup 'arz için (13) 'adāletlü maşa üzerine binek taşı gibi koyulur cānibi e v b vürüd (14) iden evraḳıñ maẓmūnu 'asākir-i İslāmiyyeniñ pey-der-pey ma'āşları verilüp (15) elbiseleri altı māhda bir tecdidiyle ve ekl ü şürbleri yolunda olup (16) her aḡşam zerde ve kuzu kebābı ekl olunup her birerleri arslan-vārī 'adüvv-i şāhāniye müteraḳkıbdırlar

Sā'at-i mu'ayyenesinde cem' olup(18) du'ā-yı devlet-i Nüşirevān āmin çağırışdıklarında şadāları ḳubbe-i āsumanı (19) ṭoldırur bu daḡı ba'de'l-ḥulāşa şevketlü maşa üzerine ḳal'a-i metin gibi [122a] (1) terabbus itmektedir z y s c ş ḡ tarafından (2) gelen evraḳıñ me'ālī taraf-ı ruḥāniden mürsel ruḥbānlar muḥavvir lāyıkında (3) āyin ve mezḥebini icrā ḳav-ı 'ıyāfete olan muḥallefāt-ı 'askeriyyeyi (4) ṭahrir ve taḳsim ve beyne'l-ahāli vuḳū' bulan da'vāy kemā yenbaḡı (5) faşl u ḥasem ider ler deyü taḳrir z z ḡ y ler (6) olup bu daḡı baḡtiyār olan maşa üzerine ḳadı mānend (7) lenger-endāz ḳa'r-ı baḡr-i muḡiṭe merkūzdur

Ba'dezā işbu (8) evraḳ-ı mezkūr maşa-yı mezkūr üzerine terākim itdükde bir eşref (9) vaḳitde ḥuzūr-ı Ḥazret-i Nüşirevān ḳirā'at olunur münderecātı (10) neden 'ibāret ise ḥaḳḳında irāde-i kisrānileri şudūr buyrulur (11) ba'de'd-du'ā ve's-šenā du'ā güyānları maḳām-ı 'işyānda teşekkür iderler (12) bunlar teşekkür itmede olsun

İmdi gelelim işiñ leddünnisine (13) Dün gice kırḳ ḡāneye uğradım erbāb-ḡāne feryād u fiḡān idüp (14) dirler ki vergüye virmekden aḳçemiz ḳalmadı yola gitmekden ḡayvānımız (15) ḳalmadı ve 'asker virmeden evlādımız ḳalmadı i'āne virmeden emti'amız ḳalmadı (16) ve rüşvet virmeden ḡālimiz ḳalmadı āḳçemiz olmadıḡından ḡuḳūḳumuz (17) ibtāl oldu ve 'arzımıza tasalluṭ itdüklerinde feşakamız aḳçe virmekle (18) ḡukūmetden sebillerini taḡliye iderler anlara bedel bizlere cezā virüp (19) ḡabs iderler şoyulduḡ şoḡana döndük ne ḡālimizden bilür

[122b] (1) Bir hâkim var ki ahvâlimizi beyân idelim ve ne lisânımızdan âñlar bir vâli var ki (2) dilleşelüm buna çâre bu diyârdan gidelim deyü hicret itmeyi kurmuşlar (3) didikde

İnâş eyitdi zann-ı gâlibime göre dün giceden berü cāyi⁶ olmak (4) gereksiñiz şimdi hâzırda kebâb olmuş bir kaç dâne serçe kuşları (5) vardır tenāvülüne rağbet olunursa mühayyādür didikde Zükûr dağı sem⁶ ân ve (6) tã⁶ ân deyüp âñla mübâderet itdükde İnâş eyitdi ben abâ vü ecdâdımdan hîn-i şabâvetimden bir kışsa-i ğarîbe istimâ⁶ itmişdim didikde

Zükûr eyitdi (8) nedür ol kışsa ki zağmet olmazsa nağl oluna İnâş eyitdi bir târîhde (9) tavâif-i mülûkdan bir meleğin kırk⁶ aded kurnâsı olup cümlesinden ziyâde (10)sinde kebîr olan ser-kurnâsı ki yirmi yaşında olup yevmen fe-yevmen kabl-i (11) şâhânedan iltifâta mazhar olduklarında dâhilen ve hâricen mâbeyn-i hümayunu (12) taht-ı taşarruflarına alup teshîr itdüklerinden sonra ara sıra vakit buldukda ser-kurnâ (13) zât-ı şâhâneye⁶ arz ider ki bu âzâd kabul itmez bende cümleten (14)istirhâm iderler ki bu kurnâ-yı hazret-i tãc-dârı sâye-i Hazret-i ma⁶delet-me⁶âbınızda (15) bir şey⁶e ihtiyâcımız olmayup ihsân-ı⁶ âlem şümuluñuza müstağrak olmuşlarız

(16) Ammâ çe fâide bir alây-ı müsin ve ma⁶tuv-i eşhâş miyânında kalup esîr olmuşsınız (17) bir şey⁶ ifâde olunsâ⁶ ağılları irmediğinden bizleri hadâşet-i sinnimize (18) haml idüp me⁶yûs ve mağcûb iderler bu mağûle kebirü⁶s-sin olan me⁶mûrlar (19) me⁶mûriyyeti mağşûşalarından infikâklarıyla mağâmlarına bizim gibi zeyrek

[123a] (1) ve işe ve güce⁶ aklı eren zevâtlar naşb ve ta⁶yin buyurulması müsterhamdûr deyü (2) ol pâdişâh-i ma⁶deleti iz⁶âc ve iğfâl itdüklerinde şâh-ı⁶ âli-cenâb dağı⁶ ale tarîkü⁶l-muvâza⁶a bunların istirhâmlarına müsâ⁶ade buyurdukda (4) birkaç gün mürûrunda mûmâ ileyhimi cem⁶ idüp buyururlar ki sizlerden üç şey su⁶âl ideceğim üç gün dağı sizlere müsâ⁶ade-i şâhânem olmuşdur

(6) yevm-i mev⁶ûd mürûrunda su⁶âle cevâp verilmezse kimiñizi tãrd ve kimiñizi nefy (7) iderim deyü قسم بالله العلى الا على⁵³⁵ itdükde bunlar havflarından nâşi odları (8) sinup renklerinde eşer-i kıan kalmaz buyurdular ki su⁶âl-i şelâşeden biri

⁵³⁵ Allah'a yemin yüceliği ancak yüceliği.

çiçekler(9) içinde kanki çiçek makbül ve taşlar miyânında kanki taş ma'kül ve şadâlar (10) beyninde kanki şadâ ma' rûf ve meşhûddur

İmdi sizi göreyim yevm-i şelâse hıtâmına (11) değin cevâblara muntazırım deyü bunları bir mevzi' -i mu' ayyenede münferiden tevķif (12) olunsun deyü fermân buyuruldukda ımtişâlen lil-emrû'l- ' âli tevķif olunduklarında (13) bunlar işbu su 'âl-i şelâşenin cevâbında şadra şifâ verir bir cevâb hâzır (14) idemeyüp yevm-i şelâşeden ancak bir gice kalup gayrı cânlarından kaç' -ı ümid (15) itdüklerinde içlerinden ser- kurnâ her ne hâl ise bir vakit bulup vüzerâ-yı (16) ' atıqadan pederi huzûruna cân atdıkda işbu irâde-i seniyyeyi nakır (17) ve kıtmir beyân itdükde pederi işbu beyândan makşûd ne olduğunu fehm ider (18) pederleri buyurur ki şimdi seri' an makâmına vâsıl ol güyâ beni görmemiş (19) olup ferdâ divân-ı şâh küşâd oldıkda herkes yerlü yerince makâmlarına

[123b] (1) ku' ud itdüklerinde ol cenâb-ı Hâzret-i mülûkâne su 'âle tesaddî buyurmalarında (2) cümleden evvel sen cevâba müttehî olma herkes cevâp verdikde nevbet saña (3) gelüp taşlar içinde makbül taş kankısıdur çiçekler miyânında kanki nev' i (4) ra' nâ ve şadâlar makbûldür deyü buyurduklarında cevâbında (5) taşlar içinde değirmen taşı şadâlar içinde nuşh ve pend ve çiçeklerde buğday (6) çiçeği makbûldür deyü cevâb vermiş olduğunda nezd-i şâhânede hayyız makbül (7) olur deyü tenbîh ve te' kîd iderler ba' de' ş-şubh huzûr-ı pâdişâhi cem' olduklarında (8) Hâzret-i şehr-i yâri su 'âle mübâderet idüp taşlar içinde kanki taş makbûldür (9) didikde kurnâdan ba' zısı elmas ve kimi yakut ve diğeri zümrüd (10) makbûldür didiklerinde Hâzret-i tac-dari buyurdular ki bunun makbül olduğu (11) nedendür cevâp virdiler ki kıymetleridür ya' nî altûn ve gümüşde ziyâde ider

(12) Şâh eyitdi zehb ü fîzzanuñ vaqtâ kesâdında bahâları nedür ol demde kurnâ (13) mebhût oldılar ezhârda ve şadâda makbül olanlar nedür deyü su 'âlinde (14) cevâblarında gül ve lâle ve menevşe ve sümbül şadâda müsikî ve ' Irakî ve Şâmî ve Hicâzîdür

Şâh eyitdi bunlar daği sa' a-i hâlde makbûldürler vaqt-i zarûretde (16) ya' nî acılık ve zamân-ı kaht u gulâda bâ-huşuş bir muhârebeniñ vuķû' unda lâ şey' (17) menzilesindedür buyurduklarında cümlesi cevâbdan ' âciz olup tefekküre

vardıklarında (18) nevbet ser-ķurnāya geldikde bu vechle kelāma āgāz eyledi ki bendeñiz ve sâ'ir refîķ ve (19) meşāhibelerim olan bendeleriñiz birbirimize ihtiyāda bir elde bulunan beş [124a] (1) parmak meşābesinde olup ve nücūm-ı semānıñ nūr-ı ħurşid-i 'ālem-tābdan istimdād (2)eyledikleri gibi bizim daķı cümlemiz cenāb-ı mülūkāneleriñ sirāc-ı vehhāc-ı 'aķl-ı ħekīmāneñizden (3) istifāde ideriz

Ķuluñuzuñ ħātırıma bu cevāb-ı mücerredıñ muğāyiri bir cevābı (4) ħuķūr eyledi ki bu muħālefetden murādım ānlara tefevvuk ve tereffü' veyaħūd ānlarıñ cevāblarını (5) red deġildür ve cevābımı red ve ķabül irāde-i Ĥazret-i şevket-me'āb efendimize menūtdur bu ħuşūşda (6) izn-i ħümāyunuñuz şeref-şudür buyurulursa ħuķūr-ı Ĥazret-i tācidāriye (7) 'arza cesāret eyleyim didikde ol pādīşāh melek-şifāt daķı ey ser-ķurnā (8) sizleri cem' den murād işbu şe'ele-yi selāşeye cevāb-ı şevāblarıñızıñ nef' i cümlemize(9) 'ā'iddür didikde ser-ķurnā taşlarda deġirmān taşı ve ezhārda buġday (10) ezhārı ve şadālarda nuş u pendür deyü beyān itdükde

Şāh eyitdi ki bu (11) cevābları kendi ķarīĥinden zūhūr itmemişdur deyü teşdid itdükde (12) der-'aķab pederinden aĥz itmiş olduġunu maķar ve mu' terif olduķda der-'aķab köhne (13) pederi celb olunup ķibel-i şāhāneden sadāret rütbesini ħā'iz olup ber-minvāl(14)şābık me'mūr şābıklar me'mūriyyetlerinde kemā ķan ibķā ser-ķurnādan mā' dā (15) cümlesi mā beyn-i ħümāyundan teb' id olundu ol şırada pādīşāhıñ ħaşmı (16) olan diġer şāh daķı tedārik-i ħarbe ķıyām idüp ba' dehu bu vukū' ātıñ zūhūr-ı muvāza' a olduġunu idrāk itdükde zümām-ı devlet-i ' uķālāya tafvīz (18) olundu diyü sevdā-yı ħarbden fāriġ oldu didikde şāyed Nūşirevān daķı bunuñ gibi tedbırde bulunup zumām-ı devletini kendi yedine alursa benüm mihr [124b] (1) mü'eccelem tāķ kesri deġil bir tāvuķ kümesini vermeye muķtedür olmazsıñ (2) şimdilik nefsimi saña tezvīc ħuşūşuna söz vemem didikde

Zükūr eyitdi Nūşirevān gafleti ġālibdür ve ħuķūzāt-ı nefsāniyyesi ġālib ve nisāya(4) muħabbeti ziyādedür ihtimāl ki Nūşirevānıñ hāli Behrām Şāh ile ħaķan miyānında olan ķāziyye gibi ola ināş eyitdi nicedür ol zaĥmet olunmazsa naķl ü beyān oluna

Zükūr eyitdi rivāyet olunur ki ħaķan Behrāmı telef itmek (7) için vezirine emr idüp ol vezir daķı ķarındaşını alup toġru Behrāmıñ (8) dārü'l-mülküne vāşıl

oldıklarında vezîr karındaşına ğulāmımdur deyü Behrāmıñ hıdme-i (9) hâş kurnā-yı Behrāmdan birine fūrūht eyledikden şöra ol ğulām dağı icrā-yı (10) mel' anet mā fi'z-zamîrlerine vesile olmak üzere kendüyi iştirā iden efendisiniñ (11) senüñ leyl ü nehār tahşil-i rızāsında ve hıdmet-i lāzımesinde zühūr iden (12) hıdmeti lāyıkası efendisiniñ fartı-ı i'timādını mûcib olmağla kâffe-i umūr ve (13) hıdmetin āña ihāle ve kendünün hıdmet-i hâşşası olan muhāfaza ve muhārese ve kaşr-ı Behrāmı dağı tefvîz eyledi

Bir gice efendisi hasta olup hānesine (15) gitdükde kaşr-ı hümāyuna yakın cebeğāneye girüp kenār ve kûşesin seyr (16) iderken bir takrîb gizlüce cebeğāne bir tarafına kundağ bırakup biraz (17) müddeten şöra cebeğāne tutuşup iştigāl ve hademeğāne nārını (18) söndürmeğe mübāderet eşnāsında bu keyfiyeti Behrām dağı (19) iş idüp harîm-i sarâyından atına binüp ve cebeğāne yanına gelüp ol âteşi

[125a] (1) söndürmeğe ihtimām iden hademeye nezāret üzere iken ol şahş-ı menhûs (2) fırsat hayāliyle hañçerini ğulāfından iħrāc ve eline alup yeñiyle örterek (3) Behrāma yaklaştıkda Behrām ol şahşın vaż' u hareketinden sū'-i kaşdını fehm itmekle 'ale'l-ġaflet atından nüzûl idüp ol şahşın üzerine (5) atılıp iki kollarından kabz ve hañçerini elinden aħz u me'hûz iderek (6) kaşrına getürüp bir miqdār halvet ve gizlüce bu keyfiyetiñ sebep ve haķîkatinden (7) su'āl ve ebrām idüp ol şahş dağı haķîkat-i keyfiyyeti olduğı gibi takrîr (8) eyledikde

Behrām dağı ol şahş te'min zımnında sen haķānıñ bendelerinde (9) olduğına binā'en haķānıñ emrine imtişālen böyle mühlikeyi ihtiyār ve rızāsını tahşile (10) bezl-i nefis eylediñ lakin bu bābda haķān şiyānet eylememiş ben şiyānet idüp bir kaç gün habş ve ba' dehū ıtlāk ve ikrām ile sebîliñi (12) taħliye iderim

Sen refiķiñi bize gösterdikde ol dağı haber vermekle ānı dağı (13) getürüp ikisini me'ān kayd ve bendden āsûde olarak misāfir (14) yollu bir hānede göz habsine koyup bu sırrı ketm itmelerini tembîh ve te'kîd (15) eyledi Behrām dağı kendi aşhābından 'aql u zekā ve hilede mütefennin ve māhir (16) bir merd-i mekkārı ihzār-ı vukû' hāli ba'de'l-beyān sen dağı buña muķābil bir hile ve (17)hud'a idüp haķānı ortadan vücūdunu kaldurmasına tenbîh itdükde (18)ol vezîr dağı hile ve

ḥud‘asını müheyyā idüp bir mānende hūrī cāriye (19) alup belde-i ḥākāna varup iḳāmet eyledikden şöıra maḥbūşda olan

[125b] (1) vezīrin ḳarındaşıyla görüşüp vaż‘ -ı esās mu‘ārefe ve münāsebe ve şubḥ (2) u mesā tereddüd ve telākī ile taḥkīm-i bünyān-ı müvānese eyledikden şöıra bir gün yine (3) vezīr ile mülākatlarında eşnā-yı şoḥbetde ol merd-i mekkār bu zemīnde ṭarḥ-ı dām-ı (4) mekīdet ve iḥtiyāle mübāşeret ve āğāz eyledi ki bir müddetten berü zātınız ile olan (5) ülfet ve müvānesetimiz meyl ü muḥabbet derūnumu derece-i ğayete işāl eylemekden nāşī (6) bu āna dek ‘indinde cevher-i ḥātem gibi nefis ve kendi gözümnden setr ü ḥıfz (7) eylediğim bir tuḥfe-i bī-mişl ü ‘adilim vardur ānı size iḥdā eylemek isterim deyüp (8) vezīr daḥi ol tuḥfe ne maḳūle nefāyisdendür deyü su’āl eyledikde

Ma‘iyyetinde (9) olan cāriyeyi derece-i mübālağa ile vaşf eyledi ki vezīriñ şabr u ārāmı (10) ve mecālī ḳalmayup ol cāriyenin iḥzārını niyāza başladı vaḳtā ki cāriye (11) iḥzār olunup pertev-i ḥüsn-i dil-efrūzi ‘uyūn-ı vezīr oldıḳda şu‘le-i leṭāfet (12) cemālī cān ve ciğerin penbe mişālī suzān ve ‘aḳl u hūşun daḥi şabr u sükūnu gibi (13) perişān eylediğinden vezīr-i nācār hemān yerinden şıḳrayup dü-dest arzusun (14) mınṭıka-i müy-ı meyānı ve reşḥa-i būs kerden ve dehen-i teskīn-sāz-ı ḥararet-i dil u (15) cānı eyledikden şöıra kemāl-i maḥzūziyyetinden nāşī ol merde ne istersen (16) iste saña vereyim didikde ol merd-i mekkār daḥi bir şey ṭaleb itmeme maṭlūbum (17) hemān senün sāye-i ḳurb ve ḥimāyeñde bulunmaḳdur didikden şöıra vezīriñ meclīsinden (18) ḥurūc ve toḡru ḥākānuñ sarāyına varup ḥavāş ittiba‘ından biriniñ vesāṭaṭiyle (19) ḥuzūr-ı ḥākāna duḡūl ve taḳdīm resm-i tekrim birle bu vecihle ‘arz-ı mā fi’z-zamīre

[126a] (1) başlayup ḳuluñuz ticāret ile bu ḥavālilere ‘azīmet murād eylediğimde maḥşūş (2) zāt-ı şāhāneñiz için bir tuḥfe-i nefise tedārik eyledim ki o maḳūle tuḥfe-i (3) laṭife cenāb-ı mülūkāneñizden ğayrıya şāyeste değıldür getürüp ḥuzūr-ı (4) ḥākāniye ‘arz ve taḳdīm için vezīriñize teslim eylediğimde vezīriñiz ol (5) tuḥfeyi kendü nefsiyçün alıḳoyup bı sırrı ketm itmek için baña vāfir māl ‘arz eyledi ḳabūl itmedim deyüp ḥākān daḥi nedür ol tuḥfe didikde (7) ol cāriye-yi medḥ u şenā vaşfında ğāyet mübālağa eyledikde ḥākān ḳulaḳdan (8) ‘āşık olup der-‘aḳab ādemler ta‘yīn ve seri‘ān varup ‘ale’l-ġafle vezīriñ (9) üzerine hücum ve cāriye ile

ikisi me‘ân ‘uyûn-ı nâsdan mestûren huzûr-ı hâkâna işâl olunduğda vezîriñ ne gûnâ mu‘âmele eylediğini câriyeden (11) su‘âl idüp câriye dağı vezîr-i mezkûruñ hemân nañl-i dil-cûyı bağ vaşlından (12) iktitâf şeftâlû-yi ruhsâr ve ictinâ-yı mîve-i bûs-kerden tâcidâr ile şirin-kâm (13) olup henüz gonca-i serbeste-i ‘işmetine havâle-i dest-i fezâhat eylemeksizin me‘mûrunuñ hücûm eylediklerin taqrîr itmekle derhâl vezîr-i mezkûruñ iki ellerin (15) kaṭ‘ ve gözlerin kal‘ ve lisân ve şifâhın büreyde-i muḫrâz cezâ eyledikten soñra (16) efkende-i zemîn vuşlat ve mihr-i gencîne-i ‘iffetin perde-i dest muvâşşalat eyledikde (18) câriye dağı der-‘aḫab başından niḫâbın eline alup niḫâbıyla hâkânıñ (19) âlet-i ricliyesin silüp taṭhîr eylediği ânda hâkânıñ âlet-i ricliyesinde

[126b] (1) ber vec‘ peydâ ve daḫiḳa be-daḫiḳa tevrem ve intifâh ile hâkân ḡâyet muṣṭarib (2) olup eṭibbâya mûracâ‘at eyledikde ittifâḳ-ı eṭibbâ ile ‘uṣv-ı mezkûrı kaṭ‘ (3) ve izâleden ḡayrı câre olmadığından nâ-ḳâr ol ‘uṣvu kaṭ‘ idüp (4) derd ü elemi teskîn ve bu hâlet âşâr-ı semm-i kâtil olduğuna tahşil yakîn olunmağla (5) câriyeyi getüren ol merd-i mekkâr taleb ve teḫarri olunduğda bulunmayup bir müddet tedbir ve (6) mudâvât ile hâkânıñ eṣer-i ‘illeti külliyyen mündefi‘ ve zâil oldıktan soñra ol (7) câriye getirülüp su‘âl olunduğda ol dağı cevâbında ben Behrâm şâhıñ câriyelerinden (8) olup ol şâh beni vezîriñe verüp vezîr dağı ben seni (9) hâkân-ı şâha bey‘ ideceğim

Pâdişâh seni ba‘de’l-iştirâ teḫarrup ve tevaşşul (10) iderse bu niḫâb ile pâdişâhıñ âlet-i ricliyyesin taṭhîr eyle ḳâ‘ide ve edeb-i (11) mülûk böyledür deyü ta‘lîm eyledi bundan ḡayrı sırrına vâḳıf deḡilim deyü taqrir (12) itmekle câriyeniñ bunda şun‘ ve ḳabâḫati olmadığı ma‘lum olduğundan sū-i (13) mücâzat mu‘âmesinden maşûne oldı vaḳtâ ki ol merd-i mekkâr bu hîle ve (14) ḥud‘ ayı icrâ ve infâzdan soñra firâren toḡru Behrâma vurup keyfiyyeti iḥbâr itmekle Behrâm dağı der-‘aḫab hâkân üzerine vâfir ‘asker sevk idüp (16) ‘asker-i Behrâm ‘asâkir-i hâkân ile mübârezet eylediklerinde ‘asâkir-i hâkân münhezim ve (17) Behrâm ḡâlib olup emvâl ve esrâ-yı vâfire ile müḡtenim olmağla hâkânıñ (18) nice biñ ḥânelerini ḫarâb eyledi işte bu gidiş ile Nûşirevân dağı böyle (19) olur ve oldıḳda yüz ḥâne deḡil biñ ḥâne-i ḫarâb al benden didikde

[127a] (1) **İnāş** eyitdi işbu bizim ahvālimiz haḳān gibi olmayup ‘Āḳil ü Nāḳil ve Nāmīl kışşası (2) gibi olursa ber murād olmayız didikde

Zükūr eyitdi nedür ol kışşa ki naḳl (3) olunması akşa-yı murādımdur didikde İnāş eyitdi mülūk-ı sālifeden ‘aḳıl (4) nāmında bir melik olup serīr-i salṭanatında karar idüp ‘adl ü ‘adālet icrā (5) itmekde iken ‘amucaları Nāḳil ve Nāmīl ittifaḳ idüp ḥafīyyen melik-i müşārūn (6) ileyhiñ salṭanatında ḥal‘i ile bilādın ḥarāb ḳaşdı arzūsunda idiler bu (7) ḳaḳiyyeye melik- āgāh oldıḳda nāḳili celb idüp kendūsine ser-ḳurnā itdükde (8) bir vaḳt-i medīdeden şoñra diğēr ‘amucası Nāmīle daḳı bir cürme (9) isnādıyla ihzār idüp bir taḳım mu‘āmele-i bārīdeden şoñra ol eşnāda (10) bir muḥārebe zūhūr idüp sefer tedārīki müheyyā idüp yerine nāḳili tevkīl (11) itdükden şoñra Nāmīli daḳı nāḳile teslim idüp bunuñ itdiğı ‘işyān ḥaddi tecāvüz itmiş oldıḳundan benüm seferden vürūduma değın bunu eşedd-i (13) ‘uḳūbet ile ‘āzāb itdükden şoñra vücūdunu ‘alemden ref‘ eyle deyü te’kīd (14) ve tenbīh idüp ‘āzm-ı sefer oldıḳda nāḳil daḳı nāmīli kendi ḥarem-i ḥāşda bir (15) maḥfī mevdı‘a vaż‘ idüp işbu maşlaḥatıñ ‘aḳıbetini mülāḥaza idüp bu esrār-ı nedīmi olan ‘ārife beyān eyledi ‘ārīf ba‘de’t-tefekḳūr cevāba teşaddi (17) eyledi ki benüm ḥatırırma ḥuṭūr iden budur ki işbu ḳaḳiyye ‘aḳılıñ vesā’is (18) ‘aḳlındandır ki seferden vürūdunda ḳani ‘amucam nāḳil deyü su’āl eyledikde (19) siz daḳı irāde-i seniyyeñiz üzere ḳatlı eyledim dedigiñizde ol demde ḳatlı

[127b] (1) emrini inkār idüp Nāmīliñ vārişlerini ba‘de’t-taḥrīk vāriş nāmīl senden (2) ‘Āḳıla teşekki idüp müceb kışşā taleb idüp sen daḳı Nāmīli ḳatıl (3) oldıḳun cihetle mūcīb-i şer‘ le kışşā olunup bu vecihle ikinizden daḳı (4) intikām alup dil-ḥ‘āḫī vech üzere serīr-i salṭanatında ber-ḳarar ve ber-devām ola şimdilik münāsib olan budur ki nāmīli maḥfī olan mevzi‘den ihṛāc (6) itmeyüp ‘aḳılun seferden gelmesine muntazır oluna vürūdunda iş rengini (7) gösterir deyü ḥatm itdükde ba‘de bu‘din melik ‘aḳıl sefer-i ḥümāyundan geldiklerinde (8) nāḳıldan ‘amucası nāmīli su’āl buyurduḳlarında nāḳil daḳı murād-ı dil-ḥ‘āḫī 9) şāḥāneñiz üzere ḳatlı eyledim didikde der-‘aḳab vermiş oldıḳu emri inkār (10) idüp ‘unfle mu‘āmele idüp ‘amucamı senden isterim yoḥsa mūcīb-i (11) şer‘ le kışşā olunursuñ deyü ba‘de’t-tehdīd çend gün şoñra vārişi (12) Nāmīli taḥrīk birle vārişleri daḳı mūcīb-i şer‘ isi maṭlūbumuzdur deyü ḳatline fermān (13) oldıḳda nāḳıl daḳı der-‘aḳeb ḥāne-i maḥf

iden karındaşı nāmili huzūr-ı ‘ākıla (14) getürdükde ‘ākıl mebhūt olup ‘adem-i katliñe ve ‘adem-i katline memnūn oldım (15) deyü şüret-i zāhirde memnūniyyet gösterüp cümlesini iltifāt-ı mālā nihāyeye (16) mazhar itdükde ‘Ākıl bildi ki bu tedbîr meğer nākıldan degıldür nākıl bir üstāz (17) önüne ku‘ūd idüp dersini almış hoş imdi sizi bu hîle-i āhire sülūk idüp bir mi‘mār celb ile bir hāne-i zibānıñ bünyād olunması ve esās binā dağı (19) tuzdan maşnu‘ ve mūncemid ‘umūd-ı erba‘a üzerine vaż‘ olunup ve ka‘r-ı ‘umūd

[128a] (1) dağı ilerüde iktizā itdükde mecma‘ mā oluna bu üslub ve kavā‘ id üzere (2) seri‘an ikmāline irāde buyurdukdā ol mi‘mār dağı zamān-ı kalilede ol qaşr-ı (3) mu‘allā-yı kemā fi haqqahā dil-h^vāhī şāhāne üzere ikmāl idüp ihsān-ı şāhāneye (4) mazhar olmağ arzusuyla huzūr-ı Hāzret-i tācidāriye ikmālî huşuşunu ba‘de’t-teşhîr (5) şāh-ı müşārun ileyh dağı ba‘de’l-‘azîmet manzūr-ı şāhānesi oldıkdā fevķ’el-‘ade (6) pesendide idüp sarāy-ı mezkūruñ fevķine şu‘ūd itdükde etrāf ve iknāf (7) seyr ider ken bir fırsat bulup mi‘mār-ı mezkūrı yukarıdan aşağı yuvarlanup (8) işte saña ihsāndür deyü ol bî-çāre mi‘mar pāre pāre olup helāk (9) oldıkdā sonra bir vaķt-i ma‘lūmeden sonra ol sarāyı ‘amūcaları nākile ve nāmileye (10) ihsān idüp ānlar dağı me‘a’t-teşekkür kabūl idüp bir vaķit ol qaşr-ı mu‘allāda (11) zevķ-i şafā ile evķāt-güzār oldılar bir leyle-i mazlemde ‘ākıl-ı hafıyye gidüp (12) bend-i maşşūşı feth idüp māi cāri ol mevķi‘ mecma‘u’l-māya vāşıl oldıkdā (13) bir vaķt-i yesirde ‘umde-i erba‘a eriyüp sūķūt itdükde ol qaşr-ı ‘azîm (14) yıkılıp nākıl ve nāmîl evlād ü ‘iyāliyle ol binā-yı ‘azîme tahtında qalup cümleten (15) helāk oldıkdā huşuş-ı mezkūr sem‘-i ‘ākıl olmağın zāhiri hālde nice (16) nice te’essüf ve hüzünler gösterip bātnında bu vecihle aķşā-yı murādına nāil (17) olup kemā fi’s-sābık serîr-i salţanatında ber-devām ve ber-qarār oldılar deyü hatm-i kelām (18) itdükde Nūşirevān dağı işbu hikāye ve kendi haqqında beyān olunan kelām-(19) engizden ‘ibret alup bundan eyü şayd olmaz deyü çekilüp maķarr-ı hükūmetine [128b] (1) revān olup serîr-i salţanatına cūlūs eyledi deyü tatvil-i kelām ile rübāh (2) kelāmını ihtitām eyledi

Hakîm eyitdi Nūşirevān bālāda zıkr itdigiñ (3) kışşā-ı bümü istimā‘ ile bu ‘ibret-nümadān hisşe-yāb olup bir tedbîr-i (4) menzil ve siyāset-i medeniyyete sülūk itmedim mi

Rübāh eyitdi ne‘ am (5) bu kıışa-i pür hisşe üzerine bir kânūn vaz‘ idüp âteş-perest iken inşāfi sebebiyle Nüşirevān‘ adalet-i ‘ unvān ile yevminā haza (7) cerīde-i ‘ âlemde şebt-i defter oldu ammā bu kitābın bānīsine sebep (8) olan pādīşāhın zamānında bir vezīr-i āşaf şifata muvaffaq (9) olup ‘ âlemi ‘ adl ile memlū edecektir

Hakīm (10) eyitdi ol vezīrin tedbiri bir risāle-i kânūndan ‘ ibāret olacaqdur **Rübāh** eyitdi muḳaddime-i risāle (11) aḥvāl ve aḳvāl-i devlete müte‘ allıḳ olup fuşūl-ı (12) şelāşe daḫı mülkiyye ve ‘ ilmiyye ve seyfiyyedür ki ber vech-i āti zıkr ü beyān olunur

Muḳaddime fi Aḥvāl’ūd-Devlet-i Ma‘ lūm

Ol ki devletiñ ta‘ rīfi vech-i ‘ arzdan bir (16) kıt‘ a āsyāya mālīk olana dirler imdi bu ‘ âlem bir bostāndur ol bostānı ihāta iden divārı devletdür (18) ve devlet daḫı bir vilāyete beñzer ki ol vilāyetiñ muḥāfazası şeri‘ at-ı (19) muṭahḥaradur şeri‘ at-ı ḡarrā daḫı bir tarīḳ-i caddedür ki Mülūk-ı ‘ Azām [129a] (1) ḥāzerātının sülūk idecekleri mesālikdür ve Mülūk-ı ‘ Azām ḥāzerātının re‘ āyā (2) tā’ ifesiniñ rā’ isıdur ve re‘ āya tāifesiniñ aḥlākları birbirine muḡayyeret (3) cihetinden ol bostāndaki nebāta beñzer ki ol nebātdan ba‘ zısı tayyib ve (4) ba‘ zısı daḫı ḥabīş ve ḳātil olur

Bu şüretde ol bostānıñ nebātāt-ı (5) ḥabīşesini tenḳih için bir bāḡbāna ihtiyācı bedihī oldıḡu mişillü re‘ āya (6) maḳūlesiniñ daḫı fāsidiñi işlāḥ ve ḥabīşini izāle için bir pādīşāh-ı (7) ma‘ adelet küstere ihtiyācları rüşen ve hüveydādur mülūk-ı i‘ zām daḫı evşāf-ı (8) şelāşeyi cāmi‘ olmaḳ lāzımdur evvelkisi edebdür edebe ri‘ āyet buyurmaları vācibe-i (9) ‘ uhde-i ‘ ināyet ‘ udde-i mülūkāneler idür zīrā fuḳārayı ra‘ iyyet ḥaḳḳında kânūn-ı (10) ‘ adālet muvāfıḳ ve devām-ı mülk ve memleketi mūcib tedābīr-i laṭife-i edebe ri‘ āyet (11) ile şudūr ider çünkü siyāset ve ‘ adāleti müstaḥsen olan re‘ isiniñ (12) riyāseti dāim olur çünkü edeb ‘ aḳlın şüreti olmaḡla ‘ aḳl edebi ve (15) siyāset daḫı ‘ aḳlı ve mülk-i salṭanat siyāseti müstelzem olup bu kıyās (16) ile umūr-ı mülkiyyede edebiñ lüzūmu şābit olur

Bāb-ı der-Beyān-ı Ḳavā‘ id-i Edeb

Edeb mülūk-ı A‘ zāma tedbīr-i mülkde şart olan evşāf-ı memdūḥeden (18) olup tedbīr-i memleketde edebiñ iki ḳā‘ idesi bilinmek muḥtācun ileyh ḳılındıḡı (19)

bu kâ'ideler emr-i siyâset ve tedbir-i memleketde aşıl ve esâs olup [129b] (1) Tedâbîr-i mustahsene ancak bunlara ri'âyet ile zuhûr ider

Evvelki kâ'idesi (2) 'ilmdür ki ahkâm-ı dîniyyeyi ve uşûl-ı şerî'at-ı Muhammediyyeyi bilmek kâffe-i ehl-i (3)İslâma vâcib olup huşûşen her bir mücrim ve erbâb-ı cinâyâtıñ icrâ-yı (4) cezâ-yı müsteħakkıyla hüdûd-ı şer'îyyeyi ikâme ve vücûh-ı hukûkî ahz ve erbâb-ı(5) vücûhâtına şarf ile mûcib-i kıyâm-ı 'arzıñ ve semâvât olan 'adli izhâr (8) ve ibkâ için mülûk-ı fehham hâzârâtına 'ilm eşedd-i vücûbla vâcibdür

Ķâ'id-i sâni (7) budur ki nefsinı hevâdan men' ve nehy eylemekdür ve bu hâlet tedbîr-i memleketde mülûka (8) elzem ve ehemmdür zîrâ re'y ve tedbirin şevâb ve hatâsı tahayyül-i fikriyyenin kuvve ve (9) za'fına göredür her kimin tahayyül-i fikri kavî ise ol kimesenenün re'yi (10) maħallinde ġâlib olur ve ne vakit shevâtı nefsinе ġalebe iderse 'aklı (11) şavâb-ı re'yden imtinâ' idüp tahayyül-i fikri za'if olur

Bâb-ı der-Beyân Ķavâ'id-i Memleket

Ma'lum ol ki memleket bir kâ'id-i külliye üzerine binâ olunmuştur ki (13) ol kâ'id cesed-i hayvânda baş meşâbesinde olup başsız cesediñ (14) beķası olmadığı gibi ol kâ'idesiz memleketin daħı şebâtı olmaz bunuñ tafşili (15) evâ'il-i kitâbda mufaşşalan beyân olunmuştur bunuñ hulâşası rıfķdan ibâret (16) idi lakin mülûk-ı 'Azâm için her maħalde rıfķ ve mülâyemet eylemek lâıķ olmayup (17) belki re'âya tâifesini üç tabakanuñ haķķında birer ġünâ tedbir ve siyâset

[130a] (1) eylemek iktizâ ider bir tabakası havâşdur ki âñlar haķķında dâ'ima hilm ile (2) tedbîr iktizâ ider bir tabakası daħı esâfil-i nâsdur ki âñlar haķķında dâ'ima (3) 'unf ile mu'amele itmek gerekdür ve diğeri daħı tabaka-i 'ammedür ki âñlar (4) haķķında iktizâsına göre ġâh 'unf u şiddet ve ġâh rıfķ ile tedbîr-i siyâset (5) itmek lâzımdur

Faşl-ı Evvel der-Beyân-ı Ahvâl-i Vezîr-i A'zâm

(6) Ma‘lum ol ki vezîr iki kısmıdır biri vezâret-i tefvîz ve diğeri vezâret-i takyîddür (7) ammâ vezâret-i tefvîz şehensâh übehhet-penâh hazretleri tedâbir-i umûr-ı (8) devletlerini vezîridür semirdelerininüñ re‘yine ihâle buyurmalarıdır ki ihâta-i umûr-ı (9) ‘âmmede re‘y işâbet pirây-ı mülûkâneye medâr ola buña vekîl-i muṭlaḳ tesmiye iderler (10) ammâ vüzerât-ı takyîd kâffe-i umûr-ı memleket re‘y-i şavâb dîde cenâb-ı hilâfet-penâhiye (11) maḥşûş olup vezîr-i şadâḳat hemen taraf-ı bâhirü’l-‘iz ve’ş-şeref Hazret-i cihândârîden (12) şudûr iden irâde-i hümâyunların icrâ ve infâd ider fî-zamâninâ bu vezîre ser-ḳurnâyı (13) Hazret-i tâcidârî ıtlâḳ olunur Hazret-i Â‘ işe raḳıyallahu ‘anhâdan mervî (14) ḥadîş-i şerîfiñ me‘al-i leṭâfet-i iştimâli budur ki Cenâb-ı Haḳḳ ve feyyâz-ı muṭlaḳ mesned-i (15) efrûz-ı salṭanat olan bir pâdişâh-ı ma‘delet-penâhı maẓhar-ı ḥayr kılmak murâd eyledikte ol pâdişâh-ı şâha ḥilye-i şadâḳatle muttaşîf bir vezîr-i aşaf-ı şîfat maḳrûn ve muvaffaḳ (17) kılar ki ferâmuş olan eşyâ tezkîr ü zîkr ve irâde buyurulan umûrda (18) i‘ânet ider vezâret içün ihtiyâr olunan zevât-ı kirâmda on şîfat bulunmak (19) elzemdür evvelkisi ‘ilmdür ki muḳteżâ-yı şer‘-i muṭahhar üzere ḥareket eyleye

[130b] (1) **şânî** sin ya‘nî yaşıdur ki müsin olan merd-i ‘âḳıl germ ve serd rüzgârı (2) görerek ve tecrübe-i umûr iderek muḳteżâ-yı devr-i gerdun ve iḳtîzâ-yı felek (3) buḳalemûna kesb-i vukûf eylemişdür

Şâliş emîn olmaḳdır ki kendüye i‘timâd (4) olunan umûrda şâiye-i ḥıyânetden ihtiraz eyleye

Râbi‘ şıdk-ı lisândür ki ḥatta kelâmına i‘timâd vukû‘ uyla ‘amel oluna

Ḥâmis kıllet-i tama‘dür ki ḥatta rüşvet (6) aḥz itmeyüp aldanmaya

sâdis cümle nâs ile ‘adâvet ve buğzdan sâlim ola (7) zirâ ‘adâvet âdâlet ve şefḳate mâni‘ olur **sâbi‘** Hazret-i lâmi‘u‘n-nûr-ı mülûkânîye (8) ‘arz ve ifâde eylediği mevâddı ve taraf-ı Hazret-i ḥusrevânenen naḳl ve rivâyet eylediği (9) emr u irâde-i şâhâneyi ḥıfz idüp ḥâtırında tuta zirâ vüzerâ-yı ‘izâm (10) bu maḳûle umûra şâhidlerdür

Şāmin zekā ve fiṭnatdur ki ḥatta vāqī' ūñ ḥilāfī 'arz ve inhā olunan umūrda şıdk ve kızbi fark idüp 'indinde iştibāh ve (12) iltibās vāqī' olmaya zirā umūrda iştibāh ile cezm ve 'azīmet şaḥīḥ ve tamām (13) olmaz

Tāsi' ehl-i hevādan olmaya zirā hevā 'uḫlū ihda' ve ṭarīk-i şavābdan (14) imāle şāḥibini ḥaḫdan bātıla iḥrāc idüp ḥaḫḫ ve bātılı tefriḫ edemez 'āşir (15) erbāb-ı kitābetden olmalıdır ve'l-ḥāşıl ḥışşāl-i ḥamīde ve ḥayriyyeyi cāmi' ve edīb ve (16) mühezzeb ve keşret-i tecrübe-i umūr ile rāy-ı mustaḥkem ve kendüye vedi' a olunan (17) esrār ile kā'im ḥilm ile sūkūt ve 'ilm ve nuṭṭ vādini işaretden münfehim ve her (18) vechle emrinde te'anni kendüye iḥsān olunduḫça şākir ve cevri oldıḫça şabr (19) müceb ḥarman olacaḫ eşyāya vaktini şarfı iza' at eylemeyüp ḥüsn-i beyān [131a] (1) ve 'azūbiyet-i lisān ile kılup ricālī celb eylemek lāzımdur lakin bu evşāf ile (2) mevşūf olan vezīr ḫatī nāyābdür bulunur ise kibrit-i Aḫmer ḫabīlindendür (3) işte bu şürūṭ-ı

'Āşir ol vezīriñ ṭab'ında bulunduḫ ḫālde işbu beyān (4) olunan ḥışşāl-i 'aşereye müdāvemeti taḫaḫḫuk ider

Evvelkisi 'alāmet-i din-i İslāmı iḫāme ve sāir nāsı bilā-noḫsān muḫtezā-yı diyānet üzere 'amel ve ḫarekete sevk ve (6) tergībdür

Şāni memleketi ḫıfz ve ḫirāset itmekdür

Şāliş muşālīḫ-i 'ibādı (7) ḫaḫḫ üzere tanzīm ile cümle beledānı ma'mūr ābādan ve yolları ḫuṭṭā' -ı ṭarīk ve ḫarām-zādeden (8) taḫḫir ve te'mīndür

Rābi' eṭrāf-ı vilāyetde bulunan vāliler ve ḫākimler (9) ve sāir müteḡallibe re'ayā fuḫārasına zulm ve te'addi olunmamaḫ içün teḫarrī ve nezāretdür (10)

Ḥāmis ṭavā'if-i 'askeriyyenuñ ve erbāb-ı vezā'ifiñ aḫvāline nezāretdür ki erzāk-ı (11) mu'ayyenelerin tenḫiş ve 'āṭāların vakt-i mu'ayyenelerinden te'ḫir eylemeyeler zirā bu keyfiyetler ṭavā'if-i merḫūmenuñ tefriḫlerin mücebdür

Sādis erbāb-ı de'āvinuñ (13) dā'vāların vech-i şer'ı ve ḫānūn -ı münīf üzere faşl ve ref' mezzālīm-i 'ibādīñ (14) taḫḫikine dāir müfettişler ta'yīn olup nīk

bedden fark ve temyîz idüp erbâb-ı (15) şalâha terfî-i rütbe ve erbâb-ı hâ'ine cezâ verilmesi vâcibe-i lâzımedendür

(16) Sâbi' hazîne-i celileyi işrâfdan ve noşşân hâletlerinden ihtiraz oluna 'ale (17) merâtibihim takdîr ve i'tâdur şâmin erbâ-ı cürm haklarında cürmlerine göre hüdûd-ı (18) şer'ıyeyi infâzdür tâsi' her bir hizmet için o hizmetde mâhir emîn (19) ve şâhib-i fehm ü dirâyet vâliler ü nâ'ibler ve sair me'mûrlar intihâb ve ihtiyâr eylemekdür

[131b] (1) 'aşir kuzzât u hükkâm ve sair müddebbirât umûr-ı şer'e ve kânûna muvâfık hükm ü (2) tenbîhlerin tenfîz ve icrâ itdürmektedir ba'zen mahkûm-ı 'aleyh kavî ve müteğallib ve (3) hükkâm 'âciz bulunduğundan hâkimlerin hükmü nâfiz olmayup bu ma'ûle ahkâm (4) cânib-i Hazret-i şadâretten infâz olunmak iktizâ ider işbu hışâl-ı 'aşere-i (5) muharrereyi bî-tamâmiha icrâ buyurdıkları şûretde re'âya fu'kârası haklarında me'mur (6) oldukları 'âdl ile hakullâhı icrâ idüp ve re'âya tâifesi dağı emr ü fermânlarına münkâd olurlar bunlardan biri tek olursa resm-i 'adâlete ri'âyetde (8) kuşur olunmuş olur ber-muktezâ-yı 'ağılda bunu iktizâ ider

Çünkü bu hâdişenüñ (9) vu'û'undan sonra indifâ'ı tedbirin idene 'âkil denilmez belki kabl'el-vu'û' ilâc (10) ve çâresine mübâderet iden 'âkıldür ve bir de vezîriñ evşâfındandır ki (11) şehâ ile muttasıf olup buhliden ihtirâz eyleye çünkü buhl bir hâletdür ki (12) evlâdı dağı olsa kendüye hışm ettirir ammâ şehâ dümânları dost ider ve (13) şehâ dağı iki nev'dür bir nev' i oldır ki bir kimesne 'arz-ı hâcet ve su'âl (14) eylemezden mu'addem 'atâ ve ihsân eylemekdür

Zîrâ Hazret-i 'Ali ra'ıyallâhu 'anh hazretlerinden şehâ su'âl olunduğda ibtidâ ya'nî talebeden zuhûr iderse (16) şehâdür amma ba'de's-su'âl zuhûr iderse âña şehâ denmez 'atâ ve lutf denür (17) buyurdular iş bu vezâret bahşinuñ tafşîli mu'addeme-i kitâbda beyân olunmuşdur

Faşl-ı Der-Ahvâl-i Şeyhü'l-İslâm

(19) Ma'lum ol ki evvelâ şeyh'ül-islâm olan zât 'ilm-i na'ıvda Sibe'ıye ve 'ilm-i [132a] (1) me'ânî ve kelâmda Sa'deddin Taftazânî 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıkıhda (2) Tahtavî 'ilm-i uşulde Mollâ Hüsrev ve 'ilm-i hâdişde 'aynı

uṣūl-i ḥadīṣde ‘Asḳalānī (3) ‘ilm-i tefsīrde Ebū’s- Su‘ūd ḳanā‘ atde İmām-i Birgivī taḳvāda İbn Mālik dirāyetde (4) İbn Ḥaldūn olmalıdır

Ma‘iyyet semūhlarında bulunan erbāb müderresi maḥlūl (5) vuḳū‘ında keṣīrū’l ‘ayāl olanlara tefvīz-i ‘ulūm-ı şer‘iyyeye terġīb ve teşvīḳ (6) içün birer ḳıṭ‘a ru’s-si ḥümāyun i‘ṫāsı ṫaraf-ı semūhlarından naṣb ve ta‘yīn (7) ḳılınan nevāb-ı faḳīh ve erbāb-ı dirāyetden vaḳt-i ḥālden ḥaberdār dīn u devlete (8) muṫṫali‘ vā‘iz’üş-ṣehr ‘ālimü’d-dehr zevātdan intiḥāb ve ihtiyar olunup gönderilmesi (9) ve cādde-i şerī‘atden ser-i mū inḥirāfa baş gösterilmemesi ḥuṣūṣuna tenbih (10) ḳılınması Ḥudānegerde miyānelerinden her ḳanḳısı nāmūs-ı şerī‘ate şīn verir

(11) Ḥarekāt-ı nā-marziyyede bulunduġı ḥālde ‘ale’l-fevr icrā-yı cezāsı bir daḫi müstaḥdem (12) olunmamaḳ üzere sicill-i maḥṣūṣuna ḳayd olunması ve me‘mur-ı mumā ileyhime vāfi (13) ma‘aşlar taḥṣīṣ olunup bir daḫi eṫrāf ve iknāfa nīm ilṫifāt ile ilṫifāt (14) olunmaması aralık aralık bunlarıñ ḥālleri teftīṣ olunup ḥīn-i iḳtizāda (15) sū-i mu‘āmeleleri vuḳū‘a geldiġi demde önlerine ḳoyulup yüzlerini (16) tesvīd ile lisānlarını mikrāz-ı ḳader ile düzeltilmesi ve bunlarıñ ḥīn-i vefātlarında (17) emṣālī miṣūllü evlādlarına vazīfeyi ma‘ayyene taḥṣīṣ ḳılınması vaḳtiyle bir ṫaḳım (18) nā-ehile taḥṣīṣimizden fazlası alınup erbāb-ı istiḥḳāḳına verilmesi (19) ehl-i tadrīs dersleriyle meṣġūl olup diġer maṣlaḥatda buldurulmaması

[132b] (1) her müderris vaḳārın ṫaḳınup her bir ṫalebe kisvesini bürünüp buḫūr-ı ‘ilme (2) ṫaldırılması işbu şīfāt-ı keṣīre ānlarda mevcūd olduġı ḥālde ṫaḳbīl-i yed (3) olunup du‘ālarınıñ iltimāsı işte şimdi āñlar ḥaḳḳında ⁵³⁶ مسمومة لحوم العلماء

Ḥadīṣ-i şerīfi okunup āñların lehmlerinden ihtiraz olunması şimdiden herkese (5) i‘lān itdürilmesi ḳıbel-i Ḥazret-i meṣīḥat-penāhīlerindenistirhām olunup ol bābda emr ü irāde buyurulması

Faṣl-ı Der-Aḥvāl-i Ser-‘Asker

(7) Bālāda zikri sebkāt iden evṣāf-ı ‘aşere ki ṣadra‘zām ḥaḳḳında beyān (8) olunmuş idi ser-‘asker daḫı evṣāf-ı ‘aşereyi cāmi‘ olup zāt-ı sūtūde-i (9) ṣiyemleri meydān-ı fārisde ve miyān-ı ṣecā‘atde sipehsār-ı ‘unvān ile ma‘nūn (10) *lā fetā illā*

⁵³⁶ Ulemānın eti zehirlidir. Almevī, El-Muid fi edebi’l-Mufid ve’l-Mustefid /60 Şi’a kaynaġı)

‘*Alī*⁵³⁷ demdemesi *lā seyf illā zūlfikār*⁵³⁸ şadmesi künküre-i eflāke ‘aksiyle hemen seyfi ğilāfindan çıkarup ‘arş-ı a‘lāya eşdağde ‘aleyke (12) ‘avnullāh şadāsı rüy-ı ‘arżı tepretmesi men nefer ile ‘l-emrū ‘l-ümerā bī-ecma‘ihüm (13) çār çeşm ile muntazırlardur

Ol bābda emr ü irāde seḥā-yı şecā‘atleri telāṭum-ı (14) emvāc-ı ebḥārlarındandur hā arslanım seni göreyim şikār getir de nişān al (15) ger getirürseñ seni taḥsīn ider sāl ma‘lum ola ki ser-‘asker a‘dā-yı devlet üzerine sevḳ idecek tedbīr ve siyāset umūrlarında bir kaç vechle (17) ri‘āyet buyurmaları lāzım edendür

Evvelkisi ‘askeri taḥrīk ve tesyīr eylemezden (18) muḳaddem pīşgāhlarından imrār ü süvār oldıkları atlarına diḳḳat ile nazar ve teḥarrī (19) buyurulmaḳ lāzımedendür ki atlarının içünde ḥarbe yaramaz ḳoca veyahūd küçük ve saḳat

[133a] (1) ve ‘alīl ḥayvānāt olmaya ki guzzāt u mücāhidine atlarının za‘fi müverriş (2)vehndür zirā a‘dā ile muḳātele vaḳtinde ḳuvvet ve heybet verecek eşyānuñ (3) aḳdemi atdur ve yine esliḥa ve ālāt-ı ḥarbiyye-i sā‘ireleri teḥarrī olup yerlü (4) yerine vaż‘ olunması şāñi yollarda mesāfe-i menāzil-i yevmiyye zu‘efā-yı (5) ‘asākiriñ ḥāllerine göre taḳdūr oluna ki uzun uzak yollarda yürümekle (6) ‘askeriñ zu‘efāsı telef ve aḳviyāsına za‘af ‘arız olmaya ḥadiş-i şerīfde vārid olmuştur ki

⁵³⁹ هذا الدين متين فاغلوا فيه برفق فانّ المثبت لا اضا قطع ولا ظهرا ابقى ya‘nī taḥḳiḳen din-i Muḥammedī metīn ve muḥkemdür siz ṭariḳ-i (9) diyānetde rıfḳ ile seyr ü sülūk ediniz zirā yorḳūn kimesne ne yol ḳaṭ‘ ve (10) ne ḥayvān biraḡur dimekdür

Sāliş bir düşmān üzerine muḥārebeye ‘azīmet (11) olunduḳda eşnāf-ı ‘asākir miyānuñda ḥarbden ‘askeri men‘ edecek ḥarekāta (12) ictisār idenler ve ba‘zı günā erācif işā‘asına bādi olanlar ve a‘dā (13) tarafından casūs bulunanlar gereḡi gibi teḥarri birle miyāne-i ‘askerden ṭard (14) ve teb‘īd oluna ḥatta şāḥib-i sa‘ādet efendimiz daḡı bu emrde diḳḳat buyurup (15) ba‘zı ḡazavātta ‘askere māni‘-i cenk olan münāfiḳinden ‘Abdullāh Bin Ebī Selülü (16) def‘ ve red buyurdular

⁵³⁷ Ali‘den başka yiğit yoktur.

⁵³⁸ Zūlfikār‘dan başka kılıç yoktur.

⁵³⁹ Kesinlikle bu din metninde övünme ve incelik vardır; kendisi ispatlıdır. Hiçbir zaman solmaz ve onun zahiri de bakidir. (Kenzü‘l-Ummal/5377)

Rābi a' dā ile muḳābele ve muḳātele vaktinde aḳāyid ve müzāhibde (17) muḳāif veyāḥūd ser-askere bī-edeblik iden veyāḥūd şūret ve ḥareketinden (18) buḡz ve ḥaḳd-i alāyimi iḥsās olunan veyāḥūd ḥidmetinde taḳşirāt eyleyen (18) kimesnelere ta' arruż olunmaya zirā muḳābele-i a' dāda bu maḳūlelere ta' arruż iftirāk

[133b] (1) gelme ve iḥtilāfı ve cebāneyi müceb olur Cenāb-ı 'izz ü cell buyurur 540 وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ma'nā-yı şerīfī siz küffār ile iltikā eylediñizde nizā (3) ve iḥtilāfdan mücānebet ediñiz zirā öyle vaktde nizā ve iḥtilāf size cebn-i irāş (4) idüp kuvvetiñiziñ zühābını müceb olur demektir Allāhu a' lem

Ḥāmis a' dā ile(5) muḥārebe için şuyu ve otu çok ve etraf ve eknāfı maḥfūz ve tāḡ ve eşcāra (6) ḳarīb mevzī iḥtiyār oluna

Sādis mu' temid ve ṭabī' at-ı a' dāya āşinā casūslar (7) ile iḥbār-ı a' dāya taḥşil-i vuḳūf oluna ki ḥaşmıñ mükreminden ve üzerine ḥücūm (8) olunduḡda ḥīlesinden emniyyet ḥāşıl ola

Sābi vakt-i muḥārebede ḳā'ide-i (9) cenk üzere tertīb ve her cihetine münāsib görülen rüesā-yı mu' temed ta'yīn (10) ve ḳavminden bulunan zāt bi'z-zāt şufūf-ı askerī yoklayup ḥalel gördüḡü (11) maḥallerini tertīb ve tanzīm ve düşmān ḳanḳi ḳola meyl iderse ol ḳola gerüden (12) imdād erişdürüp kuvvet vere

Sāmin zümre-i mücāhidini ḳitāle terḡīb ile taḳvaya (13) virmek ve a' dā üzerine ḡalebe emārelerin iş'ār ve iş'a'e ve a' dāyı 'uyūn (14) 'asākirde ḥaḳīr ve şaḡīr gösterecek şūret u ḥāletler irā'e ve ṭavāif-i (15) askeriyeden ḳaḥr ve tedmīr-i a' dāda ḥüner ve dilāverlik izḥār idenlere medār-ı ma' aş (16) olacak ḳurā ve arāzi ve 'aṭāların va'd eylemek gerekdür

Tāsi Cenāb-ı Ḥudā-yı (17) bī-çün zümre-i mücāhidine vereceḡi şevāb ve dār-ı āḥiretde ānlar için ta' dād (18) olunan na' īmi ve şühedānuñ kendüleri ḥaḳḳında olan fezāil-i uhreviyeden (19) başḳa medār-ı ma' aş-ı dünyevīleri daḡı ba' de's-şehādet evlādlarına verileceḡi

⁵⁴⁰ Birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. (Enfal,46)

[134a] (1) kelimât-ı terğib-âmez i‘lân eylemek gerekdür ‘âşir zümre-i ‘askerîyyeden (2) umûr-ı harbiyyeye vâkıf ve haberdâr olan şâhib-i re‘yler ile ve i‘vân ve ricâl-i (3) devletiñ dağı ihtiyârlarıyla müşâvere ve işkâl vâkı‘ olan umûrda ânlara (4) ihâle ve teslîm buyurıla ki hatta haţâ ve zeleden selâmet hâşıl ola ve li hazâ (5) şâhib-i sa‘adet efendimiz bu huşûşda el-harbü hud‘a buyurmuşdur

(6) Ve bu âyet-i kerîmenuñ dağı sebeb-i nüzülü aşıl muhârebe haqqında nâzil olmuşdur kâlellâhu Te‘âlâ fikelâmihi'l-kadîm ⁵⁴² واحد عشر غزايه ⁵⁴¹ - وشأورهم في الأمر tertîb (8) olunan ‘asâkir-i Cenâb-ı Zât-ı Muţlakıñ vâcib kıldığı hukuķu bî-tamâmiha edâ ve hudûd-ı şer‘îyyeye mürâ‘âtta ğâyet ihtimâm oluna ve bir de tîaife-i ‘askerîyyeden (10) bir ferdi ticâret veyâhûd zirâ‘at eylemeĝe kıomayup zecr ve men‘ eyleyeler zîrâ ticâret ve zirâ‘at-ı ‘askerî maķûlesinüñ muşâberet a‘dâda ve şıdk ile cihâd ve (12) ĝazâda ıkdâmlarına mâni‘ olur

Ve ‘asâkir likâ-i a‘dâya teveccüh eylediklerinde (13) Cenâb-ı Haqqı ve haqq-ı pâdişâhiyi iltizâm eylemeleri elzemdür ve lâzım Haqq Bâri (14) Te‘âlâ dört şeydür a‘dâ ile vaķt-i iltikâda şabr u şebât eyleyüp (15) kendülerinüñ iki mişl miķdârı ve noķşân-ı müşrikînden yüz çevürmeyüp (16) izhâr-ı şecâ‘at eyleyeler Cenâb-ı Haqq ⁵⁴³ يَغْلِبُوا مِائَتْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا buyurmuşdur

Ya‘nî Cenâb-ı Haqq buyurdu ki habîbim sen ĝazâda müvâhħidini müşrikîñ ile muhârebeye terğib eyle eĝer sizden yirmi nefer mü‘minîñ şabr u şebât iderse iki yüz müşrike ĝâlib olurlar eĝer [134b] (1) sizden yüz nefer şabr iderler ise biñ nefer müşrikîne ĝalebe iderler (2) vallahu a‘lem bu taķdürce bir nefer mü‘min-i şâbır on müşrike ĝâlib olmaķ iķtizâ (3) idüp bu âyet-i kerîmeden soñra Cenâb-ı Feyyâz-ı Muţlak zümre-i muvâhħidînden (4) bir neferiñ on nefer müşrik ile muķâtele meşakķatini tahfif içün her bir ehl-i (5) İslâmîñ iki nefer-i müşrik muķâtele eylesin vâcib kılup

⁵⁴⁴ أَلَا أَنْ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ buyurdu

⁵⁴¹ Bir işte daima istişare edin.(Ali İmran/159)

⁵⁴² On bir savaşı vardır.

⁵⁴³ Eĝer içünizde sabırlı yüz kişı olursa iki yüz kişıye ĝalip gelir.(Enfal/66)

⁵⁴⁴ Şimdi Allah sizlere kolaylaştırdı. (Şûrâ/66)

Ya'nî şimdiye dek bir nefer-i ehl-i İslâmdan on nefer-i (7) müşrik ile muķātele eylemesi vācib idi lakin Cenāb-ı Hūdā-yı Mute'al siziñ (8) za'af-ı bedenüñizi bilüp bu ānda muķātele meşakķatiñizi taķfif itmekte fimā (9) ba'de eğer sizden yüz nefer mü'min muķātele-i a'dāda şabr ü şebāt eylerse (10) iki yüz nefer müşrike ğālib olur

Ve eğer sizden biñ nefer mü'min şabır ise Cenāb-ı Hāķķıñ izn ü 'ināyetiyle iki biñ nefer müşrikine ğalebe eyler demekdür vallahu a'lem mervīdür ki Hunsā Binti 'Ömer Bin Şedidü'l-Selemyye nām hātun (13) Kūfe havālisinde vāķı' Kadesiyye nām mevzu'da vuķū' bulan maħall-i muħārebede (14) dört nefer evlādıyla ma'ā hāzır ve mevcūd bulunmağla bir aħşām oğullarına bu (15) şüretde naşihate başlayup ey oğullarım siz kendi tav' u ihtiyārıñız ile (16) İslāmı kabül ve muhtār olarak muhāceret eylediniz Cenāb-ı Hāķķa ķasem iderim ki (17) anañız ve babañız bir olup ne ben babañıza ve ne babañız baña hıyānet eylemeyüp neseb (18) ve hasebiñiz şahih ve sālimdür müşrikin ile muħārebe iden guzzāt-ı muvaħhidine Cenāb-ı (19) Bārī ne ķadar ecr ü şevāb kerem buyuracağı muħaķķaken cümleñiziñ ma'lūmıdır

[135a] (1) ve dār-ı beķā bu dār-ı fenādan ğayurludur ve Cenāb-ı Bārī buyurur ki fi sebīlillāh (2) müşrikin ile muħārebede ķatl olanları siz emvātdan zann itmeñüz añlar ğayy olup (3) Cenāb-ı Rabb'ül-'İzzet 'indinde ni'am-ı celīle ile merzūķdirler bu taķdirce ğarb (4) kurulup bāzār-ı ceng-i kerem ve lehib-i nizāl resīde-i saħ-ı felek ķarım oldıķda (5) siz bilā tereddüd ma'reķegāha iķtiħām ve rüesā-yı müşrikin ile muşādele ve mücādeleye (6) dīlirāne iderseñiz dār-ı 'uķbāda ğanāyim ve kerāmete zafer-yāb olursuz diyerek (7) muķāteleye terğib eyledikde evlādlarınun daħı 'urūķ secā'atleri cenebān olup (8) vālide-i muħteremelerinun yanunđa kıyām ve 'ale's-şabāh cümlesi ma'reķegāha şitāb ve (9) teķābül şıffin 'indinde evvelā birisi leşker-i müşrikine iķtiħām işbu ebyātı inşād idüp ķırā'at eyledi

يا اخوتي ان العجز الناصحة
قد نصحتنا اذ رعتنا البارحة *

مقاتلة ذات بيان واضحة *
فبادروا الحرب الفروس الكالحة *

فأنتم بين حياة سالحة *

(14) Maẓmūn-ı ebyāt ey benüm birāderlerim taḥḳīḳān bize nuṣḥ iden vālidemiz dün gice (15) baṣ eylediği belîğ ve vāzih kelāmı ḥulūṣa maḳrūn idi siz de mütenaṣṣih (16) olup ḥarb-i ṣedīde müsāre‘at iderseñiz ḥayāt-ı ṣāliḥa ile baḳi veyāḥūd (17) ğanīmet-i rāyiḥa-yı mevrūṣ olan mevt ile ṣehīd olup bu iki sa‘ādetden (18) birini iḥrāz idersiz demekdür bu ebyāt-ı kır‘at idüp muḥārebe iderek nā‘il-i (19) sa‘ādet-i ṣehādet oldı raḥmetullahi ‘aleyh ba‘dehū ikinci daḥı bu ebyātı kırā‘at idüp

قد امرتنا ابا السداد والرشد *

نصيحة منها وبراً بالولد *

فباكروا الحرب حماة في العدد *

أما الفئوز بادر على الكبد *

اوميتة تو رثكم غنم الابد *

في جنة الفردوس والعيش الرغد ⁵⁴⁶

(4) Ya‘nī vālidemiz bize nuṣḥ iḥsān itmek üzere rüṣd ve sedād emr eyledi (5) siz daḥı ṣeci‘ ve bahādirlerden neticeler ile ḳitāl ṣitāb ediñiz ya size teskīn-i (6) ḥarāret edecek fevz yāḥūd cennet-i a‘lāda ğanimet-i ebediyye īrāṣ idecek ṣehādet sa‘ādetlerinden birini taḥṣīl idersiz dimekdür bu daḥı ḍarb-ı seyf cihād iderek ‘āḳıbet taḥṣīl-i sermāye-i ṣehādet eyledi ba‘dehū ṣālīs (9) daḥı bu ebyātı inṣād eyleyüp

نصحا وبراً صدقا ولطفا *

فبادروا الحرب العيون زحفا *

حتى تلاقوا آل كسرى لفا *

⁵⁴⁵ Ey kardeşlerim! Bu yaşlının nasihatleridir:
Yarın için nasihatları dinler ve uyarsak

Apaçık olan savaşın beyanı
Acele etmeyin savaşmak için yiğitlik ruhuyla

Sizler güzel hayatın arasındasınız
Ölümler ganimetleri varislerine gider.

⁵⁴⁶ Ey şuur sahibi bize emrettin
Onlardan nasihat ve çocuklara iyilik

Savaştan önce kızgınlaştırdın sayısızca
Kalbimize yerleştirdin kalkışmamız için

Ölünce varis olursunuz ebedî
Güzel hayat ve Firdevs cennetine.

وتكسفوهم عن حماكم كشفا*

افا نرى التقصير عنهم ضعفا
والقتل فيهم نجدة وعرفا⁵⁴⁷

(13) Ya‘ nī vālidemiz bize naṣīḥat ve iḥsān-ı ṣādīk ve lūṭf eyledi siz daḥı (14) mükerreren kıyām iden ḥarbe sevinerek ṣitāb ediñiz ki ḥatta āl-i kisrāya müctemi‘ an (15) mülākī olup tesellütlerini geregi gibi def‘ eyleyesinñiz zīrā ben anlardan (16) za‘ if bilürim ve anlar ile muḥārebede katl olunmağı ṣecā‘ at ve metānetden ‘add (17) iderim dimekdür bu daḥı kemmiyet-i dilāverī ederek ṣehādeti (18) resīde oldu ba‘ dehu rābi‘ daḥı bu ebyātı inṣād eyleyüp

لسنا الخنساء والا للاكرم
اعنى عروا اذا السماع الاقدم*

ان لم رد في الحرب جيش الاعجم
عاجل او مغنم او فاة في سبيل الاكرم⁵⁴⁸

[136 a] (2) Ya‘ nī ya fevz-i ‘acil yāḥūd ḡanāyım yāḥūd fī sebilillah vefāt-ı sa‘ ādetlerinden (3) birini taḥṣīl içün ceyş-i a‘ cāmı ekeriz red edemezsñ semāḥat ve kerem (4) ile muttaşif olan ‘Ömerüñ ve Ḥansānuñ evlādından degiliz dimekdür (5) cām-ı ṣehādeti nūş idüp rūḥ-ı pür-fütūḥı a‘ lā-yı ‘illiyine ‘urūc (6) eyledi vaḳtā ki vālidelerinüñ mesmū‘ ası olduğı ānda Cenāb-ı Bāriye şükr eyleyüp (7) baña bu dört nefer evlādımñ ṣehādetleri şerefini gösteren Cenāb-ı feyyāz-ı (8) muṭlaḳdan ricā iderim ki rüz-i cezāda daḥı ānlar ile beni cem‘ eyleye diyüp (9) ḥatm-i kelām eyledi Ba‘ deẓā ser-‘ askere lāzımdur ki ṭāife-i müşrikīn ile (10) ṭāife-i bāḡiye miyānuñı fark

⁵⁴⁷ Lütüfla, sadakatle ve iyilikle nasihat
Yerde sürünerek acele gider savaşa

Kisra ehliyle karşılaşana kadar
Himayenizden karanlıktan kurtulurlar

Görmüyor musunuz onları daralttık zayıflattık
İmdat sesleri onlardan savaşta yankılanıyor.

⁵⁴⁸ Biz Hansa veya Ekrem değiliz
Yani ben urvayım işittim eskileri

Eğer acemlerin askerleri savaşta geri dönmezlerse
Acele edin savaşın yâ da ölün Ekrem yolunda

eyleye ya' nî zümre-i müşrikîn ile olan kıtâlde hîle şüretinde hücum câiz degildir ammâ zümre-i müşrikinde câizdür

şāñi bāgiyenüñ (13) kıtāl ile ancak haqqa rücu'ları kaşd olunup katlleri maqşud-ı bi'z-zāt degildir

(14) şālîş muķātele iderler ise muķātele olunur rev gerdān oldukları hālde (15) kıtāl terk olunur rābi' mecrūhları katl olunmaz hāmîs isrāları katl olunmaz

(16) Sādis aḥvālleri iğtinām ve zürriyetleri seyis olunmaz

Sābi' bağīnuñ (17) kıtālında müşrik-i mu'āhededen isti'āne olunmaz

Şāmin ḥāneleri ihrāk (18) ve eşcārları kaṭ olunmaz ammâ zarūret mess itdîgi hālde ihrāk (19) ve hücumda müsā'ade-i şer' iyye vardür müşrikinden maqtūl olunanlarıñ

[136b] (1) mālları iğtinām olunur ve katl olunmayanlarıñ mālları mevķūfen hıfz olunur (2) eğer İslāmı kabūl iderler ise yine kendülerine red olunur işte tanzīm olunan (3) kānūn ḥitām bulduķda ol vezīr-i āşif şıfat zeyl-i kānūna işbu istid'āy (4) tezbīrle taķdīme becā gördi

Şüret-i İstid'ā

(5) Ma' ruzı 'abd-i dā' i-i dīrīneleridür ki bu 'abd-i ḳalīlū'l-bezā' bā emr-i irāde-i (6) Ḥāzret-i cihāndār ile işbu tertīb ü tanzīm gerde-i ḳarā'atları resīd-i ḥitām birle merfū' -ı sūdde-i (7) seniyye-i Ḥāzret-i tācidāri bende kılındı eğer bu ḥidmet-i 'ācizānem şayān-ı i'tibār-ı cihāndār-ı dil-nüvāz ve manzūr-ı (8) enzār-ı şehriyār-ı ser-efrāz buyurulur ise haq ḳākerānemde (9) daḥı ni' met-i 'uzmā ve mediyyü'd-dehr sermāye-i faḥr-i bī-intihā olacak ke's-şems fī vasaṭü's- semā (10) zāhir ve rüşenādur

Hemen cenāb-ı melikü'l-mülkü lā yezāl veliyü'n-ni' am 'ālim-i bā' iş-i āsayış-ı ümem pādīşāh-dārā şehenşāh İskender Ḥaşem Efendimiziñ ṭubā-yı (12) şevket ve iclāl-i Ḥüsrevānelerin gülşen-i sarāy-ı 'ālemde ilā āḥirü'z-zamān memdūdü'z-zülāl (13) ve 'amme-i bendegān şādıķu'l-cihānlarıñ sāye-i 'ināyet vāye-i şāhānelerinde (14) ḳarīn-i āsayış istintāl eyleye āmin bī-hürmeti seyyide'l- mürselīn vaḳtā ki (15) iş

bu kânûn hikmet-i resîde-i dest-i Hâzret-i tâcidâri olmağla mazmûn-ı (16) hikmet meşhûr-ı manzûr enzâr-ı Hâzret-i şehriyâri oldıkda ke'n-nezd-i (17) şâhâne mânend-i define-i 'uzmâ ve bir gevher-i kemyâb olmagla vezîr-i âşaf- (18) şîfât şadâret- şandaliyyesine iḳ'âd idâre-i istiḳlâliyyet virüp (19) mühr-i Süleymânı kıble-i şâhândan ol vezîr-i âşîf şî'âra ba'de't-teslîm bâr-ı emânete

[137a] (1) tahmîl olundu vezîr-âşaf daḥı ⁵⁴⁹ إِنَّه كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا âyet-i kerimesin kırâ'at (2) idüp bâr-ı emânete hamûl oldı ve bu yüzden âsiyâb-ı zemînde ma' delet (3) çarḥın tebridüp tedbîr-i menzîl ve siyâset-i medeniyyet ḥaṭasın (4) ögüdüp merḥamet daḳîḳını kılup aḡniyâ ve fuḳarâya nefḥ eyledi ânlar daḥı

⁵⁵⁰ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ âyet-i kerîmesi sancağı tahtına cem' olup bi'l-cümle zıllullâh-ı (6) cihândâride sâye-mend oldılar pey-der-pey düvel-i seb' aya daḥı elçiler (7) gönderüp ânlar daḥı gerdem-i inḳiyâdların rıḳbe-i Hâzret-i mülûkâneye rabṭ ve (8) ta' lîḳ itdiler

Ol te'lîfâta bâdî olan pâdişâh mühr-i ma' dalet (9) şî'ârîñ vezîr-âşaf şîfâtıñ ef'âl ve aḥvâli ve ḥarekâtı ve sekenâtı Belḥ pâdişâhı (10) Maḥmûd Ġaznevîñ vezîr-i müdebbiri mânend Ayâsdur ne âña ki vezîr-i seffâḥ olan (11) İbn 'Aḳlemi şöyle ki şâhı müşârun ileyh vaḳten meni'l-evḳât şaydgâhında (12) ḳurnâsından devr olup bir ḥayme-i türkmâna misâfir oldıkda sen temyîze (13) ırmış Ayâs-nâm daḥı ḥayme-i mezkûrda bulunmağla ferâsetle şâh oldıḡunu (14) ba'de'l-iz'ân sarây-ı hümâyundan maḥrec ḳurnâ gibi âdâb-ı mülûke ri'âyet ve ve ḥidmet-i (15) pâdişâhiye kemâ yenbağı diḳḳat ve irâde-i şâha terabbuş iken ol eşnâda pâdişâhi müşârun ileyh Ayâsdan hâtü'l-mâ didikde

Ayâs daḥı efendim yaḳın maḥallde (17) mânende-i âb-ı zülâl bir çeşme-i ḥayât vardır ki nûş idenlere ḥayât-ı ebedî (18) ve câvidân-ı sermedidür pederim ol menba' -ı âba gitmişdür şimdi gelür diyü bir sâ'at (19) ḳadar pâdişâhı şûrb-i mâdan men' idüp ba' deḥü ḥuzûr-ı şâhda olan

⁵⁴⁹ Kesinlikle o zalim ve cahildir (Ahzab/72)

⁵⁵⁰ Sizlerden emir olanlar. (Nisa/59)

[137b] (1) kûzeden kâseyi memlü idüp pâdişâha sundukda ol dağı nüş (2) idüp eyitdi ey Ayās niçün hılâf-ı sūhana mütecāsir oldıñ hâlbuki (3) ol şu müheyyâ idi hılâf-ı irtikâba sebep nedür

Ayās eyitdi efendim mesāfe-i (4) ba‘ideden teşrîf buyurmañız ile vech-i şerifiñizde aḥmer arupdan leṭāfetiñizde (5) olan ‘ırq-ı manzūr-ı ‘ācizi oldıkdā teskîn-i ḥarāret ve temkîn-i raḥat içün (6) ol ābıñ nüşundan ‘avq-ı te’ḥîr eyledim ki vücūd-ı hümāyūn-ı ‘ālem-şümūllarına bir (7) zarar işābet itmeye işbu taḥrîr-i meşrūḥ ṭab‘-ı şāhāniye muāfık gelmeğın (8) Ayās-ı mūmā ileyh pederinden alup başda külā arkada keçe ayaḳda çarık (9) olaraq getürüp ba‘de’t- tertibihi kendülerine ser kurnā eyledikde sā’ir kurnā Ayāsa (10) ḥasede mütecāsir oldıklarında yevmen mine’l-eyyām fırsatı ğanimet bilüp ḥuzūr-ı pâdişāhıde (11) Ayās ḥaḳḳında şöyle ifāde-i merām itdiler ki işbu nā-merd gedā iken şāh olmaḳlık (12) murād ider

Ḥatta ol ḳadar ḥazîne cem‘ eyledi ki Ḳārūnı sebḳat itdi eğer bu ḥuşuşda (13) müsā‘ade-i Ḥazret-i tācidāri buyurulursa mūmā ileyhiñ ḳapalu oṭasını fetḥ idelüm (14) terāküm itmiş olan zı kıymet eşyâyı ḥuzūr-ı şehriyāriye ‘arz idelüm (15) didiklerinde bu ḥuşuşda ızın-i hümāyūn şādır oldı ki her ne ki Ayās cem‘ (16) itmişdür kāffesi sizleriñdür āñlar dağı bābların miftaḥların kesr idüp (17) içeriye duḡūl eylediklerinde eşyā-yı nefise değıl ḥasise dağı yokdur ancak (18) derūn-ı hücrede köhne bir külāḥ bir çaruḳ bir kepenek bunlar me’yūs (19) oldıklarında Ayās dağı ḥaḳḳıḳat ḥâlden ḥaberdār oldıkdā ḥuzūr-ı şāhāniye

[138a] (1) ba‘de’l-iḥzār irāde ta‘alluḳ itdi ki ey Ayās bunları cellāda teslīm idüp (2) bu maḳūle müfterileriñ ser-i nā-pākları beden-i ḥabîşlerinden cüdā olsun (3) ol ḥamidü’l-ḥıṣāl Ayās dağı teskîn-i ğaḏab-ı şāhāne içün sem’an ve ṭā’an diyüp (4) ḥuzūr-ı şehriyārıden ḥurūc eyledikde her birilerinuñ sebeblerini ab‘de’t-taḥliye (5) size olan zarar baña işābet etsün her çe bād bād diyü ḥuzūr-ı şāhā geldikde pâdişāḥ eyitdi ol oṭadaki çaruḳ ve külāḥdan murād ne idi

(7) Ayās eyitdi efendimiz bu bendelerini ḥaymeden getürdükleri vaḳit libāsım bu (8) idi tā ol vaḳitden bu aña ḳadar ol libās ol meftūḥ hücreye vaż‘ idüp (9) beni ḥalk iden Ḥallaḳ-ı ‘ālem ḥazretlerine şalāt murād itdükde ol gice üzerinde (10) başda

külāh ayakda çaruk olarak namāz edā idüp du‘āya meşğul (11) olduğumda ey nefis dünyāya mağrūr olup herkesi tahkīr itme işte çaruk (12) hemde külāh yakīn vakitte

⁵⁵¹ كل شيء يرجع الى اصله fehvāsınca bu şūrete (13) girerseñ diyü nefsimi zabt idüp ol vechle Cenāb-ı Hākka teşekkür (14) idüp ihsān buyurduğunuz ma‘āşı dağı fuḡarāya bezl ider idim bu sırra (15) hiç kimesnenuñ āgāhı olmadığından rufekālarım oṭayı mezkūrda eşyā-yı (16) nefise vardur diyü şüphe idüp efendimiz ğamz itmişler

Bu takşīrāt (17) ānlarda olmayup belki bu kuluñuzda oldu ki āñları sū-yı zanna bırakmış oldım (18) bināberīn efendimiziñ ‘avf-ı şāhānelerine mağrūren ānlarıñ sebillerini tahliye idüp (19) tarziye eyledim diyü ḥatm-ı kelām eyledikde mūmā- ileyhim dağı cümleten Ayāsa kul [138b] (1) olup ḥaṭālarını muḡarr olduklarında bu cihetden Ayāsıñ rif‘ atı nezd-i (2) şāhānede kāt ender kāt oldu

İşte Ayās kendi miqdārını (3) bilüp ḥaddini tecāvüz eylemeyüp akrānuña tefevvuḡ da‘vāsı itmediğinden (4) beyne’n-nās maḡbūl ve mergūb oldu kemā ḡāle ‘Ali raḡiyallahu ‘anh ⁵⁵² عرف حده ولم يتجاوز طوره ومن خصائصه

Bir gün Ayās ḥuzūr-ı (6) pādīşāhīde sekiz sā‘at miqdārı kāim olup ayakların tahrīk itmedi (7) sā‘at on raddelerine geldikde parmaḡlarını tahrīk idüp ḥuzūr-ı (8)pādīşāhīden ḥurūc itdükde melik-i müşārun ileyh gördü ki bir ‘aḡreb Ayāsıñ (9) parmaḡını tepüp helāk olmuş bu cihetden pādīşāh-ı ‘ālem-penāh Ayāsıñ (10) bu ṭavr-ı edebine engüş-i dehāñ eyledi gör imdi Ayāsa ki bu edebi ne edebdür (11) ve bu ta‘zīm ne ta‘zīmdür

Nükte pādīşāhdan murād ḡallāḡ-ı ‘ālemdür (12) Ayāsdan murād ehlullāh-ı ‘azāmdur āñlar ki şalāta şūru‘ itdüklerinde (13) Allāhu ekber diyüp nefislerini zebḡ idüp māsivayı terk iderler ḡatta ol (14) ḡālde vücūdlarını ḡaṭ‘ etseler aṣlā duymazlar nitekim esedullāhu’l-ġālib (15) ‘Alī Bin Ebī Ṭālib kerremullāhu vechehu ḡazretlerine ġazālardan bir ġazāda vücūd-ı (16) sa‘ādetlerine ġürz işābet idüp vec‘i müşetted

⁵⁵¹ Her şey aslına döner. (Ali el-Kāri Mişkatü’l-Mesabih /2936)

⁵⁵² Kişiye Allah rahmet eylesin. Haddini bilen başkasının haddini aşmayan onun özelliğindendir. (Sa‘alabī Kitabu’l-İcāz fi’l-İcāz s.36)

oldıkda eṭṭibaya müraca‘at (17) olunduḡda añlar daḡı cevābında bu nīzeler üstüḡāñdan iḡrāc olunur

Be-şarṭ-ı (18) ān ki bir devā verildikde ‘aḡıl zāil olup ba‘dehū mu‘āliceye mübāşeret (19) oluna didiklerinde ol ḡazret buyurdu aña ḡacet yokḡdur imdi ben şalāta [139a] (1)şürū‘ ittigim demde iḡrāc olunsun diyü emr buyurduḡlarında ṭabīb-i (2) mūmā ileyh daḡı cism-i sa‘ādetlerin teşriḡ idüp derūn-ı üstüḡāñdan(3) nīze iḡrāc olunduḡda ol ḡazret-i şalātdan fāriḡ olunduḡda buyurdular ki (4) vallāhū’l-‘āzīm vücūdumda ber-vec‘ ve elem ve ekdār müşāhede itmedim

Zirā (5) ḡuzūr-ı Bārīde beşeriyyet benden zāil olup fenāfillāḡ beḡābillāḡ ile ḡāim (6) idim buyurdular işbu mertebe-i ruḡāniyyete vāşıl olmuş iken rabbim Te‘ālā ve (7) Teḡaddes ḡazretlerine vech-i lāyıkıyla ‘ibādet itmedim diyü mā ‘abednāke (8) ḡaḡḡa ‘ibādetike demdemesiyle ḡüyān oldı vemen terbīruhu Ayās rütbe-i (9) vüzārat ḡayiz oldıkda esrār-ı devlete vāḡıf ve meşreb-i sultānī (10) taḡşīl idüp ḡaḡab-ı melikden fevḡe’l-ḡāye iḡtiraz üzere olur idi

(11) ḡatta pādişāḡ bir kimseye ḡaḡab itdükde ol kimseyi arslan (12) ḡāneye ṭarḡ idüp esedler ānı pāre pāre iderler idi bu ḡuşuşda (13) bir tedbīr-i ḡasene lāzımdur diyü yevmiyye on koyun esedlere taḡşīş idüp (14) kendi yediyle arslanlara taḡsīm bu yüzden esedler ile muvāneset ḡaşıl (15) ḡılınmışdı vaḡten meni’l-evḡāt melike ḡiddet ṭārī olup ‘inde fevarānū’l-ḡaḡab(16) Ayāsı arslan ḡāñeye ṭarḡ olunmasına irāde ta‘alluḡ itdükde (17) ḡurb-ı sultān āteş-i sūzān būd feḡvāsınca ba‘de’t-ṭarḡ arslanlar (18) üzerine ḡücūm itdüklerinde ḡiss itdiler ki kendülerinuñ velīyü’n-ni‘ metleri (19) Ayāsdur ol demde Ayāsa tabaşbuşlar idüp tāb-ı şabāḡ ri‘āyet itmede

[139b] (1) oldılar ba‘de’s-şubḡ şāḡıñ ḡaḡabı teskīn olup nedāmet geldikde (2) emr buyurdular ki ḡörüñ ol bī-ḡārenüñ ḡālī neye mūncer oldı pāsbanlar (3) ḡaber virdiler ki Ayās arslanlar arasında ber-ḡayāt olup zevḡ u şafādadur (4) der-‘aḡab ḡuzūra gelmesine emr olunduḡda

Melik eyitdi ey Ayās (5) bu ḡāl ne ḡāldür ki sibā‘-ı cāyi‘ānlarıñ size aşlā zararları ṭoḡunmadı (6) yoksa bir siḡir mi itdiñ Ayās eyitdi estaḡfirulāḡ veyāḡūd bir efsūn mı (7) oḡudıñ Ayās eyitdi ḡaşā ya ne ile kendiñi selāmetde bulduñ Ayās (8)

eyitdi yirmi seneyi mütecāviz bunlar benüm yedimden lahm-ı ğanem ekl
itdüklerinden bu (9) bendelerini veliyü'n-ni' met ittiḥaz itdükleri cihetle bir gice baña
ri'āyet idüp (10) rüy-ı müsā'ade gösterüp efendilik ḥaqqını icrā itdiler

Şāh eyitdi çünki (11) bir takım *ḥar-ı lā yefthemler* ḥidmet ḳadrini bilüp saña
ri'āyet itmişler ya ben ki (12) bir pādīşāh olduğum ḥālde ḥaqqıñda taḳşir itmiş
oldığım *eẓhārun mine's-şemsdür* (13) bu ḥuşūşda bizi ma'zūr tutuñ diyü 'özü
dileyüp düstür-ı mükerrem (14) muşir-i mufahḥam berātını yed-i Ayāsa tefvīz
buyurdular

Telḥ kām olsa da şirin kelāmıñ ey şāhā

Sen heman eyle tekellüm rāzıyım düşünāme ben

Ve minhü bir gice Ayās ḳula çıkup geşt-i güzār ider iken yolu bir ḥāneye
teşādūf (17) idüp gördi ki dört kimesne derūn-ı ḥānede sākinler āñlar su'āl (18)
eyitdiler ki siz kimlerdensiz Ayās eyitdi ben bir merd-i ğarībim eğerçi bu bendeyi
(19) ḥidmete ḳabūl iderseñiz me'al-iftiḥār 'ubūdīyyetde ḳuşur itmem āñlar eyitdiler
ki

[140a] (1) Bizler sārık gürūhundanız bu gice ḳaşdımız ḥazīne-yi celīledür
hünersiz (2) kimseyi ḳabūl itmeyiz içlerinden birisi eyitdi benüm hünərim
gūşumdaki her ne (3) istimā' idersem idrāḳ iderim dediler bu hünər ednā bir
hünərdür ki bunuñ ḳıymeti (4) bir altundan iki altuna ḳadardur diğeri dedi benüm
hünərim bāzūmdadır (5) metīn olan divārları delüp kemend atarım dediler bu hünər
evsaḫdur (6) biri daḫı eyitdi benüm enfūmdedür ḳanḳı türābı şemm idersem kimiñ
oldığunu āñlarım (7) bu ki daḫı lā ne'am demeyüp sūkūt itdiler diğeri eyitdi benüm
hünərim gözūmdedür (8) leyle-i muzlīmde bir kimseyi görürsem gündüz daḫı ānı
ba'īne teşāḫḫuş iderim dediler bu hünər daḫı pek fenā değildür

Ayās eyitdi benüm hünərim daḫı engüşt-i şehādetimdedür (10) ya'nī ḥīn-i
iḳtizāda mücrimler selāsla rabṭ olunup cellād öñüne geldikleri (11) vaḳit şehādet
parmağımla işāret itdiğimde anları cellādlarından sebillerini (12) ḥalāş iderim ve
āñlar eyitdiler ki bu hünər cümleden a'lādur zirā bu gidiş ile (13) bir gün cellād
yedine düşeceğimize aşlā şūphemiz yokdur bize çāre ancak (14) sen olursuñ

cümlemiz seni mürşid-i kâmil bilüp inkıyâd itdük diyüp (15) ‘âzm-ı hazine-i celîle oldılar eşnâ-yı rāhda giderken bir kelb şadāsı istima‘ (16) itdüklerinde kulağında hāşşaşı olan zāt eyitdi bu kelb dir vezîr-i (17) pâdişāhî siziñle berāberdür ṯama‘larında bu kelāmı ıŝgā itmediler kemend ez-kemend (18) ātup bir maħalle geldiler hazine bu mudur diyü ṯurābı koķuladıķda eyitdi bu bir (19) ṯul ħatun ħānesıdur diyü ‘ākıbet ħazineye vāşıl olup murād

[140b] (1) itdükleri ķadar mücevherāt alup ħāne-i mezbūreye gelüp sākin olduklarında (2) Ayās bi’t-taķrīb aralarından çıkup maķāmına geldikde ba‘de’ş-şubħ merķūmunı (3) eşyā-yı nefise ile me‘ān ħuzūr-ı Ayāsa ihzār olunduklarında ba‘de’l-istinṭāk (4) ve’l-iķrār ‘alā mūcib-i iķrāruhum li-ecli’l-ķatl meydān-ı siyāsetde cellād yedîne (5) teslim olundular ol demde çeşminde hāşşa olan zāt gördükçe gice kendiler (6) ile berāber olan zāt vezîr-i pâdişāhîdür refiķlerine selāmet şalāsını güyān (7) olup eyitdi ey ķavm işte ķatlimize emr iden āmir gice bizim ile olan refiķdür (8) el-kerim izā va‘d-i vefā mefhūm-ı münīfi nāşiyesinde muraķķamdur elbetde sebīlimiz (9) taħliye olunur didikde ol kerim vezîr-i āşaf şı‘ār bir işāretle bunları (10) yed-i cellāddan ħalāş idüp ba‘de’l-istiĝfār gicede refiķ eylediĝi gibi (11) nehāren daħı mezbūrunı kendūsüne rüfeķā-i şādıķdan ma‘dūd ķıldı

(12) nūkte Ayāsdan murād cenāb-ı zāt-ı ķaħħār-ı mutlaķdur düzdāndan murād ‘āşî (13) ve mücrim olan ķullardur zîrā bende-i ‘āşîler dünyāda مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ⁵⁵³ sırrından ĝāfil ve ħudūd-ı şerī‘atden cāhil olup eşyā-yı ħasīseye ṯama‘larıyla (15) kelām-ı ħaķķı ‘ademi aşĝa ħudūd-ı ilāhīyyeye kemend atup tecāvüz itmişlerdür

⁵⁵⁴انى لاجد نفس الرحمن من قبل اليمن sırrını ĝayrı koķmuş ṯul (17) ķoca ķarınuñ ħānesini teşmim lezzeti ħazine-i beyt’ül-māldan sirķat ile mesrūr (18) ‘ākıbet encām-ı giribānların penci-yi şerī‘atden ħalāş itmeyenlerdür diĝeri (19) daħı

⁵⁵⁵اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ يَنْوُرُالله

sırrından rācil dīde-i zāhir

⁵⁵³ Nerde olursan sizinleyim. (Hadid/4)

⁵⁵⁴ Rahmanın kokusunu Yemen taraflarından alıyorum. (Ali el-Kāri Mişkatü’l-Mesabih /6277)

⁵⁵⁵ Müminin ferasetinden korkun kesinlikle o, Allah’ın nuruyla bakar. (Suyuti Durru’l-Mensur c5 s91)

[141a] (1) ile nazar idüp ancak leylen gördüğünü nehâren daḥi fark eylediğine kâni⁵⁵⁶ (2) olup ḥaḳḳı bâtıldan fark ve temyîz itmeyenlerdür ol rûz-ı maḥşerde السَّرَائِرُ sırrı derkâr olup herkesiñ aḥvâli meydân-ı ‘araşâtda keşf (4) olunup zebânâniler pençesine düşdüklerinde vâveylâ na‘rasıyla giryân (5) olduklarında Cenâb-ı Ḥaḳḳ ve feyyâz-ı muṭlaḳıñ rahmet-i sâbıka-i ezeliyyesi cûşa gelüp ‘avf olunmaları daḥı şefâ‘at-i şâfi‘le istirhâm olunur işte (7) Ayâs bu tedbîr-i menzil ve siyâset-i medeniyet ile şâh-ı Ġaznevîyi idâre idüp (8) melik-i şâha ḥalel irâş itdürmeyüp maşlaḥatı devlet muḥavvir lâyıḳında (9) cereyân eyledi

Vaḳtâ ki şâh-ı müşârun ileyh dâr-ı beḳâya rihlet eyledikde Ayâs daḥı (10) siyâset seferine ‘azm eyleyüp müddet-i vâfire geşt-i güzâr idüp bir şehir-i (11) mu‘azzama geldikde her küşeden münâdiler nidâ iderler ki bu dem mâtem demidür (12) bu sâ‘at pâdişâhımız dâr-ı beḳâya rihlet itmişdür her kim ki pâdişâhlık (13) arzû ider şimdi divâna gelsün

Ayâs daḥı münâdinüñ gûş-ı hûşuna (14) maḥfiyyen tekellüm idüp ḡarîb ve misâfir muḳîm ve muḥâcir gerçi ḥilâfete tâlib (15) olursa ḥayyız ḳabûl olur ya olmaz mı münâdi ider ednâ ve a‘lâ her kim ki (16) tâlib ve râḡıb ola ḥayyız-ı ḳabûldeḍür divâna gelsün Ayâs şitâb (17) idüp divâna geldikde salṭanat-ı seniyyeye bi‘r-rızâ tâlib olduğunu (18) ‘arz eyledikde ehl-i divân daḥı derler ki işbu emânet-i celileyi her kim ki (19) ḳabûl eyleye bi-şarṭ âna iki üç seneden şoñra kendi rızâsıyla işbu

[141b] 1 şusuz ve mer‘âsız vuḥuş ve mevzisi keşîr-i ef‘îsi kebîr cezîre-yi ḥâlîyeye (2) gidüp nefsinı tehlikeye ilḳâ itmeye meşrûtdur ve bu şurûṭ üzerine (3) cezîre-yi mezkûrede nice nice pâdişâhlar helâk olmuşdur ol ki vuḳû‘u‘l (4) ḥâldür ḳabûl ve ‘adem-i ḳabûlı ‘uhdeñize müfevvezdür ḥuşuş-ı mezkûrda (5) cevâb buyurulmasına cümlemiz muntazırız Āyâs daḥı cevâbında şöyle başṭ-ı (6) kelâm ve serd-i maḳâl idüp iş bu ḥuşuş nezd-i ‘âcizide ḥîz-i ḳabûldeḍür (7) beşarṭ-ı ân ki mesned-i ḥilâfete cülûsumdan cezîreye ‘azîmetim vâḳtine deḡin (8) her ne kim bizden fermân şudür eyleye fermânber olmañızı müte‘ahhid bir ‘ahd-nâme (9) taḥrîr olunması elzemdür el-ḥâşıl tarafeyn ḳavl-i ḳarâr ve ‘ahd-i mişâḳ ettiklerinde (10) Āyâs serîr-i salṭanata cülûs itdigi günden i‘tibâren tedbîr-i menzil ve siyâset-i (11)

⁵⁵⁶ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (Tarık /9)

medenîyyete mübâderet eyledi şöyle ki bir sene hitâmına degin cezîre-yi mezkûreyi (12) ta‘mîr ve termîm itdürüp cesîm binâlar ve haneler bünyâd ve kendüsüne mahşuş (13) tāk-ı kesrî ve eyvân-ı bülend ve kaşr-ı mu‘allâlar hitâm-resîd oldu sene-yi (14) şâniyede çeşme-i âb-ı zülâl ve ‘uyûn-ı âb-ı hayât ve nehr-i cāriler ve bâğ u bostân (15) ve şukûfeler gül-i gülistân ve raht-ı bî-pâyân ve ber-varağ şadâ-yı bülbulân ve nağme-yi (16) tûtî-yi şekeristân ve sene-yi şâlişede hur u gılmân her hânede mihmân ve (17) izdivaç civâr bî-gılmân me‘kulât ve meşrûbât-ı bî pâyân sāye-i lütfuñda zevk (18) itsün

Cihân ‘adliñle ma‘mûr oldu işbu virân sene-yi şâlişe hitâmında (19) debdebe-yi dārâ ve salţanat-ı İskender-ārâ ile bi‘l-izz ve‘l-iqbâl yeñi cihân sarâyına [142a] (1) duğûl serîr-i ma‘delete cülûs ile ber-kârar ve ber-devâm olup eski dünyâ (2) yeñi dünyâyâ naql u mezc olup qarışdı **nükte** şehirden murâd dünyâ-yı fânî (3) cezîreden murâd âhiretdür ki

⁵⁵⁷الدنيا مزرعة الآخرة fehvâsınca bir kimse dünyâda (4) diyânet u riyâsetinde müstaķîm ve cādde-yi şeri‘atdan ser-i müy inhirâfa bâş (5) göstermez ise ol cezîre ki âhiretdür me‘mûr-ı abâdân idüp cennât-ı ‘âliyâta (6) dâhilinden olur

Ammâ ol kimse ki riyâsetden bî-behre ve diyânetden bî-hazza (7) oldu pâdişâh-ı sâlifûn gibi şehir-i evvelde fâsiķûn mahrumûn ve cezîre-yi (8) hâliyede hâlikûn olup ayâs gibi merzûķu‘l-bidâyet ve‘l-nihâya olamayup (9) mahrûmu‘l-bidâyet ve‘l-nihâyet olur *e‘ûzu billâh mine‘l-hâlihîm*⁵⁵⁸ Hâzret-i ‘Â‘işe (10) rağıyallâhu ‘anhâ vâlidemiz şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hâzretlerinden rivâyet (11) iderler ki Cenâb-ı feyyâz-ı muţlak ‘ilm-i ezelîde bir pâdişâhıñ işlâhına irâde-yi (12) ‘aliyyesi ta‘alluķ itdükde ol pâdişâha bir vezîr-i hayır-hâh ve bir müşîr-i âşaf- (13) şîfat halk idüp pâdişâhı müşârü’n ileyh tarîķ-i müstaķîmde delâlet itdirir

(14) İmdi her pâdişâh böyle bir vezîre muvaffaķ olmak kimyâ-yı sa‘âdet ve kibrît-i (15) aķmer kabîlinden olup bulunamaz bulunur ise de nâyâbdur öteden berü (16) üslûb-ı devlet ve ‘adât-ı ķânûn ve meslek-i mülûkdendür ki her vezîre (17)

⁵⁵⁷ Dünya Ahiretin tarlasıdır.

⁵⁵⁸ Onların halinde Allah’a sığınırım.

İ'timād idüp 'inān-ı devleti ve zimām-ı milleti vezīriñ 'uhdesine tefvīz (18) buyurmayalar gerçi hilāfına sülūk iderler ise 'ākibet-kār-ı nedāmet (19) çekerler

Hatta devlet-i 'Abbāsiden Hārūn Reşid 'inān-ı devleti [142b] (1) vezīri Bermekīye teslīm idüp bir dereceye vāşıl oldu ki Hārūn Reşid (2) ismi zıkr olunmayup Bermekīler diyu şöhet şi'ār oldu cümleden biri (3) Reşidiñ 'amuca Yaḥyā bir gice Bermekī ḥuzūrına gelüp istirhām itdi ki (4) zāt-ı mükerremet-me'ābından üç şey ricā idecegim birinci budur ki on milyon (5) deynim vardur edā olunması ikinci maḥdūmum Rızāyı Mışra vālī edilmesi üçüncü (6) Reşidiñ kerīmesini mūmā-ileyh Rızāya aḳd-i tezvīc edilmesine müsā'ade (7) buyurulması müsted'idür Bermekī daḥı ol meclīsde on milyon ğurūş teslīm (8) vilāyet-i Mışırın menşūrına Rızāyı tefvīz ve sulṭānı daḥı taraf-ı pādīşāhiden (9) bi'l-vekāle Rızāya tezvīc itdükde ḥāzırın bi'l-meclis olanlar işbu ḳāziyye-yi (10) nā-marziyyeye engüşt-dehān ve ḥayretle ser-kerdān oldılar imdi görelim (11) şubḥ-ı şādık zuhūrında netice-yi kār neye mecz olur

Vaḳtā ki şafaḳ-ı kāmīl (12) zuhūr idüp şemsiñ daḥı tūlū'ıyla 'ālem münevver olduḳda ol demde Bermekī (13) dāḥil-i bezm-i Hārūn olduḳda vūzerā ve 'alleme bu ḳāziyyeden ḥaberdār olup ḥuzūrda (14) bulunduklarından kelāmü'l-leylī yemhūhū'n-nehār dirler iken Bermekī suḥan-aḡāz idüp (15) ḳāziyye-yi Yaḥyāyı bir vecche meşrūh 'arz itdükde ol sulṭān-ı mükerremet-me'āb (16) cümlesi nezd-i şāhānemde ḥayz-ı ḳabuldedür diyu ba'del veliyye rızā-yı müşārūn ileyh (17) vilāyet-i Mışıra 'āzam oldılar işte böyle iltifāt-ı şāhāneye maḡrūren (18) ḥazīne-yi beytü'l-mālī isrāf itmede oldu āḥir encām-ı ḡāzab-ı şehriyāriye (19) maḡhar olup ḳatline fermān olup vūcūd-ı 'ālemden ḳalkup Bermekī [143a] (1) Bermekī diyu ile yevminā hazā şöhet-şi'ār oldu ve nihāyetü'l-emr devlet-i 'Abbāsīye 'iş u 'işret ve 'ulemādan nefret sādāta ḥaḳaret ile ḥuzmā (3) şafā da' mā keder zemzemesiyle bā-nūñ olup tā sefāḥ zamānuña gelince (4) ol daḥı zimām-ı devleti ḥā'in-i dīn olan İbn 'Alḳameye tefvīz idüp (5) ol daḥı 'inān-ı devleti ve miftāḥ-i memleketi ḥile vū ḥud'a ile Hülāguya teslīm (6) eylediği kitab-ı tevāriḥde mezkūrdur

Kezālik devlet-i Emevīyye daḥı nāmūs-ı (7) şerī' atı vaḳāya itmeyüp fuḳarāya zulm sādāt-ı kirāmı iz'āç ve 'ulemā taḥḳīr (8) ve zevḳ u şefā ile vaḳitlerin geçirmekde iken Müslīm-i Ḥorāsānī zuhūr idüp (9) salṭanat devlet-i 'Abbāsīyeye

teslīm idüp nām u şānları ceride-i ‘ālemde (10) mezmū mā bākī ƙaldığı kitab-ı tevārihde meştūrdur **li-muħarririhi**

Zulm ile ma‘mūr olan a‘dl ile olur ħarāb

Perde-dār-ı ‘ankebut olup baygūşa vīrān (12) olur ba’zı vūzerā da vardur ki devlet-i ‘aliyyeden yüz bulduƣda zāt-ı (13) devleti keen-lem yekūn ħūkmünde ‘add idüp zamīrinde olan marīzini iẓhār (14) itmeye şūrū’ ider şöyle ki mūmā- ileyh eşrāf-ı ƣavmden ise cihān-gīrligi(15) ƣurar fūrūmāyeden olursa ħalka kendini taƣiyye etmek iĉün (16) ‘inān-ı devleti şahīhi’n-neseb sādāt-ı kirāmdan birinūñ ‘uhdesine tefvīze (17) sa’y-ı belīg ile sa’y idüp ‘āleme teşvīş virür kemā vaƣı‘ fī zamānina tecellüb ve nefi fī-tā’if ba’deẓā (19) mülūk-ı ‘iẓāma lāyık olan meslek Ĥazret-i ‘Ömerü’l-Fārūƣa sülūk idüp

(143b) (1) vezir ü ‘ulemāsı daħı zamān-ı Ĥazret-i ‘Ömerde bulunan vāliler gibi olmaƣ (2) vācibe-i zımmetdendür şöyle ki Ĥazret-i ‘Ömer mā ƣala’tu’ş-şems ve’l-kamer efendimiz (3) ħazretleri bir gice aħvāl-i fuƣarāyı teftiş iĉün devvar iken bir ħāneye (4) duħūlunda gördi bir ‘avrat ocağa bir tencere vaż’ idüp āteş yaƣmağa (5)sa’y ider mezbūrenün sıbyānları daħı feryāda başlar ol ħazret buyurdılar ki (6) yā emetullah bu sıbyānlara sebeb-i bukā nedür ol biĉāre cevāb virdi ki aĉlıƣdan

(7) Ĥazret eyitdi derūn-ı tenceredeki nedür ol ħātūn eyitti şāfi şudur (8) ƣa’ām zanniyle lu’bla ħāba varsunlar ol ħazret nefsine ħiṭāb idüp (9) ey nefis sen ħalīfe olduğıñ ħālde hergün nefsine ħiṭāb idüp (10) şafāda olursañ böyle fuƣarā bu lu’bla ƣocuklarını aldadup ħāba (11) vardursun der-aƣab ħāne-i sa’ādetine gelüp bir ƣuval derūnuna bir parĉa (12) nān u laħm ve ħurma ƣoyup ƣuvālı yüklenüp ol ħāneye duħūl mübārek yed-i (13) sa’ādetleriyle tencere derūnuña vaż’ idüp ocaƣ üzerine ƣoyup ateş (14) yaƣup āteşiñ duħānı mübārek lihyeleri aralarından ħurūc u şu’ūd iderek (15) ba’de’t-ṭabḥ mübārek dest-i şerīfleriyle ol sıbyānları iṭ’ām itdirdükde (16) gülmeye başlayup rāḥat itdirinceye ƣadar ol maḥallde ārām buyurup ba’deḥu (17) ƣıyām ve ‘azīmet buyurdılar

Ve yine rivāyet olunur ki Ĥumuş ƣādısı ‘Amīr (?) ħuzūr-ı Ĥazret-i ‘Ömere geldikde su’āl buyurdılar ki ħasta mısın ‘Amīr eyitdi ħasta olan bu kadar yük ile Ĥuzūr-ı sa’ādetiñe gelebilür mi [144a] (1) yükūñ nedür buyurduƣlarında eyitdi bir

tağarcık ve bir maṭhara ve bir çanak (2) ve ba'z-ı müziyâtdan nefsimi muḥâfaẓa itmek için bir 'aşâdur

Ḥazret-i 'Ömer (3) eyitdi raḥimekellâh ahâlî-yi Ḥumuşuñ İslâmı ne ḥâldedür 'Amîr eyitdi (4) tevḥîd-i Bârî ile evkât-ı ḥamsede şalavât-ı mefrûzalarıyla meşgûllerdür (5) ehl-i zimmet ne ḥâlde eyitdi cümlesi muṭî' u munḳâd oldukları ḥâlde (6) virgûllerini aḥz eyledüm ba'dehu Ḥazret-i 'Ömer buyurdılar ki yâ 'Amîr yine serî'an (7) me'mûriyetine 'avdet eyle'

Amîr eyitdi lâ vallâh ba'dezîn bir maḥalle kâdî (8) olmam Ḥazret-i 'Ömer sebebinden su'âl buyurduklarında cevâb eyitdiler ki (9) ḥengâm-ı me'mûriyetimde bir gün ğâfil bulunup re'âyâdan birine aḥzâkellâh(10) ḥitâbıyla tekdîr eyledüm ḥuḳûka ri'âyet idemedüm ol vechle 'indallâḥda (11) mes'ûlüm didikde ḥazret kıyâm idüp 'Amîrûñ yedinden tutup ma'an (12) kabır-i enver-i Ḥazret-i Seyyide'l-Kevneyn 'aleyhi's-şelâtu ve selleme varup es-selâmu (13) 'aleyke yâ Resûlallâh ve ba'dehu es-selâmu 'aleyke yâ Ebâ Bekr yâ Nebiyyullâh zât-ı (14) nübüvvet-me'âbîñdan soñra benüm avân-ı ḥilâfetümde itdigim kuşûr nedür benüm (15) taraf-ı 'âmilimden böyle kuşûr zuhûra gele

⁵⁵⁹يا اله العالمين يا غياث المستغيثين عن قريب beni bu iki şâhiblerime lâḥıḳ kıl ki iştıyâḳ (17) kemâle reşide oldu ba'dehu 'Amîre ruḥşat virüp ehl-i 'ıyâline vâsıl (18) olup üç günden soñra dâr-ı beḳâyâ rıḥlet eyledi raḳıyallâḥu anh (19) rûbâh eyitdi fî zamânina pâdişâhıñ 'izzeti ne ile ḥâsıl olur

[144b] (1) Ḥakîm eyitdi nâsıñ itâ'atiyle ḥâşıl olur rûbâh eyitdi nâsıñ (2) itâ'atine sebep nedür ḥakîm eyitdi ḥavâş-ı nâsa muḥabbet ve 'avâm-ı nâs (3) ḥaḳḳında izḥâr-ı 'adaletdür rûbâh eyitdi mülûkuñ kuvveti ne ile olur (4) ḥakîm eyitdi vüzerâ ve 'avaneleriyle olur bunlar her ne ḳadar şâliḥu'l-aḥvâl (5) ve mustaḳîmu'l-eṭvâr olurlar ise siyâset daḥı ol ḳadar şalâḥ kesb (6) ider ve her ne ḳadar müfsid olurlar ise aḥvâl-ı memleket daḥı ol ḳadar (7) fâsid olurlar rûbâh eyitdi şalâḥ-ı vüzerâ ve 'avaneye sebep nedür

⁵⁵⁹ Ey âlemlerin Rabbi yardım dileyenlerin yakından yardımcısı. (Taberanî, Mucemü'l Evsat/145)

(8) Hâkîm eyitdi mülûk-ı ‘azâmın en’âm ve ihsân-ı şâmilesi sebeb olur (9) rûbâh eyitdi esâs-ı devlet nedir hâkîm eyitdi esâs-ı devlet dîn ile kâ’im ve sâbit olur eger dîn ve şerî’ate ri’âyet olunmaz ise esâs-ı devletde (11) devâm ü bekâ olmaz ve her taraftan ‘adûlar zühûr idüp iz’âca bâdi ve (12) fesâd-ı millete bâ’is olup ol devletden râhat selb olunur

(13) Rûbâh eyitdi mülûkun helâkine sebeb nedür hâkîm eyitdi ‘ucbdur rûbâh eyitdi ‘ucb neden hâşıl olur hâkîm eyitdi meddâhinlerüñ medhinden bir medh ki (15) haddini tecâvüz eyleye ol mâdiḥ kizb ü meddâhına olur rûbâh eyitdi (16) nefis-i mülûkı hadd-i i’tidâlden iḥrâc iden şey nedür hâkîm eyitdi kibrdür [rûbâh eyitdi] (17) sebeb-i kibr nedür hâkîm eyitdi kesret-i kuvvet veyâḥûd fazîlet ve ma’rîfete maḡrûr olmaḡdur egerçi bu ḡurûr haddini tecâvüz iderse şâḥibinüñ dînini selb ve rütbesini (19) tenzîl ve cümleye menfûr ider

Beyt

Tekebbürlük Hudâya yaraşur ki sen nesl-i Âdemdensin
Vücûduñ yokla beḡey ḡâfil ki bir kaṭre menidensin [145a]

(2) İşte ey rûbâh evşâf-ı zemîmenuñ beyânı bu maḡallde tamâm olmaḡla hadd-i (3) i’tidâlden ḡurûcî mûcib olan a’râz-ı şelâse-i reddiyyenuñ beyânuna şürû’ (4) idelüm

‘Arâz-ı Evvel ve şânî ḡemm u ḡâmdur ki bir kimesneye ifrâṭ üzere ṭârî (5) ve âriṣ olsalar ol kimesnenün olsalar ol kimesnenün nefisine elem ve ezâ îrâş ve cismine daḡı (6) bir ḡâlet-i reddiyye getürürler ki telâfi ve tedâvisi mümkün olmayup umûr-ı müḡimmede (7) taḡşîr ve tedbîr ‘aḡl u şu’ûrına za’af ve ḡalel târeyânuña sebeb olurlar (8) ve bu iki ‘araṣdan bir aḡd içün muḡliş olmayup ḡavâdisât-ı meleme ve nevâ’ibât-ı (9) müḡimme muḡtezâsıyla elbetde ḡerkese ṭârî ve lâḡıḡ olur ḡemm ol (10) şey’e dirler ki nefis gelecek zamânda ol şey’üñ ḡudûşına mütevaḡḡı’ (11) ve ümîtvâr olur

Ve ḡamm zamân-ı mâzîde mürûr iden şey’ içün nefsüñ (12) mütekeddir ve maḡzûn olmasına dirler bu şûretde mülûk-ı ‘azâm ḡaṣerâtına (13) lâḡıḡ oldur ki bu iki ‘araṣdan biri târî olduḡda nefis-i nefîs-i (14) ḡümâyunların ve vücûd-ı ‘âlem-

mesmūdların irāhe ve şer'-i şerīfde mübāh kılınan (15) meserrātdan biriyle telezzüz ve insibāt tahşiliyle sürür ile iktifā buyurular (17) ve liḥazā ba'z-ı mulūka ḡamm u ḥemm tāri olsa nehāren sāḥa-yı sarāy-ı ḥaşşasında (18) lu'b-güy ve çevgān ve müsābakat-ı fürs leylen daḡı şatranc ve ḡüb şadā ile (19) kıra'āt-ı eş'ār ile def-i ḡamm ve ḥemme tedbīr idüp iḡtilāc-ı zih̄n ve şu'ūra

145b] (1) ḡalelden ḡalaş olurlar diyu kütüb-i tevāriḡde meşūrdur ve bu ikisine daḡı (2) sebep keşret-i ḡamr ile sekrān olmaḡtan nāşidür taḡrīm-i şerāyi' den başka (3) sekriñ ḡabīḡinde aşḡāb-ı 'uḡul daḡı ittifaḡ etmişlerdür zīrā sekr bir arāz-ı (4) rüydur ki şāḡibini envā' -ı belāya ve eşkāma giriftār ider

Ḥikemā-yı tıbb 'indinde (5) sekriñ ifrātı şāḡibine baḡteten sekte ve iḡtināḡ ve istilā-yı baḡn 'illet-i (6) ḡā'ilelerin irāş ve ekşeriyen ḡayāt-ı ḡarre ve evrām-ı demeviyye ve şafraviyye ve ra'şe (7) ve fālic mişillü eşkāmi iḡdāş ider ma'a ḡazā şāḡibini 'akl u ḡuşdan dūr (8) ve derk-i meḡālibden meşḡul ve meḡcūr ve istiḡāmet-i tedbīrden maḡrūr ve 'uyūn-i (9) nāsda ve ḡārīn meslūb ve mertebesin tenzīl ider

Ḥūd-dār-i 'uḡbāda ne (10) miḡdār 'azāb-ı elīm ve nekāli iḡtizā eyleyeceḡi ezher mine's-şemsdür her ḡālde (11) mülūk-ı fehḡām ḡazarātınuñ bu gibi menāḡilerden dūr ve şerā'it-i edebe ri'āyet (12) buyurmaları vācibe-yi 'uhde-yi 'ināyet 'idde-yi mülūkāneleridür zīrā fuḡarā-yı ra'ıyyet (13) ḡaḡḡında ḡānūn-ı 'adālete muvāfiḡ ve devām-ı mülk u memleketi mūcīb tedābir-i (14) laḡife edebe ri'āyet ile şudūr ve żuhūr ider

Menḡuldur ki siyāset (15) ve 'adāleti müstaḡsen olan re'isiñ riyāseti dāim u müstemirr olur ma'lūm (16) ola ki taḡḡiken edeb-i tedbīr-i memleket ḡuşuşunda padişāḡ ma'adelet-'unvāna (17) şart olan edebe ri'āyetdür bu taḡdīrce edebe ri'āyet buyurulmaz ise (18) siyāset ve tedbīr 'ārıza-yı iḡtilāle dūḡār olur ḡünkü edeb 'aḡlñ (19) şūreti olmaḡla 'aḡl edebi ve siyāset daḡı 'aḡlı ve mülk-i salḡanat

[146a] (1) siyāseti müstelzem olup bu kıyās ile umūr-ı mülkiyyede edebiñ lüzümü (2) şābit olur ḡünkü edeb mülūk-ı 'azāmıñ 'işmetidür zīrā edebī olan (3) mülūk re'āyāsına şefḡat ve merḡamet ider bu şūretde mülūk-ı fehḡām ḡāzeratı (4) edebiñ faḡiletini bilüp ehline ta'zīm ve ikrām eylemek ḡuḡūḡ-i edebdendür (5) edeb

bir cedid libâsdur ki eskimez ve bir kenz-i ‘azîmdür ki fenâ bulmaz ve bir kimyâ-yı (6) sa‘ adettür ki şâhibinden münfekk olmaz hâşılı hiç bir maḥallde erbâbını ğarîb (7) kılmaz ve her şey keşret bulduḡca ucuz olur illâ edeb bunuñ ‘aksinedür (8) her ne kadar çok olursa behâsı ziyâde olur ve’l-hâşıl edebiñ fazîletinüñ (9) şöhreti taḥrîr ve beyândan müstagnîdür

Rübâh eyitdi muḡâlefet-i re‘âyâ (10) ve nifâḡ-i ḡavme sebep nedür **ḡakîm** eyitdi: iḡtilâf-ı ârâ muḡâlefet-i vüzerâdur (11) rübâh eyitdi: itâ‘at-i ḡavme izân-ı millete sebep nedür **ḡakîm** eyitdi: ittifâḡ-i (12) ârâ muvâfaḡat-i vüzerâdur

Ḥikâye Zemân-i evâ’ilde rufekâ-yı şelâşe ki biri şaḡîḡi’n-neseb sâdât-i kirâmdan seyyîd digeri ‘ilm-i fıkıḡda imâm Yûsuf (14) şânî Mollâ Faḡîḡ üçüncü sülâle-yi Ḥazret-i Cüneydin zâhid miyânelerinde (15) ḡavl-i ḡarar ‘ahd-i mişâḡ idüp bi’l-ittifâḡ otuz seneye mütecâviz refâḡatlerinde (16) ‘âlemi geşt-i güzâr idüp kendülerine zürtümü’l- meḡâbir zarar işâbet itmemişdür (17) bir gün ḡuṡûṡ-i ‘ukûs ile müşâverede sehv vuḡû‘ bulup bir der-kenâr (18) şehir-i cesîmeye duḡullerinde ḡapalı bir ḡadîḡanuñ miftâḡını kesr ile güşâd (19) idüp eşmâr-ı nefîseleri müşâhede birle şiddet-i cu‘ dan eşmâr-ı laṡîfeye

[146b] (1) iştihâ itmeleriyle ḡuṡûṡ-ı mezkûrda Mollâ faḡîḡden istiftâ ol daḡı (2) cevabında ⁵⁶⁰المحذورات تبيح الضرورات mişdâḡınca kifâf-ı nefis ekl (3) olunmasına fetvâ verdikde ber-mantûḡ fetevâ-yı şerîf ekl-i eşmâre şurû‘ la (4) kifâf-ı nefis şöyle dursun kemâliyle şib‘ ḡâşıl olduḡda mâ‘adâ (5) ḡadîḡâ-yı mezkûr-ı ḡarâb ve virâneye yüz tutduḡlarında bâḡbân daḡı bunlarıñ (6) aḡvâllerine sâmi‘ ve ḡarekât ü sekenâtlarına nâzır ve şânları daḡı ma‘lûm bâḡbânî (7) olmaḡla der-‘aḡab bâḡbân mûmâ ileyh puşudan çıkup şâḡib-i ḡadîḡa (8) olduḡunu işbât-ı vücûd idüp ba‘de’s-selâm üslûb-ı ḡakîmâne ḡaṡırlarını (9) ele alup iltifat-ı mâ lâ yuḡşâya maḡzar mûmâ ileyhiñ itdikleri ḡareket-i (10) nâ-marżiyyelerin yüzlerine urmayup derûnunda olan mefsedetin ḡuvvehden (11) fi‘ ile çıkarmak içün ḡile tûbrasına dest- zen idüp eyitdi

(12) Ḥamden lillâḡi Te‘âlâ sâye-i sâdât ve zühd ve fetvâlarınıñ ḡadîḡa-yi ‘âcziye (13) ḡudûm-i teşrîfleriyle müşerref ve ḡadîḡa-yı mezkûr feyz u bereket bulup (14) devletimiz ḡamerinden ḡuṡûf ve ṡâlî‘imiz şemsinden küsûf zâ’il olduḡuna

⁵⁶⁰ Zarûriyyet mazerete tabiî dir.

ķatıbeten (15) iřtibāhı bende-gānıma ber-ŗaraf olmuřdur ancak řūrasından istiŗyā (16) iderim ki bōyle bir selımu'n-nesl-i sādāt-ı 'azām ile zāhid ve fakıh-i řūfiyye (17) muvaffak olup da turāb-ı řāfi űzerine ķu' űd idesűz řuřuř-i mezkűre (18) toŗrısı eřir-i műkedder oldum lűtfen ve merŗamet-i aķřā-yı řadıķada (19) kā'in derűn-i haymede vāķı' seccāde-yi Īrānı miyānıñızdan biriniz getűrűp

[147a] (1)istirāŗat buyrulması mercűdur dedikde iŗlerinden zāhid-i merķűm ey vāh (2) diyűp műterāhı-yi seccāde olduķda seccādeyi ba' de'l-aŗz gelűr iken (3) bāŗbān-ı zāhidiñ űnűne ŗıķup eyitdi ey řeyŗı-i nā-pāk zu' m-i fāsidine (4) kendini nesl-i Cűneyd-i Baŗdādiden add idersiñ bu mudur emr-i Cűneydī (5) bōyle mi olur irřād-ı řarıķı ger bulmasam iderdiñ řarāb-ı řadıķı diyu (6) řabānını řarıķat falakasına ķaldırıp takvā-yı 'ařasıyla ŗarb (7) idűp serā-pāy cerŗle Veysel-Ķaranı řırķasını giydűrűp iřte řırķa (8) iřte kűlāh diyu icāzet du' āsını idűp irřād eyledi li muŗarririhi:

Olur merhem cerahati's-sināne *

Deva olmaz velı zaŗm-i lisāne*

جراحات السنان لها التيام * ولا يلتام ما جرح اللسان⁵⁶¹

(11) Ba' deẓā bāŗbān-ı zāhiden evvelce gelűp eyitdi ey sādāt-ı kirām ve ey Tilmıẓ-i imām (12) bōyle bir nādān-ı řűfi ile refāķatıñız istiŗrāb olunur ki seccāde řuřuřunda (13) telŗ-kām ve 'abűsu'l-vech olup sizlere muŗber olmaŗla terk-i seccāde ķılup firāra (14) ķadem bařdı lākin bir nebze řa' ām řāẓır itdim

⁵⁶²خير الطعام ما حضر (15) miřdāķınca műsin olup 'adem-i řāķatımdan řāmil olamadım lűtfen eŗ'ame-i (16) nefise řaymede műheyyādur tenāvűlűne raŗbet buyurulursa getűrűle didűkde (17) der-'aķab seyyid kıyām idip ķandesin műřtehā-yı nefis diyu 'āzim-i řa' ām (18) olduķda bāŗbān-ı menŗűs seyyidiñ űnűnű kesűp eyitdi

Ey (19) meŗŗűlu'n-neseb řānedān-ı Ehl-i Beytden ve řaŗıŗű'n-neseb evlād-ı Resűldenem [147b] (1) diyu kızb idersiñ bu mudur emr-i Īlāhı bōyle mi olur sűnnet-i Nebevı (2) řāŗibinden izinsiz girűle bostānıma eřmārı ķaŗ olup ola vıŗāne (3) gibi

⁵⁶¹ Okun bıraktıŗı iz geŗer ama dilin bıraktıŗı iz geŗmiyor.

⁵⁶² Hayırlı yemek hazırda olandır.

kuṭṭā‘-ı ṭarīk diyüp cesed-i laṭīfın tazeyāne-yi ḥamrā ile yağlayup (4) ermāye-i aşliyye ki bunda taṣḥīḥ-i neseb eyle diyu kaṭ‘a-yı ırāne gönderdi (5) limuḥarririhı:

Ey murādım ‘aksine devr eyleyen kecr ü felek
Şimdi gönlüm nā-murād olmak diler n’itsek gerek

Ba‘dehu faḳīhe gelup eyitdi ey mütefaḳḳih-i (7) mütezındīk ve ey müftü-yi mācin-i müteferriḳ iş bu mes‘ele-yi ma‘mül-behāyı ve müftiye (8) olan ḳavl-i fūkahāyı ṭaḥṭāvīde mi gördüñ yohsa durr-i muḥtārda mı (9) gördüñ diyu tā sera-pāy mişe zupasıyla küp küp urdukda (10) faḳīh-i müşarün ileyh altı ayluk ṭane gibi bağırup eyitti

Ey bāğbān-ı (11) iblis-i telbīs ḳabāḥat bendedür ki refiḳlerimi benden cüdā idüp (12) her birini birer ḥile ile dām-ı tezvire bırakup ‘azāb-ı elīme giriftār eylediñ (13) bu faḳīri daḥı ḡafleten avladıñ imdi ḥaḳḳıñ var ur ḍarbe müsteḥaḳdur (14) ve ittifaḳı fesh iden zevātıñ aḥvālī budur diyu nefsine tevbiḥ eyledi. (15) li müḥarririhı:

Señ ne ḳadar sa‘y iderseñ gider yabāne
‘Āḳıbet didigini ider zemāne

Bundan müstebān oldu ki bir devletiñ vüzerāsı (17) ve ‘ulemāsı fesh-i ittifaḳ itdikleri ḥalde ‘āḳıbetkār belāya müsteḥaḳḳ (18) olduklarında esāmī devlete vehn ṭarī olur

Nükte ḥadīḳādan (19) murād dünyā vü mā-fihādur rüfaḳā-yı şelāşeden murād kendi ḥāllerinde olan [148a] (1) bendelerdür bāğbāndan murād iblis-i pür- teblīsdür ki dünyāda bir ṭāḳım kendi (2) ḥālinde olan ḳulları ayırdup ṭarīk-i delālete düşürüp nār-i caḥīme sevk (3) iderler imdi mü‘mīne lāzım olan budur ki ne kimsenüñ bāğına girmeli ve ne de (4) ḳanā‘at köşesinde miḥmān ve zühd zāviyesinde ārām idüp vaḥdetde (5) keşreti müşāhede idüp zāhiri ḥaḳḳla ḳā‘im bātını ḥaḳḳla rāsīḥ olmalıdır (7) vesselam

Rübāh eyitdi ‘ulemā-i kirām ve meşāyiḥ-i ‘izāmıñız mülūkuñuz va‘z-ı naşīḥat idüp (8) onları ikāz etseler olmaz mı

Nitekim devlet-i ‘Abbāsīden Hārūn (9) Reşīd Fażl bin Rebī‘e eyitdi yā Fażl derūnuma ba‘zı havātır-ı huṭūrī beni bī-ārām (10) eyledi su‘ālī māfi‘z-zamīr idecek bir zāt-i ‘ālī-ḳadra götür beni irşād eylesün (11) didiginde Fażl daḫı Süfyān ḫāzretlerine götürüp bir sa‘āt miḳdārī müḫādeşe ve (13) mükālemeden soñra yā Süfyān deyniñ var mıdur ol daḫı vardur dimekle (13) Reşīd edā-yı deyn eyle diyu bir miḳdār ‘aṭiyye virüp ‘avdetlerinde

Yā Fażl (14) bu zāt bana şifā-yı şadr virmedi diger bir zāta götür dimekle Fażl daḫı (15) Fuḫeyl bin ‘İyāz nām zāt-ı ‘ālī-ḳadre sevḳ ve delālet itmekle Fażl (16) derūn-ı ḫānede ḳırā‘at-ı Ḳur‘an eyledigini gördüklerinde ba‘de‘l-icāzet ḫāne-yi (17) Fuḫeyle geldiklerinde der-‘aḳab Fażl sirācın itfā ve bir köşede ḳu‘ūd ider (18) bulduḳlarında ba‘de‘l-ḳıyām Reşīd ‘arz-ı mā-fi‘z-zamīr itmekle Fuḫeyl daḫı

(19) Yā emiru‘l-mü‘minin çünki bu emr-i cesīm ḫilāfet-i kübrā zāt-ı tācdārīñıza [148b] (1) tefvīz ve taḫmīl olundu ve eger rüz-ı cezāda necāt bulmaḳ murād idersenüz zümre-yi (2) müslimīñüñ iḫtiyārlarını kendiñe peder ve evsaṭlarını birāder ve şaḡirini evlād (3) ‘add ve ittiḫāz eyleyüp tevḳir ve merḫamet u şefḳat eylesüz ve nefsiñiz içün bir işden (4) istikrāḫ idersenüz ‘amme-yi müslimin içün daḫı ol işden istikrāḫ idesiz

(5) Harūn eyitdi maḫzūz oldum yā Fuḫeyl daha ziyāde nüṣḫ u pend eyle dimekle yā emiru‘l-mü‘minin (6) cedd-i büzürgārīñuz Ḥāzret-i ‘Abbās raḏıyallāhu anh Resūlullāh ḫāzretlerinden (7) ricā itdiler ki beni bir imāret ile me‘mūr eyle dedikde Ḥāzret-i Resūl-i Ekrem yā ‘amm senüñ kendi nefsiñe zābıt ve ḫākim olmañ saña imāret-i keşireden enfa‘dur (9) zīrā imārāt yevm-i ḳıyāmetde mucīb-i ḫasret ve nedāmetdür eger emīr olmaḡla ḳādir (10) iseñ daḫı olma buyurdular

Yā emiru‘l-mü‘minin eger mülk sizden muḳaddem gelen (11) mülūklere bāḳī ḳalmaḳ lāzım geleydi şimdi siz mālīk olamazdınız yā emiru‘l-mü‘minin (12) ma‘lūm-ı sa‘ādüñdür ḳālellāhu Te‘ālā:

ber-muktezā-yı āyet-i şerife dest-⁵⁶³
i cevri-i sitemle istiḥşāl olunan (14) kabīḥ a‘ māl ile sūd u fā’ide nice ḥāşıl olur

Ḥazret-i ‘Ömer mā ṭala‘ atü’s- şems ve’l-kamer Ḥazret-i buyuruyor ki Fırāt nehri kenarında bir kıvı zāyi‘ u telef olsa (16) yarın rüz-ı cezāda andan mes’ul olmak ḥavfını tefekkür iderim bu şürette adl (17) senün ḥaḳḳında büsüt-ı bisātın iken sāye-yi ‘adlin den mahrūm olan kimesne (18) ile şanın nice olur yā emiru’l-mü’minin ceddi pākīn İbn ‘Abbās ḥazretleri (19) يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ⁵⁶⁴ āyet-i kerīmesinin [149a] (1) tefsirinde buyururlar ki

Yā Dāvud senün hużuruña terāfu‘ zımında iki ḥaşm (2) gelseler ol kimesnelerden birine olan muḥabbet ü hevāña nebbār nefsin ihkāk (3) ḥaḳḳında ol kimesneyi temyīz ve diğeriñün ‘aleyhine eylemek lāzım gelürse ismini (4) dīvān-ı nübüvvetden imḥā iderim yā Dāvud tahkīkân ben azīmü’s-şan ‘ibādım üzerine (5) resüllerimi ol deve rā‘ileri gibi kıldım ki ol develerden a‘ zālari (6) şikeste olanları terbiye ve zebūn ve za‘iflerini mer‘a yerlere sevḳ u delālet (7) eyler yā emiru’l-mü’minin sen daḡı bu emānāt-ı celīle ve vedī‘a-yı kübrayı (8) ḥāmil olmuşsun ‘acabā yarın rüz-ı cezāda cevābını tedārik idibildin mi (9)

Reşid eyitdi yā Fuḍeyl ‘acebā ‘indallāh bizim hālimiz nice olur Fuḍeyl eyitdi (10) yā Reşid nefsin kitābullāha ‘arz eyle netice-yi ḥālīn nīk u bed ne şürette (11) bulacak ise ma‘lūm olur

Yā Fuḍeyl netice-yi ḥālīmı mubīn olan āyet-i kerīme nedür (12) kâle Fuḍeyl:

⁵⁶⁵ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ āyet-i kerīmesidür

Yā Fuḍeyl baña mev‘ıza olmağa (13) akreb ḳanḳı āyet-i kerīmedür

⁵⁶⁶ إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ āyet-i kerīmesidür (14) demekle Reşid birkaç daḳıqadan sonra serfūrū bürde-yi te’eşşür olduğdan sonra (15) cīb-i murākabeden

⁵⁶³ Nedir bu kitap için ne büyük ve nede küçük ayırmaksızın payına düşeni verir. (Ahkaf/49)

⁵⁶⁴ Ey Davud biz seni yeryüzüne halife yaptık, insanlar arasında adaletle hükmet. (Sa‘d/26)

⁵⁶⁵ Kesinlikle iyiler nimetler içindedir. (İnfitar/13)

⁵⁶⁶ Kesinlikle Allah’ın rahmeti iyilerin yakınındadır. (Araf/56)

baş kaldırıp yâ Fuḍeyl nâsıñ ğāyet aķılı kimdür (16) Fuḍeyl eyitdi kendüsi ĥikmeti ta‘ allüm ve nâsı ta‘ lîm iden kimesnedür yâ nâsıñ (17) aĥmaķı kimdür

Fuḍeyl eyitdi ol kimesnedür ki bir zālīmüñ hevāsına tab‘ iyyet idüp (18) aĥiretini ol zālīmın dünyāsına bey‘ eyleye yâ Fuḍeyl bizim ĥāl-i şalāĥımız ne keyfiyyet (19) ile olur Fuḍeyl eyitdi: tekellüfi terk ve inşāfa temessük ile olur bunuñ me‘ḥazı [149b] (1) nedür didikde vech-i ĥelāl üzre aĥz-i emvāl idüp ve ehline şarf eylemekdür

(2) Yâ emiru‘l-mü‘minîn mülük-i Çinden bir melik vardı ki işitmez idi (3) bir gün ol melik bükā iderken vüzerāsı sebep-i bükāsından su‘āl (4) eylediginde ol melik oña bükā iderem ki gürüh-ı mütezellimin gelüp benüm bāb-ı sarāyımda (5) tezellüm ve feryād ü figān eylediklerinde istimā‘ idemedigimden def‘-i zūlm ve sitemlerine (6) müsāre‘ at eyleyem didikde ba‘ dehu aĥvāl-i mütezellimine ittılā‘ içün bu şüreti (7) tefekkür eyleyüp her ne kadar mazlūmîn var ise kırmızılar giyinüp anlardan ğayrı (8) kimesne kırmızı giymesün diyu sūķ-ı sulţānide münādiler nidā itdirüp (9) ihķāk-ı ĥaķķa ibtidār eyledi

Ol melik müşrik-i billāh iken kavmi bulunan müşrikine (10) böyle merĥamet u inşāf ider idi siz ki ĥamdülillāhi Te‘āla mü‘mîn-i billāh ve İbn ‘amm-ı (11) Nebiyyullāh olduĝuñuzdan siz daĥı zümre-yi müslimîne merĥametiñizi bezl u şarf eylemeniz (12) muķtezidür yarın rüz-i ĥisābda nedāmet fā‘ide virmez didikde Hārūn (13) bükā iderek keşķi verā-yi ‘ademde mestūr ĥalup vücūda gelmemiş olaydım (14) diyu

⁵⁶⁷ ليتنى لم تلد أمى kelām-ı kimyā-yı sa‘ ādetini gūyān oldı Reşid eyitdi (15) yâ Fuḍeyl deynin var mıdur

Fuḍeyl eyitdi Cenāb-ı Zāt-ı celle ve ‘alā ĥazretlerine (16) deynim olup henüz ĥisāb-i rü‘yet olmayup rüz-ı ĥisābda ‘ināyet-i Bārī (17) olmaz ise ĥayf baña dimekle

Reşid daĥı su‘āldan murādım deyn-i ‘ibāddur dediginde Fuḍeyl eyitdi ‘İbāde deynim yokdur zīrā Cenāb-ı Ĥaķķ baña ‘ibād içün deyn (19) emir eylemedi ben

⁵⁶⁷ Keşke annem beni doğurmasaydı

vā‘d-i Bārīyi taşdıķ ve emrine itā‘at iderim ben ‘ibāddan [150a] (1) rızķ u ta‘ām talep eylemem Hudā-yı muta‘āl rezzāk-ı ‘ālemdür dediginde

(2) Hārūn Reşid biñ altun ‘aşıyye arz eyledikde ‘acā‘ib ben seni cānīb-i (3) necāta da‘vet iderim sen beni dālālete sevk idersiñ diyu ķabul eylemedi (4) ba‘dehu hūzūr-ı şeyħden çıkup ķapu önünde ārām itdiler (5) hademedden biri eyitdi: yā şeyħ ne pādişāha ri‘āyet itdin (6) ve ne bu vakt-i zarūretde aķçesini ķabul itdin hatta şem‘ayı daķı (7) soyundurduñ

Şeyħ eyitdi bu çerāķ beytü’l-māldan bize havāyic-i aşliyyemiz (8) içün vā‘ olunmuşdur ne anki pādişāh ile mukāleme içün taķşış (9) ola isrāfdan hāzer içün şem‘ayı itfā eyledim ve aķçe baķşine gelince (10) tāciriñ deve kışşası hātırına geldiginden ķabul itmedim zemān-i (11) evā’ilde fuķarādan bir adamıñ bir devesi olur (12) ol deve yüzünden māl-ı Ķarūne mālīk olduķdan şoñra (13) deve ihtiyār ve ‘amel-mānde olmaķla devenüñ artık (14) bize lüzümü ķalmadı diyerekden biķāre deveyi (15) zebķ idüp laķmını ekl iderler

(16) Biz daķı şimdiye ķadar sizleri terbiye (17) idüp bu hāle getürüp kemāle reside olduķuñuz (18) bu sinn-i sālimde ve aķir-i ‘ömrümde ol deve gibi (19) beni zebķ idüp ‘āķibet ķarımı vīrān u harāb [150b] (1) eylemeñ diyu vāfir būkā eyledikde Hārūn Reşid (2) eyitdi

Yā Fuḍeyl sen beni bir zāt-ı ‘ālīye delālet (3) eylediñ ki nāẓir-i nā-yāb olmaķla gūyā bu günki gün (4) Resūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemiñ eyyām-ı (5) ahdinden bir gün idi diyü teşekkür eyledi (6) işte ey hāķīm fi zamānına ‘ulemā-yı muķallidīn (7) ve meşāyih-i müzevverīn vaktine ķalmañız ile bu hāli (8) kesb itdiñiz vah vah eyvāh birde eşrefiyyet da‘vāsı (9) idersiñiz bu mıdur tarīķ-i ‘ulemā böyle mi olur (10) ‘adāb-ı ‘urefā ulemāñız rütbe ķapmada meşāyih daķı (11) külāh örmede istiğrāb olunur hāliñize

(12) Ay bacāyı aşdı at alan Üskūdārı geķti (14) Siz hālā şandāliyye ķavğāsındasıñız

(15) Hāķīm eyitdi Beli şive-i ķadr böyledür (16) müķteẓā-yı hīkmet budur hāķīm-i muṭlaķa i‘tirāz (17) yokdur ammā bu kitābıñ bādīsine bā‘iş olan (18)

pādişāh-ı ‘adālet-şi‘ārīn zemāni Hārūn (19) Reşid ve ‘ulemāsı dağı Fuḍeyl gibi [151a] (1) olacakdur bunuñ içün te‘essüf idüp (2) kendiñi ğamm ve hamme dūçār eyleme diyu peyvend-i (3) kıl u kāl eyledi

Rübāh sūkūta vardı (4) Hakīm eyitdi ey Rübāh ḥayretiñden (5) uykuya varduñ bā‘ iş-i ḥayret nedür (6) Rübāh eyitdi Ne‘ am nevm ğalebe itdi (7) baña ‘acebā ‘ālem-i menāmda müşāhade olunan ru‘yālar yaķazaya geldikde bir semeresi (9) müşāhade olunur mu olunmaz diyu mülāḥaza itdigim budur didikde

Hakīm eyitdi ne‘ am ‘ālem-i menāmda (11) müşāhade olunan ru‘yālar insānıñ kaşd u (12) kudreti ile ḥāşıl olmayup belki rūḥ-ı insānī kendinüñ yāḥūd şey-i (13) āḥeriñ ahvālını bilmek içün taraf-ı ğayba müteveccih ve muntazır olduķda lūtf-i (14) Bārī ve ‘avn-i İlāhī mükārenetiyle ol şey’iñ ḥaķıķatı ve teveccüh itdigi emriñ (15) keyfiyyetini manzara-yı ğaybten levḥ-i nefse mün‘akis ve münkeşif olur yoḥsa (16) rūḥ-ı insānī istedigı vāķitde murād itdigi ḥuşuş ‘ālem-i menāmda (17) rū‘yet ve müşāhedeye kādır değildür

Ve dağı kitab-ı ehl-i riyāzetden *Ġāyetü’l- Ĥakīm* nām-ı kitabda evrād ve ezkār maķūlesi ba‘zı esmā zıkr olundu ki ibtidā-yı (19) nevmde kırā‘at olunduķda ol esmānuñ ḥāşşasıyla ile insān taleb itdigi [151b] (1) emr-i rüyāsında görüp teveccüh eyledigi ḥuşuşuñ ḥaķıķatına vāķıf (2) olur diyu taḥrīr ve bu maķūle esmā ve ezkārı Ḥālid ismiyle tesmīye (3) edilir ve zıkr olunan kitāb ğāye mü‘ellifi Mesleme bin Aḥmed bu maķūle esmādan (4) beş ‘aded ismi zıkr idüp Ḥāldüm et-tibā‘ eltām ismiyle tesmīye eyledigi (5) bir kimse nevmde şurū‘ vāķtinde ḳalbini ‘alā‘iķ-i dūnyevīyyeden tecrīd ve taraf-ı ḥaķķa (6) teveccühün taşḥiḥ eylese bu isimleri zıkre meşğul olup murād ve maķşūdını (7) ḳalb ve lisānıyla zıkr eylese ‘ālem-i menāmda maṭlūb ve maķşūdına zafer (8) bulup teveccüh itdigi nesnenüñ ḥaķıķatı ol kimseye münkeşif olur (9) ol esmā ve kelimāt bunlar ki zıkr olunur

تماغس/ بعدان / يسوآد / وغداس / نوفنا / غادس⁵⁶⁸

Bu esmā-yı ḥamse elfāz-i Arabīyyeden olmayup kelimāt-ı Suryāniyye ve ‘İbrāniyye maķūle esmā-yı ‘Acemīyyedür mesmū‘umuz olan ‘Acemīyyeden (12)

⁵⁶⁸ Temağes / Budan / Yevaadde /Veğedas /Nofna/ Ġadis. (Bu sözcükler Süryanice isimlerdir.)

dür ki bir kimse birkaç gice ekl u şürbde perhîz ve riyâzat ve evrâd-ı (13) ezkâra müdâvemet itdikden soñra bir gice bu esmâyı okuyup hâba (14) vardıkda ‘âlem-i menâmda kendüye bir şahış zâhir olup senüñ zâtıñı (15) terbiye iden et-ṭibâ murâd ve maḳşûdını benden su’âl eyle (16) saña haber vireyim dedi

Ol kimesne dañı hâcetin zıkr idüp maṭlûbını (17) arz itdikde müşâhede itdigi şahş-ı mezkûr maṭlûbını beyân ve murâdını keşf ü ‘ayân eyledi ve bu zıkr olunan esmâya müdâvemet ve müvâzebet ile (19) benüm içün dañı nice ‘acîb u ğarîb rüyâlar vâkı‘ olup kendi ahvâlime [152a] (1) dâ’ir taleb itdigim umûrdan katı çok nesneyi ‘âlem-i ru’yâda müşâhade (2) itmek müyesser oldı lâkin vaḳt-i nevmde bu esmâya müdâvemet ile insân (3) ‘âlem-i ru’yâda murâd ve maḳşûdını müşâhadeye teveccüh itmemek ve gördigi (4) ru’yânıñ kendi ḳaşd u ḳudretiyle ḥuşûluna delâlet itmeyüp belki ‘âlem-i (5) menâmda zuhûr iden ru’yâ maḥzâ taraf-ı ḥaḳdan mir’ât-ı nefse şûret-i (6) maṭlûba mün’akis ve lâyiḥ olur ancaḳ bu zıkr olunan esmâ gibi Hâldüm (7) müdâvemet ile nefs-i nâṭıḳa ‘âlem-i ḥaḳdan kendüye ru’yâ zuhûrına bir isti’ dâd-ı (8) ḳavî kesb idüp derece-yi isti’ dâdı ḳuvvet buldukda müste’id olduğı (9) kemâliñ taraf-ı Ḥaḳdan zâtında zuhûrı sehl ü ḳarîb olur

Zirâ nev’-i beşerden (10) her şahış talep itdigi emriñ ḥuşûlune isti’ dâd-ı ḳabiliyyet kesbine ḳâdir olup (11) lâkin müste’id olduğı kemâliñ kendinde bi’l-fi’ il ḥuşûlu maṭlûb ve maḳşûdına vuşûlı (12) mücerred-i feyz-i Ḥaḳ ile ḥâşıl ve ‘uhde-i ḳudret-i beşerden ḥâricdür

(13) bu taḳdirce bir şey’in ḥuşûlune isti’ dâd ve liyâḳat kesbine ḳudret (14) ve ol şeyiñ taḥsiline ḳuvvet ve iḳtidâra muğâyir olup gerek ru’yâ ve gerek (15) sâ’ir eşyânıñ ḥuşûlunda bu ḳâ’ide külliyesine câri olmağla esbâb-ı (16) ‘âdiyeye tevessül ‘âlem-i kevnde zuhûr iden ḥavâdişiñ her birinde bu ḳanûn (17) ve ḳâ’ideye mürâ’ât olunduḳda nef’ ve eṣeri zâhir olur ⁵⁶⁹ وَاللَّهُ حَكِيمٌ الْخَبِيرُ

(18) İşte bu mu’âraza-yı firûz meclîs-i mübâhaseyi perişân itdi ve maḥfel-i muḥâvere ve (19) muḥâdeseyi tağıtdı ve ol cem’-i keşîr ve cem’-i ğafir perâkende ve perişân olup [152b] (1) maḳâmlu maḳâmına gıtdi sulṭân-ı ‘âdil u âşaf-ı nişfet-dil dañı ḥalvet-sarâylarına azîmet itdi nâ-çâr faşl-ı ḥükûmet ve ḳaṭ’-ı ḥuşûmet ferdâya (3)

⁵⁶⁹ Allah en iyi hükmeden ve her şeyden haberdardır. (Hüd/1)

kaldu ve bu mürāfa‘a ve müdāfa‘a efrād-ı insān ve cānı fıkı u hayrete şaldı (4) lā-cerem ol gice ğaşk-ı zülāmdan falağ-i şubh-ı bāma dek mülāhaza-yı kıl u kāl (5) ve biñ dürlü fikr-i hayāl ve sükûn-ı ħab ve karar ve tevağğuf ve intizār gösterdiler

Meclīs-i Çehār Der-Münāzara-yı ‘Ankebût Mehmûm-ı bā Ĥakīm-i Rûm

(7) ve yine cihān-ı şehriyār ma‘adelet-şi‘ār ve āsaf-ı nişfet-dişār dağı kezālîk (8) kifāyet-i mühimmāt-ı re‘āya ve leşkeri ve işā‘at-ı aşār-ı ‘adl u dād-küsteri eyitmek (9) için tertīb-i divān-ı hükümet ve tertīb-i meydān-ı ħuşūmet emrin eyitdi

(10) pes erbāb-ı faẓl cem‘ olduğda kezālîk ħācibler nidā-yı bār-i ‘ām itdiler ve aşğāb-ı (11) ħuşūmet için ruḡṣat bābında ihtimām kıldılar meger kim ‘ankebût-i şāḫib-i (12) künût bir kûşede müteḫayyir ve bir perde ardında mütefekkir sükût-ı ihtiyār idüp (13) şamût ve mebhût oturmuşdu müsebbihān-ı mülk-i melekût ve mükaddemāt-ı şahn-ı (14) ceberrût gibi tesbîḫ-i Ḥayy-i lā yemûta meşğûl olmuşdu

Vağtā kim ħācibleriñ (15) bā r-i‘ām için olan āvāz-ı tarab-sāzını ve nidā-yı ğām-perdāzını ğuş itdi (16) mürde iken cān bulup mestāne-vār cûşa ve efsürde iken çözülp (17) deryā gibi ħurûşa ve ‘ummān gibi şite gelüp ḥamd-i Zü’l-celāl ve’l-cemāle i‘tizār (18) itdikden soñra şöyle taḫrîr-i kelām ve ta‘bîr-i ‘anî’l-merām idüp eyitdi ki

Ben (19) bende-yi bî-miğdār ve zerre-yi ḥākisār işaret-i şehriyārmız ve fermān-ı serdārımızla [153a] (1) ḥāki-pā-yı sa‘ādet-iyāb-ı sultānî ve südde-yi seniyye-yi siyādet-nişāb-ı ḥākānîye (2) geldim arz-ı ḥāl-i pür-melāl ve izḫār-ı mā fi’l-bāl idüp dir ki taḫt-ı yedimde sākin (3) nîk u bed ve yedimde zāmin bir ğuruh-ı pür-endūh ve bî-şükūh vardur ki kimi (4) dār-ı belāda ḥarende ve kimi diyār-ı ‘ināda tekne ve kimi kar-ğāh-ı ḥayretde tende (5) ve kimi rāh-ı miḫnetde devende tobrācık yalıyup ve yapracık yiyüp şabr ve ḫanā‘atle (6) ve perḫîz ve mücā‘atle geçinüp zād u dil-i ḥaste ve fāri‘ ü dem-beste yaturlar (7) ne kimseye dilleri tokunur ne elleri ne bir nesne de ta‘aruzları var ne medḫalleri

کم خور و کم کوی و کم آزار خلق * عاجزو دل خسته و بیزار خلق⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ Kim yedi kim içti ve kim yaratılışa baktı

(9) bilmeziz t̄aife-yi insāna ne eylediler ki her zamānda ̄arbeler neden p̄r-gezend ve mihnetlerinden (10) mecrūh ve müstemend olmuşlardur h̄anelerin yıkarlar ve l̄anelerin yıkarlar mahzenlerden (11) h̄arāb ve medfenlerin yebāb ideler ednā bahāne ile helāk ve olmaz efsāne (12) ile z̄ir-i h̄āk eylerler

İş bu z̄ülmı ki geleñ şu‘ā‘-ı h̄urşidle muharrir k̄agāh-ı (13) k̄azā safhā-yı r̄üy-ı zemīne taḥrīr itse h̄arāretinden eczā-yı zemīn cūşa gelüp (14) buḥār-ı tennūrī āsumānda ḥamel ve ḥūtı b̄uryān ider

Ve sehāb-ı şā‘ iḳa-bār bir kaṭresinūñ (15) vaşfin gerdūna taḥrīr itse h̄arāretle t̄arim-i ̄arūmde Mesīḥ-i mücerredin z̄ülāl (16) ḥayātından ḥalāvet gider eger z̄ürriyāt-ı ‘Ādem da‘vā-yı efdaliyyet ve lāf-ı ekmeliyyet (17) idüp bu maḳūle ta‘addilere ve bu yüzden teşeddilere iḳdām eylerse şāh-ı ma‘adelet -(18) penāhiñ ḥuzūr-ı sa‘ādet-güsterinde ve ‘ulemā ve eşrāf-ı şerī‘at-i destgāhiñ (19) maḥzaranda şevāhid-i ‘aḳli ve ḳavā‘id-i nakli birle işbāt eylesünler

[153b] (1) ⁵⁷¹ البرهان فعليك الميدان ve illa bu za‘īf dil ḥastalardan ve naḥīf ḥāṭır- (2) şikestelerden ellerin ̄eksünler ̄ünküñ şehriyār-i ma‘adelet-şi‘ār ve mekremet-(3) dişār ‘ankebūtiñ suḥan-bāzlıḡın ve ‘arz-ı aḥvālde mūşikāflıḡın gördü (4) vezīr-i nişfet-dişārdan yine teveccüh idüp bu herīf-suḥan-pervāz ve ḥabāyil-i (5) efsāne vü efsūnda cān-bāz ki meydān-ı belāḡatda dīv-pāy ve hengām-ı berā‘atde (6) engüşt-nümāy kimdür diyu şordı

Vezīr daḡı ḥidmet maḳāmında ̄ehre-yi (7) ḥāk-sār idüp pāy-i taḡta ‘ubūdiyyet başın ḳodı ve du‘ā-yı r̄üz-efzūn (8) şāhi içün el ḳaldırup taḡiyyat āyetlerini okudı ve eyitdi

Ey şehriyār-ı (9) ‘adl ve ey şahsuvār-ı şāliḡ u reşād bu şahş-ı peyk-meyān u müdeḳḳıḳ ve iş bu (10) ḥarif-i şirin-beyān u muḥaḳḳıḳ ki perde-bāzlıḡda der-ḡār-ı Aḡmedü’l- muḡtārdur (11) ḥāliyā şehriyār-ı mülk-i kühsār ejder-i t̄ac-dārīñ ṡaraf-ı bāharü’ş-şānından risālete (12) ve z̄ürriyāt-ı beşerden ‘arz-ı mülāmete gelmişdür Şāh-ı ‘adl eyitdi

* aciz ve yürek hasta yaradılıştan habersiz

⁵⁷¹ Meydana delil getirmen gerek.

Şikāyet-i ma‘ lūm ve hikāyet-i mefhūm oldu kabāyil-i benī ‘ Ādemden kimdür ki bunuñla cevāba (13) ve hitāb-ı müsteṭāba müteṣaddi olup mükāvele vü muḥāvere ve mübādele vü münāzara (15) eyleye

İttifāken ḥakīm-i Rūm ḥükemā-yı Yūnān içünde ve ‘ ulemā-yı devrān arasında (16) oturmuş idi hemān-dem merdāne meydāne girüp ḥamd u ṣenā-yi yezdāna ve şükr-i sipās-i Ḥazret-i Mennāne cān u dil ile diyüp eyitdi Nazm

Ḥamd ol Ḥudā-yı pāke ki yaratdı ‘ ālemi
Āyīne kıldı zātı şifātına ādemi

(19) Hakīm eyitdi ‘ aceb aḥvāl ve ṭurfe ḥayāldur ‘ ankebūt-ı memķūt eger benī Ādemiñ [154a] (1) ḳadr u menzīletin ve faẓl u rütbetin bilmek dilerse naẓar eylesün ki evvel Ḥayy-ı (2) tuvāna ve ḳādir ve dānā ve beyyinen zūrriyāt-ı Ādeme ve ol ḳavm-i mekreme imdād ve tevfiķ (3) ve ilhām ve irşād telfiķ ve i‘ lām birle istiḥrāc-ı san‘ at-ı acīb u istinbāt-ı (4) ḥirfethā-yı ğarīb içün ne deñlü ḳudret ve ne resme ḳuvvet virmişdür (5) ve mühendisān zevi’l- iftiḥāre ve mü’sesān-ı ulu’l-efkāra ne ḳadar ‘ ilm u (6) kiyāset ve ne vechle fehm u ferāset ‘ aṭā eylemişdür ki her biri Meceṣṭidān (7) ve Oḳlīdis-ġüşā olup izḥār-ı şa‘ veze ve ṭılsimāt ve ihzāre ma’ ḥeze (8) ve mühimmāt itmekde ‘ uḳūl-ı fūḥūl şenifte ve ḥubān-ı cihānı ferikate kılurlar

Ve’l-ḥāşıl insān-ı şāḥib-i zerāyi‘ bu şanāyi‘ bedāyi‘ vāsıtasıyla fī sebīlillāh (10) ṭā‘ at-ı Ḥālīķ-i ‘ ālem itmek içün muşanna‘-ḥāneler binā ve bünyād iderler ve livechillāh (11) ‘ ibādet-i Rāziķ-i benī Ādem içün mürtefi‘ ḳaşāneler ābād iderler ki her birinüñ (12) ḳā‘ idesi esās-i dīn gibi metīn ve küngüresi ‘ ālem-i şer‘ -i mubīn gibi evc-i semāda (13) metīn ve teşyīd-i bünyānının ḳārlarında felekler ser-gerdān ve melekler ḥayrāndur

(14) Bir resimle ḥaşānet ve metāneti vardur ki temādī-yi rüzgār ve te‘ āķüb-i leyl ü (15) nehārla ḥalel pezīr olmaz ol vechle leyāl-i ramazānda ve her zamānda seyrān (16) idenler derler ki **Beyt**

Menārı yā ḳanādīl-i münevverdür
Çü ḥubān-geşte ṭoķuşı heykeldür

Hatta şöyle diğkat ideler ki te'sis ve bünyadı (18) murād olunan belde ve medīne yā saṭḥ-ı cebel gibi bir mekân-ı refi' üzere binā iderler ki (19) a' dānuñ su'ūd ve 'urūic şa'b ve düşvār olup ahālisi ferāğ-ı bāl ile [154b] (1) āsūde-ḥāl olurlar yāḥud eṭrāf ve cevābını dāiren mādāre ḥalka-yı mār gibi (2) baḥr ile yā nehr iḥāṭa olunup murūr ve 'ubūrī kaṇṭara ve cisre maḳşūr (3) olmağla a' dānuñ hücumundan me'mūnū's-sāha olurlar kezālik āfet-i semāviyyeden (4) ḥıfz u siyānet içün vaż'-ı beldede tıb-ı hevāya daḥı murā'āt idüp (5) bir beldenüñ inşası kaşd olduğda hevāsı ḥüb maḥalle ṭarḥ-endāz (6) esās iderler ki sükkān ve ahālisi emrāz-ı rediyyeden emīn ve sālīm olurlar

(7) Zīrā cevher hevā sākin ve rākid olup yāḥud rükūd-ı dāim ile fāsīd ve müte'affin (8) olmuş günlere yā eşcār-ı mülteffe ile memlū ḳorulara mücāvīr olduğda cevher-i hevāya (9) leṭāfeti ve bunlara mücāvereti sebebiyle 'ufūnet sirāyet idüp seri'an fāsīd (10) ve müte'affin olmağla anda ta' ayyüş iden insān ve ḥayvānda emrāz-ı reddiye(11) ḥudūşına bā' iş olur bunlara tefrīḳ itmek ḥayvānda yokdur sizler ki (12) nīk u bedi fark itmeyüp olur olmaz mevzū'a vaż'-ı ser idersenüz bu (13) maḳūla eşyā-yı nefsiyyeyi size beyān itmek a' myāya elvāndan baḥş gibidür(14) Li muḥarririhi:

Cām-ı feyz[i] sāḳiyā nādān eline şunma kim
Şerbet-i şuhdī ne bilsün ġālību's-şafra olan

Gerçi yokdur meşreb-i pākinde bārānuñ kelām
Hiç ḳabūl eyler mi anı şaḥra-yı şamā olan

Ḥüsn-i Yūsuf var iken yā ġayrı yād itmek neden
Piş-endām olamaz pehlūzen nāzik beden

Şu' le-yi çeşm-i 'acüz ile berāber mi sirāc
Berm-i a' mā ile nūr u zülmeti teşḥiş iden

(19) **El-kıssa** Sā'ir ḥayvānātıñ bu meşāni' ḥasenātdan ḳaṭ'ā behresi ve işbu [155a] (1) mecāmi'-i ḥayrātıñ dāiresine yürümege zühresi yokdur 'Ankebūt eyitdi

⁵⁷²فَسُبْحَانَ يَالْذِّبِيْدِهِ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ

Eger fażilet-i insān ve meziyyet-i ihsān bedāyi‘-i şānāyi‘ (3) ve şerāyif-i meşāni‘ böyle ise cevāmi‘ ul- kelim Qur‘ anda bu āyetde Hakk Sūbhānehu ve Te‘āla (4) sizi ve bizi cem‘ etmişdür

⁵⁷³قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ

Eger insān ve ger (5) bākī hayvāndur her birinūñ dānışına göre bir revīşi ve şatışına nisbet bir (6) cūnbüşü vardır el-hakk bu umūr-ı mezkūrda cümle vuḥūş ve tūyūrda ve mār (7) ve mūrda belki ḥaşārāt-ı hevām ve mūḥḳārāt-ı sū‘amda muḳarrerdür ki her biri (8) istiḥkām-ı emākin ve istiḳsām-ı mesākin ve temhīd-i āşiyāne ve teşyīd-i kaşāne itmekde (9) bī-zaḥmet ve bī-minnet mānend-i şevāmi‘ ve mişāl-i kuşūr bihişt ne hücreler tertīb (10) ve ne ḥalvetḥāneler tehzīb iderler

Ba‘zı müdevver u mūka‘ab ve ba‘zı müḍalla‘ ve müḥaddab (11) kimi müşelleş ve mürebbā‘ ve müḥammes ve kimi müseddēs ve muḳavves muḳarnes ki ma‘mārān-ı (12) rūzigār ve senmārān-i dār u diyar ḥayrān ve dem-beste ḳalur ve ger bu şān‘atlar vāsıtası ile (13) envā‘-ı ḥasenāt ve eşnāf-ı ḥayrāt mesācid u medāris ve ribāṭ ve ḥān būnyād kılınur (14) demekle faḥr iderseniz ol daḥı inşāf ve ḥaḳīḳat-i ḥāle i‘tirāfla nazar oluna (15) ve ol ṭāife ki ṭā‘at u ‘ibādetle me‘mūrdur

⁵⁷⁴لهينه شارف ايتمكع مشكوردur belki bu ḳāziyyede cümle mecbūrdur (17) āmma sā‘ir ḥayvānāt bu teklifātıdan mu‘āf ve ma‘zūrdur şi‘r :

قليل عمرنا في دار دنيا ومرجعنا الى بيت التراب *

⁵⁷⁵لها ملك ينادى كل يوم لدوا للموت وابنوا للخراب

(19) ve bu ḥayrātın daḥı fi-nefsi‘l-emr āfātına ḡayet ve feşād ve bütḷāniyla [155b] (1) mūkāfātına nihāyet yokdur zīrā eger māl ḥarāmıla mūbāşeret u ḫulm ve

⁵⁷² Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah’ın şanı yücedir! (Yasin /83)

⁵⁷³ Deki, herkes kendi şekli üzerine iş yapar (İsra/84)

⁵⁷⁴ Bıraktığın hayratlarda yerinde ve maldan elde ettiğin mal olması gerek.

⁵⁷⁵ Dünya evinde ömrümüz azdır dönüşümüz toprak evidir
Dünya (Nefs) için günlük ölüm ve harabe yerler çağrıda bulunur.

ğarāmla (2) müzāheret olunup zühūra gelmiş ola erbāb-ı takvā ve aşhāb-ı fetvā (3) taşrīh eylemişlerdür ki andan recā-yı meşūbāt ve ümīd-i refʿ-i derecāt eylemek (4) sâʿir meʿāşiden eşedd u bed-terdür

Belki küfre qarībdür ki hārāma helāl (5) ve münkerāta maḳbūlüʾl-aḫvāl demiş olur bu eclden Hāzret-i Hāḳḳ Celle Celāluhu ve ʿAmme Nevāluhu kelām-ı kādīmīnde ve furḳān-ı ʿazīmīnde buyurur

576 وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَيْبَ بِالطَّيِّبِ

(7) Ey ḥakīm zulm ile maʿmūr olan ʿadl ile olur ḥarāb perde dār-ı ʿankebūt olup (8) bayḳūşa virān eylersiñ ve eger māl helālle bünyād ve ḥüsn-i ḥiṣāl ile ābād (9) olmuş ola anuñ daḥı bināsında isrāf-ı māl ʿayn-ı vebāl ve zeyʿü dālāldur

(10) Ol ṭāifenüñ āşiyān-ı dimāğlarında bu maḳūle ribā yatur lā cerem her zamānda (11) semʿa ve ʿaceb itmek noḳşān degildür pes ḥayālāt-ı bāṭıla ve muḥālāt-ı ʿāṭıla ile (12) lāf-ı güzāf ne lazımdur

Hakīm eyitdi bu maḳūlātıñ ḥasb-i ḥāldür ne mecāl (13) ve ne hayāl lākin şüret-i iʿtirāzda irād itdiğiñ münāḳaşa ʿaleʾl-miṣāldür (14) insānuñ şıfatları ve benī Ādemiñ ḥirfetleri bu mezkūr olan umūra maḥşūr ve işbu (15) maʿdūd olan hünerlere maḳşūr degildür ol cümleden biri şanʿat-ı ḥüsn-i kitābetdür (16) ki ḥadīş-i şerīfde vārid olmuştur ki

عليكم بالحسن الخط فإنه من مفاتيح الرزق⁵⁷⁷ Çünkü kitābet vāsıtasıyla hezārān (18) hezār ḥaḳāyık ve deḳāyık esrār-ı mülk ve melekūt ve leṭāyif ve maʿārif aḥkām-ı nāsūt (19) ve lāhūt meşāḥif-i dil ve cānda şehāyif raḳam ve beyāna çıḳup sebt olur

[156a] (1) ve bī-ḥad u bī-şımār ḳavāʾid ve ʿavāyid dünyāndı ve dībi ve rumūz ve kūnūzı ʿilmeʾl- (2) *yaḳīni* müşterīḥ-i sevād-ı ḥayālden müsrāḥ-ı beyāz ḳıl u ḳāla gelüp (3) şeref bulur maʿlūmdur ki bu şanʿat ḥayvānātta yokdur ve bu faẓiletten (4) bi-behredür

⁵⁷⁶ Helali haramla deḡiştirmeyin. (Nisā/2)

⁵⁷⁷ Yazma sanatını öğrenin; çünkü rızkın kapılarını açar (Fetneni Tezkiretüʾl-Mevduat, s.135)

‘**Ankebūt** eyitdi eger şan‘at-ı kitābet fazīlet u qadr ve mezīyyete (5) vesīlet olsa idi niçün server-i enbiyā ve ser-defter-i aşfiyā ve seyyīd-i (6) benī Ādem ve hūlāşā-yı efrād-ı ‘ālem Hāzret-i Muḥammed şallahāhu ‘aleyhi ve sellem(7) hāzretlerine niçün verilmiye idi

Hakīm eyitdi şallahāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretleri (8) ümmīdür kitābet şöyle dursun zāhirde üstāzdan müstağnī idi (9) kimseden ‘ilm tahşil itmedi ve tevārīḥ-i enbiya-yı müteḳaddimin muṭāla‘a buyurmadılar (10) bu ki ḥāşşa-yı nebīdür bu ‘atā sāir enbiyā-yı ‘azāma verilmedi zīrā ‘ümmī ıtlāk (11) ümmeti ḥaḳḳında cā‘iz degildür cāhil ma‘nāsı imā itdiginden ammā Resulullāh (12) ḥaḳḳında ümmī demek bir ‘ilm-i ilāhīdür ki kendüsine Cibrīl vāsıtasıyla vahy (13) olunup evveliniñ ve āḫiriniñ ‘ulūmını cāmi‘ idi ki

⁵⁷⁸ انا بعثت بجوامع الكلم ḥadīs-i şerīfi buña işāretdür ammā kitābet ḥuşuşūna Hāzret-i ‘Oşmān ve (15) kātib-i vahy Mu‘āviye bā-ḥuşuş ‘Alī bin Ebu Ṭālib kitābetde ve qalem-i bī-naẓır (16) idi rıẓvānullāh-ı Te‘āla aleyhim ecma‘in

Nitekim evliyā-yı kirām ve ‘ulemā-yı ‘azāmdan (17) birinüñ ḥaṭṭ u resmine ta‘zīm ve iclāl olunup teberruk ḳaşdı ile sevāb (18) ve ḥaṭā eşerine iḳtidā olunup şaḥābe-yi kirāmıñ zāt-ı ‘ālileri ve aşār-ı (19) celīleleri eşerlerinden vüḥ ile efzāl ve iḳtidāya maḥal olmağla meşāḥifi [156b] (1) teberruk anlarıñ resm u ḥaṭları üzere taḥrīr idüp ‘ulemā-yı fenn-i kıra‘at-ı (2) muşḥaf-ı kerīmede ol rüsümüñ mevāzi‘na tenbīh u işāret itdiler (3) ve bu bābda ba‘zı muğaffilīnün kelām-ı ‘ātil-i bi-ṭā‘illerine iltifāt olunmaya

(4) Onlar ‘Arabıñ ve aşḥāb-ı kirāmıñ san‘at-ı kitābetde ḥaṭḳ u meḥāretlerine (5) zāhib olup dediler ki şadr-ı İslāmda nikāşte-yi bārī‘a-yı aşḥāb (6) olan ḥuṭūṭ-ı müşāhibiñ ḳavā‘id-i ḥaṭṭ u resme muḥālefeti kitāb-ı ‘Arabıñ (7) ḥaṭṭ u raḳamda ḳuşūrlardan nāşī olmayup belki ḳaşd-ı şaḥiḥe mebnī (8) ber vech-i vech ile müveccehdür diyu za‘m itdiler

Meşelā Hāzret-i Süleymān (9) ‘aleyhi’s-selāmıñ tıyūrından hūdhūdi eşnā-yı ṭarīkde tecessüs-i mā içün (10) irsāl itdikde cevābını i‘lāmda bāl-efşān sür‘at

⁵⁷⁸ Ben kelimelerin en güzeliyle gönderildim. (İbn Abdulselam, Mecazü’l-Kur’an, s.5)

olmayup me'mûldan (11) zîyâde mekş u te'hîr itdikde nâşîre-yi ğazab-ı Süleymânı ğaleyân idüp (12) bir 'özü-i kavî beyân itmediği şûretde yâ anı 'azâb-ı şedîd ile te'zîb (13) yâ zebh iderim diyu alâ vechi't- terdîd ve tehdîd ve va'ideni Cenâb-ı Rabbü'l-'âlemin Qur'an-ı Kerîmde

لَا تُدَبِّحُهُ 579 āyet-i (15) kerîmesi ile naql u beyân buyurdular

لَا تُدَبِّحُهُ 580 Naẓm-i celîl lâzîmü't- tebcilde vâkı'

kelimesi fi'il-i muzâri' müşbet olup harf-i lām ile maḥalli cevâb-ı (17) kâsem olmağla lām ile zāl miyânına elif idhâlini kâ'ide-yi resme muḥâlîf (18) ve müşbet menfî şûretinde taḥrîr olunduğının vech-i hüdhüdün zebh (19) olunmadığına işâretdür dediler Kezâlik

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ 581 [157a] (1) naẓm-ı keriminde vâkı' biyeddin kelimesi daḥı yâ-yı_vâhîde ile taḥrîr olunmak (2) muḳtezâ-yı resm iken yâ-yı yen ile biyeddin şûretinde mersûm olduğunun (3) keşret-i ḥurûf ile kudret-i Rabbânîyenuñ kemâline tenbîh olundu diyu te'vîl ve (4) sâir Qur'an-ı Kerîmde resm-i ḥaṭ muḥâlîf mevâzî'ı bu maḳûle taḥakkumat-ı maḥza (5) ile tevcîh itdiler

Ḳavm-i mezkûrı bu tekellüfât-ı vâhiyyeye ḥamle sebeb (6) ve dâ'i budur ki ḥaṭ u kitâbet şanâyi'-i kemâliyyeden olmağla 'aşḥâb-ı (7) kirâmı bu bâbda kıllet-i mehâret ile tevşîf şânlarına nokşân terettübüne (8) bâ'îşdür diyu za'm idüp onlara rûsûm-ı kitâbetde mehâret isnâdıyla bu (9) naḳîşeden tenzîh ve meşâhîf-i Qur'ânîyyede resm muḥâlîf mevâzî'-ı vüçûh-ı (10) mezkûre ile ta'îl itdiler

Lâkin kavî-i mezkûr şaḥîḥ olmayup ḥaḳḳ u şevâb degîldür ve müşâhîr-i küttâb-ı Bağdâddan İbn Bevvâb künyesi ile ma'rûf (12) üstâd Ebul- Ḥasan 'Alî bin Hilâlîñ bu bâbda buḥûr-ı 'arûzdan baḥr-i kâmil (13) üzere ma'mûl bir ḳaşıde-yi râ'iyyesi olup anda san'at-ı ḥaṭ u kalem (14) ve devât ve sâir âlât-ı kitâbetiñ resm u vaż'ı mezkûr ve bu bâbda mektûb (15) ve mersûm olan terâkîb-i manzûme ve menşûrenuñ aḥsen olmağın ta'allûm-i (16) kitâbata rağbet iden erbâb-ı isti'dâdın

⁵⁷⁹ Onu şiddetli bir azap ile cezalandırmayacağım ya da o nu kurban etmeyeceğim (Neml/21)

⁵⁸⁰ (Onu) kurban etmeyeceğim.

⁵⁸¹ Gökyüzünü kudret eliyle inşa etti. (Zariyat/47)

intifā‘ ı kaşdıyla bu maḥalde şebṭ (17) u taḥrīr-i savāb-dīd ḥaṭır-fāṭır oldu kaşīde-yi mezkūrenuñ evvelidür ki zikr olunur

582 يا من يريد اجاده التحرير * ويروم حسن الخط والتصوير
biżā‘-ı ilmīyyeden soñra aḳdem-i ḥavāş [157b] (1) insānīyye olan şan‘at-ı kitābetde mehāret taḥşīline ṭālib ve taşvīr-i ḥurūf (2) ve ḥüsn-i ḥaṭṭ tekmīline rāḡıb olup taḥşīl ile ki maḳşūdına nā‘il olasañ

ان كان عزمك في الكتابة صادقا *

583 فارغب الى مولاك في التيسير

(4) eger bu ḥuşūsda ‘azm u himmetiñ şaḥīḥ u şādık ise teshīl-i merāmda Cenāb-ı (5) Ḥaḳdan tevfiḳ ricāsına mübāderet Bā‘dehu esbāb-ı zāhireye mübāderet (6) ve mübāşeret ile 584 اعد من الاقلام كل مشقق

Şalb-i Yeşūḡ Şanā‘atü’t-Teceyyür

(8) Kalem u ḥaṭṭ ve raḳam-ı raḡş-ı müşkīn bāl kalem ile zabṭ olunmaḡla zīyāde (9) hemvār ve müstevī ve saḡṭ ve ḳavī olmaḳ lâzımdur ki mesāfe-yi merāmda çüst (10) ve çālāḳ olup bute-yi kırtāse benān himmet ile sebk-i cevāhir-i erḳām (11) olunduḡda dil-pesend u dil-nişīn ve mazḥar-ı taḥşīn ola

واذا عمدت لبريه فتوخه *

585 عند القياس ياوسط التقدير

(13) ya‘nī şan‘at-ı kitābetde terāşīd lā kilḳ u ḥāme daḡı ihtimām-ı lâzım olan umūrdan(14) olmaḡla terāşīde olunmaḳ murād olunduḡda ṭūl u ‘arż mü‘tedil kalem ihtiyār olunup (15) ḥadd-i vasaṭ mürā‘āt oluna

انظر الى طرفيه فاجعل بربه *

586 من جانب التدقيق والتحصيل

582 Ey kızgın icatlar yapmak isteyen!

Resim ve hüsnü hat yapmak isteyen

583 Eğer gerçekten yazarlıkta azmin var ise

Yardım için Mevlana kendini dile getir.

584 Kalemler sayısınca bir şeyden kopan parça.

585 Yollara destek olmak istersen onun için durgun ol

Kıyasa esnasında orta takdirde.

ve dağı alet hatt u rakam olan hāme ve kalemīn t̄arefeynine naẓar olunup
kankı cānib-i daḳīk ve bāriḳ ise ol t̄arafa (18) terāṣīde ola

واجعل لخليفته قواما عادلا *
يخلو عن التطويل والتقصير⁵⁸⁷

ve yine El-sine-yi aḳlām-ı Küttāb ve Aḳlām-ı El-sine-yi ulū'l-El-bāb ile
mezḳūr ve meṣtūr [158a] (1) olan merāsīm-i baḥīrīn biri dağı bu dereke mālīde-yi
ṣafḥa-yı rakam olan (2) re's-i kalem beyn- tavīl ve ḳaṣīr ḥadd-i vasaṭ üzere taḳdīr
olunup bu ḳıvām-ı (3) 'ādil ve ḳadr-ı mū' tedilden aṣlā ser-i mū inhīrāf olunmaya

والشقّ وسطه ليبقى بريه *
من جانيبه مشاكل التقدير⁵⁸⁸

ve dağı ṣaḳḳ-ı kalemde ḫāḳ-ı vasaṭ iḥtiyār olunup t̄arefeynuñ ṣūḳāfe nisbeti
mūsāwī ḳılına

حتى اذا اتقنت ذلك كله
اتقان طلب بلمراد خبير⁵⁸⁹

(7) ya'nī ced-bā-yı mezāyā-yı resm ve rakam u dil-dāre-yi ṣīve-yi reftār-
kalem hāme-yi taḥḳīḳ ile (8) ṣebt-i cerīde-yi beyān olan naḳṣ-i merām 'ala vechi'l-
itḳān ḥarīṭa-yı ḥāṭırında (9) mersūm olup rūḥ-ı kelāma vāḳıf 'ārif-i ṣāhib-i ma'ārif
gibi tavṣīyye(10) olunan umūr ṣaḥīfe-yi ṭab'ında meṣtūr olduğda

فاصرف لرأى القط عزمك كله
و القط فيه جملة التدبير⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Bak iki tarafına onu sahibiyle birleştir

İncelik ve kuşatma yönünden

⁵⁸⁷ Halifeyi adil ve güçlü seç

Kısalık ve uzunluktan vazgeç

⁵⁸⁸ İki vahşinin ortasında kalan için

Her iki yönden sorunlar takdiridir

⁵⁸⁹ Ta ki bunlara kanaat edinceye kadar

İsteğin kanaati haberdardır istekten

⁵⁹⁰ Bütün azmin için gayret sarf et başkasını maşası olamayasın

Başkasının maşası olmamak için hepsi tedbirdir

(12) Ya‘ nī şurūt-ı mezkûreye ri‘ âyetden soñra cell-i himmetiñi büriden-i ser-
hâme ki (13) qaṭṭ-ı qalemdâr aña şarf eyle ki şan‘at-ı kitâbetde qaṭṭ-ı qalem şarṭ-ı
ehemm belki rûkn-i aḳdemdür

لا تطمعن انى ابوح بسرہ

انى اظن يسره المستود⁵⁹¹

(15) Ya‘ nī qaṭṭ-ı qalem aşhâb-ı raḳam miyānuñda mestür sırr-ı mektûm olup
müddet-i medîde üstâda hıdmet ile ma‘lûm olmayan benden bu sırr-ı mestüriñ (17)
keşfini ümîd itme ki ben daḥı onu izhârda zınnet iderim dimekdür

لكن جملة ما اقول بانه

ما بين تحريف الى تدوير⁵⁹²

(19) Ya‘ nī qaṭṭ-ı qalem ḥuşuşunda zıkr idecegim kelām-ı icmâli budur ki ne
zîyâde [158b] (1) münḥarîf ve ne ziyâde müstevî olup taḥrîf ve tedvîr miyānuñda
qaṭṭ-ı mütevassıṭ (2) ile oluna

والق دوائك بالدخان مدبرا

بالخل وبالحصرم المعصور⁵⁹³

Bu bâbda cümle şerâiṭiñ biri daḥı düde-yi naḳṭ ve bizirden ma‘mûl midâd
olmağın (3) liḳata ile devâtıña ilḳâ idüp ba‘dehu

واضف اليه مغرة قد صولت * مع اصفر الزرنخ والكافور⁵⁹⁴ ile (5) işlâḥ ve terbiye

(6) telvîn-i midâd murâd olunduḳda bir miḳdâr âşı buyâ izâfe olunup zernîḥ-i
aşfer (7) ve kāfur ile mezc oluna

⁵⁹¹ Hırslı olma kesinlikle ben boşlukta gidiyorum
Kesinlikle ben emanete gidiyorum

⁵⁹² Fakat bütün söylediklerim beyan edildi
Bozulma ile onarma arasında

⁵⁹³ Sigarayı hazırlayıp hokkayla karşılaştır
Sıkılmış ham üzümün sirkeyle

⁵⁹⁴ Kırmızı allık ona ulaştığında *
Zernîḥ ve kafur bitkileri ile beraber sarılığı olur

حتى اذا ما خمرت فالحمد

الى السودق النفى اعم المخبود فحمير مداد على وفق المراد⁵⁹⁵

tamām olduğda varak ve kırās-ı i‘ dādına mübāderet (9) olunup ziyāde nerm ve nā‘im ve naķī ve tāhir kāğad ihtiyār oluna

فاكبسه بعد القطع بالمعصار كى

ينأى عن التشعيش والتغيير⁵⁹⁶

(11) kāğad-ı mikrāz ile kaṭ‘ itdükden soñra üzerine eczā-yı türābīyye ilkā (12) oluna ki vesah u dehāneti maḥv olunup eşķāl-i ḥaṭīyye teferrük ve infişālden maşūn ola

ثم اجعل التمثيل دأبك صابرا

ما ادراك المأمول مثل صبور⁵⁹⁷

(14) Şürüt-ı mezkūre geregi gibi mer‘a oldukdan soñra ḥaṭṭ-ı üstāze naẓar eyleye (15) meşķ ve idmāne mülāzemet idüp bu bābda nefse cebr ve ta‘b ve meşakķate (16) şabr eyle ki :

فحوأى الصبر مفتاح الفرج⁵⁹⁸

şabriñ neticesi maṭlaba fevz (17) u zafer olmağa maṭlūba vuşūla emr-i mükarrerdür

أبدى وبه في اللوح منتهيا له

عزما تجرده من التشمير⁵⁹⁹

ḥaṭṭ u raķam levḥ-i maşķa imrār-ı ķalem itmekde şābit (19) ķadem olup şemşir-i ‘azmi yenām-ı talebden iḥrāc ile taḥsīl-i merāma şedd-i niṭāk [159a] (1) iķdām ve teşmīr-i sāķ-i ihtimām ile

⁵⁹⁵ İçki olmayıncaya dek hamd olsun

Şiddetli yağmur olumsuz yapar genel isteğim kızıl kuyruk gibi durması

⁵⁹⁶ Kestiklerini meyve sıkacağı gibi sık

Değişik ışıklardan yayarken uzaklaşıyor

⁵⁹⁷ Heykeli adetin olduğu üzere sabırla oluştur

Bilmiyorum umulan çok sabırlı gibidir

⁵⁹⁸ Sabra sahip olmak rahatlığın anahtarıdır.

⁵⁹⁹ Başladı ve onunla kürekte onu idrak etti

Azmetti işe hazırlanmaktan sakındı.

لا تحجلن من الردى تخطه

600 في أول التمثيل والتسطير

İbtidā-yı meşķ ve ta‘allümde haţm-ı rediden diyu saña infī‘āl (3) ve hacālet ‘arız olup azmīñde fütür ve sa‘yiñde kuşūr bā‘ış olmasun

فالامر يصعب ثم يرجع هبّا

601 ولرب سهل جاء بعد عسير

(5) Zīrā her emriñ evvelinde şu‘ūbet ba‘dehu suhūlet hāşıl olup ‘asrīñ (6) encām-ı yesr olmak müķarrerdür

حتى اذا دركت ما امثلته

602 اصبحت رب مسرة والحيور

(7) taleb-i kemālde dest-bār-i sa‘yı ve iķdām ile maţlūba fevz u zafer (8) müyesser olduķda senuñ içün ziyāde sūrūr ve ħubūr hāşıl olup (9) rāh-ı talebde müķāsāt olunan ta‘b u meşakķate müķāfāt olunur

فالشكر الاهك واتبع رضوانه

603 ان الاله يحب كل شكور

(11) Maţlab u merāme nāil ve ni‘met-i Ħaķķa vāsıl olmak muķadder olduķunda merāsım-i şükri (12) taķdīm ile taĥşīl-i rızā-yı Mevlāya sa‘y ve ihtimām eyle ki ol mün‘am-ı bī-illet ve (13) vehhāb-ı bī-minnet Celle ‘azametuhu her ‘abd-i şekūra muĥabbet idüp tevķīr-i ni‘met ile (14) mücāzāt ider

604 ولرغب لكفك ان تخط بنائها خير تختلفه بدار غرور

(15) dest-yār-ı baĥt-ı firūz ile senüñ içün rüy olan ni‘met-i kitābetiñ şükri (16) budur ki kef u benānuñı taĥrīr-i mefāsıd ve şürürdan kef idüp bu dār-ı ģaflet (17) ve

600 Prangaları eskittim yok etme onun hatasından
Başta heykelleri çizerek.

601 Emir zorluyor sonra hazırlanmak için dönüyor
Yetiştirmek kolaydır suyu sıkılıp geldikten sonra.

602 Benzerini elde ettiği zamana kadar
Sahibi yolculuğa çıkar.

603 Rabbine şükür et ve rızasına tabi ol
Kesinlikle ilah bütün şükredenleri sever

604 İstedğin seninle yüz yüze gurur evinde değişikliklere hayırla bina olması verilen imtiyazdır

ğurūrda sebep-i zıkr-i cemīl ve bā' iş-i ecr-i cezīl olan kütüb-ı dinīyye ve şāik-i (18) şer'īyye gibi emr-i hayr tasfırine sa'yi ile

605 فجميع فعل المرء يلقاه عند التقاء كتابه المنشود zīrā raqabe-yi 'ubūdīyeti dāhīl-i rabīkā-yı teklīf

[159b] (1) olunan her 'abd-i mükellef sâ'at-i kıyām kâim olup cerīde-yi a' māl ve defter-i (2) ef'ālī kendüye irā'et olunduğda andan şudūr iden hayr ve şeri ma'āna (3) ider kâşide-yi mezkūra bu maḥallde tamām olup resīde-yi ḥüsn-i ḥitām oldu

İmdi ḥaṭṭıñ cevdet ve kemāli ol vaḳitde ḥāşıl oldur ki maṭlūba delālet-i (5) vāzih olup beyne'l-küttāb müte'ārif olan nuḳūş-ı ḥurūf ve müfredātına maḥşuş (6) olan eşkāl u rüsümüñ her biri ferden ferden āḥirden fark ve temyīz ve eşkāl-ı (7) kitābetiñ vāz' ve resimleri kâ' ideye taṭbīk oluna

Şöyle ki evā'il-i kelimātda vāqı' (8) olan ḥurūfdan elif ve rā ve zā, ve dāl ve zāl ḥarfleri münfaşıl ve evāḥirinde vāqı' (9) olursa mütteşil taḥrīr olunup bu beş ḥarfdan mā'adā ḥurūf-ı hecādan her ḥarf kelimātın evā'il ve evāḥirinde her ḳavmiñ 'örf ve işlāhına göre muṭṭasıl ve (11) münfaşıl taḥrīr olunur ve ba'zı ḥaṭṭ vardır ki mu'ammā meşābesinde olur ki (12) remz u imā ṭarīḳıyla bir ismiñ ḥurūfundan esmā-yı ṭayyib ve şimār u ṭuyūr ve ezhār ile (13) ta'bīr olunup ḥāl ve feth-i 'asīr olur yāḥūd ketm-i esrār içün beyne'n-nāş(14) müte'ārif olan rüsüm ve eşkāl ḥurūfe müğāyir ba'zı eşkāl-i maḥşuşa vāz' (15) olunup ba'zı küttāb ol eşkāl ile āşinā olan kimselere anuñla kitābet iderler

(16) Nitekim elif ze cifirde isti' māl olunduğı gibi ve iş bu ḥaṭṭ-ı mermūz ve mevzū' (17) ibtidā-yı vāz' ında egerçi bir ḳānūn u ḳā' ide ile maḥbūt olmadı ise (18) kitābdan ba'zıları aña vukūf ve ıtlā' içün imāl-ı fīkr ile kevānīn-ı maḥşuşa (19) vāz' idüp kütüb ve risā'il tedvīn itdikleri meşhūr ve meşhūddur

[160a] (1) **Ankebūt** eyitdi ey ḥakīm iş bu maḳālatıñ dürüstdür ve lākin serd itdiğini (2) kelāmında siyāk ve sibākına muḥālif düşdü

605 Kişinin bütün yaptıkları yarın karşısına çıkar. Yazılmış olan ile karşılaşmak aranan yitiği bulmaktır.

İmdi bu rā'ı koyalım kendi (3) rā'ına uyalım çünkü şānāyi' de hāzık ve mehāret ise vaşf-ı izāfī olup⁶⁰⁶ من كل الوجوه

kemāl-i mutlak olan fazīlet-i insāniyyeden ve evşāf-i zātiyyeden değildir (5) zīrā hīrfet vaş'ında kuşūr-ı zāta rāci' ve dīn ve hālkıñ hālel u feşādına (6) müveddī olmayup belki esbāb-ı ma'āş ve menāfi'-i dūnyevīyyenüñ nokşānına bādīdür (7) ne anki fazīlet-i beşerde derece-i kaşvāya vāşıl hatta meb'ūs-ı 'ālem olan Hāzret-i Muḥammed Muşṭafa şallahāhu 'aleyhi ve sellem hāzretleri ümmī olmağla engüşt-i meh-şūkāf mübārekleri (9) āşinā-yı kalem u raqam olmayup ve bu hālet zāt-ı tacdāri *levlāke* hāqqında maqāmlarına (10) nisbet ile esbāb-ı ma'āş olan şānāyi'-i 'ameliyye ve merāsim-i dūnyevīyyeden tenezzühlerine (11) nazar ile şeref u kemāl 'add olunup sizlere nisbet ile nekāyişden ma' dūddur

(12) zīrā zāt-ı muḳāddes-i Nebevī bi'l-küllīye ma'būd-ı hāḳiḳiyye müteveccih ve münḳātī' olup (13) bil-cümle zeḥārif-i dūnyevīyye ve şā'nāyi'-i 'ameliyyeyi hatta 'ulūm-ı resmiyyeyi ve cüz'iyeyi (14) daḫı verā-yı zühre ilkā buyurup

607 انتم اعلم بأمور دنياكم buyurmuşlardur

Ammā siz ki emti'a-yı fāniyye-yi dūnyā içün şarf-i naḳdīne ḫayāt idüp san'at-ı (16) kitābet ve sā'ir şānāyi' de mehāret ile kesb-i ma'āşa tevessül idüp māl-ı ḫabīs (17) cem'ine ḫarīş olup 'umūr-ı ahreti ferāmuş idersiz hatta esedullāhu'l-ğālib (18) 'Alī bin Ebu Ṭālib kerremallāhu vech hāzretleri bu ḫuşūşda bunlarıñ hiç birine (19) meyl itmeyüp kendüsine min ḳibelillāh i'tā olunan 'ulūm-ı nāfi'a hāqqında [160b] (1) ve maqām-ı teşekkürde lisān-ı belāğatle ne ḫūb buyurmuşlardur Şi'ir

رضينا قسمة الجبار فينا
لنا العلم وللاعداء مال

فإن المال يفنى عن قريب
وان العلم يبقى لا يزال⁶⁰⁸

⁶⁰⁶ Her yönden

⁶⁰⁷ Sizler kendi dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz. (Müslim/2363)

(4) iş bu kelām-ı kibrīt-i aḥmeri okuyup diñleyüp māverā-yı zuhūrıñıza ilqā idersiñiz (5) ‘ulemāñızdan ekşerisi mezāyık-ı vazīfeden tolayı ḥasret çeküp şiddet-i (6) fuḳaradan İbn Rāvendīnin bu manzūmesini sened idüp iftiḥār iderler :

* كم عاقل عاقل اعيت مذاهبه *

* وجاهل جاهل هل تلقاه مرزوقا *

* هذا الذي ترك الاوهام حائرة *

وصير العالم الخير يرزنديقا⁶⁰⁹

(10) eger māl ile ve kitābet ile mükrem olmak olsa idi ol ‘ālī Cenāb bunları (11) zamm buyurmaz idi bizim da‘vāmız insānuñ fażileti beyānında olup (12) yoksa şıfatı beyānında degildür bu şanāyi‘ ile şerāfet-i insāna istidlāl (13) olmaz mı

Ḥakīm eyitdi: bizde insān vardır ki sülāle-yi tāhireden şaḥīḥü’n-neseb (14) ve sādāt-ı kirāmdan Ḥāşimī ve Qureyşidür Ḥāşimīler kimseden zekāt u (15) fiṭre qabūl itmezler ve kimsenüñ mālına ṭama‘ itmezler Cenāb-ı Ḥaḳḳ anlara zekātı (16) ḥarām kılmışdur kemā ḳāle aleyhi’s-selām

ان الله حرم غسالة مال المسلمين على بنى هاشم⁶¹⁰

(16) **Ankebūt** eyitdi: ḥaseb u neseb ile iftiḥār cā’iz degildür (17) taḥşīl-i rızā-yı Bārī olmadıkça bunlara aşlā fā’ide virmez zīrā bunlardan (18) ḳanḳısı müttakī ise Cenāb-ı Ḥaḳḳ ‘indinde anlar efdāldur kemā ḳalallāhu Te‘āla

eger ḥaseb u neseb müfīd olsa idi⁶¹¹ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ

⁶⁰⁸ İçimizdeki zalimlerin kismetlerine razıyız

Bize ilim düşmanlarımıza mal olsun

Çünkü mal yakınları bitirir

Kesinlikle ilim bâkî kalır zâil olmaz.

⁶⁰⁹ Kaç akıllı akıllı ne yapacağını bilmez bir yola girdi

Cahilin cahile rızkıyla karşılaşır

Bu ki tehlikeye atılan kuruntulardır.

Ve hayırlı âlimi bile zındıklaştırır.

⁶¹⁰ Allah cc müslümanların malını yıkanmasını Benî Haşim’e haram kılmıştır.

⁶¹¹ Allah’ın katında en değerliniz ondan en çok korkandır. (Hucurat/13)

161(a) (1) Hâzret-i Nûhuñ veledi ‘Āşıma olur idi ve übüvvet cihetiyle menfe‘at olsa idi (2) Hâzret-i İbrâhimiñ pederi Āzer haqqında olur idi hatta Ebu Cehl kâfir iken oğlu (3) ‘İkrime hâzretleri sâye-yi imânda dâhil-i meclis-i Hâzret-i Nebevî oldu

Hakîm eyitdi: bunlar (4) tura tursun insân içinde olan şeref-i insân eslaf-ı ensâba ve sa‘âdet-i (5) evlâd ahfâd u etrâba ne dersin

Ankebût eyitdi : bu hod ol mes‘elededür (6) meğer ki dimâğın ser-küşte ve kalbın pür-zelzeledür ve maşşûduñ muhâvere-yi meydür yoksa (7) müşâdere-yi meydür bu râ‘ı dağı koyalım senün râ‘iñe uyalım dedigün sahn-ı ‘âdet-i (8) câhilliyetdür ne muhteżâ-yı kâmilliyet ve hükemâ dimişdür ki

المرء يفتخر بالهمم العالية لا بالقوم البالية⁶¹²

Ve şunlar ki a‘vân u enşâr u hıdmetkârdur ve yârân (10) şöhet ve hem-kârân şan‘atdur haqîkatde kuyûd ve derd-ğam ve mâdde-yi miñnet ve elem u (12) kederdür beyt:

Derîn-i zamâna refîk hâli ez-hillet
Şerâhı ve mey nâb u sefine gazelliyet

‘Ālemde yâr-i vefâdâr mânend-i ‘anķâdur

Ve cihânda ğam-h‘âr-ı hevâ-dâr mişâl-i kimyâdur

(13) vaķtâ kim sevķ-i kelâm ve ‘arż-ı merâm bu maķâma irişdi vaķt-i zâlâm ve hengâm-ı şâm (14) irüp te‘hîr-i ihtişâm olunup kıl u kâla mehr-i ihtitâm olurdu erbâb-ı (15) meclise düstûr olup muhâşama ve mürâfa‘a-yı ferdâya kalduğın bildiler felâ bed anda hâzır olanlar huzûr-ı sulţânide çehre hâkisâr idüp tağıldılar

Hakîm (17) eyitdi nev‘-i beşerde insân-ı kâmil vardır ki maraż-ı mevtini idrâk itdikde edvîye (18) için tabîb-i hâzık iktizâ itse tabîbden müstağnîdürler ve ba‘zı zât (19) dağı vardır ki dîn uğruna rûhını yed-i haşma teslim iderler

⁶¹² Kişi yüksek düşünceleriyle iftihar eder, eski çürümüş kavmi ile etmez

[161b] **Ankebüt** (1) eyitdi anlar kimlerdür beyân ile baḳalım istimā‘ idelim **ḥakim** eyitdi ki cümleden (2) biri efzālū’l-ümmete ‘ale’t-taḥḳīḳ Seyyidinā Ebu Bekr el-Sıddıḳ raḍıyallāhu anh veliyyü’t- (3) tevḥīḳ ḥāzretleri eyyām-ı ḥilāfetde nā-mizāc oldular ise ol vaḳitde (4) esedullāhu’l-gālib ‘Alī bin Ebu Ṭālib kerremullāh vechehu ittifāḳ-ı i‘rāḳda bulunup (5) ol diyārın me’külāt-ı laṭife ve fākihası lezīz olmaḡla binā’ yerine bir ṭabīb (6) ḥāziḳ ile ma‘ā ḥāzret-i ḥalīfeye nāme gönderdiler ki eyā ḥalifetü’l-resūl (7) iş bu diyārın fevākih ve muṭā‘amından ḥaṭır-ı şerīf ne isterse i‘lām (8) buyurıla ki irsālī cāna minnet ve ḳabūlī ‘ayn-ı ‘atıyyetdür bu gūna risāle (9) vāşıl olduḡda meşḳ-i dīdeleri anuñla pūr-āb ve sīne-yi esrārları (10) bu peyāmdan ḥarāb olup cevāb irsāl buyurdular ki (11) urīdu ‘ayşen muḳatteren ve ḳalben ve mükedderen ve vechen muşafferen (12) ve şadren münevveren ve re’sen saciden beyne yedi’el rabbū’l ekrem (13) ya‘ni yā ‘Alī eger benüm murādım su’āl iderseñ dünyāda (14) bir ṭār-ı dirlik ve ḡāmluca ḡoñul ve bir şāruca (15) vech ve şadr-ı münevver ve Rabbū’l-ekrem ḥużūrında (16) secdelü bāş eger bunlara ḳādir iseñ (17) irsālī aḳşā-yı merāmdur (18) Ḥāzret-i Şıddıḳın himmet-i bālāsına (19) inşāf-ı naḡar ile bu ‘ālem-i fenāda [162a] (1) aşlā ‘alāḳası var mı

‘**Ankebüt** eyitdi Ḥāzret-i Şıddıḳın nezd-i Resūlullāhda (2) fażl u kerāmetini senden ziyāde bilürim baña ta‘rif itmek ḥāşıl-ı taḥşīli (3) ḳabīlündendür **Ḥakim** eyitdi Sübhānallāh benden ziyāde ma‘lūmātın neden ma‘lūmdur (4) beyân buyrula ‘**Ankebüt** eyitdi ol tāriḡ-i mükerrerimde ki bu ‘abd-i ‘āciz perde-dāri (5) Aḡmed-i muḡtār idim ḡāra teşriflerinde manzūr-ı ‘ācizānem olmuşdur ki faḡr-i Kāināt (6) Ḥāzretlerin zuhrunda getürdüḡün ba‘de’l-muşāhede ḡāra duḡūllarında ibtidā (7) Şıddıḳ-ı ekber duḡūl idüp gördüler ki ḡāruñ her bir ṭarafında şaḳb-ı ef‘iler (8) müte‘added ḡavf eyledi ki ef‘iden biri şāyed ḡurūc iderde cesed-i sa‘ādete (9) bir ḡalel-i irāş eyleye der-‘aḳab zuhur-ı şerīflerinden cübbe-yi ‘ālilerin çıkarup (10) pāre pāre eyleyüp şaḳb-ı mezkūrlara sed idüp bir şaḳb ḳaldıḡda cübbeden (11) eşer ḳālmadıḡından pāy-ı şerīflerinde olan baş parmaḡın ol mevzu‘a vaż‘ idüp (12) ef‘ilerün gelmesine māni‘ olduḡda ol ef‘iler daḡı her ṭarafdān ḡücūm (13) idüp ḡurūca vaḳit bulmadıḡlarından şub‘-ı şıddıḳı zehirlediler ba‘demā (14) vaḳt-i şubḡ duḡūlunda gördiler ki şıddıḳın zāhrında cübbe yok buyurdular ki (15) yā Şadıḳ cübbeyi ne yaptıñ cevāb itdiler ki cübbeyi vücūdumı yoluñda (16) ḳāḳ u ḳālāk eyledim yā Resūllāh ayāḡların noldı yā Şıddıḳ (17) **el- cevāb** derūnunda olan demleri

işbu hayyelere kıbel-i risāletiñden hediye (18) eyledim Şıddık öyle bir şıddıkdur ki haqqında itāle-yi lisān iden şahş-ıñ (19) ‘ale’l-fevrī katli lāzım gelür bu fażiletle cümleñiziñ efzāl olması lāzım gelmez

[162b] (1) ekşer içün hük-m-i küll vardır velākin kālil içün de hük-m-i küll oldığı istimā‘ (2) olunmamışdur **Hakīm** eyitdi şahş-ı vāhidde cem‘ olmuş evşāf-ı keşire beyān (3) ideyim ki sizleriñ hiç birisinde bu evşāf yokdur ‘**Ankebüt** eyitdi nedür (4) ol beyān eyle

Hakīm eyitdi ki ol zātdur ki sāha-yı şadrına ‘ilm şeceresini ğars (5) itmiş ululuk meyvesini düşürmüş ve zühd u takvā şeceresini ğars itmiş (6) ‘izzet meyvesini düşürmüş ve ihsān şeceresini ğars itmiş muhabbet şemeresini (7) düşürmüş fıkır u mülāhaza şeceresini ğars itmiş hikmet meyvesini düşürmüş (8) ve kār şeceresini ğars itmiş mehābet şemeresini düşürmüş ola ki Esedullāhu’l-ğālib (9) ‘Alī bin Ebu Tālib rađıyallāhu anh der ki Medīne-yi Münevvere kurbunda bir pehlivān (10) hayli şöhet bulup Hāzret-i İmām-ı ‘Alī istimā‘ itmekle likasın arzū ider idi (11) kezālik ol nāmerd de hāzretiñ evşāfın güş idüp ol dağı mülākāt (12) ister idi vaqtā ki Hāzret-i İmām bu ‘azīmet üzre seyr u şahrāya çıkmışdı (13) ol pelide bir merşadda irişdi nāgāh ve biiznillāh bir hālī meydānda dū (14) pehlivān mülākāt idüp bir birin bildiler Hāzret-i Şīr-i Hudā pehlivānuñ kıyāfetine (15) nazar şalup bildi ki ammā ne pehlivāndur belki silāh-endāz (16) ve hınzır-veş bir bed felāh ve fırsat gözetimiñde merd-i nāmdār her taraftan (17) hamle ve ğārete sebük-bārdur lā-cerem Hāzret-i Esedullāh buyurdu ki ey baṭṭāl (18) böyle meydān olmaz ki tarafından müşāra‘a idelim gel beru dinimiz üzre (19) bir birimiz ile tenhāca ğazā idelim

وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ⁶¹³

Ol dağı [163a] (1) kaṭ‘ā izhār-ı za‘af itmeyüp bu re’ye rızā-dāde olduķda didi ki ey pehlivān-ı (2) ‘Arap ey şeci‘ān-ı Kureyş evvelā sen mi haml idersin yāhūd ben mi çünki ol (3) nāmerd maḥall-i muḳātelede bu nev‘a izhār idüp kıldı hemān İmām ‘Alī de ‘ırk-ı (4) fütüvvet harekete ve nabz-ı mürüvvet fehfete gelüp buyurdu ki ey pehlivān-ı hunūz (5) ma‘lūmuñ olmadı mı ki bizim millet dīn-i İslāmda şabr-ı

⁶¹³ Yardım ancak Allah’tandır. (Ali İmran/126)

karar u taḥammül ve izṭiyār (6) lâzme-yi kıā'ide ayīn-i Ahmedi ve netice-yi muḳaddemāt-ı şerī'at-ı Muḥammedidür evvelā (7) sen ḥamle kııl ⁶¹⁴ فَإِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

Ol daḥı maḡrūr ve bu destürdan (8) mesrūr olup kıā'idesi üzre gürz-i kerān ve seyf ü kemān ve ḥancer-i bī-emāna (9) tertīb üzere el urup ma'raż-kāre getürdükde bıkuvveti'llāh Ḥazret-i (10) faḥrū'l-ebṭāl ve'l-ikrār şāḥibü'l-levy fi'l-ḥarb ve sa'-yi belīg biḥavlullāh bi'l-küllīye (11) gürzin ibṭāl idüp nevbet cenāblarına geldikde tekbīr-kunān na'ra vü zenān (12) lâ-ḥavl-guyān ol nāmerde ḥaml itdikde meḥābet-i İslām pehlivāna ḥavāle (13) olmağın şīr-serze ḥüzārında körpe-yi ḥareze ve her önünde mūş-ı per-lerze (14) ḥāletine mübtelā olup pāy-ı karara imkān ve dāmen-i firāra mecāl olmadıgı gibi (15) dest-i müzāveleye de mu'āmele maḥāll olmağın hemān ol nābkārı arza berāber (16) ve 'arż-ı baṭṭālın zīr u zeber kıılup şāḥin-vār sine-yi kürkide kırar (17) ve mānend-i peleng peşt-i āhūda üstüvār olup ḥançer-i tīz ile kelle-yi bī-mağzīn (18) ten-i nā-pākından cūdā itmek şadedinde iken ol bed-nām kāfir nāfir ḥayātından (19) nā-ümīd olup işbu ḥançer-i mevte siper ancak lāye ve izḥār-ı zīr ü zeberlүkdür

[163b] (1) diyu kendüsin maḳām-ı teslimde şeğāl-dām-ı üftāde gibi bī-ser u pā-āğāz (2) du'ā vü şenā kıılup ifāde-yi merām eyledi ki ey Faḥrū'l-'Arab ve ey kāşifü'd-ḍarr (3) ve'l-kerb ḥālā ḥancere-i fırşat destinde ve her ne vechle kıatl iderseñ

(4) eliñde ve ben za'if pence-i bāz tīz-i çengalde 'uşūr mişāli olduğım ma'lūm (5) şeḳā'atīñ ve sen ki şāḥib-i mürüvvet olduğında aḳlāmu's-sīne-i nāsda (6) merḳūmdur dāmen-i 'afvīña temessükden gāyır mülāzım ve melce'im yokdur diyu (7) lābe vü zārı ḥadden aşırıldıkda hemān ol çeşme-yi mürüvvetden zelāl-ı (8) fütüvvet feverān idüp ol esīr-i me'yūs bu yüzden āb-ı ḥayāt (9) taḳāṭṭür itmege başlayup hemān-dem

قم يا عدو الله انت معتق ⁶¹⁵

i'ṭikādīñ didikde (10) fi'l-ḥāl kıyām idüp ol imām-ı mükerrrem daḥı silāḥ-ı pür-felāḥın ḡamdına vaż' (11) şadedinde iken kāfir-i bed-kār ḥazretiñ bu nev' ile

⁶¹⁴ Muhakkak Allah sabredenlerle beraberdir. (Bakara/153)

⁶¹⁵ Kalk ya Allah'ın düşmanı! sen serbestsin.

mu‘āmele itdigin ğanīmet (12) bilüp ve bu ihsānı ferāmūş idüp mücerred ‘adāvet-i bātılāsı çūş (13) itdükde Hāzret-i İmāma hamle kıldıkda hemān Hāzret-i Şīr-i Hudā

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ⁶¹⁶

Sırrın bāzū-yı bend ile i‘tikād idüp peyk-pār kāfir-i (15) ğaddārı yine pencesine şalup ser-i bī-devletin kāt‘a meşğul olıcağ (16) kāfir-i esir yā ‘Alī baña kıyar mısın ve murādına başdığın boğazlamak olmaz (17) sūz-ı hūd dūrūb-ı emşāldendür

Bā-ħuşūş senuñ gibi ehl-i mürüvvet ola (18) didikde hemān rikḫat-ı cinsīyyet ve hamīyyet-i ünsiyyet ğalebe idüp

قم يا كافر انت معتق لوجه الله⁶¹⁷ buyurdu ve yine zūlfikārı niyāmında izmār üzere iken [164a] (1) ol ğaddār-ı nekbet şi‘ār-ı Hāzret-i İmāmın bu mesāhilesini ni‘met ‘add idüp (2) mertebe-yi şālīşede yine su-i kaşd itdükde

لَا يُفْلِحُ كَيْدَ الْخَائِنِينَ⁶¹⁸ hükmünce (3) Hāzret-i Mu‘ayyin-i Muṭṭalīğ Celle şānuhu Hāzret-i İmāmı menşūr ve muẓaffer kılup kātıbe (4) emān vormeyüp zecr u hevānla hınzır gibi güllesin kafāsından tırāş itmek kaşdında (5) iken ol mahzūl hayātından nā-ümīd olup

ومن بعد طلب امان مورت⁶¹⁹ (6) hizlān mūcib-i hüsrān olduğın fehm itmegin ol bī-dīn ve bed-āyīn ‘adāvet-i (7) dīniyye itmek üzere derhāl Hāzret-i İmāmın vech-i mūkerremine hāşā küstāhlık (8) kılup ağızı tolısı tükürüp ve sümkürdükde Hāzret-i İmām bu fi‘l-i şenī‘in (9) gördi ise hemān vücūd-ı şerīfnde kemālde olan kuvvet-i ğāzabiyyeye gelüp nefse (10) kāfiri nīme nīme kılmağ şadedinde iken ‘ināyet-i Rabbāniyye ve hidāyet-i Şamedāniyye rehīn (11) emālı olup ğāzab-ı hağ buğz-ı nefse tebdil olduğın nūr-ı irfānla fehm (12) idüp

قم يا كافر انت معتق لوجه الله⁶²⁰

⁶¹⁶ Güç ve kuvvet, sadece Yüce ve Büyük olan Allah’ın yardımıyla elde edilir (Taberani, Dua,/ 1663)

⁶¹⁷ Kalk ya kafir! sen Allah için serbestsin.

⁶¹⁸ Kesinlikle Allah hain olanların komplolarını devre dışı bırakır.

⁶¹⁹ varisin güven isteğinden sonra

⁶²⁰ Kalk ya kafir! sen Allah için serbestsin.

diyüp azād itdükde hemān ol (13) kāfir-i bī-dīn ifāde-yi merām eyledi ki yā ‘Alī Cenāb-ı Hāḡ vech-i pākiñi her denesden (14) muṭahhar u mükerrrem kılsun işte bu kerremullāhu vechehu daḡı benden saña (15) yādigār kılsun benüm bu kıadar ġadr u ḡıyānetim ve vechime kıabāḡatim zühür itmişken (16) sebeb ne oldu ki beni bī-vech azād u dilşād itdiñ eger bu fırşat bende (17) olaydı seni irbā irbā kıaṭ idüp remādın berbād iderdim ne anki azād (18) Hāzret-i ‘Alī lisān-ı ‘irfānla beyān buyurup ey kāfir-i bedkış ve ey esrār-ı dīnden (19) bī-endiş zānn itme ki bizim ġazāmız hemān nefsimiz içün ola belki ġazā-yı İslām [164b] (1) iki kıısım olup biri senuñ gibi kāfir ile ġazādur digeri kendi nefsimiz ile ġazādur (2) ve ġazā-yı ekber budur ki resūlina Seyyidü’l-Küll Muḡammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem

ما دامتوا الأرض و السماء اعدى عدوك نفسك التى بين جنبيك⁶²¹

diyu buyurmuşdur (4) senüñ ile bu ceng ü kıtālüm rızā-yı ma‘būdum içün idi ol zamān ki vechime (5) küstāḡlıķ kııldıñ hemān-dem nefsim ġazaba gelüp seni kendi rızāsıyçün kıatl (6) itmek diledi ve rızā-yı Hāḡ aradan kııķdı hemān nefsimde ‘itāben tevbiḡ idüp (7) ey nefsi bed-endiş vücūd-ı ādemi binā-yı ġafūr iken mücerred senüñ rızāñ (8) içün anı hedm itmek lāyık olsun mı diyu anuñ murādıñ virmeyüp seni (9) azād eyledim çünkü seni i‘tāķ itdüm anı bende şalup başdum ve bu lu‘bla aña zafer buldum ki anuñ inkisārı dinimizde aķşā-yı merām ve ‘aceb u istikbārı (11) ġarām ender ġarāmdur ve biñ senüñ gibi kāfir āfāķī öldürmeden kendi nefsimiz (12) murādın virmemek ile öldürmek ḡayırludur

zīrā i‘lām-ı kāfir olsa andan bize (13) zarar gelmez ammā ‘ālem ṭolu cem‘-i müslümān olsa lākin nefsimiz ṭuġyān üzere (14) olsa‘āleme şalāḡı bize müfid olmaz çünkü pehlivān ġördi bu kelimātı (15) imān āyātından bārān-ı āb-ı ḡayāt yaġar iġlāķ kıalbi bāb bāb feth olmaġa (16) başlayup mehabb-ı hidāyetden muḡabbet yelleri hubūb idüp bād-ı ‘ināyetle (17) zulumāt-ı kıalbi mürtefi‘ olduķda inşāf ile didi ki yā şeyḡü’l- ‘Arab yā mürşidü’l- (18) mürīd ne ġüzel dīniñiz var imiş anda mevlā-yı mutta‘āl rızāsından ġayrı (19) mer‘a olmaz imiş işbu pāk dīni kıabul itdüm baña İslām arz eyle yā ‘Alī ki [165a] (1) şabra kıararım kıalmadı didiķde Hāzret-i ‘Alī ol kelime-yi ṭayyibeyi ta‘līm kılup (2) şeref-i İslām ile müşerref olup ṭül-ı müddet

⁶²¹ Yeryüzü ve gökyüzü devam ettiġi sürece nefsin iki omuz arasındaki yerde olan en keskin düşmanıdır. (Haraiti, İtilalü’l-Kulub s32)

ğazâlarda ‘ind-i ‘âlîyyelerinden (3) müfâraḳat itmeyüp hünlerler ‘arz itdi Raḫmetullāhı ‘aleyh ve yine ġarā’ibdendür ki (4) İbn Mülcem Yemenden geldikde bir şimşir âbdârı olup hediyye tārīḳiyle Ḥazret-i (5) emîre arz kıldıḳda Ḥazret-i emîr andan inḫirâḳ idüp hediyyesin ḳabul (6) itmedi İbn Mülcem ḫalvetde Ḥazret-i emîr ḫuzurına gelüp eyitdi ey şāh-ı Düldül-(7) süvār ve ey kāfir-fermā-yı zūlfıḳār ḫalk arasında bu bendeñi şerm-sār idüp (8) hediyyemi ḳabul itmediñ

Ḥazret-i emîr eyitdi ey İbn Mülcem nice almak olur senden (9) bir tīg ki senuñ murādıñ benden anuñla ḫāşıl olur İbn Mülcem bu ḫaberdan mütevehhim (10) olup bünyād-ı cüz‘ kıldı ki yā emîrū’l-mü‘mîniñ ḫāşā ki ḫazretiñize nisbet benden (11) terk-i edeb şādır ola ḫaḳḳa ki senüñ devlet-i mülāzemetiñ temennāsında terk-i vaṭan (12) ḳılmışım ve senüñ hevā-yı ḫıdmetiñ tevellāsında muḳīm-i diyār-ı ġurbet olmuşım Şi‘r

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Ḥāşā Allāh kim saña ben yār iken aġyār olam
Naḳz-ı peymān ve ḫilāf-ı ‘ahd idüp ġaddār olam

Arzū-yı devlet dünyā ve dîn itmez miyem
İstemez mi ḫātırım ‘ālemde bir ḫūr-dār olam

(17) **Ḥazret-i emîr** eyitdi ey bî-vefā sen āyine-i ruḫsārıma ġubār- ı fenā yitürüp (18) ḫanedān-ı velāyetden zevḳ u şefā eşerin selb idersin ba‘de mā (19) bir gün Ḥazret-i İmām cānib-i yemîne naḫar idüp Ḥazret-i Ḥasana

[165b] (1) eyitdi ⁶²²يا بنى كم مضى من شهرنا هذا

ve ṭaraf-ı yesārına (2) mā’il olup Ḥazret-i Hüseyine eyitdi

⁶²³يا بنى كم بقى من شهرنا هذا

(3) didiler ki şehr-i Ramaḫān on beşinci gūnidür dest-i mübāregini maḫāsin-i (4) şerīfine vaż‘ idüp eyitdi bu māh-ı mūkerrem benüm ḳanımla itmām (5) olur ve

⁶²² Ey oġul bu geḫmişin üzerinden kaç ay geṭti

⁶²³ Ey oġul bu aydan ne kadar kaldı.

benüm kâtilim bu meclîsdedür İbn Mülcem bu tekellümden muşîbet-i (6) ‘aẓîm alup
halvetde Hâzret-i emîr hıdmetine gelüp eyitdi:

(7) yâ emîrû’l-mü‘mînuñ senden iltimâs budur ki emr idesin (8) ellerimi kâṭ
idüp siyâset itsünler Hâzret-i İmâm eyitdi (9) hâşâ ki günâhdan muḳâddem siyâsete
hükûm idim ammâ (10) Hâzret-i Resûl baña haber virdi ki kâtilim sensin (11) ey İbn
Mülcem eyyâm-ı tufûlîyyetde saña mürebbe olan bir Yahûdî (12) ‘avreti idi ol
Yahûdî ‘avreti bir gün ğazab tarîķiyle (13) saña eyitdi ey nâka-i Şâlihî zebḥ iden
şakîden eşk (14) İbn Mülcem eyitdi : şadaḳat ba‘deẓâ bir gice Hâzret-i Hasan ve
diĝer gice Hâzret-i Hüseyîn hânesinde iftâr idüp (16) üç loḳmadan zîyâde tenâvül
itmez idi sebebeden (16) su’âl itdüklerinde eyitdi ve va‘d-ı mülâḳât-ı Hâḳḳ ḳarîb (17)
olmuşdur ĝaraẓım ri‘âyet-i teşhâretdür şehr-i ramaẓânun on toḳuzuncı gicesi ki
mev‘ûd-ı ḳatl idi

[166a] (1) ol hâzret şabâḥa dek tâ‘at u ‘ibâdete meşĝûl olup ve (2) vaḳt-ı şubḥ
taḳarrüb itdükde sür‘atle mescide gelüp (3) hâbda olanları bîdâr idüp nöbet İbn
Mülceme (3) geldikde “ḳum ve şall” diyu ḳatline işâret buyurup îḳâz (4) idüp şalâta
şurû‘ itdiler İbn Mülcem bed-baḥt fırsât-ı ĝanîmet (5) bilüp secde-i ulâdan başın
ḳaldırdıkda ferḳ-i mübârekine (6) şemşîr-i zehr-âlûde pür-ḥûn itdi ol Hüseynü’l
aḥsenin ḥüsnin (7) gördüler ki ḳandîl-i zîyâretĝâḥ imâmet senuñ bîdâd ile (8) şikest
olmuş ve naḥl-ı niḥâlistân vilâyet şarşar cefâ ile (9) pâymâl olmuş ser-niyâzı ḳadem
mübârekine koyup fiĝâna başladılar (10) Hâzret-i emîr dem-be-dem ferḳ-i
mübârekinden ḥünâbeyi alub (11) ruḥsâr-ı laṭîfine ve meḥâsin-i şerîfine sürüp
münâcât (12) itdirdi ki el-minnetülillâḥ sa‘âdet-i şehâdet naşîbim olup (13) bu nişâne
ile taraf-ı bârgâḥ-ı Kibriyâ ve mülâḳât-ı Hâzret-i (14) Muştafâ ve müşâhede-yi dîdâr-
ı Zehrâ ve muşâfaḥa-yı Hamza seyyidi’ş-şühedâ ve muḥâlaṭa-yı Ca‘fer-i Tayyâr
itsem gerek ve bu seylâb-ı ḥûn ile menzil-i maḳşûda vâşıl olsam gerek (18) şî‘r

Şeker kim bâĝ-ı murâdım güli açıldı bugün
Haḳ beni vâşıl-ı iḳlîm-i beḳâ ḳıldı bugün

[166b] Şâh-zâdeler vâveylâ vâmuşîbetâ diyüp hâş u ‘âm itdiler

şî‘r :

Ey sipehr -i bi-vefâ-yı beyhude-i devrân eylediñ
Ḳaşd-ı dîn itdiñ binâ-yı şer‘î virân eylediñ

Şer-nigün kılduñ ‘ibâdet minber u mihrâbını
Ma‘ bed-i İslâmı toprağla yeksân eylediñ

Leşker-i İslâmı koyduñ server-i serdârsız
Noldıñ ey zâlim ki kaçd-ı şâh-merdân eylediñ

‘**Ankebût** eyitdi ben Hâzret-i ‘Alîyi senden ziyâde ‘âlî bilürüm (9) ol vaqt-i şerîfde ki fahr-i Kâinât gâra (10) ‘azîmet buyurduklarında Hâzret-i ‘Alîyi ol gice (11) firâş-ı sa‘ âdetlerinde vekîl bırakmışlar idi (12) ol cenâb-ı Şîr-i Hudâ hâba varup bî-maḥâbâ (13) nevmde idi ben daḥı pâsbân-ı Esedullâh idim (14) Hattâ Mikâil ve İsrâfîl re’s-i sa‘ âdetlerinde (15) тұrurlar idi birbirine dirlar idi ki bu (16) zâtıñ şecâ‘atine ne dersüñ küffâr-ı bed-ma‘âş (17) eṭrâf u eknâfı ihâṭâ itmişler iken aşlâ (18) fütür yokdur imdi gör ki semâda melâ’ikeler (19) bunuñla mübâhât iderler diyu mükâleme iderler

[167a] (1) idi ol ‘Alî ki meydân-ı şecâ‘atde

ان الذى سميتنى امي حيدرہ⁶²⁴ اكيكم بالسيف كيل السندره

buyurup bâb-ı ‘ilmde daḥı besmele-yi şerîfiñ (3) taḥtında ki bâdir ki bādir ki هذا نقطة (3) buyurdular ve ḥaḥḥında⁶²⁵ انا مدينة العلم وعلي بابها⁶²⁶ buyurıldı ḡani ol ‘Alî gibi zât ki şimdi bizler aña ḡul u (5) ḡurbân olalım mādām ki siyâdet da‘vâsı idersiñiz niḡün meşreb-i (6) ‘Alîde bulunmazsañız ḡurı lâf ile iftiḡâr idersiñiz Hâzret-i ‘Alînün (7) faẓîletinden size ne fâide bizim baḡşimiz cins-i insânun efdaliyetindedür (8) bu eşrefiyyetden cümle beşer efḡal olmaḡ lâzım gelmez diger bir faẓîletiñiz var (9) ise anı beyan eyleyin istimâ‘ idelüm

Hakîm eyitdi: insânun ferâset-i (10) kāmilesine ne dirseñ Cenâb-ı Ḥaḡḡ insâna bir firâset ve dirâyet iḡsân (11) buyurmuşdur ki ḡayvânatdan ferd-i vâḡid buña muvaffaḡ olmamışdur olmasa (12) gerekdür

⁶²⁴ Annesi Haydere olarak isimlendirilen kişiyim. Ölçünüz kılıç ile tuhaf bir ölçme.

⁶²⁵ Bu bir noktadır.

⁶²⁶ Ben ilmin şehriyim Ali de kapısı. (Hakim, Müstedrek /4639)

‘**Ankebūt** eyitdi nedür ol ferāset bir vech-i mufaşşal beyān eyleye (13) ṭab‘-ı selīme muvāfaqat iderse teslīm idelüm

Hakīm eyitdi evvelā ferāset (14) iḳi kısımdu bir i zāhirī ve bir i bāṭinīdür ki

اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ⁶²⁷

ḥadīs-i şerīfini cāmī‘dür kısım-ı evvel ki ‘ilm-i kıyāfeti (16) bilmege tevaḳḳuf ider ḳavā‘id-i ‘ilm kıyāfetindendir ki ṭavāif-i ḥalkıñ ecnās-ı (17) aşlıyyelerini bilmek ve yek diglerinden fark ve temyіз eylemek içün ḥaṭṭ u vechde (18) bir delil-i ḳavī ta‘bīr itmişlerdür ve ḥaṭṭ-ı vech diyu ta‘bīr itdükleri elin (19) ortasında üst ṭudāğa varıncaya ḳadar istikāmet üzere

[167b] (1) bir ḥaṭṭ-ı şāḳūlī farz olunarak gerek lehceye ve gerek bu ḥaṭṭ-ı mefrūza (2) diḳḳat olunsa ḥaṭṭ-ı mezkūruñ istikāmetine ve yāḥūd girüye veya ilerüye (3) inḥirāfı bir delil-i vazıḥdur ki bunuñla muḥākeme olunur ḥaṭṭ-ı mezkūr Avrūpā (4) ahālisinde ḡāyet istikāmet üzeredür ve Anadolu ahālisinuñ bir nebze (5) arḳa ṭarafa meyl ider ve zencilerde pek çok arḳaya meyl ider ol şāḳūle ne ḳadar (6) müstaḳīm olursa ‘aḳl u ferāsetiñ zīyādeligine delālet ider inḥirāfı daḥı (7) ḡabāvete delālet ider

Der-Beyān-ı Ahvāl-i Cebīn

Alın dümdüz olup da (9) bir ḳavs-pāre şeklinde olursa leṭāfet ü ḥilmīyyeti ve ekşerīyyā ḳayıdsızlık (10) ve ḡayretsizlige delālet ider ve maḥlūṭ çizgiler bulunursa ḥalecān-ı zihne delālet (11) ider ‘umūd şeklinde yukarı ṭoḡrı ḥaṭṭ bulunursa kemāl-i ‘aḳla delālet ider

Der-Beyān-ı Ahḳām-ı Ebruvān

Ḳaşlarıñ ince olması balḡamī ṭabī‘ate delālet ider (13) eger ḳaşlar ḳavs-pāre olup da dümdüz olursa serd ṭabī‘ate delālet (14) ider eger bir ṭarafı düz ve dig ṭarafı

⁶²⁷ Müminin ferasetinden korkun kesinlikle o, Allah’ın nuruyla bakar (Tirmizi, Tefsiru’l-Kur’an, 16, Suyûtî, Cāmiu’s-Saḡir, 1./24)

egri olursa ğayretli olur ve eger (15) kaşlarıñ kılları serd ve nizāmsız olursa isti‘ dāda delālet ider (16) kalın ve şık olursa muhākemedede bahresi olduğına delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Çeşm

Göz siyāh olursa kuvvet-i tab‘a ve yeşile mā’ıl (17) olursa ekşerīyyā tārğın mizāc olmağı imā ider ve şağır olursa ‘ibārılık (18) ve fetānete işāretdür ve kebīr olursa hilmīyyet ve hayrḥāhlığı müş‘irdur (19) hatta gözleri büyük olan koyun ve ceylān mişāli ḥayvānlar yavaş olurlar

[168a] (1) anuñ içün yırtıcı ḥayvānlarıñ gözleri küçük değirmi olur

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Enf

Qarqa burun tekebbür ve hevā ve hevese begāyet ḥarīş olmağa (3) delālet ider ve burnunuñ delikleri küçük olursa qorqaklıқа delālet (4) ider ve sivri olursa tārğın mizāca delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Dehān

Ṭudaqlar ğāyetle kālın olursa zevk u şafāya ve dāimā balgāmı (6) tabī‘ate delālet ider alt ṭudaq üst ṭudaqdan taşkın olursa (7) sāde-dil olmaya delālet ider ve ağız pek kapalı olarak ṭudaqlarıñ kenārı (8) daḥı görünmemesi sa‘y ve çalışmağa nizām u intizāma meyle delālet ider (9) ve ağız ile burnuñ arasında olan fāşılauñ ziyādelik ve vüs‘ati bir şeyin şu gibi mülāḥaza itmemek ve aşḥāb-ı tebessürden olmamağa delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Zeķan

İlerü çıkmış olan çene dāimā tabī‘atde kuvvet (12) metāneti müfid olur eger sivrice olursa ḥilekārılığı müfid olur (13) eger çenenuñ hey‘eti söbü olursa ‘aql u civānmerdlige delālet ider (14) ve yaşşı olursa şovuk mizāca delālet ider eger ki semüz ve tolķūn (15) olup ğabğabı ya‘nī çeñe altı olursa ehil ve nāmūs erbābından olmayup (16) zevk u şafā ve ‘işrete mübtelā olduğına ‘alāmetdür ve küçük olursa (17) erbāb-ı nāmūs ve ḥayā aşḥābından olur ve değirmi şeklinde olursa aḥlaķ-ı (18) ḥūsneye delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı ‘İzār

Yanağlar etli tölğun (19) olursa hūzūzāt-ı nefsanīyyesi gālib olur üç köşeli bir

[168b] (1) çukurluk bulunursa süphesiz hasūd u kızkanç olmağa delālet ider (2) ve yanağlar kalın olursa tabī‘ atıñ kabalıgına delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Gisūvān

Şaclarıñ kışa ve siyāh ve serd ve kıvırcık olması ‘adem-i mürüvvete delālet ider saçlarıñ rengi ile kaşlarıñ rengi başka başka ya‘nī bāş (5) saçları siyāh ve yüzde olan saçları şarı ve yāhūd ‘aksiyle olursa (6) kimseye i‘timād ve emniyyet itmemeye delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Gerden

(7) Uzūn olan gerden işinde gücünde yavaş ve ağır tabī‘ atı ve kalın ve kışa (8) olursa serd tabī‘ atı ve egerçi tamarlar gergi gibi görünürse sır mizāclığa (9) delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Taife-yi Nisvān

Tāife-yi nisāda gözüñ (10) siyāh olmaqlığı fercin zayk ve ‘umkuna delālet ider ve burnuñ kebīr olması (11) cigerde ‘illet ve urma delālet ider ve yanağlarıñ kabalıgı fercin kabalıgına (12) delālet ider ağızıñ sağire olması fercin zayk olmasına delālet ider (13) vūs‘ati genişliğine delālet ider çenenüñ sağire olması fercde kıllat-i şa‘r (14) olup nezāketine delālet ider gāyetle maqbūledür ve keffiñ tāreş olması (15) haml-i veledde gāyetle şu‘ūbet çekmesine delālet ider topuklarında lahm olmayup (16) sāde kuru olursa gāyetle nāşizeligine delālet ider gerdānı uzunca (17) olup da beyāzī olduğı halde memeler dahı ke‘enne şadyahu haqāñun kabılinden (18) olursa nāfesinüñ ayva şeklinde olup çukurına bir yumurta kadar şeyin ihātasına (19) delālet ve kaşlarında kıllar bozca olup bā-ħuşuş kalil olursa miskīn ‘illetine dūçar olmasına delālet ider

SONUÇ

Rüya kavramı, insanoğlunun varlığından beri gizemini korumuş bilim insanları bu sırrı çözmek için başta psikoloji alanından yararlanmak üzere disiplinlerarası çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Başlangıçta kurgu ve spekülasyonlara dayalı olan bu çözümleme zamanla yerini daha bilimsel çalışmalara bırakmıştır. Bazı bilgeler ona dinî bir anlam yüklerken bazıları da dinden bağımsız ele almıştır. Örneğin Ortaçağ Avrupasında skolastik düşüncenin de etkisiyle rüyalar ilahî bir mesaj olarak görülmüş, kişinin gördüğü düşler bu kavram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rönesans ile aydınlar rüyaları dinden bağımsız olarak ele almış, bilimsel verilere dayandırarak bu terimi açıklamışlardır.

Yunanlı düşünür Platon rüyanın akıldışı arzu ve dürtülerin bir eseri olduğuna inanır ve onun etkisinde kalmamak için pozitif düşüncenin önemini vurgular. Aristoteles ise rüyayı bir imgeleme işi olarak görür. Eski Grek kültüründe rüyalar ilahî mesaj içeriğine sahipken, Hind kültüründe reenkarnasyonun başlangıcı olarak kabul edilir. Rüyaların anlamlandırılması Sigmund Freud ile farklı boyut kazanmıştır. Onu takip eden bir çok bilim adamı onun fikirlerini temel almıştır.

Klasik edebiyatımızda hâb-nâmeler ile ilgili bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki “Tercüme-i Hâb-nâme”dir. Fazlullah Esterâbâdî’nin “Hâb-nâme” adlı Farsça eserinin Feriştahoğlu Abdulmecit tarafından yapılan tercümesidir. Anadolu sahasının bu türde yazılan ilk örneği ise Ömer Fu’âdî’nin Hâbiyye Risâlesi’dir. Feriştahoğlu Abdulmecit’in Hâb-nâme tercümesinde rüya tabirleri; Risâle-i Hâbiyye’de görülen rüya üzerine Allah’tan talepte bulunma; Hâb-nâme-i Haşmet ve Hâb-nâme-i Veysî’de bir takım vakıaların rüyada görülmüş gibi sunulması; Hâb-nâme-i Latîf’de sabah vakti erken kalkmanın faydaları, uykunun çeşitleri ve dualar; Edhem Pertev Paşa’nın Hâb-nâme ve Lâhikası’nda müellifin kendini ma’na aleminde görmesi ve çeşitli sorulara cevap vermesi ön plana çıkmaktadır.

Rüya-nâmeler, klasik edebiyatta Hâb-nâme, Vakı’a-nâme ve Hâbiyye isimleriyle zikredilmiştir. Hâb-nâme türünü içeren manzum, mensur veya her ikisini

birden ihtiva eden eserler mevcuttur. Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme-i Râsim Hikmet adlı çalışması ağırlıklı olarak nesir tarzında yazılmıştır ancak bunun yanında müellifin kendisine ait şiirleri ve başka şâir ve mütefekkirlerden almış olduğu manzum beyitler de eserde mevcuttur.

Muhammed Râsim Hikmet, Osmanlı Devleti'nin buhranlı olduğu bir dönemde- on dokuzuncu yüzyılda- yaşamış şâir, müellif ve alim kimliğiyle öne çıkan bir ilim adamıdır. Bir çok eser yazmış ve bir o kadar da tercüme eser çevirmiştir. Osmanlı devlet kademelerinde hakim, kadılık ve çeşitli memurluk ile ilgili görevlerini ifâ etmiş, Anadolu'nun farklı vilayetlerinde çalışarak hizmet etmiştir.

Şiirlerinin tamamını Aruz vezniyle yazmıştır. Türkçe şiirlerde ağırlıklı olarak Bahr-i Hecez, Bahr-i Remel, Bahr-i Muzâri, kalıpları uygulanmıştır; ancak bunun yanında çoğu eserinde Eski Anadolu Türkçesine ait arkaik unsurları kullandığı, deyim ve atasözlerine başta Hâb-nâme olmak üzere çok sık yer verdiği tespit edilmiştir. Yerli ve mahallî unsurlara ne kadar ehemmiyet verdiğini eserlerinden tespit edebiliriz.

Eser ilm-i cifr ile başlamakta; Davud, İbrahim, Musa, Yusuf, Zekeriya ve İsa peygamber ile devam etmiştir. Akabinde Hz. Peygamber ile ilgili manzum şiirler münacaat kısmına yer verilmiştir. Peygamber kıssalarını Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesi takip etmiş, ilm-i kef bu bölümünden sonra üzerinde durulan konu olmuştur. Şems-i Tebrizî, Beyazîd-i Bistâmî gibi tasavvuf alanının önde gelen mütefekkir ve şâirlerine yer verilmiştir. Bazı evliya menkıbelerinden sonra yazar vahdet-i vücud, ayân-ı sabite gibi bazı tasavvufî terimleri açıklama ihtiyacı görmüştür.

Eserin tek nüshası mevcut olup o da müstensih tarafından yazılmıştır. Eseri istinsah eden Yazıcızâde İsmail Hakkı Sivâsî'dir. Yer yer imla hatalarıyla dolu olan eserin, manzum bölümlerinde de yazım hatalarından dolayı vezinlerde problemler yaşanmıştır.

Metin Türkçe bir yazma eser hüvviyetine sahip olmasına rağmen; âyet ve hadislerden dolayı yoğun bir şekilde Arapça sözcük ve cümleler de eserde önemli yer

iştigal eder. Bunun yanında Farsça manzum metinlerin esere çeşitlilik kattığı görülür. Ayrıca eserde Eski Anadolu Türkçesi'ne ait arkaik birçok kelime ile atasöz ve deyimleri kapsayan darb-ı mesellerin mevcudiyeti de söz konusu olmuştur.

Hâb-nâme'de secîli bir üslûb kullanılmıştır, en çok kullanılan edebî sanatlar; teşbih, istiare, seci', telmih, iktibas, intak olurken; şekil bilgisi olarak kaside ve gazelden en çok yararlanılmıştır.

Dinî-tasavvufî nitelikli bir çalışma olan bu eserde, estetik gaye güdülmemiş okuyucuya bilgi kazandırma ve fayda sağlama ön plana çıkmıştır. Her ne kadar nasihat türü bilgiyi okuyucuya didaktik tarzda öğretme gayesi olsa da müellif, daha çok soru cevap yöntemini kullanarak Hâb-nâme'yi tek düzelikten kurtarmıştır. Eserin büyük çoğunluğu "Hakim"ın çeşitli şahıs ve hayvanlarla kurmuş olduğu diyalogtan oluşmaktadır.

Eserde âyetlerin, hadîslerin sık kullanımı ve kendisinden önceki alim ve fikir adamlarının düşüncelerine ve eserlerine zaman zaman yer vermesi sade ve açık olan üslubun değişkenliğine sebep olarak anlam kapalılığına sebep olmuştur. Kısacası kimi yerde süslü bir üslup ön planda iken bazı yerlerde ise oldukça sade bir üslup söz konusu olmuştur.

Müellif, bu eseri vücuda getirirken başta K.Kerim ve tefsirleri olmak üzere oldukça zengin kaynaklardan yararlandığı görülür. Hadisler için ana kaynak Kütüb-ı Sitte (Buharî, Tirmizî, Müslim, Ebu Davut, Nesaî, İbn Mâce) olmuş ancak bu eserlerin yanında İmam Suyûtî'nin, Câmiu's-Sağır, Taberani'nin Mu'cemü'l-kebîr, Hakim'in Müstedrek, Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ, Beyhakî'nin Şu'abu'l-İmân adlı çalışması kaynak olarak kullanmıştır.

Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'nin Cümle'l-İcâz fi'l- İ'câz bi-nâri'l-Hicâz" adlı eserinden, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-süedâ, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Fususu'l-Hikem adlı eserleri, Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin Mesnevî'si, Süleyman Nahîfî Tercüme-i Mesnevî-i Şerîf, Şemseddin Sivâsî'nin Divân'ı, Hâfız-ı Şirâzî'nin Divân'ı, Fahreddin Râzî'nin Mefatihü'l Gayb adlı Kuran-ı

Kerim Tefsiri, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetnâmesi, Şems-i Tebrizî'nin Makalat'ından, yararlandığı görülür

Hâb-nâme'den ve eserlerinden çıkardığımız genel değerlendirmeye göre Muhammed Râsim Hikmet İslamî ilimlerin bütün alanlarına vâkıf; Fıkıh, Kelam, Akaid, Hadis türünde bir çok eser yazmış, başta Mesnevi ve Fususu'l-Hikem olmak üzere çeşitli tercüme ve telif eserler tahrîr etmiş çok yönlü bir âlimdir. Eserleri genel olarak mensurdur; ancak eserlerinin tamamına yakınında manzum metinler de bölümlerin içerisinde verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak Kasanî, **Tasavvuf Sözlüğü**, (Çev: Ekrem Demirli), İz Yayınları, İstanbul 2004.
- Ahmet Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ** (sad. Metin Bozkurt), Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- AKA, İsmail, “Timur”, **DİA**, C.41, s.173-177.
- AKOT, Bülent, Freud’un Rüyâ Yorum Metodu, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** C.10, S.1, s.213-235.
- AKSOY, Hasan , Şemseddin Sivâsî mad. **DİA**, C.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010.
- AKTAN, Muhammed Felat, Bağdatlı Ruhinin Divanında Peygamberler, **Sosyal Bilimler Dergisi** ,C.4, S.18, Aralık 2017, s.515-520.
- ALGÜL, Hüseyin, Hamza mad. **DİA**, C.15, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- ALİBAŞOĞLU, Hatice, “Rüyaya Uyanmak” **Rüyalar Âlemi** Sufî Yayınları, İstanbul 2016.
- ALTUN, Mustafa, **Hâb-nâme-i Veysî**, MTV Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ARSLAN, Mehmet; AKSOYAK, İsmail Hakkı, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbacılık, Sivas 1994.
- ARSLAN, Mustafa Uğurlu, **Türk Edebiyatında Temîmü’-d-Dârî Hikâyeleri** (İnceleme-Metin), Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2015.
- ARZI, Saadet **On altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü’l -‘Azm Peygamberler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.
- Aşık Paşa- **Garib-nâme** (Haz: Prof. Dr. Kemal Yavuz, TDK Yayınları, İstanbul 2000.
- ATEŞ, Süleyman, Cüneyd-i Bağdâdî mad. **DİA**, C.8, TDV Yayınları, İstanbul 1993.
- ATEŞ, Süleyman, İbn Haldun mad. **DİA**, C.19, TDV Yayınları, İstanbul 1999.

- AYCAN, İrfan, Mervan I mad. **DİA**, C.29, TDV Yayınları, İstanbul 2004.
- AYDAR, Hidayet, Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, S.1, s.39-60.
- AYDIN, İbrahim Hakkı, Kenz-i Mahfî mad. **DİA**, C.25, TDV Yayınları, İstanbul 2002.
- AYDIN, Mahir, “Ethem Pertev Paşa”, **DİA**, C.10, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- BALABAN, Adem, “Türkçe Yazma Tabirnameler”, **Journal of Language and Literature Education**, C.9, s.112- 132.
- BALABAN, Adem, **Muhammed İbni Hasan İbni Aliyyi'l-Hüseyn'in Tabirnamesi**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi , Dahiliye, Sicill-i Ahvâl İdaresi d 4/458.
- BAYRAKTAR, Şule, “**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyeetü'l-Ma'sûkîn adlı Mevlid Şerhi (1a-83a)**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.
- BETTANY, George Thomas, **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, (Çev.:Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul 2005.
- BOZKURT, Mustafa Fahreddin Râzî'nin Varlık Anlayışı, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, S.14, s.109–121
- CANAN, İbrahim **Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Sitte**, C.17, Akçağ Yay, Ankara 1993.
- CEBE, Özlem Günil, **19. Yüzyılda Osmanlı Toplumu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik** Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul 2004.
- CEYLAN, Kübra, “**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyeetü'l-Ma'sûkîn Adlı Mevlid Şerhi (83a-164a)**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.
- CEYLAN, Ömür, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali, **Kıyâfet-nâmeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, “**Harflere Dâir**”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1988.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, **Muhammediye**, C.2, İstanbul 1996.

ÇELEPİ, Mehmet Surur, “**Türk Halk Kültüründe Rüya**” (Doktora Tezi Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Muğla 2012.

ÇİMEN, Abdullah, Amr b. As’a Yöneltilen Eleştirilerin İncelenmesi, **Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, C.3, S.2 s.245-270.

DEMİRCİ, Kürşad, Deccal mad. **DİA**, C.9, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

DEMİRLİ, Ekrem, Vahdet-i Vücûd mad. **DİA**, C.42, TDV Yayınları, İstanbul 2012.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Yayınları, Ankara 2003.

DİKMEN, Mehmet, **Peygamberler Tarihi**, Cihan Yayınları, İstanbul 2003.

DOĞRUL, Ömer Rıza, **Dinler Tarihi**, İnkılap Yay., İstanbul 1963.

ENDERUNÎ, Hafız Abdüllatif, **Hâb-nâme-i Latif**, Ahter Matba’ası, İstanbul h.1295

ERDOĞAN, Arzu, **Türkçe Rüya Tabir-nâmeleri ve İbn Sirin’den Tercüme Edilen Bir Tabir-nâme**, Y.lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

ERSÖZ, İsmet Ashâb-ı Kehf mad. **DİA**, C.3, TDV Yayınları, İstanbul 1991.

Ethem Pertev Paşa, **Hâb-nâme**, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba no: 0476.

FAYDA, Mustafa Ammar bin Yasir mad. **DİA**, C.3, TDV Yayınları, İstanbul 1991.

FAYDA, Mustafa **Hulefâ-yi Râşidin Devri (Dört Halife Dönemi)**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2014.

FEHD, Tevfik, İlm-i Nücûm mad. **DİA**, C.22, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

FERİŞTEOĞLU, Abdülmecid, Tercüme-i **Hâb-nâme**, Mevlana Müzesi, Türkçe Yazmalar, no: 2916, vr. 1b-60a.

FROMM, Eric, , **Rüyalar, Masallar ve Mitoslar**, (çev.: Aydın Arıtan-Kaan Ökten,) Arıtan Yay., İstanbul 1990.

GÖKYAY, O. Şaik, **Mizanü’l-Hakk**, İstanbul 1972.

GÖKYAY, Orhan Şaik, “Tabir-nâmeler”, **Tarih ve Toplum**, 1991, C.16, s. 204-206.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2004.

- GÜÇ, Ahmet, Salih mad. **DİA**, C.36, TDV Yayınları, İstanbul 2009.
- GÜNDÜZ, Erol, “Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009, S. 22, s.188-202.
- GÜVEN, Esra, Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları, **Türk Psikoloji Yazıları**, 2015, C.18, s.15-25.
- HARMAN, Ömer Faruk, **DİA**, C.9, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- HARMAN, Ömer Faruk, Kârûn mad. **DİA**, C.24, TDV Yayınları, İstanbul 2001.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Kâşifü't-Te'vîlât**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY02008.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Şerhi**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01591.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01605.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediye'tü'l-Mâşukîn**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01621.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Usul-ü fenn-i Harb-i Bahri**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY04190.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Zübdetü't-Tarika**, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi no: 858.
- <http://tdkterim.gov.tr/ttas>: Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü (Erişim tarihi: 18.10.2018)
- İNAL, İbnü'l Emin Mahmud Kemal, **Son Asır Türk Şâirleri**, Haz. M. Kayahan Özgül, AKMB Yay., C.II. Ankara 2000.
- İSEN, Mustafa, Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şâirler", **Milli Eğitim Dergisi**, 1989, S.82, s.22-29.
- İZ, Fahir, **Eski Türk Edebiyatında Nesir**, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.
- KANAR, Mehmet, **Azizüddin Nefesi, Tasavvufta İnsan Meselesi**, Dergah Yayınları İstanbul 1990.
- KANAR, Mehmet, **Büyük Farsça Türkçe Sözlük**, Birim Yayınları, İstanbul 1998.
- KANAR, Mehmet, **Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, Ankara 2005
- KANDEMİR Yaşar, Fâtıma mad. **DİA**, C. 12, TDV Yayınları, İstanbul 1995.

- KAPLAN, Mahmut, Divan Şiirinde Hazret-i Muhammed, **Köprü**, Bahar 2001, S.74
- KARA, İsmail **Din ile Modernleşme arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yay. (2. bs.). İstanbul 2005.
- KARABULUT, Mustafa **Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008
- KAVRUK, Hasan, **Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikayeler**, MEB Yayınları, İstanbul 1998.
- KAZANÇ, Fethi Kerim, Klasik Kelamî Tartışmaların Doğuşu Ve Gelişimine Etki Eden Faktörler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, s.179-227.
- KILAVUZ, Ahmet Saim, Zeynel Abidin mad. **DİA** C.44, TDV Yayınları, İstanbul 2013.
- KILIÇ, Mahmud E, İbnü'l-Arabî, Muhyiddin mad. **DİA**, C. TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- KOCA, Ferhat, İbn Teymiyye mad. **DİA**, C.20, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- Komisyon, **Türkçe Sözlük**, C.2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- KONUK, A. Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi**, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.
- KÖKSAL, Mustafa Âsım, **Peygamberler Tarihi**, Ahıska Yayınevi, Ankara 1993.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı", Diriozler Armağanı, Ankara, 2003
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, (Haz.: Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıçı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- KURNAZ, Cemal **Hayali Bey Dîvânının Tahlili**, MEB Yayınları, Ankara 1996.
- KURT, Aynur Türk Edebiyatında ve Abdi'nin Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Hâşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn Adlı Mesnevisinde Çehâr-yâr-ı Güzîn, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3, Eskişehir 2015 .
- KUTLUER, İlhan, İbnü'r-Revândî mad. **DİA**, C.21, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa, Tarihî Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı (Prof. Dr. Muammer Kemal Özergin Hatıra Sayısı), **Osmanlı Araştırmaları**, 2009, s.87-129.

- LEVEND, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı–Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- MARTI, Huriye, Ümmü Külsüm bint Ali, mad. **DİA**, C.42, TDV Yayınları, İstanbul 2012.
- MEHMED SÜREYYA, **Sicill-i Osmanî**, (Haz.: Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996
- MERÇİL, Erdoğan, Behram Şah mad. **DİA**, C.5, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- Muhyeddin Arabî, **Şeceretü’n-Nu‘mâniyye fî Devleti’l-‘Osmâniyye**, Millet ktp. Ali Emîrî; nr.: 2801 vr. 1b-2a.
- NOEGEL, Scott, “**Mezopotamya ve Eski Ahit’te (Tevrat) Rüyalar ve Rüya Yorumcuları**”, Psikolojik Kültürel ve Dinî Boyutlarıyla Rüyalar, (Çeviren: Dilek Cenkçiler), Odtü Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2008.
- ONAY, Ahmet Talât, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü** (Haz: Cemal Kurnaz), Birleşik Yayınları, Ankara 2007.
- ORTAYLI, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları, İstanbul 2004.
- OSMANOĞLU, Ömer, Aristoteles’in Rüya Teorisi Adlı Eserinin Çevirisi, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** C.3, S.4, s.139-172.
- ÖZEN, Şükrü Teftâzânî mad. **DİA**, C40, TDV Yayınları, İstanbul 2011.
- ÖZEN, Şükrü, “Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi** , C.3, S.5, s.249-378.
- ÖZGÜL, Kayahan, **Türk Edebiyatında Siyâsî Rûyâlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 1989.
- ÖZKAN, Halit, Zeyneb bint Ali mad. **DİA**, C.44, TDV Yayınları, İstanbul 2013.
- ÖZKÖSE, Kadir, **Tasavvuf**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1 - 3**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
- PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- PEKER, Hüseyin, Tasavvuf Psikolojisi, **OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi**, 1993, S.7 s.35-52.
- REDHOUSE, James William, **An English and Turkish Dictionary**, Çağrı Yayıncılık, İstanbul 2014.
- SARAÇ, M.Yekta, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2014

- SARI, Ahmet, “Edebiyat ve Rüya”, **Karabatak**, S.21, 2015, s.7-13.
- SARIKAYA, Erdem, **Eski Türk Edebiyatında Rüyâ**,(Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014.
- SAVRAN, Ömer, Mehmet Râsim’in Mesnevî’nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı”, Şerh Özel Sayısı, **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, C.4, S.6, 2009, s.387-406.
- SECCÂDÎ Seyyid Cafer, **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü** , (Çev.: Hakkı Uygur), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya, Kefnâme Türü ve Yazma Bir Kefnâme Risâlesi Üzerine Değerlendirme, **Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi**, C.2, S.6, 2009, s.575-585.
- ŞAHİN, Süreyya, Cennet mad. **DİA**, C.7, TDV Yayınları, İstanbul 1993.
- ŞEKER, Züleyha, “**Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Şemseddîn Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.
- ŞEN, Ahmet Tunç, **17. Yüzyılda Bir Osmanlı Entelektüelinin Rüyası: Veysi ve Habnâme**, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- ŞENEL, Abdulkadir, Kastallânî mad. **DİA**, C.24, TDV Yayınları, İstanbul 2002.
- TANYILDIZ, Ahmet, Fuzûlî’nin Hadîkatu’s-Su’adâsı Üzerine Notlar, **Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi**, 2016, S.3, s.139-155.
- TANYILDIZ, Ahmet, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî** (Mecmû'atı'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) Cilt I (İnceleme-Metin, Sözlük), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.
- TARAKÇI, Muhammed, Hristiyanlık’ta Vahiy Anlayışı, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** C.12, S.2, s.171-201.
- TATÇI, Mustafa, ÇELTİK, Halil, **Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüya Tabirnameleri**, Akçağ Yay. Ankara 1995.
- TOLASA, Harun , “Divan Nesri”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- TOPARLI, Recep, **Şemseddin Sivâsî Divanı**, Sivas Belediyesi Kültür Yay., Sivas 2015.
- TOSUN, Necdet, Veysel Karanî mad. **DİA**, C.43, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

TUNÇ, A. Şen , "A Mirror for Princes, A Fiction for Readers: The Habname of Veysel and Dream Narratives in Ottoman Turkish Literature", **Journal of Turkish Literature, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi**, S.8, s.41-65.

TUNÇ, Semra Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2010 S.15, s.225-259.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Habname”, C.3, Dergah Yayınları, İstanbul 1979.

Türkiye Gazetesi Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi, İhlas Matbaacılık, İstanbul 2004.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

USLUER, Fatih, “Hurufilikte Rüya Tabirleri”, **Millî Folklor**, S.90, s.134-145.

UZUN, Mustafa, **İsmail mad. DİA**, C.23, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

ÜNVER, İsmail “XIX. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri”, **Büyük Türk Klâsikleri**, C.8, İstanbul 1988.

ÜNVER, İsmail, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Türkoloji Dergisi**, C.11, S.1, s.51-89.

ÜNVER, Süheyl **Hattat Ali bin Hilal Hayatı-Yazıları**, Labarator Yay., İstanbul 1958.

YAVUZ, Yusuf Şevki, Mehdî mad. **DİA**, C.28, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Emir Yayınevi, İstanbul 2000.

YEŞİLYURT, Türkan, Türk Şiirinde Rüya, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, Ankara 2011.

YILDIRIM, “İsmail, Enderunlu Hâfız Abdüllatîf Efendi'nin Hâb-nâme-i Latîfi” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.43, s.505-512.

YILMAZ, Hakkı, **Nüzul Sırasına Göre Tebyinü'l Kur'an**, İşaret yayınları, İstanbul 2011.

YILMAZ, Kadriye- ÇETİN, Kamile, “Rüyalar ve Niyaz-ı Mısırî'nin Tabiratü'l-Vakıat Adlı Eserinde Rüyaların Dili”, **Turkish Studies International Periodical Fort He Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic**, C.2 S.4, s.1066-1076.

YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

YILMAZ, Nuran, "Habname-i Veysi" **Bir Dergisi**, Prof. Dr. Kemal Eraslan Özel Sayısı, S.9, s. 651–669.

YURDAGÜL, Metin, Cifr mad. **DİA**, C.7. TDV Yayınları, İstanbul 1993.

YÜKSEL, Ahmet, Ubeydullah b. Ziyâd mad. **DİA**, C.42, TDV Yayınları, İstanbul 2012.

YÜKSEL, Hasan Avni. **Türk İslam Ve Tasavvuf Geleneğinde Rüya**, MEB Yayınları, İstanbul 1996.

ZAVOTÇU, Gencay, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü**, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

ZAVOTÇU, Gencay, **Türk Edebiyatında Habnâme Ömer Fuadî'nin Harbiyye Risalesi**, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Velî Vakfı Yayınevi, Kocaeli 2007.

DİZİN

Şahıs İsimleri ve Yer Adları

A

Abdullah bin Sahr, 93
Abdumelik Mervân bin Hakem, 110
Abdurrahman Nahifî, 38
Abdüllatif Efendi, 15, 17
Abdürrezzak elKâşânî, 37
Aclûnî, 58, 73, 318, 397
Âdem, 29, 68, 74, 136, 156, 176, 179,
185, 250, 276, 370, 373
Ahi Çelebi, 9
Aḥmed, 57, 121, 144, 199, 245, 276,
288, 366, 384
Ahmet Cevdet Paşa, 27,39, 84, 399
Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, 107
Ali bin Hilal, 115, 406
Ali Rızâ Efendi, 23
Ali Şîr Nevâî, 10
Ammar bin Yasir, 92, 93, 401
Amr bin As, 93
Anadolu, 19, 21, 30, 48, 49, 102, 110,
392, 395, 396, 397
Âsyâ, 101, 210
Âşık Paşa, 10, 11
Avrupa, 19, 21, 260

Ayâs, 109, 346, 347, 348, 349, 350,
351

Âzer, 383

Azizüddin Nefesî, 7

B

Bağdād, 127, 250, 260

Bardahî, 132

Basra, 101, 154

Bâyazîd, 98, 138, 315, 316

Bayezid-i Bistamî, 11, 97

Behlül Dâna, 98

Belḥ, 109, 346

Beyhakî, 58

Beyzâvî, 37

Bezîrgân, 12

Bizans, 87

Boss, 3

Buhara, 108

Buhârî, 29, 38, 58, 93, 122, 217, 397

Buḥārî, 153

Bulgār, 250

C

Cafer-i Tayyar, 94

Câlût, 80
Cebrail, 158
Celaleddin e's-Suyûtî, 112, 162
Cemşîd, 11, 104
Cengiz Han, 107
Cennet, 64, 65, 66, 67, 74, 405
Cevdet Paşa, 25
Cezîretü'l ' Arab, 250
Cihândârî, 164
Cleanti Scalieri, 17
Cüneyd, 37, 38, 96, 97, 359, 399
Cüneyd Bağdadî, 37, 38, 96, 97

Ç

Çin, 12, 104, 250

D

Dakyanus, 117
Dāvūd, 81, 218, 220, 221, 222
Dāvūd, 37, 56, 80, 122
Dāvūd-i Kayserî, 37
Deccâl, 123
Delv, 250
Develi, 24
Dicle, I, II, 1, 51, 127, 260, 399
Diyarbakır, I, II, III, 25, 26, 40, 399

E

Ebu Leheb, 171
Ebu Cehl, 383
Ebu Davut, 58, 397

Ebū Hureyre, 93, 153, 288
Ebū ' Ali Sīnān, 251
Ebū Süfyān, 191
Ebū Tālib, 48, 121, 154, 161, 191
Ebüzziyâ Tevfik, 17
El-Hattâbî, 38
Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi,
13, 16, 17
Endülüs, 99, 120, 121, 250, 253, 257
Erket, 166, 168, 169, 170
Erzurumlu Edhem Pertev Paşa, 13, 17
Erzurumlu İbrahim Hakkı, 59
Evliyâ Çelebi, 8, 9
Eyyüb, 28, 79, 80, 202

F

Fahreddin Râzî, 38, 59, 61, 113, 114,
398, 400
Fârs, 250
Fazl bin Rabia, 107
Faẓl bin Rabî'a, 107, 361
Fazlullah Hurûfî, 13
Ferahşâd, 11
Feridüddin Attar, 10
Feriştehoğlu Abd el-Mecîd b.
İzzeddîn, 13
Fırât, 87, 127, 138, 260, 362
Fir'avn, 105, 221, 301
Fuḍeyl, 98, 361, 362, 363, 364, 365
Fudeyl bin İyaz, 98
Fuḍeyl bin ' İyâz, 361

Fuzûlî, 51, 58, 59, 90, 210, 227, 245,
318, 397, 405

G

Ġānem, 128, 145
Gazâle, 92
Gazne, 106
Gülendâm, 11
Gülrûh, 11
Gülşehrî, 11
Gürcistân, 261

H

Ḥabeş, 249, 261
Ḥaccâc, 111, 122, 170
Haccâc bin Yusuf, 121
Hâcer, 226
Hâfız-ı Şîrâzî, 59, 398
Hakim, 19, 27, 43, 50, 52, 55, 58, 62,
86, 121, 135, 391, 397
Ḥaleb, 144
Ḥalîl, 216, 225
Halil Rıfat Paşa, 24
Hallac-ı Mansur, 98, 138
Hallâc-ı Mansûr, 11
Ham, 75
Harun, 98, 107, 405
Harun Reşid, 98
Hārūn Reşīd, 107, 361
Haşmet, 13, 15, 399
Havva, 67, 74
Ḥazret-i Â‘işe, 63, 89, 334

Ḥazreti Ḥasan, 152
Ḥazret-i Ḥüseyin, 91, 92, 240, 241,
242, 243, 245, 248
Ḥazret-i Ḥüseyin, 56
Ḥazret-i Mu‘âviye, 191
Ḥazret-i Mûsa, 301
Ḥazreti ‘Âişe, 164
Ḥazret-i Ya‘sûb, 190
Hızır, 83, 84, 102, 103, 319
Ḥicâz, 48, 127, 145, 181, 187, 189,
201, 202, 249, 250, 261
Ḥicâz, 145
Hill, 3
Hint, 4, 103, 109, 159
Hoca Mesud, 10, 11
Hocazâde, I, II, 23, 25, 26, 27, 28, 30,
33, 34, 35, 37, 38, 40, 51, 63, 116
Hocazâde Muhammed Râsim, 23
Hocazâde Seyyid Muhammed Râsim
Hikmet, I, II, 23
Ḥorasân, 250
Ḥumuş, 355
Ḥunsâ Binti ‘Ömer Bin Şedidü’l-
Selemiyye, 341
Hurşîd, 11
Husrev, 11
Ḥuzeyfe, 88, 151
Hülagu, 107
Hümâ, 11
Hürmüz, 299
Ḥüsrev Pervîz, 31, 150
Ḥüsrevân, 164

Hız. Âdem, 15, 16, 36, 67, 74
Hız. Aişe, 88
Hız. Ali, 11, 31, 64, 88, 89, 90, 91, 93,
110, 119, 121, 127, 136, 154
Hız. Davud, 80
Hız. Ebubekir, 86, 89
Hız. Fâtıma, 89, 91
Hız. Hacer, 67
Hız. Hamza, 94, 95
Hız. Hasan, 89, 90
Hız. Hatice, 11
Hız. Hûd, 15
Hız. Hüseyin, 15, 31, 59, 90, 91, 92,
110, 111, 134, 157, 396
Hız. İbrahim, 6, 59, 67, 77, 105
Hız. İlyas, 83, 84
Hız. İsmâil, 67, 76, 77
Hız. Muhammed, 6, 7, 9, 15, 23, 62,
71, 85, 90, 93, 97, 120, 133, 136,
141, 158, 159
Hız. Mûsâ, 15, 62, 80, 105, 119
Hız. Nuh, 15, 75, 134
Hız. Osman, 87, 88, 93, 110, 152, 156
Hız. Salih, 15, 75
Hız. Süleyman, 81
Hız. Şit, 15
Hız. Yahya, 82
Hız. Yakub, 6, 78
Hız. Zekeriya, 82, 134

I

I. Ahmed, 16

III. Mustafâ, 15
III. Yezdicerd, 92
Irak, 87, 90, 157

İ

İbn Arabî, 38
İbn Askalanî, 118
İbn Hacer el-Askalanî, 39
İbn Haldun, 116, 123
İbn Ravendî, 113
İbn-i ‘Abbâs, 88, 152
İbn-i Mercâne, 244
İbni Mukle, 115
İbn-i Mülcem, 76, 90, 297, 389, 390
İbn-i Sînâ, 116
İbn-i Teymiyye, 403
İbnü’l Alkamî, 108
İbnü’l-Arabî, 37, 69, 73, 99, 100, 397,
403
İbrahim, 11, 15, 59, 64, 73, 76, 77,
104, 134, 136, 149, 155, 156, 216,
217, 396, 398, 400, 403
İbrâhîm, 17, 32, 56, 59, 76, 104
İbrâhîm, 65, 77, 78, 105, 144, 215,
216, 224, 225, 226, 227, 228
İbrahim Edhem, 11
İlyas, 83, 95, 104
İmam Alusi, 24
İmam Kastalanî, 120
İmam Kurtubî, 38
İmam Suyûtî, 58, 112, 397
İmam Şafi’î, 96

İmam-ı Azam, 26, 95
İmām-ı Faḥreddin Rāzī, 61, 114, 275
İmam-ı Gazalî, 38
İmran, 60, 71, 174, 205, 232, 340, 386
İran, 5, 29, 85, 87, 98, 103, 104
İrân, 145
İsa, 5, 15, 83, 84, 98, 122, 123, 155,
156, 157, 396
İşfeḥân, 250
İshâk, 13, 14, 79
İsis, 4
İskender, 11, 16, 66, 102, 103, 197,
294, 323, 345, 352, 404
İskender-i Zülkarneyn, 16, 102
İskenderiye, 87, 149, 163
İskenderiyye, 250
İsmâ‘îl, 65, 162, 224, 225, 226, 227,
228
İsmâ‘îl Hakkî, 162
İsrâfil, 64
İstanbul, I, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11,
14, 16, 17, 21, 22, 23, 25, 26, 27,
33, 34, 38, 40, 44, 45, 60, 64, 66,
71, 75, 84, 86, 115, 118, 124, 127,
131, 132, 399, 400, 401, 402, 403,
404, 405, 406, 407

J

Jung, 3

K

Karun, 119

Kasanî, 37, 73, 62, 112, 399
Kastallânî, 35, 59, 121, 397, 405
Katip Çelebi, 8, 9
Kayseri, 24, 46, 405
Ken‘ân, 78, 232, 236, 238
Kerbela, 31, 54, 90, 396
Keyd, 11
Khimunu, 4
Kirmân, 250
Konya, 24, 80, 102, 399
Ḳonyâ, 145
Kostantiniyye, 157
Kudâr b. Salif, 76
Ḳudüs, 127, 261
Kûfe, 250
Ḳurtubî, 96, 154, 202
Ḳuṭbeddîn Ḳaṣṣalânî, 154

L

Lacan, 3
Leylâ, 207, 208, 209, 210, 211, 212,
213, 294

M

M. Celaleddin Rûmî, 10
Macritî, 121
Mağrib, 250
Maḥmūd, 62, 109, 276, 346
Mahmud-ı Gaznevî, 108
Malatyavî, 23, 40
Mâverâünnehir, 261

Mecnūn, 132, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213
Medīne, 154, 294, 298, 385
Mehdî, 36, 54, 122, 123, 406
Mehdî, 144
Mekkî bin Ebu Talib, 119
Memphis, 4
Mesleme bin Aḥmed, 366
Mevlânâ, 10, 29, 51, 101, 102, 118, 138, 397
Mevlânâ, 26, 62, 275, 276, 316, 317, 318
Mısır, 4, 6, 53, 79, 80, 87, 101, 105, 157, 159, 163
Mısr, 236, 250, 261
Molla Câmî, 36, 37, 38, 58, 112
Mollâ Faḳîh, 358
Molla Hüsrev, 39
Moskovâ, 249
Muaviye, 90, 91, 93, 110, 122, 152, 156, 157, 254
Muḥammed, 62, 88, 145, 151, 196, 228, 247, 276, 373, 381, 388
Muhammed Râsim, I, II, IV, V, 13, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 49, 50, 52, 58, 62, 100, 402, 61, 62, 80, 100, 101, 102, 116, 122, 123, 132, 396, 398, 400, 405
Muhyiddin Arâbî, 53, 99, 100, 101
Mu‘āvīye, 93, 152, 153, 193, 373

Mūsā, 80, 124, 284
Muṣṭafâ, 62, 89, 92, 94, 95, 144, 196, 206, 241, 275, 276, 304, 390
Müeyyedüddîn Cendî, 38
Müslim, 58, 63, 122, 217, 257, 273, 288, 305, 316, 381, 397
Müslîm, 153, 354
Müstenidâti, 37

N

Nasîrüddîn-i Tûsî, 107
Nemir bin Cendeb, 245
Nemrûd, 32, 77, 105, 215, 216, 217, 221
Nesaî, 58, 397
Nev-bahâr, 10, 11, 12
Nûh, 28, 80, 202
Nu‘mân, 96, 202
Nuşîrevân, 106, 322
Nûşîrevân, 166, 321, 322, 323, 324, 327, 330, 332

‘

‘*Abbās*, 64, 218, 362
‘Abdulkâdir, 189
‘Abdullâh Bin Ebî Selûl, 339
‘Acem, 127, 250, 260
‘*Alî*, 32, 48, 86, 88, 111, 115, 121, 151, 153, 154, 161, 191, 192, 240, 241, 243, 244, 299, 338, 348, 373, 375, 381, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 391

‘*Ammar bin Yāsir*, 93

‘*Amr*, 94, 192, 312

‘*Amr Bin ‘Āṣ*, 94, 192

‘*Āzerbaycān*, 250

‘*Irāk*, 91, 189, 248, 250

‘*İkrime*, 383

‘*Ömeru’l-Fārūḳ*, 184

O

Oṣmān, 170, 171

Oṣmān bin ‘*Affān*, 170

‘

‘*Ubeydullāh*, 91, 111, 243, 248, 299

Ö

Ömer, 1, 5, 7, 13, 14, 15, 18, 19, 29,
38, 81, 84, 87, 92, 105, 113, 119,
156, 159, 184, 354, 355, 395, 401,
402, 405, 407

Ömer b. *Sa‘d*, 92

Ömer Fu‘ādî, 7, 13, 15, 18, 19, 395

R

Rabî‘-ıyı ‘*Adevîyye*, 101

Râsim, II, 13, 18, 23, 26, 34, 35, 38,
43, 44, 51, 54, 86, 100, 132, 136,
396

Râsim Hikmet, I, IV, V, 23, 39

Reşîd, 353, 361, 363, 364, 365

Rûm, 31, 98, 138, 145, 150, 191, 250,
268, 314, 315, 367, 369

Rûs, 250

Rûşenî, 38

S

Sa‘lûk, 12

Sa‘d b. Ebi Vakkas, 9

Sadreddin Konevî, 37, 70

Şağānî, 162

Sām, 251

Sa‘d, 273, 362

Sāre, 101, 210

Selâme, 92

Seyyid İshâk Fazlullah Esterâbâdî, 13,
14

Şiddîḳ, 150, 151, 384

Sigmund Freud, 2

Şîn, 250

Sinān bin Enes, 242

Sivas, 15, 24, 25, 26, 110, 151, 317,
399, 405

Siyavuş Şah, 11

Sūdān, 252, 261

Sultan I. Ahmet, 16

Sultan III. Murat, 14

Sulṭān Ebū’l-Hasan, 253

Şu‘ud, 261

Süheyl, 10, 11, 12, 115, 406

Süleymān, 176, 177, 186, 189, 190,
374

Süleyman Çelebi, 35

Süleyman Nahîfî, 59, 397

Ş

Şâm, 91, 127, 154, 181, 187, 229, 248,
250, 261, 270

Şehrbânû, 92

Şehriyârî, 195

Şehrîzor, 24

Şemir b. Zülcevşen, 92

Şems, 56, 59, 61, 67, 98, 101, 102,
118, 136, 138, 275, 314, 315, 316,
317, 318, 396, 398

Şemseddin Sivâsî, 38, 58, 59, 61, 118,
317, 397 399, 405

Şems-i Tebrîzî, 56, 59, 98, 101, 102,
136, 138, 396, 398

Şeyhî, 29

Şeyhülislâm Menteşezâde Abdurrahim
Efendi, 40

Şimr zi'l-Cevşen, 242

T

Taberanî, 58

Tâcdâr, 168

Taceddin Efendi, 25

Tahtavî, 119

Tâtâr, 250, 251, 252

Tâtâristân, 261

Teb, 4

Tebrîz, 98, 102, 110, 138, 314, 315,
316, 318

Timur, 14

Tirmizî, 58, 123, 308, 397

Tûrân, 261

Türkistân, 261, 283

Ṭaberistân, 250

Ṭagistân, 261

U

Ubey bin Hâlef, 151

Ubeydullah b. Ziyâd, 111, 407

Ü

Ümmü Gülşüm, 91, 92, 134, 245, 246

Üskidâr, 298

V

Veysel Karanî, 97, 405

Veysî, 13, 15, 16, 399. 405, 407

Viyana, 21

Y

Yafes, 251

Yâf'î, 96, 202

Yaḥyâ, 83, 229, 230, 231, 353

Yahya Beg, 10, 12

Ya'kûb, 78, 217, 232, 233, 234, 235,
236, 238, 239, 240

Ya'sûb, 190

Yazıcıoğlu Mehmed, 8, 10

Yazıcızâde İsmail Hakkı Sivâsî, 396

Yemen, 12, 93, 97, 127, 145, 154, 157,
204, 261, 351

Yezīd, 32, 58, 91, 244, 245, 246, 247,
248

Yūnus, 275

Yusuf, 5, 6, 8, 11, 15, 29, 56, 78, 79,
97, 105, 121, 123, 129, 134, 217,
239, 396, 405, 406

Z

Zekeriya, 82, 56, 210, 229, 230, 231,
396

Zelîhâ, 11

Zeyd, 7, 309, 312

Zeyne'l-‘Abidîn, 245

Zeyneb, 91, 92, 111, 134, 243, 244,
245, 246, 404

Zeynel Abidin, 92, 403

Zeynel ‘Abidîn, 92, 244, 246

Zeynep, 91

Züleyha, 15, 33, 79, 405

Züleyhâ, 79, 237